آصف اللغات

جامع الفاظ مفرده و مرکبه اصطلاحی و استعمال فارسی و امثال و مقولهای عجم ملتزم باسناد

متقدمین و متاخرین و معاصرین عجم و برای هر یک لفظ ترجمه با محاوره

زبان اردو مع اسناد کلام زباندانان هند

جلد یازدهم

مؤلفه خان بهادر شمس العلما مولوی احمد عبد العزیز نائطی (نواب عزیز جنگ بهادر) وظیفه یاب حسن خدمت

سرکار آصفیه

سنه ۱۳۳۵ هجری مطابق سنه ۱۳۲۶ ف

عزیز المطابع حیدرآباد دکن

اعزاز و شکرانہ اعزاز

اعزاز (۱) مین اپنی اس تالیف کی اعلی کامیابی پر خداوند کریم کا شکر گزار ہون اور
یہ بات میرے لئے باعث افتخار ہے کہ اس کا نام میرے آقائے ولی نعمت
حضور پر نور بندگانعالی متعالی مدظلہ العالی کے مبارک تخلص کو اپنے سر پر
لئے ہوئے ہے اور اس کا آغاز آپ ہی کی مبارک جوبلی چہل سالہ کی تقریب مین ہوا۔

(۲) مین ہز اکسلنسی لارڈ منٹو بالقابہم گورنر جنرل ہند کا شکریہ ادا کرتا ہون
کہ آپ نے براہ عنایت مجھکو اجازت عطا فرمائی کہ مین اس کتاب کا ڈڈی کیشن
آپ کے نام نامی سے کرون۔ صاحب رزیڈنٹ حیدرآباد بذریعہ مراسلہ نمبر ۴۶۵۸
مورخہ ۲۴ جون سنہ ۱۹۰۹ع مجھکو اطلاع دیتے ہین کہ ہز اکسلنسی آپ کا شکریہ
ادا کرتے ہین کہ آپ نے اُن کو ایسی عالمانہ تالیف مین اُن کی یادگار قائم
ہونے کا موقع دیا۔

اعانت (۳) مین ہز اکسلنسی ویسراے موصوف کا دل سے شکرگزار ہون کہ آپ نے باجلاس کونسل یہ حکم فرمایا کہ مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جس طرح وہ شائع ہوتی جاے پان پان سو روپیہ کا آنریریم (صلۂ تالیف) عطا کیا جاے۔

(۴) مین اپنے آقاے ولی نعمت اعلی حضرت والی سلطنت دکن حضور پرنور سرکار نظام ادام اللہ اقبالہ کا شکریہ بجان و دل ادا کرتا ہون کہ سرکار ممدوح نے حکم فرمایا کہ سلطنت آصفیہ کے شاہی خزانہ سے بھی مؤلف کو اس کتاب کی ہر ایک جلد پر جس جس طرح وہ شائع ہوتی جاے سات سو اسی روپیہ کی امداد عطا کی جاے۔

(۵) حیدرآباد کے امراے عظام سے جناب نواب فخر الملک بہادر معین المہام صیغۂ تعلیمات و عدالت و کوتوالی و امور عامہ کی علم دوستی کا بھی شکرگزار ہون کہ آپ نے اپنے خانگی خزانہ سے اس تالیف کی ہر ایک جلد پر سو روپیہ کا اعزازی انعام مقرر فرمایا ہے۔

شکریۂ عمل (۶) اگرچہ اس کتاب کی ہر ایک جلد کے پانسو نسخون کی طبع کا حقیقی صرفہ بقدر الالاف سکۂ عثمانیہ ہے اور معاونین بالقابہم کی امداد کا مجموعہ بھی اسی کے قریب قریب ہے۔ لیکن محض اس خیال سے کہ پبلک کو نفع پہنچے مین نے جملہ نسخہاے مطبوعہ کو بلا لحاظ اپنے نفع کے مع حق تالیف کتاب بلا کسی معاوضہ کے پبلک لائبریریز مدارس اور بعض شائقین و معاونین زبان فارسی کے لئے

وقف کر دیا ہے معزز ناظرین کتاب پر روشن ہے کہ یہ ۲۸ جلد کی کتاب ہے اور مؤلف کی ضعیفی کی وجہ سے کمال اہتمام کے ساتھ سال بھر مین ایک اور کبھی دو جلدین شائع ہوتی ہین اور بظاہر مجھکو صرف خداوند کریم سے توقع ہے کہ مین اس کتاب کی تکمیل اپنی باقی ماندہ عمر مین کر سکون ۔ وہو علی کل شیء قدیر ۔

پبلک کا فدائی

احمد عبد العزیز ۔ نائطی

(خان بہادر شمس العلما نواب عزیز جنگ بہادر)

(آقای ولی نعمت خود دام اقبالہم)

بسم اللہ الرحمن الرحیم

للہ الحمد کہ نوبت بہ یازدہمی جلد این کتاب رسید وحلیۂ انطباع در بر کشید۔ ہمدرین روزہا با این کارسترگ چون متحمل بار ملازمت صرفخاص شاہی نشدیم وبحضور استعفای ملازمت پیش کشیدیم۔ الحمد للہ علی احسانہ کہ بار خاطر عاطر نشد وبخوش بختی ما مقبول بارگاہ گردید تا بشکرانۂ آن یک ہزار جلد تالیفات خود را کہ در فنون مختلفہ بود از برای شائقینش وقف کردیم وبر اعلان ما ہفتۂ نگذشت کہ عالمیان از نخل مراد ما برخوردند ودست بدستش بردند۔ حالا از برای اوقات عزیز ما ہمین یک کار باقی ماند از ینجاست کہ سعی بلیغ ما این را باسرع آوان باختتام رساند۔

ملتمس

عزیز جنگ مؤلف

(۱۵۹)

سر کرنا۔ ذمّہ ڈالنا۔ گلے منڈھنا۔ بلا مرضی
بلا خواہش کوئی چیز کسی کے سر جینا (۲)
مناکحت کرنا عقد کرنا۔ گٹھ جوڑا لگانا۔

برگردن گرفتن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار مرادف (برگردن افگندن)
(صائب ؎) می کند از خون خود شیرین
دہان تیشہ اش ٭ ہر کہ چون فرہاد کار
عشق برگردن گرفت ٭ مؤلف عرض
کند کہ ما ہمہ را انجا صراحت کافی کردہ ایم
(اردو) دیکھو برگردن افگندن۔

برگردن ماندن خون مصدر اصطلاحی بقول بہار
مواخذۂ خون قائم بودن بر کسی (ظہوری
؎) ساقی ارباب ورع مرد غرور توبہ
خون بس توبہ کہ برگردن مینای تو ماند
(اردو) گردن پر خون رہنا۔

برگردن نہادن مصدر اصطلاحی بقول بہار
و بحر مرادف (برگردن افگندن) کہ گذشت مؤلف
عرض کند کہ صراحت کافی ہمہ را انجا کردہ ایم (دالہ
آتی ؎) ای غم چہ پیشوذ ز توام خون دل بریز ٭ ننگہ کشتہ
برگردن بخت سیاہ نہ ٭ (اردو) دیکھو برگردن افگندن

برگردیدن بقول موارد بمعنی (۱) از طرفی بطرفی دیگر شدن چنانکہ (برگردیدن روی)
کہ می آید صاحب نوادر بہ معروف قانع۔ صاحب بحر این را بمعنی معکوس شدن
گفتہ و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این (برگردد) مؤلف عرض کند
کہ فزید علیہ (گردیدن) بزیادت کلمۂ بر بران و ماخذ (گردیدن) گرد است کہ
بمعنی عکس می آید پس معنی لفظی این معکوس شدن است یعنی از یک سو بسوی دیگر شدن
(اردو) پھر جانا۔ بقول آصفیہ۔ پلٹ جانا۔
(۲) برگردیدن۔ بقول موارد بمعنی برگشتہ شدن چنانکہ (برگشتن دشمشیر) کہ بجا پیش شد

می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است (اردو) پھر جانا ۔ بقول آصفیہ
پیٹھ ہو جانا ۔ مڑ جانا ۔ جیسے دھار مڑ جانا ۔ ہاتھ مڑ جانا ۔

(۳) برگردیدن ۔ بقول موارد بمعنی دور شدن چنانکہ (برگردیدن زنگار) کہ بجایش
می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است و دفع شدن ہم داخل ہمین
(اردو) دور ہونا ۔ دفع ہونا ۔

(۴) برگردیدن ۔ بقول موارد ۔ انحراف ورزیدن و مخالف شدن چنانکہ
(برگردیدن چیزے وکسے) کہ بجایش می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول
است (اردو) (پھر جانا) بقول آصفیہ منحرف ہونا ۔

(۵) برگردیدن ۔ بقول موارد بمعنی باز آمدن و واپس شدن و بقول بحر مراجعت
نمودن چنانکہ (برگردیدن کسی) کہ بجایش می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی
اول است (اردو) پھرنا بقول آصفیہ ۔ لوٹنا ۔ واپس ہونا ۔ مراجعت کرنا ۔

(۶) برگردیدن ۔ بقول موارد و بہار استفراغ کردن (شانی تکلو) ہر خون
دلی کہ بی تو خوردم بہ چون بادہ ناگوار برگشت ہ مؤلف عرض کند کہ استفراغ
شدن است نہ کردن محققین بالا غور نہ کردہ اند و متعلق است بمعنی [illegible] بسبیل
مجاز مخفی مباد کہ سند بالا متعلق است بہ (برگشتن) کہ مرادف این می آید و درست
نباشد کہ این را سند (برگردیدن) گیریم ۔ (اردو) الٹنا بقول آصفیہ قی کرنا
اور ہمارے معنون کے لحاظ سے قے ہونا ۔ الٹی ہونا ۔

(۷) برگردیدن۔ بقول موارد وبہار ووارستہ وبحر خراب وضائع شدن یعنی از حالت اصلی خود گردیدن چنانکہ (برگردیدن میوہ) مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد (اردو) خراب ہونا۔ ضائع ہونا۔ بگڑ جانا۔

(۸) برگردیدن۔ بمعنی سر بزیر افتادن۔ صاحب روزنامہ بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بر رضا زیج این (برگردد) می نویسد کہ ای سر بزیر افتد۔ مؤلف عرض کند کہ معنی معکوس شدن کہ صاحب بحر بذیل معنی اوّل نوشتہ متعلق است باین واین ہم قریب بمعنی اوّل وداخل آنست وفرق نازکی دارد (اردو) الٹنا یعنی نیچے سر اوپر پاؤں ہونا۔

(۹) برگردیدن۔ بہ تحقیق ما مرادف (برشدن) کہ گذشت (اردو) دیکھو برشدن۔

برگردیدن آئینہ مصدر اصطلاحی۔ ضائع وخراب وبی کار شدن آئینہ باشد متعلق بمعنی ہفتم برگردیدن (ظہوری ؎) چہ خوش باشد کہ از تاریک جانی سینہ برگردد ٭ بیا چون صورت معشوقیم آئینہ برگردد ٭ (اردو) آئینہ بے کار ہونا۔

برگردیدن از عہد وقرار مصدر اصطلاحی نقض پیمان کردن ودرینجا برگردیدن متعلق بمعنی اوّل است (ظہوری ؎) اگر تو خوب ز صبر وقرار برگردی ٭ عجب کہ یار ز عہد وقرار برگردد ٭ (اردو) قول وقرار سے پلٹ جانا۔ عہد کو وفا نہ کرنا۔

برگردیدن از کسی مصدر اصطلاحی بمعنی منحرف شدن از کسی متعلق بہ معنی چہارم برگردیدن (برگردیدن چمن از بہار) کہ می آید متعلق از ہمین مصدر عام است (انوری ؎) برانم از تو دیگر برنگردم ٭ گر بگردد دلبر دیگر نگردم ٭ (اردو) کسی

منحرف ہونا ۔ پلٹ جانا ۔ انحراف کرنا ۔

(۱۳۴۳) **برگردیدن چمن از بہار** مصدر اصطلاحی ۔ منحرف شدن چمن از بہار باشد متعلق بمعنی چہارم برگردیدن (ظہوری ؎) بباغ رو کہ چمن از بہار برگردد ٭ زبس کہ خوار شود گل بخار برگردد ٭ (اردو) چمن کا بہار سے منحرف ہونا ۔ پلٹ جانا ۔ بہار سے کچھ کام نہ رکھنا ۔ روگردان ہونا ۔

(۱۳۴۴) **برگردیدن چیزی از چیزی** مصدر اصطلاحی ۔ مصدر عام است بمعنی جدا شدن چیزی از چیزی چنانکہ (برگردیدن خار از خاصیت) کہ بجایش می آید و این متعلق بمعنی دوم برگردیدن است ۔ (اردو) کسی چیز کا کسی چیز سے جدا ہونا ۔

(۱۳۴۵) **برگردیدن خار از خاصیت** مصدر اصطلاحی ۔ جدا شدن خار از خاصیت یعنی خاصیت در و باقی نماندن متعلق بمعنی سوم (برگردیدن) (صائب ؎) اگر گل صائب آب روی خود دریای او ریزد ٭ محالست این کہ از خاصیت خود خار برگردد ٭ (اردو) خار کا اپنی خاصیت سے جدا ہونا کانٹے کی خاصیت زائل ہونا ۔

(۱۳۴۶) **برگردیدن خرقۂ پشمینہ** مصدر اصطلاحی ۔ واپس شدن خرقۂ پشمینہ متعلق بمعنی پنجم برگردیدن بر سبیل مجاز (ظہوری ؎) نگردم گرد شرح نازکیہای خشن پوشان ٭ رود دیبا بگرو ار خرقۂ پشمینہ برگردد ٭ (اردو) خرقۂ پشمینہ کا واپس ہونا ۔

(۱۳۴۷) **برگردیدن دم شمشیر** مصدر اصطلاحی ۔ برگشتہ شدن لب شمشیر و دم شمشیر متعلق بمعنی دوم برگردیدن (عالی ؎) دم شمشیر چو بر سنگ رسد برگردد ٭ سخن تند بما سنگدلان نادانی است ٭ (اردو)

دو ہار مڑ جانا۔ دیکھو (برگردیدن) کے دوسرے
معنوں میں آصفیہ کا قول۔

(۲۱۲۸) **برگردیدن روی** | مصدر اصطلاحی (۱)
از یک سو بسوی دیگر شدن روی و (۲)
کنایہ از مخالف شدن و واقع شدن امر خلاف
لازم (برگردانیدن روی) کہ بذیل برگردانیدن
گزشت متعلق بمعنی اول (برگردیدن) (طالب)
نبی بند دگمہ بر کس کہ ز رفتار برگردد ٭ مبادا آن
روز کز من روی زلف یار برگردد ٭
(اردو) منہ پھرنا۔ بقول آصفیہ (۱) منہ
پلٹ جانا۔ (۲) التفات نہ رہنا۔ اور طرف
خیال ہو جانا۔ (ظفر ؎) حب دنیا نے جہان
مار طمانچہ حرص کا ٭ حق کی جانب سے وہیں
آدم کا منہ پھر جائیگا ٭ بے رخ ہو جانا۔
(ظفر ع) تو اگر پھیریگا منہ عالم کا منہ پھر جائیگا

(۲۱۲۹) **برگردیدن زنگار** | مصدر اصطلاحی۔
بمعنی دور شدن و دفع شدن زنگار
از آئینہ و آہن و امثال آن متعلق بمعنی
سوم (برگردیدن) (صائب ؎)
بہل از من سپہر نیلگون آزردہ دل باشد ٭
چہ زین بہتر کہ از آئینہ ام زنگار برگردد ٭
(اردو) زنگ دور ہونا۔

(۲۱۳۰) **برگردیدن زہر** | مصدر اصطلاحی۔
دور شدن و جدا شدن و بی اثر شدن
زہر باشد متعلق بمعنی سوم برگردیدن۔
(ظہوری ؎) جہاں گرید شکر بر کام تلخ چاشنی
گیران ٭ معاذ اللہ اگر زہر تو از لوزینہ
برگردد ٭ (اردو) زہر کا بے اثر ہونا۔

(۲۱۳۱) **برگردیدن زیان** | مصدر اصطلاحی
رجوع شدن نقصان کنایہ از رسیدن
نقصان متعلق بمعنی پنجم برگردیدن بسبیل
مجاز (ظہوری ؎) ز سود دای محبت سود
ارباب محبت را ٭ زیان کینہ ہم آخر با اہل
کینہ برگردد ٭ (اردو) نقصان پہنچنا۔

(۱۷۳) **برگردیدن زینه** مصدر اصطلاحی۔ بلند شدن زینه باشد و (برگردیدن) دریجا بمعنی بلند شدن است متعلق بمعنی نهم برگردیدن (ظهوری ﮯ) بتعریف بلندیهای پستان خطبه خوانم ۞ اگر از منبر گردون گردان زینه برگردد ۞ شاعر گوید که پستان او از آسمان هم بلند است و خطبهٔ تعریفش در الحال تو انیم خواند که زینهٔ منبر فلک از منبر هم بلند شود تا بوسیلهٔ آن بر پستان برسیم و عوض گردون۔ پستان را منبر قرار دهیم (اردو) زینه کا بلند ہونا

(۱۷۴) **برگردیدن سخن** مصدر اصطلاحی مرادف آواز پیچیدن که در محدوده گذشت (صائب ﮯ) هر که میداند که برگردد سخن در کوهسار ۞ یکی بحرف سخت بگشاید دهن در کوهسار ۞ (اردو) آواز گونجنا۔ دیکھو آواز پیچیدن

برگردیدن سیل مصدر اصطلاحی۔ بمعنی (۱) واپس آمدن سیل باشد و (۲) کنایه از ناممکن بودن کاری متعلق بمعنی پنجم برگردیدن۔ (صائب ﮯ) سیل دریا دیده هرگز بر نمی گردد به جوی ۞ نیست ممکن هر که مجنون شد دگر عاقل شود ۞ (اردو) (۱) سیل کا واپس آنا (۲) کسی کام کا ناممکن ہونا

(۱۷۵) **برگردیدن سینه** مصدر اصطلاحی (۱) دور شدن سینه از جای خود متعلق به معنی سوم برگردیدن و (۲) کنایه از مردن سند این از ظهوری بعد (برگردیدن آئینه) گذشت (اردو) (۱) سینه اپنی جگه سے ہٹنا یا ہٹا دیا جانا (۲) مرنا۔

(۱۷۶) **برگردیدن شب** مصدر اصطلاحی۔ واپس آمدن شب گذشته متعلق بمعنی پنجم برگردیدن مخفی مباد که محض ادعای شاعری و آرزوی محال است (ظهوری ﮯ) کند چه صبح شنبه سال و ماه می پریشانم

ہ؂ بہ خنکیہای ساقی گر شب آدینہ برگردد
ہ؂ (اردو) گزری ہوئی رات واپس ہونا
۔ آرزوی محال ہے ۔

برگردیدن غذا مصدر اصطلاحی۔ (۳/۱۷۷)
خراب و ضائع شدن آن متعلق بمعنی ہفتم
برگردیدن وبرای ہر قسم غذا استعمال
این توان کرد (سلیم ؂) سوی سفرہ چو
سایہ گسترگشت ہ؂ خشک شد خشکہ و شلہ برگشت
ہ؂ مخفی مباد کہ شلہ بضم اوّل و فتح ثانی و تشدید
لغت فرس است نوعی از طعام (کذا فی البرہان)
۔ فارسیان استعمالش بہ تخفیف ہم کنند (اردو)
غذا کا بگڑ جانا یعنی خشک ہونا یا سڑ جانا۔

برگردیدن غم مصدر اصطلاحی ۔ واپس (۳/۱۷۸)
شدن غم باشد یعنی باز آمدن غم متعلق بہ معنی
پنجم برگردیدن (ظہوری ؂) ظہوری
در طریق کامرانی نعل وارون زن کہ پیشم
تازہ افتی گر غم دیرینہ برگردد ہ؂ (اردو)
غم کا واپس آنا۔ تازہ ہونا ۔

برگردیدن کسی مصدر اصطلاحی۔ (۱) (۳/۱۷۹)
منحرف شدن وانحراف ورزیدن کسی متعلق
بہ معنی چہارم (برگردیدن) (گلستان سعدی)
کہ باندک تغییر حال از مخدوم قدیم برگردد ہ؂
(۲) بمعنی واپس آمدن کسی متعلق بہ معنی پنجم
(برگردیدن) (صائب ؂) دران کشور
کہ حسن من فشاند گرد راہ خود ہ؂ غبار آلودہ
خجلت یوسف از بازار برگردد ہ؂ (اردو)
(۱) کسی کا پلٹ جانا منحرف ہونا (۲) واپس آنا

برگردیدن گریہ مصدر اصطلاحی دور شدن (۳/۱۸۰)
گریہ کنایہ از بند شدنش متعلق بمعنی سوم
برگردیدن۔ (ظہوری ؂) ہمیشہ جلوہ
تہمت برگلست منفعلم ہ؂ چگونہ گریہ بی اختیار
برگردد ہ؂ (اردو) گریہ وزاری کا بند ہونا

برگردیدن گل بخار مصدر اصطلاحی۔ (۳/۱۸۱)
تبدیل یافتن گل بخار یعنی گل از ضعف غم

مثل خاری شدن۔ سند این از ظهوری
بر (برگردیدن چمن از بہار) گذشت
(اردو) پھول کا سوکھ کر کانٹا بنجانا۔

(۱۳۷۳) **برگردیدن گنجینہ** مصدر اصطلاحی کنایہ
باشد از ظاہر شدن خزینہ۔ در فقرہ متعلق بمعنی
پنجم برگردیدن (ظہوری ع) بزیور ہای
فقہ باطنی ظاہر بسیار ایم و پایہ آبادی گنج و تیم
گنجینہ برگردد۔ (اردو) خزانہ نکلنا۔
بر آمد ہونا۔

(۱۳۷۴) **برگردیدن میوه** مصدر اصطلاحی بقول
موارد بمعنی خراب و ضائع شدن میوه۔
متعلق بمعنی ہفتم برگردیدن (قدسی ع)
نمش و بر خاطر از بس ماند و ترسم خزی گردد
چہ گر چون بر شاخ ماند میوہ بسیار برگردد
مؤلف عرض کند کہ چون میوہ بسیار
بر شاخی پیدا شود عادت است کہ تنا
نمی گردد و از کمی پرورش می ریزد یا قد
او کوتاه و ذائقہ او خراب می شود (اردو)
میوے کا بگڑ جانا۔ خراب ہوجانا۔

برگردیده اصطلاح۔ بقول بحر بدیل
(برگشتن) بمعنی استفراغ۔ مؤلف عرض
کند کہ نظر بر معنی ششم (برگردیدن) موافق
قیاس است کہ مفعول آن است ولیکن مجرد
قیاس کفایت نمی کند مشتاق سند استعمال
می باشیم۔ صاحب بحر (برگشتہ) را ہم مرادف
این گرداند کہ بجایش می آید (اردو)
استفراغ۔ بقول امیر۔ عربی۔ مذکر۔ قے
(فقرہ امیر) حلق سے چیز آتی ہی اور استفراغ ہوگیا

برگردیده بخت اصطلاح۔ بقول بہار
کنایہ از بدبخت (میرزا رضی دانش ع)
دل برگردیده بخت از تیغ ہم سودی نمی بیند
کہ بیک [illegible] افتاد دست در سودای
گیسوی [illegible] نقل نگارش بمولف
عرض کند کہ نظر بر معنی ہشتم برگردیدن موافق

قیاس است و از ہمین اصطلاح (برگردیدن بخت) ہم پیدا می شود کہ بمعنی بد شدن طالع باشد (اردو) بد بخت۔ دیکھو بد اختر۔

برگرفتن بقول موارد و بہار (۱) بمعنی برداشتن چنانکہ (برگرفتن پردہ و نقاب) و (برگرفتن دل از کسی) و (برگرفتن نقش) صاحب بحر ذکر این معنی کردہ فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این برگیرد۔ مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ (گرفتن) است بزیادت کلمہ بر بران و ہم بر بمعنی بلند با مصدر گرفتن مرکب شدہ و معنی لفظی این بلند کردن گشتن کہ در (برداشتن چیزی) بلندی آن چیز داخل است۔ (اردو) اٹھانا۔ بلند کرنا۔ ہونا۔

(۲) برگرفتن۔ بقول موارد بمعنی گرفتن چون (برگرفتن چاشنی) صاحب ضمیمہ بہار این را قبول کردن گوید و صاحب مؤید ہمزبانش۔ صاحب بحر بمعنی قبول کردن و اختیار نمودن نوشتہ مؤلف گوید کہ مجاز معنی اوّل است و کلمہ بر درینجا زائد (اردو) پکڑنا۔ لینا۔ قبول کرنا۔ اختیار کرنا۔

(۳) برگرفتن۔ بقول موارد بمعنی منتقل کردن یعنی نقل نوشتن از قبالہ و حکم و جز آن چنانکہ (برگرفتن سواد) مؤلف عرض کند کہ ما بمعنی منتقل کردن اتفاق نداریم کہ طرز تعریف خوب نیست از (برگرفتن سواد) ہمین قدر معلوم می شود کہ حاصل کردن نقل و سواد است و مجرد برگرفتن را درینجا بمعنی نوشتن یا حاصل کردن گیریم باقی حال مجاز معنی اوّل است (اردو) لکھنا۔ حاصل کرنا۔

(۴) برگرفتن۔ بقول موارد بمعنی معاف کردن چنانکہ (برگرفتن درہم) کہ می آید مؤلف

عرض کند که مجاز معنی اوّل باشد (اردو) معاف کرنا ۔

(۵) برگرفتن ۔ بقول بهار بمعنی خوردن چنانکه (برگرفتن زخم) که بجایش می آید ۔ **مؤلّف** عرض کند که بحالت اضافت به زخم وامثال آن ۔ حاصل کردن زخم بصورت اضافت بسوی اطعمه نوش کردن آن چنانکه (برگرفتن جام) وامثال آن بهر دو صورت مجاز معنی اوّل است (اردو) کهانا جیسے زخم کهانا ۔ پینا ۔

(۶) برگرفتن ۔ بقول (سروری در ملحقات) کنایه از هزل کردن و بخیره نمودن **مؤلّف** عرض کند که سند این بر (برگرفتن کسی را) می آید و دریجا همین قدر کافی است که با تتبّع محقق اهل زبان این معنی را تسلیم کنیم و مجاز معنی اوّل دانیم اگرچه قدری دور از قیاس است ولیکن محاورهٔ زبان باشد و حقیقت سند همدر انجا عرض کنیم (اردو) دل لگی کرنا ۔ ٹهٹول کرنا ۔

(۷) برگرفتن ۔ بقول بهار بمعنی حاصل کردن بار ۔ یعنی بارور شدن درخت وحیوان **مؤلّف** عرض کند که بر دریجا بمعنی بار است و گرفتن بمعنی حاصل کردن چنانکه بر (برگرفتن بروح) می آید (اردو) باروار ہونا ۔

(۸) برگرفتن ۔ بقول بهار بمعنی نواختن و پروردن چنانکه (برگرفتن بروح) **مؤلّف** عرض کند که با بر مصدر مرکب خیال خود ظاهر کنیم و دریجا همین قدر کافی است که سند این بر (برگرفتن از خاک) می آید (اردو) نوازنا ۔ سرفراز کرنا ۔ پالنا ۔ پرورش کرنا

(۹) برگرفتن ۔ بقول بهار ۔ دور کردن ۔ **مؤلّف** عرض کند که ترک کردن هم درین داخل است چنانکه (برگرفتن شمار) واین

متعلق بمعنی اوّل است بر سبیل مجاز که از برداشتن چیزی آن چیز دور می شود از جای خودش (اردو) دور کرنا ترک کرنا

(۱۰) برگرفتن ـ بتحقیق ما بمعنی منسوب کردن چنانکه (برگرفتن بکسی) که می آید و کلمه بر در ینجا زائد باشد (اردو) منسوب کرنا (۳/۱۹۴)

(۱۱) برگرفتن ـ بتحقیق ما بمعنی پیدا کردن و قائم کردن چنانکه (برگرفتن دربان) که می آید این هم مجاز معنی اوّل باشد ـ (اردو) پیدا کرنا ـ قائم کرنا ـ (۳/۱۹۵)

(۱۲) برگرفتن ـ بتحقیق ما بمعنی تحمل کردن و این هم مجاز معنی اوّل است چنانکه ـ (برگرفتن زور) که می آید (اردو) متحمل ہونا ـ تحمل کرنا ـ (۳/۱۹۶)

(۱۳) برگرفتن ـ بتحقیق ما بمعنی کشیدن و بیرون آوردن چنانکه (برگرفتن دست از جیب) که می آید ـ مجاز معنی اوّل است (۳/۱۹۶)

و بس (اردو) کھینچنا ـ باہر لانا ـ

برگرفتن از خاک مصدر اصطلاحی ـ بمعنی نواختن و بمرتبهٔ بلند رسانیدن متعلق بمعنی ہشتم برگرفتن (صائب ؎) مردم هموار را از خاک بر باید گرفت ٭ رشتهٔ بی گره را در گهر باید گرفت ٭ مخفی مباد که (از خاک برگرفتن کسی را) بجای خودش گذشت (اردو) نوازنا ـ سرفراز کرنا ـ

برگرفتن اعتبار مصدر اصطلاحی ـ بمعنی حاصل کردن اعتبار متعلق بمعنی ہم برگرفتن (ظهوری ؎) شوق از من اعتباری برگرفت ٭ چشم دریا شیم نشانی برگرفت ٭ مخفی مباد که (اعتبار برگرفتن) بجایش گذشت (اردو) اعتبار حاصل کرنا

(۳/۱۹۷) **برگرفتن بار** مصدر اصطلاحی ـ دور کردن بار باشد متعلق بمعنی نہم برگرفتن (خواجه شیراز ؎) بار غمی که خاطر ما خسته کرده بود

بہ غلطی دمی خدا لغزشا دو برگرفت بہ۔
(اردو) بار گناہ دور کرنا۔
(۳۱۴۹) **برگرفتن بہ پیکان** مصدر اصطلاحی۔
قبول کردن و استعمال کردن بجای پیکان
متعلق بمعنی دوم برگرفتن (ظہوری ے)
چون گل سوفار در خواہش دہانم باز ماند
تا خدنگت غنچۂ دل را بہ پیکان برگرفت
(اردو) پیکان کے لئے قبول کرنا۔
بجائے پیکان استعمال کرنا پیکان بنانا۔
برگرفتن بتاری مصدر اصطلاحی۔
بمعنی بر داشتن بتاری و مقصود از برگرفتن
دست بآسانی بجا نہ و متعلق بمعنی اول برگرفتن
(ظہوری ے) مشک صد تا تار ریزم از
نفس بر زلف۔ آنہم را بتاری برگرفت
(بتار برگرفتن) آسانی سے گذشت (اردو)
ایک تار میرا اٹھا لینا کھینچنا۔ دیکھو تار برگرفتن
(۳۱۵۰) **برگرفتن بچیزی** مصدر اصطلاحی قبول
کردن بچیزی و گرفتن بمعاوضۂ چیزی یعنی خریدن
متعلق بمعنی دوم برگرفتن (انوری ے)
دادم دو جہان بباد در عشقش تا را بدو
حبہ بر نمی گیرد (اردو) کسی چیز کے
عوض میں قبول کرنا۔ خرید کرنا۔
(۳۱۵۱) **برگرفتن بروح** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن بار و بار ور شدن بروح (سلمان
ے) ز یک نسیم کہ در آستین غنچہ بکر تا
دہد شمال چو مریم بروح بر گیرد۔ مؤلف
عرض کند کہ متعلق بمعنی ہفتم برگرفتن فاعل
(اردو) روح سے پھل حاصل کرنا۔
روح سے حاملہ ہونا۔ باردار ہونا۔
(۳۱۵۲) **برگرفتن بہ کسی** مصدر اصطلاحی منسوب
کردن بہ کسی (انوری ے) خطائی کہ کردہ ام
بمن بر مگیر ای جانی کہ گفتم زمن در گذار ہا
(اردو) کسی سے منسوب کرنا۔
(۳۱۵۳) **برگرفتن بید و اندرخ** مصدر اصطلاحی

بمعنی برداشتن و دور کردن نقاب باشد متعلق بمعنی اوّل و نہم برگرفتن (خواجۂ شیراز سے) ساقی بیا کہ یار زرخ پرده برگرفت ٭ کار چراغ خلوتیان باز در گرفت ٭ (اردو) منہ پر سے پرده اٹھانا۔

(۳۱۹۴) **برگرفتن پرده از روی کار** مصدر اصطلاحی ظاہر کردن حقیقت کاری (انوری سے) پرده ما دریده کردند ٭ پرده از روی کار ما نگرفت ٭ (اردو) کسی کام پر سے پرده اٹھانا حقیقت ظاہر کر دینا۔

(۳۱۹۵) **برگرفتن تہمت** مصدر اصطلاحی۔ دور کردن تہمت باشد متعلق بمعنی نہم برگرفتن (ظہوری سے) گریہ می کوشد بہان در شستن و شوی دامنم ٭ گرچہ دریا تہمت پاکی ز دامان برگرفت ٭ (اردو) تہمت دور کرنا۔

(۳۱۹۶) **برگرفتن جام** مصدر اصطلاحی۔ برداشتن جام کنایہ از خوردن می۔ متعلق بمعنی اوّل و پنجم برگرفتن (ظہوری سے) پیریم و جام مردفگن برگرفتہ ایم ٭ وز جیب دست توبہ شکن برگرفتہ ایم ٭ (اردو) ساغر اٹھانا شراب پینا۔

(۳۱۹۷) **برگرفتن چاشنی** مصدر اصطلاحی بمعنی چاشنی گرفتن و ذوق حاصل کردن (نظامی سے) نخست از ہمہ چاشنی برگرفت ٭ در ان چاپکی ماند خسرو شگفت ٭ مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی سوم برگرفتن۔ (اردو) چاشنی حاصل کرنا۔ ذوق پانا۔

(۳۱۹۸) **برگرفتن چاک** مصدر اصطلاحی۔ حاصل کردن چاک و زخم است متعلق بمعنی دوم برگرفتن (ظہوری سے) آرزو دارم کہ بر وارد دل از تیغ غمت ٭ آنقدر چاکی کہ از شوقت گریبان برگرفت ٭ (اردو) چاک حاصل کرنا۔ زخم حاصل کرنا۔

(۳۱۹۹) **برگرفتن دامان** مصدر اصطلاحی۔ دامن

گرفتن و مدد خواستن متعلق بمعنی دوم
برگرفتن (ظہوری سہ) دیدہ تاب وطاقت
خود را قیاسی کردہ بود کہ در تماشایت
چو دامان مژگان برگرفت ہے (اردو) دامن
پکڑنا بقول آصفیہ پناہ لینا حمایت میں آنا۔

(۳۰۰) **برگرفتن دربان** مصدر اصطلاحی قائم
گرفتن دربان را متعلق بمعنی یازدہم برگرفتن
(ظہوری سہ) وصل بدرویم دری خواہد
گشودن یافتم ہے اینچنین سالی کہ خاکستہ پای
دربان برگرفت ہے (اردو) دربان قائم کرنا

(۳۰۱) **برگرفتن درم** مصدر اصطلاحی بقول
موارد (بذیل معنی چہارم برگرفتن) بمعنی
معاف کردن درم مقید بصلہ از (نظامی
سہ) ز دیوان دہقان قلم برگرفت ہے ز بیچارگان
ہم درم برگرفت ہے (اردو) درم کو
معاف کرنا۔ یعنی رعایا کو محصول مالگذاری
کی معافی دینا۔

(۳۰۲) **برگرفتن دست از جیب** مصدر اصطلاحی
کشیدن و بیرون آوردنش متعلق بمعنی سیزدہم
برگرفتن سند این از ظہوری بہ (برگرفتن جام)
گذشت (اردو) جیب سے ہاتھ نکالنا۔

(۳۰۳) **برگرفتن دشت** مصدر اصطلاحی بمعنی
بلند و پیدا شدن دشت متعلق بہ معنی اول برگرفتن
است (ظہوری سہ) سند منعی پیش راہ
آہ نیست ہے از دلم دشت غباری برگرفت
ہے (اردو) جنگل روبرو ہونا۔

(۳۰۴) **برگرفتن دل از چیزی و کسی** مصدر
اصطلاحی۔ بمعنی برداشتن دل از چیزی
و کسی باشد متعلق بمعنی اول برگرفتن (قاسم
مشہدی سہ) بدریا قطرہ چون گردید واصل
ترک سر گیرد ہے کسی چون با تو بنشیند چسان
دل از تو برگیرد ہے (انوری سہ) در نیامد
ز راہ سینہ بدل ہے تا دل از راہ سینہ برنگرفت
ہے (اردو) دیکھو برداشتن دل۔

(۴۰۰۵) **برگرفتن دیده** | مصدر اصطلاحی بمعنی برداشتن چشم و ترک نظر کردن متعلق بمعنی اوّل و نهم برگرفتن (صائب رہ) نیست ممکن برگرفتن دیده از رویش مرا ٭ ذرّه گر بر سر گذارد تیغ ابرویش مرا ٭ (اردو) دیکھو برداشتن چشم از کسی۔

(۴۰۰۶) **برگرفتن راه** | مصدر اصطلاحی بمعنی قبول کردن راه باشد متعلق بمعنی دوم برگرفتن (انوری رہ) دل ز راه صلاح بر می گیرد ٭ گردم همه حیله و رنگی گیرد ٭ (اردو) راسته قبول کرنا۔ راسته اختیار کرنا۔

(۴۰۰۷) **برگرفتن زاد راه** | مصدر اصطلاحی بمعنی حاصل کردن زاد راه باشد متعلق بمعنی سوم برگرفتن (ظهوری رہ) تر زبان گر دیده خضر از العطش گویان تست ٭ زاد راه تفته جانی آب حیوان برگرفت ٭ (اردو) زاد راه۔ توشهٔ سفر کا حاصل کرنا

(۴۰۰۸) **برگرفتن زخم** | مصدر اصطلاحی بمعنی خوردن زخم (سنجر کاشی رہ) ز تیغ شاه یکی زخم برگرفت بکف ٭ ز شست شاه بسی تیر خورد در صف جنگ ٭ مؤلف عرض کند که متعلق است بمعنی نهم برگرفتن و من وجه متعلق بمعنی دوم هم (اردو) زخم کھانا۔ دیکھو برداشتن زخم۔

(۴۰۰۹) **برگرفتن زور** | مصدر اصطلاحی متحمل زور شدن متعلق بمعنی دوازدهم برگرفتن است (ظهوری رہ) خوش سبک گردیده ام در وصل حرمان غالب است ٭ سینه هم بر هجر زوری گرچه نتوان برگرفت ٭ (اردو) زور کا تحمل کرنا۔ متحمل ہونا۔

(۴۰۱۰) **برگرفتن سواد** | مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل معنی سوم برگرفتن) بمعنی منتقل کردن و نقل نوشتن (عرفی رہ)

نزد ما نه جز الهم نامه نیست تصنیفش ہے دطم
ز صفحهٔ فهرست برگرفت سواد ہے مؤلف
عرض کند که نقل گرفتن و حاصل کردن
نقل و معلومات (اردو) نقل لینا۔
سواد حاصل کرنا۔

برگرفتن شمار مصدر اصطلاحی بمعنی (۳۴۱۱)
ترک کردن شمار و حساب نکردن و
بحساب نیاوردن متعلق بمعنی نهم برگرفتن
(انوری ے) برگرفتم شمار عشق آن به که
که ترا از شمار نشمارد ہے (ظهوری ے)
دل جفاهای تو بر من می شمرد ہے از وفای
خود شماری برگرفت (اردو) شمار
ترک کرنا۔ حساب نہ کرنا۔ شمار میں نہ لانا۔

برگرفتن طعنه مصدر اصطلاحی۔ حاصل (۳۴۱۲)
کردن طعنه و مورد طعن و طنز شدن۔
متعلق بمعنی سوم برگرفتن (ظهوری ے)
دعوی لذت بنزهت کردنا داشته کرد ہے
طعنهٔ تلخ جهانی شکرستان برگرفت ہے۔
(اردو) طعنه حاصل کرنا۔ مورد طعن و
طنز ہونا۔

(۳۴۱۳) **برگرفتن عثمان** مصدر اصطلاحی۔ پیدا
کردن عثمان باشد متعلق بمعنی یازدهم برگرفتن
(ظهوری ے) کوه را سیلی زنان خواهد
و دریا سیل برد ہے ابر فرگاهم بجای قطره
عثمان برگرفت ہے (اردو) دریا پیدا کرنا۔

(۳۴۱۴) **برگرفتن فال** مصدر اصطلاحی بمعنی
گرفتن و حاصل کردن فال است متعلق
بمعنی دوم و سوم برگرفتن (ظهوری ے)
نیست در کوی تو هر گز سرخ رویان را
نجات ہے عید اگر فال شگون از خون قربان
برگرفت ہے (اردو) فال لینا۔ بقول
آصفیه فال نکالنا۔

(۳۴۱۵) **برگرفتن فشار** مصدر اصطلاحی بمعنی
پیدا کردن ریزش متعلق به معنی یازدهم

برگرفتن مخفی مبادکه فشار بقول برهان بمعنی ریزش (ظهوری ره) در تخیل زیر دندان هوس ہے
شکرین لعلش فشاری برگرفت ہے (اردو) ریزش پیدا کرنا۔

(١٤١٣) **برگرفتن قدم** مصدر اصطلاحی بمعنی برداشتن قدم متعلق بمعنی اول برگرفتن (ظهوری ره) در غریبی فتاده ظهوری بهم ہے
قدم ہے گرد رخیال راه وطن برگرفته ایم ہے (اردو) قدم اٹھانا۔

(١٤١٤) **برگرفتن کسی** مصدر اصطلاحی۔ (١) دور کردن کسی را متعلق بمعنی نهم برگرفتن (ظهوری ره) نیست در گمشاهی از من نامورتر دیگری ہے
کو بی نشان گردیده اسم از نامه عنوان برگرفت ہے (٢) نواختن کسی را متعلق بمعنی هشتم برگرفتن (وله ره) نخل ماتم گشت و از گل گریه بر
خاکم فشاند ہے خویش بخاک افتاده خود را بسامان برگرفت ہے (اردو) (١) کسی کو دور کرنا (٢) کسی کو سرفراز کرنا۔

(١٤١٥) **برگرفتن کسی را** مصدر اصطلاحی بقول سروری که بذیل معنی ششم برگرفتن گذشت هزل کردن با کسی (شیخ فریدالدین عطار ره) دیگری را آن یکی می گفت سخت ہے
برگرفتی تو مرا ای شوربخت ہے گفت مجنون بلیا چون هستی تو حقیر ہے گر نگیری ریشت بگیرد عمر مخور ہے مؤلف عرض کند که درین شعر برگرفتن بمعنی گرفتن و گرفتار کردن و منسوب کردن به خطائی متعلق بمعنی دوم برگرفتن است و برای معنی اول الذکر طالب سند دیگری باشیم و قول سروری را نظر بر اعتقاد که صاحب زبانست بدون سند هم تسلیم کنیم (اردو) کسی کی ساته هزل کرنا ٹھٹھا کرنا۔ تمسخر کرنا۔

(١٤١٦) **برگرفتن کوه** مصدر اصطلاحی بمعنی برداشتن و دور کردن کوه باشد متعلق بمعنی اول

ونیز برگرفتن (ظهوری ع) ازگرانجانان
ظهوری خوش سبک گردیده بود ۞ از
دلش این کوه غم را زود نسیان برگرفت
۞ (اردو) پہاڑ کو ہٹانا۔ دور کرنا۔

(۳۲۲۰) **برگرفتن گرد** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن گرد و غبار متعلق بمعنی سوم برگرفتن
(ظهوری ع) توتیا سرمایۂ چندان نداشت
۞ گرد خاک رہگذاری برگرفت ۞ (اردو)
گرد و غبار حاصل کرنا۔

(۳۲۲۱) **برگرفتن گونه** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن رنگ باشد متعلق بمعنی سوم برگرفتن
و این مخصوص باگونه نباشد بلکه با رنگ و
لون و مرادفات آن هم استعمال توان کرد
و سند این از ظهوری بر (برگرفتن نکہت)
می آید (اردو) رنگ حاصل کرنا۔ رنگ اڑانا۔

(۳۲۲۲) **برگرفتن نثار** مصدر اصطلاحی۔ اختیار
کردن نثار متعلق بمعنی دوم برگرفتن است
سند این از ظهوری بر (برگرفتن اعتبار)
گذشت (اردو) نثار اختیار کرنا۔
صدقہ بننا۔ وارے جانا۔

(۳۲۲۳) **برگرفتن نسخه** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن نسخه متعلق بمعنی سوم برگرفتن۔
(ظهوری ع) ازخیالش خاطر صورت نگار
۞ نسخۂ باغ و بہاری برگرفت ۞ (ولہ ع)
در ازل قانون حکمت چون قضا می زد رقم
۞ نسخۂ از درد جان بخش تو درمان برگرفت
۞ (اردو) نسخہ حاصل کرنا۔ پانا۔

(۳۲۲۴) **برگرفتن نشتر بکار** مصدر اصطلاحی۔
و برداشتن نشتر برای فصد باشد متعلق
بمعنی اوّل برگرفتن (ظهوری ع) ہر دم
از شادی رگ دل می پرد ۞ غمزه اش
نشتر بکاری برگرفت ۞ (اردو) فصد
کے لیے نشتر اٹھانا۔

(۳۲۲۵) **برگرفتن نقاب** مصدر اصطلاحی۔

بمعنی برداشتن و دور کردن نقاب باشد
متعلق بمعنی اوّل ونهم برگرفتن (انوری ع)
گرچه اقبال او که دائم باد ٭ از رخ ملک
برگرفته نقاب ٭ (طالب آملی ع) چسان
نقاب ز رخسار دوست برگیرم ٭ که حسن
سرکش و من موبموی محجوبم ٭ (اردو)
نقاب اٹھانا۔

(۳۲۲۳) **برگرفتن نقش** مصدر اصطلاحی۔ برداشتن
و دور کردن نقش است متعلق بمعنی اوّل
ونهم برگرفتن (میرخسرو ع) نقش خود از
راه فنا برگرفت ٭ نور بقا دید و شنا در گرفت
٭ (اردو) نقش مٹانا۔

(۳۲۲۴) **برگرفتن نکهت** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن نکهت است متعلق بمعنی سوم برگرفتن
(ظهوری ع) نکهتی از سنبل زلفت گلستان
برگرفت ٭ گونه از لعل نگینت بدخشان
برگرفت ٭ (اردو) نکهت حاصل کرنا

(۳۲۲۵) **برگرفتن هجران** مصدر اصطلاحی متحمل
شدن هجران را متعلق بمعنی دوازدهم
برگرفتن (ظهوری ع) ما باین تاب و
توان بر خود چه مشکل کرده ایم ٭ غیر با این
ضعف هجران را چه آسان برگرفت ٭
(اردو) هجران کا متحمل هونا۔

(۳۲۲۶) **برگرفتن یادگار** مصدر اصطلاحی۔ حاصل
کردن نشانی متعلق بمعنی سوم برگرفتن است
(ظهوری ع) دست اگر بر شاخ گل دستی
نیافت ٭ یادگار زخم خاری برگرفت ٭
(اردو) نشان حاصل کرنا۔

برگرفته اصطلاح۔ بقول بحر ذیل برگرفتن
بمعنی نواخته و پرورده مرادف (از خاک
برگرفته) صاحب انند فرماید که اسناد و
معانی این بر (برگرفتن) گذشت مؤلف
عرض کند که اسم مفعول برگرفتن است
شامل بر همه معانیش خصوصیت یک معنی ندارد

(اردو) دیکھو برگرفتن یہ اُس کا اسم مفعول اسمی

برگری اصطلاح۔ بقول ضمیمہ برہان بکسر ثالث مخفف برگیری بمعنی بستانی۔ صاحبان ہفت و مؤید ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ محققین اہل زبان ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند طالب سند استعمال می باشیم۔ مخفی مباد کہ این موافق قیاس است کہ تحتانی چہارم از (برگیری) حذف شد و آن صیغہ واحد مخاطب از مضارع معروف است شامل بر ہمہ معانی مصدر برگرفتن کہ گذشت خصوصیت ستاندن نباشد (اردو) تو لیوے۔

(الف) **برگ ریز** اصطلاح۔ بقول سروری بمعنی پاییز (عمادی ع) برگ ریز است شاخ دانش را بہا این خزان را بہار تا بیستی صاحب جہانگیری گوید کہ فصل خزان را گویند صاحبان رشیدی و بہار و مؤید ہم ذکر این کردہ اند (صائب ع) از ریزشی کہ کرد در ایام نوبہار ہا در برگ ریز شاخ بوصل ثمر رسد ہو خان آرزو در سراج برگ ریز بمعنی بالا فرماید کہ این مجاز است چہ در اصل ریز بمعنی ریختن است چنانکہ در (خون ریز) بمعنی خون ریختن مؤلف عرض کند کہ مجرد ریز امر حاضر ریختن و ریزش حاصل بالمصدرش پس خان آرزو غلط کند کہ دریجا ریز را بمعنی ریختن داند و (خون ریز) را بمعنی خون ریختن گیرد (خون ریز) اسم فاعل ترکیبی است و آنچہ حاصل بالمصدر خون ریختن است متعلق بہ (برگ ریز) نباشد پس (برگ ریز) ہم اسم فاعل ترکیبی است بمعنی ریزانندہ برگ و کنایہ از موسم خزان کہ برگ را می ریزاند قائل (صائب ع) صائب ز برگ ریز بہ فیض نوبہار ہا چون غنچہ ہر کہ سر بگریبان کشیدہ است و تحقیق ما

برگ ریز آمدن بمعنی (۱) ریختن برگ ہا
و (۲) ضعیف شدن انسان (مولوی معنوی
۵) شکایت ہا ہمین کردی که ہمین برگ ریز
آمد ﴾ کنون برخیز وگلشن بین که ہمین برگ ریز
آمد ﴾ (اردو) (الف) خزان۔ اسم مؤنث
دیکھو پاریز (ب) (۱) پتّے گرانا (۲) انسان
کا بڈھا ہونا۔

برگ ریزان اصطلاح۔ بقول برہان (۱)
بمعنی خزان وفرماید که بودن آفتاب در برج
میزان که فصل پائیز باشد و (۲) کنایه از
ایام پیری وآخرہای عمرہم۔ صاحبان جامع
وناصری ہمزبانش۔ بہار این را مرادف
(برگ ریز) گفته بمعنی اول قانع۔ خان آرزو
در سراج بذیل (برگ ریز) فرماید که جزو ثانی
الف ونون منسوب به برگ ریختن به معنی
(برگ ریز) وفرماید که بعضی این را مجاز دانسته
غافل از حقیقت کار بوده اند مؤلف عرض کند
که (۳) بمعنی حقیقی اسم حال است یعنی برگ
ریزنده وجا دارد که الف ونون آخر را
زائد گیریم اندرین صورت مزید علیه برگ ریز
باشد واصلا بمعنی منسوب به برگ ریختن نیست
وبمعنی اول ودوم لاریب مجاز معنی حقیقی
است زیراکه معنی حقیقی این ریزنده برگ
است وبس۔ پس غافل از حقیقت خیر خان آرزو
باشد که حقیقت را اظہار نکرده (نظامی ئ)
شہرہا است که فصل برگ ریزان ﴾ خوردن نامه
شود زبرگ ریزان ﴾ (انوری ۳۵) برگ ریزان
ہمه حال فرو باید ریخت ﴾ بقدح آنچه از
برگ ونوای طرب است ﴾ (اردو) (۱)
خزان دیکھو (برگ ریز) (۲) پیری ضعیفی مؤنث
عمر کا آخری حصه۔ بڑھاپا۔ مذکر پتّے گرنے والا۔

برگ زر اصطلاح۔ بقول مؤید ومفت
بمعنی برگ زرد مؤلف عرض کند که مرکب
اضافی وکنایه باشد۔ اگرچه خلاف قیاس نیست

ولیکن طالب سند استعمال می باشیم کہ معاصرین
عجم و محققین فرس ازین اصطلاح ساکت
(اردو) پیلا پیٹا۔ مذکر۔

برگزیدگان استعمال بقول اسد بحوالہ
فرہنگ فرنگ مقبولان و پسندیدگان مؤلف
عرض کند کہ برگزیدن کہ می آید اسم مفعولش
(برگزیدہ) و الف و نون جمع و کاف عوض ہای زائدہ
کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) برگزیدہ لوگ۔
مقبولان بارگاہ۔

(الف) **برگزیدن** بقول بحر بفتح کاف فارسی
(۱) برچیدن و انتخاب کردن و پسندیدن و
قبول کردن و (۲) مقبول شدن کامل التصریف
و مضارع این برگزیند۔ صاحب [illegible] بمعنی
[illegible] دوم [illegible] و [illegible] فرہنگ
ذکر [illegible] کند علیہ
گزیدن بمعنی اول باشد کہ [illegible] آید
نیست [illegible] صاحبان [illegible] کہ

محققین معاصرین نام وارند ازین مصدر روشن
گشتہ اند معاصرین عجم بر زبان دارند و متقدمین
فرس استعمال این کردہ اند خدائی کہ از معاصرین
عجم بود ذکر مفعول ہمین مصدر یعنی ------

(ب) **برگزیدہ** کردہ فرماید کہ بمعنی منتخب و مقبول
است و (برگزیدگان) کہ گذشت جمع ہمین
(انوری الف ؎) اگر نہ نیست برگزیدہ [illegible]
پادشاہ جہان و صدر نام کو (ظہوری ؎)
بپیش رشک زمین نیست برگزیدہ تری کہ
یار راست بہر روز شوخ دیدہ تری کو۔
(اردو) الف (۱) انتخاب کرنا۔ بقول نسیم
چھانٹنا۔ چننا جیسے (مصرعہ) بہت [illegible] ہوتی
ہیں آپ انتخاب کرتے ہیں قبول کرنا بقول
آصفیہ منظور کرنا [illegible] کرنا (۲) مقبول ہونا
بقول آصفیہ قبول ہونا منظور ہونا [illegible]
یا اجابت [illegible] پسند [illegible] منظور ہونا [illegible]
برگزیدہ۔ دیکھو انتخاب آید (۲)

برکس | بقول برهان با کاف فارسی بر وزن اطلس ترجمۀ معاذ الله و نعوذ بالله۔ صاحب رشیدی حاشا و معاذ را هم داخل تعریف کند و فرماید که (برگست) هم بهمین معنی آمده و سندی که از رودکی پیش کرده است باختلاف بعض الفاظ همان است که بر (برکس بکاف عربی) گذشت مؤلف عرض کند که اصل این همانست که بکاف عربی گذشت و باغنیمت صاحب جامع توانیم گفت که این مبدل آن چنانکه کند و گند۔ صراحت ماخذ همه را انجا کرده ایم۔ بی خبری صاحبان تحقیق است که یک سند را در هر دو جا آورده اند (اردو) دیکهو برکس۔

برگ سبز | اصطلاح بقول وارسته و بهار (۱) کنایه از چیز بسیار کم مقدار (صائب ه) بی نوایان را به برگ سبز گاهی یاد کن ۞ چون زمین برگ جهان خرج خزان خواهی شدن ۞ (وله ه) انصاف نیست کز چمنت بعید صد بهار ها بی برگ سبز رو بدر آسمان بیهم ۞ (ظهوری ه) ببرگ سبز اگر تحفه حاجتم افتد ۞ میسرم نشود رنگی از بهار مدام ۞ مؤلف عرض کند که (۲) بمعنی حقیقی است (وله ه) بود ز وسمه دو ابروی آن بهشتی روی ۞ دو برگ سبز که خون در دل بهار کند ۞ (وله ه) هر برگ سبز او کف افسوس می شود ۞ نخلی که میوه نفشاند بپای خویش ۞ مخفی مباد که (برگ سبز است تحفۀ درویش) مثلی است که هم (آینده ما) بهمین معنی بالا (اردو) (۱) برگ سبز۔ مذکر۔ اردو مین کم مالیت تحفه کو کهتے هین۔ نهایت کم مالیت چیز مؤنث (۲) برگ سبز پتا۔ مذکر۔

برگ سبز است تحفۀ درویش | مثل صاحبان خزینه و امثال فارسی ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف

عرض کند که فارسیان این مثل را در سوغات
و ارمغان بر سبیل کسر نفسی می زنند (اردو)
یہی مثل دکن میں مستعمل ہے یعنی جب کوئی
شخص کسی کے پاس کوئی تحفہ بھیجتا ہے تو بطور
کسر نفسی اس مصرع کو پڑھتا ہے ۔

برگ سبز سائل اصطلاح ۔ وارستہ فرماید
که این ہمانست که گدایان بتوقع ریزشی ۔
برگ سبز پیش اغنیا گذارند (محسن تاثیر ؎)
بوسه می دارند خوبان در بہار خط طمع
خط سبز گل عذاران برگ سبز سائل است
بحر و بہار و وارستہ را نقل نگار مؤلف عرض
کند که رسم عجم است که ہر سائل که پیش کسی رود
اعم ازینکه گدا باشد یا حاجتمند کاری و چیزی
برگ سبز با خود برد و این رسمی است که اغنیا
پسندش کنند تا عطای شان بدل آن باشد
و بار احسان بگردن سائل نیاید ہمانا این
اخلاقی است حسنہ پس این را مخصوص گدایان
بتوقع ریزش کردن از نازک خیالی دور
است (اردو) سائل کا حقیر تحفہ ۔ مذکر ۔

برگ سبز فرستادن مصدر اصطلاحی ۔
بقول وارستہ و بحر و بہار (۱) مرادف (گل
فرستادن) (طغرا ۔ نثر) نثر بیداران از فقرہ
تازہ برگ سبز ہمکاری بجانب طوطیان چمن
روانہ نمودہ اند ؎ مؤلف عرض کند که (۲)
رسم است که کسانی که باظہار احتیاج خود
خود پیش کسی نمی روند و کسی را از طرف خود
می فرستند تحفہ برگ سبزی روانہ می کنند پس
(برگ سبز فرستادن) کنایہ باشد از اظہار حاجت
بالواسطہ کردن و این موافق قیاس است
نظر بر رسم عجم ولیکن سند ؎ طغرا برای مصدر
(برگ سبز روانہ نمودن) است محققین بالا
رعایت لفظی را ترک کردہ اند (اردو)
(۱) دیکھو گل فرستادن (۲) کسی کے واسطہ
اور توسط سے اظہار حاجت کرنا ۔

برگ سبز ہم چشمی | **برگ سبز ہم کاری** اصطلاح ۔ بقول بحر و غیاث و انند برگ پان یا سبزہ دیگر کہ کشتی گیران بجہت مقرر کردن کشتی بخانہ حریف خود فرستند مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فرس ساکت و ہر سہ محققین بالا ہندنژاد اند ۔طالب سند استعمال می باشیم (اردو) وہ پان یا کوئی سبزی جو کشتی گیران اپنے حریف کے پاس اسلئے بھیجتے ہیں کہ وہ مقابلہ کا ایک دن مقرر کرے گویا یہ بلاوا ہے ۔

برگست بقول برہان و رشیدی و جامع و جہانگیری و سراج و ناصری ہمان برگست کہ بکاف عربی بجایش گذشت مؤلف عرض کند کہ بکاف عربی اصل است و صراحت ماخذ ہمدر انجا گذشت و این مبدل آن چنانکہ کند و گند (اردو) دیکھو برکست بکاف عربی کے ساتھ ۔

(الف) برگستان | **(ب) برگستوان** اصطلاح ۔ (الف) بضم سوم بقول سروری مخفف برگستوان ۔ صاحب جہانگیری نسبت ہر دو فرماید کہ مرادف یکدیگر پوششی است کہ در روز جنگ پوشند و بر اسپ اندازند تا از زخم ایمن باشند و آن را بجیم و کجیم ہم گویند ۔ صاحب برہان ذکر ہر دو کرده گوید کہ (الف) مخفف (ب) (امیر خسرو الف ؎) صف از پشیم چو سیمین سفت شاہ سوار آب برگستان باخست ۔ (شیخ مظہر ؎) دریدہ جوشن و خفتان بریدہ برگستان ۔ گریخت آن سپہ از پیش عاجز و مضطر ۔ (شرفشفرده ب ؎) مریخ را زہیبت این سخت واقعہ ۔ از دست و دوش خنجر و برگستوان فتاد ۔ (کمال اسمعیل ؎) از تیغ مہر و ناوک انجم خلاص یافت ۔ از این اطلس زمانہ زبر گستوان برف ۔ صاحب ناصری

بدگر معنی بالا فرماید که آن جامه ایست که
بجای پنبه دران پیله و ابریشم فرو مایه که کج
و کژ نام دارد می گذاشته و می دوخته اند۔
صاحب جامع هم ذکر برد و کرده۔ صاحب
غیاث بر (ب) صراحت نماید کند که این را
در هند پاکر نام است صاحب فدائی فرماید
که زرهیست سرتا بپا و زرهی که بالای اسپ
افگنند۔ خان آرزو در سراج گوید که بفتح
وضم کاف فارسی (الف) مخفف (ب) غالب
که ماخوذ است از برگست که معنی پناه دران
داخل است و (وان) کلمه نسبت درینصورت
بفتح کاف باشد۔ مؤلف عرض کند که محقق
نامدار معنی پناه را در لغت برگست از کجا
داخل می کند چنین نیست که برگست کلمه
ایست که در محل تردید گویند و بجای (پناه
بخدا) و (حاشا) استعمال کنند چنانکه گذشت
و ماخذش هم بجای خود مذکور است پناه و بخدا
را در ماخذ (برگستوان) داخل کردن چه مایه
تلاش است یکی از معاصرین عجم درست گوید
که این لباس کلفتی است که کاه برغست را
بجای پنبه داخل کرده درست کنند و شمشیر
در و اثر نمی کند و چون واو نسبت برو داخل
شد (برغستو) شد از قبیل هندو و معنی لفظی
آن منسوب به برغست و برغستوان بزیادت
الف و نون۔ مزید علیه آن۔ پس غین معجمه
بدل شد به کاف فارسی چنانکه غلوله و گلوله
اندرینصورت ضرورت نیست که کلمه (وان)
را برای نسبت گیریم چراکه بان و وان هردو
بمعنی شبیه و نظیر و نگهبان آمده چنانکه نگهبان
و فیلوان پس ترکیب اوّل الذکر بهتر می نماید
از آخر الذکر و لباس پر از ریشم و زره را
بجاز برگستوان گفته اند (اردو) الف
و ب۔ ایک لباس ہے جس میں ایک خاص
قسم کی گھانس بھرکر بنا تے ہیں جو لڑائی میں

پہنتے ہیں اور گھوڑوں پہ ڈالتے ہیں جس پر
تلوار کی کاٹ کا اثر نہیں ہوتا جیسے گھوڑے
کے لئے پاکھر دیکھو (اسپ نمد) جس پہ پاکھر
کا ذکر گزرا ہے۔

برگستوان بر اسپ افگندن | مصدر
اصطلاحی۔ بقول بہار و بحر کنایہ از آراستن
اسپ بہ برگستوان (ملا عبداللہ ہاتفی ؎)
شدند آہنین جامہ پیر و جوان ٭ فگندند
بر اسپ برگستوان ٭ مؤلف عرض کند کہ
بمعنی حقیقی است و بجای افگندن انداختن
و مرادف آن ہم استعمال توان کرد (اردو)
گھوڑے پر پاکھر ڈالنا۔

برگستوان ور | اصطلاح۔ بہار و انند
ذکر این از تعریف ساکت و کلام
فردوسی را سند گیرند (؎) ہمانا ز ایرانیان
صد ہزار ٭ فزون است برگستوان
ور سوار ٭ مؤلف عرض کند کہ ور
بہ فتح واو مخفف آور است بمعنی صاحب
و خداوند و دارندہ پس این بمعنی صاحب
برگستوان و برگستوان پوش است و بس
(اردو) برگستوان رکھنے والا۔ برگستوان
پہنا ہوا۔

برگسر | اصطلاح۔ بقول شمس بفتح با و کاف فارسی و سین مہملہ بمعنی پوشیدہ و
پنہان (حکیم سوزنی ؎) ذی لبی کس ز شاہ مدرسہ خواست ٭ ظاہر است آن نہان
و برگسر است ٭ مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و ہمین لغت
بہ ہای مختفی در آخر عوض رای مہملہ ہمی آید و ہمین سند سوزنی بہ تغیر الفاظ در انجا ہم
پس ضرورت نیست کہ برباد کنندگان لغات فرس عوض تحقیق تصحیف در لغت وضع
کردہ اند حالانکہ ہمین قدر کافی است کہ متصرف صاحب شمس است

ولیس (اردو) دیکھو برگسہ۔

(الف) برگ سفر اصطلاح (ب) برگ سفر ساز کردن مصدر اصطلاحی۔ (الف) بقول بحر سامان سفر (ب) بقولش تهیهٔ اسباب سفر کردن مؤلف	عرض کند که بر معنی دوم برگ سند این از صائب گذشت (صائب ؏) قطع پیوند از این سبز چمن مشکل بود چه خجلت بی سفری برگ سفر داد مرا که (اردو) (الف) سامان سفر (ب) سامان سفر کرنا

برگسه بقول جهانگیری با اول مفتوح و ثانی زده و کاف عجمی مفتوح و سین و اخفای ها بمعنی پوشیده و پنهان (حکیم سوزنی ؏) دی بسی کس ز شاه مدرسه خواست بظاهر است این نهان و برگسه نیست، صاحبان برهان و جامع و ناصری و رشیدی و سراج هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که این همان لغت است که صاحب شمس به رای مهمله آخر عوض های مختفی آورده که بجایش گذشت و همین سند را به تصرف الفاظ نقل کرده که اشارهٔ این همه را انجا کرده ایم و چیزی نیست که مرکب است با برگ و سا۔ برگ بمعنی حقیقی اوست و سا امر حاضر سائیدن که بمعنی لمس کردن و سودن می آید پس (برگسا) اسم مفعول ترکیبی است بمعنی (سودهٔ برگ) و مجازاً بمعنی مختفی و پنهان که شاخ از برگ پنهان شود و این کنایه باشد ولیس۔ الف آخر بدل شد به های هوز چنانکه یاسا و یاسه والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) مخفی۔ دیکھو انشت۔

برگشت گرد جهان روزگار مقوله بقول مؤید یعنی کار جهان تغییر یافت و صاحب	هفت نقل نگارش مؤلف عرض کند که (برگشتن روزگار) مصدریست مرکب

که بجا نیش می آید و تعریف آن همه را انجا مذکور
شود. وای بر مؤید و نقل نگار او که چه خوش
مقوله پیدا کرده است همانا خویش تائیدی
است برای فضلا. اگر مؤید جهلا گوئیم جا دارد
محققین زبان دان ازین ساکت و معاصرین
عجم ریشخندی کنند (اردو) دیکهو برگشتن روزگار

برگشتگی | اصطلاح. بقول فدائی خمیدگی
مؤلف عرض کند که نظر براعتبار فدائی
که از علمای معاصرین فارس بود این معنی
خاص را جا داده ایم ولیکن حق آنست که
حاصل بالمصدر (برگشتن) است که می آید
و شامل باشد بر همه معانی آن (اردو) خم
بقول آصفیه جهکاؤ. ہماری راے مین خمیدگی
کا استعمال بهی اردو مین ہو سکتا ہے.
(ناسخ ے) ہر کسی کا حال ہے وضع مصاحب
سے عیان پڑ دال حیدر کی تواضع پر ہے خم
تلوار کا ۔ دیکهو برگشتن یہ اس کا حاصل بالمصدر
ہے اور اس کے تمام معنون پر شامل.

برگشتن | بقول موارد و نوادر و بہار و بحر. مرادف برگردیدن. شامل بر همه معانی
آن صاحب بحر گوید که کامل التصریف است و مضارع این برگردد مؤلف عرض
کند که سالم التصریف که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول یعنی برگشت و خواهد برگشت و
برگشته نیاید آنانکه برگردد را مضارع این دانسته اند سکندری خورده اند و پی بحقیقت
نبرده اند. که آن مضارع برگردیدن است (اردو) دیکهو برگردیدن کے تمام معنی

برگشتن اختر | مصدر اصطلاحی. بقول بحر
بمعنی نامساعدت طالع چنانکه (ع) حال
شہر نگ ترا اختر دولت برگشت ہ مؤلف
عرض کند که (اختر برگشتن) در معنی مصور شده
گذشت و این مرادف (برگشتن بخت)
است که می آید و کنایه باشد و مصوبه صفت اختر

بخت نیست با مرادفات این ہم استعمال
توان کرد چنانکہ برگشتن طالع و قسمت و
تقدیر متعلق بمعنی چہارم برگردیدن و (برگشتن
ایام) مماثل این (اردو) قسمت الٹنا۔
دیکھو اختر برگشتن (تقدیر پلٹنا) بقول آصفیہ
بخت کا برگشتہ ہونا۔ بد اقبالی ہونا۔ ادبار
ہونا۔ مقسوم بگڑنا۔

(۴۴۱) **برگشتن از راہ** | استعمال بمعنی واپس
برگشتن از وطن | شدن از راہ و وطن
باشد متعلق بمعنی پنجم (برگردیدن) (ظہوری
سہ) ہر رنگ باختہ از راہ مدعی برگشت کہ
رہ است این دل بی خطر بی بالیست کہ (ولہ
سہ) مصدر ست خجلت ظہوری بس کہ خوش
غریبانہ از وطن برگشت کہ (اردو) راستہ
یا وطن سے پلٹ آنا۔ واپس آنا۔

(۴۴۲) **برگشتن ایام** | مصدر اصطلاحی۔ مرادف
(برگشتن اختر) وسند این بہ (برگشتہ ایام)
می آید (اردو) دیکھو برگشتن اختر۔

(۴۴۳) **برگشتن باختن** | مصدر اصطلاحی بمعنی
برگشتن بازی است عام باشد برای غلبہ
و شکست ہر دو متعلق بمعنی ہفتم برگردیدن
(ظہوری سہ) آخری ہست پاک بازان را
کہ بہ دل از ماست باختن برگشت کہ (اردو)
بازی پلٹ جانا۔ یہہ عام ہے یعنی ہار جیت
دونوں سے متعلق اور دکن میں مستعمل ہے
۔ صاحب آصفیہ نے اس کا ذکر نہیں کیا۔
بازی کا رنگ بدل جانا بھی کہہ سکتے ہیں
یہہ بھی ہار جیت دونوں سے متعلق ہے۔
(کھیل بگڑ جانا) بقول آصفیہ۔ بنے ہوئے کام
کا بگڑ جانا۔ (کھیل بننا) بقولہ کام بننا۔

(۴۴۴) **برگشتن بخت** | مصدر اصطلاحی۔ اشارہ
این بہ (بخت برگشتہ) گذشت مرادف
(برگشتن اختر) صاحب فرہنگ فدائی بذیل
(برگشتگی) ذکر این کردہ گوید کہ (برگشتن بخت

و دولت بمعنی افتادن از بزرگی است مؤلف عرض کندکہ متعلق باشد بمعنی ہشتم برگردیدن (اردو) دیکھو برگشتن اختر۔

(۳۳۸۴) **برگشتن بوسہ** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی باقی نماندن بوسہ و دور شدن آن متعلق بمعنی سوم برگردیدن (ظہوری ؎) در لبم بوسہ گشت حیرت بیز ہ کہ بہ نیرنگ آن دہن برگشت ہ (اردو) بوسہ کا لب سے جدا ہونا باقی نہ رہنا۔ حالت بوسہ باقی نہ رہنا

(۳۳۸۵) (الف) **برگشتن جان از تن** مصدر اصطلاحی (ب) **برگشتن جان بلب** (الف) بمعنی مخالف و منحرف شدن جان با تن کنایہ از مردن متعلق بمعنی چہارم برگردیدن و (ب) واپس آمدن جان بلب و حرکت پیدا کردن لب و زندہ شدن متعلق بمعنی پنجم برگردیدن (ظہوری الف ؎) یار چون صبر من ز من برگشت ہ ز زیستن رفت و جان ز تن برگشت ہ (صائب ب ؎) برگشت ز بتن جان بلب خستہ دگر بار ہ تا روی تو آئینہ مرا پیش نظر داشت ہ (اردو) (الف) جان جانا۔ مرنا۔ (ب) جان آنا۔ زندہ ہونا۔

(۳۳۸۶) **برگشتن خم زلف از شکن** مصدر اصطلاحی۔ باقی نماندن و دور شدن شکن از زلف متعلق بمعنی سوم برگردیدن (ظہوری ؎) من و شوخی و دشت پیمائی ہ کہ خم زلفش از شکن برگشت ہ (اردو) زلف میں خم باقی نہ رہنا۔ شکن باقی نہ رہنا۔

(۳۳۸۷) **برگشتن روزگار** مصدر اصطلاحی۔ مخالف شدن اہل روزگار با کسی قریب بمعنی برگشتن اختر و بخت کہ گذشت متعلق بمعنی چہارم برگشتن (انوری ؎) برگشتی چو روزگار از من ہ گر نہ بار روزگار یار ستی ہ (ظہوری ؎) دل در رہ امید چنان چشپ می دوید ہ برگشت روزگار و چنین در قفا فتاد ہ (اردو)

زمانہ پھر جانا۔ بقول آصفیہ لوگون کا کسی
کے خلاف اور اُس کا دشمن ہوجانا (نواب
احمد ؎) اپنے بیگانے ہوئے سب لطف
ساقی دیکھکر۔ ہے پھر گیا ہم سے زمانہ گردش
ساغر کے ساتھ ہے

برگشتن صبر مصدر اصطلاحی۔ دور شدن (۳۴۳۹)
صبر و باقی نماندن صبر۔ متعلق بمعنی سوم برگردیدن
سند این از ظہوری ہے (برگشتن جان از تن)
گذشت (اردو) صبر نہ رہنا۔ صبر جاتا رہنا

برگشتن طالع مصدر اصطلاحی۔ مرادف (۳۴۴۰)
(برگشتن اختر) کہ گذشت و سند این از صائب
بر (برگشتہ طالع) می آید (اردو) دیکھو برگشتن اختر

برگشتن عادت مصدر اصطلاحی بمعنی (۳۴۴۱)
دور شدن عادت و باقی نماندن عادت متعلق
بمعنی سوم برگردیدن (ظہوری ؎) نشنید
پند عادت تو ہیچ برگشت ہے ہر چند مدعای
ظہوری اعادہ شد ہے (اردو) عادت
دفع ہونا۔ عادت جانا۔ عادت پلٹنا۔

(۳۴۴۲) **برگشتن غذا** مصدر اصطلاحی بمعنی رد
شدن غذا و ہر چیزی کہ خورند و نوشند خصوصیت
غذا ندارد۔ سند سلیم بر معنی ششم برگردیدن گذشت
(اردو) دیکھو برگردیدن کے چھٹے معنے۔

برگشتن قمار استعمال۔ بقول بہار و آنند
بمراد نہ نشستن قمار فرماید کہ این از اہل زبان
بتحقیق پیوستہ مؤلف عرض کند کہ مرادف
برگشتن باختن و متعلق بمعنی ہفتم برگردیدن
(صائب ؎) کار ہا بمراد ما نشد از نقش موافق
ہے امروز کہ برگشتہ قمارم چہ توان کرد ہے (اردو)
قمار کا بگڑ جانا۔ پلٹ جانا۔ دلخواہ نہ ہونا۔

(۳۴۴۴) **برگشتن کسی** مصدر اصطلاحی بمعنی تباہ
شدن کسی و سر بزیر افتادن و سرنگون شدن
متعلق بمعنی ہشتم برگشتن (ظہوری ؎) فلک
فارغ نگرداز در بدر گشتن اسیرت را ہے ہنوز
این غیر پرور را بیاد وقت برگشتن ہے (اردو)

سرنگون ہونا۔ تباہ ہونا۔

(۲۲۳۳) **برگشتن مژگان** مصدر اصطلاحی۔ منعکس شدن مژگان که نوکش در دیده داخل می شود و این مرضی است که دائما آب از چشم می ریزد سند این بر (برگشته مژگان) می آید (اردو) پلکوں کا پلٹ جانا۔ آنکھ میں داخل ہو جانا۔ یہ ایک مرض ہے۔

(۲۲۳۴) **برگشتن نسیم از ہواداری** مصدر اصطلاحی۔ مخالف شدن نسیم باشد متعلق بمعنی چہارم برگشتن (ظهوری ﮦ) کرده خوش جا نسیم در کویش ہا از ہواداری چمن برگشت ہا (اردو) نسیم کا پلٹ جانا۔ مخالف ہونا۔

برگشته اصطلاح۔ بقول وارسته و (بحر بذیل برگشتن) مرادف برگردیده بمعنی استغفر سندی که از ثانی تکلو پیش شد ہمان است که بمعنی ششم (برگردیدن) مذکور شد که از آن (برگشت) بمعنی استفراغ شد۔ پیداست۔

وہم او گوید که بمعنی خراب و تباہ ہم آمده و فرماید که از ہمینجاست که قمار بازی را که نقش مراد نه نشیند برگشته قمار گویند (بدیعی سمرقندی ﮦ) برکنده باد دیده و برگشته باد روی گر چشم برگہر بود و روی بر زر ہم ہا و سند دیگر از صائب بر (برگشتن قمار) گذشت بہا نقل نگارش مؤلف عرض کند که اسم مفعول برگشتن است شامل بہمہ معانیش نمی دانیم که محققین بالا چرا این را بطور اسم جامد جا داده اند۔ (اردو) دیکھو برگشتن یہ اس کا اسم مفعول ہے۔ تمام معنوں کے ساتھ۔

برگشته اختر اصطلاح۔ بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بدطالع و بداختر مؤلف عرض کند که اسم مفعول است از مصدر مرکب (برگشتن اختر) که بجایش گذشت (اردو) قسمت کا ہیٹا۔ بقول آصفیہ۔ بدنصیب بدبخت۔

برگشتہ ایام اصطلاح ۔ بقول بہار و انند ۔ مرادف برگشتہ بخت کنایہ از بدبخت (باقر کاشی ؎) چون کند عرض نیاز از وی بگردان روی خود ٭ این سزای باقر برگشتہ ایام است وبس ٭ مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی چہارم برگردیدن واسم مفعول (برگشتن ایام) کہ بجایش گذشت ومرادف (برگشتن اختر) (اردو) دیکھو برگشتہ اختر

برگشتہ باد اصطلاح ۔ بقول مؤید وہفت آسمان زیر و زبر باد ٭ مؤلف عرض کند کہ محقق بانام نشان برای تائید فضلا ذکر این کردہ باشد شاید فضلا نمی دانند کہ برگشتن مرادف برگردیدن شامل است بر چہار معانی ۔ و برگشتہ اسم مفعول آنست و مرکب است با کلمہ باد (اردو) برگشتہ ہو ۔ تہ و بالا ہو ۔ پلٹ جائے الٹ جائے ۔

(الف) برگشتہ بخت اصطلاح ۔ بقول بہار

(ب) برگشتہ دولت و انندش نقل نگار بمعنی بدبخت (شیخ شیراز ؎) نہ تنہا منت گفتم ای شہریار ٭ کہ برگشتہ بختی و بدروزگار کہ چو برگشتہ دولت ملامت شنید ٭ سر انگشت حسرت بدندان گزید ٭ مؤلف عرض کند کہ (بخت برگشتہ) بجایش گذشت و ہر دو مرادف (برگشتہ اختر) است کہ بجایش مذکور شد اسم مفعول (برگشتن بخت و دولت) (اردو) دیکھو برگشتہ اختر ۔

برگشتہ سر اصطلاح ۔ بقول بہار و انندش نقل نگار مرادف (برگشتہ اختر) اسیری لاہیجی در مثنوی اسرار الشہود در حکایت سلطان محمود ؎) تو زحال زار این برگشتہ سر ٭ ہر زمان بہر چہ آزادتر ٭ مؤلف عرض کند کہ بمعنی خود سر است و بمجاز معنی بدقسمت پیدا می شود کہ خود سری ہم برگشتن بخت است (اردو) سر پھرا ۔ دکن میں خودسر کو کہتے ہیں جو کسی کی

بات نہ ماننے۔ صاحب آصفیہ نے (سر پھرنا)
پر فرمایا ہے۔ شامت آنا۔ کم بختی آنا۔ پس
(سر پھرا) بدقسمت کو کہہ سکتے ہیں۔

برگشتہ شدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر و ضمیمۂ برہان بمعنی زیر و زبر شدن۔
مؤلف عرض کند کہ مصدر مجہول برگشتن
است و بس (اردو) برگشتہ ہونا۔

برگشتہ طالع | اصطلاح۔ بقول بہار و
انندش نقل نگار مرادف برگشتہ اختر (صائب)
۵) در لعل آبدار ز برگشتہ طالعی باشد
ہمان چو نقش نگین خشک جوی من ۵ مؤلف
عرض کند کہ (برگشتن طالع) بجای خود گذشت
گذشت و این متعلق است بہ ہمان یعنی
اسم مفعولش و از سند پیش شدہ حاصل
بالمصدر پیدا است (اردو) بدقسمت۔

برگشتہ قمار | اصطلاح۔ بقول بحر کسی کہ
نقش او بمراد نہ نشیند مؤلف عرض کند کہ
اسم مفعول (برگشتن قمار) کہ بجایش گذشت
و سند این از صائب بمصدر انجا مذکور
(اردو) بازی بگڑا ہوا یعنی وہ شخص
جسکی بازی بگڑی ہوئی ہو۔

برگشتہ مژگان | اصطلاح۔ بہار و انندش
نقل نگار از تعریف این ساکت مؤلف
عرض کند کہ (۱) دیدۂ خمار آلودہ را
گویند کہ مژگانش ہم باثر خمار بلند می شود
پس اسم مفعول مصدر (برگشتن مژگان)
است کہ بمعنی حقیقی گذشت و این کنایہ باشد
از معشوق و (۲) کسی کہ بعرض مژگان معکوس
شبلا باشد کہ گوشش در دیدہ رود (صائب)
۵) گرچہ امید ظفر با لشکر برگشتہ نیست ۵
می کند صید دل آن برگشتہ مژگان بیشتر ۵
(ابوطالب کلیم ۵) چشم مستت را غم
برگشتہ مژگان تو نیست کہ ہیچ او صید عاشق
زو بر قفا را دیدہ است ۵ (اردو)

(۱) مخمور آنکھیں رکھنے والا۔ معشوق کے ند کیر (۲) وہ شخص جسکو ملکوں کا مرض ہو جسکی نوکیں دیدے کی جانب پھر گئی ہوں جس سے رات دن آنکھیں لال اور پانی بہتا ہے بہت برا مرض ہے۔

(۱۴۴۵) **برگفتن** | مزید علیہ گفتن است بزیادت کلمۂ بر بران (الوری ۵) ماجرائی از آن حکایت کرد کہ بندہ برگو یدت چنانکہ شنید (اردو) کہنا۔

(۱۴۴۶) **برگ فشاندن** | مصدر اصطلاحی بمعنی حقیقی (۱) برگ ریزی درخت و (۲) کنایہ از نفع رساندن (صائب ۵) تا درین باغی لشکر انکہ داری برگ و بار برگ جی باید فشاند و بارمی باید کشید (اردو) (۱) پتے جھڑانا۔ (۲) نفع پہنچانا۔

برگ گازرونی | اصطلاح۔ بقول برہان دوائی است کہ اورا بشیرازی (آہو دو شک) و بعربی خزا گویند بکسر حای بی نقطہ و زای نقطہ دار صاحب محیط بر خزا فرماید کہ بقول شیخ رودفر و بقول شارح گازرونی گویند کہ بفارسی (دینار رویہ) و بشیرازی (میرک گازرونی) و کوخر گرم و خشک در اول و دوم مسخن و قابض و محلل و منفج و ہاضم طعام و مدر بول و حیض و کاسر ریاح و دافع آروغ ترش و منافع بی شمار دارد۔ صاحب مخزن الادویہ ہم ذکر خزا کردہ گوید کہ دینار رویہ فارسی است (اردو) برگ گازرونی ایک دوا کا نام ہے جسکو عربی میں خزا کہتے ہیں اور فارسیوں نے (دینار رویہ) کہا ہے بتذکیر

(۱۴۴۷) **برگ کردن** | مصدر اصطلاحی بمعنی نغمہ و آہنگ کردن متعلق بمعنی ہفتم برگ و سند این از مولوی معنوی ہم رانجا مذکور شد۔ (اردو) نغمہ سرا ہونا۔ گانا۔

برگ گاہ | اصطلاح ۔ بقول اننڈ بحوالۂ فرہنگ
فرنگ بدون اضافت بمعنی (۱) ساق درخت
و (۲) شاخ مؤلف عرض کند کہ موافق
قیاس است قلب اضافت معنی لفظی این
جای برگ کنایہ از شاخ (اردو) (۱) تنہ
بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ مذکر ۔ دیکھو برز کے
تیسرے معنے (۲) شاخ ۔ مؤنث ۔ دیکھو برزدہ

برگ گل | اصطلاح ۔ بقول وارستہ و بحر و
بہار (۱) مرادف برگ بغرا و سند این از
سلیم ہم در انجا گذشت مؤلف عرض کند
کہ استعارہ باشد و (۲) بمعنی حقیقی یعنی
ورق گل (ظہوری ع) از دل ریش کہ
از برگ گل آزردہ شود ٭ نوک خار از
گل بیخار کشیدیم عبث ٭ (اردو) (۱)
دیکھو برگ بغرا (۲) پنکھڑی ۔ بقول آصفیہ
ہندی ۔ اسم مؤنث ۔ پھول کی پتی ۔ برگ
گل ۔ ورق گل (میر تقی ع) نازکی اس کے
لب کی کیا کہیے ٭ پنکھڑی اک گلاب کی
سی ہے ٭

برگ گلاب | استعمال ۔ بقول بہار و اننڈ
۔ برگ گل سرخ کہ آن را بتازی ورد خوانند
(میر خسرو ع) پس از شستن شخص خورشید
تاب ٭ کشیدند بر روی چو برگ گلاب ٭ مؤلف
عرض کند کہ مرکب اضافی و مرادف برگ گل
کہ گلاب بمعنی گل آمدہ (اردو) دیکھو برگ گل ۔

برگ گنجیفہ | اصطلاح ۔ بقول بہار بمعنی
ورق گنجیفہ و فرماید کہ در اشعار میرزا طاہر
وحید آمدہ مؤلف عرض کند کہ خلاف قیاس
نیست و برگ بمعنی ورق بجای خودش گذشت
ولیکن این چہ قسم استناد است کہ اشارۂ
کلام شاعری کند و تعلقش ندارد ۔ وای
برین طرز تحقیق معاصرین عجم ورق گنجیفہ را
بر زبان دارند صاحبان عجم و اننڈ ہم ذکر
این کردہ اند (اردو) گنجیفہ کے پتے ۔ مذکر

برگل آن مہرہ زن مقولہ۔ بقول شمس ۔ اے بر زمین زد مؤلف عرض کند کہ محققین فارسی زبان ازین ساکت۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ و سند استعمال پیش نہ شد ۔ خلاف قیاس۔ لفظ و معنی مخالف یکدیگر کہ از امر حاضر معنی ماضی مطلق پیدا کند اعتبار را نشاید (اردو) ناقابل ترجمہ۔

برگ لاجورد اصطلاح۔ بقول جہانگیری در ملحقات کنایہ از آسمان۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکرد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی و توصیفی است اگرچہ خلاف قیاس نیست ولیکن طالب سند استعمال میباشیم (اردو) دیکھو آسمان۔ امیر نے اس کی تشبیہات مین خم لاجورد۔ خیمۂ لاجورد۔ سقف لاجوردی۔ مہرۂ لاجورد کا ذکر فرمایا ہے۔

برگلو بستن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و انند بمعنی بر گردن بستن مؤلف عرض کند کہ ما از معاصرین عجم استعمال این با کلمۂ در نشنیدہ ایم حیف است کہ بہار و نقل نگارش سند استعمال این پیش نہ کرد (اردو) گلے مین باندہنا۔ گردن پہ باندہنا۔

برگلو پا فشردن مصدر اصطلاحی۔ بر گلوی چاروای مذبوح پا می نہند تا از جا نرود پس بمعنی حقیقی است (ظہوری ؎) پنجۂ قصاب ما با دخون لالہ گون کو برگلو آرزو خوش ہوسی پا فشردیم (اردو) گلے پر پاؤن رکھنا ہلنے نہ دینا۔

برگلو خنجر مالیدن

برگلو کارد و مانند آن مالیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر بمعنی ذبح کردن و گلو بریدن بہار و انندش نقل نگار ذکر (برگلو مالیدن خنجر و کارد و مانند آن) کردہ مؤلف عرض

کند که درین اصطلاح گلو را هم تخصیص نباشد
و بجای آن حلق و گردن و امثال آن هم
می توان استعمال کرد. مرادف (کارد بر حلق
مالیدن) که بجایش می آید (اردو) گلے پر چھری
پھیرنا۔

برگماشتن بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ
نصب نمودن بر کاری و بقول فدائی مقرر
کردن کسی است بر کاری **مؤلف** عرض کند
که مزید علیه گماشتن باشد بزیادت کلمهٔ بر بران
که بمعنی موقوف داشتن شخصی بر سر چیزی و کاری
و شخصی می آید و فی الحقیقت مقرر کردن و
سپردن و تحویل کسی دادن است و بحث

کامل همه را بجا کنیم (انوری ب ۵) یا غلام چند
را از روی جنبش برگمارند تا شبیخون آورند
و دفع این ملعون کنند (اردو) سونپنا بقول
آصفیه سپرد کرنا۔ حوالے کرنا۔ تحویل کرنا۔ (کسی کو
کسی کام پر مقرر کرنا)۔

برگناه گوش زدن مصدر اصطلاحی بقول
انند بحوالهٔ فرهنگ سکندرنامه مراد از تنبیه
کردن **مؤلف** عرض کند که وای بر وکه
نقل شعر نکرد تا تصفیه معنی می کردیم دیگر محققین
فرس ساکت. معاصرین عجم بر زبان ندارند
و مجرد گوش زدن بمعنی مالیدن گوش نیاید (اردو)
تنبیه کرنا۔ سزا دینا۔ چشم نمائی کرنا۔

برگند بقول سروری به رای مهمله و کاف فارسی بوزن فرزند بمعنی رشوت باشد و فرهنگ
که (بدگند) هم بهمین معنی آمده (شمس فخری ب ۵) تا ببیند یک نظر رخسارشان بارسی
قدسی جان ببرگند آورید **مؤلف** عرض کند که وای بر محققین که همین شعر را به سند
(بدگند) آورده اند و تصرف در لغت کرده اند و صراحت ماخذ (بدگند) همه را انجا کرده ایم
و نمی دانیم که شمس فخری در کلام خود (بدگند) به دال مهمله دوم آورده یا (برگند) به رای

مهمله و دوم - بای حالی برکند بهمین معنی بکاف تازی بر معنی سوم گذشت و بخیال مابدین
معنی بکاف فارسی است واصل این گنده باشد که بمعنی بدبو دارنده می آید و گند بدون
بای آخره مخفف آن هم می آید و کلمهٔ بر در اوّل این زائد و این کنایه باشد از رشوت که
ناپاک است (اردو) دیکهو برکند کے تیسرے معنے -

برگنه بقول انند بفتح اوّل و سوم و نون و سکون ثانی بمعنی درهم کوفته شده هرچیز را گویند و بتخصیص عطریات را بکسر اوّل هم گفته اند مؤلف عرض کند که همین لغت بهمین معنی بکاف تازی هم بجایش گذشت و صراحت آنجا نقش حمید را انجا کرده ایم و این مبدّل آن باشد چنانکه گند و کند (اردو) دیکهو برکنه

برگ نے اصطلاح - بقول وارسته (۱) ترکیبست همرنگ برگ نی (بمعنی ۵) سرو سهی بمعنی پستهٔ شیرین است همچون نیشکر که چون بیالامی ثنای برگ .. نیشکر او فرماید که (۲) قسمی از خربزه (تاثیر ۵) هنگام برگ نیشکرستان ها برگ نی او شود نواخوان که صاحب بحر عرض معنی اوّل گوید که (۳) قماش سبز رنگ را گویند و بمعنی دوم متفق با وارسته خان آرزو در چراغ هدایت بر معنی دوم قانع - بهار بهر دو معنی متفق با وارسته مؤلف عرض کند که سند سیفی تائید معنی سوم می کند نه معنی اوّل پس قول بحر درست است نسبت معنی دوم عرض می شود که موجد این معنی بسند کلام تاثیر همین محققین سند نداده اند و دیگر کسی از محققین اهل زبان ذکر این نکرد و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند و از کلام تاثیر هم معنی خربزه پیدا نمی شود شاعر گوید که چون نیشکرستان می رود یعنی در نیشکرزار پس عرض نیشکر برگ نیشکر هم ثناخوان او می شود و این

مبالغۂ شاعری است ومن وجه درست
هم باشد که تجربه ماست یعنی از برگ نیشکر
هم در هوا آوازی می آید همچون آواز قماش
ریشم یافته که صوتش (سرسر) است پس
برگ نے در شعر تاثیر معنی حقیقی است که برگ
نیشکر است و در سبز گشت ز نیشکر خربزه
را آوردن و بدون استعمال اہل زبان
خلاف قیاس این معنی را پیدا کردن کار
محققین هندنژاد نیست (اردو) (۱) دھانی
رنگ - سبز رنگ جیسے نیشکر کے پتوں کا رنگ
- مذکر (۲) خربزه - مذکر - دیکھو اریوجیا -
(۳) ایک خاص قسم کا سبز کپڑا - مذکر -

برگ نیل | اصطلاح - بقول سروری و ارمغان
که بتازی وسمه خوانند بعضی گویند که گیاهی
است که زنان آن را بچشانند و بر ابروان
نهند و بعربی وسمه نام دارد صاحبان ناصری
و برهان و مؤید و هفت هم ذکر این کرده اند
صاحب محیط بر نیل فرماید که اسم هندی است
و بعربی نیلج و حناء مجنون و گویند که نیل
اسم فارسی حشیشه معروف و عصارۂ آن
نیلج و برگ آن را بسریانی و رومی قلبا و
نیلا و قلیاطس و بعربی وسمه که در خضاب
مو استعمال می کنند و بقول شیخ الرئیس گوید
که طبع وسمه حار در آخر اول و خشک در
دوم - تریاق آن در تجفیف و حدت شدید
و قابض و منع سیلان و قطع انفجار خون و
حیض نماید و بتانی آن تجفیف کند و لهذا
نافع طحال و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف
عرض کند که مرکب اضافی است (اردو)
نیل کا پتا - وسمه - مذکر -

(الف) **برگ و بار** | اصطلاح - بقول انند
بحوالۂ فرهنگ فرنگ (۱) بمعنی اوراق و
اثمار درختان مؤلف عرض کند که کنایه از
شادابی و (۲) بمعنی ساز و سامان (ظهوری

۱۸۵) زباغ سینهٔ ظهوری بکن نهال فریب ؎
که برگ و بار همه بیخودی و بی تابیست ؎ وله
؎) برگ و بارش را نباید در نظر مختصر ؎
چون شود عقل و دل و دین۔ دین و دنیا
رخصت است ؎ از همین است ـــــ

(ب) برگ و بار بر آوردن | بمعنی حاصل (۲۳۶۲)
کردن برگ و ثمر و شاداب شدن متعلق بمعنی
اوّل برگ و بار (ظهوری ؎) آبی ز جوی
گر ظهوری گر آورد ؎ از نخل خنده برگ
و باری بر آورم ؎ و همچنین است ـــــ

(ج) برگ و بار کردن | بمعنی پیدا کردن (۲۳۶۳)
برگ و ثمر و شاداب شدن متعلق بمعنی اوّل
برگ و بار (صائب ؎) دران چمن که ندارد
باری بی برگان ؎ نهال ما بچه امّید برگ و بار
کند ؎ (اردو) (الف) (۱) برگ و بار رکھ سکنے کی
قدر (۲) شادابی بقول آصفیه۔ فارسی۔ تر و تازه
سرسبزی (۳) ساز و سامان۔ مذکر (ب)
و (ج) پھل حاصل کرنا۔ باردار ہونا۔ بار لانا
شاداب ہونا۔

(۲۳۶۴) (۲۳۶۵)
(الف) برگ و بر | اصطلاح۔ (الف)
(ب) برگ و بر داشتن | مرادف معنی اوّل
(ج) برگ و بر یافتن | برگ و بار که
گذشت و (ب) و (ج) حاصل کردن و
داشتن بار و کنایه از شاداب شدن مرادف
(برگ و بار بر آوردن و کردن) (انوری
؎) ناصر الدّین که شاخ دولت و دین ؎ از
معالیش برگ و بر دارد ؎ (وله ؎) شاخ
های دوحهٔ ایمان و را عوام تو ؎ از نمای
فضل تو هم برگ و هم بر یافته ؎ (اردو)
(الف) دیکھو برگ و بار کے پہلے معنے (ب و
ج) دیکھو برگ و بار بر آوردن و کردن۔

برگ و ساز | اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان
و بحر و مؤید و هفت کنایه از سرو سامان و
زر و پول مؤلف عرض کند که سند این بر

(برقص افتادن) گذشت (اردو) ساز و سامان ـ مذکر ـ دیکھو بار و بند ـ

برگوش خوردن | مصدر اصطلاحی ـ بقول بحر و آنند (۱) شنیدن و (۲) شنیدن حرفی که بر طبیعت گران آید (فطرت ؎) دوشم از گلبانگ بلبل این نوا برگوش خورد ؎ که چه می جستیم در گنجینهٔ دل بوده است ؎ (طالب آملی ؎) برگوش خورد نام وصالی ولی چه سود ؎ کز صاحبان دیده بخوابش کسی ندید ؎ مؤلف عرض کند که بسماعت رسیدن است مطلقاً یعنی شنیده شدن و همین معنی پیدا می شود از کلام فطرت و طالب ـ فارسیان نمی گویند که "فلان این خبر را بگوش خورد" بلکه گویند که "این خبر بگوش ما خورد" پس هر دو معانی بیان کردهٔ محققین بالا درست نباشد (اردو) کان میں پڑنا بقول آصفیه گوش زد ہونا ـ سننے میں آنا ـ انھیں معنوں میں (کان پڑنا) بھی کہا جاتا ہے ـ

برگوش خوردن حرف | مصدر اصطلاحی ـ بقول بہار شنیدن حرف و شنیدن حرفی که بر طبیعت گران آید ـ مؤلف عرض کند که خصوصیت حرف نباشد و نسبت معنی خیال خود را بر (برگوش خوردن) ظاہر کرده ایم (اردو) دیکھو برگوش خوردن ـ

(الف) برگوش رسانیدن | مصدر
(ب) برگوش زدن | اصطلاحی

ـ بقول بحر ہر دو معنی شنوانیدن بہار بر (ب) قانع و فرماید که مرادف (برگوش کشیدن) یعنی شنوانیدن (محمد قلی سلیم ؎) از نکہت تو باد در هوش می زند ؎ گل را حدیث حسن تو برگوش می زند ؎ مؤلف عرض کند که معنی بالا برای الف درست باشد ولیکن (ب) در محاورهٔ عجم بمعنی آگاه و تنبیه کردن است نه رسانیدن به سماعت

پس محققین بالا بر کلام محمد قلی سلیم غور نفرمودند انکہ
(اردو) کان میں ڈالنا۔ ڈال دینا بقول
آصفیہ (الف) سنا دینا۔ کانوں تک پہنچا دینا
گوش گزار کر دینا۔ (داغ سے) باتیں لفظ
تمنا کے تم کو سنی کیا ہے تمہارے کان میں یک
لفظ ہم نے ڈال دیا ہے (ب) آگاہ کر دینا۔

برگوش کشیدن | مصدر اصطلاحی بقول
بہار و آنند۔ مرادف (برگوش زدن) یعنی
شنوانیدن (محمد قلی سلیم سے) بزم حسن رخ
او کنایہ خوبی ہے بماہ گوید و برگوش آفتاب
کشد ہے وارستہ و بحر ہمین را (برگوش کسی
کشیدن) نوشتہ اند بمعنی مذکور مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس است (اردو) کان
میں ڈالنا۔ دیکھو برگوش رسانیدن۔

برگوک | بقول ضمیمہ برہان بہر دو کاف
فارسی بر وزن مفلوک عمارت را گویند
و فرماید کہ با بای فارسی ہم آمده صاحب
اسند ہم بحوالہ فرہنگ فرنگ ذکر این کرده
گوید کہ عمارت و قصر باشد مؤلف عرض
کند کہ گوگ بہر دو کاف فارسی بقول کنز و
لغات ترکی در ترکی زبان بمعنی سما یعنی آسمان
است پس فارسیان کلمہ بر بمعنی بلند بر
اولش زیاده کرده برای قصر و عمارت بلند
نام کرده باشند کہ آسمان بلند عمارت عالی
را گفتند پس در معنی این صفت بلندی را
داخل کردن ضرور است ولیکن مجرد
قول محققین بالا کفایت نمی کند سند استعمال
باید کہ معاصرین عجم ہم زبان ندارند و محققین
اہل زبان سکوت ورزیده اند۔ صاحب
برہان ہمین لغت را بہ بای فارسی بجای
خودش بمعنی عمارت عالی آورده کہ می آید
و از ان تائید خیال ما می شود و نسبت آن
ہمین قدر گوئیم کہ مبدل این است کہ موحده
بدل شد بہ بای فارسی چنانکہ تب و تپ

(اردو) بلند عمارت ۔ مؤنث ۔

برگ ونوا اصطلاح ۔ بقول ضمیمہ برہان کنایہ از ساز وسامان و زر و پول بہار بر ساز وسامان قانع صاحب مؤید بحوالہ رسالۂ جلبی فرماید کہ آنکہ کسی را روزگاری باشد چنانکہ گوئی "فلان برگ ونوائی دارد" یعنی روزگاری دارد و فرماید کہ در فرہنگی بمعنی سرانجام آمدہ ۔ صاحب بحر گوید کہ مرادف برگ وساز است صاحب ہفت فرماید کہ بمعنی سامان وسرانجام ۔ مؤلف عرض کند کہ بمعنی ثانی برگ اشارہ این گذشت (انوری سے) زمانہ کلکی کز کلک وخامتش در ملک ؎ ہزار بندہ کشادہ ہزار برگ ونواست ؎ (ولہ سے) ای دو قرن از کرمت پردہ جہان برگ ونوا ؎ تو چہ دانی کہ جہان بی تو چہ بی برگ ونواست ؎ (ولہ سے) چند بی برگ ونوا صبر کنی شرم بیہ ؎ گو خداوند مرا برگ ونوئی فرمایے ؎ (اردو) دیکھو برگ وبساز

۲۵۲۳ (الف) **برگ ونوا آوردن** مصدر

(۲۵۲۴) (ب) **برگ ونوا بردن** اصطلاحی

۲۵۲۵ (ج) **برگ ونوا فرمودن** (الف)

حاصل کردن ساز وسامان است (انوری سے) بوستان آستان عرش سای خسرو است ؎ چون ہمہ برگ ونوا زین آستان آوردہ ام ؎ و (ب) مرادف الف و (ج) عطا کردن ساز وسامان ۔ سند استعمال (ب ج) بذیل برگ ونوا گذشت (اردو) (الف وب) ساز وسامان حاصل کرنا (ج) ساز وسامان عطا کرنا ۔

برگ ویراق اصطلاح ۔ بقول بول چال سامان سواری اسپ یعنی زین وغیرہ مؤلف عرض کند کہ بزبان معاصرین ما ہم است ویراق بقول لغات ترکی بمعنی سلاح آمدہ وبقول غیاث اسلحہ سپاہ وبمعنی مطلق سامان واسباب

ومصالح هر چیز (اردو) گھوڑے کا ساز و سامان۔ مذکر۔

برگه بقول وارسته و بهار چیزی که از مال دزد پیش دزد شناسند و بدست آویز آن مطالبهٔ مابقی کنند (منصور فکرت ؎) شعر رنگین مرا کس نتواند بردن — برگهٔ دزد حنا زود بکف می آید — (میرزا عزت ناصح ؎) عارف چو فکر بر در و پردهٔ خویش — پو نشناسد ز آورندهٔ آوردهٔ خویش — هر کس ز وجود خویشتن برگه گرفت — گو مگذارش که یافت گم کردهٔ خویش — مؤلف عرض کند که برگ بمعنی ساز و سامان بجای خود گذشت فارسیان های هوز تسمیه بر آخرش زیاده کرده برای قسم خاص سامان اسم جامد قرار داده اند۔ چنانکه دندانه (اردو) مال مسروقہ سے چور کے پاس برآمد کی ہوئی چیز۔ مؤنث۔

برگه گرفتن مصدر اصطلاحی۔ گرفتن چیزی از مال مسروقه پیش دزد دیدن این از میرزا عزت ناصح بر (برگه) گذشت (اردو) مال مسروقہ سے کسی چیز کو چور کے پاس پکڑنا۔ برآمد کرنا۔

برگه لاجورد اصطلاح۔ بقول مؤید آسمان را گویند۔ مؤلف عرض کند که همین اصطلاح بکاف عربی به همین معنی گذشت و صراحت ماخذ همه را انجا کرده ایم و برای ماخذ این توانیم گفت که های هوز در آخر لفظ برگ زائد و معنی لفظی این ورق لاجورد است و کنایه از آسمان (اردو) امیر نے تشبیہات آسمان میں ورق لاجورد کا ذکر فرمایا ہے۔ دیکھو آسمان۔

برگی بفتحتین بقول سروری بحوالهٔ سامی کلاه دراز که زنها بر سر گیرند و بتازیش برنس گویند۔ اشاره سندش این از کلام سعدی بر (برگی بکاف

عربی) گذشت. **مؤلف** عرض کند که ما صراحت
ماخذ این بر معنی سوم (برک) کرده ایم و در اینجا
همین قدر کافی است که این را مبدل آن
دانیم که کاف عربی با فارسی بدل شود چنانکه
کند و گند (اردو) دیکهو برکی۔

برلب انگشت زدن مصدر اصطلاحی
همان (انگشت برلب زدن) است که در
مقصوره گذشت (اردو) دیکهو انگشت برلب زدن

برلب خاک مالیدن مصدر اصطلاحی
صاحب بحر ذکر (خاک برلب مالیدن) کرده
گوید که (۱) در مقام حاشا مستعمل است یعنی
در محل انکار امری (صائب ره) اگرچه می یابد
برلب چشم او از سرمه خاک پچ شد بر دم قیامت
خونریزیها او استغفار ـ (۲) بتحقیق ما بمعنی
خاموش شدن (صائب ره) بس که من زمینا
نایاب چون اکسیر شد صائب ز بس خون
خوردم و برلب زغیرت خاک مالیدم که

مؤلف عرض کند که رسم عجم است و اهل قصبات
دکن هم که چون از چیزی انکار و از ندمشت خاک
را از زمین بر داشته قریب دهن کنند و گویند
که ما این کار را هرگز نکرده ایم و مقصود شان
ازین طرز عمل آنست که اگر کرده باشیم خاک
عوض رزق در دهان ما افتد از همین عادت
این مصدر اصطلاحی قائم شد بمعنی انکار کردن
و نسبت معنی دوم عرض می شود که چون لب
سبو را بخاک بند کنند چیزی از و بیرون نیاید
و اما این عمل برای سبوی شراب و روغن
جاری است و از همین عمل معنی دوم قائم
شد (اردو) (۱) انکار کرنا (۲) خاموش
هونا۔ ساکت هونا۔

(الف) **برلب نهادن** مصدر اصطلاحی
بقول بهار تجرع نمودن. صاحب بحر فرماید که
جرعه جرعه خوردن (طالب آملی ره) بنا که
برلب دل آتشین ایاغ نهیم ز نواله های جگر

در دهان داغ نهیم؛ مؤلف عرض کند که (انگشت برلب نهادن) بجای خودش در مقصوره گذشت و آن هم داخل همین بصد اصطلاحی عام باشد و (مهر برلب نهادن) بمعنی ساکت کردن می آید و آن هم داخل همین تعمیم است و از کلام طالب آملی۔

(ب) **برلب نهادن ایاغ** پیدا است که بمعنی پیاله و جام می برلب نهادن است یعنی خوردن شراب پس تجرع از کجا پیدا شد و هر دو محققین هند نژاد این معنی را ازینا سند بکدام قرینه پیدا کردند. فتأمل پس بخیال ما مجرد (الف) چیزی نیست و (ب) بمعنی می خوردن است و بس (اردو) (الف) پیا اب) شراب پیا۔

(الف) **برلنگ** (الف) بقول هفت بفتح

(ب) **برلنگ زدن** اول و فتح لام کنا از گریختن باشد (ب) بقول سروری و جهانگیری در (ملحقات) و بقول رشیدی و برهان و واسته و مجرد (ا) کنایه از گریختن (سراج الدین راجی سه) سر خویش از غصه بر سنگ زد؛ ز خجلت پس آنگاه برلنگ زد؛ (ظهوری رباعی سه) برلنگ زدم تا نخورم حسرت لنگ؛ با تشنه لبی تلنگ از غلغل تنگ؛ پیش که برم شکایت دست و زبان؛ گیرایی شل خواهم و گویایی گنگ؛ خان آرزو در سراج بنقل سند ظهوری گوید که ازینا بیت هیچ معلوم نمی شود که بضم لام است یا غیر آن و نیز معنی گریختن درینجا مناسبت ندارد بلکه هیچ معنی ازین بیت مستفاد نمی شود و زله بردار تش بهار گوید که از دو جهت درین تأمل است یکی آنکه ضبطا ظهر گفت نکرده اند دوم آنکه این بیت بر معنی مذکور دلالت نمی کند و تنها برلنگ ... شده است پس (۲) بمعنی قطع کردن شده

چراکه زدن بمعنی بریدن و دور کردن آمده
مؤلف عرض کند که استاد و شاگرد هر دو بچیم
اند که کلام ظهوری رباعی است نه بیت و
اگر محققین فرس صراحت اعراب لفظ نکرده
باشند کار ما و شماست که تحقیقش کنیم و صاحب
سفینت اگرچه بر الف قناعت کرده است وسکنی
خورده که (زدن) را ترک کرد و لیکن صراحت
فتح اوّل و دوم کرده است عجبی نیست که بر
قافیه کلام سراج الدین راجی غور نموده و معنی
هر دو استاد بالا برای گریختن درست می شود
نمیدانیم که هر دو محققین آخر الذکر چرا سند ظهوری
را غیر متعلق ازین معنی قرار داده اند و خان
آرزو چرا کلام ظهوری را بی معنی پندارد و ظهوری
گوید که گر بگریختم با حسرت تهبند خود نکشتم یعنی دشمنان
غالب در یغما لنگ راهم نگذارند و بحالت گریز
از تشنه لبی و غلغل تنگ تبنگ بود هم (و معنی)
شعر دوم صراحت نمی خواهد که واضح است۔

مخفی مباد که در قافیه کلام ظهوری لُنگ بالضم
بمعنی تهبند است و تُنگ بالضم کوزهٔ سر تنگ
و گُنگ بالضم بمعنی لال (کذا فی البرهان) و در
مصرع اوّلش در مصدر (بر لنگ زدن) لفظ
لنگ بالفتح باشد چنانکه در قافیه سراج الدین
راجی گذشت و لنگ بقول برهان بالفتح بمعنی
آلهٔ تناسل آمده نه بالکسر چنانکه بهار ذکرش
کرده پس معنی لفظی (بر لنگ زدن) (۱) بریدن
آلهٔ تناسل و نامرد شدن (۲) کنایه باشد از
گریختن در کارزار پس چه خطا شد که محققین
فارسی که سروری هم دران داخل است
این را بمعنی گریختن نوشتند۔ همانا کنایت
لطیف و موافق قیاس و معاصرین عجم تصدیق
این می کنند۔ خان آرزو و تلمیذش اگر زحمت
تحقیق می کشید تحقیق اعراب لغت هم می شد
و معنی کلام ظهوری هم بدست می آمد۔ ز
تحقیق نبرداشتن و بر کلام استادان سخن

حرف نهادن کار محققین سخن دان نیست (اردو) (الف) ناقابل ترجمه (ب) (۱)	ہیجڑا بننا۔ آلۂ تناسل قطع کرنا۔ نامرد ہونا (۲) بہاگنا۔

برلیان بقول صاحب رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار۔ چیزی که تابان است۔ صاحب بوپچال صراحتی خوب کند که مخصوص است برای الماس که آن را تراشیده باشند و این معرّب است از لغت انگلیسی (بِری لیانٹ) معاصرین بعجم این را بکسر اوّل و سوّم خوانند و تحتانی دوم و چهارم و تای هندی آخره حذف شد دیگر هیچ۔ صاحب روزنامه ذکر (برلیان کرده) می کند و می فرماید که بمعنی جلاداده تسامح اوست که تراشیده را جلا کرده نوشت و جلا لازمۂ تراش است که الماس از تراش بسیار مجلاّجی شود و می تابد۔ (اردو) تراشا ہوا ہیرا۔ مذکر۔

برم بقول سروری و رشیدی و ناصری و سراج۔ به رای مهمله بوزن شرم (۱) کوی بزرگ که آب دران جمع شود و آن را برغ نیز گویند (شهید بلخی ؎) چون تن خود به برم پاک بشست ؎ کز مساماش تمام لولو رست ؎ نرم نرمک ز برم بیرون شد ؎ که بهرش از آنچه بود افزون شد ؎ صاحب جهانگیری این را بمعنی چشمۂ آب گوید و اشارۂ کوی بزرگ هم کند و فرماید که آن را تالاب و برخ هم گویند و بقول برهان و جامع تالاب و استخر و چشمۂ آب مؤلّف عرض کند که برغ به غین معجمه که گذشت مرادف این است و همین معنی بر معنی دوم برخ به خای معجمه هم مذکور و صراحت ماخذ هر دو بجایش کرده ایم پس همین مبدّل برغ باشد که غین معجمه به میم بدل شد چنانکه غلغلیچ و غلیلیچ و جا دارد که

برخ را هم مبدل برغ گیریم که غین معجمه به خای منقوطه هم بدل شود چنانکه چرغ و چرخ.
(اردو) دیکھو برغ ۔

(۲) برم ۔ بقول سروری و رشیدی و جامع و ناصری و جہانگیری بر وزن ورم چیزی باشد که تاک و بته کدو و خیار و امثال آن بران بر اندازند صاحب برہان فرماید که این چوبہا بندی باشد و بقول خان آرزو در سراج دار بستی که تاک و بیارهٔ کدو وغیره را بران اندازند مؤلف عرض کند که میم تخصیص بر کلمهٔ بر زیاده کرده اند و معنی لفظی این چیزی که مخصوص است برای بلندی و مراد از سایه بانی که برای بیاره از چوب درست کنند (اردو) منڈھا بقول آصفیه ۔ منڈپ یا سائبان یا شامیانه جو ہندوؤں میں شادی کے روز بطور رسم تانا جاتا ہے ۔ اسے منڈوا بھی کہتے ہیں مؤلف عرض کرتا ہے کہ اسی قسم کے منڈوے پر انگور یا کدو وغیرہ کی بیل چڑھائی جاتی ہے جسکو دکن میں منڈوا کہتے ہیں ۔ اسم مذکر ۔ افسوس ہے کہ صاحب آصفیه نے ان معنوں کو ترک فرمایا ہے اور (انگور کا منڈوا) بعض اہل زبان کی بول چال میں سنا گیا ۔ امیر نے اسکو (انگور کی ٹٹی) فرمایا ہے ۔

(۳) برم ۔ بقول سروری بر وزن درم (الف) نام سبزهٔ که آن را مرغ گویند و بقول جامع و ناصری بر وزن نرم ۔ صاحب جہانگیری فرماید که این را فرفخ و فرفیز نیز نامند ۔ و بقول برہان سبزهٔ کنار جوی ۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا فرماید که این تصحیف است ۔ صاحب محیط فرماید که بالفتح و بفتحتین (ب) اسم گل درختی است

خاردار۔ قریب القوہ بابدیشک ۔ مائل بحرارت ومقوّی دماغ و مانع سیلان و منافع بسیار دارد (الخ) صراحت نمی کند که بدین معنی لغت کدام زبان است و برھرغ گوید که اسم دوب است و بردوب فرماید که لغت ہندی است بفارسی ھرغ بفتح میم وہندیان آنرا (دربھاکشلوہ) بمعنی نرم وملائم گویند باجملہ این علفی است خودرو که بر زمین بسیار نمناک می روید وبرای اسپ بہترین علف ۔ تر و خشک ہر دو گرہ دارد و نزد ہر گرہ ریشہ می کند وطبع آن مائل بسردی و باعتدال اقرب جہت دفع قی وہیضہ نافع و رفع سمّیت مارگزیدہ کند و منافع بی شمار دارد (الخ) مؤلّف عرض کند که ہمین سبزۂ اوّل الذّکر یعنی (الف) را فارسیان برھم نام کردند و وجہ تسمیہ جز این نباشد که میم تخصیص بر لفظ بر زیادہ کردہ اند که بر بمعنی لفظ ثمر و ہمچنین بمعنی ہرچہ بالای درخت پیدا می شود یعنی ثمر و برگ وگل گذشت پس معنی این برگ مخصوص و مراد از سبزۂ مذکور و اگر (ب) را ہم لغت فارسی گیریم معنی آن گل مخصوص باشد آنچہ خان آرزو این را لقب تصحیف می دہد ۔ کمی معلومات اوست که خلاف ہر سہ محقّقین اہل زبان بدون دلیل و برہان می رود (اردو) (الف) ہریالی ۔ بقول آصفیہ ہندی اسم مؤنث (گنوار) سبزی ۔ ہریاول ۔ سبزہ ۔ دوب ۔ اور یہ ایک قسم کی عمدہ اور باریک گھانس ہے ۔ (ب) ایک خاردار درخت کا پھول ۔ مذکر ۔ جس کا مشہور نام معلوم نہو سکا ۔

(ہ) برھم ۔ بقول سروری بر وزن درھم بمعنی انتظار که آنرا برمو بز گویند ۔ صاحبان

جهانگیری و برهان و جامع بر وزن نرم گویند۔ خان آرزو در سراج فرماید که این
تصحیف باشد و آنچه بمعنی انتظار است برمر است که می آید (الخ) مؤلف عرض
کند که هم او بر لغت (برمر) و (برمو) می فرماید که اگر برای برم سند بهم رسد مخفف برمر خواهد
بود و ما می گوئیم که از برای لغت فارسی زبان قول سروری و جامع که از محققین اهل
زبان اند مستند است پس چرا سند را می جوید و چرا تصحیف می گوید و چرا مخصوص کند بار برمر
ما بزاعتبار سروری و جامع می گوئیم که اسم جامد فارسی زبان است که بر بمعنی حفظ و یاد
گذشت و میم تخصیص در آخرش زیاده کردند پس معنی لفظی این یاد مخصوص و مراد گرفتند
از انتظار که انتظار هم همین وجه یاد است و بس و آنچه به رای مهمله و واو آخر می آید
مزید علیه همین باشد که رای مهمله و واو در آخر لغات زیاده میکنند چنانکه شنا و شنار و خال
و خالو این است حقیقت این لغت که خان آرزو حق تحقیق ادا کرده است (اردو)
انتظار۔ دیکھو انتظار۔

(۵) برم۔ بقول جهانگیری و جامع و ناصری با اول مفتوح و ثانی زده بمعنی حفظ که از بر
هم گفته می شود (انوری ۵) ای مرکب بیداد تو از سن چو دل تست ﴿ آن را چو لب
خویش چرا نرم نداری ﴿ از دفتر تندی و درشتی نه همانا ﴿ یک سوره بر آید که تو آن
برم نداری ﴿ صاحب رشیدی فرماید که بدین معنی (از برم) باشد نه برم تنها۔ و بقول
کلام انوری مصرع چهارم را باختلاف خفیف می نویسد یعنی (یک سوره بر آید که تو از برم
نداری) و بقول برهان و مؤید حفظ و از بر کردن و بیاد نگاه داشتن۔ خان آرزو در سراج

تذکر قول رشیدی گوید که غالب که قول جهانگیری صحیح باشد چه ازبر لفظ قرار داده است
بمعنی حفظ و زیادت میم دران حساب ندارد و احتمال دارد که برم تنها به آن معنی آمده
باشد چنانکه قول جهانگیری است (الخ) مؤلف عرض کند که چه خوش تحقیقی است که
میم بخیالش حساب ندارد چرا نمی فرماید که بر بمعنی حفظ لغت معلوم است که بر بمعنی بازهم
برگذشت. و میم آخر زائد باشد چنانکه صاحب قواعد جامع سند این قسم زیادت
از ازبرم و چرامم می دهد که درین هر دو میم آخر زائد است وای بر برهان و مؤید
که معنی مصدری ازین اسم جامد پیدا می کنند بحالتی که این حاصل بالمصدر هم نیست زیرا
که (بربیدن) بمعنی حفظ کردن نیامده پس بجای آنکه در معنی این حفظ و یاد را ذکر کنند
(حفظ و ازبر کردن و بیاد نگاه داشتن) را چرا نوشت این است تحقیق محققین با نام و
نشان (اردو) دیکھو بر کے گیارھویں معنے۔

برماس | بقول برهان و جامع و ناصری و هفت بر وزن الماس بمعنی لمس و لامسه
و دست کشیدن و سودن عضوی باشد بر عضو دیگر. خان آرزو در سراج گوید که
این مبدل و مغیّر برماچ است که مخفف آن برمچ باشد و تبدیل جیم فارسی بسین آمده.
مؤلف عرض کند که خان آرزو غور نکرد و این مزید علیه مس باشد که لغت عرب است
و بقول منتخب بالفتح و تشدید بمعنی سودن و حاصل بالمصدر این و استعمال فارسی بمعنی
مس بمعنی لمس و صحیح مستعمل آن به همان معنی که سین مهمله به جیم فارسی بدل شود و چنانکه خرف
و خرفج حیف است که صاحبان فرهنگ صحیح را بجای خودش بدین معنی جا نداده اند و

برمس بزیادت کلمهٔ بر بران مزید علیه آن و برماس بزیادت الف بعد بای ثانی مهمله مزید علیهش چنانکه مهار و ماهار و برمچ که می آید مبدل همان برمس که ذکرش بالا گذشت پس آنچه خان آرزو برماچ را اصل قرار میدهد و برمچ را مخفف آن و ماس را بسیطش می گیرد غلطی می کند (اردو) لمس ۔ اسم مذکر ۔ دیکھو پسودان ۔

برماسیدن بقول مجر (۱) لامسه کردن که برماس که گذشت اسم این مصدر است و دست مالیدن و سودن عضوی بر عضوی که فارسیان بقاعدهٔ خود یای معروف و علامت مصدر بر آن زیاده کرده مصدری ساختند که کامل التصریف است و استعمال مضارع این در کلام فارسیان یافته نشود و به تحقیق ما (۲) دانستن و دریافت کردن به معنی اوّل باشد (حکیم سنائی ــه) آنکه از نفس خویش نشناسد ۔ بنفس دیگر کسی چه چه برماسد ۔ (اردو) (۱) چھونا ۔ بقول آصفیہ ہندی مس کرنا ۔ ہاتھ لگانا ۔ (۲) جاننا ۔ معلوم کرنا ۔

فرماید که (سالم التصریف) یعنی غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید ۔ صاحب موارد ذکر این کرده گوید که مضارع این برماسد و برماس که گذشت حاصل بالمصدر این ۔ صاحب فرهنگ فقرهٔ چهل و سوم (نامهٔ سوم هشت شای کلیو) را بسند این آورده (و هو هذا) ؎ نه پسودیدن و پسودن و سفتن وسودن و برماسیدن ؎ خان آرزو و سراج هم ذکر این کرده ۔ مؤلف عرض کند

برمال بقول برهان و ناصری بر وزن ابدال (۱) سینه و (۲) سرا بالای کوه و پشته و (۳) گریز و (۴) امر بگریختن ۔ خان آرزو و سراج بر گریز و گریختن قانع ۔ مؤلف

عرض کند که (بر مالیدن) مصدریست که بمعنی نوردیدن و بالا کردن آستین و پارچهٔ تنبان و گریختن و بشتاب رفتن می آید. صاحب غیاث بر لغت (مال) می فرماید که معروف (که مرادش از مال و دولت است) و گوید که این را مال از ان گفتند که طبع انسان مائل بسوی آن می باشد و بقول منتخب مآل بمعنی زر و خواسته و مرد بسیار مال و صاحب اسند مآل را لغت عربی و بمعنی مطلق خواسته آورده و آنچه در ملک کسی باشد و اموال جمع آن (الخ) پس بر مآل بمعنی اوّل قلب اضافت (مال بر) بمعنی مال بلند و کنایه باشد از سینه و معنی دوم مجازش نظر به بلندی کوه و پشته حالا عرض می شود نسبت معنی سوم که این مرکّب است از لفظ بر که بمعنی سینه بجایش گذشت و مال امر حاضر مالیدن که بجایش می آید پس (بر مال) اسم مفعول ترکیبی بمعنی لفظی کسی که سینهٔ او مالیده شده و کنایه از گریخته و اسم جامد قرار یافت برای گریز و معنی چهارم موافق قیاس است که مصدر (بر مالیدن) بمعنی گریختن می آید و بتحقیق ما اسم مصدر (بر مالیدن) هم نظر بمعنی سوم که گریز است. خان آرزو غلط کرد که در معنی این مصدر گریختن را جا داد (اردو) (۱) سینه. مذکر. (۲) پہاڑ اور پشتہ کی بلندی. مونث (۳) گریز. بقول آصفیہ. فارسی اسم مونث. بھاگڑ. فرار (۴) بر مالیدن کا امر حاضر.

(الف) بر مال زدن

(ب) بر مال کردن

مصدر اصطلاحی هر دو بقول برهان و بحر کنایه از گریختن صاحب جامع برالف قانع و صاحب جهانگیری در ملحقات خود بر (ب) اکتفا کرد و سندی که از حکیم نزاری پیش کرد برای مصدر (بر مالیدن) است که مصدر اینجا

مذکور شود و صاحب سروری در ملحقات خود هم هم‌زبانش. مؤلف عرض کند که برمال آن بمعنی گریز بر معنی سومش گذشت پس این هردو مصدر مرکب است ازان دیگر هیچ (اردو) (الف و ب) بھاگنا۔

برمالیدن بقول موارد و برهان و جامع و ناصری و وارسته و بحر و بهار و سروری در ملحقات) (۱) مرادف (برمال کردن) که گذشت (نزاری قهستانی ره) چو حزم از دست داد نداز پی مال پای زما نگفت هر خبر را که برمال پای (ظهوری ره) شب وصال که پروانه خواست برمالد پای نسوخته حسرت اینش که بال و پر تنگ است پای بهار گوید که گریختن بمجاز است و شتاب رفتن اصل. صاحب بحر هم ذکر شتاب رفتن کرده فرماید که (کامل التصریف) و مضارع این برمالد. خان آرزو در سراج نذیل برمال ذکر این کرده. مؤلف عرض کند که نظر بر معنی سوم برمال آن که گذشت معنی گریختن اصل است و شتاب رفتن را اگر سند استعمال پیش شود مجاز دانیم پس خیال ما بر بهار است. و این مرکب است از اسم مصدر (برمال) و یای معروف و علامت مصدری دن و باصول ما که بر (اسم مصدر) بیان کرده ایم مصدر اصلی است که اسمش ال فارسی زبان است و بقول محققین فرس مصدر جعلی (اردو) بھاگنا۔ جلد جانا۔

(۲) برمالیدن. بقول موارد و نوادر بمعنی بالا زدن و برچیدن و نوردیدن چنانکه (برمالیدن آستین و پاچه تنبان و ساعد و دست و ساق و تیر و کمان). صاحبان برهان و جامع برمالیدن بالا کردن و نوردیدن آستین و پاچه تنبان فقط. صاحب ناصری فرماید که این مقدمه گستخی است. بهار گوید که بالا زدن آستین و پاچه

تنبان از جهت ساختن کاری ۔ وارسته ہم
ذکر این کرده و خان آرزو ہم بذیل برمال
این را آورده مؤلف عرض کند که (برمالیدن
دست و ساعد و ساق و کمان) در ملحقات
این می آید و تعریف ہر یکی بجایش کنیم و دریجا
ہمین قدر کافی است که این را با اسم مصدر
برمال ہیچ تعلق نیست و کلمه بر بمعنی بلند و
بالا دریجا مرکب است با مصدر (مالیدن)
و من وجه فرد یعلیه مالیدن ہم بزیادت کلمه بر
بران ۔ صراحت کامل در ملحقات کنیم (اردو)
چڑھانا ۔ اٹھانا ۔ دیکھو مالیدن ۔

بر مالیدن دست مصدر اصطلاحی ۔ (۴۵۵)
بمعنی دست مالیدن و شکستن است متعلق
بمعنی دوم برمالیدن و فرد یعلیه (مالیدن
دست) و کلمه بر دریجا زائد است ۔ اسنجر
کاشی ؎) چون آدمی بدیر گناه کبیره کن ہی
بر مال دست و ساعد و انگور شیره کن ہی

(اردو) ہاتھ موڑنا ۔ توڑنا ۔

بر مالیدن ساعد مصدر اصطلاحی (۱) (۴۶۰)
مرادف برمالیدن دست است که گذشت
و سند این از سنجر کاشی ہمدرانجا مذکور (۲)
بمعنی آماده شدن که عالمیان در حالت آمادگی
بکاری دست بر ساعد می مالند و آستین
را بلند کنند و در بلند کردن آستین ہم دست
بر ساعد مالیده می شود ۔ متعلق بمعنی دوم
برمالیدن (آصف خان جعفر ؎) چو شمشیر پیش
از بخت ساعد شده ساقی و برمالیده ساعد
ہو (اردو) (۱) دیکھو برمالیدن دست
(۲) آماده ہونا ۔

بر مالیدن ساق مصدر اصطلاحی ۔ (۴۶۱)
مرادف معنی دوم (برمالیدن ساعد) است
که گذشت و متعلق بمعنی دوم برمالیدن ۔
(صائب ؎) چرا آزاده بر وحشت سرائی
لنگر اندازد که سرو از خاک بیرون ساق

برمالیده می آید ۱۲ (اردو) دیکھو (برمالیدن
ساعد) کے دوسرے معنے۔

برمالیدن کمان | مصدر اصطلاحی۔ کنایه
باشد از آماده شدن به تیراندازی و خم
دادن کمان را و بدست گرفتن کمان متعلق
بمعنی دوم (برمالیدن) (فرخی سے ۵)
پیلی چو در پوشی زره شیری چو برمالی کمان
ابری چو برگیری قدح بری چو در بارگه
بزین ۱۲ (اردو) کمان ہاتھ میں لینا۔
تیراندازی پر آمادہ ہونا۔ کمان کھینچنا۔ (۲۹۲۲)

برماه | اصطلاح۔ بقول سروری شب در رود گران که ستہ و ماسہ نیز گویند و فرماید
که بہای فارسی ہم آمده (رضی الدین در مذمت اسپ سے ۵) در همه اژدهی ازبهر
رفتن بر سرش ۱۲ او قدحها و خته برجای چون برمه بود که صاحبان برہان و جامع
فرمایند که افزاری است درودگران را که بدان چوب و تخته را سوراخ کنند
صاحب ناصری بذکر این گوید که برماهه هم بهمین معنی آمده مؤلف عرض کند که بقول
ساطع برما بدون های آخره بالفتح لغت ہندی است و بتحقیق ما از معاصرین سنسکرت دانان
لغت سنسکرت۔ پس خبر نیست که فارسیان الف آخر را به های هوز تبدیل کرده
برمه کردند چنانکه پاسا و پاسه و پس از آن الف زائد بعد میم آوردند چنانکه چهار
و ناهار و آنچه به بای فارسی می آید مبدل این است چنانکه تب و تپ و های هوز
دوم در آخر برماهه هم زائد باشد (اردو) برما۔ دیکھو اسکنک و اسکنه۔

(الف) برماه مشک انداختن | مصادر
(ب) برماه مشک داشتن | اصطلاحی
(الف) بقول ملحقات برہان و انندراج و بقول
بحر ہر دو کنایه از خط سیاه بر رخساره داشتن

صاحبان مؤید و انند و هفت ذکر د برما (شک واری) گروه گویند که ای خط سیاه بر عذار داری۔ مؤلف عرض کند که کنایه ایست موافق قیاس ولیکن مشتاق سند استعمال می باشیم که معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین اهل زبان ساکت۔ (اردو) (الف وب) عارض پہ خط ہونا۔

برمایه اصطلاح۔ همان برمآه است که گذشت۔ اشاره این هم همدر انجا کرده ایم وصراحت ماخذ هم۔ صاحبان جامع و برهان وهفت و انند ذکر این کرده اند (اردو) دیکھو برما۔

(الف) برمایون | **(ب) برمایه** اصطلاح۔ بالکسر بقول جهانگیری نام ماده گاوی که فریدون را شیر میداد او۔ و بقول بعض پرورش فریدون از شیر آن می شد صاحبان رشیدی و جامع و سراج و هفت و مؤید هم ذکر این کرده اند (استاد دقیقی سه) همی آمد جشن ملک افریدونا۔ کزان کجا گاو نکو بودش برمایونا۔ (حکیم فردوسی سه) چو آن گاو کش نام برمایه بود۔ ز گاوان خود برترین پایه بود۔ صاحب برهان بذکر هر دو بر (ب) گوید که بفتح نیز و بجای حرف ثانی زای منقوطه دار هم آمده۔ صاحب ناصری بذکر هر دو گوید که بای فارسی هم و فرماید که بخیال ما بالضم درست باشد یعنی (پُرمایه) که شیر بسیار داشته۔ صاحب انند نقل نگارش مؤلف عرض کند که ظاهر اخیال ناصری نسبت بانند (ب) درست معلوم می شود پس اندرین صورت واو در الف مبدل های هوز باشد و نون آخر زائد چنانکه اوسه و اوسو و گذارش و گذارشن و آنچه به زای هوز عوض رای مهمله می آید مبدل این چنانکه برغ و بزغ (اردو) (الف و ب) اس گائے کا نام جس نے

دودھ پر فربہ ہونا کی پرورش ہوتی تھی ۔ مؤنث ۔

برمج اصطلاح ۔ بقول سروری بہ رای مہملہ و میم و جیم بوزن منہج لاسه باشد ۔ مؤلف عرض کند کہ مبدل (برمچ بجیم فارسی) کہ ذکرش بہ (برماس) گذشت ۔ چنانکہ چوچہ و جوجہ و چرده و جرده ۔ صراحت ماخذ این ہمہ را آنجا کردہ ایم (اردو) دیکھو (برماس)

برمجنون اصطلاح ۔ بقول تحقیق الاصطلاحات صحرائیست و بیابان گویند (راقم مشہدی ع) شور سودا بسکہ ای دل نالہ بیرون میدہد ۔ کوہ سینہ ام پیوستہ یاد از برمجنون می دہد ۔ و بہار گوید کہ بالفتح و تشدید نام ہمان دشت است کہ مسکن مجنون بود (میرنجات ع) بہر تعمیر خراب آباد بیچارگان ۔ میرسد از برمجنون خوش لباسان گرد باد ۔ ندیم (رباعی) فرہاد بہ بی ستون چو من شیدا ایست ۔ آنکہ با لیلی شیرین سخنم سوداییست ۔ در بحر خیال شوق برمجنون ۔ شوری دارم کہ آن شور پیدا نیست ۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و بر بہ فتح اول و تشدید رای مہملہ لغت عرب است و بقول منتخب بیابان (اردو) برمجنون ۔ اس جنگل کا نام ہے جو مجنون کا مسکن تھا ۔ مذکر ۔

برمجیدن بقول سروری بہ را و دال مہملتین و جیم تازی بروزن پروریدن بمعنی لمس کردن و دست مالیدن (لطیفی ع) تو دلفریب جہانی بشیوۂ خوبی ۔ کہ برمجیدن یوسف بوی یعقوبی ۔ مؤلف عرض کند کہ ہمین مصدر بجیم فارسی می آید و محققین ہمین سند را بہ تحریف بسند آن آوردہ اند ۔ درینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل آن است کہ جیم عربی بفارسی بدل شود ۔

چنانکه کاچ و کاچ و صراحت ماخذ بر (بریان)
گذشت (اردو) دیکھو برماسیدن ۔

برمجیده بقول شمس بفتح یکم و سوم فرزند
عاق و بفیرمان و فرماید که (برمجیده) بنون
دوم مثله مؤلف عرض کند که معاصرین
عجم و محققین فرس ازین ساکت و (برمنجیده)
باین معنی بنامده و (برمجیده) به خای معجمه
عوض جیم فارسی به همین معنی می آید پس
خبرین نیست که محقق بی تحقیق به تبدیل حروف
تصحیف کرد و این را با مصدر گذشته
تعلق مفعولی است و هیچ نسبت در معنی ندارد
(اردو) دیکھو برمخیده ۔

(الف) **برمج** (الف) بقول برهان
(ب) **برمجیدن** بفتح اول و ثالث و
سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی لمس و لامسه
و دست کشی و (ب) بقولش با جیم فارسی
لامسه کردن و دست مالیدن و سودن بحضور
صاحبان نوادر و جامع و ناصری و سراج
هم ذکر ب بضمن الف کرده اند. صاحب
بحر (ب) را مرادف برماسیدن و سالم التقریف
نوشته و صاحب نوادر بهمان سند لطیفی را
برای (ب) آورده که بر (برمجیدن به جیم
عربی) گذشت مؤلف عرض کند که ما تحقیقت
ماخذ این بر (برماس و برماسیدن) بیان
کرده ایم (اردو) (الف) دیکھو برماس
(ب) دیکھو برماسیدن ۔

برمحک زدن مصدر اصطلاحی بقول
بحر و بهار و انند عیار گرفتن و فرماید که اطلاق
آن بر طلا شائع و به مجاز بر نقره و غیره نیز آمده
(میر طاهر وحید ؎) رقیب رو سیه پنهان
چو گیرد از لبش بوسی ۔ چو خط نقره بر سنگ
محک پنهان نمی ماند ۔ (خواجه حسین ثنائی
؎) سرشک نیست مرا بر سواد دیده مقیم ۔
که دست عشق پی صبر بر محک زده سیم ۔

(صائب ره) تا بر محک زدم همی شیرین و تلخ
را، دارم ز بوسه رغبت و دشنام بیشتر۔
(وله ره) نیست بیکار درین مرحله یک نشتر
خار، همه را بر محک دیدهٔ بینا زده ایم،
(میر خسرو ره) هر چه دیدم ز تو بدانائی،
بزدم بر محک بینائی، مؤلف عرض کند که
معنی حقیقی این (۱) امتحان طلا و نقره بر محک
کردن است و (۲) مجازاً بمعنی مطلق امتحان
کردن اگرچه ذریعهٔ محک نباشد محققین
بالا در تعریف این از غور کار نگرفته
اند (اردو) (۱) کسوٹی پر رکھنا۔ کسنا
یا لگانا۔ دیکھو بر سنگ زدن (۲) امتحان
کرنا۔ جانچنا۔ دیکھو امتحان کردن۔
جس پر تعریف کامل ہے۔

برمخ | بقول برہان بر وزن سرشخ (۱) مخالفت و خود رائی و (۲) عاق و عاصی صاحب جامع بر مخالفت و عاصی قانع صاحب ناصری فرماید که مخالفت و خود رائی و نافرمانی با پدر و مادر و گوید که برمخیدن مصدر این است مؤلف عرض کند که اسم مصدر۔ آنست و مخ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی آتش می آید و مجازاً بمعنی نافرمان از ینجاست که مصدر (مخیدن) بمعنی نافرمانی والدین کردن بجای خودش می آید و درینجا همین قدر کافی است که مزید علیه آنست بزیادتی کلمه بر برہان حسب برہان که این را بمعنی عاق گوید بهترین تعریف این است و کسانی که خود رائی و مخالفت و نافرمانی گفته اند بمعنی حاصل بالمصدر باشد چنانکه صاحب موارد (ذیل برمخیدن) ذکرش می کند (اردو) (۱) مخالفت. خود رائی. نافرمانی. مؤنث۔ (۲) عاق بقول آصفیہ۔ ماں باپ سے سرکش۔ والدین کے خلاف۔ وہ شخص جو ماں باپ کی فرمان برداری

نہ کرے۔ نافرمان۔ باغی۔ سرکش۔ متمرّد۔
برمخیدن بقول سروری بروزن
برکشیدن بمعنی (۱) عاق والدین شدن
صاحبان برہان وبحر بذکر معنی بالا گویند
کہ (۲) مخالفت ونافرمانی پدر ومادر کردن
صاحب بحر صراحت فرید کند کہ سالم التصریف
است کہ غیر ماضی ومستقبل واسم مفعول ہم بنا
وصاحب موارد بذکر ہر دو معنی بالا گوید
کہ برمخ حاصل بالمصدر است وبرمخید
بمعنی خود رای وعاق وعاصی شدہ مؤلف
عرض کند کہ فارسیان برمخ (بای معروف)
وعلامت مصدر (دن) زیادہ کردہ بقاعدۂ
خود مصدری ساختہ اند کہ باصول شان
جعلی است وباصول ما اصلی کہ اسم این
مصدر مال فارسی زبان است اصراحت
اجعلی وجعلی بر (اسم مصدر) گذشت پس
معنی اول حقیقی است [illegible] دوم مجاز آن

(اردو) (۱) عاق ہونا۔ بقول آصفیہ ارث
سے محروم کیا جانا۔ قطع تعلق ہونا۔ کچھ واسطہ
نہ رہنا۔ خارج ہونا۔ نکالا جانا۔ مردود ہونا
(عارف ۵) یہ تیرے لئے ہم نے جو غیروں
سے بگاڑی ہے۔ اس ذلت وخواری سے
کبھی عاق نہ ہونگے (۲) ماں باپ کی نافرمانی کرنا
برمخیدہ بقول سروری وبرہان بہم و
خای معجمہ بوزن برکشیدہ (۱) فرزند عاق
و (۲) مخالف وخود رای (ابو شکور ۵)
مرا ورا یکی برمخیدہ پسر۔ کہ زمہر جہان برپدر
کینہ ور ہے (شمس فخری ۵) پیش از ظہور
عدل شہنشاہ تاج بخش۔ گرچہ فلک ہمچون
زجہان برمخیدہ بود۔ وفرماید کہ در فرہنگ
بابای فارسی ہم آمدہ مؤلف عرض کند کہ
آنچہ ببای فارسی می آید متبدل است چنانکہ
تب وتپ واین اسم مبدل مصدر (برمخیدن)
است کہ گذشت ومعنی دوم مجاز معنی اول

است (اردو) (۱) عاق کیا ہوا (۲) مخالف وخود رائے۔

است متعلق به معنی پنجم برم که بجایش گذشت وسند این از انوری همدرانجا مذکور —

برم داشتن استعمال - بمعنی یاد داشتن (اردو) یاد رکھنا۔

(۳۴۲۲) **برم** اصطلاح - بقول جهانگیری و رشیدی و برهان و ناصری و جامع با اوّل مفتوح و ثانی زده و میم مفتوح مرادف (برمو) که می آید بمعنی انتظار و فرماید که بباي فارسی نیز آمده (مختاری ع) جان اعدا برد بکلک چنانکه * نبود پیش مرگ برم تیغ تو خان آرزو در سراج ذکر این کرده و ما بحث این بر معنی چهارم برم کرده ایم که این هر دو علیه آنست و انچه به بای فارسی می آید آن را مبدل این دانیم چنانکه اسب و اسپ و اگر (پرم) را به بای فارسی مضموم و میم مضموم گیریم معنی لفظی آن پر از تلخ و مجاز پر از تلخی باشد که مر لغت عرب است بالضم و تشدید و بقول منتخب بمعنی تلخ پس فارسیان به تخفیف گرفتند و با کلمهٔ پُر مرکب کرده کنایه قرار دادند برای انتظار که تلخی انتظار مسلّم است تبدیل ضمهٔ اوّل و سوم تصرف محاوره پیش نیست اندرین صورت این سیاق آن باشد که به بای فارسی می آید (اردو) دیکھو برم کے چوتھے معنے۔

(۲) برم - بقول جهانگیری و رشیدی و جامع بمعنی امید (مختاری ع) هنوز هست فلک را رحیم گشتن روی * هنوز هست سخن را قوی شدن برمی و بقول برهان و ناصری امیدوار شدن مؤلف عرض کند که مجاز معنی اوّل است که انتظار سبب در امید مسلّم و طرز تعریف برهان و ناصری امیدواری را ظاهر کند و این خلاف

قیاس وسند مختاری ہم خلاف ایشان است۔ قائل (اردو) اُمید۔ دیکھو اُمید
صاحب آصفیہ نے بَر پر لکھا ہے ہندی۔ اسم مؤنث۔ مراد۔ تمنّا جیسے (بر مانگنا)
یعنی مراد چاہنا۔ تمنّا کرنا۔ (بر دینا) مراد پوری کرنا۔

(۴۳) بَرمَر۔ بقول جہانگیری و رشیدی و برہان و جامع بمعنی مگس عسل و فرماید کہ این
اصطلاح مگس داران است مؤلف عرض کند کہ باعتبار صاحب جامع کہ از اہل
زبان است این را اسم جامد فارسی زبان دانیم معلوم می شود کہ بدین معنی فتح موحدہ
وضم میم دارد کہ مرکب توصیفی است و لفک اضافت مستعمل و معنی لفظی این زنبور
تلخ و کنایہ از زنبور عسل کہ زہر دارد پیدا شد پس بَر را بالفتح لغت سنسکرت گیریم بمعنی زنبور
[illegible] بمعنی تلخ و مرکب بر دو را مفرّس دانیم متصرّف در اعراب از محاورۂ
زبان واقع شد و جا دارد کہ این را مبدل (پرمر) گیریم کہ معنی لفظی این پر از تلخ و بجائے
پر از تلخی۔ بای فارسی بدل شد بموحدہ۔ چنانکہ تپ و تب واللہ اعلم و متصرّف در اعراب
[illegible] محاورہ (اردو) بھڑ۔ بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مؤنث۔ زنبور
[illegible] زرد رنگ کے پردار کیڑے کا نام جسکی ڈنک میں زہر ہوتا ہے جناب
[illegible] فرمایا ہے بمعنی زنبور۔

برمراد۔ اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وضم میم بحسب مراد و مقصود
(صائب ۔۵) دشمن از صحبت ما کامروا می خیزد۔ کہ برمراد دگران سیر کند اختر ما۔
(ظہوری ۔۵) [illegible] چشم وام کن نتوان دید [illegible] چشمی بہوش از ہمہ و برمراد بین [illegible]

(اردو) دلخواہ۔ دیکھو (برحسب دلخواہ)

برمردمان تنیدن مصدر اصطلاحی

بقول بحر و بہار و انند مردمان را بدام خود آوردن مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نظر معاصرین عجم برزبان مذارند و محققین فرس ساکت طالب سندی باشیم کہ ہر سہ محققین بالا سند نداده اند (اردو) لوگوں کو اپنے دام میں لانا۔

برمزاج گفتن مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار و انند بروفق مزاج مخاطب حرف زدن مؤلف عرض کند کہ در مصدر لفظاً۔ مخاطب یا کسی را داخل نکردن و در معنی راه دادن خلاف احتیاط باشد پس باید کہ (برمزاج مخاطب و مستمع گفتن) قائم کنیم۔ (شیخ شیراز ـہ) حکایت برمزاج مستمع گوی ہا اگر دانی کہ دارد با تو میلی ہ ہر آن عاقل کہ با مجنون نشیند ہ نگوید جز حدیث روی لیلی ہ فہمی مباد کہ از سند بالا مصدر (برمزاج مستمع حکایت گفتن) پیداست (اردو) مخاطب کے موافق طبیعت بات کرنا۔

(الف) برمژگان دویدن مصدر اصطلاحی

بقول بحر و انند و غیاث چیزی در نظر آمدن (طالب آملی ـہ) چو برمژگان دوید این جلوه گاہم ہ چو گل بشگفت اجزای نگاہم ہو وابستہ این را (برمژگان دویدن چیزی) قائم کردہ و بسند این ہمین شعر آملی را آوردہ مؤلف عرض کند کہ اگر این مصدر مخصوص را با تعمیم چیزی قائم کنیم ------

(ب) برمژگان دویدن اشک را

چگونہ درین معنی داخل کنیم پس (ب) بمعنی جاری شدن اشک از چشم باشد۔

در توضیح سند بالا -------

(ج) بر مژگان دویدن جلوه | بمعنی
در نظر آمدن۔ قائل (اردو) (الف)
نظر آنا (ب) آنسو گرنا (ج) نظر آنا۔ بقول
آصفیہ۔ دکھائی دینا (ذوق ؎) اس
بلندی پہ دیا عشق نے ہم کو پہنچا کہ فلک
آیا نظر اک خال سے چھوٹا ہم کو

بر مسائل گشتن | مصدر اصطلاحی۔
خان آرزو در چراغ گوید کہ بمعنی مطالعۂ
کتب و دریافت مسائل آن (عبد الرزاق
فیاض ؎) گشتیم بر مسائل عالم تمام
بود ۔ ہم نارسا دلائل و ہم ناتمام بحث
بہ تلمیذ رشیدش بہار گوید کہ این کنایہ
باشد۔ مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این
گذر کردن بر مسائل و عبور حاصل کردن
بر مسائل است و ہیچ تخصیص با کتاب
ندارد و مقصود از دریافت و تحقیق
مسائل است (اردو) مطالعۂ کتب
سے مسائل دریافت کرنا۔ مسائل کی
دریافت و تحقیق کرنا۔ مسائل سے واقف ہونا

(الف) **بر مشام افگندن** | مصدر اصطلاحی
بقول بحر مرادف (بر مشام زدن) بمعنی (۱)
بدماغ رسیدن و رسانیدن (ظہیر فاریابی
؎) غبار موکب شاہ است یا نسیم بہشت
کہ بوی امن و امان بر مشام جان افگند ۔
صاحب آنند فرماید کہ (۲) بدماغ کردن
و رنجانیدن و فرماید کہ (بر دل خوردن)
و (بر دماغ خوردن) و (بر طبع خوردن)
مثلہ کہ بمحل آن گذشت۔ مؤلف عرض
کند کہ با معنی متعدی اول اتفاق داریم
کہ افگندن لازم نیاید و از ہمین سند۔

(ب) **بر مشام افگندن بو** | قائم کنیم و
معنی دوم را غلط محض دانیم و صراحت
معنی ہر یک مصدر متذکرہ بالا بجایش کردہ ایم

(اردو) (الف) (۱) دماغ میں پہنچنا پہنچانا
(۲) بیدماغ کرنا۔ رنجیدہ کرنا۔ رنج دینا۔
(ب) دماغ میں پہنچانا۔

برمشام زدن مصدر اصطلاحی بقول مؤلف بحر و انند مرادف (برمشام افگندن) مؤلف عرض کند که بمعنی اوّل آن باشند۔ لازم و متعدی هردو موافق قیاس۔ معاصرین عجم بزبان دارند۔ مشتاق سند استعمال می باشیم
(اردو) دیکھو برمشام افگندن کے پہلے معنے۔

برمشیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح و کسر شین معجمه بمعنی (۱) خزیدن و (۲) ربودن و (۳) کشیدن مؤلف عرض کند که مشیدن در مصادر مرکبه نیامده که این را فرید علیه آن دانیم و محققین مصادر فرس و معاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم قیاس کرد که مرکب است با کلمهٔ بر که هیچ معنی ندارد و لفظ (مشی که لغت عرب است بقول منتخب بالفتح بمعنی رفتن) و علامت مصدر (دن) پس معنی لفظی این مشی کردن است و مجازاً بهر سه معنی بالا (اردو) (۱) آہستہ داخل ہونا۔ دیکھو خزیدن (۲) اُچک لیجانا (۳) کھینچنا۔

(الف) **برمغاز** بقول جهانگیری۔ هردو با اوّل مفتوح و بثانی زده و بمیم مفتوح بمعنی
(ب) **برمغازه** شاگردانه و آن زری باشد که استاد بشاگرد دهد عوض خدمتی که شاگرد دلخواه استاد خود کند صاحب برهان گوید که شاگردانه زریست اندک که بعد از اجرت۔ استاد برسم انعام به شاگرد دهد۔ صاحب رشیدی فرماید که این را بغیانه نیز گویند و صاحب ناصری بضمن الف ذکر ب هم کرده۔ صاحب جامع نیست هردو

بر شاگردانہ قانع. خان آرزو در سراج نقل نگار قول بعض محققین و صاحب شمس (برمغازد بہ دال مہملہ عوض ہای ہوز) را بہمین معنی آوردہ مؤلف عرض کند کہ مغازہ بلغت عربی زبان است و بقول انند بہ ضم اول و تشدید زای معجمہ مفتوح بمعنی شتابی کردن پس آنچہ بخیال ما می آید ہمین قدر است کہ استادان بعد از انکہ زر تنخواہ خود حاصل کنند چیزی قلیل بہ شاگردان خود میدہند تا بذوق آن شاگردان زر تنخواہ را از والدین خود زود حاصل کردہ پیش کنند و تاخیر راہ نیابد پس معنی لفظی این ثمرہ شتابی است کہ بر بمعنی ثمر گذشت اندرین صورت مرکب اضافی است بہ فک اضافت و (الف) مخفف (ب) (اردو) (الف و ب) وہ خفیف سا انعام جو استاد اپنی تنخواہ پانے کے بعد شاگردون کو عطا کرتا ہے۔ مذکر۔

برمک بقول سروری بحوالہ نسخہ میرزا بہ رای مہملہ و میم بروزن مردک (۱) نام ولایتی صاحبان برہان و ناصری و جامع و رشیدی ہم ذکر این کردہ اند صاحب مؤید فرماید کہ نام مقامی و نام ولایتی مؤلف عرض کند کہ وجہ تسمیہ این متحقق نشد۔

(اردو) برمک ایک ولایت کا نام ہے۔ مؤنث۔

(۲) برمک۔ بقول مؤید در کمبایہ نام رودی۔ دیگر کسی از محققین فرس ذکر این نکردہ و نمیدانیم کہ کمبایہ چہ چیز است ملکی باشد۔ ترک این معنی بر اجمال بیان تعلق داشت (اردو) برمک ایک ندی کا نام ہے جو کمبایہ مین واقع ہے۔ مؤنث۔

(۳) برمک۔ بقول سروری نام مردی کہ در انشای فضل و کرم و شعر ضرب المثل بود

وجعفر نام اصلی اوست وخالد پسر او بود و فرماید که در تواریخ مسطور است که وجه
تسمیهٔ (جعفر برمک) آنست که او بشام که دران حین دار السّلطنت حکّام بنی امیه بود
آمده خواست که سلیمان بن عبد الملک را ببیند چون در مجلس او بار یافت سلیمان فرمود
که او را از مجلس بیرون کردند بعد از ان حضّار پرسیدند که چه وجه اخراج او بود
سلیمان فرمود که این مرد زهر همراه داشت گفتند چون دانستی گفت دو مهره بر
بازوی من بسته که هرگاه زهر یا طعام مسموم حاضر شود در مجلس این مهره حرکت می کند
وچون این مرد داخل مجلس شد این مهرها حرکت عنیفی کردند بعد از ان بجهت ایضاح
این امر از جعفر پرسیدند گفت قدری زهر در زیر نگین انگشتری من هست تا در
هنگام شدائد بر کلم پس او و اولادش ملقّب به برمک شدند. صاحب رشیدی بحوالهٔ
حبیب السّیر آورده که نسب جعفر که پدر خالد است و برمک عبارت از وست بملوک
فرس می پیوندد و او در اوائل مجوسی بود و در نوبهار بلخ بعبادت آتش قیام می نمود
ناگاه بنا بر سابقهٔ عنایت ازلی جمال حالش بحلیهٔ ایمان و زیور اسلام زینت پذیرفت
با عیال و اطفال بجانب دمشق که دار الملک حکّام بنی امیه بود توجه نمود و بحوالهٔ
مروج الذهب مسعودی گوید که هر کس متولّی سدانیه که از موقوفات نوبهار بلخ است
می بود او را برمک می گفتند وچون پدر خالد متولّی سدانیه بود بآن نسبت او را
برمک گفتند و اولاد او را منسوب باین اسم داشتند انتهی اصاحبان ناصری و
جامع هم ذکر این کرده اند. خان آرزو در سراج به اشارهٔ واقعات بالا گوید

که احتمال دارد که لقب جعفر یا قوم او برمک بود و اتفاق لفظ آن کلمه نیز در مجلس
سلیمان بن عبدالملک افتاده والعلم عندالله تعالی۔ صاحب غیاث گوید که شخصے
بود آتش پرست در آخر مسلمان شده با عیال بدمشق رفت خالد نام پسرش در دولت
عباسیه وزیر شد و بعد از خالد پسرش که یحیی نام داشت بدولت رسید و بعد از و فضل
بن یحیی و بعد از فضل برادرش جعفر بمرتبهٔ اعلی رسید و دولت برامکه بر جعفر تمام
شد مؤلف عرض کند که لقب خاندان جعفر برمکی است و لغت عرب معلوم می شود
که صاحب منتخب ذکر این کرده وجمع این برامکه آمده (اردو) برمک۔ خاندان جعفر برمکی
کا خطاب ہے۔ مذکر۔

برسکان | **برسکان** اقول سروری بحوالهٔ نسخهٔ حسین وفائی۔ بدون صراحت کاف بر وزن
ارمغان موی زہار۔ صاحب ناصری ہم بدون صراحت کاف ذکر
این کرده گوید که این را (رمکان) و (رم) نیز گویند۔ صاحب برهان این را بکاف
فارسی آورده فرماید که بر وزن قلمدان است که این را بعربی عانه گویند۔ صاحب
جامع هم بکاف فارسی آورده ولیکن بر وزن پهلوان نوشته خان آرزو در سراج
بذکر قول برهان گوید که این غلط است چه آنچه بمعنی موی زهار است (رمکان) باشد
و فرماید که قوسی موحده را زائد گرفته۔ مؤلف عرض کند که خود برهان رم را بالضم
بمعنی موی زهار نوشته و رمکان بر وزن انبان را بمعنی مذکور آورده و پس نسبت
اعراب قول سروری و جامع را صحیح دانیم که محقق اهل زبانند حیف است که سند کلامی

پیش نشد تا اعراب این در استعمال شعرا هم متحقق می شد پس متحقق است که بای اوّل زائد
است و زهم بمعنی موی زهار اسم جامد فارسی زبان و گان علامت جمع خلاف قیاس
که ضرورت کاف فارسی نبود ولیکن حقیقت این چنین نباشد که فارسیان زهم را بزیادت
های زائده در آخر زهمه استعمال کردند و باز بقاعدهٔ خود برای جمع آن ها را به کاف فارسی
بدل کرده الف و نون جمع در آخرش آوردند چنانکه بچه و بچگان و آنچه برای غیر ذی روح
برخلاف قاعدهٔ استعمال الف و نون کرده اند داخل مستثنیات است چنانکه (درختان)
بالجمله تحقیق آنست که زهم واحد است و زهمگان و برهمگان جمع آن پس محققین بالابه
ناواقفیت از ماخذ این را موی زهار گفتند و در حقیقت موهای زهار است و بکاف نسبت
که بکاف فارسی است. خان آرزو که حکم غلطی و بدغلطی اوست مخفی مباد که زهم بظاهر
اسم جامد می نماید ولیکن معلوم می شود که فارسیان از لغت عرب زهم که بقول منتخب بالکسر
و میم مشدد بمعنی خاشاک ریزه آمده استعارةً متصرف کرده برای موی زهار استعمال
کردند و استعمال زهم که بقول برهان بالضم است متصرف محاوره باشد که تصفیه این بجایش
شود (اردو) جھانٹ بقول آصفیه. ہندی. اسم مؤنث. موئے زہار. موئے زیر ناف.
(الخ) اسکی جمع جھانٹیں. جھانٹوں.

(الف) برملا | اصطلاح. بقول انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث بمعنی آشکارا
وظاهر و ہویدا.

(ب) برملا افتادن | بقولش فاش وظاهر شدن مؤلّف عرض کند که ملا ر بقول

منتخب بفتحتین و مد همزه بمعنی صحرا و آشکار لغت عرب است پس فارسیان کلمه بر
در اول این زیاده کرده استعمال کرده اند که مفرس باشد۔ (ظهوری) راز
پنهان ظهوری چون نیفتد برملا ٭ شوق در خلوت سرای طاقت با محرم است ٭ (دوله
) شوریده ضمیر و راز پنهان برملا فتاد ٭ خاطر درین خیال وصال از کجا فتاد ٭
(دوله) بحمدالله که در گفتن نمی گنجد حدیث من ٭ ازین اندیشه آزادم که راز هم
برملا افتد ما (اردو) (الف) برملا۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ علانیہ۔ کھلم کھلا۔ کھلے خزانے۔ سب
کے سامنے۔ ہتہ ورہتہ۔ آشکار و آشکارا۔ بقول امیر۔ ظاہر۔ فاش (ب) ظاہر

برمن گیر | مقوله۔ بقول مؤید (۱) اسے برمن اضافه کن و (۲) خطا گیر بقول هفت خطای من گیر و بقول شمس (۳) برمن نسبت نکن۔ مؤلف عرض کند که گرفتن (برکسی) مصدریست اصطلاحی بمعنی خطای کسی گرفتن و او را خطا مند قرار دادن والزام نهادن برکسی و (برکسی گرفتن) بهمین معنی گذشت و سندش هم همدر انجا مذکور پس محقق با نام و نشان تائید فضلا میکند که مصدر عام را مخصوص کرده بطور مقوله پیش می سازد معنی اول و سوم هیچ است و هیچ (اردو) مجھ پر الزام نہ لگاؤ۔ دیکھو برکسی گرفتن

برمنه | بقول مؤید نوعی از آلت درودگران۔ مؤلف عرض کند که محقق مرحوم مطبع نولکشور است که برمه را برمنه طبع کرده (اردو) دیکھو برمہ۔

برمو | بقول سروری به رای مهمله بر وزن بدخو بمعنی انتظار باشد (شاعر)
هست آسان رفتنم بر موی صراط ٭ نزد من بسیار از برموی وصل ٭ صاحبان رشیدی

و برہان و مؤید و جامع و جہانگیری و ہفت و سراج ہم ذکر این کردہ اند و با حقیقت
این را بمعنی چہارم برہم ظاہر کردہ ایم خان آرزو در سراج فرماید کہ بعضی گویند کہ
برمو بمعنی انتظار ثابت نشدہ مؤلف عرض کند کہ از قول سروری و جامع کہ از
اہل زبانند ثبوت بہم رسیدہ پس جز این نباشد کہ فرہنگ علیہ برہم بمعنی چہارم است
(اردو) دیکھو برہم کے چوتھے معنے۔

برمو بستش | مصدر اصطلاحی گرفتار
کردن بآسانی (ظہوری ؎) دلم را لبت
برمو در کشادش کوششی دارم ۝ ظہوری
بی کشش ہرگز گرہ محکم نمی گردد ۝ (اردو)
آسانی کے ساتھ گرفتار کرنا۔

(الف) برموستہ | (الف) بقول سفرنگ و دبا
(ب) برمودہ | بقول برہان و ناصری و
جامع بروزن فرمودہ بمعنی چیزی کہ جزو آن
بیرون شی باشد صاحب سفرنگ گوید
فقرہ نامہ دشت ساسان نخست ذکر (الف)
کردہ گوید کہ بمعنی چیز باشد (و معنی) پس
جدا شناس ایشان از یکدیگر بمعنی برموتہ

برموت اند گویم ایشان بودہ یا مؤلف عرض
کند کہ ہمین دو لغت با بای فارسی عوض شود
بہمین معنی می آید و چیزی نیست کہ یکی از این ہا
اسم جامد [illegible] ست و نظر بہ زبان
فرس اصلیت این بہ بای فارسی یافتہ می شود
و دیگر سبدلش کہ تبدیل موحدہ بہ بای فارسی
و عکس آن و تبدیل فوقانی بہ دال مہملہ [illegible]
آمدہ چنانکہ تب و تپ و اسپ و اسب
و زرتشت و زردشت و خاد و خات ۝
(اردو) چیز بقول آصفیہ فارسی اسم
[illegible] شی اسباب جنس جیسے چیز
[illegible] اور چیز دون گالی دے گا

برموز بقول جهانگیری و رشیدی و برهان
و ناصری و جامع و مؤید و سروری بحواله
نسخهٔ میرزا بوزن (مرموز) (۱) علف دواب
و فرماید که ببای فارسی هم آمده مؤلف
عرض کند که اصل این (پرموزه) بود بمعنی
پراز حلاوت که موزه بقول برهان بمعنی
حلوا آمده پس بای فارسی درینجا بدل شد
بموحده چنانکه تپ و تب و های موزه
آخر حذف شد بر سبیل تخفیف ـ مخفی مباد
که مسلم است که دواب از کاه و دانه خود
حلاوت بسیاری گیرند پس عجبی نیست که
همین باشد ماخذ این و اگر ازین ماخذ قطع
نظر هم کنیم اسم جامد فارسی قدیم دانیم حالا
صاحب عجم بر زبان ندارند و طرز لغت ترکی
می نماید و لیکن حقیقت است که محققین ترکی زبان
ازین ساکت ـ صاحب انند صراحت مزید
کنند که لغت فارسی است (اردو) چارپایون
کا دانه چاره ـ مذکر ـ

(۲) برموز ـ بقول جهانگیری و رشیدی و برهان
و جامع مرادف (برمر) که بمعنی انتظار گذشت
صاحب ناصری فرماید که آنچه برموک بهمین معنی
گذشت مخفف این باشد خان آرزو در سراج
باتفاق خیال ناصری فرماید که درین صورت
برموز تصحیف نیست ـ مؤلف عرض کند که
بخیال ما اصل این (پرمز) است مرکب با
لفظ پر بمعنی خودش و مز بمعنی ترش شیرین
که لغت عربست و معنی این پر از شیرینی ترش
که انتظار ـ حلاوت ترش دارد فارسیان
بای فارسی را به موحده بدل کردند چنانکه تپ
و تب و مز را بزیادت واو برای اظهار ضمه
موز کردند و واو زائد هم می آید چنانکه برشند
و بروسند دیگر هیچ (اردو) دیکھو برم کے
چوتھے معنے ـ

(۳) برموز ـ بقول برهان و ناصری و جامع

بمعنی زنبور عسل. خان آرزو در سراج فرماید که بدین معنی برمز است. مؤلف عرض کند که برمز به زای هوز آخره نیامده معلوم می شود که مقصودش از (برمر) باشد که برای مهمله آخر بمعنی سوسش گذشت. ما می گوییم که اصل این (برمز) بود فارسیان واو زائد در لغت مز آورند چنانکه تن مند و تنومند وجا دارد که واو برای اظهار ضمهٔ میم آورده باشند و بر مستبدل پر که بای فارسی بموحده بدل شد چنانکه تپ و تب پس معنی لفظی این پر حلاوت ترش چنانکه در ماخذ معنی سوم گذشت وجا دارد که موز را مزید علیه مز گیریم و مز را مستبدل مر که رای مهمله به زای هوز بدل شود چنانکه برغ و بزغ و معنی لفظی این پر از تلخ و تلخ را مجازاً بمعنی تلخی توان گرفت پس چیزی که مملو از تلخی است زنبور عسل است که زهر دارد والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) دیکھو برمر کے تیسرے معنے۔

برموزه بقول سروری پسر ساوه شاه و فرماید که در مؤید بپای فارسی آمده (فردوسی) ببرموزه ساوه شاه آن رسید٭ که کس در جهان این شگفتی ندید٭ صاحب برهان صراحت مزید کند که بر وزن چلغوزه خویش کاؤس کشانی باشد و هم او به (پرموزه به بای فارسی) گوید که بمعنی بالا و نیز مرادف پرموز و درینجا بر یک معنی قناعت کرد و صاحب ناصری گوید که بدین معنی (برموده. بدال مهمله عوض زای هوز) اصح است مؤلف عرض کند که هم او بر برموده ذکر این معنی نکرد و درینجا صراحت وجه تسمیه هم نفرموده ما را هم وجه تسمیه این محقق نشد پس توان گفت که این مستبدل آن است که دال مهمله به زای هوز بدل شود چنانکه سرخ مرد و سرخ مرز (اردو) برموزه و برموده. ساوه شاه کے

بیٹے کا نام ہے۔ مذکر۔

برموم اصطلاح۔ صاحب محیط بذیل عکبر گوید کہ بفتح عین و سکون کاف و فتح موحدہ و سکون رای مہملہ بفارسی برموم نام دارد و آن چیزیست شبیہ بہ موم با اندک (۵۲۸۴)
عسل آمیختہ و بغیر آن (ہر دو ر) است مجتمع می گردد در خانۂ زنبور مع عسل و در
سالہای خشک کہ گیاہ کم روید بیشتر بہم می رسد و بحوالۂ بغدادی گوید کہ کسانی کہ
آن را (وسخ الکوائر) دانستہ اند غلط کردہ اند بجہت آنکہ (وسخ الکوائر) چیزیست کہ
بر دیوار خانۂ آن کہ کور نامند یافتہ می شود و آن چیزیست کہ اوّلاً زنبور عسل آن را
بمنزلۂ اساس بنیاد می کند پس بران از موم خانہ ہا ساختہ عسل دران جمع می نماید (انتہی)
و صاحب محیط گوید کہ بخیال ما۔ (برموم) چیزی است کہ درمیان عسل بود کہ بشیرازی آن را
(دارہ) خوانند و مگس عسل آن را برای خورش خویش و بچگان خود می آرد از مجموع گلہا
و آن الوان می باشد زرد و سرخ و سفید و کبود و بغایت تلخ بود۔ گرم و خشک در آخر
دوم بسبب کمال مرارت خوردن را نشاید و ضماد آن جہت قوبا و جذب خار و پیکان
مفید و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ وجہ تسمیۂ این از معنی حقیقی
ظاہر است کہ بر بمعنی حاصل موم است (مُک اضافت) (اردو) برموم اُس مادّہ
کا نام ہے جو شہد میں شریک ہوتا ہے جسکو بھڑین اپنے اور اپنے بچّون کی خوراک کے لئے
پھولون سے جمع کرتی ہین جسکو شیرازمین (دارہ) کہتے ہین۔ مذکر۔

برسہ بقول سروری بہ بیان و جامع و ناصری و سراج ہمان (برساوہ) کہ بہ الف آخر

عوض های هوز گذشت و به بای فارسی هم می آید و ما صراحت ماخذ و اشارهٔ این بر (برماه) کرده ایم سند رضی الدین در تحت اسپ بضمن برماه گذشت (اردو) دیکھو اسکنه۔

برمهتاب سینه زدن مصدر اصطلاحی بمعنی مقابل و روبروی مهتاب بودن و تماشای مهتاب کردن مخفی مباد که (سینه زدن بر چیزی) بجای خودش می آید۔ پس تخصیص با مهتاب نباشد (صائب) شمع من امشب کجا بودی که بر یاد رخت * تا سحر پروانهٔ من سینه بر مهتاب زد * (اردو) مهتاب کے مقابل ہونا۔ روبرو ہونا۔ مہتاب کا تماشا دیکھنا۔ (۲۲۴۴)

(۲۲۴۵) **برمیان کمر بستن** مصدر اصطلاحی کمر بند بر کمر بستن که کمر بمعنی کمربند آمده (انوری) سبب خدمت تو از دل پاک * جان من بسته بر میان کمر است * (اردو) کمر پر کمربند باندھنا۔

(الف) **برن** بقول سروری بضم با و رای مهمله و بقول رشیدی بکسر اول (۱) مخفف بُرون (امیر خسرو) شمع و چراغی که بود شب فروز * گشته شود گر برن آید بروز * و بقول برهان و ناصری و انند و هفت (۲) برون چمن نام قصبه ایست در [illegible] مؤلف عرض کند که بمعنی اول موافق قیاس است بحذف واو چنانکه خاموش و خمش و از کلام امیر خسرو مصدر ---------------

(ب) **برن آمدن** بمعنی بیرون آمدن پیداست و معنی دوم در [illegible] محققین نظر بر کنند تحقیق (اردو) (الف) (۱) باہر دیکھو بیرون (۲) [illegible] میں ایک موضع کا نام ہے۔ جس کا بیان اس اجمال کے ساتھ فضول ہے۔ [illegible]

برنا | بقول جهانگیری و رشیدی و جامع و غیاث با اوّل مفتوح مرادف برناک و برناه (۱) یعنی جوان (حکیم سنائی ؎) هر کجا دولت است و برنائی ٭ تو بدان کس مپیچ که برنائی ٭ (شاه کمبود ؎) عشق و پیری سربسر زشتی و رسوائی بود ٭ ره بده بردمی اگر باری دلم برناستی ٭ صاحب برهان گوید که جوان و نوچه اوّل عمر. صاحب ناصری باتفاق برهان فرماید که گویند بر بمعنی بالاست و نای بمعنی حلقوم و چون جوانان بالغ شوند استخوان نای ایشان قدری برآید لهذا ایشان را برنای گویند و فرماید که برنای و برناک و برناه مرادف یکدیگر است مؤلّف عرض کند که ما بر (ابرناک) از ماخذ این بحث کرده ایم و آنچه صاحب ناصری گفته من وجهٍ درست است و حقیقت برناک و برناه بجایش عرض کنیم (اردو) دیکھو ابرناک۔

(۲) برنا. بالفتح بقول جهانگیری و جامع بمعنی حنا. صاحب برهان فرماید که بضمّ اوّل هم آمده صاحب ناصری گوید که بقول جهانگیری بمعنی حنا است و آن غلط است چرا که حنا عربی است نه پارسی و بعضی گویند که حنّی معرب است. خان آرزو در سراج گوید که بدین معنی (یرنا. به تحتانی اول) لغت عرب است (کما فی تحفة المومنین و بحر الجواهر) و فرماید که بضم هم آمده مؤلّف عرض کند که قول ناصری بدان ماند که "ما چه می گوئیم و تنبوره چه می سراید" اینقدر واضح است که او معنی حنا را درین لفظ غلط داند و برای تردیدش قول جامع که از اهل زبانست کافی است ولیکن توجیهی که برای غلطی قول جهانگیری می کند معنی ندارد و درینجا از تحقیق لفظ حنا بحثی نیست و آنچه خان آرزو

(برنا به تحتانی اوّل) را بدین معنی لغت عرب گوید صاحب برهان آنرا بجای خودش در لغات فارسی آورده باقی حال تحقیقش همدر انجا شود و دریجا همین قدر کافی است که اگر (برنا) را به تحتانی اول بمعنی حنا لغت عرب هم گیریم می توانیم که برنا را مبدلش دانیم و مفرس که تحتانی بموحده بدل شود چنانکه بالیوس و بالبوس و ضرورت این توجیهه هم نباشد که براعتماد قول جامع اسم جامد توانیم گرفت مخفی مبادکه بر ارقان طبیعت و خاصیت حنا را بیان کرده ایم و بر آثار هم ذکر این گذشت (اردو) مهندی - دیکهو آثار و ارقان جس پر کامل صراحت موجود هے -

(۳) برنا - بالفتح بقول برهان و سراج بمعنی ظریف مؤلف عرض کند که ماخذ این بدین معنی هیچ متحقق نمی شود جزین که مجاز معنی اوّل دانیم که ظرافت در جوانان بیشتر می باشد (اردو) ظریف - بقول آصفیه عربی - مذکر - خوش طبع - دل لگی باز - بذله سنج - لطیفه گو - ٹهٹول - ٹهٹے باز - هنسی باز -

(۴) برنا - بالفتح بقول برهان و جامع و سراج بمعنی خوب و نیک مؤلف عرض کند که این را هم مجاز معنی اوّل دانیم که جوانی خوب و نیک باشد (اردو) خوب نیک اچها

برناچه اصطلاح - بقول بهار و انند مصغر برنا مؤلف عرض کند که موافق قیاس است بترکیب کلمهٔ چه بر برنا که افادهٔ معنی تصغیر کند چنانکه باغ و باغچه و طاق و طاقچه (یعنی) صاحب بدایع و صنایع گوید

(۵) هیچ فی باهر که شد یعنی زمانی بهم نفس
او وصف آن برناچه رعنای خوش قد
می کند (اردو) چهوٹا سا جوان - مذکر -

بر ناخن استادن و ایستادن مصدر اصطلاحی. بقول برهان و بحر و بهار و رشیدی و جهانگیری (۱) کنایه از اطاعت کردن (۲) با ادب ایستادن. خان آرزو در سراج فرماید که با ادب ایستادن است و بمعنی اطاعت کردن هم گفته اند و این خالی از رکاکت و ضعف نیست مؤلف عرض کند که حیف است که سند استعمال پیش نشد معاصرین عجم بر زبان ندارند و کنایه خوشی هم نیست که استادن بر ناخن خیال فرضی است و هیچ تعلق قیاسی با اطاعت و ادب ندارد. محققین زبان دان ازین مصدر ساکت پس قول محققین هند نژاد را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم مخفی مباد که ایستادن بزیادت تحتانی فرید علیه استادن آمده چنانکه بست و بیست (اردو) (۱) اطاعت کرنا (۲) ادب سے کھڑا رہنا۔

بر ناس بقول سروری بوزن الماس (۱) بمعنی غافل و نادان (ناصر خسرو ؎)
نامه‌ها پیش تو همی آید ۞ هم زبیداری دل هم از برناس ۞ و فرماید که فرناس هم بهمین معنی آمده. صاحب رشیدی بذکر معنی بالا فرماید که بمعنی غافل و خواب آلوده و (۲) بمعنی غفلت و خواب آلودگی. صاحب برهان باتفاق معنی اوّل سروری نسبت معنی دوم فرماید که غافلی و نادانی باشد. صاحب جامع همزبانش. صاحب ناصری بر معنی اوّل تابع خان آرزو در سراج تصدیق هر دو معنی کند. مؤلف عرض کند که ناس لغت مشترک است بقول ساطع بمعنی عدم و نیستی و ویرانی خیال ما همین قدر که فارسیان بزیادت کلمهٔ بر ترکیبات اسم جامدی وضع کردند بمعنی ثمرهٔ ویرانی و معدومی و بسبیل تفرس

بمعنی دوم گرفتند و معنی اوّل مجاز آنست واللہ اعلم۔ طبع آزمائی است و بس و آنچه به جای
عوض موحده می آید مبدّل این است چنانکه زبان و زفان و اگر فرناس را اصل گیریم
و این را مبدّلش معنی لفظی آن نیستی شان و شوکت که نتیجهٔ غفلت و نادانی است معاصرین
عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) غافل۔ نادان۔ خواب آلوده (۲) غفلت۔ نادانی۔ خواب آلودگی۔ مؤنث۔

برناک بقول جهانگیری و رشیدی مرادف معنی اوّل و دوم برنا۔ صاحب برهان باتفاق گویند
که بمعنی اوّل هم آمده۔ صاحب جامع این را مرادف معنی اوّل و دوم و چهارم گیرد خان آرزو
بذیل برنا فرماید که برناک نیز بدین معنی آمده که دران کاف برای تصغیر است لیکن
لفظی که الف در آخر آنست کاف تصغیر دران دیده نشد مؤلف عرض کند که ما
بر ابرناک که در مقصوره گذشت از ماخذ این بحث کرده ایم۔ آنچه خان آرزو
برای کاف تصغیر کلیه قائم می کند محققین فرس ازان ساکت و بخیال ما درین
لغت کاف تصغیر نیست بلکه زائد است که در آخر کلمات می آید چنانکه زلو و زلوک و
پرستو و پرستوک (اردو) دیکھو برنا کے پہلے اور دوسرے اور چوتھے معنے۔

برنامج اصطلاح۔ بقول بول چال بر زبان معاصرین عجم بمعنی فهرست صاحب سراج التبدیل فرماید که فارسیان فهرست را (برنامه) گویند و عربان به تبدیل های هوز آخره با جیم عربی معرب کرده اند مؤلف عرض کند که برنامه بجای خودش می آید در اینجا همین قدر کافی است که معاصرین عجم همان معرّب را در روزمرّهٔ خود استعمال کرده اند و این مرادف معنی دوم ذیلش باشد (اردو) فهرست۔ بقول آصفیه

فارسی۔ اسم مؤنث چیزوں کی تفصیل جیسے (فہرست کاغذات۔ فہرست مضامین وغیرہ)

برنام کسی زر زدن | مصدر اصطلاحی۔ سکّہ زدن (انوری ؎) تو شاہ خوبانی ومن تا روز بر رخسار خود کہ ہر شب بدار الضرب غم بر نام تو زر می زنم ﴿(اردو) سکّہ مارنا۔ بقول آصفیہ نقود پر ضرب لگانا۔ ٹھپّا جمانا (سکّہ زدن) کا ترجمہ۔

برنامہ | اصطلاح۔ بقول سروری و رشیدی بوزن و معنی (۱) سرنامہ یعنی آنچہ بر سرنامہ نویسند و آن را بعربی عنوان گویند۔ صاحب برہان فرماید کہ ترجمہ این در عربی القاب و عنوان است صاحب ناصری مذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) بمعنی فہرست کتاب از ابواب و مباحث و فصول و آن را (پہرست) نیز گویند و (فہرست) معرّب آنست و (برنامج) و (برنامجہ) معرّب برنامہ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ برنامہ بمعنی سرنامہ است ولیں صاحب مؤید ہمزبانش مؤلف عرض کند کہ معنی اوّل حقیقی است و معنی دوم مجاز آن کہ فہرست کتب ہم در اوّل کتاب می باشد۔ صاحب ناصری در معنی دوم خوش تعریفی نکرد مقصودش جزین نباشد کہ در اوّل کتاب فہرستی کہ بر تفصیل فصول و ابواب و غیر آن شامل باشد ہمان است برنامہ (اردو) (۱) سرنامہ۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ لفافہ کی عبارت مکتوب الیہ کا نام و نشان۔ آداب و القاب وغیرہ آپ ہی نے عنوان پر فرمایا ہے۔ سرنامہ پیشانی سرخی۔ ہیڈنگ۔ فصل۔ باب۔ (۲) دیکھو برنامج۔

برنانہ | اصطلاح۔ بقول ملحقات برہان بروزن دیوانہ بمعنی خانۂ گلین۔ صاحب

مؤید بحواله لسان الشعراء ذکر این کرده و صاحبان
انند و هفت هم ذکر این کرده اند و محققین
زباندان و معاصرین عجم ساکت. مؤلف
عرض کند که تا آند لغت سنسکرت است
بقول ساطع بسکون سوم بمعنی تابه گلین و
ماخذ این خبر بتحقیق نمی شود که فارسیان
این را مرکب کردند با کلمه بر که بمعنی بلند
بجایش گذشت و دال مهمله را به های هوز
بدل کردند چنانکه تبرزد و تبرزه یا حذف
کرده در آخرش های نسبت زیاده کردند
یعنی لفظی این چیزی که بلند است منسوب
به تابه گلی و مراد از خانهٔ گلین. وجا دارد
که این لغت را بلالحاظ ماخذ اسم جامد فارسی
قدیم گیریم ولیکن صورت لغت متقاضی
آنست که مرکب باشد. والله اعلم (اردو)
مٹی کا مکان. مذکر.

برناه | بقول سروری و رشیدی و جهانگیری

و جامع و ناصری و برهان مرادف برنا که گذشت
خان آرزو در سراج بذیل برنا گوید که این
ضابطهٔ فارسیان است که ها در آخر کلمه که
الف در آخرش باشد زیاده کنند چون شناه
شناه و گیا و گیاه و بعضی ازینها مخصوص
نظم است و بعضی عام چون لفظ شناه و
می تواند که کلمه که دران ها نباشد مخفف کلمه
باشد که دران ها بود. مؤلف عرض کند که
درین لغت خاص این قسم اشکال بیان
کردن تحصیل حاصل است درینجا همین قدر
کافی است که های هوز آخره زائد و در لفظ
شناه های اصلی است و این مزید علیه همان
برنا باشد که بجای خودش گذشت. فارسیان
های هوز در آخر کلماتی هم زیاده کنند که الف
در آخرش نباشد چنانکه خونخوار و خونخواره
و ستمگار و ستمگاره. نمی دانیم که خان آرزو
چرا این قسم تخصیص قائم کند (اردو) ملکیه برنا

برنای بقول شمس بالفتح جوانی و فرماید که از شیخ واحدی بالضم مصحح مؤلف عرض کند که برنا بمعنی جوان بجایش گذشت و نظر بر قواعد فارسی زبان برنائی به دو یای آخره را بمعنی جوانی می توان گرفت که بجایش می آید و برنای بیک تحتانی غیر ازین نباشد که مزید علیه برناست بزیادت تحتانی در آخرش چنانکه پا و پای - محقق بی تحقیق غور نکرد و صراحت اعراب بر برنا گذشت (اردو) دیکهو - برنائی - برنا -

برنا پشتی اصطلاح - بقول برهان و سراج بکسر یای حطی و سکون شین قرشت و فوقانی بتحتانی رسیده بمعنی پشتی و تعصب باشد چه (برنا پشتی کردن) بمعنی پشتی و تعصب کردن آمده و بقول صاحب جامع بمعنی تعصب و پشتی و حمیت صاحب ناصری گوید که بمعنی پشتی کردن است که بعربی تعصب گویند صاحبان انند و موارد و هفت و مؤید هم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند که نظر بر قول صاحبان جامع و ناصری که از اهل زبانند توانیم عرض کرد که ما این را مرکب از برنا و پشتی دانیم مخفی مباد که پشت بمعنی قسم آمده پس معنی لفظی این بمعنی قسمی از جوانی و کنایه از پشتی و تعصب (اردو) پشتی بقول آصفیه فارسی - اسم مؤنث - تائید - مدد - حمایت -

برنائی بقول طهات برهان و مؤید و انند و غیاث بمعنی جوانی مؤلف عرض کند که تحتانی آخره مصدری است که بر لفظ (برنای) که مزید علیه برناست زیاده کرده اند از قبیل رعنائی و قاعده فارسیان است که چون خواهند که بر لفظی که در آخرش الف است یای مصدری زیاده کنند و قبل آن تحتانی زائده بیفزایند ظهوری

(ه) جوانی می تراود از در و بام جهان

پیر برنائی رساند کو (اردو) جوانی ۔ مؤنث
(۲۷۵۹) برتائی کردن | استعمال ۔ بمعنی حقیقی (۱)
جوانی ظاہر کردن و اگر در کلام انوری
کہ بدیل می آید بمعنی (۲) اعانت کردن بہتر
نماید من وجہ مجاز آنست (سند) ای جان
تو منی کنی چرا برنائی ، پیش کو سر و کاریست
تو و رہی پائی کو (اردو) (۱) جوانی ظاہر
کرنا (۲) اعانت کرنا ۔

برنبور | بقول انند بحوالہ فرہنگ بفتح اول و ثانی و سکون نون و ضم موحّدہ بازیچہ
طفلان ۔ دیگر محققین فارسی زبان ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت
کہ اسم جامد فارسی قدیم است بظاہر لغت ترکی می نماید و لیکن محققین ترکی زبان
ازین ساکت (اردو) بازیچۂ طفلان ۔ بچوں کا کھیل ۔ مذکر ۔

برنتابد | استعمال ۔ بقول مؤید بمعنی (۱)
طاقت نیارد و تحمل نکند و فرماید کہ در ادات
بجای تحمل ۔ احتمال است صاحبان ہفت
و شمس ذکر این کردہ اند صاحب انند
بذکر معنی بالا فرماید کہ (۲) گردانند کہ مضارع
تافتن است و بر زائد باشد مؤلف
عرض کند کہ (برتابیدن) بمعنی تاب و طاقت
داشتن و تحمل کردن و گردانیدن گذشت
و این مضارع منفی آنست پس ضرورت
نداشت کہ این را بطور مقولہ بیان کنند کم
التفاتی محققین است و بس سہل انگاری غوری
صاحب انند کہ معنی دوم را در اثبات بیان
می کند و از نفی لغت غافل (اردو) دیکھو
برتافتن ۔ یہ اُس کا مضارع منفی ہے ۔

برسنج | بقول جہانگیری و رشیدی و برہان و ناصری و جامع و (مؤید بحوالہ زفانگویا) با اول
و ثانی مضموم آن باشد کہ بواسطۂ کوری یا بسبب تاریکی کسی دست خود را بر دیوار یا جای

بمالد تا ہگذرہ یابد خان آرزو در سراج بذکر این معنی گوید کہ ظاہرا ہمان برمج میم بجای
نون باشد بمعنی قوت لاسمہ کہ بہ تحریف چنین خواندہ اند و لہذا سند این در میان
نیست مؤلف عرض کند کہ چرا تحریف می گوید و چرا استبدال نمی فرماید کہ میم بہ نون بدل
می شود چنانکہ بجیم و بجین و قول صاحبان زبان یعنی ناصری و جامع سندی را مانند پس
این لغت مسلمہ را تحریف گفتن و تبدیل را تحریف نام نہادن کار خان آرزو است
نہ محقق حقیقت جو (اردو) دیکھو برمج۔ فارسیون نے ہاتون کی اس تلاش کو برنج
کہا ہے جو بینا اندھیرے مین یا اندہا دن اور رات مین اسلئے کرتا ہے کہ کہین گرنہ پڑے (مؤنث)
(۲) برنج۔ بکسر اول و فتح ثانی بقول فدائی کہ از معاصرین عجم بود دانہ ایست خوردنی
کہ از ان پلاو و چلاو و آشہای دیگر می پزند صاحب مؤید بحوالہ شرفنامہ گوید کہ ارز
باشد۔ صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این کردہ مؤلف
عرض کند کہ صاحب منتخب برارز عربی گوید کہ برنج باشد پس متحقق شد کہ برنج اسم جامد
فارسی زبان است برای آرزو قول فدائی و رہنما مؤید خیال ماست و ترک دیگر
محققین فارسی زبان تسامح شان۔ صاحب محیط بر چاول گوید کہ اسم برنج است
و در ہندی تندلی و تاندل نیز گویند و طعام برنج کہنہ از شالی یکسالہ یا دو کف و تپ دور
نماید و منافع بسیار دارد (الخ) و برارز گوید کہ معرب آدر بیزیونانی است کہ برنج
است و ہم او برہ برنج فرماید کہ لغت فارسی است کہ بہ تورانی گرنج و بعربی ثمن و ارز
و بسریانی ورمی و بہ ترکی زوگی و در انگریزی رائس و بہندی چاول گویند و آن

از حبوب ماکولهٔ شریفهٔ معروفه و نبات آن مانند جو و گندم. گرم در اوّل وگویند در دوم و بقول بعض سرد در اوّل و خشک در دوم و صحیح آنست که معتدل در حرارت جیّد الغذا. موافق معتدل مزاجان. تسخین و ترطیب می نماید. سیّد الحبوب و منافع بسیار دارد (الخ) (اردو) چاول. مذکّر. دیکھو برنج۔

(۴۳) برنج بقول فدائی چیزی که از ان آوندها می سازند چنانکه از مس. جز آنکه رنگ این زرد باشد و رنگ مس سرخ است. صاحب غیاث فرماید که معرّب پرنگ است که بهندی پیتل گویند و آن مس و جست ممزوج باشد. صاحبان روزنامه و سفرنامه ناصر الدّین شاه قاچار ذکر این کرده اند. صاحب محیط بر برنج گوید که بکسر اوّل و فتح ثانی اسم پیتل است و بر پیتل فرماید که اسم هندی قسمی از مس که آنرا در سنسکرت رتیکا نامند و از جملهٔ فلزّات معروفه و نزد هندیان سرد و خشک. دافع بلغم و صفرا و کف است و گویند معتدل در گرمی و سردی و دافع فساد بلغم و یرقان (الخ) مؤلّف عرض کند که باعتبار فدائی که از معاصرین عجم بود می گوئیم که لغت فارسی زبان است (اردو) پیتل بقول آصفیه. هندی. اسم مذکّر. برنج. صُفر. ایک قسم کی زرد او رمرکّب دھات جو جست اور تانبا ملا کر بنائی جاتی ہے۔

(۴۴) برنج. بقول مؤیّد الفضلا بکسر تین بمعنی رو آوردن مؤلّف عرض کند که طرز بیانش پرده می اندازد بر چشم محقّقین و همین است تائید فضلا و این همان معنی اوّل باشد غالبًا و ما از (رو آوردن) نتوانیم فهمید و این مصدری نیست که معنی مصدری دارد

قابل و عجبی نیست که این تصرف مطبع نولکشور باشد که در بعضی نسخ قلمی صراحت معنی اوّل موجود است۔ (اردو) دیکھو برنج کے پہلے معنے۔

(۵) برنج۔ بقول مؤید بکسرتین بمعنی قصعه که هندش کاسه گویند مؤلف عرض کند که این تصرف و تصحیف مطبع نولکشور معلوم می شود که خلایش به بخشد و در دیگر نسخ مؤید بجوالهٔ شرفنامه مذکور است که بمعنی ارز ترجمهٔ سیسه که هندش کانسه گویند صاحب محیط بر سیسه گوید که اسم هندی آمرتب و ناگ نیز گویند و در سنسکرت ناگا در دره های کوه سیاه رنگ می شود نزد هندیان در خواص مثل ارزیر است باد و بلغم و بواسیر را دفع نماید و چون در نقره اندازند نقره را پاک کند و سختی شکم را دور نماید کشتهٔ او را ناگ بهسم گویند و آن بسیار گرم و چرب و تلخ و هاضم است (الخ) مؤلف عرض کند که بتحقیق ما این معنی نتیجهٔ تصرف کاتبین می نماید و آنچه ارزاست تعریفش بر معنی دوم گذشت و ارزیر را ترجمهٔ سیسه گفتن غلط محض و برنج در فارسی زبان بمعنی سیسه اصلا نیامده و کانسه در محیط متروک و کاسه و قصعه به قاف و صاد و عین مهمله را از ین لفظ تعلقی نیست۔ اینقدر جگر کاوی ما برای آنست که تحقیق طلبان در غلط نیفتند که در نسخهٔ قلمی مؤید نه قصعه است و نه کاسه (اردو) ناقابل ترجمه۔

(۶) برنج۔ بقول مؤید (در نسخهٔ قلمی بحوالهٔ قنیه) بفتحتین بمعنی برنگ و آن داروئی است۔ صاحب برهان بر (برنگ) فرماید که بکسر اوّل و ثانی برنج کابلی و آن تخمیست دوائی که بیشتر از کابل آورند مؤلف عرض کند که بر (باد برنگ) ذکر این گذشت (اردو) باو برنگ

بقول جامع الادویہ۔ برنگ کابلی ایک پھل ہے گول شکل سیاہ مرچ کے۔ غیر سمی دوا۔
(دیکھو بادبرنگ)

برنجار اصطلاح۔ بقول (جہانگیری و رسالہ ملحقات) بکسر تین بمعنی برنج زار باشد و آن را شالی پایہ و گرنجار نیز خوانند صاحبان برہان و ناصری بر وزن گرفتار آوردہ اند و صاحب جامع فرماید کہ محل زراعت برنج را نام است مؤلف عرض کند کہ مخفف (برنج زار) گیریم بحذف زای ہوز و جا دارد کہ اصل این (برنج آر) باشد۔ اسم فاعل ترکیبی کہ در محاورہ ممدودہ بمقصورہ بدل شد و آنچہ بکاف فارسی گرنجار۔ می آید مبدل این است کہ موحدہ بکاف فارسی بدل شود چنانکہ بالہ و گالہ (اردو) چاول کا کھیت۔ مذکر۔

(الف) برنجاسب
(ب) برنجاسپ اصطلاح۔ الف۔ بقول جہانگیری بکسر تین گیاہ زرد کہ آن را (بوی مادران) گویند و بیونانی (ارطیمیا) نام دارد صاحب جامع ذیل (الف) ذکر (ب) ہم کردہ۔ صاحب ناصری فرماید کہ (برنجاسف) معرب این۔ صاحب برہان برنجاسپ و برنجاسف را ذکر کردہ و بضمن برنجاسف ذکر (الف) ہم کردہ۔ خان آرزو در سراج بر ذکر (ب) قانع مؤلف عرض کند کہ ما قول محیط را نسبت این دارو بر (ارطیمیا) ذکر کردہ ایم۔ و (بلنجاسف) ہم بہمین معنی می آید و آنچہ (حبق الراعی) نام دارد ہمین است خیال ما نسبت ماخذ جز این نیست کہ (بلنجاسپ) اصل است کہ بجای خودش می آید مرکب از بلنج و اسپ بلنج بالکسر بقول برہان بمعنی قدر و اندازہ و مقدار و اسپ بمعنی حقیقی اوست

پس گیاهی که در قد بقدر اسپ است آن را فارسیان (بلنجاسپ) نام کردند و باقی همه لغات مبدل این که لام به رای مهمله بدل شود چنانکه الوند و اروند و بای فارسی به بای موحده تبدیل یابد چنانکه اسب و اسپ و بای فارسی به فا چنانکه سپید و سفید (اردو) دیکهو ارطمیسا ۔

برنجاست بقول شمس با فوقانی آخره سبزه ایست بغایت تلخ صاحب سروری بحواله نسخه میرزا گوید که همان برنجاسپ که گذشت و (بلنجاست) به لام عوض رای مهمله هم آمده و فرماید که آنچه آخر او با بود اصح است **مؤلف** عرض کند که این مبدل (برنجاسب) باشد که موحده بفوقانی بدل شود چنانکه شکوب و شکوت که بجایش گذشت و (بلنجاست) مبدل این که رای مهمله به لام تبدیل یابد چنانکه اروند و الوند ۔

(اردو) دیکهو ارطمیسا ۔

برنجاسف همان که ذکرش بضمن برنجاسب کرده ایم (اردو) دیکهو ارطمیسا ۔

برنج زدن مصدر اصطلاحی ۔ بقول شمس بالفتح بمعنی ناپدید و معدوم گردانیدن ۔ **مؤلف** عرض کند که بای موحده بمعنی در باشد و معنی لفظی این زدن کسی را در رنج و ما این کنایه غیر لطیف را بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم ۔ معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ساکت و قول مجرد شمس اعتبار را نشاید (اردو) معدوم کرنا ۔

برنج زرد اصطلاح ۔ بقول ملحقات برهان و بحر و مؤید برنجی که با زعفران و زردچوبه آلوده بپزند ۔ بهار گوید که برنج مزعفر را گویند و آنند همزبانش و مزعفر بقول غیاث نوعی از پلاو شیرین که برنج آن به زعفران وغیره رنگ کنند **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی

است وکنایہ از طعام برنج کہ برنج را با زعفران وقند وشکر آمیختہ می پزند (اردو) مزعفر۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کا میٹھا پلاو جس میں زعفران پڑتی ہے اور نہایت زرد ہوتا ہے۔

برنج زندہ اصطلاح۔ بقول وارستہ برنجی کہ طبخ تمام نیافتہ باشد و فرماید کہ از اہل ایران شنیدہ شد کہ زندہ بمعنی نیم خام خصوصیت با برنج ندارد و ہر چیز نیم خام را زندہ گویند (محسن تاثیر ہ) ہست از برنج زندہ بسی ناگوار تر ﴿ از واعظان مردہ دل اظہار زندگی ﴿ صاحب بحر بحوالہ وارستہ ذکر این کردہ و بہار نقل عبارت زامان خود گردانیدہ و صاحب انند نقل نگار بہار مؤلف عرض کند کہ این ایجاد وارستہ کہ چون در کتب لغات این را نیافت از کلام محسن تاثیر معنی دلخواہ خود خلاف قیاس پیدا کردہ و برای آن حوالہ قول معاصرین عجم داد و ما از معاصرین عجم دریافتہ ایم کہ زندہ بر زبان شان بمعنی نیم خام اصلا نیست پس (برنج زندہ) مرکب توصیفی است بمعنی برنج ناپختہ مقابل (برنج مردہ) کہ برنج پختہ باشد یعنی چون برنج بحالت خود است زندگی او دانند و چون آن را بپزند۔ مردہ می شود و بحالت خود سخت باقی نماند و ظاہر است کہ مخلوق را برنج پختہ گوارہ تر است بخلاف برنج زندہ کہ بدون پختن بکار غذائی خورد پس معنی شعر از ہمین خیال درست می شود ضرورت ندارد کہ معنی نیم خام بہ خلاف قیاس پیدا کنیم کہ معنی حقیقی زندہ بہ ترکیبش با برنج نیم خام را پیدا نمی کند و نیم خامی عیب از لفظ زندہ پیدا نتوان کرد۔ فتامل (اردو) نیم خام چاول۔ ہمارے معنوں کے لیے زندہ

کچے چاول۔ مذکر۔

برنج شماله اصطلاح۔ بقول برهان بفتح شین نقطه دار و میم بالف کشیده و لام مفتوح بمعنی مزعفر است و آن طعامی باشد معروف۔ فرماید که در شیراز طباخی بود که شبها بر سر راهی نشستی و زرد پلاوی یا برنج درشتی پختی و در پیش خود فانوسی داشتی و گاهی دو مشعل افروختی و فریاد کردی که به برنج شماله و این بیت خواندی (بیت)

این شمع ها که در دل بسحاق برفروخت
از رهگذار نور برنج شماله بود

و صاحب ناصری فرماید که قسمی است از برنج که در شیراز مشهور است و از آن مزعفر پلاو می پزند و ذکر داستان هیئه برهان هم کرده صاحب جامع بر طعام مزعفر قانع صاحبان بحر و سراج گویند که مزعفر و آن طعامی است معروف۔ صاحب مؤید نقل برهان کرده و صاحب غیاث بر پلاو زرد اکتفا کرده بهار گوید که برنج مزعفر باشد۔ مؤلف عرض کند که شماله بقول ناصری لغت فارسی است بمعنی شمع و قسمی از برنج و بقول برهان بمعنی مطلق شمع خواه از موم خواه از پیه و نوعی از برنج خوردنی۔ پس بسحاق در کلام خود مزعفر را که با قند و زعفران مرکب کرده می پزند۔ (برنج شماله) گفت و معنی لفظی این برنجی که مثل شمع روشن است و کنایه از مزعفر و برنج خاص را شماله ازین نام کردند که ازو مزعفر درست می کنند پس مزعفر را برنج شماله گفتن کنایه ایست روشن دیگر هیچ (اردو) دیکهو برنج زرد۔

برنج کابلی استعمال۔ بقول برهان و ناصری تخمی است دوائی و آن کوچک و بزرگ می باشد و کوچک آن بهتر است و رنگ آن مائل بسبزی و طبیعت آن گرم و خشک مفاصل

یا نافع صاحب جامع هم ذکر این کرده و بقول محیط معرب (برنگ کابلی) مؤلف عرض کند که آن همانست که ذکرش به معنی ششم برنج گذشت که هندی آن بڑنگ است (اردو) دیکھو برنج کے چھٹے معنے۔

برنج مشک اصطلاح. بقول برهان بر وزن و معنی فلنجمشک که بالنگوی خود باشد بوانیر را نافع صاحب ناصری گوید که (فرنج مشک) هم مرادف این و این رایلنگمشک نیز گویند صاحب جامع هم ذکر این کرده مؤلف عرض کند که صراحت کامل بر (افرنجمشک) کرده ایم مخفی مباد که اصل همه همین است که این نباتی است بشکل برنج سیاه و (ابرنجمشک) که اشارهٔ آن بر (افرنجمشک) کرده ایم مزید علیه آن و باقی همه مبدل این که رای مهمله به لام بدل شود چنانکه اروند والوند و موحده به بای فارسی هم چنانکه تب وتپ و موحده به فا هم چنانکه زبان و زفان و جیم عربی بکاف فارسی نیز چنانکه آخشیج و آخشیگ۔ (اردو) دیکھو افرنجمشک۔

برنج مطلا استعمال. بقول رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار برنجی که ملمع طلا بر وکرده باشند و برنج در ینجا بمعنی اوست صاحب لوبجال هم ذکر این کرده مؤلف عرض کند که مرکب توصیفی است (اردو) سونے کا ملمع کیا ہوا پیتل۔

برنجن همان ابرنجن است که در [illegible] گذشت صاحبان جهانگیری و رشیدی و برهان و ناصری و جامع ذکر این کرده اند و ورنجن و ورنجین مبدل این است۔ خان آرزو در سراج غلط کرد که این را مخفف ابرنجن نوشت این مخفف (ابرنجین) است که می آید و ابرنجن مزید علیه [illegible]

الف وصل و (اورنجن) مبدلش و (ورنجن)
مبدل برنجن باشد که الف با واو بدل شود
چنانکه آب و آو آنکه مطلق برنجن را زیور
دست و یا گفته اند سکندری خورده اند۔
صراحت کامل به (ابرنجن) کرده ایم۔
(اردو) دیکھو ابرنجن۔

(الف) برنج نوشتن | مصدر اصطلاحی۔
(ب) برنج نویس | صاحب شمس گوید
که (الف) بمعنی بیهوده وضائع کردن کاری
چنانکه بر آب نوشتن و برنج زدن و (ب)
بیهوده و بی فائده مؤلف عرض کند که
همه محققین فارسی زبان ازین ساکت و ظنی
نیست که محقق بی تحقیق (برنج نوشتن) را که
پنجهٔ ثانی سوم و خای چهارم می آید تصحیف
کرده ای بروده رحم بر لغات فارسی زبان
(اردو) دیکھو برنج نوشتن۔

برنج وعسل روزی خداداد است | مقوله۔
صاحبان خزینه و امثال فارسی ذکر این
کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف
عرض کند که این مقوله ایست که فارسیان
بحق برنج دشتی وعسل می زنند که بغیر کاشتن
هم حاصل می شود نه مثل (اردو) جنگلی
چاول اور شهد خداداد نعمت ہے یہ صرف
ترجمہ ہے ہندمین کوئی خاص مقولہ یا مثل
اس کا مماثل نہیں ہے۔

برنجیده آورده | اصطلاح۔ بقول شمس
بمعنی پریشان آمده مؤلف عرض کند که
محقق بی تحقیق کار از عقل و قیاس هم نگرفت
و سند استعمال پیش نکند معاصرین عجم و محققین
فارسی زبان ساکت اعتبار را نشاید۔
(اردو) پریشان۔

برنجین | صاحبان برهان و جهانگیری و جامع
و رشیدی و سراج ذکر این کرده اند و این
همانست که در مقصوره بر (ابرنجین) گذشت

وحقیقت این بر (ابر بخن) مذکور که اصل
است (اردو) دیکھو ابر بخن ۔
برنجار | بقول خان آرزو در سراج بدون نون
وجیم فارسی بروزن گرفتار مخفف برنجزار
مؤلف عرض کند که بر (برنجار) بجیم عربی
گذشت نمی دانیم که کدام وجه جیم عربی را بفارسی
بدل کرد و سند استعمال پیش نشد معاصرین عجم
و محققین زبان فارسی ازین ساکت بدون
سند اعتبار را نشاید ۔ تسامح محقق بانام و
نشان است (اردو) دیکھو برنجار ۔

برند | بقول جهانگیری در ملحقات باوّل و ثانی مفتوح (۱) نام قصبه ایست در هندوستان
مؤلف عرض کند که برین اجمال بیان ۔ ترکش تفوق داشت (اردو) برند ۔
هندوستان مین ایک موضع کا نام ۔ ایسے ابهام بیان سے کچھه فائده نهین ۔
(۲) برند ۔ بقول برهان و جامع بضم اوّل بروزن خجند و بفتح اوّل بروزن سمند بهر دو
بمعنی تیغ و شمشیر تیز و آبدار و جوهردار و فرماید که باین معنی با بای فارسی هم آمده
صاحب ناصری بروزن خجند قانع ۔ خان آرزو در سراج گوید که درین معنی بروزن
خجند شبهه نیست زیرا که اسم فاعل برین وزن می آید و آنکه بفتح و بای فارسی نوشته
محض تصحیف است و این قسم تصحیفات در برهان بیرون از حد مؤلف عرض
کند که برنده بالضم اسم فاعل بریدن است و برند بدین معنی بضم موحده و کسر رای
مهمله مخففش و همین قدر موافق قیاس است ولیکن بنظر بر اعتماد صاحب جامع که از
اهل زبان است بفتح اوّل را محاوره لب و لهجه فارسیان دانیم و همچون خان آرزو
مصحفش نخوانیم پس معنی این قطع کننده باشد چنانکه بمعنی چهارم ذکر این می آید فقد

فارسیان بمجاز تیغ و شمشیر آبدار و جوهردار را هم گفته اند و آنچه ببای فارسی به همین معنی
می آید من وجه درست است یعنی پرواز کننده و کنایه از تیغ و شمشیر بر سبیل مجاز
نمی دانیم که خان آرزو بر خلاف محاورهٔ زبان چرا می رود و با وجود هندنژادی
چرا دخل بمعقولات زبان می دهد و برهان قاطع را بدون برهان پر از تصحیفات چرا
می گوید و حق آنست که خود او حقیقت را نمی جوید (اردو) تیز تلوار آبدار تلوار مؤنث

(۳) برند بقول برهان و ناصری و جامع بفتح اول بمعنی پرند باشد که حریر ساده را
گویند مؤلف عرض کند که نظر بر اعتماد ناصری و جامع که از اهل زبانند این را هم
ببای فارسی زبان دانیم و معلوم می شود که (پرند) که به بای فارسی می آید اصل است
و این مبدل آن که بای فارسی به موحده بدل می شود چنانکه تپا و تبا و آنچه حریر ساده
را پرند گفتند بخیال ما استعاره باشد که همچون پرنده نازک و نرم می باشد والله
اعلم (اردو) سادہ حریر جس پر نقش و نگار نہو۔ مذکر۔

(۴) برند بقول بهار بالضم بمعنی گواره و با ضم بر سبیل مجاز چون (آب برنده)
(طاهر وحید) ره تنگ عشق است پست و بلند گو ولی چون دم اژده باشد
برنده خان آرزو در چراغ باستناد همین شعر این را بمعنی حقیقی برنده گوید و
مقصودش جز این نیست که مخفف آنست بحذف های هوز آخر مؤلف عرض کند
که همین است معنی حقیقی این که اشاره ای این بر معنی دوم گذشت مخفف اسم فاعل
مصدر بریدن و آنچه بهار این را بمعنی گوارا و با ضم آورده بدون سند استعمال

تسلیم نکنیم و آنچہ بہار از کلام طاہر وحید معنی گوارا و ہاضم پیدا می کند درست نباشد
البتہ بمعنی ہضم برندہ ذکر ہمین معنی می آید و جا دارد کہ این را مخفف آن دانیم
ولیکن تسلیم استعمال این منحصر بر سند است (اردو) گوارا۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔
زود ہضم اور بلحاظ معنی حقیقی کاٹنے والا۔

برنداد | اصطلاح۔ بقول شمس با اول و ثانی مفتوح تیغ و شمشیر گوہردار (حکیم اسدی گ
۵) زخون برنداد آن پشت پیل ٭ چو پشکہ بباشید بر تل نیل ٭ مؤلف عرض کند کہ
معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ازین ساکت اگر در سند بالا تحریفی راه نیافتہ
باشد توانیم عرض کرد کہ (برنداد) بالضم مبدل و مزید علیہ (برندہ) باشد کہ بمعنی
حقیقی قطع کنندہ اسم فاعل مصدر بریدن و بمجاز شمشیر را گویند۔ ہای ہوز آخرہ
بدل شد بالف چنانکہ ہمیان و امیان و دال مہملہ آخرہ زائد باشد چنانکہ سپیدا و سپید
و شنفتا و شنفتا اود (اردو) دیکھو برندکے دوسرے معنے۔

برنداف | اصطلاح۔ بقول جہانگیری با اول و ثانی مفتوح بنون زدہ (۱) بمعنی دوال
(مختاری ؎) کشتہ تیر تو از بر شیری ٭ خوردہ تیغ تو برتن پیل ٭ خام ٭ از ابرانگ
می زیبد ورانی پیت گو برنداف و زین و عنان ولگام ٭ و (۲) رودہ بود
باشد۔ صاحب رشیدی بذکر معنی اول گوید کہ ظاہرا این لفظ (برناق) است
بیای حطی و قاف و لغت ترکی است نہ فارسی۔ صاحب برہان بذکر معنی اول بیت
معنی دوم گوید کہ رودہ ہا را گویند اعم از آنکہ رودۂ انسان یا حیوان۔ صاحب

ناصری ذکر هر دو معنی کرده گوید که به قاف است و لغت ترکی - صاحب جامع این را بهر دو معنی لغت فارسی گفته فرماید که برای معنی اوّل در ترکی زبان لغت قیش است خان آرزو در سراج بذکر هر دو معنی گوید که همین لغت بزیادت الف بعد رای مهمله گذشت و بقول بعضی بیای حطّی و قاف لغت ترکی است - مؤلف عرض کند که بمعنی دوم همان (براندا ف) است که گذشت پس درینجا الف سوم را محذوف دانیم و معنی اوّل مجاز معنی دوم و صراحت ماخذ هم همدرانجا گذشت - حیف است که (بریدلاق) به تحتانی اوّل و قاف آخر در لغات ترکی نیافتیم و اگر متحقق شود توانیم عرض کرد که این مبدّل آنست که تحتانی بموحده بدل شود چنانکه بائیوس و بابوس و قاف به قا تبدیل می یابد چنانکه بریاق و برچاف - اندرین صورت این را مفرّس دانیم (اردو) (۱) دوال - بقول آصفیه - فارسی - اسم مؤنث - تسمه - رکاب کا تسمه - (۲) آنت - بقول امیر - ہندی - آنتر - روده - انتهی -

برندک بقول سروری و برهان - بفتح با و را و دال مهملتین و سکون نون و کاف بمعنی پشته و کوه خورد - صاحب برهان صراحت فزاید کند که پشته کوچک که در میان صحرا باشد صاحب مؤیّد بحواله لسان الشعرا گوید که قید دشت نباشد صاحب ناصری فرماید که بقول بعضی (بردنک) و (بردک) اصح است زیرا که برد بمعنی سنگ است - صاحب جامع با برهان متفق - خان آرزو در سراج نقل عبارت محققین کرده مؤلف عرض کند که معنی لفظی این (اندک بلند) که بر بمعنی بلند و بلندی آمده و

این واضح تر از ماخذ ناصری است که پی بسوی سنگ برده سکندری خورده است و بردک بدین معنی نیامده و (بردنگ) که بکاف فارسی بدین معنی گذشت آن را با این هیچ تعلقی نیست و اگر تعلقی پیدا کنیم همین قدر که آن قلب بعض و مبدل این باشد که دال مهمله قبل نون واقع شد چنانکه استطرو و استطرنج و کاف عربی بفارسی بدل شده است چنانکه کند و گند (اردو) دیکهو بردنگ -

بپندگاهم | اصطلاح - بقول جهانگیری و رشیدی و جامع و برهان و سراج باول مکسور و ثانیست که آن را (بابونه گاو) گویند صاحب ناصری نیز با کمه تحقیق که میم بدوا و تبدیل شد صاحب محیط بر (بابونه گاو) فرماید که (بابونه گاو چشم) اسم اقحوان است و بر (اقحوان) فرماید که و بعربی عین البقر هم گویند و بمصر کافوری و بمغربی شجرة مریم و بموصل شجرة الکافور و باندلس کافوریه و کاوکیر (؟) و رجل الدجاجه و بیونانی آباتیس و اوبیاس و بسریانی قرابیون و بلغت اهل دیلم گاو باپونه و بفارسی (بابونه گاو چشم) و بهار و (گل گاو چشم) و (کوبله) و (کربایک) و بهندی (؟سعبل) گویند - اقحوان نزد عرب بابونه است و از ناصری گفته که آن قراصعی است نزد عرب و بابونه نزد فرس - بالجمله گرم و خشک در دوم و سفید این مسقل مسخن و ملطف و محلل و مقطع و ملطف و منضج و مسکن درد و افواه عروق و منافع بسیار دارد مولف عرض کند که بحث اقحوان و بابونه گاو بجایش گذشت و بقول محیط اشاره (بابونه) گاو هم بر اقحوان مذکور - پریشان بیانی محققین مفردات طب هیچ تصفیه و تنکیب حقیقت جویان نمی کند باقی حال هیچ باشد

مستحقق نشد که از (بابونهٔ گاو) چگونه (برندگام)
شد تبدیل واو بمیم چنانکه خیال ناصری است
موافق قیاس است چنانکه ستویز و ستمیز ولیکن
نمی‌کشاید که لفظ بابونه چگونه با برند بدل شد
جز این که برند بقول برهان بمعنی شمشیر گذشت
و فارسیان استعارهٔ چشم را شمشیر گویند
پس (برندگام) را بمعنی چشم گاو گیریم و
مراد از (بابونهٔ گاو چشم) که بابونه حذف شد
گاو چشم اشارهٔ آن باقی ماند. والله اعلم
بحقیقة الحال. شک نیست که لغت مرکب
است (اردو) دیکھو. بابونہ گاو اور
اقحوان۔

برندوش بقول شمس مرادف (پراندوش) که بمعنی شب گذشته و پیوسته می آید
مؤلف عرض کند که برسبیل تبدیل بای فارسی را بموحده مبدل توان گرفت چنانکه
تپ و تب و الف را محذوف چنانکه باره و بره ولیکن تا آنکه سند استعمال این پیش نشود
جمهور قول شمس اعتبار را نشاید که محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین ساکت
(اردو) گزری ہوئی رات۔ مؤنث۔

برنده بقول سروری و برهان و جامع
و سراج بفتح با و را و دال مهملتین (۱) صرف
مؤلف عرض کند که مقصود شان جز این
نباشد که از مصدر (بریدن) اسم فاعل
اوست بالفتح و ضرورت نداشت که لطافت
مصدر را همچون اسم جامد جا دهند (اردو)
لیجانے والا۔
(۲) برنده بفتحتین بقول سروری بحوالهٔ
مؤید بقول جامع پروانهٔ چراغ را گویند چنانچه
برهان صراحت مزید کند که جانوری که شبها
بشعلهٔ شمع و چراغ زند صاحب ناصری فرماید
که ببای پارسی نیز آمده خان آرزو در سراج

بذکر قول برہان سند می خواہد و فرماید کہ احتمال
بای فارسی ہم مؤلف عرض کند کہ قول
سروری و جامع و ناصری کہ از اہل زبانند
سند اوست و تبدیل بای فارسی بموحدہ
موافق قیاس چنانکہ تپ و تب و تحقیقت
ماخذ پروانہ بجای خودش بیان کنیم دریجا
ہمین قدر کافی است کہ این مبدل آنست
(اردو) پروانہ ۔ مذکر ۔ دیکھو بارپرہ ۔

(۳) برندہ ۔ بقول ناصری بروزن درندہ
بمعنی دلیل و رہنما مؤلف عرض کند کہ
نظر بر اعتبار صاحب ناصری کہ از اہل زبانست
این معنی را کہ مجاز معنی حقیقی است تسلیم
کنیم و حقیقۃً دریجا ہم اسم فاعل بردن است
و کسی کہ قافلہ را باخود می برد شک نیست
کہ رہنمای اوست (اردو) رہنما بقول
آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ ہادی ۔ رہبر
۔ اگوا ۔ راستہ دکھلانے والا ۔

(۴) برندہ ۔ بقول ناصری بروزن درندہ
بمعنی کشش کہ بعربی جذبہ نامند چہ بردہ
بمعنی مجذوب آمدہ مؤلف عرض کند کہ
دریجا ہم بمعنی حقیقی اسم فاعل بردن است
و مجازاً بمعنی کشش مستعمل کہ چیزی کہ دل انسان
را می برد ہمان جذب و کشش است نظر
بر اعتماد محقق اہل زبان ازین معنی انکار
نتوانیم کرد و معاصرین عجم بر زبان ندارند
(اردو) کشش ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی
اسم مؤنث ۔ کھنچاو ۔ جذب ۔

(۵) برندہ ۔ بقول خان آرزو در چراغ
ہدایت بمعنی آب گوارہ و باضم و فرماید کہ
این معنی از اہل زبان بہ ثبوت رسیدہ
و نزد بردارش بہار ہم ہمزبانش مؤلف
عرض کند کہ معاصرین عجم این معنی را بہ زبان
دارند و سند این بر (برندہ آب) بہ سعید
اشرف در ملحقات می آید دیگر محققین فارسی زبان

ازین ساکت وبیا سکوت محققین اہل زبان
یعنی منصوری وناصری وجامع قابل نظر است
ونظر برسند سعید اشرف که در ملحقات می آید
این معنی را تسلیم کنیم وحقیقت ماخذ این
به مصدر (بریدن آب) بیان کنیم که می آید
بہار به معنی چہارم برنده که مخفف برنده است
مطلق گوارا باشد ظاہر وحید آورده وناصری نگاه
خیال خود ظاہر کرده ایم (اردو) دیکھو
بریدن کے چوتھے معنے ۔

(ف) برنده ۔ بقول بہار بالضم قطع کننده
از عالم کشنده مؤلف عرض کند که اسم
فاعل مصدر بریدن است که بمعنی قطع کردن
می آید وگیہیچ ضرورت نداشت که این را
برنگارد اسم جامد [illegible] (اردو) کاٹنے
والا ۔ قطع کرنے والا ۔

برنده آب اصطلاح ۔ بقول نوادر
که بذیل مصدر بریدن آورده به معنی
آب باضم وخوشگوار (سعید اشرف
سه) [illegible] ول آرزوی زخم [illegible]
دارد چو که آب تیغ برنده است اگر
چه وهم دارد مؤلف عرض کند که
(بریدن آب) بجایش می آید وصراحت
ماخذ مصدر را تسلیم کنیم دریجا ہمین قدر
کافی است که این قلب اضافت مرکب
توصیفی است یعنی (آب برنده) ولیکن
سندی که پیش شد از ان (آب برنده)
پیدا می شود و(آب برنده) درمعدوده باستثنا
ہمین سند گذشت (اردو) دیکھو آب برنده

برشته بقول رہنمای سفرنامہ ناصرالدین شاه قاچار ظرفی که باختلاط فلزات
مختلفه سازند مؤلف عرض کند که از معاصرین عجم ثلاثی مافات رہنما می شود
به کسر اول ودوم وسکون سوم وچہارم است وبتشدید که از قیاس کاری [illegible]

مبدل به تج معلوم می شود که بمعنی سوم گذشت معاصرین عجم جیم را به زای معجمه بدل
کرده مفرّس کرده اند چنانکه چوچه و چوزه و برای معنی بالخصوص (اردو) وه
ظروف جو متعدد ہاتھوں کو ملا کر بنائے جاتے ہیں۔ مذکر۔

برنس بقول وارسته بضم موحده و رای مهمله ساکن و نون مضموم و سین مهمله
(۱) جامه که از پشم سیاه بافته و نادر از سفید هم باشد و آن لباس ترسایان و
نصاری است۔ خاصةً و بحواله صاحب کشف گوید که در صحاح (۲) بمعنی کلاه
دراز آورده و محشی وارسته گوید که در قاموس بمعنی کلاه دراز و هر جامه که
سر آن جامه از آن جامه باشد اعم از آنکه پیراهن بی آستین زنان باشد یا جبّه
مردان یا غیر آن (میرزا جلال طباطبا در توحید فقره) رشته برنس راهب و طیلسان
زاهد را یک چرخ رشته" صاحب برهان فرماید که جامه و کلاه پشمین گند [illegible]
و بقول بعض نام کلاه نصرانیان۔ و فرماید که بکسر ثالث بر وزن مفلس هم آمده و
بقول بعض گوید که بمعنی کلاه لغت عرب است صاحب مؤید در نسخه مطبوعه نولکشور
فرماید که لغت فارسی است و (۳) نوعی از گلیم ترسایان و بحواله صحاح ذکر کلاه دراز
هم کرده و بحواله دستور گوید که (۴) روی پوش را گویند و در نسخه دیگرش که قلمی است
بمعنی سوم قانع۔ صاحب ناصری بذکر معنی اول گوید که این لغت عرب است صاحب
جامع با جهان متفق۔ بهار نقل نگار وارسته (ابو نصر نصیرائی بدخشانی [illegible]) نه از کفرم
خبر باشد نه از دین که ز برنس می شناسم نی مصلا بحو (خاقانی [illegible]) بدل سازم به زنّار

بہ برنس با ردا و طیلسان چون پورستا ﷺ صاحب سوار السّبیل گوید کہ معرّب است و اصل این برّس بمعنی دوم مؤلّف عرض کند کہ لغت عربی است بمعنی اوّل و دوم و معنی دوم متعلّق بمعنی اوّل است کہ کلاہ دراز و سیاہ نصرانیان از جامۂ برنس درست کردہ باشند و معنی سوم مفرّس است کہ فارسیان ردای ترسایان را مخصوص کردند۔ و ہمہ اسناد متعلّق بہمین معنی یافتہ می شود و معنی چہارم را طالب سند باشیم و بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) (۱) بُرنُس عربی مین ایک پشمی کپڑے کا نام جو اکثر سیاہ ہوتا ہے۔ مذکر (۲) برنس عربی مین اس لانبی ٹوپی کا بھی نام ہے جو اسی کپڑے سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث۔ (۳) برنس۔ فارسیون نے اس چادر کو کہا ہے جسکو آتش پرست استعمال کرتے ہین۔ مؤنث (۴) منہ کا پردہ۔ مذکر۔

(١٢٤٦)

برنشاندن | فریبہ علیہ نشاندن نیز یادت کلمۂ بر بران و متعدّی نشستن است کہ بجایش می آید (کامل التصریف) و مضارع این برنشاند (انوری ﷺ) مگر بیاید او برنشاندش شہ ﷺ و گرنہ کی بغبارش رسد سوار دگا ﷺ صراحت ماخذ بر (برنشستن) می آید۔ (اردو) بٹھلانا۔ دیکھو برنشستن یہ اس کا متعدّی ہے۔

(الف) برنشست | **(ب) برنشستن** صاحب سروری و ملحقات ذکر (الف) کردہ گوید کہ (۱) کنایہ از سوار شد (سعدی ﷺ) شبی برنشست از فلک برگذشت ﷺ چکین و جاہ از ملک برگذشت ﷺ و فرماید کہ (۲) بمعنی سواری نیز (مولوی معنوی ﷺ) است شاہان رانیان برنشست ﷺ ہوی ہنرگان و صار رہا بدست ﷺ صاحب گوید بر بمعنی

اوّل فرماید که ای سواری کرد و سوار شد
صاحبان غیاث و هفت هم ذکر معنی اوّل
کرده اند و (ب) بقول جهانگیری (در ملحقات)
(۱) کنایه از سوار شدن (سراج الدین راجی
ع) گردون بلند چو برنشستی ٭ در سایهٔ
چتر آفتابی ٭ صاحبان رشیدی و برهان و
ناصری و جامع هم ذکر این کرده اند. خان
آرزو در سراج بذکر معنی مذکور فرماید که خاص
آنست که با زین استعمال کنند چنانکه بر زین
برنشست و درین صورت حقیقت است نه
مجاز چرا که (۲) بلند و بالانشستن درین جا بتحقیق
و تنها بنشستن بمعنی سوار شدن دیده نشده و
آنچه در شعر اوّل واقع است بمعنی بلند شدن
است (انتهی) مخفی مباد که خان آرزو معیار
شعر سعدی را که گذشت مال نظامی قرار
می دهد صاحب بحر ذکر معنی بالا کرده گوید که
(کامل التصریف) و مضارع این برنشیند

صاحب نوادر گوید که لغتی است در نشستن
و بمعنی سوار شدن هم آمده مؤلف عرض
کند که اجمال بیانش را صراحت کنیم که (۱)
مزید علیه نشستن است که کلمهٔ بر بیان زیاده
کرده اند که هیچ معنی نکند (ظهوری ع) به
تحصیل مطالب برنشستم ٭ برای دل ز
دقتگذر راهم ٭ و آنچه بمعنی اوّل می آید ظاهر
نباشد که کلمهٔ بر دران بمعنی بلند و بالا است
و بالانشستن بمعنی نشستن بر بلندی و کنایه از
سوار شدن بر اسپ گرفته اند و (الف) بمعنی
اوّل نشست ماضی مطلق (ب) باشد و بمعنی دوم
بمعنی بالانشینی که حاصل بالمصدر (ب) هم
کنایه از سواری توان گرفت آنچه خان آرزو
(برنشست) را در سند اوّل الّا که بمعنی بلند
شد) نگیرد و معنی (بلند شدم) می گیرد خطا
اوست که غور بر معنی شعر نمی کند و نمی داند
که سند مذکور متعلق به بیان احوال [illegible]

نبوی است علیه الصلوٰة والسلام وخیال
نمی فرماید که در سواری آنحضرت براقی
بود پس چرا در معنی شعر سوار شدن را
نمی گیرد که کنایه ایست لطیف وچرا معنی
اول را مخصوص به زین کند وحق آنست
که محض برای قائم داشتن این تخصیص
غیر ضروری در معنی سند بالا بحثی پیدا می کند
اگرچه بالا نشستن معنی حقیقی این است وبلند
شدن را هم کنایه توان گرفت ولیکن
ضرورت ندارد که کنایهٔ سوار شدن را
گذاشته از بلند شدن کار گیریم لطف
سخن ندارد ونمی داند که در هردو سند معنی
وسراج الدین راجی نظر بر واقعهٔ معراج مبارک
معنی سوار شدن بهتر از بلند شدن است

بقول محققین اہل زبان معتبر تر از خان آرزو
است مخفی مباد که نشستن مصدر لیست
مرکب از نشست وعلامت مصدر (تن)
ویک فوقانی حذف شده نشستن شد
ونشست اسم مصدر وحاصل بالمصدر
است وبس (اردو) (الف) (۱) سوا
ہوا (۲) سواری۔ بقول آصفیہ۔ فارسی
اسم مؤنث۔ گھوڑے پر چڑھنے کا کام۔
مؤلف کہتا ہے خصوصیت گھوڑے کے
ساتھ نہیں ہے ہر اُس چیز کو سواری کہہ
سکتے ہیں جس کے ذریعہ سے سواری کریں
جیسے پالکی کی سواری، گھوڑے کی سواری۔
(ب) (۱) سوار ہونا (۲) بلندی پر بیٹھنا
(۳) بیٹھنا۔ نشستن کا ترجمہ۔

برنگ بقول سروری بحوالهٔ نسخهٔ میرزا (۱) بکسر با و را ذخیره وفرماید که در
فرهنگ بفتحتین آمده وبقول صاحبان جهانگیری ورشیدی وبرهان وجامع وسراج
با اوّل وثانی مضموم۔ صاحب ناصری این را بروزن خدنگ گوید صاحب هفت

صراحت کاف فارسی آخره برای همهٔ معانی این می کند مؤلف عرض کند که رنگ
بالفتح بمعنی زر و اسباب بجای خودش می آید پس حرزین نباشد که در ینجا موحّده
زائد است پس قول ناصری در اعراب صحیح باشد (اردو) ذخیره ـ بقول آصفیه
عربی ـ اسم مذکر ـ خزانه ـ گنجینه ـ گودام ـ وه چیز جو کسی وقت کے واسطے لگا رکھیں ـ
(۲) برنگ ـ بقول سروری بکسرتین بمعنی جرس ـ صاحبان جهانگیری و رشیدی و برهان
و ناصری و جامع و سراج این را با اوّل و ثانی مفتوح آورده اند مؤلف عرض کند
که رنگ بالفتح بمعنی جلاجل بجای خودش می آید پس حرزین نباشد که بزیادت موحّده
در اوّل این مزید علیه آن باشد و بفتحتین صحیح است (اردو) جرس بقول آصفیه
عربی ـ اسم مذکر ـ گهنٹا ـ درا ـ کلان ـ
(۳) برنگ ـ بقول سروری بکسرتین بمعنی کلید ـ و فرماید که بعضی بزای معجمه نوشته اند
ـ و بقول برهان و جامع و سراج بر وزن خدنگ بفتح اوّل و ثانی ـ صاحب ناصری
فرماید که اصح این لغت ـ مرنگ است بمیم اوّل عوض موحّده مؤلف عرض کند که جز
بمیم اوّل می آید پس بدل این باشد که موحّده به میم بدل شود چنانکه غرب و غرم و ...
به زای معجمه می آید بر وزن خدنگ است و جا دارد که ازین هر دو یکی را اسم جامد ...
و اسم کردای ... بزای معجمه ... و بالعکس آن بدل می شود چنانکه ... تیغ و ... و
اعراب این بفتحتین صحیح می نماید (اردو) کنجی ـ مؤنث ـ دیکهو اقلی ـ :
(۴) برنگ ـ بقول سروری و برهان و جامع و جهانگیری بفتحتین نام ولایتی از قلب

جنوبی و در آنجا دیدہ می شود خان آرزو بذکر این گوید کہ بدین معنی برک (بر معنی پنجم) گذشت مؤلف عرض کند کہ ہمدر آنجا این را اسم جاید فارسی زبان نوشتہ ایم و جا دارد کہ منظر باعتبار سروری این را اصل دانیم و برک را محذوف و مبدل این کہ نون حذف شود چنانکہ ایشان و ایشا و کاف فارسی بعربی بدل شود چنانکہ گند و کند و وجہ تسمیہ ہیچ معلوم نشد (اردو) دیکھو برک کے پانچوین معنے۔

(۵) برنگ۔ بقول سروری بکسرتین حبہ و دوائی کہ از کابل آرند و آن را (برنگ کابلی) نامند و بدین معنی بفتحتین ہم آمدہ صاحب جہانگیری بکسرتین آوردہ و بقول رشیدی تخمی است دوائی صاحبان برہان و ناصری و جامع می فرمایند کہ (برنج کابلی) است مؤلف عرض کند کہ ہمان برنج است کہ بر معنی ششمش گذشت و بر (بادبرنگ) ہم مذکور خیال ما این است کہ مخفف (بادبرنگ) باشد و حقیقت (بادبرنگ) بجایش گذشت و برنج بمعنی ششمش معرب این (اردو) دیکھو۔ بادبرنگ۔

(۶) برنگ۔ بقول برہان و ناصری بروزن خدنگ غلق در خانہ و بقول جامع حلقہ در خانہ مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی سوم باشد معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) زنجیر در۔ دروازے کی زنجیر۔ مؤنث۔

برنگ دادن مصدر اصطلاحی بقول صاحب بہار و آنند رنگ کردن چیزی را (صائب) ع گذشتہ عید بہار و زنگدستی ہاء ہم برنگ	برنگ ندادیم از حنای قدح ہا مؤلف عرض کند کہ بمعنی دادن برای رنگ و کنایہ از رنگ کردن۔ موافق قیاس است

(اردو) رنگنا۔ بقول آصفیہ رنگ چڑھانا۔ رنگ کرنا۔ **برنگ کابلی** اصطلاح۔ بقول محیط و فرہنگ جہانگیری بذیل (برنگ) ہمان	باد برنگ است که گذشت و ذکر این بمعنی پخچم (برنگ) مذکور مرکب توصیفی است (اردو) دیکھو باد برنگ۔

برنو بقول سروری و برہان و ناصری و جامع بروزن بدخو (۱) دیبای منقش باشد که آن را (برنون) نیز گویند و بقول ناصری به بای فارسی هم می آید خان آرزو در سراج گوید که همین بزیادت نون هم و این مخفف آن ولیکن صحیح (بدیون) است که بدال گذشت **مؤلف** عرض کند که لغتی بدال مذکور نشد و هم او بجایش ساکت واصل این (برنیان) است که بجای خودش بهمین معنی می آید و (پرنیان بپای فارسی) مبدلش که موحّده بدل شد بپای فارسی چنانکه تب و تپ و ماخذ برنیان بجایش مذکور شود درینجا همین قدر کافی است که این مخفف برنون که می آید و برنون مخفف و مبدّل برنیان که تحتانی حذف شد و الف را به واو بدل کردند چنانکه تاغ و توغ پس این اصل (برنون) نباشد چنانکه ادّعای خان آرزو است (اردو) دیبا۔ ریشمی کپڑے کا نام ہے از قسم حریر۔ مذکر۔

(۲) برنو۔ بقول خان آرزو در سراج بحوالۂ قوسی بمعنی مطلق خانۂ تاریک **مؤلف** عرض کند که بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که محققین اهل زبان ازین ساکت و اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد که اسم جامد فارسی زبان است

است (اردو) تاریک گھر۔ مذکر۔

(الف) **برنوس** بقول سروری۔ مرادف (برونوس) که می آید و بحوالۂ نسخۂ

(ب) **برنوش** ادات الفضلا فرماید که (۱) نام سرلشکری و گوید که به شین

معجمۂ آخر هم و بحوالۂ نسخۂ میرزا گوید که (۲) نام لشکری صاحب جهانگیری در ملحقات

الف را باوّل مفتوح و ثانی زده آورده صاحب برهان بر الف تذکر معنی بالا گوید که لشکر و

لشکری را نیز گویند و فرماید که به شین آخر و بالضّم هم آمده و صاحب مؤید در لغات

فارسی ذکر الف و ب بمعنی اوّل کرده و (برونوس) را مرادف این گفته خان آرزو

در سراج (ب) را تصحیف گوید و بضمّ اوّل هم درست نمی داند و (الف) را

بمعنی اوّل ذکر کند۔ مؤلّف عرض کند که نوس در فارسی قدیم بمعنی لشکر و فوج

باشد حیف است که لغات فرس ازین ساکت بعض معاصرین عجم هم ازین بی خبر

و سوبدان معاصر اتفاق باقیاس ما می کنند ولیکن سند ندارند و کلمۂ بر بمعنی خود شکل

که بالا است پس معنی لفظی این بالای لشکر و (۳) کنایه از سرلشکر پس این را نام

سرلشکر گفتن و معنی حقیقی را گذاشتن خطا است۔ جا دارد که سرلشکری را هم بدین

نام موسوم کرده باشند و اجمال بیان محققین اوّل الذکر افسوسناک و ترک این

بر بیانش تفوق داشت۔ نگفتند که این سرلشکر کی بود و کجا بود و معنی سوم مجاز باشد

نوس و غیر ازین قیاس۔ تحقیق وجه تسمیه نمی شود و الله اعلم بحقیقة الحال و (ب) بابدال

الف که مهمله به معجمه بدل شود چنانکه فرست و فرشته و آنچه نزد یادت واو بعد رای مهمله

می آید مزید علیه این چنانکه تنمند وتنومند و برمند و برومند بای حال بالفتح صحیح با
و آنچه خان آرزو (ب) را بعوض مبدل تصحیف نام می نهد قلت معلومات او ست
بجز دقیاسش اعتبار را نشاید (اردو) الف و ب (۱) ایک سر لشکر کا نام جسکی
تعریف فرید معلوم نہ ہو سکی۔ مذکر (۲) لشکر۔ مذکر یعنے فوج اور لشکری یعنے وہ
شخص جو شریک لشکر ہو جیسے فوجی (۳) سر لشکر۔ فوج کا سردار۔

برنوشتن مزید علیه نوشتن است که بجای خودش می آید نیز بادت کلمه بر بیان (انوری) تختهٔ عشق برنوشتم باز بنویس ای نگار تختهٔ باز بمعنی مباد که نوشتن بفتحتین بمعنی فهمیدن و درنوردیدن و بهر سه حرکت اول و کسر ثانی بمعنی کتابت کردن است خودش مذکور شود و ماخذش را ... بیان کنیم (اردو) دیکھو نوشتن۔ (۱۲۳۶)

برنوف بقول ناصری بحواله تحفه درختی است شبیه بدرخت انار و بسیار
و برگش شبیه به برگ زعرور و به سپیدی آمیخته و از آن تیره تر است صاحب محیط
این را بفتح با و سکون رای مهمله و ضم نون لغت مصر گوید و فرماید که بفارسی شا
و شابانج نام است درخت آن مثل درخت انار و تند بوی مثل بوی (بخور مریم)
و گل آن در خوشه شبیه به نبات غاسول و در وسط گل آن زغب و مایل بزردی
شبیه به گل قیصوم گرم و خشک در دوم محلل و مجفف رطوبات و شکننده ریاح
غلیظ بارد و مفتح سدد دماغ و منافع بسیار دارد (انتهی) و هم او برشابانک فرماید
که این را شانک و فابانک نیز گویند و بعربی قسوت الکلاب و ریحان الشیاطین خوانند

بفارسی جوان اسپرغم وبشیرازی (آتش سنگ) وبفارسی قدیم جوزو واسپرم نامند و در راهوار نوعی از قیصوم را گویند که آن شجرهٔ مریم است در بها دری گفته که آن جنم بری است واین اصح است وصاحب جامع آن را بر موتوف دانسته (الخ) صاحب مخزن الادویه (برنوف) را لغت عربی گوید (اردو) دیکھو آتش سنگ اور اسپرغم

برنون بقول سروری بحوالهٔ نسخهٔ میرزا ابراهیم (اردو) دیکھو برنو۔

بر رای مهمله ونون بروزن مقرون حریف باشد وفرماید که در ادات الفضلا بجای نون اوّل یای حطّی بنظر رسید صاحب جامع ذکر این بمعنی بالا کرده صاحب برهان گوید که در مؤید الفضلا بجای نون اوّل بای ابجد ویای حطّی هردو آمده۔ خان آرزو در سراج آنچه نسبت این گفته بر بریو گذشت مؤلف عرض کند که صراحت ماخذ این بر برتو کرده ایم وآنچه بموحدهٔ سوم عوض نون اوّل است حقیقت ماخذش بجای خود نوشته ایم وآنچه بتحتانی سوم عوض نون می آید صراحت ماخذش همدر انجا

برنه بقول انند بحوالهٔ فرهنگ بفتح اوّل وثالث لغت فارسی است نام کشتی گیر وپهلوانی معروف مؤلف عرض کند که برین اجمال بیان ترک این تفوق داشت ودر وجه تسمیه این معنی بر ما تامل باشد که جوان را گویند الف آخره بهای هوز بدل شد چنانکه یاسا ویاسه (اردو) برنه ایک پهلوان کا نام۔ مذکر۔

(الف) برنهاد اصطلاح۔ (الف) بقول
(ب) برنهادن موارد (در ملحقات) بمعنی قاعده و (ب) بقول صاحب سفرنگ بمعنی چهل وششمی فقرهٔ نامهٔ شت وخشور زرتشت

جمع (الف) بمعنی قوانین و قواعد (فقرهٔ مذکور
پس ایشان را گزیر نیست از بربستگان و
برنهادن که همه بران همداستان باشند کذا
مؤلف عرض کند که الف اسم مصدر
و حاصل بالمصدر (برنهادن) است
که بمعنی وضع قانون کردن می آید و (ب)
جمع آن بزیادت الف و نون (اردو)
(الف) قاعده - قانون - مذکر (ب) قوانین مذکر

برنهادن بقول موارد (۱) واپس
کردن و آواره نمودن صاحب سروری
در ملحقات گوید که کسی را دفع کردن و
آواره ساختن (خلاق المعانی ـه) اگر
نیست اندر چمن ها پرینه پاچه زاغ را
می نهد بر شگوفه ها صاحب نوادر
همزبان سروری و صاحب موارد بحواله
گوید که ظاهر ازین شعر (پرینه) به بای
فارسی و رای مهمله و تحتانی و نون و های

هوز - بمعنی علامتی است که بر کنارهٔ
زراعت برای رمانیدن طیور سازند
و مجرد (نهادن) بمعنی واپس کردن و
آواره نمودن است مؤلف عرض کند
که حیف است که محقق بلند پرواز بر کلمهٔ
(بر) غور نکرد اگرچه پیش از لفظ نهد نیامده
با بعد آنست و نیز دانند که (می نهد بر)
و (بر می نهد) هر دو یکی است و اگر کلمهٔ
(بر) را متعلق به (می نهد) نگیریم معنی شعر
چه باشد و کلمهٔ (بر) چه معنی دارد شاعر گوید
که اگر پرینه درین چمن نبود می شگوفه
گل زاغ را چرا و چه طور آواره کند و می
مخفی مباد که کلمهٔ (بر) درین مصدر بمعنی بالا است
و بسبیل مجاز (بالا نهادن) کنایه باشد از
دور کردن و آواره نمودن و پرانیدن
و دفع کردن (اردو) اڑانا ـ دفع کرنا
دور کرنا ـ واپس کرنا ـ آواره کرنا ـ

(۳) برنهادن - بقول صاحب انند بحواله فرهنگ فرنگ بالفتح بمعنی بالا نهادن. مؤلف عرض کند که برداشتن وبالا کردن باشد چنانکه (برنهادن دست) که بجای خودش می آید وکلمهٔ بر درینجا بمعنی بالاست (اردو) اٹھانا۔

(۴) برنهادن - بتحقیق ما بالفتح بمعنی وضع قانون کردن که (برنهاد) بمعنی قاعده و قانون گذشت که فارسی قدیم است پس علامت مصدر دن بروز یاده کرده (۳۶۶)

مصدری ساختند دال مهمله ازوو دال جمع شده حذف شد - حالا استعمال این بدین معنی متروک معاصرین عجم برزبان ندارند. اگرچه موافق قیاس است (اردو) وضع قانون کرنا قانون بنانا۔

(۳۶۷) **برنهادن دست** مصدر اصطلاحی برداشتن وبالا بردن دست باشد (انوری سه)

روز زاروئی بسیلی خواست زدگرچه دستی برنهادی موی تو بود واین متعلق است بمعنی دوم برنهادن که گذشت (اردو) ہاتھ اٹھانا۔

بری بقول برهان وجامع وانند بفتح اوّل وسکون ثانی وثالث به تحتانی رسیده مرتبان کوچک - خان آرزو در سراج گوید که این لغت عرب است وبقول منتهی الارب (برنیه) بالفتح ظرف سفالین یا از شیشه که معرّب برنیک است یعنی میوهٔ نیکو وخوب (الخ) صاحب انند صراحت فرماید کند که لغت فارسی است وفارسیان ظرفی را گویند که دران مربا کنند وفرماید که بلام عوض راو بالضم هم آمده مؤلف عرض کند که ما این را مفرس دانیم که فارسیان لغت عرب را که بالا گذشت بحذف نون ثانی مدوره مطلقاً برای هر ظرف مربا گرفتند وآنچه به لام باشد مبدل این که رای

مهمله به لام بدل شود چنانکه آروند و آلوند و آنچه بالضم می آید تصرف محاوره باشد
(اردو) ایک چھوٹا مرتبان ۔ مذکر ۔

برنیان | بقول ملحقات برهان بروزن سختیان جامه و بافتهٔ ابریشمی است که بعربی حریر نام دارد و بابای فارسی هم می آید و مشهور همان است صاحبان مؤید و موارد و انند هم ذکر این کرده اند و بقول محیط (برنی) بمعنی ابریشم است و بر (ابریشم) گوید که برنی بدین معنی لغت یونانی است مؤلف عرض کند که فارسیان در آخرش کلمهٔ (ان) زیاده کرده اند که افادهٔ معنی نسبت کند چنانکه آیر و ایران و ذکر این بجای خودش گذشت پس معنی لفظی این منسوب به ابریشم و کنایه از حریر و آنچه به بای فارسی می آید مبدل این چنانکه تب و تپ (اردو) دیکھو پرنیان ۔

(الف) برنیان خوی | اصطلاح ـ صاحب
(ب) برنیان خوئی | انند بحوالهٔ فرهنگ
فرهنگ گوید که (الف) بمعنی خوش خلق و متواضع و صاحب مؤید نسبت (ب) فرماید که ای نرم خوئی و خوشخوئی مؤلف عرض کند که (الف) اسم فاعل ترکیبی است و (ب) بزیادت یای مصدری افادهٔ معنی مصدری کند و برنیان درینجا بمعنی نرم آمده و بمجاز معنی حقیقی اوست از نرمی قماش حریر طالب سند هر دو باشیم که صاحب عجم برنیان را [illegible] (اردو) (الف) خلیق متواضع (ب) خوش خلقی خوش اخلاقی ـ مؤنث ـ

برلیس | بقول صاحبان سروری و ناصری و جامع و برهان بروزن ادریس نوعی از بلوط صاحب محیط فرماید که بلیش را گویند و بربیش گوید که این را بیونانی برلیس و دنس

انگلیسی (ایکونانٹ روٹ) و بہندی تیس و بچھناک نامند مؤلف عرض کند کہ ناصراحت لشان کامل این بر (اجل گیا) کردہ ایم و متحقق شد کہ این لغت یونانی است کہ فارسیان استعمال کردہ اند (اردو) دیکھو اجل گیا۔

برنیش بقول برہان پیچش یا شکم روز رگویند کہ ترجمۂ آن بعربی زحیر است صاحب رشیدی گوید کہ بضم با و سکون را و کسر نون و یای حطی مجہول و شین منقوطہ شکم رود و پیچش و ظاہرا (برنیش) بضم با و کسر را و نون و یای ساکن بلنہیاہی می باید صاحب ناصری قول رشیدی را تسلیم کند۔ صاحب جامع فرماید کہ مرض زحیر است و پیچش شکم۔ صاحب جہانگیری ہم ذکر این کردہ و خان آرزو در سراج این را بحوالۂ رشیدی آوردہ و بر (برینش) بتقدیم تحتانی بر نون گوید کہ بمعنی اسہال یا پیچش مجاز است۔ مؤلف عرض کند کہ برنیش بہ تحتانی سوم و نون چہارم حاصل بالمصدر بریدن است بمعنی حقیقی تربش کہ بجایش می آید و در یجا نظر بر اعتبار قول جامع و سروری و محققین اہل زبان ہمین قدر گوئیم کہ قلب بعض (برینش) است کہ نون مقدم شد بر تحتانی چنانکہ اسطخر و اسطرخ و افزار و افراز دیگر ہیچ (اردو) (۱) پیچش بقول آصفیہ۔ فارسی اسم مؤنث۔ مروڑ۔ درد ہو کر دست یا پچانہ یا آنو آنا۔ (۲) دیکھو برینش۔

برنیک بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول و کسر ثالث لغت فارسی است بمعنی خرمای نیکو کہ معرب آن برنی باشد مؤلف عرض کند کہ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکردہ و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند مرکب توصیفی است بمعنی

بارنیکو اگر سند استعمال پیش شود توانیم مخصوص بخرمای خوب کرد. صاحب منتخب به (برنی) فرماید که بالفتح نوعی است از خرما. صراحت کند که معرب برنیک است یعنی میوهٔ نیکو و خوب (الخ) پس ازین معرب معلوم می شود که فارسیان برنیک خرمای مخصوص را نام کرده باشند (اردو) برنیک فارسی میں ایک عمدہ کھجور کا نام ہے۔

برو بقول سروری و جهانگیری و برهان و ناصری و بهار و رشیدی بفتح با و ضم رای مهمله (۱) ابرو باشد (شمس فخری ؎) خورشید را بلرزد از بیم استخوان ها با او اگر بعربده برچین کند برو ها (استاد بهرامی ؎) بغمزه تیر و مژه تیر و قد و قامت تیر ها برو کمان و بیازو در و فکنده کمان ها (فردوسی ؎) سر نامداران پر از کین همه گره برو ها برو ها پر از چین همه ها صاحب جامع فرماید که مخفف ابرو است مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) دیکھو ابرو۔

(۲) برو بقول سروری و برهان و جهانگیری و جامع بمعنی مخفف بروت (فردوسی ؎) که دارد گیتی پایاب او ها ندیده بروهای پرتاب او ها صاحب ناصری فرماید که درین شعر بمعنی بروت گرفتن خطاست و بقول رشیدی محل تامل۔ خان آرزو در سراج بذکر این معنی و به نقل تامل رشیدی گوید که قوسی درین شعر بمعنی ابرو گرفته لیکن مناسب بمعنی سپاه گری و ترکیه بروت های پرتاب است نه ابروهای پرتاب چنانکه بر ذائقهٔ اهل سخن پوشیده نیست. (انتهی) مؤلف عرض کند که ما هم که رشیدی را چرا تامل است ما می گوئیم که شک نیست که برو مخفف بروت موافق قیاس

است و بقول جامع و سروری کہ از اہل زبان بدا اعتبار استعمال را کفایت کند (حکیم سنائی سه) ہر کہ ابروی تو بیند زپی خدمت تو ٭ ہم بروی تو کہ پیشتش چو بروی تو بود ٭ (اردو) مونچھہ و مروچھہ۔ بقول آصفیہ۔ اسم مؤنث۔ ہونٹون کے اوپر کے بال۔ سبلت۔ بروت۔ شارب۔

(۲۳) برو۔ بقول جہانگیری و جامع با اوّل مفتوح و ثانی زدہ نام ستارۂ مشتری است (حکیم فردوسی سه) ببالا چو سرو و میان ہمچو غرو ٭ برخ ہمچو برو و برفتن تدرو ٭ (ولہ سه) ببالای تو در چمن سرو نیست ٭ چو رخسار تو تابش برو نیست ٭ صاحب ناصری گوید کہ آنچہ شعر اول فردوسی را بشاہد آوردہ اند دران (پرو) ببای عجمی است کہ مخفف (پروین) است کہ بدرخشندگی معروف و فرماید کہ در شعر ثانی فردوسی ہم کہ بالا مذکور شد (تابش پرو) بہ بای فارسی است بمعنی تابش پروین۔ صاحب رشیدی فرماید کہ این تصحیف است و آنچہ بمعنی مشتری می آید ببای فارسی پرو است۔ صاحب شمس گوید کہ بمعنی ماہ و آفتاب ہم۔ خان آرزو در سراج بذکر قول جہانگیری و بہ نقل تامل رشیدی گوید کہ سلیقۂ شاعری ازین تشبیہ (کہ در شعر دوم فردوسی است) ابای کلی دارد۔ مؤلف عرض کند کہ می پرسیم از وکہ چرا و وجہ ابا چیست اگر در شعر اوّل فردوسی برو را بمعنی ستارہ مشتری نمی گیری بغیر بای تا بچہ بمعنی می گیری کہ تشبیہ رخ روشن چرا با ستارۂ مشتری خوب نیست و در شعر دوم چہ می دانیم کہ ازین بحث بی ضرورتحقیق خود را چرا بر عالم بالا می سپاری۔ محققین را

نشاید از تحقیق گریز کنند ما می گوئیم که اگر (پرو را به بای فارسی) هم بدین معنی
مخفف پروین دانیم درانصورت هم (برو به بای عربی) مبدل آنست چنانکه
تپ وتب وقول جامع راکه از اہل زبانست برای این لغت مبدّل له کافی دانیم
(اردو) شتری. مؤنث. دیکھو ارمز۔

(۵) برو. بقول جہانگیری بالفتح بزبان ہندی نوعی از نی قلم راگویند مؤلف عرض
کند که از موضوع ما خارج است که لغت فارسی زبان نیست ۔

(۶) برو. بفتح اوّل وضم دوم مخفف (بر او) که علیه باشد ۔ (اردو) اس پر۔

بروار بقول سروری وبرہان وناصری وجامع وسراج وہفت ونه
وغیاث بروزن ومعنی فروار که خانهٔ تابستانی است مؤلف عرض
کند که مخفف (برواره) باشد که می آید بحذف ہای ہوز وحقیقت ماخذ این به برواره
گذشت که بموحّده سوم بجایش مذکور شد و(بر بار) هم بجایش گذشت واین بدانکه
آن است که موحّده به واو بدل شد چنانکه آب وآو صاحب جامع
این را مرادف (برواره) گوید به معنی اوّل ودومش. خان آرزو در
سراج گوید که صحیح به بای فارسی است وما می گوئیم که اصل به بای موحّده وآنچه
بیای فارسی وفا می آید مبدلش چنانکه (پروار) هم مبدل اوست جز این نیست
که خان آرزو غور به ماخذ نمی کند وبر القای خود حکم صحت می دهد بدون دلیل
(اردو) دیکھو بربار کے پہلے اور دوسرے معنے ۔

برواره بقول برهان و جامع و
جهانگیری بروزن هواره (۱) بالاخانه
و حجرهٔ بالای حجره و (۲) راهی را نیز گویند
که غیر متعارف باشد که از انجا نیز آمد و شد
توان نمود صاحب سروری بمعنی اوّل
قانع و گوید از فرهنگ بواره که گذشت
(حکیم سنائی ره) هست برواره او راز
از بام فلک ٭ همه شاهان جهان ساکن
برواره ویست ٭ صاحب مؤید بذکر
معنی اوّل و دوم بحوالهٔ ادات گوید که (۳)
بمعنی گذارهٔ چهارپهلو نیز خان آرزو
در سراج بمعنی اوّل قانع و فرماید که
مبدّل پرواره به بای فارسی مؤلّف
عرض کند که ما ماخذ این برابر باره عرض
کرده ایم که اصل است و این مبدّل آن نیست
ولیس که موحّدهٔ سوم بدل شد به واو چنانکه
آب و آو و آنچه به بای فارسی و نیز به فا
می آید هم مبدّل آن خان آرزو غور
بر ماخذ نمی کند و بر عادت مستمرهٔ خود می رود
و حقیقت معنی اوّل و دوم هم بر (برباره) عرض
کرده ایم نسبت معنی سوم عرض می شود که صاحب
مؤید بر (برباره) هم ذکر این کرده و بدون
سند استعمال این را تسلیم نکرده ایم و در ینجا
هم طالب سند باشیم که معنی دوم را که خاص
به موافق قیاس است عام کردن محتاج
سند است (اردو) (۱ و ۲) دیکهو
برباره (۳) چپرا سه - اسم مذکر -
دیکهو باخته -

برواز بقول جهانگیری با اوّل مفتوح و ثانی زده (۱) جای قرار و آرام (شمس
فخری ره) از سیف و قلم خسرو ستاره حشم ٭ که هست خلق جهان را جناب او
برواز ٭ صاحبان برهان و ناصری و جامع مؤید بذکر معنی اوّل گویند که (۲)

نشیمن باز و شاهین و امثال آن خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل فرماید که غالب
که مجاز باشد یعنی جائیکه دران بر و سینه. و از توان کرد و بند و جامه کشاده معاش
توان نمود مؤلّف عرض کند که با ماخذ بیان کردهٔ خان آرزو اتفاق نداریم عمل
این به بای فارسی پرواز است که بجای خودش می آید کنایه از معنی دوم که پرندگان
در انجا به آرام قرار پرند و از خوشی کنند از یک شاخ بشاخ دیگر پس این مبدل
آنست بمعنی دوم بای فارسی بموحده بدل شد چنانکه اسپ و اسب و معنی اوّل
مجاز آن بمعنی مطلق جای قرار و آرام. صاحب سواد السبیل گوید که این معرّب
است از اصطلاح فارسی پرواز که بمعنی جای قرار و آرام می آید. عربان این را
بمعنی چارچوب تصویر و شیشه استعمال کنند (اردو) (۱) آرام و قرار کی جگه.
مؤنث (۲) پرندون کا نشیمن. مذکر.

پروازه | بقول برهان و جامع و ناصری بر وزن دروازه (۱) آتشی را گویند که
پیش پیش عروس افروزند و (۲) خوردنی و طعامی که از عقب مرحبی که بسیر رفته
باشند. بر بند خان آرزو در سراج بذکر قول برهان فرماید که این غلط است چراکه صحیح
به بای فارسی است بمعنی آتشی که دامن عروس و داماد را بهم بسته بنیان گرد آن گردانند
و طعامی که خواه بباغ و گشت روند خواه بسفر و فرماید که بمعنی دیگر آن در (پرواره)
به بای فارسی و رای مهمله می آید مؤلّف عرض کند که صدای غلط دائماً از زبان محقق
بلند تر از بلند می شود نمی دانیم که مجرّد قولش را بمقابلهٔ جامع و ناصری که از اهل زبان

چرا معتبر دانیم و چرا این را مبدل (پروازہ) نہ دانیم کہ بای فارسی بموحدہ بدل شود چنانکہ اسپ و اسب و صراحت ماخذ (پروازہ) ہمدرانجا کنیم و تصرفی کہ در معنی این مبدل بمقابلہ اصل لغت شدہ است نظر بر خصوصیت محاورہ و اعتبار اہل زبان معتبر دانیم و لازم نمی آید کہ این را بر ہمہ معانی (پروازہ) شامل دانیم قائل (اردو) (۱) وہ آگ جو فارسیان قدیم دلہن کے آگے آگے روشن کرتے تھے۔ مؤنث۔ (۲) وہ کھانا جو سیر و سفر کو گئی ہوئی جماعت کے لئے بھیجا جاتا ہے۔ مذکر۔

برواسیدن بقول انند بحوالہ جواہر الحروف بالفتح لمس نمودن چیزی و سودن دست بچیزی برای ادراک گرمی و سردی و درشتی و نرمی آن و فرماید کہ برماسیدن ہمین است مؤلف عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود این را مبدل (برماسیدن) دانیم کہ بمیم سوم گذشت کہ میم بہ واو بدل می شود چنانکہ تمیز و تویز و (پرواسیدن) کہ بہ بای فارسی می آید۔ مبدل این باشد کہ موحدہ ببای فارسی بدل شود چنانکہ اسب و اسپ و جا دارد کہ (پرواسیدن) را مبدل (برماسیدن) دانیم مجرد قول انند و صاحب جواہر الحروف از برای تسلیم این مبدل بدون سند استعمال کفایت نمی کند کہ معاصرین عجم بزبان ندارند (اردو) دیکھو پرواسیدن۔

بروانداختن مصدر اصطلاحی بمعنی ظاہر کردن۔ سند این از علی قلی اصفہانی بر (بخیہ را بروانداختن) مذکور (اردو) ظاہر کرنا۔ (۴۰۰)

بروانی بقول محیط بفتح موحدہ و سکون رای مہملہ و فتح واو و الف و کسر نون

و یای آخرہ اسم عجمی است و بسریانی عبروس و بیونانی اسقوآنس گویند و آن نباتیست پرشاخ و شاخہای آن مانند کمان کج و خمیدہ و گل آن سفید و ثمر آن مانند زیتون و طعم آن تلخ ۔ گرم و تر در اوّل ۔ مفرح و موافق سینہ و دماغ و مُدِر و مفتّت حصاۃ و نافع استسقا و بواسیر و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ اسم معروف و ترجمۂ این در السنۂ ہندی و عربی وغیرہ ذلک معلوم نشد و جز این نباشد کہ اسم جامد فارسی زبان است و جا دارد کہ از لغت (پروان) بر سبیل تبدیل و زیادت یای نسبت این را وضع کردہ باشند کہ نام شہریست و باشد کہ وطن این نبات ہمان شہر باشد واللہ اعلم بہ حقیقۃ الحال (اردو) بروانی ۔ عبروس ۔ اسقوانس ۔ ایک پودہ کے نام مین جس کا متعارف نام معلوم نہ ہوسکا ۔ جس کا درخت خمدار شاخون کے ساتھہ ہوتا ہے اوّل درجہ مین گرم تر ۔ نافع استسقا و بواسیر وغیرہ ۔

بروانیا | بقول برہان با نون مکسور و تحتانی بالف کشیدہ بلغت یونانی رستنی باشد کہ مانند عشقہ بر درختہا می پیچد و میوۂ آن شبیہ بہ انگور ریچھتہ در دباغت کردن چرم بکار آید و آن را بعربی (حالق الشعر) خوانند چہ اندان ریشہ ہا آویزان می شود و ازین سبب (ہزار افشان) گویندش ۔ مؤلف عرض کند کہ مابہ (ارجالون) بحث این کردہ ایم (اردو) دیکھو ارجالون ۔

برو بازو گشادن | مصدر اصطلاحی | بقول بہار و آنند کنایہ از دست و بازو

وسعی بلیغ نمودن (نظامی ے) بدشمن
گرائی و خصم افگنی پا کشادہ بر و بازوی
بیهنی ۴ مؤلف عرض کند که موافق قیاس
است (اردو) ہاتھ پاؤں مارنا۔ بقول
آصفیہ۔ جان توڑ کر کوئی کام کرنا۔ بکمال سعی
کرنا۔ نہایت کوشش کرنا (دانا ے) مانی
و بہزاد نے ملک عدم کی راہ لی ۴ وہ کمر
مطلق نہ پائے لاکھ مارے ہاتھ پاؤں ۴

بر و بر و مقوله۔ فارسیان چون از کسی ناخوش شوند یا کلام کسی را تسلیم نه کنند
استعمال این می کنند که تکرار امر حاضر رفتن است و مزید علیه (رو رو) بزیادت
بای موحده بر سر ترکیب (اردو) جا جا۔

(الف) **بر و بوم** اصطلاح۔ بقول بحر
وانند زمین خشک و زمین نارانده۔
صاحب انند بحواله خان آرزو و شرح
سکندرنامه گوید که مرکب است از
برّ به رای مشدد یعنی زمین ناکاشته و بوم
لغت عرب است و بوم بمعنی زمین کاشته
یعنی قابل زراعت و ناقابل که سستی پذیرد
(نظامی ے) زمینی که دارد بر و بوم سست
بر اساسی بر و بست نتوان درست ۴
مؤلف عرض کند که بر بمعنی بلندی و
استقلال و بوم در فارسی زبان بقول
برهان سرشت و طبیعت هم و زمین شیار
گردد هم پس در کلام نظامی مصدر...

(ب) **بر و بوم سست داشتن زمین**
پیداست کنایه از بلند و سخت نبودن گیریم
که اساس و طرح عمارت بر همچو زمین ها
قائم نمی کنند که نقصانی در عمارت پیدا
کند و بلحاظ سند نظامی این معنی چسپان تر
است قائل (اردو) (الف) خشک
زمین۔ افتاده زمین وہ زمین جس میں

هل نه چلا هو۔ مؤنث۔ (ب) زمین کا خراب
هونا۔ ذرائع آب پاشی نه رکھنا۔ زرخیز

نه هونا۔ یا ناهموار هونا۔ سخت نه هونا
اور قابل عمارت نه هونا۔

بروت بقول سروری و ملحقات برهان و مؤید و غیاث و هفت و انند بمعنی سبلت
یعنی موی لب (انوری ے) فلکش گفت بر بروت مخند ؛ که جهانیت ریشخند
کند ؛ صاحب سخندان گوید که این را در سنسکرت (بهرودت) گویند۔ بهرو
بمعنی ابرو و دت مفید معنی فاعلیت یعنی همرتبه ابرو و ابرو دارنده مؤلف
عرض کند که برو مخفف ابرو و فوقانی آخره زائد چنانکه پاداش و پاداشت
پس جادارد که فارسیان از لغت سنسکرت به تخفیف بعض حروف این را وضع
کردند یا بزیادت فوقانی در آخر برو مخصوص بدین معنی کردند که بروت
هم مثل ابروست والله اعلم و برو مخفف این بمعنی دوم گذشت (اردو)
موچھه و مونچھه دیکھو برو کے دوسرے معنے۔

بروت بر تافتن مصدر اصطلاحی
بقول بهار و بحر و انند بصله از (۱) اعراض
کردن و رو برگردانیدن مؤلف
عرض کند که این کنایه باشد و معنی حقیقی این
بدون صله (۲) تاب دادن بروت را
مزید علیه (بروت تافتن) است بزیادت

کلمه بر بر مصدر تافتن۔ بهار گوید که سند
این بر (بریش کسی قناعت کردن) می آید
و در آنجا سندی که منقول است متعلق به
(بروت تافتن) است۔ عیبی ندارد که معاصرین عجم
بر زبان دارند (اردو) (۱) منهه پھیرنا
دیکھو اعراض کردن (۲) موچھون پر تاو دینا

بقول آصفیه موچهون کو بل دینا۔

بروت تافتن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی گوید که بصله از مرادف مصدر گذشته مؤلف عرض کند که این اصل است و آن مزید علیه این (شاعر سه) هر که از ما بروت می تابد ٭ ما ز ریشش فراغتی داریم ٭ مخفی مباد که این هم شامل باشد به هر دو معنی آن (اردو) دیکھو بروت بر تافتن۔

(الف) **بروت ریختن** مصدر اصطلاحی بقول آصفی مغلوب و زبون گردیدن (زلالی خوانساری سه) پنبه از حفظش چه یابد وجه قوت ٭ ز آتش موسی فرو ریزد بروت ٭ مؤلف عرض کند که این سند (بروت فرو ریختن) است عیبی ندارد که هر دو مستعمل است و مصنف (بروت کسی ریختن) هم می آید بهمین سند را بهار متعلق بدان کند و مصدر ----

(ب) **بروت فرو ریختن** لازم و متعدی هر دو آمده (۱) بمعنی حقیقی لازم و متعدی و (۲) مغلوب کردن (اردو) (الف) مغلوب کرنا (ب) (۱) موچهه گرنا جهڑنا موچهه اکهڑوا دینا (۲) مغلوب کرنا۔

بروت کسی بر کندن مصدر اصطلاحی بقول بهار و انند کنایه از رسوا کردن (انوری سه) با نرمی حشوهای شانت ٭ برکنده قدر بروت قاقم ٭ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) رسوا کرنا۔

بروت کسی را پنبه نهادن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته و بحر و بهار کنایه از ظرافت و تمسخر (زلالی سه) شگوفه در تبسمهای شادی ٭ بروت باد را پنبه نهادی ٭ مؤلف عرض کند که هم است

بای موحده با رای مهمله

که فارسیان و اہل ہند ہم بہ تمسخر خوابیده را
پنبه بر بروتش می نهند و روشن کنند ازہمین
عادت این مصدر قائم شد (اردو)
تمسخر کرنا۔

بروت کسی ریختن | مصدر اصطلاحی

بقول وارسته و بحر و بهار ہمان است
که بر (بروت ریختن) مذکور شد و با صراحت
کافی بمصدر انجا کرده ایم (اردو) دیکھو
بروت ریختن۔

بروت کسی کندن | مصدر اصطلاحی

بقول بحر مرادف (بروت کسی برکندن)
که گذشت (حکیم زلالی ؎) فلک را
گوش سفتی ناله تیرم / بروت مهر کندی برق
شمشیرم / مؤلف عرض کند که بهار همین
سند را بذیل (بروت کسی برکندن) قائم
کرده است تسامح اوست (اردو)
دیکھو بروت کسی برکندن۔

بروت مالیدن | مصدر اصطلاحی۔

بقول بحر تکبر و نخوت کردن دیگر کسی از
محققین فرس ذکر این نکرد و لیکن موافق
قیاس است و معاصرین عجم ہم زبان
دارند حیف است که سند استعمال پیش نشد
(اردو) مونچھوں پر تاؤ دینا بقول آصف
غرور کرنا (بحر ؎) تاؤ مونچھوں پہ دیا کیسے
ہیں زاہد کے حضور / تیری رحمت پہ
بھروسہ رکھتے ہیں گنہگار گھمنڈ / (دانش
؎) جو سر کہیں رزم کے دیے گھر اپنا
کو مونچھوں پہ تاؤ شیرنیستان کے سامنے

بروت مهر | اصطلاح۔ مرکب اضافی

است و کنایه از خطوط شعاعی به تشبیه
موی بروت۔ سند این از حکیم زلالی
بر (بروت کسی کندن) گذشت۔
(اردو) کرن۔ دیکھو انگشت آفتاب
جس پر کامل صراحت ہے۔

بروج | بقول سروری به رای مهمله بر وزن منهج یکی از بنادر گجرات است که نیل ولاک از انجا می آرند و فرماید که مراد از لاک رنگی باشد بغایت سرخ که بسیاهی زنند و رنگرزان و نقاشان از ان بکار برند مؤلف عرض کند که وجه تسمیهٔ این معلوم نشد (اردو) بروچ. گجرات کے ایک ٹاپو کا نام ہے جہاں نیل اور لاکھ کی پیداوار زیادہ ہے۔ مذکر۔

بروج آذری | اصطلاح. بقول انس برج حمل و اسد و قوس. مؤلف عرض کند که (برج آتشی) بجای خودش گذشت که مرکب توصیفی است که ازهمین هر سه برج هر یکی را نام است و این اشاره به هر سه برج مذکور است که بروج جمع برج باشد در عربی زبان و آذر بفارسی آتش را گویند و به تحتانی نسبت مرکب توصیفی است. (اردو) برج حمل اور اسد اور قوس کو فارسیون نے (بروج آذری) کہا ہے مذکر۔

بروجرام | اصطلاح. بقول بول چال مفرّس (پروگرام) است مؤلف عرض کند که معاصرین عجم از لغت انگلیسی (پروگرام) به تبدیل بای فارسی به عربی و کاف فارسی بجیم وضع کرده اند چنانکه تپ و تب و لگام و لجام بعضی گویند که در محاورهٔ معاصرین عرب معرّب است که معاصرین عجم هم استعمالش کرده اند و این قرین قیاس است زیرا که معاصرین عجم را ضرورت تبدیل نبود که جیم و کاف فارسی مال فارسی زبان بود بالجمله این فهرست اوقات باشد که برای کارهای خود که در زمانهٔ آینده کردنی است مرتّب کنند (اردو) پروگرام. بقول آصفیه. انگریزی. اسم مذکر۔

فیصلہ یا اعلان کا اشتہار ۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ اُس فہرست اوقات کا نام ہے جو آیندہ زمانے کے کامون کے لئے مرتب کرکے شائع کرتے ہین تاکہ عامہ رعایا کو معلوم ہوجاے فلان دن فلان تاریخ فلان وقت مین فلان کام کیا جاویگا ۔ ضبط اوقات کی فہرست ۔

بروجرد اصطلاح ۔ بقول تحقیق الاصطلاحات بالکسر وضم را و سکون واو و کسر جیم و سکون را و دال مہملہ قصبہ ایست سہ منزلی ہمدان و از قاموس مستفاد می شود کہ بفتح اول است و فرماید کہ از ہر دو مردم ہمدان بکسر اول استماع یافتہ و از انجاست مرشد شاعر مشہور مادح میرزا غازی وقاری ۔ مردم (بروجرد) را بہ تحریف (یزدجرد) خوانند کہ قصبہ ایست در فارس صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید کہ لغت فارسی ہست و فرماید کہ شرح آن بر (بروگرد) بباید و بر (بروگرد) بحوالہ ناصری گوید کہ نام شہریست نزدیک بہ ہمدان و اصل آن (پیروزگرد) بودہ یعنی شہر فیروز و اعراب بای عجمی را عربی کردہ وکسر آن را ضم نمودہ و با و زای آن را حذف کردہ (بروجرد) خواندند و اکنون بہ تعریب اشتہار دارد مؤلف عرض کند کہ قول ناصری قرین قیاس و ہرچہ صاحب تحقیق آوردہ درست نمی نماید کہ (یزدجرد) بہ تحتانی و زای ہوز کہ بجای خودش می آید نام پدر بہرام گور است نہ قصبہ ۔ نمی دانیم کہ مقصود صاحب تحقیق چیست (اردو) دیکھو بروگرد ۔ ایک شہر کا نام ہے جو ہمدان کے پاس ہے ۔ مذکر

بروواری از سیر خیری کنشوان گذشت بکش	مصدر اصطلاحی ۔ بقول صاحب بہار عجم مرادف

(برودر ماندن) که می آید. چنانکه گویند
؏ این شمشیر دلم نمی خواست بکسی دهم لیکن
چه کنم رو از سنگ و آهن ندارم ؏ مؤلف
عرض کند که ما این را در نسخهٔ بهار عجم مطبوعه
مطبع سراجی دہلی نیافتیم عجبی نیست که این
اضافهٔ مطبع نولکشور باشد. اصطلاح
(برود داری) بجای خودش می آید و درینجا
ہمین قدر کافی است که سند فقره که پیش کرده
مال قائل است و دیگر محققین فارسی زبان
ازین ساکت و از فقرهٔ مذکور مصدری که
قائم کرده است پیدا نیست و حقیقت
(برودر ماندن) بجای خودش عرض کنیم
ہرچه درینجاست لغو محض (اردو)
ناقابل ترجمه ـ

برودتی حاصل شدن استعمال ـ
بقول رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه
قاچار (۱) ناراضی پیدا شدن و (۲) سردی
پیدا شدن مؤلف عرض کند که برودت
بقول منتخب لغت عرب است بالضم بمعنی
سردی پس معنی دوم حقیقی است و معنی
اوّل مجاز مجاز باشد که حاصل شدن برودت
بوقوع آمدن سردمہری و پیدا شدن ناراضی
نتیجهٔ آن (اردو) (۱) ناراضی پیدا ہونا
(۲) سردی پیدا ہونا ـ

برودخانه زدن مصدر اصطلاحی بقول
رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار
فرود آمدن در جوی چنانکه فرماید که (باین
رودخانه باید زد) ای باید که بفرود درین
رودخانه فرود آیند ؏ مؤلف عرض کند که
زدن بمعنی داخل شدن بجای خودش می آید
و این موافق قیاس است و تاکید. نتیجه به
محاوره باشد (اردو) ندی مین اترنا ـ

برودر آمدن مصدر اصطلاحی. بقول
بحر بر زمین افتادن مؤلف عرض کند که

باسوخته ولفظ رَو۔ مرکّب است وکنایه
باشد از رو بزمین افتادن وبمجاز افتادن
بزمین هم۔ خلاف قیاس نیست ولیکن
مشتاق سندی باشیم که دیگر محققین فارسی
زبان ومعاصرین عجم ساکت (اردو)
زمین پر گرنا۔ اوندھے گرنا۔

برو درماندن | مصدر اصطلاحی۔
بقول وارسته بشرم حضور کسی از چیزی
که نتوان گذشت گذشتن مثلاً گویند ۱۱
این شمشیر دلم میخواست که بکسی بدهم لیکن
چه کنم رو از سنگ وآهن ندارم برو
درماندم و باوجود آدم ۱۱ وفرماید که نیز درین
مقام گویند ۱۱ رو تیز از شمشیر است ۱۱
(طغرا در رساله فردوسیه درصفت شمشیر
گوید۔ فقره) بنفشه خط گلرخان اگر برو
در نمی ماند خود را به بنفشه زارش می رساند
(بیانا ــه) مرا رسوا چو نتوانست دیدن

برو درماند زنگم از پریدن ۱۱ (شفیع اثر [illegible]
ــه) دلم با مردم دنیا ندارد میل آمیزش
۱۱ برو درمانده است آئینه ام از بی
غباریها ۱۱ (وحشی۔ در قصهٔ ناظر ومنظور
گفته درحالتی که پدر ناظر از بیم بخیه کردن
راز عشقش که با منظور نام پادشاه زاده
پسرش در بند بوده حکم بسفر فرموده)
نه ردی آنکه گوید نی جوابش ۱۱ نه رای آنکه
سازد با خطابش ۱۱ برو درمانده پیشش
آخر کار ۱۱ جوابش گفت چون شد حرف بسیار
که مقصود پدر چون رفتن ماست ۱۱ نه ما
بودن بجای خویش بیجاست ۱۱ (سلطان
کشمیری ــه) شد چهره با تو آئینهٔ کشتیش
چرا ۱۱ درمانده تو این همه جانان برودی خویش
۱۱ هم او فرماید که رو شخی شرم در کلام نازک
گویان بسیار دیده شد چنانکه سلیم گوید۔
ــه) چه سود جلوهٔ خوبان که از حجاب بغرا

نظر به آئینه کردن زر رو نمی آید ؟ و فرماید
که شخص بی حیا را نظر به همین معنی بی رو گویند
و بالآخر گوید که هرگاه بقول زبان دانان
معنی (برو در ماندن) این باشد که گفته آمد
پس این بیت یکی از معاصرین که در حمد الٰهی
گفته (شعر) برو درمانده هم اکبر هم اصغر که
تعالی شانه الله اکبر چو نشاید که درست
باشد. فافهم (انتهی) صاحب بحر نقل نگارش
بعض محققین و فرماید که (برو در ماندن)
هم آمده. بهار زر که بر دار وارسته نقل
صبا نقش را مال خود قرار می دهد مؤلف
عرض کند که معنی لفظی این (۱) قائم ماندن
بر رو چنانکه (برو درماندن رنگ) که
مراد از نه پریدن رنگ است چنانکه از
کلام بهار ظاهر است که بالا گذشت و (۲)
بی خوفی و دلاوری چنانکه (برو در ماندن
آئینه) بمعنی ایستادن پیش رو بدون خوف
و رو برو شدن از مردانگی چنانکه از سند شفیع
اثر پیداست که بالا گذشت و این هم مجاز
معنی حقیقی است که بالا گذشت و (۳) کنایه
از عاجز آمدن و حیران ماندن چنانکه از سند
وحشی پیداست که بالا گذشت. خان آرزو
در چراغ هدایت ذکر این معنی کرده سند
شفیع اثر را برای این گیرد و غور بر معنی
شعر نمی کند صاحب غیاث هم ذکر این معنی
کرده و صاحب بحر نقلش برداشته و این
هم مجاز معنی اول است و (۴) کنایه از
لحاظ مقابل محو کردن و مجبور شدن از لحاظ
او و متاثر شدن از مقابل که درینجا لفظ رو
بمعنی مقابل است چنانکه در فقره ظهوری مذکور
که بالا گذشت و این هم مجاز معنی اول است
و (۵) بقول غیاث بحواله (چراغ هدایت) خجلت
زده شدن و خان آرزو در چراغ ذکر این
معنی نکرده و تسامح غیاث در حواله اوست

ومن وجه این معنی از تعریف وارسته پیدا می‌شود
که در اول بحث گذشت وحقیقت آن همان نشست
که بر معنی چهارم نوشته ایم بالجمله این است
فرق نازک هر پنج معانی که بالا مذکور شد
وارسته حاطب اللیل وبهار زیر بارش و
صاحب بحر نقل نگارش مخفی مباد که آنچه وارسته
بر کلام یکی از معاصرین اعتراض کند تسامح
اوست که متعلق بمعنی سوم است - قائل
(اردو) (۱) منه پر قائم رهنا (۲) بی خوف
رهنا - روبرو هونا (۳) عاجز آنا - حیران رهنا
(۴) لحاظ کرنا - بقول آصفیه مروّت سے پیش
آنا - پاس کرنا (مقابل سے متأثر هونا) (۵) خجل
هونا - شرمانا -

(الف) برو در ماندن آئینه | مصادر
(ب) برو در ماندن رنگ | اصطلاحی
تعریف این هر دو بر (برو در ماندن) گذشت
واسناد استعمال هم بمصدر انجا مذکور (اردو)
(الف) آئینه کا روبرو هونا (ب) رنگ نه اُترنا

بر رو دویدن | مصدر اصطلاحی بقول
رشیدی بمعنی گرم عتاب شدن - مؤلف
عرض کند که مرادف (بر رو دویدن)
باشد وبس - ماخیال خود بر (بر دیده دویدن)
ظاهر کرده ایم (اردو) دیکهو بر رو دویدن
و بر دیده دویدن -

بر ور | اصطلاح - بقول سروری وبهار بوزن ومعنی افسر یعنی باردار و میوه دار
(ناصر خسرو) اندیشه مر اشجر خوب و برور است پاپر هنر علم ریزد ازو
برگ و بر مرا - صاحبان جامع وهفت وانند هم ذکر این کرده اند صاحب
برهان گوید که مخفف (بارور) - مؤلف عرض کند که بر بمعنی بار بجایش گذشت
پس ضرورت ندارد که این را مخفف بارور گیریم این مرکب است از لغت

بَر وَوَر از قبیل بختور و امثال آن دیگر هیچ (اردو) دیکھو بارور۔

(۲) بَرور۔ بقول برهان و جامع بروزن صفدر فرادیز وسنجاف دامن و جامه و سرهای آستین و پوستین و فرماید که بزای نقطه دار بروزن مرکز و رموز هردو آمده صاحب ناصری هم ذکر این کرده مؤلف عرض کند که کلمهٔ بَر درینجا بمعنی بلندی است و وَر مفید معنی فاعلی یعنی دارنده پس معنی لفظی این بلندی دارنده و کنایه از سنجاف که بالای دامن و جامه و سرهای آستین و پوستین قائم می باشد و آنچه بزای هوّز است مبدل این چنانکه بَرغ و بَزغ و آنچه بروزن رموز آید متصرف محاوره در اعراب است دیگر هیچ (اردو) سنجاف بقول آصفیه (اردو) اسم مؤنث۔ جھالر۔ کنارہ۔ گور۔ گوٹ۔ حاشیہ۔ وہ کنارہ یا گوٹ جو پوشاک کے گرداگرد لگاتے ہیں۔

(۳) بَرور۔ بقول برهان و جامع بروزن صفدر بلغت زند و پاژند بمعنی برادر۔ مؤلف عرض کند که معنی لفظی این صاحب آغوش است و هم آغوش که برادران در یک آغوش مادر پرورش می یابند حالا معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ صاحب ناصری فرماید که آنچه بمعنی برادر است بدال مهمله عوض واو گذشت و این غلط است۔ ما می گوییم صاحب جامع که از اهل زبان است تصدیق این معنی می کند۔ (اردو) دیکھو برادر۔

(۴) بَرور۔ بروزن صفدر بقول برهان و جامع حجلهٔ عروس را گویند مؤلف عرض کند که بَر بمعنی زن جوان بجایش گذشت و بمعنی آغوش هم آمد و پس معنی لفظی

این دارندهٔ زن جوان وصاحب آغوش وکنایه از حجلهٔ عروس باشد (اردو)
حجلہ۔ وہ مسہری دار پلنگ یا تخت جو دولہن کے لئے پردون سے آراستہ کیا جاتا ہے

بروز بقول مؤید بضمتین (۱) مرادف
بَرور بمعنی دوش کہ برای مهملہ آخر گذشت
وبحوالۂ لسان الشعرا فرماید کہ ببای فارسی
هم آمده صاحب هفت هم ذکر این کرده
فرماید کہ بالفتح وبفتح واو هم آمده مؤلف
عرض کند کہ ما اشارهٔ این همه را انجا کردهٔ ایم
وصراحت ماخذ هم (اردو) دیکھو بَرور
کے دوسرے معنے۔

(۲) بروز۔ بقول شمس بالفتح جای آرام
وآن سه چوب است کہ برای نشستن کبوتر
راست کنند ودر هند اڈه گویند مؤلف
عرض کند کہ مجرد قول شمس اعتبار را نشاید
معاصرین عجم ومحققین فارسی زبان ازین
ساکت واگر سند استعمال بدست آید توانیم هم
قیاس کرد کہ مبدل بَرور بهر دو رای مهملہ
بفتح واو بروزن صفدر چنانکه برغ
وبرغ ومعنی لفظی این بلندی دارنده
وکنایه از سه چوب کبوتر (اردو) اڈا۔
بقول امیر چڑیون کی بیٹھک یہی ہے اسکا
ترجمہ ہو نہیں سکتا چونکہ اس کی تخصیص
کبوترون کی بیٹھک سے ہے لہذا اسکو
کبوترون کی چھتری کہنا چاہئے صاحب
آصفیہ نے چھتری پر فرمایا ہے کبوترون کے
بیٹھنے کا ٹھہر جو بلّی سے باندھکر گاڑ دیتے
ہیں۔ مؤنث۔

بروز آوردن شب مصدر اصطلاحی
بقول بهار وانند محاورهٔ معروف وفرماید
کہ شیخ العارفین (بروز آوردن تاریکی شب)
استعمال فرموده واین غریب است (مؤلف)
حلقتکدهٔ عاشق زان چهره منور کن تا چند

بروز آرم تاریکی شبها را ٭ مؤلف عرض کند که آنچه محقق هند شاد مجاوره معروف گفته آن بمعنی حقیقی است یعنی شب را روز کردن و از همین معنی حقیقی (۱) کنایه همه شب بیدار بودن توان گرفت و آنچه شیخ العارفین آورده (۲) زحمت تاریکی شب کشیدن است پس (بروز آوردن تاریکی شب) کنایه ایست خاص۔ شاعر گوید
کز ظلمتکدهٔ عاشق را از چهرهٔ خود زود منور کن که عاشق زحمت تاریکی شب می کشد۔
(اردو) (۱) رات کو دن کرنا۔ رات بھر بیدار رہنا۔ (۲) تاریکی شب کی زحمت اٹھانا

بروز افتادن راز | مصدر اصطلاحی۔ بقول انند فاش و ظاهر شدن راز (حکیم سنائی ـه) هر شب ز بسکه سوزم از آن شمع دل فروز ٭ خواهد فتاد راز من آخر بروی روز ٭ مؤلف عرض کند که از سندی که پیش شد از آن مصدر (بروی روز افتادن راز) پیدا می شود که بمعنی فاش شدن آن است که بجای خودش می آید و این هم موافق قیاس است ولیکن طالب سند استعمال می باشیم (اردو) راز افشا ہونا۔ راز فاش ہونا۔

بروزد | بقول سروری با بروزان و بمعنی فروزد یعنی روشن کند و افروخته باد (مولوی معنوی ـه) جان چه فروزد ز تو شمع بروزد ز تو ٭ گر نه بسوزد ز تو جمله بود خام خام ٭ مؤلف عرض کند که (افروزیدن) مصدری بمعنی روشن کردن و روشن شدن (۱) چراغ گذشت لازم و متعدی هر دو آمده و صراحت ماخذش همدر آنجا کرده ایم و (فروزیدن) اصل آنست پس مصدر (بروزیدن) را

مبدل (فروزیدن) دانیم و موحده را مبدل فا گیریم چنانکه بالعکس این زبان را زفان کرده اند و سند این تبدیل همین مصدر است که اظهر من الشمس باشد و جا دارد که لغت عرب بروز را که بمعنی آشکار است ماخذ مصدر (بروزیدن) دانیم که فارسیان بقاعدهٔ خود بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر دران مصدری ساخته اند که بمعنی لفظی این آشکارا شدن و بمجاز روشن شدن باشد پس بروزد مضارع (بروزیدن) است صاحب سروری تعریفش برنگ اسم جامد کرده و بمعنی لازم را که روشن شود با تحریک فرموده و سند مولوی معنوی برای لازم است نه متعدی و محققین مصادر مصدر (بروزیدن) را ترک فرموده اند و بر کلام مولوی معنوی نظر غور نفرموده اند این است حقیقت این مصدر مرده که نام و نشانش در صفحات تحقیق باقی نبود و جا دارد که بدون تحتانی معروف (بروزدن) را مصدر گیریم که خلاف قاعده نیست اندرین صورت این را مخفف (بروزیدن) دانیم و (بروزیدن) را اصل قرار دادن بدین وجه لازم می آید که ماخذش بصورت اول فروغ و بصورت ثانی بروز هر دو لغت عرب است و مصادری که با اسمای غیر فارسی زبان وضع می شود آن را مصدر جعلی نام است و برای مصدر جعلی زیادت تحتانی معروف قبل علامت مصدر لازم (اردو) دیکھو بروزدن اور بروزیدن یہہ اس کا مضارع ہے بمعنی روشن ہووے۔ روشن کرے۔

بروزدادن مصدر اصطلاحی بقول رهنما و روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی افشا کردن مؤلف عرض کند که معاصرین عجم بر زبان دارند موافق

قیاس است متعدی (بر وزن افتادن راز)
که گذشت (اردو) افشا کرنا۔ ظاہر کرنا۔
بروزدن بحث این بر بروز گذشت
(اردو) دیکھو بروزیدن۔
بروز سیاه نشاندن مصدر اصطلاحی
بقول بہار و جز وانند خراب و بدحال
گردانیدن مؤلف عرض کند که کنایه
باشد (باقر کاشی ؎) ما را شب فراق
بروز سیه نشاند ؛ تو در شب چراغ
شبستان کیستی ؛ (شفیع اثر ؎) روشندلی
بروز سیاہم نشانده است ؛ فانوس
راز شمع بود تیره روزگار ؛ (اردو)
خراب اور تباہ کرنا۔
بروز فلان نشستن مصدر اصطلاحی
بقول تحقیق الاصطلاحات۔ (۱) بحالت کسی
رسیدن (امید ہمدانی ؎) ظاہر شود چو
شمع بہ پیش تو روز من ؛ یک شب اگر
تو ہم نشینی بروز من ؛ وارسته وبجز ذکر
مضارع این (بروز فلانی نشیند) بطور
مقوله کرده بیندش مانند که بعینه مثل او بحال تباه گرفتار
آید اسنادش مخصوص بمضارع و مقوله
نباشد پس بقول نشان ہمین مصدر (۲) بمعنی
گرفتار آمدن بحال تباه (باقر کاشی ؎)
ہر آن سینه کو داغ عشقی ندارد ؛ الٰہی بروز
گریبان نشیند ؛ (شاہی ؎) آنکس که
شبی نشست با تو ؛ بسیار بروز ما نشیند ؛
مؤلف عرض کند که ما معنی اول را معتبر
دانیم وخوش متعریفی خیال کنیم اگرچه حاصل
آن معنی دوم است ولیکن در آخرش لفظ
کسی زیاده کردن لازم است با بحال
کنایه باشد (اردو) (۱) کسی کا حال کسی
کے مثل ہونا۔ اوسکا سا حال ہونا (۲) بلا
مین گرفتار ہونا۔ برا حال ہونا۔ مبتلای
مصیبت ہونا۔ تباه ہونا۔

(الف) بروز کسی افتادن مصدر اصطلاحی
(ب) بروز کسی نشستن هردو بقول
بهار وانند مثل او بحال بدی گرفتار
آمدن (امیر خسرو الف ے) چو از زلفش بدین
روز او فتادم ٭ بمن ای شب مکن چندین تطاول
٭ (محسن تاثیر ب ے) چه ضرور منع تاثیر که
بجون نشسته تا صبح ٭ نکنی وگرنه گویم که بروز
ما نشینی ٭ مؤلف عرض کند که رسیدن
بحالتی که دیگری مبتلای آنست - هردو
مرادف (بروز فلان نشستن) که گذشت
کنایه باشد وبس (اردو) دیکهو بروز
فلان نشستن -

(۳۳۶۶) بروزن افگندن برق مصدر
اصطلاحی - افگندن برق بروزن و
کنایه از بلائی نازل کردن وسوختن (ظهوری
ے) هستی ما نقاب شد آن رخ جان فروز را ٭ کاش بروزن افگند برق وجود سوز را

(اردو) بجلی گرانا -

(۳۳۶۵) بروزیدن همان مصدر مرده که بذیل
(بروز) این را زنده کرده ایم وبیان
ماخذ وتعریف این مصدر آنجا مذکور (اردو)
دیکهو افروزیدن -

(الف) بروس (الف) بقول شمس
(ب) بروسان گروه مردم و (ب)
بقول برهان باسین بی نقطه بروزن عروسان
(۱) مطلق است از هر چیزی که باشد و
(۲) گروهای مردمان صاحب جهانگیری
این را مرادف (بروشان) به شین معجمه
عوض سین مهمله بمعنی اول گوید که می آید
واز معنی دوم ساکت و فرماید که این
را (بروسان وبروشان) بحذف واو هم گفته اند
خان آرزو در سراج بذکر (ب) فرماید که
این غلط است وصحیح (بربروسان) است
مؤلف عرض کند که (بربروسان) به سین مهمله

نیاید و البته به تشبیه مجمّه گذشت و ما بعد آنجا
نوشته ایم که آن مزید علیه (ب) باشد بزیادتِ واو
کلمهٔ بر بدان که هیچ معنی ندارد و (ب) اصل
است و درینجا همین قدر کافی است که
(ب) بزیادت الف و نون جمع و واو
وضع شده از (برس) که لغت عرب است
بقول منتخب بالفتح بمعنی محکم بودن بر عزم
و ماهر بودن راه بر و راه نمائی. و بقول
اسناد بحوالهٔ منتهی الارب بمعنی مهارت و رهنما
و برسا بقول او بالفتح بمعنی مردم پس فارسیان
از همین لغات عرب (الف و ب) را مفرّس
کرده اند چنانکه برسا را بحذف همزه و زیادتِ
نون نسبت در آخرش (برسان) کردند
چنانکه جوش و جوشان پس معنی لفظی این منسوب
به مردم و جا دارد که بر لغت برس الف
زائد و نون نسبت آورده برسان کردند
که معنی آن منسوب به رهنما و کنایه از امت

پیغمبری و معنی دوم مجاز آن بر سبیل تعمیم
پس آنچه (برسان) و مبدلش (برشان) به
همین معنی گذشته است اصل باشد چنانکه
اشارهٔ آن بر (برسان) کرده ایم و غلطی
ماست که آن را مخفّف (ب) دانستیم چنانکه
بر (برسان) نوشته ایم و حقیقت این است
که (بروسان) مزید علیه برسان است
بزیادت واو چنانکه تنمند و تنومند همین
قدر است حقیقت (ب) و جا دارد که
(ب) را مزید علیه (الف) دانیم بزیادت
(الف) و نون زائدتان و (الف) مفرّس
(برساء) عربی بحذف الف و همزهٔ آخر و زیادت
واو در میان کلمه چنانکه تهمند و تهومند
بمعنی مطلق گروه مردم. بای حالی در
مفرّس بودن این شک نیست و آنچه خان
آرزو (بربروسان) را اصل قرار میدهند
و (ب) را غلط دانند غلطی اوست که از

ماخذ خبر ندارد و بروشان مبدل بروسان است چنانکه کشتی و کستی (اردو) (الف) انسانون کی جماعت. مؤنث. گروه. مذکر (ب) (۱) دیکھو بروسان (۲) انسانون کی جماعتین. مؤنث.

بروش بقول مؤید در نسخهٔ مطبوعهٔ مطبع نولکشور همان برنوس و برتوس که بجایش گذشت دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و در نسخهٔ قلمی مؤید متروک و بعوضِ این برنوش و برتوشه را بهمین تعریف آورده مؤلف عرض کند که خبر از تصحیف اهل مطبع نباشد پس ضرورت بحث زائد نیست (اردو) ناقابل ترجمه.

بروشاک بقول سراج بفتح با و شین معجمه و واو مجهول خاک را گویند مؤلف عرض کند که محققین فارسی زبان ازین ساکت و (بروشک) بدون الف بهمین معنی می آید و صراحت ماخذش همدر انجا کنیم دریجا همین قدر کافی است که اگر سند استعمال این بنظر آید الف را زائد گیریم که درمیان کلمه می آید چنانکه تهار و تاهار و ظنِّ غالب آنست که تصحیف کاتب سراج اللغات باشد حیف است که در حلیهٔ لفظ صراحت این نشد و سلسلهٔ ردیف درخور تصفیه نباشد که میان بروسان و برومند واقع است والله اعلم بحقیقة الحال. باقی حال بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که متعاصرین عجم هم بزبان ندارند (اردو) دیکھو بروشک.

بروشان بقول برهان و مؤید و جهانگیری و جامع همان بروسان که گذشت مؤلف عرض کند که مبدل آنست که سین مهمله بدل شد به شین معجمه چنانکه کستی و کشتی و ما صراحت (این بروشان به بروسان) کرده ایم (اردو) دیکھو بروسان.

بروشک بقول (سروری بحوالہ تحفہ) و رشیدی بفتح با و شین معجمہ و ضم رای مهمله خاک را گویند صاحبان جهانگیری و برهان و جامع بعنقمتین گفته اند خان آرزو عوض این (بروشاک) را بزیادت الف آورده و باخیال خود همه را اغلاط پنداشته (?) خیال مؤلف این است که اسم جامد فارسی قدیم که هیچ ماخذ این متحقق نمی شود جز این که فارسیان بر را که لغت عرب بمعنی دشت و بیابان است مرکب کردند با کلمهٔ وش که بقول برهان افادهٔ معنی تشبیه کند و کاف آخر برای تقلیل چنانکه چندک یا زائد چنانکه پرستو و پرستوک و معنی لفظی این مثل دشت و کنایه از خاک والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) مٹی بقول آصفیہ - زمین - ارض - بھوم - تراب - اربعہ عناصر سے ایک -

(الف) **بر و فرود** اصطلاح - بقول سروری و برهان و ناصری و بحر بمعنی فراز و نشیب و بلندی و پستی (شیخ نظامی ره) چون بود درست کار و بارت تو بندیش بر و فرود کارت تو مؤلف عرض کند که بمعنی حقیقی کلمهٔ بر بمعنی بالاست و مصدر ------

(ب) **بر و فرود شدن دل** بمعنی تہ و بالا شدن دل آمده (امیر خسرو ره) دی گرد او بر آمدن دل شد بر و فرود بود نه دل فرود شدست که جانم بر آمد است تو (اردو) (الف) نشیب و فراز - بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر - اونچ نیچ - اتار چڑھاؤ (تحمل ره) ہے تحمل خطیر منزل عشق تو سیکڑوں اس میں ہیں نشیب و فراز تو (ب) دل کا تہ و بالا ہونا - صاحب آصفیہ نے (تہ و بالا ہونا) پر قہر کیا ہے - زیر زبر ہونا - الٹ پلٹ ہونا -

بروفہ بقول سروری بحوالہ تحفہ به رای مهمله و فا بر وزن شگوفه (۱) دستار و (۲)

میان بند۔ صاحب رشیدی گوید که بضمّتین دستار و فوطه صاحب برهان بذکر معنی اوّل
نسبت معنی دوم گوید که فوطه باشد که مندیل و کمربند است۔ صاحب جامع گوید که
فوطه و دستار و مندیل **مؤلف** عرض کند که بر بمعنی جسم و بدن است که بجایش گذشت
و وفا لغت عرب است بمعنی وفا کردن و حاصل بالمصدرش هم وفا باشد و
الف آخر بدل شد بهای هوز چنانکه پاسا و پاسه پس چیزی که وفا کننده بر است
کنایةً دستار و فوطه را گفتند و فوطه پارچهٔ نادوخته را نام است که از ان کار
دستار و کمربند گیرند (کذا فی الغیاث) (اردو) (۱) دستار۔ اسم مؤنث دیکھو
ازار (۲) کمربند۔ بقول آصفیه اسم مذکر۔ پٹکا۔ کمر باندھنے کا دوپٹہ۔ پیٹی۔ پٹا۔

بروقه بقول هفت بفتح اوّل و سکون رای مهمله و فتح واو و قاف و های مدوّره
زده نام گیاهی است که بخوردن آن شکم گوسفند درد کند صاحب انند بر بروقه
فرماید که لغت عرب است۔ نام گیاهی هرگاه ابر بیند سبز گردد و بذیل آن ذکر بروقه
کرده صاحبان محیط و مخزن الادویه و بحر الجواهر ازین لغت ساکت و متحقق شد که
لغت عربی زبان است تسامح صاحب هفت که در لغات فارسی زبان جا داده و
طرفه اینکه بر اجمال بیان قناعت کرده نمیدانیم که اسم این در السنهٔ غیر عرب چیست
تا تحقیقش می کردیم (اردو) بروقه۔ ایک گھانس کا نام ہے جس کے کھانے سے
بکرون کو درد شکم عارض ہوتا ہے اس سے زیادہ تحقیق نہ ہوسکی۔ مؤنث:

بروکشیدن	مصدر اصطلاحی۔ بقول	هم مرادف (بر رو کشیدن) است که بجایش

گذشت (اردو) دیکھو (برو کشیدن) جس پر تفصیلی بیان ہے -

برو گرد بقول ناصری و انند بکسر اول و کاف عجمی مکسور ہمان شہری کہ ذکرش بر (بروجرد) گذشت (اردو) دیکھو بروجرد -

برومند اصطلاح - بقول سروری برہان و ناصری و جامع و مجمع و بہار (۱) بمعنی باثمر (شیخ سعدی ؎) خدیو خردمند فرخ نژاد ؎ کہ شاخ امیدش برومند باد ؎ صاحب سروری بحوالہ تحفۃ السعادت فرماید کہ (۲) بمعنی برخوردار و توانا و خرم و کامیاب و بانفع - صاحبان جہانگیری و رشیدی بر معنی اول قانع - خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی گوید کہ این مرکب است از بر و واو و مند - و فرماید کہ از خصائص لفظ مند است کہ واو زائدہ آرند چنانکہ تنومند مؤلف عرض کند کہ فارسیان واو زائد درمیان دو کلمہ در بعض لغات می آرند اگرچہ ضرورت نباشد - بر بمعنی بار است و مند بمعنی صاحب بمعنی لفظی این صاحب بر و باردار پس معنی اول حقیقی است و معنی دوم مجاز آن و آنچہ خان آرزو واو زائد را از خصائص کلمہ مند داند غلط کند چنانکہ (خردمند) کہ واو زائد ندارد پس خصوصیت کجا باقی ماند حقیقت آنست کہ این خصوصیت محاورۂ فارسیان است کہ در بعض اصطلاحات مرکب درمیان دو کلمہ واو زائد آوردہ اند و در بعضی ترک کردہ و ہمین عمل در غیر کلماتی ہم یافتہ شدہ کہ کلمہ مند دران نباشد و غیر مرکبہ چنانکہ مغل و مغول و مثم و مثمو (صائب ؎) چون نخل برومند ز خود رزق ندارم ؎ بہر دگران است مرا گر ثمری ہست ؎ (نظامی

۵) برومند باد آن همایون درخت که
که در سایهٔ او توان برد رخت (صائب
۶) بچه تقریب کسی از تو برومند شود
که نه برزور نه برازی نه برزری آئی ہے۔
(اردو) (۱) باردار۔ دیکھو برآور۔ مؤلف
عرض کرتا ہے کہ باروَر بھی اردو میں
مستعمل ہے یعنی مشہور (۲) برخوردار۔ دیکھو
(برخوردار) کامیاب۔

برومند از ماه وسال | اصطلاح بقول
مؤید وشمس یعنی متمتع از روزگار مؤلف
عرض کند که سبحان الله چه خوش اصطلاحی
بیان کرده اند که معنی حقیقی دارد و نمیدانیم

که تخصیص ماه وسال چه بود ابرومند از روزگار
یا بخت یا اقبال وغیر ذلک۔ هر لفظی را که با برومند
مرکب کنیم نظر به معنی دوم برومند میتوان
معلوم میشود که صاحب مؤید برای تائید فضا او کسی
این کرده (اردو) زمانہ سے متمتع۔

برومندی | بقول انجمن ثابت یان و مؤید وصفت برخورداری
مؤلف عرض کند که یای مصدری با لغت (برومند)
مرکب کرده اند وپس معنی لفظی این (۱) بارآوری
و (۲) کامیابی وبرخورداری نمیدانیم که محققین بالا چرا
این را بمعنی دوم مخصوص کرده اند معاصرین عجم بهردو
معنی بر زبان دارند (اردو) (۱) بارآوری۔
(۲) کامیابی۔ برخورداری۔ مؤنث۔

برومه | بقول خان آرزو در سراج بضمتین بمعنی دستار وفوطه که مندیل وکمربند
است مؤلف عرض کند که بروفه بفای چهارم عوض میم بهمین معنی گذشت
بنابر تصحیف کاتب باشد که فا را میم نقل کرد حیف است که حلیهٔ لفظ بیان نشد که
فا به میم یا بالعکس آن بدل نمی شود تا این را مبدل آن می گفتیم (اردو) دیکھو بروفه۔

برون | بقول سروری بحوالهٔ تحفه بکسر با وضم رای مهمله (۱) گویند بیرون لقو

یعنی برای تو (رودکی سه) یادکن زیرت اندرون تخته ؛ تو بیرون خوار خواب بندستان
؛ جعد مویانت جعد کننده همی ؛ ببریده بیرون توپستان ؛ صاحبان برهان و ناصری و
جامع صراحت کنند که معنی برای وجهیته مؤلف عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم است
و آنچه حالا متعارف و مستعمل است برآی باشد و جا دارد که برآی را مبدل همین
برون دانیم که واو بدل شد با الف چنانکه وریب و آریب و نون بدل شد بتحتانی
چنانکه اونج و اونیچ ـ (اردو) دیکھو براے ـ
(۳) برون ـ بقول سروری و برهان و ناصری و جامع و سراج مختصر بیرون که ضد
درون باشد (نظامی سه) برون آمد چنین شهسواران ؛ پیاده در رکابش تاجداران
؛ صاحب رشیدی برن و برون هر دو را مخفف بیرون گفته صاحب غیاث
این را هم از کشف بضم هم گفته مؤلف عرض کند که برون و درون دو اسم
جامد است که وضع شد از کلمهٔ بر و در الف و نون نسبت در آخر این هر دو زیاده
کرده کلمه وضع کردند همچو ایران از ایر و پس از ان محاورهٔ فرس الف بدل شد
به واو که فارسیان دائما الف را به واو خوانند چنانکه تاغ را توغ و نان را نون
معنی لفظی این هر دو منسوب به بالا و منسوب به داخل و آنچه بزیادت تحتانی آید
یعنی بیرون مزید علیه الیست چنانکه بت و بیت و استادن و ایستادن ـ دیگر هیچ
آنانکه این را مخفف بیرون و بیرون را اصل دانسته اند غلط کرده اند که از ماخذ
این خبر ندارند پس اعراب صحیح بفتح اول است ولیکن در محاورهٔ فارسیان بضمتین

مستعمل و آنانکه این را مخفف بیرون دانند بالکسر خوانند (اردو) باہر۔ بقول آصفیہ اندر کے خلاف۔ خارج۔ بیرون۔ نکلا ہوا۔

(۴۳) برّون۔ بقول ضمیمۂ برہان و ناصری و جامع با اوّل مفتوح و ثانی مشدّد و مضموم بازن باشد که (۱) بز کوهی بود و (۲) بزی را گویند که پیشاپیش گله براه برود صاحب برہان فرماید که این لغت زند و پازند است مؤلف عرض کند که بر بقول منتخب بالفتح راندن گوسفند و خواندن آن را از راندن و بمعنی بیابان لغت عرب است۔ فارسیان بزیادت الف و نون نسبت از قبیل ایران و توران و تبدیل الف به واو چنانکه تاغ و توغ و نان و نون برّون کردند بمعنی لفظی این منسوب به بیابان و نام نهادند برای بز کوهی و تشدید رای مهمله تصرّف محاوره و زبان است و بس و معنی دوم هم متعلق از همین لغت عرب و ترکیب متذکرهٔ بالاست که گوسپندی که پیشاپیش گله براه رود۔ گله را می خواند و می راند۔ یکی از معاصرین عجم گوید که فارسیان بره را که از جا ضر رفتن موجودهٔ زائد است به تشدید بره گویند و همین لفظ از زبان کسی می برآید که پیشاپیش گله گوسپندان می رود و در بعضی مقامات به همین مقصد آواز (برّے برّے) هم می دهند و بزیادت نون نسبت گوسپندی را هم گفته اند که پیش گله می رود و بآوازش گله گوسپندان براه رود واللہ اعلم بحقیقة الحال (اردو) (۱) جنگلی بکرا۔ مذکر (۲) وہ بکرا جو سب سے پہلے چلتا ہے جس کی آواز پر اور بکرے چلتے ہیں۔ مذکر۔

(۴۴) بروَن۔ بقول برہان بضم اوّل مطلق حلقه را گویند عموماً و حلقهٔ بینی شتر را خصوصاً

صاحب مؤید بحواله قنیه فرماید که حلقه های بینی شتر از مس وموی و هر حلقه ها که باشد چون دستیانه
و خلخال و گوشواره مؤلف عرض کند که مجاز بمعنی دوم است وجا دارد که برّ را بمعنی
بدن گیریم که بجایش گذشت والف و نون نسبت بران زیاده شد چنانکه ایران و توران
والف بدل شد به واو چنانکه تاغ و توغ و فتح اوّل در لب ولهجه بدل شد به ضمه
و حلقه را نام کردند که بالای جسم می‌پوشانند اعم ازینکه بالای بینی یا ورینی و دست
و پا و الله اعلم۔ اسم جامد فارسی زبان است وبس (اردو) وه حلقه جو اونٹ کی
ناک مین یا انسانون کے ہاتھون یا پاؤن مین بطور زیور پہناتے یا پہنتے ہین۔ مذکر۔

برون آمدن مصدر اصطلاحی۔ (۱) بمعنی
بیرون آمدن کسی از داخل خانه یا حیطهٔ چیزی
و برون آمدن چیزی هم از چیزی چنانکه
(برون آمدن خار) (انوری ے) بفال
نیک برون آمدم برای صواب ؎ بعزم
خدمت درگاه پیشوای جهان ؎ و (۲) آماده
شدن هم و سند این همان کلام انوری است
که بمعنی اوّل گذشت و (۳) برآمدن چنانکه
آرزو برون آمدن سند این به (برون
آمدن آرزو) می‌آید (۴) وضع شدن
چنانکه (برون آمدن درد از دل) و (۵)
نجات یافتن چنانکه (برون آمدن از زنجیر)
و (۶) باز آمدن چنانکه (برون آمدن از
سنجیدن) و (۷) حاصل شدن چنانکه (برون
آمدن از سنگ) و (۸) متحمل شدن چنانکه
(برون آمدن از ظلمت دیدن) و (۹)
سبکدوش شدن چنانکه (برون آمدن از
عهده) و (۱۰) مقابله کردن چنانکه (برون
آمدن با کسی) و (۱۱) بلند شدن چنانکه
(برون آمدن لب) و (۱۲) ظاهر شدن

چنانکه (برون آمدن همت) مخفی مبادکه همه
معانی دوم تا آخر مجاز معنی اوّل است صاحبان
برهان ومؤید وهفت این را بمعنی ترک اطاعت
وانقیاد آورده اند مؤلف گوید که این معنی
پیدا می شود از (برون آمدن از حکم) و متعلق
است بمعنی اوّل (اردو) (۱) باہر آنا۔
نکلنا۔ باہر ہونا (۲) آمادہ ہونا (۳) بر آنا۔
(۴) دفع ہونا (۵) نجات پانا (۶) باز آنا۔
(۷) حاصل ہونا (۸) متحمل ہونا (۹) سبکدوش
ہونا (۱۰) مقابلہ کرنا (۱۱) بلند ہونا (۱۲)
ظاہر ہونا۔

برون آمدن آرزو مصدر اصطلاحی
بمعنی بر آمدن آرزو ست متعلق بمعنی سوم
(برون آمدن) کہ گذشت سند این بر (آرزو
برون آمدن) در ممدودہ گذشت۔ (اردو)
آرزو نکلنا۔

(۱۵۳۳) **برون آمدن از پرسیدن** مصدر
اصطلاحی۔ کنایہ از خاموش شدن متعلق
بمعنی اوّل برون آمدن (ظہوری ع) بانتید
جوابی گوش بر خود تا بکی پیچیدہ شود روزی
کہ روزی لب ز پرسیدن برون آید ز
(اردو) خاموش ہونا۔

(۱۵۳۴) **برون آمدن از ترسیدن** مصدر
اصطلاحی۔ بی خوف شدن متعلق بمعنی اوّل
(برون آمدن) کہ گذشت (ظہوری ع)
ظہوری بستہ تعویذی بہ بازوی خود از
موئی ہ کہ در شب گردئی کوئی ز ترسیدن
برون آید ہ (اردو) خوف سے نجات
پانا۔ نڈر رہنا۔

برون آمدن از خویش مصدر
اصطلاحی۔ ہمان است کہ در ستہ صحورہ
بر (از خویش برون آمدن) مذکور شد
متعلق بہ معنی اوّل (برون آمدن) کہ گذشت
(اردو) دیکھو (از خویش برون آمدن)

(۱۵۸۴۰) **برون آمدن از رنجیدن** مصدر اصطلاحی. نجات یافتن از رنج و غم متعلق بمعنی پنجم (برون آمدن) که گذشت. (ظهوری ع) خوش آن کز بهر آسایش ز رنجیدن برون آید ﴿ هنر بینی کند و ز عیب نادیدن برون آید ﴿ (اردو) رنج سے نجات پانا.

(۱۵۸۴۱) **برون آمدن از سنجیدن** مصدر اصطلاحی. باز ماندن از سنجیدن متعلق بمعنی ششم (برون آمدن) که گذشت (ظهوری ع) از ان هشیم که بیشی را بپا سنگ کمی آرم ﴿ کسی این پله گر خواهد ز سنجیدن برون آید ﴿ (اردو) تولنے اور اندازہ کرنے سے باز آنا. باز رہنا.

(۱۵۸۴۲) **برون آمدن از سنگ** مصدر اصطلاحی. حاصل شدن به شکل تمام متعلق بمعنی هفتم (برون آمدن) که گذشت (انوری ع) وصل تو که از سنگ برون می آید ﴿ در کوکبه خیال چون می آید ﴿ (اردو) نہایت مشکل سے ہاتھ آنا. حاصل ہونا.

(۱۵۸۴۳) **برون آمدن از ظلمت دیدن** مصدر اصطلاحی. متحمل تاب نگاه شدن متعلق بمعنی هشتم (برون آمدن) که گذشت (ظهوری ع) تو ان چشمی برویش در تماشا آشنا کردن ﴿ برویش گر نگاه از ظلمت دیدن برون آید ﴿ (اردو) تاب نگاہ کا متحمل ہونا. دیکھ سکنا.

برون آمدن از عهده مصدر اصطلاحی. این همان است که در مقصوره بر (از عهده کاری برون آمدن) گذشت متعلق بمعنی نهم (برون آمدن) که گذشت (ظهوری ع) زمانی از زبان لاف گفتن آیدم باز ﴿ که گوش از عهده پیغام شنیدن برون آید ﴿ سند دوم همدر انجا گذشت.

(اردو) دیکھو از عہدۂ کاری برون آمدن۔

(۴۳۸۵) **برون آمدن ازعیب** مصدر اصطلاحی۔ خارج شدن ازعیب و بی عیب شدن است۔ متعلق بمعنی اول (برون آمدن) کہ گذشت سند این از ظہوری بر (برون آمدن از رنجیدن) گذشت (اردو) بی عیب ہونا۔

(۴۳۸۶) **برون آمدن باکسی** مصدر اصطلاحی۔ مقابلہ کردن باکسی متعلق بہ معنی دہم (برون آمدن) کہ گذشت (انوری ؎) بہر دست خواہی برون آی بامن ٭ ز تو دست بردن زمن بردباری ٭ (اردو) کسی کے ساتھ مقابلہ کرنا۔

(۴۳۸۷) **برون آمدن خار** مصدر اصطلاحی۔ خارج شدن و بیرون آمدنش۔ متعلق بمعنی اول (برون آمدن) کہ گذشت (ظہوری ؎) مبادا خار راہ ہجر در پا پیچ دشمن ہا ٭ بکاوم تا بتارک گر بکاویدن برون آید ٭ (اردو) کانٹا نکلنا۔ (پاؤں یا ہاتھ سے)

(۴۳۸۸) **برون آمدن درد از دل** مصدر اصطلاحی۔ دور و دفع شدن درد از دل متعلق بمعنی چہارم (برون آمدن) کہ گذشت (ظہوری ؎) بمنع نالہ قفلی بر دہان از ہر نفس بندم ٭ اگر دانم کہ درد از دل بنالیدن برون آید ٭ (اردو) دل سے درد جاتا رہنا۔

(۴۳۸۹) **برون آمدن گل از غنچہ** مصدر اصطلاحی۔ پیدا شدن گل باشد از غنچہ متعلق بہ معنی اول (برون آمدن) کہ گذشت (ظہوری ؎) بہار آمد ز نرگس باغ دارد چشم بر راہت ٭ کہ گل از غنچہ می خواہد بگل چیدن برون آید ٭ (اردو) گل پیدا ہونا۔

(۴۳۹۰) **برون آمدن لب** مصدر اصطلاحی۔ بلند شدن لب برای بوسہ متعلق بہ معنی

یازدہم (برون آمدن) کہ گذشت (انوری ع) لبت تا عاشقان را دست گیرد ﴿ برون آید بدست دیگر امروز ﴿ (اردو) لب بوسہ کے لئے بلند ہونا۔ بوسہ پر آمادہ ہونا جیسکی شکل لب کو بلند کرتی ہے۔

برون آمدن نگاہ مصدر اصطلاحی۔ (۴۴۹۲)
آمادہ نگاہ شدن متعلق بمعنی دوم (برون آمدن) کہ گذشت (ظہوری ع) چون برون آید نگہ راہی بجائی می‌برد ﴿ پہ تو دیدار بہ بام منظر افتادہ ایم ﴿ (اردو) دیکھنے پر آمادہ ہونا۔ دیکھنا۔

برون آمدن ہمت مصدر اصطلاحی (۴۴۹۳)
ظاہر شدن ہمت متعلق بمعنی دوازدہم (برون آمدن) (صائب ع) ہمت از اندیشہ سائل نمی آید برون ﴿ گردن مینا بلند از انتظار ساغر است ﴿ (اردو) ہمت ظاہر ہونا۔

(۴۴۹۴) برون آوردن استعمال بضمتین و بکسر اول وضمۂ ثانی۔ ہر دو متعدی برون آمدن است کہ گذشت مرکب با لفظ برون و مصدر آوردن (۱) آوردن کسی را از داخل بہ خارج چنانکہ (برون آوردن زید از جائی) و (۲) چیزی را از چیزی بر آوردن) چنانکہ (برون آوردن شمشیر از غلاف یا خار از پا) کہ بہ (برون آوردن چیزی از چیزی) می آید و (۳) بر آوردن و نجات دادن و رہانیدن چنانکہ (برون آوردن از چیزی یعنی از تلخی وغیر ذالک بر آوردن) (اردو) (۱) کسی کو اندر سے باہر لانا (۲) کوئی چیز کسی چیز سے نکالنا جیسے تلوار میان سے نکالنا یا پاؤں سے کانٹا نکالنا (۳) نجات دلانا۔ چھڑانا۔

(۴۴۹۵) برون آوردن از تلخی مصدر اصطلاحی
بیرون کردن و بر آوردن از تلخی و نجات

داون از ان متعلق بمعنی سوم برون آوردن
کہ گذشت (ظہوری ؎) بزہری عمر شیرین
را برون آوردم از تلخی پشدم ازچاشنی
گیران زشکر کام می شویم ٭ (اردو)
تلخی سے نجات دینا۔ تلخی سے نکالنا۔

(۳۲۴۵) **برون آوردن ازجائی** استعمال
بمعنی حقیقی است یعنی کسی را ازحجرہ یا خانہ
یا امثال آن بیرون آوردن متعلق بہ معنی
اول (برون آوردن) کہ گذشت (ظہوری
؎) یوسف از زندان نیاوردی برون
کو سیر باغ بوستان عجیب است عجیب
٭ (صائب ؎) برون آوردہ غوغای
خراشش گوشہ گیران را ٭ نشست جلبہ پامال
است رفتار انچنین باید ٭ مخفی مباد کہ
درین شعر صائب قرینہ متقاضی آنست
کہ (از گوشہ) را محذوف دانیم (اردو)
باہر لانا (کسی مقام سے)

(۳۲۴۶) **برون آوردن ازچیزی** مصدر
اصطلاحی۔ نجات دادن ازچیزی چنانکہ
ازچاہ برآوردن و مصدر (برون آوردن
از تلخی) کہ بجایش گذشت متعلق ازہمین مصدر
عام است (اردو) نجات دینا نکالنا
جیسے باولی سے نکالنا غم سے نجات دینا۔

برون آوردن ازہوس مصدر
اصطلاحی۔ ازقبیل (برون آوردن از
تلخی) و متعلق بمصدر عام (برون آوردن
ازچیزی) کہ گذشت و این ہمان است
کہ در مقصورہ بہ (ازہوس برون آوردن
کسی را) گذشت (اردو) دیکھو (ازہوس
برون آوردن کسی را)

(۳۲۴۸) **برون آوردن چیزی ازچیزی**
استعمال۔ خارج کردن چیزی باشد از
چیزی چنانکہ برآوردن شمشیر از غلاف
یا خار از پا و امثال آن متعلق بہ معنی دوم

(برون آوردن) کہ گذشت (صائب ؎)
زبی دردان علاج درد خود جستن بدان
ماند ؎ کہ خار از پا برون آرد کسی از نیش
عقرب ہا ؎ (اردو) کسی چیز کو کسی چیز سے
نکالنا۔ جیسے تلوار میان سے یا کانٹا پاؤں سے
برون آوردن سر از چیزی استعمال (۳۳۹۹)
بہ تماشای چیزی و کسی سر از جائی بیرون
کردن چنانکہ (برآوردن سر از دریچہ و
روزن) (صائب ؎) حوریان از روزن
جنت برون آرند سر ؎ چون نگہ زان مردمک
چشم گردد آشکار ؎ این متعلق است
بمعنی دوم (برون آوردن) کہ گذشت
(اردو) تماشے یا مشاہدے کے لئے
سر کسی چیز سے باہر نکالنا جیسے دریچے سے
سر نکالنا۔

برون از جنبش اصطلاح۔ بقول
مؤید و صفت ای برتر از فلک مؤلف
عرض کند کہ کنایۂ خوب نیست طالب سند
استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان
ندارند و محققین فارسی زبان ازین کنایہ
ساکت و ہر دو محققین بالا از اہل زبان
نبودہ اند کہ مجرد قول شان سندی را ماند
(اردو) آسمان سے بلند۔ برتر۔

(۳۴۰۰) **برون افتادن** استعمال۔ بمعنی حقیقی
(۱) بیرون شدن از چیزی چنانکہ (برون افتادن
از پردہ و فاش شدن) لازم برون
کردن و مرادف برون شدن۔ سند
این در ملحقات می آید (اردو) باہر
آنا۔ باہر ہونا۔ فاش ہونا۔ ظاہر ہونا
(۳۴۰۱) (۲) برون افتادن بمعنی رسوا شدن
چنانکہ (برون افتادن از پردہ و امثال آن)
کہ در ملحقات می آید (اردو) رسوا
ہونا۔ بدنام ہونا۔

برون افتادن از پردہ مصدر

اصطلاحی ۔ (۱) فاش شدن و (۲) رسوا
شدن (ظہوری ؎) برون افتم از پردگی
رفروایما ہٗ کشادی برین راز مبہم ہٗ بندم
ہٗ (سحابی استرابادی ؎) از ہر دو جہان
زیادہ می خواہم ہٗ و زپردہ برون فتادہ
می خواہم ہٗ مخفی مبادکہ (از پردہ بیرون
افتادن) بجای خود ش در مقصورہ گذشت
(اردو) (۱) فاش ہونا (۲) رسوا ہونا ۔

(۵۰۴۰) **برون افتادن از گریبان** مصدر
اصطلاحی ۔ ظاہر شدن و بیرون آمدن
از گریبان (ظہوری ؎) نمی افتد برون
این اخگر ہجر از گریبانم ہٗ درون سینہ
تا کی داغ دل بر یکدگر چیدن ہٗ (اردو)
ظاہر ہونا ۔ باہر آنا ۔ (گریبان سے)

(۵۰۴۱) **برون افتادن تخم از خاک** مصدر
اصطلاحی ۔ بمعنی ظاہر شدن است و بالا
زمین آمدن ۔ (صائب ؎) برون افتد
چو تخم از خاک گردد روزی موران ہٗ
نہان کن زینہار از دیدۂ مردم عبادت
را ہٗ (اردو) ظاہر ہونا مٹی سے باہر ہونا

(۵۰۴۲) **برون افتادن دل** مصدر اصطلاحی
بیرون آمدن دل از جای (ظہوری ؎) دل
آمد در طپیدن از درون ترسم برون
افتد ہٗ جگر را لخت لخت آرم شگاف سینہ
بہ چینم ہٗ (اردو) دل نکل پڑنا ۔

(۵۰۴۳) (الف) **برون افگن** اصطلاحی ۔ الف
(ب) **برون افگندن** بقول (ناصری در
ملحقات) کنایہ از اسبابیست کہ وقت
عزیمت مسافرت برای ہمراہ بردن از
خانہ بیرون افگنند (نظامی ؎) (برون
افگن) بنہ زین دارنہ در ہٗ مگر ایمن
شوی زین مار نہ سر ہٗ مؤلف عرض
کند کہ اسم مفعول ترکیبی است بمعنی بیرون
افگندہ وکنایہ از سامان سفر کہ بیرون خانہ

می کنند و (ب) مرادف (بیرون انداختن) که می آید (اردو) (الف) سفر کا سامان نہ کر (ب) باہر کرنا۔

بیرون انداختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض می کند که بمعنی حقیقی و مرادف (برون افگندن) بمعنی بیرون کردن است که گذشت (صائب ؎) خوردن گندم برون انداخت آدم را ز خلد ٭ تا بدانی پیش حق یک جو اطاعت مشکل است ٭ (ظهوری ؎) فلک اسباب ظهوری نه دل انداز برون ٭ وای آن سر که بانداز؟ سامان نخشند ٭ (اردو) باہر کرنا۔ نکال دینا۔

(۴۳۰۲) **برون برآوردن** استعمال۔ مرادف معنی سوم (برون آوردن) که گذشت (ظهوری ؎) بیهوده نکته سازان افگند در زبانها ٭ خود را برون برارم از

قیل و قال مردم ٭ (اردو) نجات دینا۔ بچانا۔

(۴۳۰۳) **برون بردن** مصدر اصطلاحی۔ (۱) بمعنی حقیقی بیرون کردن چیزی و کسی از جائی و (۲) دور کردن و دفع کردن چیزی (اردو) (۱) باہر لیجانا کسی چیز کو یا کسی شخص کو (۲) دور کرنا۔

(۴۳۰۴) **برون بردن از شهر** مصدر اصطلاحی بمعنی دور کردن و دفع کردن از شهر آنچه چیزی را یا کسی را (ظهوری ؎) شور خود چون برم از شهر برون ٭ بهر دیوانگیم صحرا نیست ٭ (وله ؎) چه قدر غم دل دیوانه برون برد ز شهر ٭ این همه فصل بهار آمد و صحرا نشگفت ٭ (اردو) شهر سے دفع کرنا۔

(۴۳۰۵) **برون بردن از مجلس** استعمال دور کردن از محفل باشد و بر داشتن از

مجلس (ظہوری ے) شراب عشوہ چندان کرد ساقی دوش درکارم ؛ کہ از مجلس برون بر دوش بردم صبر و طاقت را ؛ (اردو) مجلس سے باہر کرنا۔ لیجانا۔

(۱۰) **برون بردن خرابی از چیزی** اصطلاحی۔ دور و دفع کردن خرابی از چیزی باشد (انوری ے) ملک را رای تو معمور چنان می دارد ؛ کہ بہ تدبیر برون برد خرابی از وی ؛ (اردو) خرابی کسی چیز سے دور کرنا۔ دفع کرنا۔ مٹانا۔

(۱۱) **برون بردن رخت از دل** استعمال۔ دور کردن خیال از دل مرادف (از دل رخت بدر انداختن) کہ در مقصورہ گذشت (ظہوری ے) امید دیدن فردا برون می برد رخت از دل ؛ بجا واقع شد این تغییر احوال خراب امشب ؛ (اردو) دل سے دور کرنا۔

برون بر شدن از چاه مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی بیرون آمدن از چاه (بدر چاچی ے) بر شود یوسف مصدر زرین رسن از چاه برون ؛ بسکہ بہر گرد عذار اشک زلیخا آورد ؛ (اردو) کنوین سے باہر آنا۔ نکلنا۔

برون پریدن خدنگ از کمان (مصدر اصطلاحی) صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بیرون شدن تیر از کمان باشد۔ (از رفیع هروی ے) پیکان بقبضہ مشت از بہر جنگ تو ؛ و ز سوی زہ خدنگ برون پرد از کمان ؛ (اردو) تیر کا کمان سے چھوٹنا۔

برون تاختن مصدر اصطلاحی صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف

عرض کند که (۱) دوانیدن از جا بمعنی
متعدی و (۲) دویدن از جا و گریختن
بمعنی . لازم (فغانی شیرازی ے) مستانه
برون تاختهٔ توسن کین را چو بتخانهٔ چین
ساختهٔ خانهٔ زین را چو (ظهوری ے)
کنند زیر و زبر تنها سپاه صبر و طاقت را
چو برون تازد بمیدان عشوه گر از صف
مژگانش چو (قاسمی گونابادی ـ ع) زمین
عالم برون تاختی چو (اردو) (۱) دوڑانا
(۲) دوڑنا . بھاگنا ـ

برون تاختن از خود مصدر اصطلاحی
. از خود بیرون و بی خود شدن (ظهوری
ے) از خود برون تاخته یادرگلی چنین
چو در عشق علی نساخته کس منزلی چنین چو
(اردو) بے خود ہونا . آپے سے باہر ہونا

برون تو المنقوله . بقول اشند و (بهار
بحواله سروری) بمعنی برای تو و بجهت تو

مؤلف عرض کند که ما این را در سروری
نیافتیم و سندی که از رودکی پیش کرده
نقلش بمعنی (۱) برون گذشت که بقول
سروری بمعنی (برای) مذکور شد نمی دانیم
که محققین بالا این را مخصوص بالفظ (تو)
چرا کرده اند و چرا این را برنگ منقوله آورده
جز این نباشد که در سند رودکی استعمال
(برون تو) بمعنی برای تو آمد . ورای برین
تحقیق که عام را خاص می کنند و وجه تخصیص
بیان نمی کنند بحث (برون) بدین معنی
بجایش گذشت و ما با سروری اتفاق داریم
که (برون) را بمعنی (برای) بجایش نوشت
و استعمالش مخصوص نکرد با کلمهٔ (تو) .
(اردو) تیرے لئے . تیرے واسطے . تیری خاطر

برون خرامیدن استعمال کنایه از
گریختن است صاحب آصفی ذکر این کرده
از معنی ساکت (فغانی شیرازی ے) برون

خرام کہ بسیار شیخ و دانشمند ؎ خراب آن
شکن و طرۂ دوتا گوشند ؎ (اردو) بھاگنا۔

برون دادن مصدر اصطلاحی بقول
آصفی بیرون دادن کنایہ از آشکارا کردن
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
(عرفی ؎) از حجاب سخنم بسکہ عرق داد
برون ؎ صورت شیشہ بر آورد زلال تسنیم
؎ (صائب ؎) ببین بدور لبش خط عنبر
افشان را ؎ کہ چون شراب برون دادہ
راز پنہان را ؎ (اردو) ظاہر کرنا۔

برون دمیدن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر بیرون دمیدن کردہ
از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ پیدا
شدن و بیرون آمدن (انوری ؎)
گر صبا از کف دست تو وزد تا آید ؎
ورم افشان و مد از شاخ برون دست
چنار ؎ (اردو) نکلنا۔ پیدا ہونا۔

(الف) **برون دویدن** استعمال
صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی
ساکت مؤلف عرض کند کہ بیرون
شدن و بیرون آمدن از جای (شاپور
طہرانی ؎) می پرد چشم و دل می‌دود
از سینہ برون ؎ ہمنشین خانہ بیاید آ
کہ غافل نشد ؎ مؤلف عرض کند کہ
(ب) **برون دویدن دل** کنایہ
از بیقراری دل است کہ از سند بالا
پیدا می‌شود (اردو) (الف) باہر
ہونا۔ باہر آنا۔ (ب) دل بیقرار ہونا۔
دکن میں کہتے ہیں (دل باہر نکل پڑنا)
بعض اہل دہلی اسکو جائز خیال کرتے ہیں۔

برونده استعمال۔ بقول سروری و برہان و جامع و سراج و مؤید بہ رای مہملہ
و واو و نون بوزن شرمندہ (۱) سلہ و سبد مؤلف عرض کند کہ ہمین لغت با

فارسی ہم می آید و آنچہ بہ دال سوم عوض واو گذشت اشارۂ این ہمہ را اینجا کردہ ایم و
ہمین اصل است و آنچہ ببای فارسی می آید مبدّل این چنانکہ تب و تپ اصل این
روندہ بود موحدۂ زائد در اوّل این آوردہ (بروندہ) کردند و رای مہملہ را
در استعمال ساکن کردند و (روندہ) اسم فاعل رفتن است کہ حقیقت آن در
ردیف رای مہملہ بیان کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ سبد و لیشۂ قماش برای
نقل سامان بکار آید و نقل و حرکت بالواسطہ می کند پس فارسیان این را مجازاً بمعنی
سبد و سبد استعمال کردند و بس (اردو) ٹوکرا بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مذکر
سبد۔ چنگیلی۔ چھابا۔ بانس یا جھاؤ وغیرہ کا بنا ہوا ظرف (تجربہ) مغبچے آوازہ کستے ہیں
میری دستار پہ کہ ٹوکرا ایک تک ہے سر پہ عزت و توقیر کا ہے

(۳) بروندہ بقول برہان و جامع و ناصری و سراج و مؤید و (سروری بحوالہ نسخۂ
میرزا) و (صاحی فی الاسامی) بستۂ قماش کہ بعربی رزمہ گویند مؤلف عرض کند کہ
ماخذ این ہم ہمان است کہ بمعنی اوّل گذشت و این مجاز معنی اوّل است (اردو)
بستہ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ بندھا ہوا گٹھری۔ پس اس کا ترجمہ کپڑوں کا
بستہ یا گٹھا ہے۔ محاورۂ اردو میں بڑی گٹھری کو گٹھا کہتے ہیں۔

(۳۳۱۲) **برون راندن** مصدر اصطلاحی۔ کنایہ
از دوانیدن و پیش بردن۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت (انوری ؎)

جاہ او مرکب از برون راند وجود او دل
دہر بعلیین کو (نظامی ؎) سکندر بہ
دستوری رہنمون کہ ز مقدونیہ راند رایت

برون ہ (اردو) دوڑانا۔ آگے لیجانا۔

برون رستن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت وسندی کہ پیش کردہ است برای (برون روئیدن) است واین مرادف آنست ولیکن ما سندی از انوری یافتہ ایم (ے) باد نوروز سحر گہ چو بہ بستان بگذشت ہ گل صد برگ برون رست زپیراہن خارہ (اردو) دیکھو برون روئیدن۔

برون رفتن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ خارج ومحو شدن ودور شدن (صائب ے) عشقی کہ صادق است بود ایمن از زوال ہ این تب برون نمی رود از استخوان صبح ہ (ظہوری ے) می رود از صفحہ صورت ہا برون ہ صورتش گر دیو ر تصویر نیست ہ (صائب ے) گریان زکوی او دل ماہی رود برون ہ نہ بین ہاغ آب رو بتقاضای رود برون ہ (اردو) خارج ہونا۔ محو ہونا۔ دور ہونا۔

(۵|۳|۳) **برون روئیدن** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی برآمدن (ازرقی ہروی ے) مرجان فروغ لالہ برون آید از چمن ہ بیجادہ رنگ برگ برون روید از چنار ہ (اردو) نکلنا۔

(الف) برون ریختن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ ازمعنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی بیرون کردن وریختن است و ---

(۴|۳|۳) **(ب) برون ریختن آب از چشم** مصدر اصطلاحی۔ کنایہ باشد از گریستن (ثنائی ہروی ے) از سوج گریہ شود غرق آب کشتی چشم ہ اگر نہ مردم چشم آب از و فرو ریزد ہ ہمچنین ---

(۴|۳|۳) **(ج) برون ریختن پرتو** افگندن پرتو

باشد (ظہوری ے) ہر شراری پر تو صد
روز می ریزد برون ؎ در شبستان تمنا
شمع دولت برگرفت ؎ و ہمچنین ۔۔

(۳۱۸) **(د) برون ریختن حلاوت** پیش
افگندن حلاوت (ظہوری ے) حلاوتی
کز شہد لبت زیادت بود ؎ بشور خندہ
برون ریختی شکر برداشت ؎ و ہمچنین

(۳۱۹) **(ہ) برون ریختن رخت از جائی**
دور کردن رخت از سرا باشد ۔
(ظہوری ے) اگر می بایدت در کوچۂ
آسودگی منزل ؎ برون ریز از سرای
طبع رخت رسم و عادت را ؎ (صائب
ے) فرصت خاریدن سر نیست در
پایان عمر ؎ رخت پیش از سیل من
باید برون از خانہ ریخت ؎ (اردو)
(الف) باہر پھینکنا ۔ باہر کر دینا ۔
(ب) رونا (ج) پر تو ڈالنا۔ نور ظاہر کرنا
(د) حلاوت سامنے رکھدینا۔ (ہ) سامان
باہر کرنا۔ دور کرنا (کسی جگہ سے)

برونز اصطلاح۔ بقول بول چال۔ فارسیان
برنج را گویند کہ بمعنی سوم ش گذشت کہ ترجمۂ
آن در اردو پیتل است و بہ انگلیسی ۔
برانز ۔ **مؤلف** عرض کند کہ لغت انگلیسی
را بہ تبدیل الف با واو مفرس کردہ اند
دیگر ہیچ معاصرین عجم بضمّ اوّل و دوم
و سکون واو و نون و زای ہوز خوانند ۔
وای بر این بی رحمی کہ معاصرین عجم لغات خود
را مخفی می کنند در مفرسات بی ضرور ۔
(اردو) دیکھو برنج کے تیسرے معنے ۔

برون زدن دست مصدر اصطلاحی بظاہر (۳۲۰)
شدن و بیرون آمدن دست باشد (انوری
ے) در ابر اگر ز دست تو یک خاصیت
نہند ؎ دست تہی برون نزند دیگر از چنار
؎ (اردو) ہاتھ نکلنا۔ ہاتھ باہر آنا ۔

بِرُونزی اصطلاح - بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار اشیائی کہ از برنج درست کردہ باشند مؤلف عرض کند کہ جز این نیست کہ مرادف (برنجی) است چنانکہ طشت برنجی و شمع برنجی - یای نسبت زیادہ کردہ اند بر لغت (برونز) کہ بمعنی برنج گذشت و ما صراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) برنجی - یعنی پیتل کا بنا ہوا -

(۱۱۲۲۲) **بِرُون ساز** اصطلاح - کسی کہ ظاہر خود را درست دارد و باطنش درست نباشد اسم فاعل ترکیبی بمعنی آرایش کنندۂ بیرون (صائب ؎) نبود سیرت شایستہ خودآرایان را ٭ کہ برون ساز محالست درون ساز شود ٭ (ولہ ؎) از خودآرا طمع سیرت شایستہ خطاست ٭ کہ برون ساز درون ساز نگردد ہرگز ٭ (اردو) وہ شخص جس کا ظاہر درست ہو - باطن اچھا نہ ہو -

بِرُون سرا اصطلاح - بقول سروری و رشیدی و برہان و بحر و ناصری و جامع زری باشد کہ در غیر دارالضرب سکہ کنند مثالش نزاری قہستانی گوید (؎) افسانہ ہو عقلت سرایان ٭ نقد لیست ولی برون سرائی ٭ (ولہ ؎) با قول سینہ با من ہمچو سیم پاک بنمودی ٭ بآخر امتحان کردم زر بیرون سرا بودی ٭ (ولہ ؎) بروشنائی نتوان شناخت قلب از نقد ٭ اگرچہ نقد روان مرا روانی نہ ٭ محک مشاہد حال است و عاقلان دانند ٭ کہ سکہ درہمن برون سرائی نہ ٭ خان آرزو در سراج فرماید کہ بکسر اول است و ظاہرا این لفظ مجاز باشد یعنی زر سکہ بیرون سرای دارالضرب سکہ زدہ باشند مؤلف عرض کند کہ محقق ہند نژاد در این صراحت ماخذ از خیال سطحی کار گرفتہ است کہ سرای دارالضرب

گرفت وحق آنست که (سره) لغت فارسی
است که بقول برهان بمعنی زر رائج وتمام
عیار و نقیض قلب یعنی (ناسره) می آید
(رائج) فارسیان های هوز آخره را بالف
بدل کردند چنانکه خاره وخارا ، و پس از آن
مرکب کردند بالفظ برون و معنی لفظی این
خارج از کامل العیاری وکنایه از زر قلب
حیف است که محققین بالا در معنی این هم
از تحقیق کار نگرفته اند ولیکن مرادشان
همین است که ذکرش کرده ایم طرز بیان
شان خوب نیست از کلام استادان که
پیش شده هم همین معنی درست می شود که
ذکرش کرده ایم (اردو) کھوٹا سکہ ۔
سکہ قلب ۔ مذکر ۔
(۲) برون سرا ۔ بتحقیق ما بسبیل مجاز
بمعنی کسی که دلش صاف نباشد مفسد و
شریر و سندش بر معنی اول از سند دوم
گذشت (اردو) کھوٹا ۔ بقول آصفیہ
سندی ۔ شریر ۔ بدذات ۔ مفسد جیسے ''یاپیہ
بڑا کھوٹا آدمی ہے ۔''

برون شدن استعمال ۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که بمعنی حقیقی خارج شدن است چنانکه
(برون شدن از دل) (مسعود جرجانی)
ع) برون شدی چو براهیم از دل آتش
چو بگردش آتش شود باده می شدی گلنار
و (برون شدن از شهر) (انوری) ع
سال بد پانصد و سی و سه تاریخ عجم
گفت برخیز که از شهر برون شد همراه
(اردو) باہر ہونا ۔ باہر جانا ۔

برون عید استعمال بقول بهار و آنند
پیش از عید مؤلف عرض کند که اصلا محاوره
نیست معاصرین عجم بزبان ندارند و محققین
فارسی زبان از بیان ساکت ۔ سندی پیش نشد

خلاف قیاس (اردو) عید سے پہلے۔

برون فتادن از چیزی استعمال مخفف برون افتادن بمعنی ظاہر شدن است ظہوری ع) نبض شادی برون فتاد از پوست ۞ غمزہ در دست نیشتر دارد ۞ (اردو) باہر ہونا۔ ظاہر ہونا۔ دکن میں (باہر پڑنا) مستعمل ہے۔

برون فشاندن مصدر اصطلاحی۔ بیرون کردن است (ظہوری ع) برون فشاند ظہوری زمغز عطر سخن ۞ شمامہای شمیم تو در مشام کشید ۞ (اردو) باہر کرنا

برون فگندن استعمال۔ مرادف برون فشاندن است (ظہوری ع) رفت افسردگی از دل بفگندیم برون ۞ ای خوش آن دل کہ در و شعلۂ آہی گیرد (و لہ ع) ای دیدہ رخت گریہ زمنزل برون فگن ۞ ای لب برای خندہ توہم جای بازکن ۞ (اردو) باہر کرنا۔

برون کردن استعمال۔ بمعنی خارج و دور کردن و علاحدہ کردن۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت (اصفہانی ع) مرانشاند برو ز سیاہ خویش ہنوز ۞ نہ سر برون نکند طرہ تو طراری ۞ (ظہوری ع) زکوۂ گوشہا باید برون کرد ۞ زبان در داستانش بہرہ مند است ۞ (و لہ ع) سہل باشد کہ برون غم کنی از محفل خویش ۞ گر توانی بدر انداز مرا از دل خویش ۞ (و لہ ع) برون کردہ ام صد تمنا ز دل ۞ کہ یک حسرتش را در آوردہ ام ۞ (اردو) باہر کرنا۔ دور کرنا۔ علیحدہ کرنا۔

برون کشیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت سو غرض کند کہ مرادف برون کردن است (خسرو دہلوی ع) سوز دل تا کی نگہ دارم

برون خواهم کشید ٭ دود از جانم بر آمد چند
تب خواهم کشید ٭ (ظهوری ؎) آزار
را برون کشد از مغز و استخوان ٭ از داغ
راحتی که بمغز جگر رود ٭ (صائب ؎) غافل
کز دل نفس بی یاد یزدان می کشد ٭ دلو خود
تعالی برون از چاه کنعان می کشد ٭ (اردو)
باہر کھینچنا۔ باہر کرنا۔

برون گذاشتن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که مرادف برون کردن
است که گذشت۔ و سند پیش کرده اش
برای (یا از حد بیرون گذاشتن) است
(غطیبای نیشاپوری ؎) گفت دیگر پا ز حد
خویش بگذارد برون ٭ گفتمش جمع است
از پا خاطرم از سر چه گفت ٭ (اردو) باہر کرنا۔

برون ماندن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض
کند که از جائی خارج و بیرون ماندن بمعنی
حقیقی است (رفیع لبنانی ؎) خط برون
ماند ز لعل تو که دیدست آخر ٭ تشنگانی که
خطی راند بدر خود براه ٭ (اردو)
باہر رہنا۔

برون نشستن استعمال۔ بمعنی حقیقی نشستن (۳۴۴۵)
خارج از جائی (ظهوری ؎) برون نشست
ز دل جان بحکم طنازان ٭ نیاز آمده بر جای
خویش به نشستند ٭ (اردو) باہر بیٹھنا۔

برون نهادن قدم مصدر اصطلاحی۔ (۳۴۴۶)
بیرون رفتن از جائی (ظهوری ؎) ز دیر
طبع ظهوری برون نهاد قدم ٭ ز طاق دل
صنم آرزو فگند و گذشت ٭ (اردو)
قدم باہر رکھنا۔

برونوس اصطلاح۔ بقول سروری و
جامع و برہان و ہفت و انند همان (برنوس)
که بجایش گذشت۔ حقیقت این همانجا ذکر کرده ایم

(اردو) دیکھو برنوس۔

برونی استعمال۔ بقول فدائی که از معاصرین عجم بود خارجی مؤلف عرض کند که مخفف بیرونی باشد بیا دتحتانی نسبت در آخر بیرون و برون دیکھیے (اردو) بیرونی کلمہ نکلنے میں یعنی وہ چیز جو باہر ہو اردو میں اسی سے بیرونجات یعنی دیہات و قصبات حوالی شہر مستعمل ہے۔

بروی آب آوردن مصدر اصطلاحی بقول غیاث ظاهر ساختن حواله با اوست مؤلف عرض کند که (برو آوردن) هم و چیزی موافق قیاس باشد بدین معنی و (بروی آب آوردن) عجب قیاسی است آوردن باشد. لیکن استعمال این از نظر ما نگذشت. طالب سند باشیم و بدون سند اعتبار را نشاید محققین فارسی زبان ساکت و معاصرین عجم هم زبان ندارند (اردو) ظاهر کرنا۔

بروی بر دویدن مصدر اصطلاحی بقول جهانگیری کنایه از گرم عتاب شدن ظهوری ع) زبیم ساز دو دیده خلق بر سر کوی × آویخته تارش دل ناامیدی × هر بار باو گفته تو پیش آمد × صد بار اگر بر دویدش نغمه بروی × مؤلف عرض کند که موافق قیاس است که هر که گرم عتاب شود بر روی کسی می دود همان (بر رو دویدن) است که بجایش گذشت و صراحت کامل بر (بر رو دویدن) کرده ایم (اردو) دیکھو بخشم شدن۔

بروی چیزی خراب شدن مصدر اصطلاحی۔ افتادن بر چیزی چنانکه صاحب رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار گوید که "بروی جاده و سر کالسکه خراب شود" یعنی افتد در راه از کالسکه مؤلف عرض کند که خلاف قیاس نیست (اردو) کسی چیز پہ گر پڑنا۔

بروی خود آوردن مصدر اصطلاحی۔ برزبان آوردن وظاہر کردن (صائب ؎) اگر بجرم سینہ صافی سنگ باران کنند ٭ ہمچو آب از برد باری پا بروی خود میار ٭ (اردو) زبان پر لانا۔ ظاہر کرنا۔ (۱۲۲۴)

بروی دست بردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار وانند باعزاز واحترام بردن (محمد جعفر مذنب ؎) تا گشود بیخودی مرا الم صفت ٭ این لالہ رخان بروی دستم بردند ٭ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است وہمان کہ بہ (بروی دست بردن) گذشت (اردو) ہاتھوں ہاتھ لیجانا۔ دیکھو بروی دست بردن۔

بروی دو عالم در بستن مصدر اصطلاحی۔ از دنیا ودین سروکاری نداشتن (ظہوری ؎) دل غم نشین شد است بتا خانہ شادیین ٭ در بستہ ام بروی دو عالم گشادیین ٭ (اردو) دو عالم سے سروکار نہ رکھنا۔ (۱۲۲۸)

بروی دویدن مصدر اصطلاحی۔ بہار این را مرادف (بر روی دویدن) دانستہ واسناد ذیل بذیل آن نوشتہ (محمد قلی سلیم ؎) چو تیغ نیست محابا زخصم تیشۂ ما ٭ بروی سنگ دود ہمچو آب شیشۂ ما ٭ (رفیع ؎) توان نشست چو شبنم بروی گل گریان ٭ ولی بذوق دویدن بروی خار خوش است ٭ (ظہوری ؎) این قطرۂ خون بر رخ تو چیست ہلالی ٭ گویا کہ دل از غصہ بروی تو دویدہ است ٭ مؤلف عرض کند کہ این مصدر عام معنی حقیقی است وبس یعنی دویدن کسی بر کسی اعم از اینکہ بخشم باشد یا بذوق یا بغیر ہردو (اردو) کسی کی جانب یا کسی پر دوڑنا۔

بروی روز افتادن راز مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار وانند کنایہ از پیدا ظاہر و آشکارا شدن سندی کہ از مولانا

بنائی پیش کرده است به (بروز افتادن
راز) گذشت و شک نیست که متعلق بدین
مصدر اصطلاحی است و این مرادف (بروز
افتادن راز) است که گذشت و خیال خود
بهمد رانجا ظاهر کرده ایم محققین بالا که راز را
از معنی خارج کرده اند تسامح شان است
(اردو) دیکهو بروز افتادن راز۔

بروی کار آمدن مصدر اصطلاحی۔
بقول بهار و انند بمعنی آمدن مؤلف عرض
کند که (بروی کار آمدن) بجایش گذشت
و ما آن را مرادف این گفته ایم که بمعنی ظاهر
شدن است سند استعمال پیش نشد عیبی
نیست معاصرین عجم بر زبان دارند اردو
ظاهر ہونا۔

بروی کار آوردن مصدر اصطلاحی
بقول بحر و بهار بمعنی آوردن مؤلف
عرض کند که ظاهر کردن است مرادف
(بر روی کار آوردن) که بجایش گذشت
(خواجه سلمان سه) خط را بروی کار درآورد
عاقبت ۔ سرگشته زلف را همگی برکران
نهاد ۔ (میرزا صائب سه) یاقوت آبدار
تو آورد عاقبت ۔ خطی بروی کار که ریحان
بگرو رفت ۔ (ظهوری سه) هنر نهانی
خود را بروی کار آور ۔ که غمزه شده مائل
به ترکتاز ایدل ۔ (وله سه) آورده نهانی
خود را بروی کار ۔ آماده خرابی یغمای کیستی
۔ (اردو) ظاهر کرنا۔

بروی کسی چیزی کردن مصدر
اصطلاحی۔ بقول بهار و انند بحضور [illegible] جهت
کسی چیزی کردن مؤلف عرض کند که
(بروی کسی چیزی کردن) بجای خویش
گذشت و ما خیال خود بهمد رانجا ظاهر کرده ایم
حق آنست که (بر روی کسی) یا (بروی کسی)
هر دو بمعنی پیش کسی و بمواجهه کسی باشد نه بمعنی

بیان کردن کافی بود چنانکه (۱) (بروی کسی
آوردن چیزی) و (۲) (بروی کسی پیاله
کشیدن) و (۳) (بروی کسی حرف و سخن
زدن) و (۴) (بروی کسی ساغر زدن)
و (۵) (بروی کسی نوشیدن شراب) همچنین
مصادر اصطلاحی است که برای آن مصادر
بالا رقم کرده اند که لفظاً درست نیست
(محمد قلی سلیم [illegible]) جهان سفله اگر داد جرعهٔ
آبی ٭ چو میهمان نفس چو می آن را بروی ما آورد
٭ (ملا وحشی [illegible]) ای سبزه این چه بخت
تو داری که لاله سان ٭ هر سو کسی پیاله
بروی تو می کشد ٭ (صائب [illegible]) بروی
او سخنان درشت حیف نسید ٭ شکسته دل
پسندید حرف بدگو را ٭ (حافظ [illegible])
دران ساعت که جام می بدست او مشرف
شد ٭ زمانه ساغر شادی بروی میگساران
زد ٭ (خواجه شیراز [illegible]) شراب خانگی

از ترس محتسب خورده ٭ بروی یار بنوشیم
به بانگ نوشانوش ٭ مخفی مباد که بهار
به سند این سند ذیل هم آورده (حافظ
[illegible]) عید است و موسم گل و یاران در
انتظار ٭ ساقی بروی یار ببین ماه و
می بیار ٭ بخیال ما بروی یار دیدن)
درین شعر معنی حقیقی دارد یعنی بر چهرهٔ
یار ماه را نظر کن که ابروی او همچنین هلال
است باقی حال ما این مصدر عام را
بهتر از مصادر خاص ندانیم که ذکرش
بالا گذشت که حقیقت طلبان در غلط
نیفتند (اردو) کسی کے روبرو کچھ
کام کرنا ـ

بروی یکدگر پیچیدن مصدر اصطلاحی
درست کردن به ترتیب و درستی بالای
یکدیگر (ظهوری [illegible]) بماند با وجود خلد
در بیرون ز بس تنگی ٭ ز بس باد تو در

خاطر بروی یکدگر چیدن کو (اردو) خوبی کے ساتھہ ترتیب دینا۔ جمانا۔ قائم کرنا۔

بره بقول سروری بمعنی نیکوئی و زیب و برازش صاحب جہانگیری فرماید که (۱) باظهار های هوّز مرادف برآه۔ خان آرزو در سراج گوید که مخفف برآه است بمعنی برازش چنانکه گذشت **مؤلف** عرض کند که صراحت ماخذ هم در انجا کرده ایم (اردو) دیکھو براه

(۲) بره۔ بقول جہانگیری به اخفای های هوّز۔ معروف۔ صاحب برهان صراحت کند که بچه گوسپند که بعربی حمل گویند خان آرزو در سراج فرماید که مخفف برّه باشد که به تشدید است بمعنی بچه گوسپند۔ صاحب رہنما بحواله سفرنامه ناصرالدین شاه قاچار استعمال این بدین معنی به تشدید رای مهمله کرده۔ صاحب محیط بر (برّه) به تشدید گوید که در فارسی اسم بچه میش است **مؤلف** عرض کند که برّ در عربی زبان بفتح و بالکسر و به تشدید رای مهمله بمعنی راندن گوسپند آمده (کذا فی المنتخب) عجبی نیست که فارسیان بزیادت های نسبت یا زائده بران اسم جامدی بر سبیل تفریس وضع کرده باشند و جا دارد که از کلمهٔ بر که بمعنی ثمر برپستان مفصلش گذشت بزیادت های نسبت درآخرش بچهٔ گوسفند را نام کردند که ثمر گوسپند است بای حال اسم جامد فارسی زبان است (اردو) برّه بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ بکری یا بھیڑ وغیرہ کا چھوٹا بچہ

(۳) بره۔ بقول جہانگیری و برهان و سراج باخفای های هوّز بمعنی ابره یعنی روی جامه (عنصری سه) عارضش را جامه پوشیده است نیکوئی فرو جامه کان را بره شکست آتش آستر کو صاحب رشیدی بذکر این معنی گوید که مصرع ثانی این شعر باختلاف لفظی

چنین دیده شد (ع) جامهٔ کش ابره از مشکست و زاتش آستر ۵۲ مؤلّف عرض کند که اندرین صورت این شعر سند این معنی نباشد صاحب ناصری فرماید که مخفف ابره جامه که رویهٔ جامه باشد و نسبت اختلاف لفظی مصرع دوم شعر بالا هم ذکر کرده ما می گوئیم که با این حال این را مخفف ابره توان گرفت که بجایش گذشت و جا دارد که این را مرکب گیریم از کلمهٔ بر و های نسبت که بر بمعنی بالا گذشت و چیزی که به بالا نسبت دارد کنایه باشد از ابره که بالای آستر است اندرین صورت هیچ ضرورت ندارد که این را مخفف ابره گیریم بلکه ابره مزید علیه این باشد بزیادت الف وصل در اوّلش فالآخر اقوی من الاوّل (اردو) دیکھو ابره کے پهلے معنے ـ

(۴) بره ـ بقول برهان باخفای های هوز کنایه از عاجز و زبون خان آرزو در سراج بذکر این گوید که ازین ماخوذ است (بره گرفتن) بمعنی عاجز و زبون گرفتن و این مجاز باشد مؤلّف عرض کند که ما این را بدین معنی مجاز معنی دوم دانیم که بچه گوسپند هم عاجز باشد پس فارسیان بمجاز این را بتخفیف رای مهمله بمعنی مطلق عاجز استعمال کردند و بس و جا دارد که این معنی را از مصدر اصطلاحی (بره گرفتن) پیدا کرده باشند که صراحت ماخذش هم در آنجا می آید پس مصدر مذکور ازین ماخوذ نیست بلکه این ماخوذ است از آن و غلطی محققین بالا است که از مصدر مرکب لفظ بره را جدا کرده این معنی پیدا کرده اند چه معنی عاجز و زبون کردن در مصدر مذکور از مجرد لفظ بره پیدا نشد (اردو) عاجز ـ دیکھو استوه ـ

(۵) برّه - بقول انند و غیاث لغت فارسی است به تشدید رای مهمله بمعنی برج حمل که محل شرف آفتاب است وقتی که آفتاب در برج حمل باشد موسم بهار شروع می شود مؤلف عرض کند که بحر و قول دو معاصرین هند نژاد است طالب سند استعمال می باشیم و اگر بدست آید توانیم قیاس کرد که مجاز معنی دوم است دیگر هیچ (اردو) حمل - اسم مذکر - دیکھو (اوّل برج)

برّهٔ آب اصطلاح - بقول بحر بمعنی موجهٔ آب و گویند که بعضی این را به نون عوض موحده (نرهٔ آب) گفته اند صاحب ملحقات بهار هم ذکر این کرده - خان آرزو در سراج بحواله زفان گویا به تشدید رای مهمله آورده و بحواله شرفنامه به نون عوض موحده آورده مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است و برّه درین اصطلاح مجاز بمعنی دوش بمعنی لفظی بچهٔ آب و کنایه از موجهٔ آب و آنچه به نون عوض موحده می آید آن مرکب است از نره که بمعنی موجه می آید آب بمعنی خورش (اردو) موج آب - پانی کی موج

بره پاره اصطلاح - بقول شمس باوّل مفتوح و ثانی زده و زای منقوطه و اخفای ها مرادف پرپاره که به بای فارسی می آید (۱) بمعنی سوخته و (۲) چوب بوسیده که زیر سنگ چقماق نهند و چقماق زنند تا آتش درگیرد و آن را پدزه و خف نیز خوانند مؤلف عرض کند که اگر سند استعمال این به موحده بدست آید توانیم عرض کرد که مبدل پرپاره باشد که می آید چنانکه تپ و تب معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ازین ساکت و غیر از صاحب شمس دیگر کسی ذکر این نکرده و آنچه ببای فارسی اوّل می آید

مرکب می نماید از لفظ پر بمعنی حقیقتش و هاژه به زای فارسی بمعنی هر چیز زبون که می آید و زای فارسی بدل شد به زای عربی چنانکه ژند و زند و بای فارسی به بای عربی پس معنی لفظی این چیزی که پر زبون است و بسیار زبون و کنایه از معنی دوم و معنی اول مجاز آن (اردو) (۱) جلی ہوئی چیز - مؤنث (۲) چقماق کا ایندھن - مذکر -

برهان بقول بهار بالضم معروف و ببین از صفات اوست (عرفی سه) برهان دهر سوز عتاب تو می گذشت ٭ تسلیم در ثبوت خدا کرد روزگار ٭ مؤلف عرض کند که لغت عرب است و بقول منتخب حجت روشن و دلیل قاطع فارسیان این را بترکیب خود با لغات فارسی استعمال کرده اند که در ملحقات می آید (اردو) حجت روشن دلیل قاطع کهه سکتے ہیں - مؤنث صاحب آصفیه نے (دلیل کامل) کا ذکر کیا ہے مؤنث بمعنی دلیل بیّن -

برهان تطبیق اصطلاح - بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات (مرکب از هر دو لفظ عربی زبان) بقاعدهٔ فارسی مرکب اضافی - نام برهانی که حکما بر اثبات واجب تعالی شانه آورده اند و درین برهان دو سلسله جاری کنند و مدار آن بر بطلان تسلسل هر دو سلسله باشد (آزاد بلگرامی سه) ببین قدرت آن دو زلف مسلسل ٭ که برهان تطبیق را کرد باطل ٭ مؤلف عرض کند که صاحبان مصطلحات فارسی ازین لغت ساکت اند (اردو) برهان تطبیق اس دلیل کا نام ہے جسکو حکما نے اثبات ذات باری تعالی شانہ کے لئے استعمال کیا ہے - مؤنث -

برهان مسیح بقول جهانگیری در ملحقات
(۱) کنایه از مرده زنده کردن. صاحب
برهان بذکر معنی بالا گوید که (۲) شفا دادن
بیمار و (۳) اجابت دعوات. صاحبان
بحر و جامع هم زبانش. مؤلف عرض کند که
مرکب اضافی است بمعنی (دلیل عیسی)
و دلیل نبوتش و کنایه از معجزه که مرده را
زنده می کرد معنی دوم مجاز آن یعنی
شفای بیمار نه شفا دادن و معنی سوم هم
مجاز باشد. طرز بیان محققین که حاصل
بالمصدر را بشکل مصدر بیان کرده اند
غیر مطبوع (اردو) (۱) عیسی علیه السلام
کا معجزه. مردے کا زنده ہونا یعنی مردے
کی زندگی. حاصل بالمصدر (۲) بیمار
کی شفا یابی. مؤنث. (۳) اجابت دعا. مؤنث.

برهان یافتن استعمال. دلیل یافتن
و مدلل شدن و حاصل کردن برهان.
(انوری ـه) هرچه دعوی کرده از تربیت
امیرالمؤمنین ہ روزگار از پایهٔ قدر
تو برهان یافته (اردو) دلیل حاصل کرنا.

بره بند اصطلاح. بقول وارسته بالتشدید
(۱) تجربه کار و ماهر (ظهوری ـه) چو گرگیت
برانگیزد سخن ہ شناسی اگر بره بند سخن را
گوید که بتخفیف هم مستعمل و فرماید که (۲)
بره بنده قومی است که قوچ جنگی پرورند
و بجنگ افکنند و به بهای گران آن را فروشند.
مدار آن جماعه بر بیع و شرای قوچ است
(شاعر ـه) بسی سال طبل لوندی زدی
مسلا از پی بره بندی زدی ہ و فرماید
که (۳) ریسمان پای خیمه نیز (یحیی شیرازی
ـه) ای همسفری که کم ادای تو خوش است
ہ چون خیمه بره بند بپای تو خوش است
ہ خان آرزو در چراغ هدایت بر معنی اول
قانع. (یحیی کاشی ـه) القصه اش گوسپند

پرورا است ؎ چه عجب بره بند این کار
است ؎ (قاسم مشهدی ع (۱)) یک زخم
سال خورده و یک داغ بره بند ؎ (حسن
هروی ل ه) عمریست که در کمند عشقیم ؎
قربانی بره بند عشقیم ؎ (داراب بیگ
جویا ل ه) از بسکه خورده خون دلم را بجای
شیر ؎ آهوی چشم او بهمین بره بند شد ؎
و فرماید که آنچه به تخفیف می آید مخفف همین
زلّه بردارش بهار ذکر معنی اول و
دوم و سوم کرده گوید که (بر بند) که
بدون های هوز گذشت مخفف این است
مؤلف عرض کند که (بره بنده) چنانکه
وارسته به معنی دوم ذکرش کرده بنا بر آن
و برای آن سندی که وارسته از شاعر
پیش کرده از ان (بره بندی) بمعنی تجربه
کاری پیداست نه (بره بنده) و از
سند داراب بیگ جویا که بر الف گذشت

مصدر ----------

(ب) **بره بند شدن** بمعنی تجربه کار
شدن و گوسپند جنگی را پرورش کردن
هر دو پیداست و آنچه (بر بند) بمعنی
اوّل به معنی دومش گذشت مخفف
(الف) توان گرفت ولیکن سندش
نه درینجا پیش شد نه در انجا. بدون
سند استعمال تسلیمش نه کنیم. مخفی مباد
که بَرّه به تشدید رای مهمله بمعنی بچه گوسفند
به معنی دومش گذشت و ماخذش همینجا
تذکیر پیش فارسیان آنرا با لفظ بند مرکب
کرده اسم فاعل ترکیبی کردند و برای معنی
دوم استعمال کردند و معنی اولش مجاز آن
که تجربه کار را هم (بره بند) گفتند نسبت
معنی سوم عرض می شود که آن بدون تشدید
مرکب است به تحتانی مفتوح که افاده معیت
کند و ره مخفف راه بمعنی سبیل و بند

بمعنی خود دش و این مرکب ۔ اسم مفعول
ترکیبی است بمعنی چیزی که براه بسته شده
است وکنایه از ریسمان خیمه که برای
قائم کردنش بر زمین و براه بندند وجا
دارد که دریجا بره را مبدل پیره گیریم
که بنای فارسی مفتوح وتشدید رای مهمله
می آید چنانکه اسپ واسب ومعنی آن
کناره وطرف ودامن ۔ فارسیان تخفیف
وتبدیل دریں اصطلاح استعمالش کرده
باشند پس معنی لفظی این بطرف وکناره
بسته شده وکنایه از رسن خیمه والله
اعلم بحقیقة الحال (اردو) (الف) (۱)
تجربہ کار ۔ (۲) وہ قوم جو بکرے پالتی
ہے اور لڑاتی ہے ۔ مونث (۳) ڈیرے
کی رسّی جس کے سہارے سے ڈیرا
کھڑا کیا جاتا ہے مونث (ب) تجربہ کار ہونا ۔
لڑائی کے بکرے پالنا ۔

(الف) برہنجت (الف) بقول سروری
(ب) برہنجتن وناصری بہ رای مهمله
(ج) برہنجته وہا وخا بوزن بدبخت
یعنی ادب کرده (شمس فخری ۔) بسان
هندوان ترک فلک را بچوب کین
بمالید وبرہنجت ہا و فرماید که باضافه
یا نیز آمده ۔ صاحب برہان گوید که بمعنی
ادب کرده و فرماید که ماضی ادب کردن
است ۔ خان آرزو در سراج فرماید که
بروزن سرخت بمعنی ادب کرده شده
مشتق از برہنجتن و (ب) بقول سروری
بمعنی (۱) ادب کردن و بقول جهانگیری
بمعنی برآهنجیدن گذشت صاحب
برہان بذکر معنی اول نسبت معنی دوم
فرماید که (۲) برکشیدن و (۳) برآوردن
و فرماید که بهر دو معنی آخر بکسر ثالث هم
درست باشد صاحب بحر بذکر هر سه معنی

گوید که بالفتح بهر دو معنی آخر بکسر هم و فرماید که سالم التصریف است که غیر ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید صاحب موارد نیز بهر سه معنی بالا (برهیختن) را که بزیادت تحتانی چهارم می آید مخصوص بامعنی دوم و سوم کرده ـ خان آرزو بذیل (الف) ذکر دیب کرده چنانکه بالا گذشت ـ صاحبان سروری و برهان نسبت (ج) می فرمایند که بمعنی ادب کرده (سراج الدین راجی ع ـ امرکرا روزگار برهیخته پو به ترازوی عقل برسخت) مؤلف عرض کند که (آهیختن) مصدریست گذشت بمعنی دوم و سوم و ماخذ آن آهیج که بمعنی کشش است و (برآهیختن) مزید علیه آن بزیادت کلمهٔ بر بران و (ب) مخففش بحذف الف و تحتانی و آنچه بمعنی اوّل در بیجا نداست مجاز معنی دوم باشد که برکشیدن کسی را کنایه از

تعظیم آن کردن است و وجهی نیست که همین معنی در مصدر (برآهیختن) و لاهیختن هم نباشد ولیکن محققین محتاط آن را بدین وجه ترک کرده باشند که سند استعمالش بنظر نیامد پس الف ماضی مطلق ب و (ب) مصدر مرکب و (ج) اسم مفعول و فاعل و ماضی مطلق بزیادت های زائده که افاده معنی ماضی قریب کند ـ آنچه صاحب جهانگیری این را مرادف برآهنجیدن نوشت سکندری خورد که برآهنجیدن مزید علیه آهنجیدن است و آهنجیدن و رای معنی کشیدن دیگر معانی هم دارد که دربن معنی یافته نشد پس این مرادفش در معنی دوم است و بس و خان آرزو در معنی (الف) خطا کرد که آن را اسم مفعول دانست بغور نکرد که اسم مفعول آن (ج) است ـ باقی حال متحقق شد که بکسر های هوز است

وآنانکه بعضی اوّل بفتح آن گرفته اند خلاف ماخذ
رفته اند وعجبی نیست که تسامح شان از کلام
سراج الدین راجی راه یافته که هَختہ را قافیهٔ
سَختہ آورده وسَختن که بجای خودش می آید
بالفتح و بالضّم هر دو پیس خیال کرده باشند
که هَختہ وسَختہ هر دو بالفتح است وبقاعدهٔ
قوافی غور نکردند که (هِختہ بالکسر) هم قافیهٔ
(سَختہ بالفتح یا بالضّم) درست باشد بالجمله
باعتبار صاحب سروری که از اهل زبان
است فتح های هوّز راحجا ورهٔ زبان عجم
اگرچه خلاف ماخذ است مخفی مباد که (الف)
و (ج) هم شامل باشد بر هر سه معانی (ب)
(اردو) (الف) ادب کیا (ب) (۱) ادب
کرنا (۲) و (۳) دیکھو آهختن و بر آهختن
(ج) ادب کیا۔ ادب کیا هوا۔

بر هدف آمدن تیر مصدر اصطلاحی
بر نشانه رسیدن تیر (صائب ع) تیر آنرو

([illegible])

آید بر هدف تیرها که سازد قامتت را چون
کمان درد پا (اردو) تیر کا نشانه پر لگنا۔

بر هدف دست داشتن مصدر
اصطلاحی۔ قدرت داشتن بر نشانه و
کنایه از رسیدن بر هدف (صائب ع)
بر هدف دستی ندارد تیری زور کمان
همت پیران جوانان را بمنزل می برد
(اردو) نشانے پر پہنچنا۔ نشانے پر لگنا۔

برهٔ دو مادری اصطلاح۔ بقول سروری
در ملحقات (۱) کنایه از کمالی که در ان
نقصان راه نیابد از حوادث (خاقانی
ع) عشق تر انواله شد گاه دل و گهی جگر
لاغر از ان نمی شود چون برهٔ دو مادری
و صاحب جهانگیری در ملحقات گوید که
(۲) کنایه از چیزی یا کسی که از سوانح و
حوادث روزگار کاهشی و نقصانی در
راه نیابد و فرماید که برهٔ که خواهند فربه کنند

([illegible])

از دو میش شیر دار شیر دهند و آن را شیر مست
شیر نامند و بترکی الک گرسید گویند صاحبان
رشیدی و برهان و ناصری و جامع هم ذکر
این کرده اند. خان آرزو در سراج گوید
که (۳) چیزی که تقویت او از دو طرف باشد
و بقول بعض چیزی از حوادث روزگار
نقصان نه بیند و بذکر قول رشیدی و سند
بالا گوید که عجب است ازو که برای این معنی
مثال این شعر آورده و حال آنکه درین
بیت بمعنی خود است کما لایخفی علی المتامل
ترکه بر دارش بهار نقل عبارتش کرده
(رشیدی) را لشانهٔ اعتراض کرده مؤلف
عرض کند که مرکب توصیفی است و کنایه
از بره‌ای که شیر از دو مادر یابد و رسم
است که در گلهٔ گوسپندان بعض بره‌ها
و رای مادر خود از ماده بز دیگر هم شیر خورند
و او منع نمی کند و شیر می دهد از محبت یا این
صورت راه می یابد یا ماده که بزلش مرده
باشد پس (۴) فارسیان برهٔ دو مادری
همین بره را نامند و معنی سوم بیان کردهٔ خان
آرزو مجاز آن و معنی دوم و اول محققین
بالا هم مجاز مجاز باشد ولیکن بقیاس بعید
و با نسبت معنی اول اعتبار صاحب سروری
داریم که از اهل زبان است پس در کلام
خاقانی همین اصطلاح بمعنی چهارم مستعمل
و جا دارد که من وجه متعلق بمعنی سوم هم فهیم
و هیچ لطف با معنی اول و دوم دران بیت نیست
فتامل. (اردو) (۱) وه کمال جس مین
کوئی نقص نه آیا هو. مذکر (۲) وه چیز
یا وه شخص جسکو کوئی نقصان حوادث زمانه
سے نه پهنچا هو. مؤنث و مذکر (۳) وه
چیز جسکو دو طرف سے تقویت هو. مؤنث مذکر
(۴) وه بره جسکو دو ماؤن کا دودھ ملا هو

بره چه شوان توانا اصطلاح. بقول

آنند بحوالۂ مظہر العجائب ۔ از صفات حق سبحانہ تعالی ۔ مؤلف عرض کند کہ دیگر محققین ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند ۔ تا آنکہ سند لفظی استعمال پیش نشود مجرد قول محقق را کافی ندانیم ۔ اگرچہ موافق قیاس است کہ باعتبار محاورہ لطفی ندارد (اردو) ہر اس چیز پر قادر جس پر ہمکو قدرت نہیں ہے (خداوند تعالی کی صفت)

برہ عافیت نزار اصطلاح ۔ بقول مؤید بحوالۂ ادات ۔ ای تن از درستی و بی غمی مغلوب و ضعیف شد ۔ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند و خلاف محاورہ و بی صحت محقق بالا معنی این بیان کردہ است ہیچ وصلاحیت اصطلاح ہم ندارد ۔ ما بجد یکہ معنی اصطلاحی بر سبیل مجاز پیدا می کنیم کہ باشد از کسی کہ او را عافیت و صحت حاصل نیست این است تائید علما (اردو) وہ شخص جو بیغمی سے ناتوان اور ضعیف ہے اور بلحاظ ہمارے معنوں کے غیر تندرست

برہ فلک اصطلاح ۔ بقول جہانگیری در ملحقات (۱) کنایہ از ماہ و بقول رشیدی (۲) بمعنی حمل ۔ صاحب ناصری در ملحقات گوید کہ برج حمل مراد است صاحبان برہان و بحر متفق با ناصری مؤلف عرض کند کہ برہ بمعنی بچۂ گوسپند گذشت پس مرکب اضافی است و موافق قیاس کہ فارسیان برج حمل را بدین نام موسوم کردند معنی اول را تا آنکہ سند استعمال پیش نشود تسلیم نکنیم البتہ برہ فلک بمعنی اول می آید کہ صراحت ماخذش ہمدرینجا کردیم و بجا دارد کہ کاتب جہانگیری در لفظ ماہ بمعنی اسد سہو کردہ باشد (اردو) (۱) چاند مذکر ۔ ماہ ۔ قمر (۲) برج حمل ۔ دیکھو اول برج

برہ گرفتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول رشیدی و بحر و مؤید و بہار و (جہانگیری

در ملحقات) (۱) کنایه از عاجز و زبون گرفتن (حکیم ناصر خسرو ره) از بهر آنکه توبره گیری دگر مرا بها ای بی تمیز مردگی را مشو بره تو صاحب برهان گوید که بره بمعنی عاجز و زبون هم هست. خان آرزو در سراج فرماید که زبون و عاجز کردن که در اصل بره بمعنی زبون و عاجز مستعمل است مؤلف عرض کند که معنی لغوی این (۲) گرفتار کردن در راه و کسی را که در راه گرفتاری کنند بے سروسامان و عاجزی باشد و از گرفتاری خود خبر ندارد از همین عادت معنی اول بر سبیل کنایه قائم شد. آنانکه این معنی را متعلق به معنی چهارم لفظ بره کرده اند سکندری خورده اند که این اصل است و آن ماخوذ از این بلکه ما همه را اینجا اشارهٔ این کرده ایم که در مجرد لفظ بره معنی عاجز نباشد و خان آرزو هم از غور کار نگرفت که این مصدر را ماخوذ از لغت بره دانست جز این نیست که بره مخفف براه بمعنی حقیقی یعنی در راستای راه است و بس (اردو) (۱) عاجز و مغلوب کرنا (۲) راستہ میں گرفتار کرنا۔

بریلیا بقول برهان و هفت و انند بفتح اول و سکون ثانی و کسر ثالث و لام ساکن و تحتانی بالف کشیده بیونانی رستنی باشد که آن را رازیانه گویند و معرب آن رازیانج باشد از روزیکه آفتاب به برج حمل می رود هر که هر روز یکدرهم تخم رازیانه با یک درهم قند سفید سفوف کند و تا سه ماه در خوردن او مداومت نماید در تمام سال مریض نشود و جمیع گزندگان تخم رازیانه خورند بجهت روشنائی چشم و افعی چشم خود را بجهت روشنائی و تقویت بران مالد. صاحب محیط ذکر این نکرده و بر رازیانج

گویدکہ معرب رازیانۂ فارسی است کہ در بادیان مسطور شد وما حقیقت این بر (اقومار ثون) نوشتۂ ایم (اردو) دیکھو اقومار ثون۔

برہم اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اول وثالث بمعنی (۱) باہم ومجتمع (۲) پریشان وآشفتہ وآشفتگی۔ **مؤلف** عرض کند کہ مرکب است از کلمۂ بر کہ بمعنی علی گذشت وہم بمعنی اوست ومعنی حقیقی این (۳) بالاے یکدیگر و (۴) بر سبیل مجاز بمعنی خشمناک وغضبناک و آزردہ کہ انسان درحالت غضب بالای یکدیگر می افتد ومعنی دوم ہم مجاز باشد ولیکن معنی آشفتگی مخصوص بابرہمی است ومعنی اوّل ہم درست است کہ سندش در (برہم افتادن) می آید وسند استعمال ودیگر معانی ہم در ملحقات مذکور شود (اردو) (۱) باہم۔ دیکھو باہم (۲) پریشان۔ دیکھو افژدل (۳) ایک دوسرے پر (۴) برہم بقول آصفیہ خفا۔ ناراض۔ رنجیدہ

برہم افتادن مصدر اصطلاحی۔ (۱) بمعنی جمع شدن بایکدیگر متعلق بمعنی اوّل برہم کہ گذشت (ظہوری ؎) خوشا عشرت کہ خاطر درہم افتد ز غم واندوہ در دل برہم افتد ز (۲) بریکدیگر افتادن کہ مقصود از اظہار کثرت است متعلق بمعنی سوم برہم کہ بجایش گذشت (ولہ ؎) ز بس قربان بکویش برہم افتاد ز برای عید خاک وخون حنا کرد (اردو) (۱) باہم جمع ہونا (۲) ایک دوسرے پر گرنا۔ (اظہار کثرت کے لیے مستعمل ہے)۔

برہمان اصطلاح۔ بقول جہانگیری مرادف برہمن۔ قومی است از ہندوان کہ درمیان ایشان از انہا اصیل تری نبود (امیر خسرو ؎) ز تقدیر ہمہ ابریشمین پوش ز حریر برہمان افگندہ بردوش ز **مؤلف** عرض کند کہ برہمن لغت سنسکرت است۔ بقول ساطع قومی کہ بزنار دار شہرت دارد۔ مرادف براہمن وبرہما ہم لغت سنسکرت است کہ بقولش بمعنی یزدان آمدہ۔ فارسیان

برہمن را مزید علیہ کردہ اند بزیادت الف یا براہمن را
قلب بعض کردند بہر دو صورت مقدس باشد و لیس
(اردو) برہمن۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم
مذکر۔ وید جاننے والا۔ خدا شناس۔ ایک ہندو قوم
ذات کا نام۔

برہم بافتہ اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالۂ
سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی مطلق بافتہ
مؤلف عرض کند کہ برہم درینجا بمعنی اوّل و آست
یعنی باہم بافتہ و ازہمین استعمال مصدر (برہم
بافتن) ہم پیدا می شود و تسامح صاحب رہنما
باتفاق معاصرین عجم باہم است کہ معنی باہم و
بایکدیگر را او اخل معنی نکرد۔ (اردو) بنا ہوا۔
باہم بنا ہوا۔

برہم پیچیدن مصدر اصطلاحی۔ بر روی
یکدیگر پیچیدن و باہم پیچیدن متعلق بمعنی اوّل
برہم کہ بجایش گذشت (ظہوری ۵) نالہ پیچیدہ
زبس بر دل تنگم برہم کہ شد گرہ آہ اگر عقدہ
کشائی نرسد (اردو) باہم لپٹ جانا۔ ایک
دوسرے سے لپٹ جانا۔

برہم تافتہ اصطلاح۔ بقول مؤید و ہفت
یکجا جمع کردہ و پیچیدہ چنانچہ چند رسن یکجا جمع
کردہ بہ پیچند تا بایکدیگر بیامیزد **مؤلف** عرض
کند کہ اسم مفعول (برہم تافتن) است کہ بمعنی
بالای یکدیگر۔ و باہم تافتن باشد و برہم درینجا بمعنی
اوّل و سوم اوست (اردو) باہم بٹا ہوا۔

برہم چسپیدن مصدر اصطلاحی۔ بمعنی باہم
و بر یکدیگر چسپیدن (ظہوری ۵) دل و داغش
چنان برہم بچسپیدہ کہ از ہم شان توان ہرگز
جدا کرد مخفی مبادکہ برہم درینجا بمعنی اوّل و سوم
اوست (اردو) باہم چمٹ جانا۔

برہم چیدن مصدر اصطلاحی۔ بہار عشق ذکر
این از معنی ساکت و نقل نگارش (انند) اتباع
کند **مؤلف** عرض کند کہ در محاورۂ فارسیان
معانی مختلفہ دارد ازینجاست کہ بہار تفصیلش را

بمانی سپارد (۱) بمعنی یکی بالای دیگری جمع کردن متعلّق بمعنی اوّل برہم چنانکہ (برہم چیدن خار در چیزی) (ظہوری ؎) چہ خارہا کہ نچیدہ است درکفم برہم ٭ زمن نبود درین باغ گل نچیدہ تری ٭ (ولہ ؎) بہر بلبل داغہا از برگ برہم چیدہ گل ٭ شمع در پروانہ سوزی خود سراپا آتش است ٭ و (۲) کنایہ از خون کردن وظلم کردن۔ مجاز معنی دوم برہم کہ گذشت کہ پریشان کردن چیزی برباد کردن است چنانکہ (برہم چیدن خون) (ولہ ؎) خون تعریف بہار وصل برہم چیدہ ام ٭ در تموز ہجر مغز استخوان آوردہ ام ٭ و (۳) تہ کردن چنانکہ (برہم چیدن داغ) (ولہ ؎) داغہا بر غنچۂ دل سخت برہم چیدہ ام ٭ بر جگر گر ہمین سازم یک گلستان وا ہست ٭ مخفی مبادکہ (برہم چیدن سفرہ) ہم متعلق ہمین معنی است (۴) کنایہ از درست کردن وجمع کردن متعلق بہ معنی اوّل برہم چنانکہ (برہم چیدن داغ) (علی قلی بیگ ؎) زبس داغ تو برہم چیدہ ام در سینۂ سوزان ٭ چراغ اہل دل روشن شد از کاشانہ ام ہرشب ٭ (اردو) (۱) باہم جمع کرنا (۲) کسی چیز کا خون کرنا یعنی اس کو زائل کرنا (۳) تہ کرنا لپیٹنا (۴) جمع کرنا۔ ایک دوسرے پر جمانا۔

برہم خاستن مصدر اصطلاحی۔ پیدا شدن بتواتر وبرہم درینجا من وجہٍ متعلق بمعنی اوّل اوست بر سبیل مجاز (ظہوری ؎) بجای موج خیزد برق برہم ٭ بدریا ریزی از خاکستر من ٭ (اردو) پیدا ہونا۔

برہم خوردن مصدر اصطلاحی۔ بہار ذکر این کردہ از معنی ساکت وبقول بحر (۱) پریشان شدن متعلق بمعنی دوم برہم کہ گذشت (صنایع ؎) از نسیمی دفتر ایام برہم می خورد ٭ از ورق گردانی لیل ونہار اندیشہ کن ٭ (میرزا بیدل ؎) باطن آسودہ از یک حرف برہم می خورد ٭ غنچہ تا خوابش نفس برلب رساند بیدل است ٭

ظہوری ؎) زغم چندان پریشان نیست برہم خوردہ کاکل ؛؛ بزیرکوہ ماندن بہ کہ بیتاب کمر گشتن ؛؛ (صائب ؎) عارف ز موج حادثہ برہم نمی خورد ؛؛ از شور بحر آب گہر گل نمی شود ؛؛ و (۲) برافروختہ و خشمناک شدن متعلق بمعنی چہارم برہم (ظہوری ؎) باد خاکم را بہر دو آتشم آبم را بسوخت ؛؛ خوردہ برہم طینتم از اعتدال افتادہ ام ؛؛ مخفی مبادکہ بعضی این را ہم متعلق بمعنی اول دانند و ما برخلاف شان کہ ذوق سخن با ہر یک مخصوص است (اردو) (۱) پریشان ہونا۔ (۲) غضبناک ہونا۔

برہم درہم | اصطلاح۔ بقول اننذ بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح (۱) بمعنی پریشان و آشفتہ و زیر و زبر **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان گویند کہ " ہمہ کار و بار و انتظام شان درہم و برہم شد " یعنی پریشان و تہ و بالا و خراب شد نا این را بہ تقدیم برہم بر درہم نشنیدیم محققین بالا شنیدہ باشند۔ خلاف قیاس نیست و (۲) بمعنی خشمناک چنانکہ معاصرین عجم گویند " با او حرف مزن چہ امروز مزاجش خیلی برہم و درہم است " یعنی خشم ناک و غضبناک است (اردو) (۱) درہم برہم۔ بقول آصفیہ۔ فارسی تہ و بالا۔ ابتر۔ الٹ پلٹ۔ گڑبڑ۔ و (۲) خفا ناراض۔

(۱۷۴۳۳) **برہم ریختن** | مصدر اصطلاحی۔ بالای یکدیگر نہادہ شدن متعلق بمعنی سوم برہم کہ گذشت موافق قیاس است متعدی ہم آمدہ یعنی بالای یکدیگر نہادن کہ ریختن لازم و متعدی ہر دو می آید (ظہوری ؎) نیاز ہر دو عالم ریخت در بازار او برہم ؛؛ نیرز و نیم نازش را خریدارانچنین باید ؛؛ (ولہ ؎) شعلۂ آہست ز موج گریہ برہم ریختہ ؛؛ آتش آب درون و از برون سر دادہ ایم ؛؛ (اردو) ایک پر ایک رکھا جانا۔ رکھنا۔

برہم زدن | مصدر اصطلاحی بقول بحر

بمعنی پریشان ساختن وبقول بہار زیروزبر کردن وخراب وپریشان کردن مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم برہم وسند این در ملحقات می آید (اردو) برہم کرنا۔ پریشان کرنا۔ صاحب آصفیہ نے صرف (برہم ہونا) کا ذکر کیا ہے جو اسی کا لازم ہے۔

برہم زدن آب وخاک | مصدر اصطلاحی

کنایہ از تہ وبالا کردن وبرباد کردن وتباہ کردن جہان (انوری ؎) لشکر طغرل تگین

برہم زندی آب وخاک ٭ گرنہ ساکن داردی

شان ہیبت طغرل تگین ٭ (اردو) دنیا کو تہ وبالا کرنا۔ تباہ کرنا۔

برہم زدن اسباب | مصدر اصطلاحی۔ پریشان وتہ وبالا کردنش (انوری ؎) بسخای

کہ وصف ہیچ نش ٭ ہمہ اسباب عقل برہم زد ٭

(اردو) سامان کا برہم اور پریشان اور تہ وبالا کرنا۔

برہم زدن جہان | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر (۱) جستجو کردن وتلاش کردن۔ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد۔ طالب سند استعمال می باشیم کہ بگوش مانخورد ومعاصرین عجم بر زبان ندارند وبہ تحقیق ما (۲) مرادف (برہم زدن آب وخاک) کہ گذشت وموافق قیاس است۔

(اردو) (۱) تلاش کرنا۔ بقول آصفیہ۔ ڈھونڈنا کھوج لگانا۔ سراغ لگانا (۲) دیکھو (برہم زدن آب وخاک)

برہم زدن چشم | مصدر اصطلاحی۔ پریشان شدن چشم وبہ تکلیف افتادن آن وکنایہ از بند وبیکار شدنش۔ ومتعدی آن ہم (صائب ؎) چشمی است کہ برہم زدہ از موی زیاد است ٭ تا دل رگ خامی زہوس داشتہ باشد ٭ (اردو) آنکھ بند ہونا۔ آنکھ بند کرنا۔

برہم زدن دفتر | مصدر اصطلاحی۔ پریشان کردن دفتر (میرزا معز فطرت ؎)

برہم زدیم دفتر رنگ پریدہ را ٭ بر نام ہیچکس رقم

وصل یار نیست (اردو) دفتر پریشان کرنا۔

برہم زدن دودمان مصدر اصطلاحی

برباد و تباہ کردن خاندان (محتشم کاشی ؎) کی گمان می برد دل کان شمع فانوس حجاب زیرچون زعفران دم زند صد دودمان برہم زند (اردو) خاندان کو برباد کرنا۔ تباہ کرنا۔

برہم زدن دیدہ مصدر اصطلاحی۔ مرادف (برہم زدن چشم، (ظہوری ؎) دیدہ برہم زن و حائل بردار ز بشنین گیتی و در بان بشناس (اردو) دیکھو برہم زدن چشم۔

برہم زدن قرار مصدر اصطلاحی۔ کنایہ باشد از بی قرار و پریشان کردن و لازم ہم۔ (ظہوری ؎) دادیم قسم بہ بی قراری کز برہم زنی قرار ما را (اردو) بی قرار کرنا پریشان کرنا۔ بی قرار ہونا پریشان ہونا۔

برہم زدن گل مصدر اصطلاحی۔ بہ کسر کاف فارسی۔ پریشان و برباد کردن (ظہوری ؎) عشق او کرد خوب زشت مرا ز زدہ برہم گل سرشت مرا (اردو) مٹی خراب کرنا۔ بقول آصفیہ تباہ کرنا۔ خراب کرنا۔ ستیاناس کرنا۔ برباد کرنا۔

برہم زدن لب مصدر اصطلاحی۔ کنایہ از بند کردن و شدن لب (ظہوری ؎) بجنبش آن مژگان صد حکایت در میان داری ز اگر گاہی لبی برہم زند اظہار می گنجد (اردو) لب بند کرنا۔ لب بند ہونا۔

برہم زدن نقش مصدر اصطلاحی بقول بہار بر سر نقشیان و بہ ہوس آمدن طبیعت چیف است کہ سندی پیش نکرد و محققین فارسی زبان برزبان ندارند ولیکن موافق قیاس است و کنایہ باشد از پریشان شدن و کردن طبیعت (اردو) طبیعت کا پریشان ہونا۔ طبیعت کو پریشان کرنا۔

برہم زدن نسخہ مصدر اصطلاحی۔ برباد کردن و ضائع کردن و از دست دادن آن

ظهوری ؎) برهم زدیم نسخهٔ ترکیب عشق را٭ قوت بضعف و عجز به پیری گذاشتیم٭ (اردو) نسخہ ضائع کرنا۔ کھونا۔

برهم زننده استعمال۔ بقول شمس نگ بستن و پیوستن و مژه برهم زدن مؤلف عرض کند که اسم فاعل است از مصدر (برهم زدن) آنکه گذشت محقق بی تحقیق غور نکرده معانی غلط و خلاف قیاس نوشت (اردو) نا قابل ترجمہ۔

برهم شدن مصدر اصطلاحی (۱) پریشان شدن و (۲) در غضب آمدن۔ معاصرین عجم برزبان دارند (ظهوری ط؎) ازان اسباب ایمانی که برهم شود ایمان٭ فدای چشم کافر ماجرا که چشم ان کردن٭ (اردو) (۱) پریشان ہونا (۲) برہم ہونا۔ خفگی ہونا۔ دیکھو خشم شدن۔ (۲۳۴۹)

برهم شکستن چین زلف مصدر اصطلاحی۔ چین زلف را پریشان کردن و پریشان کردن زلف است وبس (انوری ؎) صبا را پای کی زلف تو بشکست٭ چو چین زلف را برهم شکستند٭ (اردو) زلف کو پریشان کرنا۔

(۲۳۵۰) **برهم فشاردن جگر** مصدر اصطلاحی۔ کنایه باشد از پژمرده کردن جگر (ظهوری ؎) این ناله ام از کام و زبان برنشر اود٭ کز درد تو برهم فشاره جگرم را٭ (اردو) جگر کو پژمردہ کرنا۔

(۲۳۵۱) **برهم فگندن دام** مصدر اصطلاحی۔ گستردن دام است وبس (ظهوری ؎) صیاد آهوییت سر ما زده ها زبس٭ برهم فگنده دام تو از دانه پر شد است٭ (اردو) دام بچھانا۔ دام پھیلانا۔

برهم کاره اصطلاح۔ بقول بهار (۱) تباه کنندهٔ کار (میرزا صائب ؎) عشقبازان را طرف بسیار پیدا میشود٭ کار اگر عشق است ابرهمکار پیدا می شود٭ و فرماید که از اهل تحقیق مسموع است که بخط میرزای مذکور (پرهمکار) بضم بای فارسی بنظر آمده و درین صورت همکاره بمعنی هم پیشه و

حریف باشد یعنی بسیار حریف و ہم پیشہ ہم سپید صاحب انند حرف بحرف نقل نگارش مؤلف عرض کند کہ لفظ برہم مرکب شدہ است با لفظ کار و ہر دو بمعنی خود است و اسم فاعل ترکیبی ا بقاعدہ فارسی و آنچہ ذکر بای فارسی ... کردہ است محل آن نیست و (برہم کار) با اسم با ای فارسی بجایش ہم می آید سبحان اللہ چہ خوش تحقیق است کہ اہل تحقیق دیوان قلمی صائب را دیدہ اند و بعوض موحدہ - بای فارسی مکتوب بود و ازینہم سخن آفرینی برای آنست کہ این را بمعنی حریف گیرند وای بر تحقیق - می پرسیم از کہ اگر (برہم کار) را کنایہ از حریف گیرند چہ نقصان باشد کہ کنایہ لطیف است چرا کہ برہم کنندہ کار عاشق ہمان حریف است ... کوہ کندن و موش مردہ بر آوردن از تحقیق نیست و دور است از شان تحقیق و تحقیق آنست کہ معنی بیان کردہ اش حقیقی است و (۲) کنایہ باشد از رقیب (اردو) (۱) کام کو برہم کرنے والا (۲) رقیب - بقول آصفیہ حریف دشمن - عدو و مخالف (تذکیر ہ) یہ نہ ہوگا کہ مرے قتل سے در گزر ینگے نہ جو رقیبوں نے سکھایا ہے وہ کر گزرینگے

برہم کردن مصدر اصطلاحی متعدی برہم شدن بہر دو معنی کہ گذشت معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) (۱) پریشان کرنا - برہم کرنا - (۲) غصہ دلانا - برافروختہ کرنا - بھڑکانا -

برہمن بقول سروری (۱) نام بت پرستان (سعدی ہ) بہ تقلید کافر شدم روز چند برہمن شدم در مقالات زند و بقول جہانگیری با اول و ثانی مفتوح بہ ہای زدہ قومی است از ہندوان کہ درمیان ایشان از انہا اصیل تر نبود - مرادف برہمان (کہ گذشت) و برہمند (کہ می آید) و بقول جامع بمعنی اصل ہنود - و بت پرست و زنار بند و بقول برہان اصل و نسب ہندوان و نیز باید کہ بر وزن گر گدن بفتح اول و سکون ثانی ہم آمدہ صاحب ناصری گوید

که بروزن قلمزن یعنی بت پرست و زنّار بند ابجب هنود و بقول بعض گوید که چون نام زرتشت براهام
بوده و بیاس حکیم از هندوستان بامتحان وی بایران آمده بعد از ملاقات و مقالات ره سپر کیش
و آیین او گردیده بهندوستان بازگشت و طریقت او را بهندیان بیاموخت آن طایفه را برهمن
لقب شد و براهمه بقانون عرب جمع آن - یکی از فضلا گفته (ع) ای برهمن آن عذار چون لاله
پرست تو رخسار نگار چارده ساله پرست تو کر چشم خدای بین نداری باری تو خورشید پرست.
شو نه گوساله پرست تو و فرماید که برهمند و برهمه مرادف آن - خان آرزو در سراج گوید که
تحقیق اینست که لفظ هندی است و معنی آن موافق مذهب اینها در جائیکه چهار طریق قرار داده
جمشید نوشته مرقوم است و چون تلفّظ آن بر غیر هندی دشوار است برهمن مقرر کردند چه در
فارسی و چه در عربی از ینجهت جمع آن در عربی براهمه و در اصل بای آن مکسور بود و فتح با و
سکون را و فتح را هر دو صحیح است و فرماید که وجه صحت (برهمه) میتواند شد که نون را از جهت تخفیف
حذف کرده ها در آخر زیاده کرده باشند و وجه زیادت دال در آخر برهمند بجایش خواهد آمد - بهار
گوید که براهمه جمع برهمه باشد نه برهمن و فرماید که لفظ براهمه تراشیده فارسی زبانان مشتهر است و در
کتب تواریخ مثل اکبرنامه و غیره مذکور مولّف عرض کند که خان آرزو پی بحقیقت نبرده است ا
هندی نیست بلکه لغت سنسکرت است از لفظ برهم بکسر اوّل و فتح دوم و سکون های هوّز بمعنی یزدان
و روح اعظم و نون نسبت که در سنسکرت می آید معنی لفظی این منسوب به خدا و قومی که خود را بخصوصیت
خاص کند از جمیع اقوام هنود و شریف تر دانند در اینها. فارسیان تصرّفی در اعراب کرده اند و برهمه را
معرّب برهمن قیاس توان کرد به تبدیل نون به های هوّز و براهمه جمع معرّب بقاعدهٔ عرب و لیکن

صاحب محیط المحیط براہمہ را جمع برہمن نوشتہ و برہمن را معرب قرار دادہ بہر دو صورت براہمہ ترکیبِ
فارسی زبانان نیست و محققین لغات عرب برہمہ را ترک کردہ اند و برہمن را معرب گرفتہ اند و اینچہ
(برہمان) بالف گذشت ۔ جا دارد کہ مزید علیہ این دانیم و جا دارد کہ آن را ہم لغت مستقل سنسکرت خیال
کنیم کہ ترکیب آن بالفظ برہما و نون نسبت است و برہما بمعنی یزدان مرادف برہم کذا فی الساطع
و برہمند کہ بزیادت دال زائد در آخر می آید مقدس است کہ فارسیان دال زائدہ در آخر کلمات می
آورند چنانکہ شفتالو و شفتالود (اردو) برہمن ۔ اسم مذکر ۔ دیکھو برہمان ۔

(۲) برہمن بقول برہان حکما و علما و دانشمندان و پیر و مرشد و بت پرستان و آتش پرستان ہم
و بقول جامع بمعنی حکما پیر و مرشد بت پرستان ۔ صاحب ناصری گوید کہ پیشتر بر علمای ہنود اطلاق
کنند چہ برہما بعقیدۂ ایشان فرشتۂ بسیار بزرگ است و او را تمجید و نیایش کنند **مؤلف** عرض
کند کہ مجاز معنی اوّل است و بس حقیقت این ہمین قدر است کہ حکما و علما و دانشمندان و فقرای
ایشان در ہمین قوم یافتہ شدند و علما و فقرای دیگر اقوام را ہم اینہا بزبان خود برہمن خوانند ۔ پس
تعریف این را در جمع کردن غلط است بلکہ حکیمی و عالمی و عاقلی و فقیری اعم از اینکہ از قوم شان باشد
یا از دیگر اقوام و مذاہب ۔ در سنسکرت برہمن گویند بمجاز (اردو) سنسکرت مین حکیم اور عالم اور عاقل
اور فقیر کو بنظر عزت بر سبیل مجاز برہمن کہتے ہین اس لئے کہ قوم ہنود مین یہ لوگ عموماً برہمن ہی
پائے گئے ہین ۔

(۳) برہمن بقول سروری بحوالۂ تحفہ بتخانہ و بحوالۂ نسخۂ وفائی بتکدہ ایست در ہند (میر معزی)
بہار چین کن ازان روی بزم خانۂ خویش ٭ اگرچہ خانۂ تو نوبہار برہمنست ٭ **مؤلف** عرض کند کہ

باعتبار سروری این را هم مجاز معنی اوّل دانیم که بتکده را منسوب به خدا کردند و ماخذ این همان که برمعنی اوّل گذشت (اردو) بتکده بقول آصفیه بتخانه ـ فارسی ـ اسم مذکّر ـ دیکھو بتکده ـ

برهمند | بقول برهان و بحر و جامع و جهانگیری مرادف برهمن که گذشت **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت ماخذ این را بر برهمن بیان کرده ایم که مزید علیه آن و مفرّس است ـ (ناصر خسرو ؎) برهمندی را بدل در جای کن ٭ گرهمی زاین دو پرستی برهمی ٭ (اردو) دیکھو برهمن ـ

برهمنه | خان آرزو در سراج ذکر این با برهمن کرده و مرادف برهمه و برهمن قرار داده ـ ما حقیقت برهمه را بر معنی اوّل برهمن بیان کرده ایم که معرّب است و برهمنه جز این نیست که مزید علیه باشد یعنی بر برهمن های هوّز زیاده کرده اند و استعمال این از نظر ما نگذشت و دیگر محقّقین فارسی زبان ذکر این نکرده اند معاصرین عجم بر زبان ندارند ـ طالب سند استعمال می باشیم (اردو) دیکھو برهمن ـ

برهم نهادن | مصدر اصطلاحی ـ بالای یکدیگر نهادن و جمع کردن (ظهوری ؎) چه جادو در پس پرده برهم ٭ اگر جان تواند شدن رونمایت ٭ (وله ؎) یک روز بیش گرچه ز هجران نرفته است ٭ صد ساله مرد نیست که برهم نهاده ایم ٭ (وله ؎) روزهای تیره بختان را ز شب برهم نهاد ٭ صبح روی آنکه بر خورشید مادرزاد بست ٭ (اردو) ایک دوسرے پر رکھنا ـ جمع کرنا ـ

(۱۵۳۳) **برهم نهادن چشم** | مصدر اصطلاحی ـ بند کردن چشم ـ مخفی مباد که درینجا چشم را بر سبیل مجاز بمعنی غلاف چشم و پلک گرفته و از همین معنی کنایهٔ بند کردن چشم پیدا می شود ـ فقائل (ظهوری ؎) چشم برهم نه زبان درکش ز آفت ایمنی ٭ خلوتی از خویش می ترسد بخلوت می رود ٭ (اردو) آنکھ بند کرنا ـ

برهمون | بقول شمس ـ (۱) بالضّم آرایش و

(۲) دائره که ملون گاه ماه باشد که بگرما و آفتاب پدید آید و فرماید که ببای فارسی هم آمده **مؤلف** عرض کند که انچه ببای فارسی عربی بمعنی دائره می آید برہون) بدون میم است صراحت ماخذش هم اینجا کنیم دراینجا همین قدر کافی است که غلطی کاتب مطبع یا تسامح محقق باشد که بامیم چارم نوشت ۔ هم محققین فارسی زبان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند بدون سند استعمال اعتبار را نشاید و اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که مرکب باشد از برهم بمعنی خورش و واو و نون نسبت و معنی لفظی اینها منسوب بہم یعنی چیزی که پر چیزی است و کنایه از آرایش و هاله ۔ اندرینصورت باید که با فتح باشد نه بالضم ۔ و جا دارد که حرف چلیپه برہون و انیم که می آید میم زائد باشد و بس چنانکه (از برم) و (چپا، وچپرام) (اردو) (۱) آرایش ۔ مؤنث دیکھو آرایش (۲) ہالہ بقول آصفیہ ۔ اسم مذکر ۔ دائرہ ۔ منڈل ۔ کنڈل ۔ چاند کا

برهمه | بقول برہان و جامع و (جہانگیری در ضمیمه) و (خان آرزو در سراج) مرادف برہمن

مؤلف عرض کند که ما بذیل معنی اوّل برہمن حقیقت این بیان کرده ایم که معرب است (میر خسرو ۵) زلفد برہمه ایرشیمی پوشش بحریر پر نیان افگنده بر دوش (اردو) دیکھو برہمن

برهمه سوگند | مقوله ۔ بقول بہار و انند یعنی همه را سوگند است (طالب آملی ۵) عزیز تم از اوج ملامت فگند ۔ برهمه سوگند که خوار هم کنید **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی است و ضرورت نداشت که بصورت مقوله یا محاوره بیان کنیم (اردو) تمام پر قسم ہے یعنی تمام لوگون کو قسم دیتا ہون

برهمی معامله | اصطلاح ۔ بقول انند بجواله فرہنگ فرنگ بند شدن کار و بیر و نقی آن **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است معاصرین عجم بر زبان دارند و دیگر محققین فارسی زبان ساکت (اردو) معاملہ کی برہمی ۔ یا خرابی ۔ مؤنث

بره نشاندن | مصدر اصطلاحی ۔ منتظر کا و در انتظار نشاندن کسی که انتظار کسی می کند رہگذرش می نشیند (ظهوری ۵) انتظارم بعشق

ازبسکه نشاندؔ نتوانم که دمی چشم زره بردارم (اردو) تاک مین بٹھانا۔ انتظار کروانا۔

برہ نشستن مصدر اصطلاحی۔ لازم مصدر گذشته نشستن بر راه و انتظار کردن (ظهوری ؒ) شبها بره نسیم نشین ؔتا مهر تو بر سحر نیفتد ؔ (اردو) رسته پر بیٹھنا۔ انتظار کرنا۔

(الف) برہنگی بقول بہار (ب) بالتحریک **(ب) برہنہ** و بالسکون (۱) بمعنی عریان مثل تیغ برہنہ و لوای برہنہ (۲) بمعنی خالی و مجرد مجاز است چون درخت برہنه یعنی درخت بی برگ و امثال آن (صائب ؒ) بی پاره جگر نبود راه را اثر ؔ از لشکر است فتح لوای برہنه را (محمد قلی سلیم ؒ) گلی دارم ز رنگ و بو برہنه ؔ سهی سروی چو آب جو برہنه ؔ صاحب تحقیق الاصطلاحات بر معروف قانع **مؤلف** عرض کند که معنی اول حقیقی است یعنی کسی که از بی ملبوسی عریان است و معنی دوم کنایه از بی سر و سامان اعم از آنکه برای انسان باشد یا غیر انسان (صائب ؒ) پروای اسپ نیست گدای برہنه را ؔ سیل آب زندگی است سرای برہنه را ؔ مخفی مباد که بره بمعنی بیرون بمعنی بیرون گذشت و بره بمعنی لبست و پیشانی و تنش بر بمعنی روشن هم و هن بالفتح بقول برهان بمعنی اندام می آید و های هوّز در آخرش آمده افادهٔ معنی مفعولی کند پس معنی ترکیبی این کسی که اندام خود روشن و بیرون دارد و کنایه از غیر ملبوس و معنی دوم مجاز آن همین قدر است حقیقت ما خذ (ب) و اختلاف اعراب نتیجه محاورهٔ زبان که بر وزن سرغنه و نشانه هر دو آمده و (الف) بقاعدهٔ فارسی افادهٔ معنی مصدری کند بحذف های هوّز و زیادت کاف فارسی با یای مصدری (طالب آملی ؒ) تیغ در برہنگی فاش کند جوهر خویش ؔ مصلحت هاست درین شیوهٔ عریانی ما ؔ و جا دارد که الف را هم بهر دو معنی مصدری (ب) گیریم یعنی بی لباسی و بی سر و سامانی۔

(اردو) (الف) برہنگی ننگاپن۔ بی لباسی
مونث (ب) (۱) برہنہ۔ ننگا۔ بی لباس۔
(۲) بی سر وسامان۔

برہنہ بودن | استعمال۔ صاحب ہم صفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی عریان بودن۔ کہ حقیقی است (اشرف زادہ نانی
؎) برہنہ بود جہان غدّی و درزی ابر ژندہ تخت
ازپی عالم سفید پیراہن ؎ (اردو) برہنہ رہنا ننگا رہنا

(الف) **برہنہ پا پا گذاشتن** | مصادر اصطلاحی۔
(ب) **برہنہ پا پا نہادن** | بقول بحر (۱)
(ج) **برہنہ پا قدم زدن** | درحالتی کہ پا
از کفش خالی باشد بر چیزی پا گذاشتن (وحید الف
؎) چگونہ حرف تو لبی پردہ با رقیب زنم ؎ برہنہ
پا نتوان پا بر روی خار گذاشت ؎ (جامی ج ؎)
برہنہ پا قدم بر خاری زدو ؎ بگل از خار و خس مسما
میزدن ؎ بہار بذکر (الف) قانع خان آرزو در
چراغ ہدایت بذکر (ب) سند وحید پیش کردہ
متعلق بالف است و فرماید کہ اگرچہ تکرار لفظ
ولیکن در واقعہ این لفظ مکرر نیست فتامل وہ
بحر نقل ہمین فقرۂ آخرہ برداشتہ مؤلف ع
کند کہ تکرار لفظ پا در الف و ب مسلم است
در ج بعوض پا قدم است ولیکن در معنی از (برہنہ
پا) بی کفش و نعلین مراد است یعنی پای کہ برہنہ
و عریان است پس نشنیدہ ایم کہ خان آرزو چہ گوید
کہ در واقعہ لفظ پا مکرر نیست۔ شک نیست کہ لفظ
مکرر است فتامل۔ مخفی مباد کہ از مصدر (ج) معنی
(۲) برہنہ پا برفتار آمدن ہم پیدا است کہ (قدم
زدن) در محاورۂ عجم بمعنی رفتار کردن و رفتن می
آید (اردو) (۱) بغیر جوتی کے کسی چیز پر پاؤن
رکھنا (۲) ننگے پاؤن چلنا۔

(الف) **برہنہ پای** | اصطلاح۔ الف۔
(ب) **برہنہ پائی** | بقول بہار و انندراج
مؤلف عرض کند کہ کسی کہ در پایش کفش
و نعلین نباشد (ظہوری ؎) دل برہ پیکر دان

یافتہ رہنمای را ؎ بردم تیغ می بردجان برہنہ پائی از
و (ب) بزیادت یای مصدری درآخر الف
افادہ معنی مصدری کند یعنی بی نعلینی و عریانی
پای (صائب ـہ) فغان کہ آبلہ درپردہ می کند
اظہار ؎ شکایتی کہ مرا از برہنہ پائی نیست ؎ (اردو)
(الف) ننگے پاؤں۔ بقول آصفیہ۔ برہنہ پا۔
(ب) برہنہ پائی۔ مؤنث یعنی جوتا پاؤں میں
نہ رہنا۔ حاصل بالمصدر۔

برہنہ جو | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
فرہنگ فرنگ بفتح جیم وسکون واو نوعی از
جو باشد بی قشر و پوست **مؤلف** عرض کند کہ
قلب اضافت جوبرہنہ (اردو) جو کی ایک قسم
جس پر چھلکا نہیں ہوتا۔ مذکر۔

(الف) برہنہ رو | اصطلاح۔ بہار
(ب) برہنہ روی | مذکر (الف) گوید کہ
(۱) بی حجاب وگشادہ روی **مؤلف** عرض
کند کہ ہردو یکی است جزاین کہ درآخر (ب)
یای زائد است ومقصود محققین ازین معنی زبان دراز
است چنانکہ از سند شان پیدا است (اسمعیل ایما
ـہ) تیغ زبان بدگوہر جوہری ندارد ؎ تا حلقہ ہای
خط شد جوشن برہنہ رو را ؎ وبقول صاحب
تحقیق الاصطلاحات (۲) امرد **مؤلف**
عرض کند کہ این کنایہ ایست کہ روی امرد
برہنہ از خط باشد (صائب ـہ) حسن برہنہ
رویان بریک قرار باشد ؎ ہر روز خط کمالی بہ
حسن می فزاید ؎ **مؤلف** عرض کند کہ (۳)
بمعنی حقیقی بی نقاب ہم (صائب ـہ) زہی
نقاب جمالت برہنہ روئی ہا ؎ خموشی تو زبان بند
کا مجوئی ہا ؎ (اردو) الف و ب (۱) منہ پھٹ
بقول آصفیہ۔ منہ زور۔ بیہودہ گفتار۔ زبان
دراز۔ دریدہ دہن۔ موقع بے موقع بولنے والا
(بحر ـہ) تو توہین من کرو نہ تم اسے شیخ کو
رند بیخوار سے بہت منہ پھٹ ؎ (۲) امرد یعنی
وہ لڑکا جس کا خط آغاز نہ ہوا ہو۔ مذکر (۳)

بے نقاب جس کے منہ پر نقاب نہو۔

برہنہ زدن حرف | مصدر اصطلاحی

بقول بحر (۱) صریح و پوست کندہ گفتن بیان نکرا ین ساکت (مخلص کاشی ؎) برہنہ ہر کہ زند حرف در برابر خصم / حریف خویش بخاک افگند چو کشتی گیر / **مؤلف** عرض کند کہ (۲) در پردہ نگفتن و صاف گفتن و بجرأت و بلا تامل گفتن۔ بمعنی اول الذکر را تسلیم نہ کنیم و سند قول ما ہم کلام مخلص کاشی است کہ بالا گذشت فتأمل (اردو) (۱) پوست کندہ۔ کہنا تفصیل کے ساتھ کہنا۔ (۲) جرأت کے ساتھ بلا تامل صاف صاف کہدینا۔

(الف) برہنہ سر | اصطلاح۔ (الف)

(ب) برہنہ سری | بقول انند بحوالہ

فرہنگ فرنگ (۱) عریان سر و (۲) کنایہ از حاجی است و (ب) بقولش بمعنی مجرمی و بیحرمتی و تمردی۔ صاحب شمس بمعنی دوم الف قانع و گوید کہ محرم کعبہ در حالت احرام سر برہنہ و نسبت (ب) فرماید کہ کنایہ از احرام است در راہ کعبہ صاحب ضمیمۂ برہان بمعنی اول الذکر (ب) قانع و صاحب بحر عجم ہم بالش۔ **مؤلف** عرض کند کہ (الف) اسم فاعل ترکیبی است بمعنی اول و معنی دوم کنایۂ موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند می باشیم کہ معاصرین عجم ازان ساکت و دیگر محققین فارسی زبان ذکر این نکردہ اند۔ (ب) (۱) بمعنی حقیقی یعنی سر برہنگی و عریانی سر بزیادت یای مصدری بر الف و (۲) حالت احرام نظر بر قول شمس و نظر بمعنی دوم (الف) و (۳) بیحرمتی چنانکہ ذکرش بالا گذشت اگرچہ این ہم موافق قیاس است ولیکن مشتاق سند می باشیم۔ ازینکہ معاصرین عجم و دیگر محققین اہل زبان ازین معنی اصطلاحی سکوت ورزیدہ اند (اردو) (الف) (۱) ننگے سر۔ (۲) وہ شخص جو احرام حج باندھا ہوا ور ننگے سر ہو۔ (ب) (۱)

سر برہنگی یعنی وہ حالت جو سر پر کوئی لباس نہ ہو مؤنث
مؤنث (۲) احرام کی حالت مؤنث (۳) بیچارگی

برہنہ شدن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی عریان شدن (جمال اصفہانی ؎) پس برہنہ بشوند چون شمشیر تا کہ با نفس کارزار کنند ٭ (اردو) برہنہ ہونا ۔ ننگا ہونا ۔

برہنہ قدم | اصطلاح ۔ بقول بہار معروف مؤلف عرض کند کہ کسی کہ پای او کفش ندارد اسم فاعل ترکیبی است (کمال اسمعیل ؎) طرف کلاہ نرگس و چین قبای گل ٭ زربفت و من برہنہ قدم چون صنوبرم ٭ (اردو) دیکھو برہنہ پا ۔

برہنہ کردن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ (۱) بمعنی حقیقی است یعنی عریان کردن صاحب انند بحوالہ فرہنگ فرنگ گوید کہ (۲) بے حجاب و بی پردہ کردن مؤلف عرض کند کہ برای معنی دوم طالب سندی باشیم ۔ (نظامی ؎) خوردن آن گندم نامردمش ٭ کرد برہنہ چو دل گندمش ٭ (اردو) (۱) ننگا کرنا (۲) بے پردہ اور بے حجاب کرنا ۔

برہنہ گشتن | استعمال ۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی اوست یعنی عریان شدن (خسرو دہلوی ؎) برہنہ گشتہ تنۂ گل بباغ ٭ بادکنان خس کشی از روی لاغ ٭ (اردو) ننگا ہونا برہنہ ہونا ۔

(الف) **برہنہ گفتن** | مصدر اصطلاحی ۔
(ب) **برہنہ گو** | صاحب آصفی ذکر
(ج) **برہنہ گوئی** | (الف) کردہ از
معنی ساکت و (ب) بقول بہار آنکہ بی پردہ حرف زند و صریح و پوست کندہ بگوید و فرماید کہ ہم برین قیاس است (برہنہ زدن حرف) کہ گذشت (میرزا اسمعیل ؎) گر عیب تو نخواہی

پوشیده بر تو ماند که پیراهن تن خود گردان برهنه
گور ا که صاحب بحر ذکر (ج) کرده گوید که صریح و
فاش گفتن **مؤلف** عرض کند که حقیقت (الف)
بر (برهنه زدن حرف) گذشت و این مرادف
آنست و خیال خود هم همدر اینجا ظاهر کرده ایم (ب)
اسم فاعل ترکیبی است از امر حاضر الف و ج، حاصل
بالمصدرش دیگر هیچ (اردو) الف دیکھو برهنہ
زدن حرف (ب) صاف و صریح کہنے والا۔ صاف و
صریح کہدے (ج) صاف گوئی۔ مؤنث۔

برهنه ماندن | عریان و بی لباس ماندن است صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت (خسرو دہلوی ؒ) هر شجر باغ زر
تا برهنه ماند ز بی برگی خود برهنه (اردو) ننگا رہنا۔

برهوت | بقول برهان بروزن مبهوت (۱) نام دادی است در حضرموت۔ و فرماید که گویند
در اینجا چاهی است که ارواح کفار و منافقین در اینجا جمع شوند صاحب جامع فرماید که (۲) نام صحرائی
است در حضرموت و بقول صاحب هفت نام وادیست در حضرموت صاحب انند همزبان
برهان **مؤلف** عرض کند که صاحب محیط اعظم ذکر این نکرد و بخیال ما غلطی کاتب برهان هیچ
نیست که وادی را دارد نوشت و این لغت عرب است (کذا فی منتهی الارب) (اردو) (۱)
ایک دوا کا نام برهوت ہے جس کی حقیقت سے صاحبان مفردات طب ساکت ہین (۲) برہوت۔
حضرموت مین ایک صحرا کا نام ہے۔ مذکر۔

برهود | بقول سروری (۱) به رای مهمله بوزن فرمود مرادف بیهود۔ خانه که آتش دران گرفته
باشد و هنوز نسوخته (ناصر خسرو ؒ) چو نرم گویم با تو مرا درشت مگوی که مسوز دست جز آنرا که هر ترا
برهود که صاحب جهانگیری فرماید که با اوّل مفتوح و ثانی زده و های مضموم و واو معروف چیزی
که بسوختن نزدیک شده و حرارت آتش آنرا از رد ساخته باشد مرادف بیهود۔ صاحب ناصری در

همین سند نقل بهود کرده. صاحبان رشیدی وجامع هم ذکر این کرده اند خان آرزو در سراج گوید که از سند ناصرخسرو صیغهٔ ماضی است از (برهودن) بمعنی مطلق سوختن و فرماید که آنچه بعض عزیزان نوشته اند خطاست **مؤلف** عرض کند که درست گوید که در سندی که پیش شد (۲) ماضی مطلق مصدر (برهودن) مستعمل است که می آید ولیکن معنی اوّل را نظر بر اعتبار صاحبان سروری وجامع و ناصری که از اهل زبانند درست خیال می کنیم که مجرد هود به همین معنی می آید. پس این مزید علیه آن باشد وحق آنست که از همین لفظ مصدر (برهودن) بمعنی سوختن وضع کرده باشند تصفیه ماخذ بر مصدر کنیم وحقیقت بهود به جایش می آید (اردو) (۱) وہ چیز جس میں آگ لگی ہو اور ابھی نہ جلی ہو۔ مؤنث (۲) جلا۔ جلنا۔ کا ماضی مطلق۔

(الف) برهودن (الف) بقول موارد

(ب) برهوده بمعنی سوختن و فرماید که برهود ماضی مطلق اینست که استعمالش بلفظ برهود گذشت) و (ب) بمعنی سوخته چقماق و جامه که نزدیک بسوختن رسیده وزرد گشته. صاحب نوادر همزبانش و گوید هود مخفف برهود است که می آید و ذکر برهوده هم کند بمعنی بالا. صاحب انند بحواله بهار (الف) را بمعنی (۱) سوختن و (۲) متغیر شدن رنگ از حرارت آتش و (۳) بمعنی آوار بدن و گشت و گذار کردن گفته وما این را در بهار عجم نیافتیم **مؤلف** عرض کند که هود بضم اوّل و سکون ثانی و ثالث بمعنی لتّهٔ سوخته که بالای سنگ آتش زنه نهند می آید پس همین است اسم مصدر (هودن) بمعنی سوختن که متروک است و برهودن مزید علیه آن باشد بزیادت کلمهٔ بر بران معنی دوم موافق قیاس است بر سبیل مجاز و معنی سوم بیان کردهٔ انند را بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم. باقی حال این مصدر بسیت سالم التصرف

نه کامل التصریف و (ب) افاده معنی اسم مفعول همین مصدر کند بزیادت های هوز بر ماضی مطلق وجهاً وارنه که برهود را که گذشت مخفف این دانیم	(اردو) (الف ۱) جلنا (۲) حرارت آتش سے متغیر ہونا (۳) آوارہ ہونا (ب) سوختہ چقماق یا وہ کپڑا جو آگ کی حرارت سے پیلا ہوگیا ہوا اور جلا چاہتا ہو۔ مذکر۔

برهول بقول شمس چیزی را گویند که نزدیک بسوختن شده و حرارت. آنرا از زر ساخته باشد و آنرا سپو نیز خوانند و از ناصر خسرو سندی که آورده همان است که بر برهود گذشت **مؤلف** عرض کند که آسان است که این را مبدل برهود دانیم که دال مهمله به لام بدل می شود چنانکه دغ و لغ ولیکن معاصرین عجم و محققین اهل زبان ازین ساکت و سندی که بالا مذکور شد دران تحریف راه یافته برهود را برهول نقل کرده. مخفی مباد که هود به همین معنی می آید ولیکن هول باینمعنی نیامده تا این را مزید علیه آن می دانستیم بزیادت کلمهٔ بر بران پس این را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم (اردو) دیکھو برهود

برهون بقول جهانگیری و سروری و ناصری و جامع و برهان و سراج هر چیز میانه تهی مانند هاله و طوق و در خانه و حصار و محوطه و خارپست. صاحب رشیدی صراحت مزید کند که در همه اسناد به تبدیل دیگر معانی می آید بمعنی حصار و محوطه راست می آید. احتیاج بدیگر معانی نیست. صاحب برهان گوید که بضم اول نیز درست است صاحب مؤید فرماید که قیل با بای فارسی مفتوح. **مؤلف** عرض کند که پَرّه. به بای فارسی مفتوح و ثانی مشدد بمعنی مطلق حلقه بجایش می آید آن اسم جامد فارسی زبان است و پرهون هم که به بای فارسی می آید مرکب است از پره و واو و نون نسبت و معنی لفظی آن منسوب به حلقه و کنایه باشد از هر چیز میانه تهی و دیگر همه معانی خاص مجاز و متعلق به همین معنی عام و این مبدل آن باشد که بای فارسی بدل شود بموحده

چنانکہ تپ وتب (اردو) ہر وہ چیز جو محیط ہو جیسے ہالہ۔ حصار۔ پرکار کا دائرہ وغیرہ۔

(۲) برہون۔ بقول جامع و (سروری بحوالۂ تحفہ) بمعنی پرکار و فرماید کہ در یکی از نسخ کہ اسم مؤلفش معلوم نمی شود سند عمق را (کہ بمعنی ہشتم می آید) باستشہاد ایمعنی آوردہ امّا بخاطر میرسد کہ بمعنی دائرہ انسب باشد مؤلّف عرض کند کہ عیبی نیست کہ این را متعلق بہ معنی اوّل دانیم و مراد از دائرۂ پرکار باشد نہ پرکار (اردو) پرکار کا دائرہ۔ مذکّر۔

(۳) برہون۔ بقول جہانگیری و ناصری و جامع و (سروری بحوالۂ شرفنامہ) بمعنی ہالہ (زردکی ۵) ایا قدّ تو چون سروی ز دیبا گرد آن آذین ٭ دیا روی تو چون ماہی ز عنبر گرد آن برہون ٭ مؤلّف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است و بس (اردو) ہالہ۔ دیکھو برہون کے دوسرے معنے

(۴) برہون۔ بقول جامع و برہان و سروری۔ بحوالۂ شرفنامہ بمعنی آرایش مؤلّف عرض کند کہ (برہون) بہ ہمین معنی بجایش گذشت۔ جا دارد کہ آن مزید علیہ این باشد بزیادت میم یا متعلق بمعنی اوّل برہون و شک نیست کہ نسبت قوی با معنی اوّل ندارد و لیکن نظر بر اعتبار صاحب جامع ایمعنی را تسلیم کنیم و بدینمعنی اسم جامد ہم توان گرفت (اردو) دیکھو آرایش۔

(۵) برہون۔ بقول سروری و جہانگیری و جامع بمعنی در خانہ (ناصر خسرو ۔۵) دل ہیقین ای پسر خزانۂ دین است ٭ چشم تو چون روزنست و گوش چو برہون ٭ گوہر دین چون در این خزانہ نہادی ٭ روزن و برہونش ہر دو سخت کن اکنون ٭ مؤلّف عرض کند کہ متعلق بمعنی اوّل است و بس (اردو) گھر کا دروازہ۔ مذکّر۔

(۶) برہون۔ بقول سروری و جہانگیری و ناصری و جامع بمعنی حصار و محوطہ نیز آمدہ (ناصر خسرو

ﮯ) ای شدہ غافل ز علم حجت و برہان ؎ جہل کشیدہ بگرد جان تو برہون ؎ مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی اوّل است وبس (اردو) حصار۔ دیکھو النگ۔

(۷) برہون۔ بقول جامع و سروری بحوالۂ فرہنگ بمعنی طوق مؤلف عرض کند که نظر بر اعتبار ہر دو محقق بالا که از اہل زبانند این معنی را تسلیم کنیم و مجاز معنی اوّل دانیم که بجا لیش گذشت (اردو) طوق۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ گردن بند۔ حلقہ۔ وہ بھاری حلقہ جو مجرمون یا دیوانون کے گلے مین ڈالتے ہین تاکہ اس کی وجہ سے گردن نہ اٹھا سکین (گویاﮯ)

اُدہر سی ہکہ مین دیوانہ ہوں تیری چال کا ؎ طوق ہو میرے گلے مین حلقہ اخلخال کا ؎

(۸) برہون۔ بقول سروری و جامع بمعنی دائرہ (شمس فخری در تعریف حصار ﮯ) فرو دچرخ محل حوادث آمد آن ؎ بصد ہزار جہان خارجست از برہون ؎ (استاد عمعق ﮯ) مردم چشم چو در گرد پلک چون برہون شود ؎ مرکز و برہون ز عشقت ہر شبی گلگون شود ؎ مؤلف عرض کند که مجاز معنی اوّل است وبس (اردو) دائرہ۔ دیکھو برگنہ کے دوسرے معنے۔

(۹) برہون۔ بقول سروری بمعنی خاربست و بقول صاحب جہانگیری برچین و چوب بندی و بقول ناصری پرچین باغ (قطران ﮯ) بباغ برگل ماند رخ تو سالا سال ؎ زمانہ بستہ ز شمشاد گرد آن برہون ؎ صاحب جامع ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند که مجاز معنی اوّل است وبس (اردو) باڑھ۔ بقول آصفیہ۔ کانٹون یا جھاڑی کی احاطہ بندی۔

(۱۰) برہون۔ بقول سروری بحوالۂ نسخہ وفائی بیا ہی تازی بمعنی کمر مؤلف عرض کند که مقصود از کمربند است و مجاز معنی اوّل (اردو) کمربند۔ دیکھو بروفہ کے دوسرے معنے۔

(۱۱) برہون۔ بقول برہان خانۂ کوچک مؤلف عرض کند کہ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہل زبان ازین ساکت و ہیچ تعلق مجازی بامعنی اول ندارد و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) چھوٹا گھر۔ مذکر۔

(۱۲) برہون۔ بقول برہان۔ کمرگاہ مؤلف عرض کند کہ مجرد بیان برہان۔ متقاضی سند استعمال است کہ معاصرین عجم و محققین اہل زبان ازین ساکت۔ طالب سند می باشیم و بامعنی اول ہیچ تعلق مجازی ندارد (اردو) کمربند باندھنے کی جگہ یعنی کمر۔ مذکر۔

(۱۳) برہون۔ بقول برہان یعنی کمرکوہ مؤلف عرض کند کہ ہیچ تعلق مجازی بامعنی اول ندارد و معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین اہل زبان ازین ساکت بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم (اردو) کمرکوہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث پہاڑ کا بیچ کا حصہ میان کوہ

برہوہ | بقول جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج باول مفتوح بثانی زدہ و ہای مضموم و واو مجہول و ہای موقوف صابون را گویند۔ صاحب برہان صراحت مزید کند کہ بر وزن انبوہ است و چیزیست کہ بدان رخت می شویند۔ صاحب انند صراحت کرد کہ لغت فارسی است و با اسم جامد فارسی قدیم دانیم حالا بر زبان معاصرین عجم متروک و صابون بقول برہان لغت فارسی زبانست و مستعمل و صاحب منتخب آنرا لغت عرب گوید و فرماید کہ در اکثر لغات مشترک داخل شدہ۔ نام دیگر شنیدہ نشد۔ صاحب محیط بر صابون می فرماید کہ این مشترک است در اکثر لغات و گویند معرب است و بعربی غسل و بیونانی سقوتیا و بہ انگلیسی سوپ نام است از مخترعات ہرمس با نواع مختلفہ درست کردہ می شود گویند گرم و خشک تا آخر

سوم و آنچہ دران نشاستہ باشد گرم و خشک تا دوم مقطّع ۔ مفرّح ۔ قوی الجلا معین اکال و منافع وارد (اردو) صابون بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مذکّر ۔ ایک (کپڑا یا منہ) دھونے کی تیل کی چیز جو تیل سجّی ۔ ریہ چربی وغیرہ سے بنائی جاتی ہے ۔ فارسی مین برآہوہ ۔ ترکی مین اچپالیق کہتے ہین

(الف) برہیخت صاحبان سروری و برہان **(ب) برہیختن** و مؤیّد ذکر الف کردہ اند و صاحبان برہان و بحر و مؤیّد ذکر ب **مؤلّف** عرض کند کہ صراحت کامل بر (برہیختن) گذشت الف بمعنی مطلق (ب) و (ب) بقول بحر بروزن انگیختن بمعنی برکشیدن مطلقا و برآوردن و فرقاً بیرون کہ سالم التصریف است یعنی بابدون ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید و صاحب موارد ہم زبانش **مؤلّف** عرض کند کہ مخفّف (برآہیختن) کہ گذشت و مزید علیہ (آہیختن) کہ در مد ود ہ مذکور و صراحت ماخذش ہم در انجا کردہ ایم (اردو) (الف) کھینچا ۔ نکالا ۔ (ب) کھینچنا ۔ نکالنا ۔ دیکھو آہیختن ۔

برہیہ بقول شمس بالفتح و بالضم بمعنی (۱) زبان دراز یا (۲) پارہ از زبان **مؤلّف** عرض کند کہ معاصرین عجم برزبان ندارند و دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و سند استعمال پیش نشد اعتبار را نشاید (اردو) (۱) طولانی زمانہ مذکّر ۔ (۲) زمانہ کا ایک حصّہ ۔ مذکّر ۔

بری بقول ہفت بفتح اوّل و کسر رای مہملہ بشناۃ تحتانی رسیدہ (۱) بمعنی پاک و پاک ہستی و (۲) ضد عاری ۔ صاحب غیاث این را بہ تشدید تحتانی بمعنی پاک و بیزار و بیگناہ نوشتہ و بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدّین شاہ قاچار بالتّشدید بمعنی (۳) خشکی و بقول صاحب انند لغت عرب است بمعنی اوّل و نسبت معنی سوم گوید کہ ہر شی کہ در صحرا باشد **مؤلّف** عرض کند کہ تسامح صاحب ہفت است کہ این را لغت فارسی خیال کرد و استعمال این در فارسی زبان بمعنی اوّلش

به تخفیف رای مهمله آمده و معنی دوم بیان کرده اش متحقق نمی شود که مقصودش چه باشد و در معنی سوم تحتانی آخره نسبت است یعنی منسوب به بَر بالتشدید (اردو) (۱) بَری بقول آصفیه - عربی - بی گناه - بی جرم - پاک - (۲) عاری کی ضد (۳) بَرّی بقول آصفیه صحرائی - دشتی - بحری کی خلاف

بربادِ کسی رفتن واقعه مصدر اصطلاحی - بقول انند بحوالهٔ غوامض سخن - سانح شدن از واقعه در حضوری (عرفی ۵) ستم تهمت جهال ـ نه بربادِ تو رفت ۶ یوسف این را متحمل شده مریم برداشت ۶ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و ضرورت ندارد که لفظ واقعه را داخل اصطلاح کنیم بلکه (بربادِ کسی رفتن چیزی) واقع شدن امری باشد بر کسی (اردو) کسی امر کا واقع ہونا

بربار بقول شمس لغت فارسی زبانست بمعنی شیر آواز کننده بخشم **مؤلف** عرض کند که صاحب شمس سندی پیش نه کرد و از صراحت اعراب ساکت - معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان ذکرا یش نکرده اند و هیچ ماخذ این بفهم ما نمی آید - بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم بظاهر معلوم می شود که بربار لغت عرب را که به موحدهٔ سوم بمعنی شیر غرّان است محقق بی تحقیق به تحتانی عوض موحده لغت فارسی قرار داد (اردو) غصے سے ڈکارنے والا گرجنے والا شیر - مذکر -

برباش بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ لغت فارسی است - بالفتح بمعنی (۱) انتشار و پراگندگی و (۲) نیز منتشر و پراگنده **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد که اسم جامد فارسی زبان باشد - حیف است که محققین فارسی زبان ازین ساکت و معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) (۱) پراگندگی بقول آصفیه - انتشار - پریشانی -

مؤنث۔ (۲) منتشر بقولہ پراگندہ۔ پریشان۔

برپاق بقول شمس لغت فارسی است بمعنی دست وبحوالۂ حل اللغات گوید کہ بجای یای تحتانی بمیم ہم آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ (برماق) بمیم عوض تحتانی بقول لغات ترکی نرانگشت راگو وبقول مؤید در ترکی زبان بمعنی دست اگر فارسیان میم را بہ تحتانی بدل کردہ برای دست اسم جامد وضع کردہ باشند تبدیلی است خلاف قیاس کہ میم بہ تحتانی یا بالعکس آن بدل نمی شود وبدون سند استعمال برمجرد قول شمس این را اسم جامد فارسی زبان تسلیم نتوانیم کرد کہ معاصرین عجم برزبان ندارند ومحققین اہل زبان ازین ساکت (اردو) ہاتھ۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ دست۔ ید۔

بری الذمہ اصطلاح۔ فارسیان ازہر دو لغت عربی زبان اصطلاحی قرار دادہ اند کہ بمعنی محفوظ وپاک از ذمہ داری۔ برزبان معاصرین عجم است ومحققین فارسی زبان ازین اصطلاح ساکت۔ فارسیان معاصر گویند کہ" ما اورا ازین اصطلاح یا مطالبہ بری الذمہ دانیم" یعنی برذمہ او نیست واو پاک است ازان (اردو) بری الذمہ۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ صفت جوابدہی۔ اور مواخذہ سے مستثنیٰ۔ بے ذمہ۔ ذمہ داری سے محفوظ۔ (۳۳۶)

برپان بقول فرہنگ فدائی کہ از علمای معاصرین عجم بود بمعنی برشتہ کردن وبخیتن گوشت وہر چیز دیگر کہ برای خوردن باشد بی آب۔ چہ در دم وچہ بر آتش وسرخ کردن وبہ وادن آنہاست در روغن وبقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی برشتہ **مؤلف** عرض کند کہ برشتن بمعنی مصدر کامل التصریف کہ ذکرش گذشت وبریدن مضارعش وحقیقت ماخذش ہمدرانجا مذکور وبرس امرحاضرش وبریان بقاعدۂ فارسی اسم حال آن ودیگر ہیچ صاحب فدائی غور نکرد وبر قواعد فارسی ودر

تعریف این زحمت بیجا بر داشت (انوری ؎
رانش غیرت خوان تو مقیم ۲ز بر فلک ثور و حمل
بریان است (اردو) بریان بقول آصفیہ
فارسی۔ بھنا ہوا۔کباب شدہ۔ پختہ۔ پکا ہوا۔

بریان محلّا اصطلاح۔ بقول برہان باجای
بی نقطہ ولام مشدّد بالف کشیدہ بریانِ با تره
و پودنہ و ترخان و نان و پیاز را گویند صاحبان
بحر و مؤیّد و ہفت خوش صراحتی کنند کہ بریانی
را گویند کہ گرد بر گردش تره و پودنہ و ترخان داشتہ
باشند **مؤلّف** عرض کند کہ مرکّب توصیفی است
بریان بمعنی بریان کردہ شدہ و محلّی لغت عربیست
بالضّم وتشدید لام۔ زینت دادہ شدہ وصفت کردہ
شدہ (کذا فی المنتخب) پس معنی لفظی این
چیزی بریان کہ با تره و پودنہ وغیرہ شریک
باشد۔ فارسیان تحتانی آخرہ را بدل کردند بہ
الف چنانکہ عادت ایشان است در لغات
عرب ہمچون محلّی و محلّا (اردو) (بریان محلّا)
فارسیون نے اس بھونی ہوئی یا تلی ہوئی چیز کو
کہا ہے جس کے ساتھ پودینہ اور روٹی اور پیاز
وغیرہ شریک ہو۔

بریانون بقول شمس باوّل مکسور و بثانی
زدہ بیای تحتانی مضموم و واو معروف نام مادہ
گاوی بود کہ فریدون را شیر دادہ **مؤلّف** عرض
کند کہ این ہمان (برمایون) است کہ بہ میم
سوم و تحتانی مضموم پنجم بجایش گذشت محقّق
بی تحقیق آنرا در غیر محلّش قائم کرد و ضمّ تحتانی
کہ بیان می کند از انہم غلطی او پیداست کہ
بجایش نون مضموم را نقل کرد و نون سوم را
بہ تحتانی بدل ساخت جز این نیست کہ غلطی کاتبش
دانیم و از این کہ محلّ بیانش بلحاظ ردیف حروف
بدست کاتب نیست محقّق بی تحقیق را ہم سند قرار
نداریم (اردو) دیکھو برمایون۔

بریانی اصطلاح۔ بقول انند و غیاث
بالکسر وکسر نون نوعی از پلاو نمکین **مؤلّف**

عرض کند که فارسی هند است بترکیب نون نسبت بر لفظ برہان فارسیان پلاؤ گویند که برنج با گوشت درست کنند وہمین را در ہندوستان بریانی نام است معاصرین عجم بر زبان ندارند ومحققین زباندان این را ترک کرده اند۔

(اردو) بریانی بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث ایک قسم کا پلاؤ جس میں گوشت بھونکر ڈالا جاتا ہے۔

بری بودن استعمال۔ بقول رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار رہا بودن و باقی بودن **مؤلف** عرض کند که محقق گمنام در تعریف این تسامح کرده است ما از معاصرین عجم بتحقیق رسانده ایم که فارسیان گویند ”او ازین الزام بری نبود و سزا یافت“ یعنی پاک نبود پس معنی این پاک بودن است نه رها و باقی بودن و از ہمین قبیل است (بری الذمه) بمعنی محفوظ از ذمه داری و پاک از ذمه داری۔ مخفی مباد که کاتبش لفظ بری را بشکلی نوشته که بدو یا (بریی) می نماید لیکن (بری بودن) هم محاورهٔ معاصرین عجم بمعنی رها و باقی بودن نیست ازینجا است که ما آنرا بجایش جا ندہیم (اردو) بری رہنا۔

برتیج بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالفتح وکسر ثانی وسکون جیم لغت فارسی است (۱) بمعنی فرد حساب مفصّل و (۲) نام قومی از افغانان **مؤلف** عرض کند که برتیج بفتح اوّل و کسر دوم وسکون مابعد بقول ساطع در ہندی باغی را گویند که بیاره تنبول دران کاشته باشند جادار دکه ہندیان از ہمین لغت ہندی کنایةً معنی اوّل و دوم گرفته باشند و کایستان ہند نزاع موجد معنی اوّل باشند ما این اصطلاح را بمعنی اوّل در سیاق عرب وعجم نیافتیم وبمعنی دوم ہم لغت فارسی زبان ندانیم۔ معاصرین عجم ساکت و دیگر محققین فارسی زبان ہم ذکر این نکرده اند (اردو) (۱) فرد حساب مکمل مؤنث (۲) پٹھانوں کی ایک قوم کا نام۔ مؤنث۔

برہچن بقول سروری بہ رای مہمله بوزن کشیدن (۱) تنوری که آنرا آفرن نیز گویند و فرقاله

که عوض جیم زای هوّز هم آمده یعنی (بریزن) صاحب برہان فرماید که ترجمهٔ این در عربی قُرن بضمّ اوّل ـ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که (۲) بمعنی تابه گلی هم که بران نان پزند مرادف (بریزن) و (۳) بمعنی غربال ـ صاحب جامع بمعنی اوّل قانع **مؤلّف** عرض کند که مبدّل بریزن که زای هوّز به جیم عربی بدل شود چنانکه سوز و سوج و صراحت ماخذ این بر (بریزن) می آید

(اردو) دیکھو بریزن ـ

برہیچ زدن مصدر اصطلاحی ـ بقول سروری در ملحقات (۱) ناپدید کردن و معدوم گردانیدن و (۲) ہیچ انگاشتن (نظامی ۹)
به ارشاد برہیچ زند نام او ÷ نیارد درین کشور آرام او ÷ صاحب جهانگیری در ملحقات گوید که (۳) کنایه از فراموش کردن و از خاطر محو نمودن و استشهادش از همان سند است که بالا گذشت ـ صاحب رشیدی این را مرادف برہیچ نوشتن و (برآب نوشتن) بمعنی (۴) ضائع کردن کاری گفته صاحب بحر ذکر معنی دوم وچارم کرده گوید که کار بیهوده وضائع کردن است و صاحبان برہان و جامع ذکر معانی اوّل و دوم وسوم کرده اند ـ خان آرزو در سراج بحوالهٔ محققین بالا معنی دوم وچارم را آورده زلّه بردارش بهار بذکر معنی دوم فرماید که بی ثبات و ناپائدار شمردن است **مؤلّف** عرض کند که اشاره که برآب یا ہیچ کنند زود محو شود ـ پس معنی اوّل درست و دیگر همه معانی طبع آزمائی محققین باشد وسند نظامی بکار معنی اوّل می خورد وبس ـ ولیکن باید که این مصدر را ....

برہیچ زدن نام قائم کنیم (اردو) (۱) مٹانا ـ معدوم کرنا (۲) ہیچ سمجھنا (۳) فراموش کرنا ـ بھولنا (۴) ضائع کرنا ـ

برہیخ نبشتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
جہانگیری مرادف (بر ہیخ نوشتن) کہ می آید
کنایہ از بیہودہ وضائع ساختن کاری وبی اثر
وبی مدار کردن (نظامی ؎) جہان شربت
ہر یک از ہیخ سرشت ٭ بجز شربت ما کہ
بر ہیخ نبشت ٭ بہار این را مرادف (بر ہیخ
زدن) نوشتہ **مؤلف** عرض کند کہ تحقیقش
بجای خودش نوشتہ ایم واین متعلق بآن
نیست زیرا کہ ما آن را مصدر (بر ہیخ زدن
نام) قرار دادہ ایم ومجرد (بر ہیخ نبشتن)
بمعنی محو کردن است صاحب ہفت ذکر
ماضی مطلق این بصورت مقولہ کردہ این
احتیاطش نظر بر سند بالا باشد کہ دران استعمال
ماضی مطلق است وما جائز نداریم کہ تعمیم
مصدر را بتخصیص ماضی بدل کنیم ۔ مخفی مباد
کہ نبشتن مبدل (نوشتن) است کہ واو بموحدہ
بدل شود چنانکہ ورنجن وبرنجن (اردو)
دیکھو برآب نوشتن ۔

برہیخ نوشتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
(جہانگیری در ملحقات) وبحر ورشیدی وسروری
وہفت وسراج مرادف (بر ہیخ نبشتن) کہ
گذشت **مؤلف** عرض کند کہ ہمان (برآب
نوشتن) است کہ بجایش مذکور شد (انوری
؎) بر ہیخ نوشت نام وفا انوری چرا ٭ نام
زبہر مرتبہ نقش نگین کند ٭ (سعدی ؎) مراعات
ورحمت مکن بر خسیس ٭ چو کردی مکافات بر ہیخ
نویس ٭ (ناصر خسرو ؎) بر ہیخ بنویس چون
کند وعدہ ٭ گفتار محال وقول خامش ٭ (اردو)
دیکھو برآب نوشتن ۔

برہیخ نہادن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
بہار مرادف (بر ہیخ نوشتن) وبقول بحر ہیچ و
نابود انگاشتن وناپائدار شمردن **مؤلف**
عرض کند کہ حیف است کہ ہر دو محققین بالا
از سند این ساکت بخیال ما مجرد این مصدر غیراز

معنی حقیقی چیزی نیست کہ قائم کردن چیزی بالای یخ و برف است و بشرط وجود سند ناپائدار شمردن کہ بنیادی کہ بر یخ قائم شود یا حرفی کہ بر یخ نویسند	غیر مستحکم است کہ زود محو شود زیرا کہ یخ۔ آب می شود و باقی نماند (اردو) ناپائدار۔ غیر مستحکم سمجھنا ۔

(الف) برید چرخ اصطلاح (الف) بقول بحر مرادف (ب) (۱) بمعنی ماہ و (۲) زحل
(ب) برید فلک و (ب) بقول رشیدی ماہ۔ صاحبان برہان و جامع بہر دو معنی ذکر
این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است کہ برید بقول منتخب در عربی زبان بالفتح
بمعنی رسولی کہ بجائی فرستند پس اہل ہیئت رسول فلک نام کردند ماہ را کہ بقول نشان سریع السیر
است ونمی دانیم کہ ستارۂ زحل را بچہ خصوصیت بدین اسم موسوم کردند کہ بطی السیر است جز این
نباشد کہ برید در عربی زبان بقول منتہی الارب بمعنی پاسبان آمدہ و فارسیان ستارۂ زحل را پاسبان
فلک ہم گویند پس الف و ب بمعنی دوم صحیح باشد (اردو) (۱) چاند۔ مذکر۔ دیکھو آیت ایّام
کے پہلے معنے (۲) زحل بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ اس ستارے کا نام جو ساتویں آسمان پر ہے
اور نہایت سست اور نحس اکبر خیال کیا جاتا ہے ۔

برِیدن بقول سوار و بالضم و تخفیف را و تشدید آن (۱) قطع کردن و فرماید کہ برِش و بُرِش
حاصل بالمصدر است و گوید کہ برندہ و بُرندہ و بُرّان و بُرّا بمعنی قطع کنندہ، صاحب سوار ذکر این کردہ
صاحب بحر گوید کہ بدون تشدید است (کامل التصریف) و مضارع این بُرّد و صراحت مزید کند کہ
رای قرشت درین مصدر و مشتقات آن گاہی بنا بر رعایت وزن شعر مشدد ہم می آرند و برش
حاصل بالمصدر این است و بس و برندہ اسم فاعل این بہ تخفیف ہای ہوز ہم آمدہ بہار گوید کہ

بمعنی با شمشیر و خنجر و امثال آن مخصوص (میر باقر داماد اشراق ۵) او را نتوان بسا بر بخنجر به پسہت کہ

ما را نتوان از دو شمشیر بریدہ مؤلّف عرض کند کہ بَرْی بقول منتہی الارب در عربی زبان بمعنی

تراشیدن است پس فارسیان بہ تبدیل اعراب بر سبیل تفریس آنرا اسم مصدر قرار دادند و باعلامت

مصدر (دن) مرکّب کردہ بدیں معنی استعمال کردند و ہمین معنی اوّل اصل است (اردو) کاٹنا

بقول آصفیہ۔ بریدن کا ترجمہ۔

(۲) بریدن بقول موارد بمعنی قطع شدن چنانکہ (بریدن رگ) کہ می آید صاحب نوادر ہم ذکر

این کردہ مؤلّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد و بس (اردو) کٹنا بقول آصفیہ۔

ترشنا۔ بریدہ ہونا۔ تراشا جانا۔

(۳) بریدن۔ بقول موارد بمعنی سلب و زائل کردن چنانکہ (بریدن خاصیت) و امثال آن

کہ در ملحقات می آید۔ بہار در نوادر ذکر این کردہ و در بہار عجم گوید کہ جدا کردن است چنانکہ (خواب

بریدن) و (رنگ بریدن) مؤلّف عرض کند کہ معنی جدا کردن بر نشان نوزدہم می آید و ما

مصادر مرکبہ را کہ بالا مذکور شد با جدا کردن تعلّق نباشد بلکہ برای آن سلب و زائل کردن بہتر

است و این ہم مجاز معنی اوّل است (اردو) زائل کرنا۔ دور کرنا۔ سلب کرنا۔

(۴) بریدن۔ بقول موارد بمعنی کم کردن چنانکہ (بریدن رنگ) بہ معنی دوش کہ در ملحقات

می آید مؤلّف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) گھٹانا بقول آصفیہ کم کرنا۔ کمی کرنا

(۵) بریدن۔ بقول موارد بمعنی متغیّر کردن شیر کہ چون ترشی دران داخل شود وا کہ شیر متغیر شود

چنانکہ (بریدن شیر) حیف است کہ سند استعمال پیش نشد و بدون سند این معنی را تسلیم نکنیم

اگر بدست آید توانیم گفت کہ مجاز معنی اوّل است (ارد و) پھاڑنا۔ بقول آصفیہ کسی عرق یا دودہ وغیرہ کا کسی لاگ یا گرمانی سے پانی جدا کرنا (جیسے "دودھ پھاڑنا")۔

(۶) بریدن۔ بقول موارد بمعنی ترک کردن وگذاشتن چنانکہ (بریدن ترباک) کہ در ملحقات می آید صاحب نوادر ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) چھوڑنا۔ بقول آصفیہ۔ ترک کرنا۔

(۷) بریدن۔ بقول موارد وبہار بمعنی برہم خوردن چنانکہ (بریدن سودا) کہ در ملحقات می آید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است وبس (اردو) برہم ہونا۔ دیکھو برشکستن۔

(۸) بریدن۔ بقول موارد وبہار۔ بمعنی طی کردن چنانکہ (بریدن راہ) کہ در ملحقات می آید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) طے کرنا۔ بقول آصفیہ قطع مسافت کرنا قطع منزل کرنا (وزیر ے) کبھی دل مین کبھی آنکھون مین جا دون ان حسینون کو پاکہ ماہ ومہر کا ہے کام طے کرنا منازل کا

(۹) بریدن۔ بقول موارد بمعنی قطع کردن چون (بریدن جامہ) **مؤلف** عرض کند کہ منوجہ ہمان معنی اوّل است کہ جسم یا چیزی را از کارد بریدن یا جامہ را از مقراض بریدن ہر دو یکی است محققین ہند نشراد این را برای پارچہ جدا کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) دیکھو بریدن کے پہلے معنے اور قطع کرنا بھی اُردو میں مستعمل ہے۔ بقول آصفیہ۔ کاٹنا۔ تراشنا۔ بیونتنا۔

(۱۰) بریدن۔ بقول موارد بہجوم آوردن چنانکہ (بریدن برکسی) کہ در ملحقات می آید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل باشد بقیاس بعید زیراکہ ہجوم آوردن را با معنی قطع کردن ہیچ تعلق

نیست وانچہ صاحب موارد مجبور شد بر قیام این معنی وجہش جز این نباشد کہ معنی شعر بوستان سعدی درست شود کہ بر (بریدن برکسی) می آید وما در معنی شعر مذکور بریدن بمعنی قطع تعلق کردن می گیریم کہ بر نشان شانزدہم بریدن می آید پس این معنی را کہ بالا مذکور شد خلاف قیاس می دانیم (اردو) کاوں کاوں کرنا۔ بقول آصفیہ غل کرنا۔ شور کرنا (چڑھائی کرنا) اور ہمارے معنوں کے لحاظ سے دیکھو بریدن کے سولھویں معنے۔

(۱۱) بریدن۔ بقول موارد بمعنی دریغ داشتن چنانکہ (بریدن آب از گلو) کہ در ملحقات می آید۔ بہار ہمین مصدر مرکب را بمعنی باز داشتن گفتہ و این معنی بر نشان دوازدہم می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول باشد (اردو) دریغ کرنا۔ بقول آصفیہ کنجوسی کرنا۔ دیکھو (باز گرفتن از چیزے)۔

(۱۲) بریدن۔ بقول موارد و بہار بہ معنی باز داشتن چنانکہ (بریدن طفل از پستان) کہ در ملحقات می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است (اردو) باز رکھنا۔ دیکھو باز داشتن

(۱۳) بریدن۔ بقول موارد بمعنی موقوف کردن چنانکہ (بریدن وظیفہ) کہ در ملحقات می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است وبس (اردو) موقوف کرنا۔ مسدود کرنا۔ بند کرنا۔

(۱۴) بریدن بقول موارد بمعنی ساکت گردانیدن چنانکہ (بریدن زبان) کہ در ملحقات می آید مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اول است (اردو) ساکت کر دینا۔

(۱۵) بریدن۔ بقول موارد بمعنی دزدیدن ونقب زدن وغارتیدن چنانکہ (بریدن خانہ) کہ در ملحقات می آید وخان آرزو در (چراغ ہدایت) این را بمعنی دزدی آوردہ مؤلف عرض کند

کہ تسامح اوست کہ حاصل بالمصدر را نوشت و درست گوید کہ بہمین با لفظ خانہ مستعمل و این ظاہر مجاز است و آن عبارت است از رخنہ کردن دیوار کسی برای دزدی۔ ما می گوییم کہ عجب است کہ او درین کتاب برہمین یک معنی قناعت کرد و بلحاظ موضوعش ترک دیگر معانی کثیرہ نہ بملی تعجب خیز (اردو) نقب لگانا۔ دیکھو (بردن نقب) چُرانا (دیکھو بُردن کے چھٹے معنے۔

(۱۶) بریدن۔ بقول موارد بمعنی قطع تعلق کردن چنانکہ (بریدن از کسی) کہ در ملحقات می آید صاحب بحر این را ترک محبت کردن گوید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) قطع تعلق کرنا۔ بقول آصفیہ۔ کچھ علاقہ نہ رکھنا۔ ترک ملاقات کرنا۔

(۱۷) بریدن۔ بقول موارد بمعنی کشیدن چنانکہ بریدن (الف برسینہ) کہ در ملحقات می آید **مؤلف** عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) کھینچنا۔

(۱۸) بریدن۔ بقول موارد منقطع کردن چنانکہ (بریدن امید) کہ در ملحقات می آید **مؤلف** عرض کند کہ من وجہ متعلق است بمعنی سوم و دور کردن ہم۔ و بمعنی لازم نیز آمدہ یعنی منقطع شدن (اردو) منقطع کرنا (منقطع ہونا) بقول آصفیہ۔ ٹوٹنا۔ جاتا رہنا۔ جیسے امید منقطع ہونا۔

(۱۹) بریدن۔ بقول بحر جدا نمودن و جدا شدن بہار ہر دو گرمعنی متعدی قانع **مؤلف** گوید کہ معنی شانزدہم ہم من وجہ متعلق است باین (میر رضی ارتمانی ؎) نہ چنانست با تو پیوندم کہ بریدن توان بشمشیرم ؔ سندی دیگر از میر باقر داماد اشراق بر معنی اوّل گذشت (اردو) جدا کرنا۔ جدا ہونا۔

(۲۰) بریدن بکسر اوّل و دوم بہ تحقیق ما کہ اشارۂ آن بر (برشتن) کردہ ایم بمعنی برشتن و این تعلق بامعنی اوّل و ما خذش ندارد و بل مرکب است از بر کہ مخفف برش است فارسیان تحتانی معروف

وعلامت مصدر دن بر و زیادہ کردہ مصدری ساختند۔ سالم التصریف و باصول ما مصدر اصلی کہ اسم این مصدر مال فارسی زبان است وحقیقت مصدر اصلی وجعلی بر لفظ (اسم مصدر) گذشت و برید مضارع این است آنانکہ برید را مضارع برشتن دانستہ اند غلط کردہ اند کہ فارسیان بریدن را در استعمال ترک کردہ اند و مضارعش را برای مصدر برشتن استعمال کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) دیکھو برشتن۔

بریدن آب مصدر اصطلاحی۔ کنایہ باشد از گوارا شدن آب چنانکہ (آب برندہ) بمعنی آب گوارا در ممدودہ گذشت و (برندہ آب) ہم بجایش مذکور **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این قطع کردن آب و باید کہ آب را فاعل گیریم یعنی آبی کہ تشنگی را قطع کند آب گوارا است (اردو) پانی کا گوارا ہونا۔

بریدن آب از گلو مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد بذیل بریدن (۱) بمعنی دریغ داشتن آب متعلق بمعنی یازدہم بریدن (محمد قلی سلیم ۵)

ہمین بریدن آب از گلو مروت نیست ٭ کہ گلو بریدن
درین بحر ہمچو ماہی باش ٭ صاحب نوادر بر دو بریدن

آب) ذکر ہمین معنی کردہ۔ خان آرزو در چراغ گوید کہ بمعنی منع آب از گلو و در مصرع اول سند محمد قلی سلیم بعوض لفظ مروت (قناعت) نقل کردہ۔ صاحب بحر ہم باش **مؤلف** عرض کند کہ ہمین مصدر مرکب در ممدودہ گذشت یعنی (آب از گلو بریدن) و بہار آنرا بمعنی (۲) فرو ماندن از آب باستناد ہمین سند آوردہ کہ در مصرع اولش لفظ قناعت است بخیال ما اختلاف معنی از اختلاف مصرع اول است وقیاس متقاضی آنست کہ لازم ومتعدی ہر دو درست باشد زیرا کہ بریدن بمعنی اول و دوم لازم و متعدی ہر دو آمدہ (اردو) (۱) پانی کا روکنا (۲) دیکھو

آب از گلو بریدن ۔

بریدن از کسی | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد کہ بذیل بریدن آوردہ بمعنی قطع تعلق کردن از کسی (متعلق بہ معنی شانزدہم بریدن (گلستان سعدی ؎) بقول دشمن پیمان ز دوست بشکستی ؛ ببین کہ از کہ بریدی و با کہ پیوستی ؛ ذکر بیارع) بریدن ز یاران خلاف وفاست ؛ **مؤلف** عرض کند کہ (از کسی بریدن) درمقصودہ گذشت و آنچہ در انجا (طفل را از شیر بریدن) را متعلق باین کردہ است علی ندارد و صاحب موارد این درین باب متعلق بہ (بریدن طفل از پستان) شمارد یعنی متعلق بہ معنی دوازدہم بریدن کہ باز داشتن ہم من وجہ متعلق از قطع تعلق کردن است و ہر دو معنی مجاز معنی اول بریدن ۔ (اردو) قطع تعلق کرنا ۔ دیکھو بریدن کے سولھویں معنے

بریدن الف برسینہ | مصدر اصطلاحی بقول موارد بذیل بریدن بمعنی کشیدن الف برسینہ متعلق بہ معنی ہفدہم بریدن **مؤلف** عرض کند کہ مرادف (الف برسینہ کشیدن) کہ درمقصودہ گذشت و ذکر (الف برسینہ بریدن) ہم ہمدرانجا مذکور (اردو) دیکھو (الف برسینہ بریدن)

بریدن امید | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن بمعنی منقطع کردن امید و آرزو متعلق بہ معنی ہجدہم بریدن **مؤلف** عرض کند کہ سند این بر (امید بریدن) در مقصودہ گذشت (اردو) دیکھو امید بریدن ۔

بریدن برکسی | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن جمع شدن برسر کسی متعلق بمعنی دہم بریدن (بوستان سعدی ؎) بریدند بروی ملامت کنان ؛ کہ دیگہ بایستت نیاید چنان ؛ **مؤلف** عرض کند کہ تا حقیقت این بر معنی دہم بریدن ظاہر کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ بمعنی قطع تعلق کردن است (اردو) کسی سے قطع تعلق کرنا ۔

بریدن تب | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن بمعنی زائل کردن تب متعلق بمعنی سوم بریدن (خاقانی ؎) نی کلکش به نیشکر ماند کز پی تب بریدن بشر است ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس است و مرکب اضافی (اردو) بخار یا تپ کو زائل کرنا ۔ دفع کرنا ۔

بریدن تریاک | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن ۔ بمعنی ترک کردن تریاک متعلق بمعنی ششم بریدن (ملا عشرتی ؎) کیمیا صفت نمایان تو در حق من این بود ؎ کز وعدہ تو پلک تو تریاک بریدیم ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس و مرکب اضافی است (اردو) افیون کو ترک کرنا ۔

بریدن تلخی | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن بمعنی زائل کردن تلخی متعلق بمعنی سوم بریدن (؎) نبرد تلخی بادام را آب ؎ نشد کم زہر چشمش از شکر خواب ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس و مرکب اضافی (اردو) تلخی مٹانا ۔ زائل کرنا ۔

بریدن خاصیت | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد (بذیل بریدن) سلب کردن خاصیت متعلق به معنی سوم بریدن (انوری ؎) بدو زد از عدم عنقا بناوک ؎ ببرّد خاصیت ز اشیا بخنجر ؎ مؤلف عرض کند که موافق قیاس و مرکب اضافی است (اردو) خاصیت زائل کرنا ۔ دفع کرنا ۔

بریدن خانه | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد بذیل بریدن بمعنی نقب زدن و غارتیدن متعلق بمعنی پانزدہم بریدن (سلیم ؎) ہمیشه گرچه دزد و غارت اندیش ؎ بریدی خانه مردم ازین بیش ؎ صاحب نوادر ہم ذکر این کرده (سعید اشرف ؎) می تراشد خانه بہر شعر گفتن مدعی ؎ می برد دیگر نمی دانم کدامی خانه را ؎ بہار امثال را (بریدن خانه و دیوار) اردو گوید

نقب دادن خانه را و رخنه کردن در دیوار۔ مؤلف
عرض کند که موافق قیاس است و مرکب اضافی (اردو)
نقب لگانا۔ چرانا۔

بریدن خرید و فروخت مصدر اصطلاحی
بقول موارد (بذیل بریدن) بمعنی ترک کردن خرید و
فروخت متعلق بمعنی ششم بریدن (بوستان سعدی
ع) بریدند از انجا خرید و فروخت ؛ **مؤلف**
عرض کند که موافق قیاس است و مرکب اضافی
(اردو) خرید و فروخت ترک کرنا۔

بریدن خواب مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بریدن) سلب کردن خواب متعلق
بمعنی سوم بریدن که گذشت (طاہر وحید در
تعریف شعرباف ؎) ز دل کرده تاراج تاب ؛
چو محمل برید است خواب مرا ؛ **مؤلف** عرض
کند که موافق قیاس است و مرکب اضافی
(اردو) نیند کو آنے نہ دینا۔ مٹانا۔

بریدن دیوار مصدر اصطلاحی۔ بقول
بہار مرادف (بریدن خانه) که گذشت **مؤلف**
عرض کند که اگرچه سند استعمال پیش نشد ولیکن
قابل اعتبار است که معاصرین عجم بر زبان دارند
(اردو) دیوار میں نقب لگانا۔

بریدن راه مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بریدن) بمعنی طی کردن و قطع کردن
راه متعلق بمعنی ہشتم بریدن (حکیم سوزنی ؎)
راه بباید برید و رنج کشید ؛ کیسه باید کشاد و
پلونده ؛ (وحید ؎) چون قدمی چند برید
راه ؛ گشت نگه غرقه بحر از شناه ؛ بہار ہم ذکر
این کرده **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس
و مرکب اضافی است (اردو) راه طی کرنا۔

بریدن رگ مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بریدن) بمعنی بریده شدن رگ
متعلق بمعنی دوم بریدن (نظامی ؎) بیک
ناچخ نشه که بر وی رسید ؛ ز رنگی رگ زندگانی
برید ؛ (وله ؎) هژبر بازوی تابنده هور ؛

ولیکن شد آزردہ در زیر زور ۔ مؤلف عرض
کند کہ مرکب اضافی و موافق قیاس است (اردو)
رگ کٹنا۔

بریدن رنگ مصدر اصطلاحی بقول
موارد (ذیل بریدن) بمعنی (۱) زائل کردن رنگ
متعلق بمعنی سوم بریدن (تنہا ۵) چہ حرف
پیش برم پیش تندی خویش ۔ کہ رنگ وسمہ
برید است تیغ ابرویش ۔ (خالص خان ۵)
تا تیغ بدست یار دیدہ است ۔ رنگ از رخ خون
من برید است ۔ و (۲) بمعنی کم کردن رنگی کہ
زیادہ از مقصود بود متعلق بہ معنی چارم بریدن
(اشرف ۵) فی ہمین از تیغ رگ ہای شہیدان
می برد ۔ رنگ خون را ہم بترشی روی جانان
می برد ۔ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس
و مرکب اضافی است (اردو) (۱) رنگ مٹانا۔
زائل کرنا (۲) رنگ کم کرنا ۔ متغیر کرنا۔

بریدن زبان مصدر اصطلاحی بقول موارد
ذیل بریدن (۱) بمعنی ساکت کردن و خاموش
گردانیدن متعلق بمعنی چہاردہم بریدن (گلستان
سعدی ع) زبان بریدہ بکنجی نشستہ صم بکم ۔
صاحب نوادر گوید کہ مدعی را ساکت گردانیدن
بحجت و وسائل رابطہ ۔ بہار ذکر این ذیل بریدن
کردہ گوید کہ (۲) بمعنی رشوت دادن حیف
است کہ سند این پیش نہ شد ولیکن موافق قیاس
است مشتاق سندی باشیم (اردو) (۱) زبان بند
کرنا۔ دیکھو (از زبان افگندن) (۲) رشوت دینا۔

بریدن سکون مصدر اصطلاحی بقول موارد
ذیل بریدن بمعنی سلب و زائل کردن سکون متعلق
بمعنی سوم بریدن (انوری ۵) بباد قہر ببرد
ز سنگ خارہ سکون ۔ بہ آب لطف برآرد ز شورہ
مہر گیا ۔ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی
است و موافق قیاس (اردو) سکون مٹانا۔
اطمینان کو زائل کرنا۔

بریدن سودا مصدر اصطلاحی بقول موارد

نذیل بریدن بمعنی برہم خوردن سودا متعلق بہ معنی ہفتم بریدن (ملا قاسم ؎) بار از نفع سود تو سودا بریدہ است ؂ سودا بریدہ است وچہ پیدا بریدہ است ؂ (مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است وموافق قیاس (اردو) معاملہ بگڑ جانا۔ برہم ہونا۔

بریدن شیر مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد نذیل بریدن (۱) باز داشتن طفل را از شیر متعلق بہ معنی دوازدہم بریدن (شفیع اثر ؎) آخر عمر شدم والہ طفلی کہ برید ؂ مادر دہر بخون دل عاشق شیرش ؂ (۲) متغیر کردن شیر را متعلق بمعنی پنجم بریدن ہیئت است کہ سند این پیش نشد وما این را نظر بر قول موارد کہ بر معنی پنجم بریدن گفتہ جا دادہ ایم و مشتاق سند می باشیم (اردو) (۱) دودھ بڑھانا۔ دیکھو (از شیر باز داشتن) (۲) دودھ پھاڑنا۔ بقول آصفیہ دودھ کے اجزا جدا کرنا کسی دوا کے ذریعے سے دودھ کا پانی علیحدہ کردینا۔

بریدن طفل از پستان یا شیر مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد نذیل بریدن باز داشتن طفل از شیر خواری متعلق بمعنی دوازدہم بریدن (محمد سعید اشرف ؎) خط مشکین ۳ لبت قطع محبت می شود ؂ باسیاہی طفل را مادر ز پستان می برد ؂ (کلیم ؎) کلیم پیر شدی وقت آن ہنوز نشد ؂ کہ طفل طبع ز شیر ہوس بریدہ شود ؂ صاحب نوادر ہر دو (از شیر و پستان بریدن) ذکر این معنی کردہ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) بچہ کو دودھ سے باز رکھنا۔ دودھ چھڑانا۔

بریدن طمع مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد نذیل بریدن بمعنی زائل کردن طمع (حافظ ؎) عدل سلطان گر نہ پرسد حال مظلومان عشق را ؂ گوشہ گیران را ز آسایش طمع باید برید ؂ مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است و

مرکب اضافی (اردو) طمع کو مٹانا۔ زائل کرنا۔ دور کرنا

بریدن کوہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
بذیل بریدن بمعنی طی کردن کوہ متعلق بمعنی ہشتم
بریدن (جامی در یوسف زلیخا ؎) بریدہ کوہ را
آسان چو ہامون ٭ ز فرمان عنان کم رفتہ بیرون ٭
مؤلف عرض کند کہ از قبیل بریدن راہ
و موافق قیاس است (اردو) دشت و بیابان
کو طے کرنا۔

بریدن مہر | مصدر اصطلاحی۔ بہ کسر (۱۹۳۴۸)
میم مرکب اضافی است بمعنی دور کردن و قطع
کردن محبت متعلق بمعنی سوم بریدن (ظہوری
؎) بریدہ مہر من از جملہ مہربان انیست ٭ سخن چشم
زبان داد و ہمزبان انیست ٭ موافق قیاس و مرکب
اضافی است (اردو) محبت قطع کرنا۔

بریدن وظیفہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد بذیل بریدن موقوف و مسدود کردن روزی
متعلق بمعنی سیزدہم بریدن (گلستان سعدی)
وظیفہ روزی بخطای منکر نبرد ٭ مؤلف عرض
کند کہ موافق قیاس است (اردو) وظیفہ
بند کر دینا۔ موقوف کر دینا۔

بریدہ | بقول ضمیمہ برہان بروزن رسیدہ۔
رہگذر را گویند مؤلف عرض کند کہ حقیقۃً اسم
مفعول مصدر بریدن است و بدینمعنی کنایہ باشد
کہ چیزی کہ از سطح زمین بریدہ وجدا کردہ باشد
رہگذر است (اردو) رہگزر بقول آصفیہ
فارسی۔ اسم مذکر۔ راستہ۔ شارع عام۔ سڑک۔

بریدہ زبان | اصطلاح۔ بقول ملحقات
برہان و بحر و ہفت کنایہ از خاموش مؤلف
عرض کند کہ (بریدن زبان) بجای خودش گذشت
و این اسم مفعول آنست و اسم مفعول ترکیبی ہم
مراد از کسی کہ خاموش باشد (اردو) خاموش
بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم صفت۔ بمعنی ساکت
چپ۔ وہ شخص جو ساکت ہو۔

(۵۱۳۴) **بریدہ شدن امید** | مصدر اصطلاحی۔

منقطع شدن امید و ناامید شدن (صائب ع)
امید صائب از همه کس چون برید دست تو شمشیر
آه را ز نیام جگر کشید تو (اردو) امید منقطع ہونا۔

بریده فلک | اصطلاح۔ خان آرزو در سراج گوید که ماه باشد که سریع السیر است و فرماید که بعضی بمعنی زحل هم نوشته اند و آن درست نباشد **مؤلف** عرض کند که (برید فلک) بدون های هوز بجایش گذشت نمی دانیم که محقق با نام و نشان های هوز را چرا زیاده می کند مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکھو برید فلک۔

بریده | صاحب هفت بحواله دستور فرماید که بمعنی راه صاحب مؤید هم متفق با هفت و بذیل لغات فارسی جا داده **مؤلف** عرض کند که (بریده) به دال مهمله چهارم بهمین معنی گذشت ماخذ آن هم متحقق اگر این ابتدل آن دانیم چنانکه بادوان و باردان۔ مشتاق سند استعمال باشیم (اردو) دیکھو بریده۔

بریز | بقول صاحب باشد و هفت بکسر موحده و رای مهمله و سکون تحتانی و زای هوز معروف است که امر ریختن باشد **مؤلف** عرض کند که موحده زائد باشد بر لفظ ریز و آن امر حاضر مصدر ریزیدن است که بجایش می آید حیف است که محققین بالا چرا این را بشکل لغت قائم کرده اند۔ اگر با بر مشتقات مصادر هم و لفظ بران که موحده زائد را هم گیریم غیر از تضییع اوقات نباشد آنانکه این را امر حاضر ریختن دانسته اند غور نکرده اند ریختن سالم التصریف است و بحث کاملش بجایش کنیم (اردو) دیکھو ریزیدن۔ اس کا امر حاضر ہے۔

بریزن | بقول سروری مرادف (۱) بریکن بمعنی تنور و (۲) تابه گلی صاحب جهانگیری فرماید که تابه گل باشد که آن را (برزن) نیز گویند۔ صاحب برهان فرماید که بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن نشیمن (۳) به و بیزن است که بعربی غربال و طهال گویند و بمعنی ترش بالا و ذکر معنی اول و دوم

هم کرده ـ صاحب ناصری فرماید که مرادف برچین است بمعنی اوّل و دوم و سوم و صراحت مزید کند که بمعنی سوم مخفّف
پرویزن صاحب جامع فرماید که مرادف برزن و پرویزن و بمعنی ترشی یا لالو تابه ـ کلی مؤلّف عرض کند که حقیقتاً خلا
این بمعنی دوم بمعنی سوم (برزن) گذشت و معنی اوّل مجاز بمعنی دوم است که تنور هم همچون تابه ـ نان را درست کند و
آنچه بمعنی سوم می آید هم به نون نسبت است یعنی چیزی که منسوب به ریزه است که ریزه خرده و ریزه را
گویند چنانکه بجایش می آید پس غربال را که ریزه ریزه ازان تراوش کند بریزن نام کردند و
(پرویزن) که بهمین معنی می آید مزید علیه و مبدّل این که موحده به بای فارسی بدل شد چنانکه
اسب و اسپ و واو زائد باشد چنانکه تنومند و تنو مند ـ مخفی مباد که (ترش بالا) هم نوعی از
غربال است که بواسطه آن مائعات را صاف کنند اگرچه لفظاً با ترشی تعلّق دارد و لیکن عام
است برای کلّ مائعات چنانکه اردبیز عام است برای سفوفات غبار و هم چنانکه قند و غیر ذلک
(اردو) (۱) تنور ـ مذکّر دیکھو آتش دان اور اجاق (۲) دیکھو برزن کے تیسرے معنی (۳) دیکھو اردبیز

بریزه	بقول سروری به رای مهمله بوزن مویزه نام صمغے باشد دوائی ـ شبیه به مصطکی ـ

صاحب جهانگیری فرماید که دوائی که آنرا پرزی نیز خوانند ـ شبیه به مصطکی و سبک و خشک
مانند عسل صافی و تیز بود معرّب آن بارزد و بیرزد صاحب برهان گوید که بد بو هم باشد
و چیزی است که رو گران بجهة لحم کردن و وصل نمودن برنج و مس و امثال آن بکار برند و بر
ویسہ ـ گیہا مالند صاحبان جامع و ناصری هم ذکر این کرده اند صاحب محیط آنچه بر (بارزد) گوید
همین قدر که معرّب (بیرزد) فارسی و بعربی قنه و بسریانی و بقولی در یونانی خلبانی و کلبانی و
ترکی ـ قاسی و بهندی بیرجا و برجا و بهروزه و معروف باسم گنده بهروزه و آن شیر درختیست

بزرگ بقدر سرو دسته آنرا به تیشه وغیره جا بجا بخراشند و از ان تراوش نماید **مؤلف** عرض کند که ذکر (بارزد) بجایش کرده ایم و از ماخذش هم بحثی بخیال ما اصل این لغت هند است که (بیروزه) نام دارد و همین را (گنده بروزه) هم گویند صاحب آصفیه ذکر این کرده فارسیان آنرا (بیرزه) بحذف واو نام کردند و آنچه باختلاف حروف گذشت و می آید مبدّل آنست که صراحت تبدیل همانجا کنیم ولیکن آنچه (بارزد) گذشت آنرا هم مبدّل (بیرزه) دانیم که تحتانی بدل شد به الف چنانکه تازیانه و تازانه - و های هوّز بدل شد به دال مهمله چنانکه شنبه و شنبد و جادار که (بارزد) را معرّب گیریم چنانکه صاحب محیط صراحت کرده است (اردو) دیکھو (بارزد)

بریسمان افتادن | مصدر اصطلاحی - بحث این برد بریسمان عجب افتادن) می آید - (اردو) دیکھو - بریسمان عجب افتادن -

بریسمان چیزی بخود بستن | مصدر اصطلاحی - بقول وارسته بزور دعوی آن کردن (حیاتی گیلانی ع) شمعم از سوختن بپرهیزم ٭ شعله برخود بریسمان بستم ٭ صاحب بحر بلفظ بخود را برخود نوشته (عیبی نیست) معنی با وارسته متفق و بهار (بریسمان چیزی بستن) قائم کرده بوثیقه همین سند ذکر معنی بالا کرده و از رشید و طواط هم سندی آورده (رباعی) از شیخ بخیره چند برخودشندی ٭ تو سوز دل مرا کجا مانندی ٭ فرقست میان سوز کز دل خیزد ٭ با آنکه بریسمانش برخود بندی ٭ **مؤلف** عرض کند که (چیزی را بریسمان برکسی بستن) کنایه باشد از منسوب کردن چیزی باکسی به اصرار و زور و جبر که بجای خودش می آید محققین بالا به پابندی الفاظ سند مصدر عام را خاص کرده اند و ما از معاصرین عجم تحقیق این کرده ایم فارسیان گویند که «ناحق این جرم را به ریسمان بر او بستند

است "(یعنی بجبر او را مجرم قرار داده (اردو) زور کے ساتھ کسی بات کا دعویٰ کرنا۔ اور ہمارے معنوں کے لحاظ سے کسی بات کو جبر کے ساتھ کسی کے ذمّہ لگانا۔

برسیمان خود بچاه افتادن مصدر اصطلاحی۔ بہار ندکر این از معنی ساکت و نقل نگارش (اننا) نقلش بر داشته (عرفی ے) کسی که چاه ملامت براه ماکندی "۔ برسیمان خود کندن فتاده در چه ما ز" مؤلف عرض کند که بمعنی دست خود بچاه افتادن است و این مصدری است بمعنی چاه کننده را چاه در پیش شدن دیگر هیچ (اردو) اپنے ہاتھوں کنوئیں میں گرنا۔

برسیمان عجب افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته و بحر و انند با خیال و مکاری مرکا افتادن (طغرا در ہجو پولچی فقرہ) ہر که باو قرض داده برسیمان عجب افتاده " مؤلف عرض کند که لفظ عجب داخل مصدر نباشد و در (برسیمان افتادن) مصدر بیست کنایه از گرفتار شدن بدام کسی بہار این را بزیادت تحتانی بر لفظ عجب قائم کرده و در نقل سند هم لفظ عجب را عجبی نقل کرده این است تصرف پراز احتیاط محققین با نام و نشان (اردو) کسی کے دام میں پھنسنا صاحب آصفیہ نے اس کے متعدی کا ذکر کیا ہے (یعنی دام میں لانا) قابو میں لانا۔ بس میں لانا۔ مکر و فریب میں لانا۔ پھندے میں لانا۔

(الف) **برسیمان کسی بچاه افتادن** مصادر
(ب) **برسیمان کسی بچاه رفتن** اصطلاحی

بقول بحر ہر دو بمعنی مبتلا شدن شخصی به بلاے بہار ذکر (ب) کرده (ملا مطیع ے) ترک وطن کسی بارادت نمی کند "۔ یوسف برسیمان زلیخا بچاه رفت " (محسن تاثیر ے) خرو شو بجہان دنی ز طول امل " مرو بچاه باین ریسمان پوسیده " خان آرزو در چراغ بذکر (ب) گوید که بسبب شخصے مبتلا شدن به بلائی (صائب ے) صائب

چہ اعتبار بإخوان روزگار ۔ یوسف بریسمان برادر
بچاہ رفت ۔ (سالک یزدی ۔) ہر کہ دیدیم
ہمچو دیو تہی ۔ رفتہ درچہ بریسمان ۔ عرض ۔ مؤلف
عرض کند کہ صاحب بحر (الف) را قائم کردہ باشد
باستناد کلام عرفی کہ بر مصدر (بریسمان خود بچاہ
افتادن) گذشت کہ لفظ خود را عام کردہ باشی
ولفظاً خیال او موافق قیاس است ولیکن بخیال
ما معنی شعر عرفی ازین اصطلاح تعلق ندارد و اگر
از سند مذکور قطع نظر ہم کنیم (الف) موافق قیاس
است ومرادف (ب) وکنایہ ایست کہ خاکزاد
صراحت معنی آن کردہ است و آنچہ بہار کلام
محسن تاثیر را بسند (ب) آوردہ غلط کردہ و
از معنی آن این کنایہ پیدا نمی شود بلکہ معنی لفظی
است یعنی شاعر گوید کہ بذریعہ ریسمان بوسیدہ
درچاہ فرو مشو تا نشکند و غرق نشوی وحق آنست
کہ ورا این اصطلاح (کسی) را مخصوص نہ
کنیم بلکہ (چیزی وکسی) ہر دو باشد کہ از سند
سالک یزدی ۔ بوجہ چیزی پیدا است ۔
(اردو) (الف وب) کسی کی وجہ سے
بتلاے بلا ہونا ۔

بریش | بقول مؤید بمعنی (۱) با جراحت و بقول جامع (۲) بوزن سریش بمعنی پاشیدن و
فرو نشاندن ۔ صاحب ناصری ہم ذکر این بمعنی دوم کردہ فرماید کہ (۳) تبدیل (بریز) است
و از سعدی سند آوردہ (ب) مرا خود دلی دردمند است وریش ۔ تو نیز م نمک ۔ بر جراحت
عریش ۔ صاحب برہان گوید بکسر اول وثانی وسکون ثالث وشین قرشت بمعنی آخر براش
است کہ فرو فشاندن باشد ۔ صاحب انند بہزبانی صاحب ناصری ونقل سند سعدی فرماید کہ
از فرہنگ سکندرنامہ می کشاید کہ (۴) محقق ابریشم ۔ مؤلف عرض کند کہ معنی اول را
تسلیم کنیم کہ موحدہ بالنسبت ریش مرکب شدہ است یعنی بجراحت ونسبت معنی دوم عرض میشود

که نظر به اعتبار صاحب جامع که از اهل زبانست این را مبدّل برآتش بمعنی اوّلش دانیم که حاصل
بالمصدر یا اسم مصدر برآشیدن است بمعنی پاشیدگی۔ الف بدل شد به تحتانی چنانکه از مغان
و پیرمغان محققین اوّل الذّکر تعریف خوشی نکرده اند و پی بحقیقت نبرده اند و بذکر دو مصادر
در معنی این حقیقت جویان را بغلط برده اند نسبت معنی سوم عرض می شود که زای هوّز بدل میشود
به شین معجمه چنانکه زلوک و شلوک پس این را مبدّل بریز دانستن می توان ولیکن سند کلام سعدی
برای این نیست که دران استعمال (مریش) است و آن نهی باشد از مصدر (ریشیدن) که بمعنی
فرو ریختن چیزی در چیزی می آید و (بریش) امر حاضر آنست با موحّده زائد پس سند صاحب
ناصری رهنمای حقیقت است نه سند تحقیقی۔ بای حال (بریش) را بمعنی سوم امر حاضر مصدر
بریشیدن دانیم و تبدیل (بریز) نخوانیم۔ و مریش نهی آنست حالا عرض می شود نسبت معنی
چهارم که بدون سند استعمالش تسلیم نه کنیم اگرچه موافق قیاس است حیف است که صاحب
انند حوالهٔ فرهنگ سکندر نامه داد و نقل شعر نظامی نکرد (اردو) (۱) زخم کے ساتھ۔
زخمی (۲) دیکھو براش کے پہلے معنے (۳) چھڑک۔ چھڑکنا کا امر حاضر (۴) دیکھو ابریشم۔

بریش کسی فراغت داشتن مصدر اصطلاحی

بقول وارسته و بحر و بهار بریش او ریدن چه فراغت بمعنی ریدن مستعمل است۔ ازینجهت مستراح را بیت الفراغ گویند۔ سندی که از شاعری پیش کرده است بر (بر روت تافتن) گذشت مؤلف عرض کند که (ریدن بر ریش کسی) ذلیل کردن است او را و این کنایه باشد (اردو) ذلیل کرنا۔

بریشم بقول ضمیمهٔ برهان و هفت دانسته بفتح اوّل مخفف ابریشم خان آرزو در چراغ گوید که بضم

شین شہرت دارد و بفتح نیز آمدہ (ملّا لولی ؎) توان صوت سخن را یافت منلم ۂ کہ لیشم خایہ اش نبود بیشیم ۂ **مؤلّف** عرض کند کہ حقیقت ماخذ بر (ابریشم) گذشت (صائب ؎) تا تواند ترک تن کرد آدمی با این شعور ۂ زندہ چون کرم بریشم در کفن باشد چرا (اردو) دیکھو ابریشم۔

بریشم تاب اصطلاح۔ ہمان ابریشم تاب است کہ بجایش گذشت و سند این ہمہ را انیجا مذکور (اردو) دیکھو ابریشم تاب۔

بریشم زدن مصدر اصطلاحی مخفف (ابریشم زدن) کہ در مقصورہ گذشت (میر خسرو ؎) بریشم زن رہ عشاق می زد ۂ سرود ش ہر دل مشتاق می زد (اردو) دیکھو ابریشم زدن۔

بریشم زن اصطلاح۔ بقول بحر مرادف ابریشم زن **مؤلّف** عرض کند کہ مخفف (ابریشم زن) است کہ در مقصورہ گذشت سند این بر (بریشم زدن) گذشت کہ مصدر ہمین است (اردو) دیکھو (ابریشم زن)

بریشم گر اصطلاح۔ ہمان ابریشم گر کہ در مقصورہ گذشت و سند این ہمہ را انیجا مذکور (اردو) دیکھو ابریشم گر۔

بریشم نواز اصطلاح۔ اسم فاعل ترکیبی و مرادف (بریشم زن) است صاحب بحر ذکر این کردہ (اردو) دیکھو ابریشم زن۔

بریشدہ بقول ہفت بفتح اوّل و کسر رای مہلہ بمثناۃ تحتانی رسیدہ و کسر شین منقوطہ بمثناۃ تحتانی رسیدہ و فتح دال ابجد و ہای مدوّرہ زدہ (۱) پریشان و پریشان کردہ شدہ و (۲) بر افشاندہ **مؤلّف** عرض کند کہ اگر سند استعمال پیش شود توانیم عرض کرد کہ مبدّل (پریشیدہ) باشد کہ بہ بای فارسی

می آید چنانکہ تپ وتب و آن اسم مفعول پریشیدن است نمی دانیم کہ محققین ہند نژاد ذکر این بہ تبدیل حرف اوّل بکدام برہان کردہ و معنی دوم از کجا پیدا کردہ کہ در (پریشیدہ) نمی آید و بہ (پریشیدن) مجرّد بیانش بدون سند استعمال کافی نیست - معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان و زباندانان ازین ساکت (اردو) (۱) پریشان دیکھو افژول (۲) دیکھو (برافشاندن) یہ اس کا اسم مفعول ہے -

بریغ بقول سروری بحوالہ النسخہ وفائی بہ رای مہملہ بروزن دریغ بمعنی خوشۂ انگور - صاحب برہان صراحت کند کہ بکسر اوّل است صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند صاحب انند فرماید کہ بدینمعنی لغت فارسی زبان است **مؤلف** عرض کند کہ سپریغ بہمین معنی می آید و این مخفف آن باشد بہ تبدیل کہ سین مہملہ حذف شد و بای فارسی بدل شد بموحدہ چنانکہ تپ وتب و اغلب کہ ہر دو لغت ترکی باشد کہ وضع لغت تقاضای آن می کند ولیکن حیف است کہ محققین لغات ترکی از ہر دو ساکت و جا دارد کہ ہر دو را اسم جامد فارسی زبان گیریم و بریغ را مفرّس بریق دانیم کہ بقول منتخب در عربی زبان بمعنی درخشش و بقول غیاث بمعنی درخشان آمدہ - جا دارد کہ فارسیان قاف را بہ غین معجمہ بدل کردہ برای خوشۂ انگور اسم جامد قرار دادند کہ درخشش دارد واللہ اعلم (اردو) انگور کا خوشہ مذکر -

(۳۲۵۹) **بریکدیگر افتادن** مصدر اصطلاحی - کنایہ باشد از کثرت خلائق (انوری ۵) برچرخ ممالک زشہاب قلمت زو بریکدگر افتادہ دو صد دیو مریدش (اردو) ایک دوسرے پر گرنا دکھو بہ سے کھوا چھلنا) بقول آصفیہ - کثرت خلائق و انبوہ کثیر کی باعث کندھے سے کندھا چھلنا شانہ سے شانہ رگڑنا - نہایت بھیڑ ہونا از حد

ہجوم ہونا (مصحفی ؎) وہ دلّی کے کوچے میں اب سارے خالی ٭ کھوے سے کھوے ٹہا جہاں روز چھلتے ٭

برکید گر جوشیدن مصدر اصطلاحی۔ مقابلہ کردن بایکدگر بہ جوش و خروش (ظہوری ؎) تف داغ برون و اندرون دستی ہم داد است ٭ نفس ہم شعلہ شد خواہم کہ خوش برکید گر جوشم ٭ (اردو) ایک دوسرے پر گرنا۔ مقابلہ کرنا۔ جوش کے ساتھ۔

برکید گر چیدن چیزی مصدر اصطلاحی۔ مرتب کردن چیزی را بالای چیزی تہ بتہ و جمع کردن بترتیب چنانکہ (ظہوری ؎) سخن بیہودہ در کام و زبان برکیدگر چیدم ٭ نشد روزی کہ روزی گوش بر گفتارم انداز د ٭ (ولہ ؎) نمی افتد برون این اخگر ہجر از گریبانم ٭ درون سینہ تا کی داغ دل برکید گر چیدن ٭ (ولہ ؎) بہ تسبیحی کہ اشک آورد دین برکیدگر چیدش ٭ شمردم طعنہ ہا بر برہمن در بت پرستیدن ٭

(اردو) ایک دوسرے پر تہ بتہ ترتیب سے جمانا۔ جمع کرنا۔

برکید گر خوردن مصدر اصطلاحی۔ بہار رند کہ این از معنی ساکت و انند نقل نگارش مؤلف عرض کند کہ کنایہ از پریشان و برہم شدن است (صائب ؎) عالم آب از نسیمی می خورد بر یکدیگر ٭ در سر ہستی نفس ہشیار می باید کشید ٭ (صائب ؎) نیست جز مہر خموشی حلقۂ بر در مرا ٭ می خورد بر یکدگر از چشم گویا خلوتم ٭ (اردو) پریشان ہونا برہم ہونا۔

برکید گر نہادن مصدر اصطلاحی جمع کردن بکثرت (ظہوری ؎) بنما چہ گنجہا کہ نہ بر یکدگر نہد ٭ چون مفلسان خزانہ بتاراج می دہند ٭ (اردو) ایک دوسرے پر رکھنا کثرت سے جمع کرنا۔

(الف) بر یک قرار اصطلاح بقول بہار

واشد بیک قرار وبیک انداز وبیک پرکار
یعنی بریک وتیره (صائب ے) هزار بار
فزون ماه بدرگشت وهلال ؎ چراغ ماست که
که بریک قرار می سوزد ؎ **مؤلف** عرض کند
که ازین سند مصدر ....

(ب) **بریک قرار سوختن چراغ** | بمعنی سوختن
آن بریک طرز ویک حالت پیداست (اردو) (الف)
ایک طرز پر ایک وضع پر (ب) چراغ کا ایک طرز پر جلنا۔

برهلیا | بقول مؤید. لغت فارسی زبان است رستنی باشد که آنرا رازیانه گویند صاحب محیط (بر ز ابا نج) فرماید که معرّب (رازیانه) فارسی وگوید که تحریف این بر (بادیان) مسطور **مؤلف** عرض کند که ما بر (اقوماترون) صراحت کافی کرده ایم وبقول محیط نوشته ایم که بیونانی (برهلیا) گویند پس خیال ماهمین است که مطبع نولکشور این را به تبدیل های هوّز بایای تحتانی قائم کرد ودر نسخه های قلمی این لغت را در مؤید نیافتیم (اردو) دیکھو اقوماترون۔

برین | بقول سروری یعنی (۱) بالائین چنانکه گویند (سپهر برین) و (بهشت برین) (ظهیر فاریابی ے) راست گوئی مظلّه ایست سیاه ؎ سر برافراشته بچرخ برین ؎ صاحبان جهانگیری وناصری وبرهان گویند که بای اوّل مفتوح ورای مکسور ویای معروف بروزن قرین است بمعنی از همه بالاتر صاحب رشیدی (باد برین) را هم در سند این آورده صاحب فدائی هم ذکر این کرده. خان آرزو در سراج گوید که مرکّب است از بر بمعنی بالا ویا ونون که برای نسبت است چنانکه بالائین وپائین گوید که این هر سه لفظ دلالت می کند که یا ونون محض برای نسبت نیز می آید وفرماید که مثل یا ونون رزین وسیمین نیست وفرماید که آنچه در کشف اللغات بمعنی بهشت بالائین نوشته غلط است بلکه تنها بمعنی بالائین است **مؤلف** عرض کند که ما با

ماخذ بیان کردہ اش اتّفاق داریم وبطور دفع دخل گوئیم که مقصود صاحب کشف همین قدر باشد که (بهشت برین) مثال همین معنی است نه مجرّد برین بمعنی بهشت برین و جا دارد که بسهو کتابت (بهشت برین) را (برین) نوشته - (اردو) بلند تر - بہت بلند -

(۲) برین بقول سروری بمعنی پارچه تُنک که از خربزه بریده باشند (مولوی معنوی ﷫) چون بریده وادادورا یک برین ٭ همچو شکّر خوردش و چون انگبین ٭ صاحب جهانگیری فرماید که باوّل مضموم گرچه خربزه و هندوانه و امثال آن صاحبان رشیدی و برهان و ناصری و سراج هم ذکر این بالضّم کرده اند خان آرزو در سراج می فرماید که اغلب که بدین معنی ماخوذ از بریدن است مؤلّف عرض کند که حقیقت ماخذ بیان نکرده هیچ تعلّق با مصدر بریدن ندارد بلکه ماخوذ است از بری که لغت عرب است و بقول منتهی الارب بمعنی تراشیدن چنانکه ذکر این به مصدر بریدن کرده ایم پس فارسیان همان بری را مرکّب کردند با نون نسبت و های هوّز که افادهٔ معنی مفعولی کند) و برینه بمعنی بریده شده و برین مخفف آن بحذف های هوّز کنایه از قاش (اردو) قاش - بقول آصفیه - ترکی - اسم مؤنّث - پھانک - پھل کا طولانی تراشا ہوا ٹکڑا - پارہ - آم یا خربزہ وغیرہ کی پھانک - دیکھو برش کے دوسرے معنے -

(۳) برین - بقول سروری بمعنی رخنه و فرماید که در فرهنگ بکسر یا آمده صاحب جهانگیری این را بالکسر آورده گوید که این را برینه هم خوانند صاحب برهان این را بر وزن قرین گفته فرماید که بکسر اوّل هر سوراخ را گویند عموماً و سوراخ تنور را خصوصاً صاحبان ناصری و جامع و سراج با قول آخرش همزبانش مؤلّف عرض کند که فارسیان بری را که بالکسر در عربی

زبان بمعنی چاه است به حذف همزه و زیادت یا و نون نسبت برین کردند و بمعنی مطلق رخنه استعمال
کردند و دیگر هیچ (اردو) رخنه ۔ بقول آصفیہ ۔ فارسی ۔ اسم مذکر ۔ سوراخ ۔ چھید ۔ موکھا ۔ روزن
(۴) برین ۔ بفتح اوّل و کسر دوم بقول جہانگیری و برہان و جامع باد صبا کہ آنرا باد برین نیز
خوانند (شمس فخری ۵) بزیر چرخ برین بی مثال فرمانش کہ بسوی قبلہ نیارد وزید باد برین ز
صاحب رشیدی ہم ذکر این کردہ فرماید کہ باد صبا یا شمال علی الاختلاف صاحب ناصری (باد
برین) را بمعنی باد صبا گوید چنانکہ باد دبور بمعنی باد فرودین **مؤلّف** عرض کند کہ قول جامع
را معتبر دانیم کہ از اہل زبانست و مجرّد برین را بمعنی صبا دانیم و عجبی نباشد کہ این را مخفّف
(باد برین) قرار دہیم صاحب جہانگیری غلط کرد کہ سند شمس فخری را کہ با (باد برین) تعلق
دارد برای مجرّد برین آورد (اردو) دیکھو باد برین ۔

(۵) برین ۔ بقول برہان بفتح اوّل بروزن قرین نام آتشکدہ ۔ خان آرزو در سراج بحوالہ
ابراہیمی و کشف اللغات و برہان ذکر این معنی کردہ بحوالہ قوسی فرماید کہ ظاہرا (برزین)
را بہ برین اشتباہ کردہ باشند و حالانکہ برزین نام بانی آتشکدہ است نہ آتشکدہ **مؤلّف**
عرض کند کہ مشتاق سند استعمال می باشیم کہ صاحبان زبان ازینمعنی ساکت اند جا دارد کہ فارسیان
نظر بر علوی معنی برین آتشکدہ را گفتہ باشند ولیکن ابہام بیان برہان ترکش را تفوّق داشت
نمی گوید کہ کدام آتشکدہ را برین نام است و آن کجا واقع است (اردو) ایک آتشکدہ کا
نام برین ہے ۔ مذکّر ۔

(۶) برین ۔ بقول فدائی کہ از علمای معاصر عجم بود یکی از سوبہای شش گانہ کہ شمال می گویند

مؤلف عرض کند که نظر بر اعتبارش می توانیم تسلیم کرد ولیکن خیال می کنیم که در بیان معنی اجمال را بکار برده و (بمعنی ششم شش گانه) غور نکرده ششگانه همان شش جهت است که مشتمل است بر مشرق ومغرب وشمال وجنوب وبالا وزیر پس ازین شش جهت بالا را برین گفتن غلط نباشد نمی دانیم که چرا شمال را مخصوص کند ونظر باین تخصیص خیال می کنیم که مقصودش از صبا است که باد شمال را صبا گویند اندرین صورت همان معنی چهارم باقی ماند که بجایش گذشت قابل (اردو) دیکھو برین کے چوتھے معنے۔

برین پادشاه اصطلاح۔ بقول مؤید بحوالۂ قنیہ (۱) پادشاه بزرگ ومعنی ترکیبی بزرگ وبالاترین پادشاه بزرگ و (۲) اشارت بسوی شاه صاحبان انند وهفت هم ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که در معنی اوّل لفظ برین بمعنی بالاتر است که گذشت قلب اضافت پادشاه برین و در معنی دوم برین مخفف بر این بمعنی حقیقیش ولیکن استعمال برین درین هر دو معنی خصوصیتے با پادشاه ندارد نمی دانیم که صاحبان تحقیق بچه خصوصیتے این را در اصطلاح جا داده اند معاصرین عجم با معنی اوّل بر زبان ندارند (اردو) (۱) بڑا پادشاه۔ مذکر (۲) اس پادشاه پر۔

برین دائره اصطلاح۔ بقول مؤید وانند وهفت (۱) اشارت بکره خاک است و (۲) بفلک هم **مؤلف** عرض کند که دائره بمعنی خودش عام است وبوجه اشارهٔ قریب کنایه گرفته اند براے زمین وآسمان کسے پیش از ما هر دو را مدوّر دانسته نمی ماند که (برین دائره) در مقصوده معنی دنیا گذشت لیکن وجہی نیست که درینجا بدون سند استعمال معنی دیگر پیدا کنیم اگر از اشاره قطع نظر کنیم وبرین را صفت دا

قرار دهیم و این را قلب اضافت هم دانیم معنی لفظی این دائره بلند ترین وکنایه از فلک توان گرفت (اردو) (۱) کرهٔ خاک۔ مذکر۔ (۲) دیکھو آسمان۔

برین دژ | اصطلاح۔ بقول فدائی که از علمای معاصر عجم بود بمعنی دژی است دیگر که در دژ بر جای که بلند تر از همه است می سازند برای نشیمن پادشاه یا فرمانده یا سپهبد ارک و (نارین دژ) هم می گویندش مؤلف عرض کند که معاصرین عجم آنرا بالا حصار گویند و مراد از قلعه مقامی است که داخل قلعه بالای مقامی بلند ترین می سازند و برین در اینجا بمعنی بلند تر است۔ قلب اضافت بمعنی دژ بلند تر که مرکب توصیفی است (اردو) بالا حصار۔ دکن میں اس قلعه کا نام ہے جو قلعه کے اندر بلند ترین مقام پر بنایا گیا ہو۔ مذکر۔

برین روی | اصطلاح۔ بقول فدائی

برین رویه | که از علمای معاصر عجم بود بمعنی برین سوی و برین سویه است که رویه برین باشد۔ جانب شمال۔ مؤلف عرض کند که مرکب اضافی است (اردو) شمال رویه وہ مکان یا عمارت یا مقام جس کا منہ شمال کی جانب ہو۔ مذکر۔

برین سفره | اصطلاح۔ بقول مؤید بحوالهٔ قنیه (۱) اشارت بسوی فلک و فرماید که (۲) اشارت بسوی دنیا و زمین و (۳) بالا ترین سفره صاحبان هفت دانند بر اشارت بسوی فلک و دنیا قانع مؤلف عرض کند که قلب اضافت سفرهٔ برین بمعنی سفرهٔ که بلند تر است وکنایه باشد برای معنی اوّل و برای معنی دوم عرض می شود که را این سفره گفتن کافی بود بر سبیل استعاره که دنیا و زمین را سفره گفتند که عالمان بران رزق خود می خورند و بمعنی سوم هم قلب اضافت و این بمعنی حقیقی است ولیکن بدون سند استعمال

ہر سہ معنی را تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم برزبان ندارند و ہر سہ محققین بالا از اہل زبان نہ بند (اردو)	(۱) دیکھو آسمان (۲) اس دنیا پر اس زمین پر (۳) وہ سفرہ جو زیادہ بلند ہو۔ غور کرو۔

برینش بقول برہان بضم اوّل وکسر ثانی تحتانی رسیدہ و نون مکسور و بشین نقطہ دار زدہ (۱) بمعنی بریدن و برش باشد و (۲) بمعنی راندن شکم و بریدن آن ہم ہست بمعنی آنکہ گویا شکم آنرا از غایت دردی برند صاحب ناصری ذکر این گوید کہ معلوم می شود کہ بفتح بالامرادف بریدن است و این شین گاہی افادہٴ معنی مصدری کند چنانکہ آفرینش و آفرینش صاحب جامع ذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم می فرماید کہ بریدن شکم از اسہال و درد۔ خان آرزو در سراج گوید کہ معنی دوم بمعنی پیچش مجاز است بدان سبب کہ احشا دران گویا بریدہ می شود و فرماید کہ ظاہرا بریدن در اصل (بریندن) بزیادت نون بود و در استعمال نون محذوف شدہ ولہذا برینش بہ نون بمعنی بریدن و برش آمدہ و برین بمعنی قاش خربزہ و جز آن کہ آنرا برند گویند مؤلّف عرض کند کہ طرز بیان محققین مصدر و حاصل بالمصدر را خلط ملط می کند و لحاظ قواعد فارسی زبان نمی دارد بریدن مصدری است کہ ذکرش گذشت و صراحت ماخذش ہم ہمدرانجا کردہ ایم و اسم مصدر را ہم بہ تحقیق رساندہ ایم کہ دران نون را دخلی نیست و (بریندن) بہ نون چارم نیامدہ پس برش حاصل بالمصدر است و برینش بہ نون چہارم مزید علیہ آن کہ نون در بعض کلمات فارسی زبان زیادہ می شود چنانکہ گذارش و گذارنش پس بمعنی اوّل حاصل بالمصدر است بمعنی برش و بریدگی و بمعنی دوم کنایہ باشد از مرض پیچش و ما اشارہ این بر (برنبش)

ہم کردہ ایم کہ بہ نون سوم گذشت (اردو) (۱) بُرِش بقول آصفیہ بالتشدید و بلا تشدید تیزی۔ کاٹ (۲) دیکھو بُرِنش۔

برہن شاہ | اصطلاح۔ بقول بحر و شمس بمعنی پادشاہ بزرگ مؤلف عرض کند۔ کہ حقیقت این بر (برین پادشاہ) گذشت و این مرادف آن است (اردو) دیکھو برین پادشاہ۔

برین فرہنگ | اصطلاح۔ بقول جامع دانند (۱) بمعنی بالاترین دانش و آن علم الٰہیات حکمت است کہ علم بصانع تعالیٰ و عقول و نفوس باشد و (۲) نام کتابی از تصانیف پادشاہ کامل خردمند (تہمورس۔ ملقب بہ دیو بند) و معنی ترکیبی آن یعنی عقل اول چہ فرہنگ بمعنی عقل ست و برین بالاتر از ہمہ عقول و آن نیز اول ہمہ است مؤلف عرض کند کہ طرز بیان محقق غلط انداز حقیقت طلبان۔ حق آنست کہ قلب اضافت (فرہنگ برین) است و بس و بمعنی اول مرکب توصیفی است و کنایہ باشد از علم الٰہیات و بمعنی دوم علم (اردو) (۱) علم الٰہی بقول آصفیہ عربی۔ اسم مذکر۔ علم حکمت کے اقسام ثلاثہ یعنی ریاضی۔ طبعی۔ الٰہی میں سے اخیر قسم پس علم الٰہی وہ علم ہے جس میں اُن امور سے بحث کی جاے جو وجود خارجی یا تعقل میں مادہ کے محتاج نہ ہوں جیسے معرفت خدای تعالیٰ یا مقربان درگاہ احدیت جو اُنہیں کے حکم سے دیگر موجودات کا سبب ہوتے ہیں۔ مثل عقول نفوس یا اُن کے احکام و افعال۔

برین مرکز | اصطلاح۔ بقول مؤید کنایہ از زمین صاحب ہفت ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند کہ اگر استعارہ گیریم و مرکز را کہ لغت عام است بہ زمین مخصوص کنیم باید کہ (این مرکز

گوئیم نسید انیم که چرا (بربن) را آورده اند که مخفف (برابن) است واگر بربن را بمعنی بالاتر گیریم کنایه فلک رای رسید نه کنایه زمین را پس جز این نیست که تسامح محققین باشد و بس بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم (اردو) زمین مؤنث ۔

بربینہ بقول سروری ہمان برین بہ معنی اخیر یعنی قاش و رخنہ صاحب برہان فرماید که بکسر اوّل ہر سوراخ باشد عموماً و سوراخ تنور خصوصاً و بقول رشیدی بذیل بربن بمعنی سوراخ **مؤلف** عرض کند که بزیادت ہای ہوّز در آخر بربن که بمعنی سومش گذشت مزید علیه آن دانیم چنانکه خونخوار و خونخواره (اردو) دیکھو بربن کے دوسرے اور تیسرے معنے

بربیوس بقول ہفت بالفتح و کسر سین مہملہ بمثناة تحتانی رسیدہ بلغت یونانی نوعی از لبلاب و عشقه را گویند و فرماید که بجای تحتانی اوّل بای فارسی ہم بنظر آمده **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت این بر (اربیخ) بیان کرده ایم جز این نباشد که فارسیان استعمال این لغت یونانی ہم کرده اند و محققین فارسی زبان این را در لغات فرس جا داده اند و (بربیوس) ہم بہمین معنی گذشت (اردو) دیکھو اربیخ ۔ جس کی یہ ایک قسم ہے ۔

بریون بقول سروری بفتح با و واو و کسر رای مہملہ (ا) رشتی باشد که بر بدن پیدا شود و ہر چند برآید پہن شود و خارش کند و پوست گداز د و بضمّ با نیز بنظر رسیده بعربی قوبا گویند بضمّ قاف و فتح واو (بمعنی سه) بواسیر و بریون را گند د فتح ثو بر وہم علّت ماخولیا را گو صاحب رشیدی ہم ذکر این کرده صاحب جہانگیری صراحت مزید کند که این را بہ ہندی داد گویند و صاحب برہان گوید که بروزن دویدن است و فرماید که

بروزن فرعون و دلخون هم آمده و نیز فرماید که بروزن افیون (۲) گرداگرد دهان را گویند صاحب
ناصری نسبت معنی اوّل گوید که سبب این مرض دو چیز بود یکی خلط بد در تن و دیگر قوّت
طبیعت و خلط بد نیز دو گونه بود یکی خلطے بود تیز و رقیق و دیگر خلط بد که از اندامهای شریف
باز می دارد و بظاهر پوست دفع می کند و پهن می گردد و خارش می کند و بعربی قوبا نام دارد
و ذکر معنی دوم بحوالهٔ برهان کرده. صاحب جامع ذکر هر دو معنی کرده خان آرزو و در سراج
بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید که این ظاهراً تصحیف برتور است و بحوالهٔ قوسی فرماید
که (۳) بمعنی دیبای تنک و گوید که این تصحیف بربون عربی است مؤلّف عرض
کند که (ادرفن) به معنی اوّل بجایش گذشت و اشارهٔ این هم همدرانجا کرده ایم و (برپون)
ببای فارسی هم به همین معنی می آید خیال ما نسبت ماخذ همین که این مرکّب است از بر بمعنی
بدن و یون بقول برهان بمعنی فلس و نمد بدین توجه که از این مرض جسم انسان فلس پیدا کند
و مثل نمد درشت می شود. فارسیان این را بدین اسم موسوم کردند و آنچه به بای فارسی
می آید مبدّل این که موحّده به بای فارسی بدل شود چنانکه تب و تپ نسبت معنی دوم
عرض می شود که باعتبار صاحب جامع که از اهل زبان است این را تسلیم کنیم و آنچه
خان آرزو و در سراج این را تصحیف برتور گوید نسبت آن عرض می شود که برتور بدین معنی
نیامده بلکه برتو بمعنی سوم بجایش گذشت پس نسبت ماخذ معنی دوم جز این متحقّق نشد که اسم
جامد فارسی زبان دانیم باعتبار محقّق اهل زبان دیگر هیچ و بمعنی سوم جا دارد که این را مبدّل
بربون دانیم که به موحده عوض تحتانی گذشت که موحده به تحتانی بدل شود چنانکه بالبوس

وبالہوس وضرورت ندارد کہ تصحیف خوانیم (اردو) (۱) دیکھو اورفن (۲) دہن کا اطراف منہ کا حلقہ۔ مذکر۔ دیکھو بر پوز (۳) دیکھو بر پون۔

بای موحّدہ بازای ہوّز

بز بقول سروری وبرہان وناصری وجامع بفتح بادا) بمعنی آئین وروش (سوزنی ۵) حجرہ زنبسان وناززین کردار کز شغل ازین طرز وحرفتی زین بزتو صاحب رشیدی صراحت مؤید کند کہ بز درعربی بمعنی قماش آمدہ شاید بمعنی آئین وروش ازین گرفتہ اند خان آرزو در سراج نقل قول رشیدی کردہ **مؤلف** عرض کند کہ ما ازین ماخذ اتّفاق نداریم ونظر بر معنی قماش اگر درعربی باشد آئین وروش را بدان متعلّق نہ کنیم وجز این نیست کہ اسم جامد فارسی قدیم است وبس۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند وآئین وروش را استعمال کنند تحقّی ہماں کہ بز بمعنی قماش بقول کنز لغت ترکی ہم (اردو) دیکھو آئین کے دوسرے معنے۔

(۲) بز۔ بقول سروری ورشیدی وبرہان وناصری وجامع امر حاضر از مصدر بزیدن (سوزنی ۵) حجرہ ماست بادخانۂ بوق تو ساحتی بادبوق مارا بز خان آرزو درسراج ذکر این کردہ گوید کہ این امر بزیدن مبدّلش وزیدن یا برعکس واین لفظ مخصوص باد است وفرماید کہ آنچہ صاحب برہان بمعنی جستن آوردہ خطا است **مؤلف** عرض کند کہ بزیدن بقول بحر عجم بمعنی وزیدن وجستن می آید ووزیدن بمعنی جنبیدن وموج زدن ہوا وباد خصوصاً وبمعنی جستن بالفتح عموماً وما بزیدن را مبدّل وزیدن دانیم۔ معاصرین عجم تصدیق این می کنند وحقیقت معانی بجایش عرض کنیم ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ امر حاضر بزیدن

است (اردو) دیکھو بزیدن یہ اس کا امر حاضر ہے۔

(۳) بز۔ بقول جہانگیری ورشیدی وناصری وجامع مخفف بزم صاحب برہان صراحت مزید کند کہ مجلس عیش و مہمانی مراد است **مؤلف** عرض کند کہ نظر براعتبار ناصری وجامع کہ از اہل زبانند بدون سند استعمال اینمعنی را تسلیم کنیم وموافق قیاس است۔ معاصرین عجم برزبان ندارند مخفی مباد کہ در فارسی زبان میم از بعض لغات حذف می شود چنانکہ آہرمن و آہرن (اردو) بزم بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ سبھا۔ محفل۔ مجلس۔

(۴) بز۔ بالکسر بقول رشیدی وبرہان وناصری وجامع وجہانگیری زنبور (خاقانی ے) شاید اگر در حرم سگ نہ ہد آید ست ٭ زیبد اگر درارم بز نبود میوہ چین ٭ وصاحب رشیدی فرماید کہ چون بوز بالفتح بمعنی زنبور سیاہ کہ بہندی (بھونرا) گویند مذکور خواہد شد شاید این مخفف آن باشد پس بفتح باید نہ بکسر خان آرزو درسراج ذکر قول رشیدی اکتفا کردہ **مؤلف** عرض کند کہ بوز بہ زیادت واو قسمی خاص از زنبور کلان پس ما این را اسم جامد فارسی زبان دانیم بمعنی زنبور و بوز را کہ می آید بزیادت واو مزید علیہ آن و صراحت کاملش ہمدر انجا کنیم (اردو) زنبور بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر تیتیا۔ بھڑ۔ برنی۔

(۵) بز۔ بالفتح بقول برہان وناصری۔ زمین وپشتۂ بلند و تیغ کوہ صاحب جامع گوید کہ زمین پشتہ و تیغ کوہ خان آرزو درسراج ذکر قول برہان کردہ **مؤلف** عرض کند کہ ہمین لغت بہ بای فارسی وزای فارسی بمعنی زمین پست وبلند وکوہ وکتل می آید پس فارسیان بہ تبدیل بای فارسی بموحدہ وزای فارسی بعربی این را خاص کردند برای پشتۂ بلند و تیغ کوہ

چنانکہ تپ وتب وژند وزند مخفی مباد کہ طرز بیان برہان بغلط می اندازد کہ واو عطف میان زمین وپشتہ معنی مطلق زمین ہم قائم کند ومعاصرین عجم قول جامع را صحیح دانند کہ معنی مطلق زمین درین داخل نیست (اردو) بلند پشتہ۔ بلند ٹیلا مذکر۔ پہاڑ کی چوٹی۔ مؤنث۔

(۶) بز۔ بقول برہان وناصری بضم اول تیس راخوانند خان آرزو در سراج ذکر اینمعنی نکرد۔ بہار ذکر ہمین یک معنی کردہ گوید کہ بالضم بمعنی گوسفند وترجمہ تیس۔ صاحب محیط فرماید کہ لغت فارسی است وبعربی معز وماعز ونر آن راتیش وکبش وبترکی کچی وبہندی مادہ آنرا بکری وچھیری ونر آنرا بکرا گویند وآن حیوانی است معروف از حیوانات ماکول اللحم۔ گوشت آن نسبت بلحوم حیوانات دیگر بعد از گوسفند وآن نزد اطبا عبارت از گوسفند ولایتی است یعنی دنبہ باشد نہ گوسفند ہندی کہ لحم آن بعد از گوشت بز است در فضیلت وگوشت آن گرم وتر وگرمی آن از لحم گوسفند ولایتی کمتر وبقول گیلانی معتدل وبارد وموافق گرم مزاجان ومریضان ومسلولین وصالح الکیموس مولد خون لطیف ومنافع بسیار دارد **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است بالضم (اردو) بز بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث بکری۔ گوسفند۔ بکرا۔ آپ ہی نے چھیلی کو بھی بمعنی بز اور بکری لکھا ہے۔

(الف) **بزآویز** اصطلاح۔ بقول بہار (۱) واژونہ آویختن چنانکہ قصاب بزرا برقنارہ آویزد (میر یحیی ؎) گوشت قصاب گو دہد بہ پزشکی ٭ مدہ نہ دردم کند بزآویزش ٭ وغیرہا کہ (۲) نام فنی است از کشتی (میر نجات ؎) مدعی گرم تلاش تنکیس خواہی شد ٭ گر بزآویز شوی بہتر ازیں خواہد شد ٭ خان آرزو در چراغ ذکر این بہر دو معنی بالضم کردہ وصاحب

بحر ہم **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی
است و معنی لفظی این آویزندہ بز و کنایہ از سہ پایہ
کہ از سہ چوب درست کنند و بز مذبوح را بوسیلہ
آن واژگونہ آویزند تا چرم از وجدا و رودہ و
معدہ وغیرہ را خارج و اعضایش پارہ پارہ کنند
و بعض طباخان بز سالم را بر ہمین آویزہ آویزند کباب
کنند چنانکہ آتش بزیر آن بیفروزند و ہمین را
وارستہ بر (قنارہ) ذکر کردہ و لغت فارسی گفتہ
و صاحب انند ہم زبانش و ہم صاحب انند قنارہ
را بدون ہای آخرہ بہ ہمین معنی لغت عرب گفتہ
بابتی حالی بمعنی سہ پایہ باشد و مجازاً بمعنی معکوس
آویختہ شدہ و برہان ہم واز ہمین است ....

(ب) **بر آویز شدن** کنایہ باشد از کباب

(ج) **بر آویز کردن** شدن و کردن و
معکوس آویختہ شدن و آویختن نمی دانیم کہ
محققین با نام و نشان معنی دوم را از سند میرنجات
چطور پیدا کردند حق آنست کہ ہر دو اسناد بالا
متعلق است از (ب و ج) تا آنکہ سند دیگر
پیش نہ شود معنی دوم را تسلیم نہ کنیم کہ محققین اہل
زبان ازین معنی ساکت و معاصرین عجم بزبان
ندارند و ہر سہ محققین ہند نژاد این معنی را از
ہمین یک سند پیدا کردہ اند و ما آنرا متعلق معنی
اول کردہ ایم مخفی مباد کہ صاحب غیاث بدون
حوالہ محقق نسبت معنی دوم گوید کہ نام دار کشتی
و آن واژگون آویختن حریف است چنانکہ
قصاب ذبیحہ را بر قنار بستہ پوست کشد (انتہی)
ما عرض کنیم کہ بانی ہمینی خان آرزو می نماید و دیگر
ہند نژادان نقلش کردند و او از کلام میرنجات
سکندری خورد و بابتی حالی تا آنکہ سند استعمال
پیش نشود اعتبار را نشاید فقط (اردو)
(الف) (۱) سہ پایہ - دکن میں تین لکڑیوں یا بیچوں
کے کھٹولہ کا نام ہے جس پر مذبوح بکرے کو لٹکاتے
ہیں اور پھر کھال اُتارتے ہیں اور بعض لوگ
کھال اُتارنے اور آنتوں وغیرہ کے خارج کرنیکے بعد

اُسکے نیچے آگ روشن کرکے اسکو سالم بھونتے ہیں تذکرہ اور بہاط ہما ہے
معنونکے اُلٹا لٹکایا ہوا اور بھونا ہوا (۲) پہلوانون کی کشتی
کے ایک خاص فن کو فارسیوں نے (بُزآویز) کہا ہو (ب)
اُلٹا لٹکایا جانا۔ کباب ہونا (ج) اُلٹا لٹکانا۔ کباب کرنا۔

بزاختن | بقول بحر مصدریست بر وزن
و معنی گداختن و فرماید کہ متروک التصریف است
صاحب ملحقات برہان ہم ذکر این کردہ و صاحب
مؤید این را با (بزازیدن) نقل کردہ گوید کہ کلاہما
بالضم بمعنی گداختن است۔ صاحبان ہفت و انند
ذکر ایں با مصدر (بزازیدن با ہر دو زای ہوّز)
کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ (بزاختن) بہ
بای فارسی عوض موحدہ ہم بجائیش بہ ہمین معنی
می آید کہ مبدل این است چنانکہ تب و تپ
و خیال ما نسبت ماخذ این ہمین قدر است کہ اصل
این (بُزآویختن) بود بمعنی حقیقی آن یعنی آویختن
بُز بر (بزآویز) برای کباب کردنش و واو تحتانی
حذف و ممدودہ بمقصورہ بدل شدہ (بزاختن)
شد و بر سبیل مجاز بمعنی عام گداختن استعمال کردند
و از ہمین مصدر اصلی (بزآویز) است کہ بجائیش
گذشت و حقیقت (بزازیدن) کہ می آید ہم در انجا
عرض کنیم و حقیقت ماخذ (آویختن) بجائیش
متروک و بر (بزآویختن) تلافی مافات کردہ
ایم۔ معاصرین عجم این مصدر را بر زبان ندارند
و متروک است (اردو) گلانا۔ گلا دینا۔
دیکھو گداختن کے تمام معنے۔

بزاخفش | اصطلاح۔ بہار گوید کہ گویند
(۱) اخفش را بزی بود کہ مادام کہ او آواز می
کرد اخفش او از بر کردن سبق خاموش نمی ماند
و آن آواز کردنش را دلالت صدق حفظ خود
گمان می برد (سنجر کاشی ۵) قدرتش را قضا
بز اخفش ؤ ہر چہ گوید ہم آنچنان باشد ؤ صاحب
انند نقل نگار بہار **مؤلف** عرض کند کہ قصہ
این نہ چنانست بلکہ اخفش بقول منتخب لغت
عرب و نام سہ کس از ائمہ نحوی کہ یکی اخفش کبیر

استاد سیبویہ بود دوم (اخفش وسط) معاصر سیبویہ
وسوم (اخفش صغیر) شاگرد سیبویہ بود (انتہی) م
معاصرین عجم گویند کہ ازین ہر سہ یکی بود کہ بزی
با خود داشت وچون درس می خواند وبحث آن
می کرد بز مذکور بسبیل عادت خود سر را حرکت
می داد چنانکہ بز ان می کنند وازین حرکت اخفش
را تسکین می باشد ومی دانست کہ بز ما تصدیق
واثبات بحث ما می کند وابن الہیثم بود ازینجاست
کہ فارسیان در اصطلاح خود (۲) بز اخفش بترکیب
اضافی کسی را گویند کہ بغیر فہم مضمون مخاطب متکلم
سر را حرکت دہد و درست گوید (ظہوری ع)
سر تصدیق بہر حرف تو چون جنبانم ؛ مدعی را
بطلب تا بز اخفش باشد ؛ (اردو) بز اخفش
بقول آصفیہ - فارسی - اسم مذکر (۱) اخفش صرفی
کا بکرا (۲) بے سمجھے گردن ہلانے والا - نافہمیدہ
اقرار کرنے والا - ٹھوکلے دماغ کا - آپ ہی نے
لکھا ہے کہ کہتے ہیں کہ اخفش نے اپنا سبق یاد کرکے
سنانے کے واسطے ایک بکرا پالا تھا جب تک وہ
گردن نہیں ہلاتا یا سنکر بول نہیں اٹھتا یہ اپنے
سبق کا پیچھا نہیں چھوڑتا اور جانتا تھا کہ ابھی
سبق یاد نہیں ہوا جس وقت اس بکرے کو
ذبح کیا تو معلوم ہوا کہ یہ اس کا سارا دماغ چاٹ
گیا تھا (انتہی) **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ غالباً
آپ نے صاحب بہار عجم کا ترجمہ فرمایا - ہم نے اس
حکایت کے متعلق جو کچھ عرض کیا وہ استعمال
شعرای فارسی کے مطابق معلوم ہوتا ہے -

بزاد برآمدہ اصطلاح - بقول سروری
وبرہان وجامع وبحر وسراج زنیکہ بنہایت پیر
باشد وسال بسیار بر و گذشتہ **مؤلف** عرض
کند کہ موحدہ اول افادہ معنی آز کند چنانکہ بر
معنی بستیش گذشت وزاد بقول برہان حاصل
بالمصدر زائیدن وسن وسال ہم پس معنی لفظی
این کسی کہ از زائیدن خارج شدہ واز سن وسال
برآمدہ وکنایہ از پیر سالہ کہ بنہایت پیری رسیدہ

باشد (اردو) بہت بڑی عمر کی بڑھیا۔ مؤنث

بزادی بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وکسر دال لغت فارسی (۱) زبرجد و (۲) بلور را گویند **مؤلّف** عرض کند که معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان ازین ساکت وسند استعمال پیش نه شد۔ تا آنکه سند استعمال بدست نیاید اعتبار را نشاید۔ صاحب محیط برزمرّد گوید که آنرا بهندی پنّا گویند و آن از جملهٔ سنگهای شریفهٔ نفیسه۔ و در معدن طلا بهم رسد و مادّهٔ آن طلاست و فرماید که در ان و زبرجد اختلاف بسیار است و صحیح تر آنست که زمرّد و زبرجد یک چیز است و متساوی الطبع و از یک جنس باختلاف رنگ که زمرّد سبز است و زبرجد زرد۔ و هم او برزبرجد گوید که قسمی از زمرّد۔ زرد رنگ و هردو از معدن طلا پیدا شود۔ سرد و خشک در سوم قاطع نزف الدّم و رافع عسر البول و شکننده سنگ و منافع بسیار دارد و هم او بر بلور گوید سنگے است معدنی سفید و شفّاف و نرم تراز زمرّد و سخت تراز شیشه۔ قلیل الاستعمال و رطب و مصلح آن قند کهنه و اکتحال باریک سودهٔ آن برای رفع بیاض چشم و سبل و جرب عین نافع و از خواص آنست که تعلیق آن جهت رعشهٔ اطفال و منع فزع در خواب و درد دندان نافع۔ **مؤلّف** عرض کند که اگر این لغت فارسی به تحقیق رسد اسم جامد فارسی زبان دانیم برای زمرّد و بلور (اردو) (۱) زبرجد۔ بقول منتخب عربی ایک مشہور جوہر جس کا رنگ سبز ہوتا ہے مذکّر (انتہی) بعض کی رائے میں زمرّد۔ صاحب آصفیہ نے زمرّد پر فرمایا ہے۔ عربی۔ اسم مذکّر ایک سبز رنگ کے قیمتی پتھر کا نام۔ زبرجد سبز۔ پنّا (۲) بلور۔ بقول آصفیہ اسم مذکّر۔ عربی

ایک چمکدار کانی جوہر کا نام جو نہایت شفاف ہوتا ہے بعض لوگ اس کو کچا ہیرا خیال کرتے ہیں۔

بزاریدن بقول بحر و ملحقات برہان بضم اول و بہ رای ہملہ چہارم بمعنی گداختن است و در نسخۂ از نسخہ ہای قلمی صاحب مؤید ہم این را بہ رای ہملۂ چہارم نوشتہ و در نسخۂ دیگر قلمی این را ترک کردہ و در نسخۂ مطبوعہ آن بہ ہر دو زای ہوّز آوردہ۔ صاحب انند ذکر این با ہر دو زای ہوّز کردہ و صاحب ہفت با زای ہوّز دوم و رای ہملۂ چہارم آوردہ **مؤلّف** عرض کند کہ بہ تحقیق ما (بزآویزیدن) اصل است بمعنی (برآویختن) کہ حقیقت آن بر (بزاختن) بیان کردہ ایم پس چنانکہ (بزاختن) مخفف (بزآویختن) است ہم چنان (بزازیدن) بر ہر دو زای ہوّز مخفف (بزآویزیدن) باشد بحذف واو و تحتانی و تبدیل ممدودہ بہ مقصورہ و معنیً مرادف (بزاختن)، کہ گذشت تسامح صاحبان بحر و ہفت است کہ پی بہ ماخذ نبردند و بہ رای ہملۂ چہارم ذکر این کردند این است محاسن تحقیق ماخذ کہ غلطی کتابت و خیال ۳ نہا را ظاہر کرد **(اردو)** دیکھو بزاختن۔

بزازستان اصطلاح۔ بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و تشدید ثانی و کسر زای ثانی بمعنی بازار **مؤلّف** عرض کند کہ بزّا لغت عرب است بمعنی جامہ و متاع فروش از بز کہ بعربی جامہ را گویند اگر سند استعمال این بدست آید توانیم قیاس کرد کہ از قبیل گلستان است کہ فارسیان لفظ ستان برای بیان کثرت بر آخر کلمات می آرند معنی لفظی این جای کہ دران کثرت بزّازان است و کنایہ از بازار **(اردو)** دیکھو بازار۔

بزازیدن بقول مؤید و انند ہمان بزاریدن است کہ ذکرش بہ رای ہملۂ چہارم

گذشت وحقیقت این ہمہ را اینجا مذکور (اردو) دیکھو بزازیدن -

بزّاغ | خان آرزو در سراج گوید که بہ تشدید در ذیل لغات فارسی به زای معجمه بمعنی فصد کنندہ نوشته اند و فرماید که صاحب برہان به رای مہملہ آورده و تحقیق آنست که به زای معجمه لغت عربی است وآنها در تصحیف وغلط افتاده اند **مؤلف عرض کند** که ما حقیقت (برّاغ) را به رای مہملہ و وم بجایش بیان کرده ایم که مبدّل (بزّاغ عربی است که بزای ہوّز) است و اختلاف خان آرزو را ہم ہمدر اینجا ذکر کرده ایم پس نمی دانیم که او چرا این لغت عربی را در اینجا با لغات فارسی ذکر کرده فضولی بی محل می کند و یا ندارد که بر (برّاغ) به رای مہملہ ہر چه خیالش بود گفته شد که تصفیهٔ آن ہمدر اینجا کرده ایم و می پرسیم از و که (بزّاغ) را به زای ہوّز) دوم کدام محقق فارسی زبان آورده است که تکذیب آن می کند وای برو (اردو) دیکھو برّاغ -

بزّاگردن | بقول شمس بکاف فارسی کنایه از سحر برای کشش کسی **مؤلف عرض کند** که ہمه محققین فارسی زبان عموماً و محققین مصادر فرس خصوصاً و معاصرین عجم ازین مصدر ساکت وغیر از محقق بی تحقیق دیگر کسی ذکر این نکرده معنی اسم برای مصدر خبر می دہد از نقد معلومانش - تا آنکه سند استعمال پیش نه شود اعتبار را نشاید و ما خذ این ہم ہیچ (اردو) نا قابل ترجمه -

بزان | بقول سروری بر وزن رزان باد نسیم وجہنده باشد و فرماید که حالا بکثرت استعمال وزان می گویند (حکیم انوری ے) باز چون باز آمد از اقبال میمون موکبش کز تازه شد چون در سحرگاہان گل از باد بزان کز صاحب جہانگیری این را بمعنی وزنده و مرادف بزانده و بزمن گوید (مسعود سعد سلمان ے) نه ابر بہارم که چندین بگریم نه بادبزانم که چندین بپویم کو

صاحبان برہان و رشیدی و ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ مصدر وزیدن اصل است و (بزیدن) بمبدل آن و ہر دو بجایش می آید پس بزان بقاعدۂ فارسی اسم حالِ بزیدن است چنانکہ وزان اسم حال وزیدن از قبیل چمان و کنان محققین با نام و نشان در مشتقات مصادر می روند و این قسم لغات مشتقہ را اسم جامد می دانند (اردو) چلنے والی (ہوا کے ساتھ خصوصیت) جیسے چلنے والی ہوا۔ لیکن محاورہ اردو میں چلتی ہوئی ہوا کہیں گے جس سے اسم حال کا مطلب حاصل ہوتا ہے۔

بزانداختن مصدر اصطلاحی۔ بقول شمس بمعنی گداختن **مؤلف** عرض کند کہ دیگر محققین مصادر و اہل زبان ازین ساکت مقصودش غیر از (بزاختن) نیست کہ بجایش گذشت لیکن تحقیقش از آنرا ترک و این را قائم کرد۔ دیگر ہیچ۔ تا آنکہ سند استعمال بنظر نیاید اعتبار را نشاید (اردو) دیکھو بزاختن۔

بزانو درآمدن مصدر اصطلاحی بقول بہار و بحر و انند (۱) بزانو نشستن (ملا عبد اللہ ہاتفی در رسیدن ایلچی بحضور صاحبقران ع) بزانو درآمد در آن پیشگاہ ٭ کہ کس را نبودی از ان پیش راہ ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معاصرین عجم گویند کہ (۲) بزانو استادہ عرض حال کردن است و این رتبۂ مخصوصین بارگاہ باشد (اردو) (۱) زانو پر بیٹھنا (۲) زانو پر کھڑا ہو کر عرض حال کرنا۔

بزانہ بقول سروری و برہان بزای معجمہ بر وزن روانہ یعنی وزندہ (امیر خسرو ع) ولایت دارم و گنج و خزانہ ٭ سپاہی تیز چون باد بزانہ ٭ و بقول جہانگیری و رشیدی و جامع مرادف (بزان) کہ گذشت و بقول صاحب برہان بمعنی وزندہ و جہندہ **مؤلف** عرض کند کہ جز این نیست کہ ہای زائد است در آخر (بزان) کہ بہمین معنی

گذشت وصراحت ماخذش ہمدرانجا مذکور و
این مزید علیه آنست چنانکه ستمگار و ستمگاره دارد
دیکھو بزان۔

(الف) **بزباز** | اصطلاح۔ بقول برہان
بروزن پرواز (۱) معروف که آنرا بعربی بسّاسه
خوانند وبعضی دیگر گویند که شگوفه وگل وبہار جوز
است۔ بہار گوید که (۲) قومی است از مصر که
گیران که بُز وبوزینه را باہم رقصانند (حسن رباعی
ﮯ) پہلوان ظاہر بزباز که چند۔ بن زین ہیلی ﻧ
دہر دون داده بدرش منصب مخلص خانی ﻧ
(ملک الکلام بہاء الدین محمد بن مؤید ﮯ) من
گرگ پیر فضلم وبزباز این فلک ﻧ می رانم بہر
طرفی ہمچو گوسپند ﻧ صاحب ناصری بذکر معنی اوّل
نسبت معنی دوم گوید که کسیکه بُز را تعلیم بازی وجستن
دہد وقاصی دہد عامل آن عمل را گویند وفرماید که ...

(ب) **بزبازی** | آن عمل را مانند (مولوی
معنوی ﮯ) ای بسا شیر که آموختیش بزبازی ﻧ
سوی بازار که بر چه هله زیرک هله زود ﻧ بہار ہم
ذکر (ب) کرده (ملّا طغرا در معراج ﮯ) قضا
طرح بزبازی جدی کرده ﻧ نشد ملتفت شاه افلاک
گردد ﻧ (امیر خسرو ﮯ) زعدلت پیش بزبازی
کند باشیر ہمچون سگ ﻧ زبہر پاسبانی گرگ نیابد
شبان گیرد ﻧ وارسته وبجرہم ذکر (ب) کرده اند

مؤلف عرض کند که (الف) بمعنی اوّل
ہمان انگدان است که بجایش گذشت و ما
بحوالهٔ محیط تعریفش کرده ایم۔ صاحب محیط
بربسّاسه ذکر این کرده گوید که آنرا فارسیان
(بزباز) گویند بخیال ما بالفتح مبدّل ومخفّف (بسباسه)
عربی است که فارسیان ہای ہوز آخره را حذف
کردند وہر دو سین مہمله را به زای ہوز بدل کردند
چنانکه سارو غ وزمارو غ۔ ہمین قدر است
ماخذ این وبمعنی دوم بالضم اسم فاعل ترکیبی
وکنایه از کسانی که بزی را بازی بر سبیل بازی
بجنگانند ومعاصرین عجم ہم آنرا (بزباز) خوانند

(۳۲۳۴)

وانچہ محققین بالا ذکر بازی بزبا بود بہ نہ کردہ اند
معاصرین عجم آنرا پسند نمی کنند و (ب) ہمان
بازی را نام است کہ مقابلہ بزبا بز بر سبیل بازی
شود (اردو) الف ۔ (۱) دیکھو انگدان (۲)
بکرے لڑانے والا (ب) بکروں کی لڑائی ۔ مؤنث

بزبان افتادن مصدر اصطلاحی بقول
بہار و انند (۱) کنایہ از رسوا شدن (ابوطالب کلیم
ع) خواہم ز پس پردۂ تقوی بدر افتم ؎ چندی
بزبان ہمہ کس چون خبر افتم ؎ (شفیع اثر ع)
بزبان جہانی افتاد است ؎ چون سخن ہر کہ آدمی
زاد است ؎ مؤلف عرض کند کہ (۲) بمعنی
مشہور شدن ہم کہ بامعنی حقیقی قریب است و
ہر دو سند بکار معنی دوم ہم می خورد و بمعنی اوّل
کنایہ باشد ۔ مخفی مباد کہ بہار معنی دوم بیان کردہ
مارا بر (برزبان افتادن) نوشتہ است و معاصرین
عجم ہم برزبان دارند موافق قیاس است (اردو) (۱)
رسوا ہونا ۔ (۲) زبان زد ہونا ۔ دیکھو برزبان
افتادن ۔

بزبان انداختن مصدر اصطلاحی ۔
بمعنی مشہور کردن (آصفی ع) در حسن بادگل
سخن زیر زبان داشت ؎ انداخت ولی زود
نسیمش بزبانہا ؎ (اردو) مشہور کرنا ۔

بزبان برداشتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول
بحر و غیاث (۱) بحرف ہای ملائم فریب دادن
و (۲) سخنان نالائق گفتن نیز مؤلف عرض
کند کہ صاحب غیاث بحوالۂ وارستہ ذکر این کردہ
و وارستہ ازین مصدر اصطلاحی ساکت و صاحب
بحر سندی پیش نکرد بدون سند استعمال تسلیم نکنیم
معاصرین عجم برزبان ندارند (اردو) (۱) چرب
زبانی سے فریب دینا (۲) ناشائستہ باتیں کہنا ۔

بزبان داشتن مصدر اصطلاحی بقول
وارستہ (۱) بحرف ہای ملائم فریب دادن و بسخن
پیچاندہ از سر مقصود باز داشتن بہار گوید کہ فریب
دادن بحرف و صوت و ملائم (صائب ع) محو

دلجوئی پروانه بود. دمی وصلش ؎ شمع دارد بزبان گرچه همه محفل را ؎ (خواجه سلمان ؎) زیر لب میدهدم وعده که کامست بده هم ؎ غالب آنست که ما را بزبان می دارد ؎ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و ضرورت ندارد که باحرف های ملائم مخصوص کنیم فریب دادن بسخن کافی است (اردو) باتوں میں اڑانا۔ بقول آصفیه۔ مغالطه دینا۔ دهوکا دینا۔ فریب دینا۔ جهانسا دینا۔

(۲) بزبان داشتن۔ بقول وارسته در نفرین گرفتن صاحب انند گوید که سخنان نالائق گفتن کسی را **مؤلف** عرض کند که (بر زبان داشتن) بهمین معنی گذشت وسندش هم همدرانجا مذکور پس موافق قیاس و مرادف آنست (اردو) دیکھو بر زبان داشتن۔

(۳) بزبان داشتن۔ بقول انند کنایه از زبان زد و رسوا کردن (محسن تاثیر ؎) بر سر مهر مژه لخت دل و جانی دارد ؎ هر کرا سحر نگاهش بزبانی دارد ؎ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است۔

(اردو) رسوا کرنا۔ دکن میں (زبان پر چڑھانا) کہتے ہیں۔

بزبان دگر داشتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر۔ باضافت۔ فریب دادن بحرف های ملائم (ملا وحشی ؎) بلبل گله می کرد ز گل دوش بصد رنگ ؎ گل بود که هر دم بزبان دگرش داشت ؎ **مؤلف** عرض کند که متعلق است از همان مصدر عام (بزبان داشتن) که گذشت و موافق قیاس ولیکن ضرورت ندارد که حرف های ملائم را داخل معنی کنیم۔ مجرد فریب دادن از سخنان کافی است (اردو) دیکھو بزبان داشتن کے پہلے معنے۔

بزبان گرفتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول وارسته (۱) بحرف های ملائم فریب دادن مرادف (بزبان داشتن) (رشائی تکلو ؎) آن لطف کو که تا ز برش زود بگذرم ؎ از گرمی سخن بزبانم گرفته بود ؎ صاحب بحر گوید که مرادف (بزبان

(۳۴۶)

داشتن) **مؤلف** عرض می کند کہ سند بالا متعلق بمعنی دوم می نماید مشتاق سند دیگری باشیم۔ معاصرین عجم۔ برزبان ندارند (اردو) دیکھو بزبان داشتن کے پہلے معنے۔

(۲) بزبان گرفتن۔ بقول وارستہ کنایہ از سخنان نالائق گفتن (صائب ؎) من چون ہدف نی روم از جای خویشتن ٭ مژگان او عبث بزبانم گرفتہ است ٭ بقول بہار سخنان ناسزا گفتن **مؤلف** عرض کند کہ این سند را بامعنی سوم متعلق دانیم۔ معاصرین عجم۔ برزبان دارند (اردو) سخت سست کہنا۔ بقول آصفیہ۔ برا بھلا کہنا۔ درشتی اور سختی سے پیش آنا۔ لعنت ملامت کرنا۔ زجر و توبیخ کرنا۔ جھڑکنا۔ آڑے ہاتھوں لینا۔ لتاڑنا۔

(۳) بزبان گرفتن۔ بقول بہار رسوا کردن سند این از صائب بمعنی دوم گذشت۔ **مؤلف** عرض کند کہ (برزبان گرفتن) ہم بہمین معنی گذشت وموافق قیاس است (اردو) رسوا کرنا۔

(۴) بزبان گرفتن بہ تحقیق ما۔ گرفتن برزبان چنانکہ سخن برزبان گرفتن وزبان زد کردن سخنی وشہرت دادن و (برزبان گرفتن) ہم بہمین معنی گذشت (صائب ؎) چنان گداخت مرا فکر آن دہان ومیان ٭ کہ میتوان بزبان چون خبر گرفت مرا ٭ (محسن تاثیر ؎) نمی ز ہر کہ دیدہ گرفتار گشتہ ام ٭ حرفم کہ مردمان بزبانم گرفتہ اند ٭ (طالب آملی ؎) عیشم بزبان گرفتہ گوئی ٭ کز خاطر غم شدم فراموش ٭ (اردو) دیکھو برزبان گرفتن۔

(۵) بزبان گرفتن بہ تحقیق ما گرفت سخن کردن۔ (محمد سعید اشرف ؎) دیگر بطعن عشق بتانم گرفتہ اند ٭ طوطی نیم چرا بزبانم گرفتہ اند ٭ (اردو) گرفت کرنا۔ بقول آصفیہ۔ اعتراض کرنا۔ حجت لگانا۔ نکتہ چینی کرنا۔ خردہ گیری کرنا۔

بزبانہا افتادن مصدر اصطلاحی بقول وارستہ وبحر (۱) مشہور شدن و (۲) رسوا شدن۔ (صائب ؎) از جام نام جم بزبانہا فتادہ است ٭

زنهار در بساط جهان بے اثر مباش ؎ بهار گوید که مشهور شدن بزبونی و عیب (صائب سلمه) راز من از لب خامش بزبانها افتاد ؎ گرچه از خامهٔ بی مشق نتراود سخنی ؎ مؤلف عرض کند که همان (بزبان افتادن) است که گذشت و ضرورت ندارد که بلحاظ جمع این را قائم کرده عام را خاص کنیم که جمع هم داخل تعمیم واحد است۔ آنچه بهار در معنی اوّل خصوصیت زبونی و عیب قائم می کند درست نیست که از معنی دوم مقصودش حاصل می شود و از تخصیصش معنی اوّل خارج می گردد مخفی مباد که بخیال ما سند دوم هم متعلق بمعنی اوّل است تسامح بهار است که آنرا متعلق بمعنی دوم کرده۔ معاصرین عجم هم معنی دوم را بر زبان دارند و (بر زبان افتادن) هم بجایش گذشت (اردو) (۱) مشهور ہونا (۲) رسوا ہونا۔

برزبچه | اصطلاح۔ بقول مؤید با جیم فارسی بزغاله۔ صاحب رشیدی ذکر این بذیل (برزبچه۔ به تحتانی سوم) کرده می فرماید که همین را (برزبچه به موحّده عوض تحتانی) هم گویند و صاحب هفت هم ذکر (برزبچه) به تحتانی کرده **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی است یعنی بچهٔ بز۔ قلب اضافت و حقیقت (برزبچه) بجایش عرض کنیم (اردو) بکرے کا بچہ مذکر۔

بزپوندی | بقول جهانگیری در ملحقات بمعنی ده هید و فرماید که آنرا هجید نیز نامند۔ صاحب برهان بر هجید گوید که بفتح اوّل بر وزن کشید لغت زند و پا زند است بمعنی بدهید که امر به دادن است **مؤلف** عرض کند که (بزپونتن) مصدر زند و پا زند بمعنی دادن می آید و صاحب برهان بذیل آن (بزپونید) را بمعنی بدهید می آرد پس همان (بزپونید) را محقق بالا به تصحیف لفظی بطور اسم جامد نوشته است تسامح او یا غلطی کاتب بیش نیست (اردو) تم دیو۔ (دینا) کے امر حاضر کی جمع۔

بز بها | بقول خان آرزو در چراغ بضم و زای معجمه بمعنی غلام هندی و فرماید که از زباندانان به ثبوت رسیده. زلّه بردارش بهار بذکر معنی بالا گوید که گویند "ششش قرعه بز بها" ای سیاه کم بها و صاحب انند نقل نگارش. صاحب بحر بر غلام هندی قانع **مؤلف** عرض کند که ما هم درین باب از معاصرین عجم گفتگو کردیم می فرمایند که فارسیان مطلقاً هر غلام و سیاه را (بُز بها) گویند. اسم فاعل ترکیبی است یعنی بهای بُز دارنده که قدر و قیمتش بوجه غلامی بیشتر از بُزی نیست. و این اصطلاحی است برای غلام و همان را سیاه هم گویند بوجه رنگ غلامان که حبشی و سیاه رنگ می باشند (الخ) نمی دانیم که محققین بالتخصیص هندی چرا کردند و ندانستند که در هند رسم غلامی نیست و سیاهی هم مخصوص است از غلامان عجم و عرب خیال ما همین قدر است که محقق اوّل الذکر با عجمی پرسیده باشد و او به (تمسخر با مخاطب) لفظ هندی را بر غلام داخل کرد تا اعتبار غلامان عجم و عرب در نظر سائل قائم باشد خیال نکرد که سائل حقیقت جوی لغت است و این استهزا لغت فرس را نقصان می رساند اگر محقق هند نژاد بر ماخذ غوری کرد حقیقت را می دریافت **(اردو)** غلام بقول آصفیه وه زر خرید چهوکرا جو بلا تنخواه گهر کا کام کاج کرتا ہے۔

بز پونتن | بقول برهان با بای فارسی و نون و تای قرشت بر وزن پهلوشکن بزبان زند و پازند بمعنی دادن و فرماید که (بز پونهی) بمعنی می دهم و (بز پونسید) بمعنی بدهید. صاحب موارد هم ذکر این کرده و لیکن (بز پونمی) را بمیم عوض های هوز آورده و صاحب ناصری هم با او متفق **مؤلف** عرض کند که در بعض نسخ برهان هم (بز پونمی) بمیم است و بلحاظ معنی هم موافق قیاس که حال متکلم است مخفی مبادا که (بز پون) بقول دستوران معاصر مذهب زرتشت در زند و پاژند

بمعنی حواله۔ حیف است کہ کتب لغات ازین ساکت پس فارسیان قدیم علامت مصدر (تن) در آخرش زیاده کرده مصدری ساختند موافق قیاس و حالا در استعمال متروک است و مبدّل این به بای فارسی اوّل هم می آید چنانکه تب و تپ (اردو) دنیا۔

بزجگر اصطلاح۔ بقول بحر و غیاث و اننده (بالضم و بکسر جیم عربی و فتح کاف فارسی) بمعنی ترسان ضدّ بهادر **مؤلف** عرض کند که خلاف قیاس نیست۔ اسم فاعل ترکیبی است مرادف (بزدل) که می آید (اردو) بزدل۔ دیکھو اشتر دل

بزحمت افتادن مصدر اصطلاحی۔ کنایه از مبتلای تکلیف شدن (ظهوری ـه) از اختران همه آزادگان کشند آزار ٭ فلک بزحمت تحصیل حاصل افتاد است (اردو) زحمت میں مبتلا ہونا۔

(الف) بزداغ اصطلاح۔ بقول سروری به زای معجمه و دال مهمله بوزن گستاخ مصقله که بآن زنگ زدایند و فرماید که در نسخهٔ میرزا بالفتح با نیز (منصور شیرازی ـه) دهر ضیا بسر

آئینه رخت کانرا ٭ بود ز خاطر شاه فلک محل بزداغ ٭ صاحب جهانگیری گوید که با اوّل مکسور افرازی باشد که بدان زنگ آئینه و تیغ و امثال آن بزدانید و آنرا تیازی مصقله خوانند صاحبان رشیدی و جامع و اننده و هفت هم ذکر این کرده اند صاحب ناصری گوید که بزدائیدن مصدر این لغت است و (بزداغیدن) و (بزدودن) نیز مثله۔ خان آرزو در سراج گوید که بعضی بفتح اوّل به بای فارسی گفته اند و بعضی بضم اوّل **مؤلف** عرض کند که خان آرزو وجه التصفیه نکرد حقیقت اینست که این اسم جامد فارسی زبان است مزید علیه و مبدّل (زده) که بالفتح بمعنی آراسته و مزیّن بجایش می آید فارسیان های هوّز آخره را بالف بدل کردند چنانکه خاره و خارا و غین زائد

در آخرش آوردند چنانکه چرا و چراغ و موحدهٔ مفتوح در اوّلش زیاده کرده (بزداغ) کردند و اسم جامد قرار دادند برای مِصقله که آلهٔ صیقل است و اختلاف اعراب چنانکه بالا مذکور شد تصرّف محاوره باشد و بس و مصدر ....

(ب) **بزداغیدن** که صاحب ناصری ذکرش کرده از همین اسم مصدر وضع شد بقاعدهٔ مصادر بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر دن در آخرش ولیکن این مصدر حالا متروک التّصریف است و محقّقین مصادر ازین ساکت و معنی این مصقله کردن و صیقل کردن پس الف و ب هردو باعتبار ماخذ بکسر اوّل است و اگر تصدیق فتح و ضمّهٔ اوّل در استعمال شود تصرّف محاوره دانیم و انچه خان آرزو به بای فارسی می نویسد از نظر ما نگذشت و اگر سند استعمالش بدست آید بجایش ذکر کنیم و مبدّل این دانیم چنانکه تب و تپ را (اردو) (الف) مِصقله بقول آصفیه- عربی- اسم مذکر- صیقل کرنے کا اوزار- ریتی (ب) صیقل کرنا-

بزدائیدن بقول سروری مرادف (بزدودن) که می آید و هردو بمعنی دور کردن زنگ از آئینه و تیغ و امثال آن صاحب موار و هردو را مرادف یکدیگر قرار داده گوید که هر کدام لغتی است در (زدودن) و (زدائیدن) که بجایش می آید صاحب بحر هردو را بالکسر کامل التّصریف گفته و (بزداید) را مضارع هردو قرار داده معنیً باسروری متّفق- صاحب برهان هم ذکر این کرده خان آرزو در سراج بذکر قول برهان فرماید که تحقیق آنست که موحّده جزو کلمه نیست پس اصل همان زدائیدن و زدودن است **مؤلّف** عرض کند که زده بقول برهان بفتح اوّل بمعنی آراسته و مزیّن می آید فارسیان های هوز آخر را بالف بدل کردند چنانکه خاره و خارا و تحتانی زائد زیاده کردند چنانکه پا و پای و بقاعدهٔ مصادر جعلی تحتانی معروف و علامت مصدر

دن درآخرش آوردہ مصدری وضع کردند کہ بمعنی حقیقی آراستہ و مزین کردن است و کنایہ از مصقلہ کردن و دور کردن زنگ از آئینہ وغیر ذلک و در (زدودن) ہم اسم مصدر آن ہمان (زدہ) است کہ ہای ہوز آخرہ بدل شد بہ واو چنانکہ آوسہ و آوسو و حق آنست کہ مصدر (زدودن) اصلی است و (زدائیدن) جعلی و اطلاق جعلی نہ برای آنست کہ اسم مصدر مال السنۂ غیر فارسی است چراکہ (زدہ) خود مال فارسی زبان است بلکہ بنا واقفیت ماخذ وضع شد و ضرورت آن نبود و مشتاق سند استعمالش می باشیم مخفی مباد کہ موحدہ در اول ہر دو زائد است پس بقاعدۂ فارسی ہر دو را بالکسر خواندن صحیح باشد و (زداید) مضارع زدائیدن کہ این کامل التصریف است و (زدودن) را مضارعی نیامدہ کہ سالم التصریف باشد و سالم التصریف را غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید۔ تسامح صاحب بحر است کہ (زداید) را مضارع ہر دو دانست و ہر دو را (کامل التصریف) خیال کرد۔ ما حقیقت مصادر اصلی و جعلی را بر لفظ (اسم مصدر) بیان کردہ ایم (اردو) زنگ آئینہ یا تلوار وغیرہ سے دور کرنا۔ صیقل کرنا۔

(الف) **بزدل** اصطلاح۔ الف
(ب) **بزدلی** بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی ترسان و نامرد و بیدل و بقول صاحب فدائی ترسو و کم دل و ترسان چنانکہ بیدل و بیباک و دلیر را شیردل نامیدہ اند و نسبت (ب) فرماید کہ ترسو گری و جبن **مؤلف** عرض کند کہ (الف) اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ دل او مثل بز است و دلی دارندہ ہمچون بز۔ ضد شیردل و (ب) بزیادتی یای مصدری است (اردو) الف

بزدول - دیکھو اشتردل۔ (ب) بزدلی بقول آصفیہ - فارسی - اسم مؤنث - نامردی - ڈرپوک پن۔

بزودولی | صاحبان نوادر و موارد و بحر و سروری و جہانگیری و رشیدی و سراج و ناصری ذکر این کرده اند و ما حقیقت این را بز (بزدائیدن) نوشته ایم (اردو) دیکھو بزدائیدن۔

بزر | بقول آصفیہ بہ پان بفتح اوّل وسکون ثانی و رای قرشت (۱) تخم کتان کہ غذائی است صاحب محیط گوید کہ لغت عرب است کہ تخم نبات را گویند جمع آن بزور و بیونانی افیور و بہندی بیج نامند و بقول گیلانی می فرماید کہ عادت اطبا بران جاری شده کہ چون اطلاق بزر فقط نمایند مراد ازان (بزر کتان) باشد و بعده اصطلاح مقرر کردند کہ چون اطلاق بزر کنند مراد ازان (۲) روغن کتان بود پس چون لفظ بزر مطلقاً در کتب واقع شود مراد ازان روغن کتان باشد (انتہی) البتہ صاحب مؤید ہم این را بذیل لغات فارسی جا داده گوید کہ کتان عربی و بزر پارسی است بمعنی تخم **مؤلف** عرض کند کہ ما بلحاظ قول صاحب محیط کہ این لغت عرب را بمعنی روغن کتان استعمال می کنند مفرس دانیم بہ تصرف در معنی از ینجاست کہ محققین فارسی زبان این را جا داده اند (اردو) (۱) کتان کے بیج۔ مذکر (۲) کتان کا روغن مذکر۔

بزرا | بقول جہانگیری در ملحقات تخم را گویند صاحبان برہان و ناصری گویند کہ این لغت زند و پازند است بمعنی تخم زراعت مطلقاً یعنی ہر چیز کہ بجہت خوردن حیوانات کاشتہ میشود **مؤلف** عرض کند کہ باعتبار ناصری می گوئیم کہ مفرس است از لغت عرب (بزر) بزیادت الف در آخرش و تخصیص معنی معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) وہ تخم جو کاشت زراعت کے لئے رکھا جاسے - مذکر۔

بزر اغم جانست وقصّاب اغم پیہہ مثل

صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی ومحل استعمال ساکت وصاحب محبوب الامثال ذکر این بہ تخفیف کلمۂ (است) کردہ وبعوض (پیہہ) (پیشہ و پیسہ) را نوشتہ **مؤلف** عرض کند کہ حذف است عیبی ندارد وتبدیل لفظ پیہہ غلطی کتابت است فارسیان درین مثل پیہہ را استعمال کنند مقصود شان اینست کہ قصّاب را پیہہ بز عزیز است وپروای جانش نیست فارسیان این مثل را در محلّ اظہار خود غرضی کسی می زنند وبس (اردو) بقول صاحب محبوب الامثال " لڑکا روئے بالوں کو نائی روئے منڈائی کو " اس اردو کہاوت میں بھی خود غرضی ہی کا بیان ہے یعنی لڑکا اس لئے روتا ہے کہ میرے بال نہ جائیں یعنی اسکو بالوں کا غم ہے اور حجّام کو لڑکے کے بالوں کا کچھ غم نہیں بلکہ اپنی اجرت کا غم ہے۔ دکن میں کہتے ہیں " بکرے کو اپنی جان کی لگی ہے اور قصائی کو اسکی ران کی " یہ کہاوت قریب فارسی مثل کا ترجمہ ہے ۔

بزرجمہر بقول اننددبحوالۂ غیاث بضمّتین وسکون رای مہملہ وضمّ جیم عربی وکسر میم نام وزیر اعظم نوشیروان و فرماید کہ این معرّب بزرگ مہر است وگوید کہ آنچہ در بعض لغات نوشتہ اندکہ بضم جیم نشاید وجیم ورای مہملہ ہر دو را ساکن باید خواند این قول غلط است صحیح ہمانست کہ جیم را مضموم خوانند چراکہ در عربی دو ساکن بدون مدّہ بہم نیایند و فرماید کہ از رسالۂ معرّبات صاحب منتخب چون ضمّہ نسبت کسرہ وفتحہ حرکت قوی است پس کلمۂ معرّب را کہ ضعیف بود باین حرکت قوی قوّت دادند وقوّت ضمّہ بشرح ملّا در بحث فعل مذکور (انتہی) صاحب ہفت ذکر این بہ جیم عربی کردہ گوید کہ بعضی برانند کہ وزیر قباد شاہ پدر نوشیروان

بودہ صاحب ملحقات برہان بہ جیم فارسی آوردہ گوید کہ ہمان (بزرجمہر بہ جیم عربی) کہ وزیر نوشیروان باشد صاحب مؤید ہم بہ جیم فارسی آوردہ فرماید کہ (بوزرجمہر) بزیادت واو بعد موحدہ ہم آمدہ کہ آنرا (قباد پادشاہ) گفتندی ودر نسخہ قلمی اتفاق با صاحب ہفت مؤلف عرض کند کہ در فارسی زبان مبدّل (بزرگ مہر) است کہ بہ ہمین معنی می آید ووجہ تسمیہ آن ہمانست کہ مذکور شود ودرین جا ہمین قدر کافی است کہ کاف فارسی بہ جیم عربی بدل شود چنانکہ شنگرف وشنجرف وآخشیگ وآخشیج ورنگ ورنج وبر سبیل تعریب ہم چنانکہ لگام ولجام۔ پس آنانکہ این را بہ جیم فارسی گرفتہ اند خطا کردہ اند کہ کاف فارسی بجیم فارسی وبالعکس آن بدل نشود۔ فارسیان استعمال این معرّب ہم کردہ اند ونسبت اعراب عرض می شود کہ ہرگاہ این را معرّب تسلیم کردہ ایم نسبت اعراب ہم بقاعدۂ عربی رویم وتصرّف دران نکنیم وانچہ بہ کاف فارسی می آید ظاہر است کہ بہ ضمّ اوّل ودوم وبہ سکون کاف فارسی ومرکّب از لفظ بزرگ بالفظ مہر است پس آنانکہ این معرّب را بہ ضمّ جیم گرفتہ اند درست است وکسانی کہ بر خلاف این رفتہ اند از برای آن دلیلی نیست (اردو) بزرجمہر۔ نوشیروان کے وزیر کا نام۔ مذکّر۔

بزرمخانہ اصطلاح۔ بقول اننداسحو الہ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وکسر ثانی وسکون را شکنجۂ عصّارہ وچرخ عصّار را گویند کہ بعربی معصار وبہ ہندی کولھو نامند مؤلف عرض کند کہ بزر در اصطلاح اطبّا روغن کتان قرار یافت چنانکہ بجایش گذشت پس فارسیان آن را بر سبیل مجاز بمعنی مطلق روغن گرفتند وبترکیب قلب اضافت چرخ عصّار را نام

نهادند که خانه ایست برای هر قسم روغن۔ مشتاق
سند استعمال می باشیم که معاصرین عجم بر زبان ندارند
مخفی مباد که از لفظ (بزر) که بمعنی دومش گذشت
باید که این را بالفتح صحیح دانیم (اردو) کولھو۔
بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ تیل نکالنے
کی کل۔ تیل پیلنے یا رس نکالنے کا آلہ۔ معصارہ۔
(دکن میں اس کو گھانا کہتے ہیں)۔

بزرقطونا | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ
ناصر المعالجین بفتح اول وکسر ثانی وضم قاف و
طای حطی لغت فارسی است اسبغول را گویند مؤلف
عرض کند که صاحب مخزن الادویہ این را لغت عرب گفته
وجا دارد که اطبای عرب (بزر القطونا) گفته باشند تعریف کامل
این بر اسبغول گذشت۔ تسامح صاحب انند بیقین نیست که
این لغت فارسی خیال کرد (اردو) دیکھو اسبغول۔

بزرقی | بقول ضمیمۂ برہان یعنی احتیاط تمام و تعمق بسیار **مؤلف** عرض کند که دیگرے
از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و بظاہر لغت ترکی می نماید ولیکن محققین ترکی زبان ہم ازین
ساکت۔ سند استعمال پیش نه شد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند ہیچ ماخذ ہم نمی کشاید مشتاق
سند می باشیم (اردو) کامل احتیاط مؤنث اور کامل غور و تعمق۔ مذکر۔

بزرک | بقول رشیدی بفتح با و رای مہملہ تخم کتان۔ صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر این
کردہ اند۔ خان آرزو در سراج بحوالۂ قوسی گوید که بیدانجیر باشد که از تخم آن ہم روغن گیرند
بمعنی کتان مخصوص خوزستان و بحوالۂ تحفۃ المومنین گوید که چون مطلق گفته شود ازان کتان
مراد است و ازینجا استفاده می شود که کلمه عربی است که فارسیان تصرف نموده اند **مؤلف**
عرض کند که تصرف ہمین قدر می نماید که کاف نسبت در آخر لغت عربی آورده مفرس کرده
اند بمعنی تخم کتان که بزر بقول منتخب بمعنی تخم است و ازین تخصیص معنی خاص پیدا کردند برلحاظ

تخم کتان (اردو) کتان کا تخم ۔ مذکر۔

برزکار اصطلاح ۔ بقول برہان بروزن شہریار برزگیر و زراعت کنندہ صاحب جامع صراحت کاف فارسی نکردہ و صاحب ناصری ہم بلا صراحت کاف آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ (برزکار) بہ رای مہملہ دوم و زای ہوز سوم بہ کاف عربی گذشت بہ ہمین معنی و ما آن را قلب بعض این قرار دادہ ایم و حقیقت کامل ہر معنی دوم بلفظ برز نوشتہ ایم و برز (بذر گر) ہم ۔ معنی لفظی این کار تخم کنندہ باشد (اسم فاعل ترکیبی) و کنایہ از کاشتکار و مزارع و متحقق بہ کاف عربی است (اردو) دیکھو (برزکار)

بزرگ بقول سروری (۱) ضدّ خرد و (۲) نام یکی از دوازدہ مقام و بقول فدائی (۳) مردی کہ از خاندان ناموری باشد (سعدی ۱۵۳) بزرگش نخوانند اہل خرد ؎ کہ نام بزرگان بہ زشتی برد ؎ (شاعر در حصر دوازدہ مقام ۲۵) عشاق مراقد حسینی است چو راست ؎ در پردہ بوسلی رہاوی و نواست ؎ چون گشت بزرگ در صفاہان و عراق ؎ زنگولہ حجاز و کوچک اندر برماست ؎ صاحب ناصری ذکر معنی اوّل کردہ نسبت معنی دوم فرماید کہ نام مقامی است از موسیقی صاحب برہان ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم جامد فارسی زبان دانیم و بمعنی سوم مجاز فارسیان مرد کلان عمر و مرد باخدا و باشوکت و شان را ہم گویند کہ داخل معنی اوّل باشد و بمعنی دوم ہم مجاز کہ نظر بر بلندی مقام موسیقی آنرا بدین اسم موسوم کردند (اردو) (۱) بزرگ بقول آصفیہ ۔ بڑا ۔ کلان ۔ دیکھو اختیار (۲) فارسیوں نے موسیقی کے ایک راگنی کو بزرک کہا ہے جس کی سُریں بلند ہیں ۔ مؤنث (۳) بزرگ ۔ بقول آصفیہ ۔ معزز ۔ شریف ۔ خدا رسیدہ ۔

بزرگ استخوان اصطلاح ۔ ہمان (استخوان بزرگ) است کہ بجایش گذشت (اردو) دیکھو استخوان بزرگ ۔

بزرگ امید | اصطلاح ۔ بقول برہان نام حکیمی کہ استاد و پرورندۂ پرویز بن انوشیروان بود صاحب ناصری فرماید کہ نام دانای فرزانہ از مخصوصان خسرو پرویز صاحب مؤید گوید کہ نام استاد خسرو کہ ندیم ہرمز بن نوشیروان و منجم حکیم پیشہ بود (نظامی ؎) بزرگ امید خورد امید گشتہ ز پلہزانی چو برگ بید گشتہ ز **مؤلف** عرض کند کہ در وجہ تسمیۂ این معنی حقیقی ہر دو لفظ مرکب داخل است و اسم فاعل ترکیبی است و بترکیب ۔ علم شخصی (اردو) (بزرگ امید) ایک حکیم گزرا ہے جو خسرو پرویز کا مصاحب تھا ۔ مذکر ۔

بزرگان خردہ بر خردان نگیرند | مثل ۔ صاحبان خزینہ و امثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ قریب است بمعنی و محل استعمال (از خردان خطا و از بزرگان عطا) کہ بجایش گذشت فارسیان چون بزرگی را بر خورد خوردنا راضی بینند استعمال این کنند (اردو) دیکھو (از خردان خطا و از بزرگان عطا)

بزرگان دربار | اصطلاح ۔ بقول فدائی

بزرگان درگاہ | کہ از علمای معاصر عجم بود چاکران تخت و اعیان دولت **مؤلف** عرض کند کہ مرکب اضافی و موافق قیاس است مراد از اکابر سلطنت (اردو) اعیان دولت دربار شاہی کے امرا ۔ مذکر

(۲۹۹۹) **بزرگ اندیشہ** | اصطلاح ۔ اسم فاعل ترکیبی کنایہ از عاقل و کسی کہ فکر او بلند است (انوری ؎) وزیر بیر دیگہ بود ہند و ز بزرگ اندیشہ و چونان متمیز (اردو) عاقل ۔ بلند فکر ۔

بزرگان کشور | اصطلاح ۔ بقول فدائی کہ از علمای معاصرین عجم بود بمعنی اکابر سلطنت **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است ولیکن کنایہ باشد از اکابر عالم و تخصیص سلطنت

برسبیل مجاز باشد (اردو) دیکھو بزرگان دربار۔

بزرگ بار خدا | استعمال۔ ذات باری تعالی شانہ (انوری ہ) بزرگ بار خدائیکہ گر قیاس کنند ؛ ہمہ جہان ز بزرگیش نیست عشر عشیر ؛ (اردو) ذات باری تعالی شانہ۔ مذکر۔

بزرگ پست | اصطلاح۔ بقول رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی بسیار خرد **مؤلف** عرض کند کہ مجازاً پست را بمعنی خرد و بزرگ را بمعنی بسیار گرفتہ اند دیگر ہیچ ترکیب توصیفی است وبس (اردو) بہت چھوٹا۔

بزرگری | اصطلاح۔ بقول مؤید و شمس بفتح اول بازای موقوف و کاف فارسی زراعت وکشاورزی **مؤلف** عرض کند کہ یای مصدری بر لفظ (بزرگر) زیادہ کردہ اند دیگر ہیچ (اردو) زراعت۔ کھیتی باڑی۔ مؤنث۔

بزرگ زادہ | اصطلاح۔ بقول اننداج بحوالہ فرہنگ فرنگ بضمتین بمعنی عالی نژاد (شیخ شیراز ہ) بزرگ زادہ نادان بشہر وا ماند ؛ کہ در دیار غریبش بہیچ نستانند ؛ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) بزرگ زادہ بڑے اور شریف گھرانے کا لڑکا۔

بزرگ سال | اصطلاح۔ بقول اننداج بحوالہ فرہنگ فرنگ سالخوردہ و مسن و معمر **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی عمر بسیار دارندہ (اردو) بڈھا۔ بقول آصفیہ ہندی اسم مذکر۔ بوڑھا۔ کہن سال۔ مسن۔ عمر رسیدہ۔ سالخوردہ۔ معمر۔

بزرگش نخوانند اہل خرد ؛ کہ نام بزرگان بزشتی برد | مقولہ صاحب خزینہ ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان بطریق موعظت استعمال این کنند تا اخلاق انسان درست شود و این مثل نیست بلکہ مقولہ ایست (اردو) بزرگوں کو ہمیشہ نیکی سے یاد کرو گے بزرگوں کی عیب جوئی

معیوب ہے" بڑوں کی مذمّت اپنی فضیحت ہے"
یہ سب دکن کے مقولے ہیں۔

بزرگ فرمان | اصطلاح۔ بقول ناصری وانند بمعنی فرمان بزرگ و فرماید کہ در سوابق ایّام آنرا کہ اکنون بعربی وزیر خوانند و بعد از شاہ حکم او بر ہمہ روان است بپارسی (بزرگ فرمان) خواندندی و در تاریخ فارس آمدہ کہ کیخسرو چون خدمات گودرز را بدیدا و را بزرگ فرمان فرمودہ کہ ہیچ منزلت ازان برتر نبودی و نائب شاہ شدی **مؤلّف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی فرمان بزرگ دارندہ و کنایہ از وزیر اعظم حالا معاصرین عجم این را دستور اعظم خوانند (اردو) وزیر اعظم عربی اسم مذکّر۔ دستور معظّم۔ بڑا وزیر۔ وزیر الملک۔

بزرگ مہر | اصطلاح۔ بقول ناصری و اننداا بہتر کیبا" بمعنی آفتاب بزرگ و (۲) صاحب محبّت بزرگ و (۳) نام حکیم بزرگوار و نجیب دانش شعار پسر بختگان بودہ۔ سالہا وزارت انوشیروان عادل کردہ و بہ حکمت معروف است و بتدبیر مشہور و فرماید کہ۔ در اغلب کتب تواریخ و شہنامۂ فردوسی حالات وی مسطور۔ گویند بازی نرد را در برابر شطرنگ کہ از ہند آوردہ بودند اختراع نمود (نظامی سلہ) بزم نوشیروان سپہری بود کز جہانش بزرگ مہری بود و گوید کہ عربان این را بوزرجمہر کردہ اند و گاہی الفی نیز بدان افزودہ اند مانند این کہ گیتی کسی باشد چہ زبان عرب کاف عجمی ندارد و بجای آن جیم می آرند چنانکہ بزرج معرّب بزرگ است **مؤلّف** عرض کند کہ ذکر (بزرجمہر) بجایش گذشت پس بمعنی اوّل قلب اضافت و بمعنی دوم اسم فاعل ترکیبی ہست و بمعنی سوم ہم قلب اضافت (مہر بزرگ) بمعنی آفتاب بزرگ و علم حکیمی کہ ذکرش بالا گذشت (اردو) (۱)

بڑا آفتاب (۲) بہت محبت رکھنے والا (۳) دیکھو بزرجمہر۔

(الف) بزرگوار — اصطلاح۔ بقول بہا
(ب) بزرگواری — وبحر (الف) (۱)

مزید علیہ بزرگ چون قبہ و تحفہ و درخت وبخت (معزی ؎) دیدم شبی بخواب درختی بزرگوار ٭ از علم و عقل و عدل بر و شاخ و برگ و بار ٭ (ولہ ؎) شاہا بساز مجلس و می نوش کن کہ ہست ٭ امروز نوروزی بہ و امثال نوز پار ٭ دولت ہمی بہ تہنیت آید کہ کردہ ٭ جشن بزرگوار بروز بزرگوار ٭ شادیم و کامگار کہ شاد است و کامگار ٭ میر بزرگوار بعہد بزرگوار ٭ (ولہ در تعریف ایوان ؎) از نقش چون خورنق نعمان طرب فزای ٭ وز صبر چو قبہ خضرا بزرگوار ٭ (ولہ ؎) ہمہ سلامت رای جہان فروز تو باد ٭ ہمہ سعادت بخت بزرگوار تو باد ٭ (نظامی ؎) تحفہ ہای بزرگوارش داد ٭ ہر یکی در خصوص ہزارش داد ٭ (انوری ؎) لیکن چو سنتے است قدیمی روا بود ٭ احیای سنت شعرای بزرگوار ٭ صاحب فدائی کہ از علمای معاصرین عجم بود گوید کہ (۲) بزرگیست کہ بزرگیش سروش مانی بود (روحانی) و (ب) بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ عظمت و جلال و دولت و اقبال (شیخ شیراز ؎) خدای راست مسلم بزرگواری و حلم ٭ کہ جرم بیند و نان بر قرار می دارد ٭ مؤلف عرض کند کہ (الف) مرکب است از لفظ بزرگ بمعنی خورش و کلمۂ وار بقول برہان بمعنی صاحب و خداوند (الخ) ما می گوییم کہ افادۂ معنی فاعلی کند چون در آخر لفظے ترکیب یابد چنانکہ (سوگوار) بمعنی سوگ دارندہ و (بزرگوار) (۱) بمعنی بزرگی دارندہ کہ درینجا بزرگ را بر سبیل مجاز بمعنی بزرگی گرفتہ اند پس این را مزید علیہ بزرگ نتوان گفت تسامح محقق ہند نژاد است کہ از ماخذ خبر ندارد بلکہ استعمال این برای صفت ذوی العقول آمدہ چنانکہ مرد بزرگوار و پدر بزرگوار و

داہم برای غیر ذوی العقول چنانکہ از استاد بالا منقول
شد و (۲) ذات بزرگ بمعنی حقیقتی کہ ذات
بزرگی دارندہ را بزرگوار گفتند چنانکہ صاحب
فدائی ذکرش کردہ و (ب) بزیادت یای مصدری
در آخر الف بمعنی بزرگی است و بس **(اردو)**
الف (۱) بزرگوار جیسے پدر بزرگوار۔ بزرگ بہ
فارسی کہہ سکتے ہیں یعنی وہ شخص جو صاحب بزرگی
ہے اور یہاں (بزرگوار) صفت واقع ہے
ایک شخص خاص کی اور غیر ذوی العقول کیلئے
بڑا۔ بلند۔ عمدہ۔ اچھا وغیرہ بحسب موقع (۲)
بزرگ۔ بزرگوار۔ ایک ذات خاص کے لئے
جیسے "یہ بڑے بزرگ ہیں اور" ان بزرگواروں
سے یہ ایک ہیں" (ب) بزرگی اور بزرگواری
بھی کہہ سکتے ہیں۔

بزرگی | استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ
فرنگ حشمت و عظمت و بقول فدائی کہ از
علمای معاصر عجم بود بمعنی امیری و امارت و جلالت

مؤلف عرض کند کہ جز این نیست کہ یای
مصدری در آخر لفظ بزرگ زیادہ کردہ اند
چنانکہ تونگری و بلندی و دشمنی (گلستان سعدی)
بزرگی بعقل است نہ بسال۔ تونگری بدل
است نہ بہ مال" (انوری ہ) از بلندی
اوج گردون زیبدت سقف خیال ٭ وز
بزرگی جرم کیوان شایدت میخ طناب ٭
(ولہ ہ) ای نہان گشتہ در بزرگی خویش ٭
وز بزرگی ز آسمان شدہ پیش **(اردو)** بزرگی
مؤنث۔ دیکھو بزرگ کے ساتویں معنے۔

بزرگی با کسی کردن | مصدر اصطلاحی
بقول وارستہ و بحر خود را بہتر ازو دانستن بہار
سندی کہ بر (بزرگی کردن) می آرد۔ وارستہ
آنرا برای این نقل کردہ حق آنست کہ سند
مذکور برای (بزرگی کسی کردن) است و منہج
برای (بزرگی کردن) ہم **مؤلف** عرض کند
کہ موافق قیاس است **(اردو)** کسی دوسرے سے

مقابل اپنے آپ کو بزرگ خیال کرنا۔ بزرگ سمجھنا
دکن میں کہتے ہیں اپنی بڑائی کرنا۔

بزرگی بایدت بخشندگی کن مقولہ۔

صاحب خزینہ و امثال فارسی این را بطور
مثل آوردہ از معنی و محل استعمال ساکت
مؤلف عرض کند کہ مقولہ ایست کہ فارسیان
بطریق موعظت باظہار خوبی و محاسن کرم استعمالش
کنند مقصود ہمین قدر است کہ اگر بزرگی خود
می خواہی کرم کن کہ خلائق۔ کریم و سخی را بزرگ
شمردہ اند (**اردو**) دکن میں کہتے ہیں "سخاوت
انسان کو بزرگ بناتی ہے" اردو میں خود
اس فارسی مثل کا استعمال ہے صاحب محاورات
ہند نے اس کا ذکر کیا ہے۔

بزرگی بعقل است نہ بہ سال مثل

صاحبان خزینہ و امثال فارسی و محبوب الامثال
ذکر این کردہ از معنی و محل استعمال سکوت
ورزیدہ اند **مؤلف** عرض کند کہ این فقرہ
گلستان سعدی است علیہ الرحمہ کہ مقبول عام شدہ
و صورت مثل گرفت فارسیان این مثل را بجائے
زنند کہ بزرگ سالی بہ نادانشمندی کار کند یا خرد
سالے بہ دانشمندی واکثر استعمال این با لفظ ہمانا
و آری کنند یعنی گویند (آری بزرگی بعقل است
نہ بہ سال) (**اردو**) دکن میں کہتے ہیں "عقل
سے ساری بزرگی ہے" اور یہ فارسی مثل بھی
اردو میں مستعمل ہے۔ صاحب محاورات ہند
نے اس فارسی مثل کا ذکر کیا ہے۔

بزرگی تنخواہ کردن مصدر اصطلاحی

بقول وارستہ مرادف خواجگی تنخواہ کردن (مرزا
داراب جویا در تعریف کوہ پیر پنچال ۵) کند
بر رہروان این کوہ تنخواہ ز بہر کامی بزرگی ہائے
بیراہ ز صاحبان بحر و بہار عجم گویند کہ نخوت
و غرور کردن است و وارستہ بر (خواجگی
تنخواہ کردن) ہم ہمین معنی نوشتہ **مؤلف** عرض
کند کہ زنہار این معنی را درست ندانیم و تسامح

ہر سہ محققین خوانیم و مدار معنی آفرینی این ہر سہ محققین ہمین یک شعر مرزا داراب است کہ در مصرع اوّلش (تنخواہ) را بصفت کوہ آوردہ و (بزرگی کردن) را بمعنی تبختر کردن و بزرگ دانستن ـ می فرماید کہ این کوہ تنخواہ یعنی این کوہ تن پرور و تن پسند در ہر گام بر رہروان بزرگی خود ظاہر می کند بہ بی راہی ـ مخفی مباد کہ (تنخواہ) بہ معنی تن پرور بجای خودش می آید بشعر بالا سند آنست ـ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی خواہندۂ تن و کنایہ از کسی کہ تن پرور است و تن خود را حفاظت کند مخفی مباد کہ از ترکیب الفاظ شعر ہم مصدر (بزرگی تنخواہ کردن) پیدا نمی شود ـ فتأمّل ـ (اردو) غرور کرنا ـ

بزرگی دادن | استعمال عزت بخشیدن (۲۲۴۹)

و مرتبہ عطا کردن است (انوری ؎) گر ترا یزدان بزرگی داد راضی نیست خصم کہ خصم را گو دفتر تقدیر باید کرد حک کہ (اردو) بزرگی دینا ـ بزرگی عطا کرنا ـ مرتبہ بڑھانا ـ عزت بخشنا ـ رتبہ بڑھانا ـ

بزرگی طفل از ادب است | مثل ـ

صاحبان خزینۃ الامثال فارسی ذکر این کردہ از معنی و محلّ استعمال ساکت مؤلّف عرض کند کہ مثل نیست بلکہ مقولۂ فارسیان است کہ بطور موعظت بحق اطفال گویند می فرمایند کہ ” بابا با ادب باش کہ بزرگی طفل از ادب است “ حیف است کہ محققین بالا الفاظ اوّل الذکر را چرا خارج کردہ اند کہ جان مقولہ شان است (اردو) دکن میں کہتے ہیں ” ہے تو لڑکا مگر بڑا بزرگ ہے “ یعنی آئین ادب سے واقف ہے ـ

بزرگی کردن | مصدر اصطلاحی بقول

بہار کنایہ از خویشتن را بچشم دیگران بزرگ وانمودن (صائب ؎) اگر کریم بزرگی کند

بسجای خود است ؎ ز چرخ سفلہ بزرگی نمی توان برداشت ؎ (محمد قلی سلیم ۵) بر خاک آبروی خود ای آسمان مریز ؎ ہرگز نہ کردہ است بزرگی بناکسی ؎ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (**اردو**) دیکھو بزرگی بناکسی کردن ۔

بزسک بقول جہانگیری و برہان و ناصری وجامع و ہفت و انند باول مضموم و ثانی مکسور بسین زدہ عدس را گویند ۔ صاحب رشیدی بذکر این گوید کہ این لفظ بنون است نہ بہ بای موحدہ و بہ رای مہملہ است نہ معجمہ ۔ خان آرزو در سراج گوید کہ ظاہر ابرنگ است کہ از کابل آرند و آن دوایست مشہور پس عدس غلط باشد و بمعنی عدس (نرسک) است بہ نون و رای مہملہ پس غیر از تصحیف نباشد ۔ صاحب محیط بر (نرسک بہ نون و رای مہملہ) می فرماید کہ اسم فارسی عدس است و بر عدس گوید کہ در یمن بلسن و بفارسی نشک و مرجمک و بنو سرخ و بہ ہندی مسور گویند (الخ) **مؤلف** عرض کند کہ ما حقیقت این غلط را بر (استرار) بیان کردہ ایم و اینقدر متحقق شد کہ غلطی کتابت صاحب محیط است کہ (نسک بہ سین مہملہ) را (نشک بہ شین معجمہ نوشت و بقول برہان (نرسک و نسک) ہر دو در فارسی زبان نام عدس است پس (بزسک) را باعتبار جامع و ناصری چرا اسم جامد فارسی نگوئیم کہ ہر دو از اہل زبانند و (نرسک) را بہ نون و را و سین مہملہ چہ تخصیص است کہ آنرا صحیح دانیم و بسند ہمین یک لغت چرا نگوئیم کہ موحدہ بدل شد بہ نون یا بالعکس و تبدیل رای مہملہ بہ زای ہوز ہم آمدہ چنانکہ برغ و بزغ چون سخن در تصحیح لغت فارسی زبان است جامع و ناصری را گذاشتن و رشیدی و خان آرزوی ہند نژاد را صحیح گماشتن شرط عقل نباشد خطای خان آرزو است کہ تصحیف گوید و بی غوری او است کہ درین لغت ذکر (برنگ) می کند کہ بجایش گذشت (**اردو**) دیکھو استرار

برشتی رساندن مصدر اصطلاحی بقول بهار (۱) درشتی و بی اندامی کردن (اسمٰعیل ایما ـه) برقع از روی نکویش نگشاید آسان ٭ تا برشتی نرسانم نه نماید رو را ٭ **مؤلف** عرض کند که ظاہر آ درین شعر ہمین معنی بنظر می آید که ذکرش بالا شد ولیکن اینقدر متحقق است که این معنی را صاحب بہار عجم ازہمین یک شعر پیدا کرده است و غیر از آنکه نقل نگار اوست دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرده و معاصرین عجم ہم برزبان ندارند و اگر بر معنی شعر غور کنیم درشتی کردن با معشوق کار عاشق نیست و ترک ادب است که استعمال این شعار عاشقان نیست پس (برشتی رساندن) کنایه باشد از حالت تباه کردن و مبتلا در خرابی و تباه شدن ـ شاعر گوید که تا آنکه خود تباه نمی شوم و حالت را برشتی نمی رسانم یار ـ ما نقاب از روی نکوی خود جدا نمی کند اندرینصورت معنی این (۲) تباه شدن و مبتلای خرابی شدن است و جا دارد که این معنی را متعدی خیال کنیم و لفظ (خود را) را محذوف گیریم ولیکن اوّل بہتر از آخر است فتأمّل (اردو) (۱) سختی کرنا ـ (۲) تباه ہونا ـ مبتلای خرابی ہونا ـ یا آپکو تباه کرنا ـ

برشک بقول جہانگیری با اوّل و ثانی مکسور بشین منقوطه زده بمعنی حکیم و طبیب و جرّاح و فرماید که بعضی از صاحب فرہنگان ببای عجمی نیز تصحیح کرده اند و بجیم عربی نیز درست است چنانکه ناصر خسرو بمعنی حکیم آورده (ـه) عرب برده شعر ٭ از دسواری ٭ برشکی گزید ند مردان یونان ٭ و حکیم اسدی بمعنی طبیب استعمال کرده (ـه) خورش باید از میزبان گونه گون ٭ نه گفتن کزین کم خور و زان فزون ٭ اگرچه بود میزبان خوش زبان ٭ برشکی نه خوب آید از مهربان ٭ و حکیم ازرقی بمعنی جرّاح آورده (ـه) باده خوار از می چه سنگین دل برشک و ستمکار ٭ جیب پر خاره وار دآستین پر نشتر ٭

صاحب رشیدی گوید که بر وزن و معنی بجشک است که حکیم و طبیب و جرّاح باشد۔ صاحبان برہان و ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که بجشک مبدّل این است و فرماید که تحقیق آنست که درین زای فارسی است نہ تازی چہ تبدیل آن بجیم دلالت دارد۔ برین مؤلّف عرض می کند که بجشک بجایش گذشت و بمعنی اوّلش مرادف این است و ما حقیقت ماخذ این را ہمدر انجا بیان کردہ ایم و تکملۂ بیان بر (بزشگ) می آید که بکاف فارسی است و معنی حقیقی این حکیم است و بس و طبیب و جرّاح مجاز آن دیگر ہیچ و انچہ خان آرزو تحقیق خود را ظاہر می کند حقیقت آنرا در تحقیق خود بر (بجشک) ظاہر کردہ ایم و لہذا ضرورت اعادہ آن نیست (اردو) (۱) دیکھو بجشک کے پہلے معنے۔ طبیب اور جرّاح اس کا مجاز ہے۔ صاحب آصفیہ نے جرّاح پر فرمایا ہے کہ عربی اسم مذکر۔ چیرا لگانے والا۔ فصّاد۔ سرجن۔ رگ زن (صیغۂ مبالغہ) اور طبیب پر فرماتے ہیں عربی۔ اسم مذکر۔ ڈاکٹر۔ بید۔ حکیم۔ معالج۔ علاج کرنے والا۔ (نیاز ؎) مجھ سے مریض کو طبیب ہاتھ تو اپنا مت لگا؎ اسکو خدا پہ چھوڑ دے بہر خدا جو ہو سو ہو؎

بزشگی نمودن استعمال۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی طبابت کردن **مؤلّف** عرض کند که (بزشگی) بزیادت تحتانی آخرہ که افادہ معنی مصدری کند بمعنی طبابت است پس بترکیب فارسی با مصدر نمودن موافق قیاس باشد (اردو) طبابت کرنا۔ حکیمی کرنا۔

بزشگ بقول سروری بہ زای تازی و کاف فارسی طبیب باشد و آنرا بجشک نیز گویند (لبیبی ؎) برروی بزشگ زن بیندیش ؎ چون بود درست بشارت ؎ **مؤلّف** عرض کند که در (بزشک) که بہ بای فارسی و زای ہوّز و شین معجمہ و کاف عربی) می آید کاف نسبت است

ولفظ (برزش) و (پرزش) بالضم حاصل بالمصدر این است و مصدر (پزانیدن) (پرزیدن) است که بمعنی پختن می آید و مصدر (پزانیدن) متعدی آنست و (پرزیدن) وضع شد از لفظ پرز که بمعنی پخت است پس معنی لفظی (پرزش) پختگی است و معنی (پرزشک) بالضم کسی که نسبت دارد با پختگی و جا دارد که کاف آخر را برای تعظیم گیریم چنانکه ما اک پس کسی که پختگی دارد کنایه شد از حکیم که پخته کاری باشد نتیجه تحقیق ما خذ همین است که کاف آخر عربی است نه فارسی و کسره اوّل تصرّف محاوره و استعمال زبان است و بس و ماخذ این

ضمّه اوّل می خواهد نه کسره سندی که صاحب سروری برای کاف فارسی پیش کرده اگر در قافیه یا ردیف واقع می شد بکار او می خورد و صاحبان ناصری و جامع که هم اهل زبانند کاف عربی را تسلیم کرده اند چنانکه بر (برشک) گذشت پس این را تسامح صاحب سروری دانیم و اگر سند دیگر موافق مقصود منظر آید آنرا مبدل (بزشک) دانیم که کاف عربی بفارسی هم بدل میشود چنانکه کند و گند. ما می خواهیم که صراحت بالا را بر (پزشک) کنیم که اصل همه و در ردیف بای فارسی می آید ولیکن درینجا بحث کاف متقاضی آن شد که همینجا ذکرش کنیم (اردو) دیکھو پزشک

برزشم | بقول جهانگیری و رشیدی و برهان و جامع و ناصری با اوّل مضموم و ثانی مفتوح پشم نرمی را گویند که از بن موی بز می روید و آنرا بشانه بر آورده بتابند و ازان شال می بافند و آنرا کلغر نیز خوانند (سعدی ؎) یارم ز سفر آمد و یادم که بزشم آورد چون نیک نگه کردم پیش آمد و پشم آورد خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که اغلب که در اصل (بزپشم) است به بای فارسی که بکثرت استعمال حذف شد و هر دو کلمه بهم آمیخته شد **مؤلف** عرض کند که درست گوید و حقیقت هم همین است چنانکه معاصرین عجم هم تسلیمش کنند ولیکن سعدی علیه الرحمه در کلام خود این را استعاره کرده است با خط عارض یار (اردو) پشم. بقول آصفیه. فارسی. اسم مؤنث. اون. بال. روان. پشم

اس کا ترجمہ ترم پشم۔

بزغ | بقول سروری و رشیدی بفتح یا و زای ہوز (۱) وزغ باشد و آنرا غوک نیز گویند صاحب جہانگیری گوید کہ جانوریست کہ وزغ و کل و بک نیز نام دارد صاحب برہان گوید کل بفتحتین غوک نام وزغ است و بکسر ثانی زلو باشد (نظامی ۵) اگر خود شود غرقہ در زہر مار ٭ نخواہد کسی از بزغ زینہار ٭ (شرفنامہ ۵) ماہی از پا فتد و راقی بزغ کم سخن است ٭ کو از خست آواز و را خاموش است ٭ صاحبان برہان و جامع گویند کہ بعربی آنرا ضفدع نام است۔ صاحب ناصری فرماید کہ ہمان وزغ و بلغت دری بک و وک خان آرزو در سراج ہمین قدر گوید کہ آنچہ بواو می آید مبدل این **مؤلف** عرض کند کہ وزغ بہ واو و زای ہوز در فارسی نیامدہ بلکہ ورغ بہ واو و رای مہملہ بمعنی بند آب می آید کہ متعلق بہ معنی چارم این است و صاحب برہان بر غوک گوید کہ ترجمہ ضفدع۔ عربی و صاحب منتخب بر ضفدع گوید کہ ہمان وزغ و غوک و چغز صاحب انند بر غوک گوید کہ جانوری کہ در آب و زمین نمناک می ماند صاحب برہان بر چغز فرماید کہ وزغ و غوک است و ہم او بر بک و وک گوید کہ ہمان وزغ است صاحب نفائس اللغات بر (جونک۔ ہندی) فرماید کہ زلو است و بر (مینڈک۔ ہندی) گوید کہ بعربی ضفدع و بفارسی غوک و غنجرش و صاحب برہان بر غنجرش فرماید کہ ہمان وزغ و غوک کہ بعربی ضفدع خوانند پس نتیجہ اینہمہ تحقیق ہمین قدر است کہ بزغ ہمان است کہ بہندی مینڈک نامند بالجملہ این اسم پیدا فارسی زبان است و خیال بعض معاصرین عجم آنست کہ فارسیان این را از لغات ترکی گرفتہ اند و وضع لغت تائید خیال شان می کند ولیکن محققین ترکی زبان ازین ساکت اند پس چارہ نیست کہ این را لغت فارسی زبان دانیم مخفی مبادکہ وزغ بقول منتخب عربی زبان بفتحتین بمعنی آفتاب پرست

است (کہ نوعی از چلپاسہ باشد) وبقول انند در زبان عرب بمعنی پارہ پارہ کیسہ انداختن ناقہ
بوقت آبستن و مرد بیمار و برجای فرو ماندہ و فرومایہ و خوار پس عجبی نیست کہ فارسیان واو را
بہ بای موحدہ بدل کردہ (چنانکہ آب و آو) این را مفرس کردہ باشند برای غوک کہ نظر بر معانی
بالا تعلقی دارد کہ ہمچو بیمار بجای ماند و زود سیر نباشد و خوار ہم واللہ اعلم (اردو) مینڈک۔
بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ غوک۔ ایک قسم کے آبی جانور کا نام جو اکثر برسات میں پیدا ہو کر
تالابوں۔ جوہڑوں وغیرہ کے کناروں پر چلایا کرتا ہے۔

(۲) برنغ۔ بقول سروری بحوالہ نسخہ حلیمی بسکون نون زای ہوز بمعنی شاخی کہ نشاندہ باشند و ہنوز
سبز نگشتہ **مؤلف** عرض کند کہ دیگر محققین فارسی زبان سوا ناصری و جامع و برہان ہم سکوت
ورزیدہ اند پس باعتبار صاحب سروری این را اسم جامد فارسی زبان دانیم وجا دارد کہ مجاز ازو
باشد کہ شاخ نشاندہ ہم مثل غوک دائما طالب نمی و تری زمین است و بدون آن بیخ پیدا نمی کند
واللہ اعلم (اردو) لگائی ہوئی شاخ یعنی وہ شاخ جو زمین میں دبا دی جائی تا اس میں جڑیں
نکل آئیں اور درخت بن جائے۔ مؤنث۔

(۳) برنغ۔ بقول سروری بمعنی مایہ کہ کشتہ باشد و ہنوز نہ دمیدہ باشد **مؤلف** عرض کند
کہ دیگر محققین و زبان دانان فارسی و معاصرین عجم ازین ہم ساکت وجا دارد کہ مجاز معنی
دوم دانیم بہمان توجیہ کہ بر معنی دوم گذشت و می توانیم بمعنی برنگ گیریم کہ رای مہملہ بدل شود
با غین معجمہ چنانکہ کنار و کنانغ واللہ اعلم (اردو) زمین میں بویا ہوا تخم۔ مذکر۔ جو نہ اُگا ہو

(۴) برنغ۔ بقول برہان و ناصری و جامع بفتحتین بندی کہ پیش آب بندند و بقول مؤید بمعنی

بند رود آب **مؤلف** عرض کند کہ قیاس قوی است کہ مجاز معنی اوّل باشد کہ بند آب ہم برکنار آب دائما قائم باشد چنانکہ غوک کہ دائما کنار آب را می پسند و دا صراحت ماخذ دیگر بر (برغ) ہم کردہ ایم کہ بہ ہمین معنی بہ رای مہملہ دوم بجایش گذشت و آنرا مبدل ہمین قرار دادہ ایم واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) (دیکھو برغ کے دوسرے معنے)

(۵) برغ - بقول برہان و جامع بالفتح بمعنی گوی کہ آب دران جمع شود صاحب ناصری این را ہم بہ تحقیق آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ (برغ بہ رای مہملہ دوم) ہم بہمین معنی گذشت - خیال ما ہمین قدر است کہ ہمان برغ را کہ بمعنی چہارم این گذشت بر سبیل مجاز بدین معنی گرفتہ اند کہ بند آب را مجازاً گو آب گفتند و آنچہ بہ رای مہملہ گذشت مبدل این باشد و ہمین لغت سند بقسم تبدیل است کہ بلحاظ اختلاف قیاس می نماید (اردو) دیکھو برغ کے پہلے معنے۔

(۶) برغ - بقول جامع بالفتح بمعنی رنگ صاحب مؤید بحوالۂ قنیہ و لغات خسرو شیرین این را (رنگ آب) گوید و در نسخۂ دیگر مؤید کہ قلمی است مذکور است کہ سیمرنگ آب و وسمہ و رنگ آب **مؤلف** عرض کند کہ اختلاف نسخ مؤید کہ قلمی است اعتباری ندارد و در نسخۂ مطبوعہ رنگ آب و (سیمرنگ آب) نوشتہ پس ازین ہمہ اختلاف بیانہا قطع نظر کنیم و بر اعتماد صاحب جامع کہ اہل زبان است معنی رنگ را قائم داریم و رنگ بمعنی وسمہ معانی می آید و ہیچ بحث از ماخذ این نمیتوانیم کرد چرا کہ این کہ اسم جامد است و جنس معاصرین عجم از حلّ این قاصر و خیال ما این است کہ صاحب مؤید (برغ سمہ) را بیان کردہ پس ازان (برغ سمہ) را نوشتہ است کہ می آید و صاحبان مطبع و کاتبین لفظ سمہ را ترک کردہ این خرابی ہا در معنی لفظ برغ پیدا کردہ اند و دلیل این است تکرار لفظ برغ در مؤید

(اردو) دیکھو رنگ کے گل معنے۔

برغاب | اصطلاح۔ بقول سروری بدیل برغاب مرادف آن **مؤلّف** عرض کند کہ فکّ اضافت (برزغ آب) باشد بمعنی چہارم و پنجم و آن مبدّل این (اردو) دیکھو برغاب۔

برغالہ | اصطلاح۔ بالضّم بقول بحر (۱) بز کوہی۔ فرماید کہ غال بمعنی شگاف و غار کوہ آمدہ و ہا برای نسبت صاحبان انند و غیاث ہم ذکر این کردہ اند صاحب مؤیّد این را (۲) بمعنی بچۂ بز کوہی و مطلق بچۂ گوسپند گفتہ صاحب محیط بر (جدی) گوید کہ بفارسی بزغالہ گویند و بر بزغالہ فرماید کہ بچۂ بز است صاحبان ہفت و شمس بر معنی دوم قانع **مؤلّف** عرض کند کہ غال مبدّل غار است چنانکہ چغار و چغال و گوسپند ان صحرائی دائما در غارہای کوہ بچہ می دہند پس معنی ترکیبی این بزی کہ منسوب بہ غار کوہ است۔ و ہمین است معنی حقیقی کہ صاحب بحر ذکرش کردہ معنی دوم کنایہ و مطلق بچہ گوسپند مجازش (اردو) (۱) پہاڑی بکرا۔ مذکّر۔ (۲) پہاڑی بکرے کا بچّہ۔ مطلق بکرے کا بچّہ۔ مذکّر۔

برغالۂ فلک | اصطلاح۔ بقول جہانگیری (در ملحقات) کنایہ از برج جدی صاحبان رشیدی و برہان و بحر و سراج ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است و معنی لفظی این بچۂ گوسفند فلک و کنایہ باشد از معنی بالا کہ شکل او ہمچون بچۂ بز است (اردو) جدی۔ بقول آصفیہ عربی ہے۔ اسم مذکّر۔ اس کے لغوی معنے بکرا۔ بزغالہ اور اصطلاح میں وہ آسمانی برج جو بزغالہ کی شکل کا ہے جسے ہندی میں مکر کہتے ہیں۔

برغشمہ | اصطلاح۔ بقول سروری بفتح با و زای معجمہ و سین مہملہ و سکون غین معجمہ سبزہ کہ در میان آب روید و برنج کہ خوک باشد دران پنہان شود (فیروز و کاتب ۵) مختفی گشتہ تیز در ریشش کہ چون

برزغ و برزغسمه پنهان شو و فرماید که این از سند سراج الدین راجی متحقق صاحب جهانگیری فرماید که سبزی باشد مانند ابریشم که درمیان آب بهم رسد و آنرا شیرازیان (جل بک) گویند صاحب رشیدی گوید که این را (جامهٔ غوک) هم نامند صاحب ناصری فرماید که این را (جل وزغ) هم نام است وصراحت کند که سمه بمعنی پنهان شد برزغ بمعنی غوک یعنی جای پنهان شدن وزغ۔ صاحب جامع هم ذکر این کرده خان آرزو در سراج گوید که بعربی طحلب بضم طا۔ **مؤلف** عرض کند که صاحب برهان بر (سمه) بکسر اوّل و فتح ثانی گوید که بمعنی سبزی است که بروی آبهای ایستاده بهم رسد بمعنی پوشیده و پنهان هم آمده پس بخیال ما معنی ترکیبی این سبزی غوک است که برچشمش پیدا شود۔ قلب اضافت (سمهٔ برزغ) و مجازاً بمعنی مطلق سبزی آب مستعمل شد که در دکن آنرا کنجال نام است و بماخذ بیان کردهٔ صاحب ناصری اسم فاعل ترکیبی گیریم یعنی پنهان کنندهٔ غوک و حق آنست که غوک ازین سبزی پنهان نمی شود بلکه رنگش سبزی نماید گویا لباس اوست و تائید همین ماخذ از (جل بک) و (جل وزغ) بمعنی جل غوک و (جامهٔ غوک) هم می شود که از مرادفات این بجایش می آید پس ماخذ آخرالذکر بهتر از اوّل است مخفی مباد که حقیقت خواص و طبیع این بمعنی دوم برزغست گذشت (اردو) کائی۔ دیکھو برغست کے دوسرے معنے

برغش | بقول برهان بضم اوّل و ثالث و سکون ثانی و شین قرشت لقب یکی از اولیاء الله و طائفهٔ ایشان را برغشتیه خوانند صاحب ناصری فرماید که نام یکی از فضلا و حکما و آن (ابو النجاشی ظهیرالدین عبدالرحمن برغش) بود و او و قاضی ناصرالدین بیضاوی و قطب الدین علامهٔ شیرازی در خدمت شیخ عبدالله بن ابی تراب بن بهرام بن زکی بن عبدالله بلخی که از فحول فضلا و عدول حکما و کمل عرفای عهد بود تحصیل و تکمیل کرده اند و آن سلسلهٔ علیه در شیراز بفضائل پسندیده و محا

گریده معروف و موصوف و آن سلسله را (برغشیه) خوانند **مؤلف** عرض کند که وجه تسمیه برغش
البته باشد که محققین ازان سکوت ورزیده اند و قیاس ما هم نمیرسد جز این که مشتاق شکار باشد که تائید
این از کنیت او می شود و پوستین بز رامی پوشید که غشار بکسر اوّل بمعنی پوشش لغت عرب است
والله اعلم (اردو) برغش۔ لقب تھا ابو النجاش ظہیر الدین عبد الرحمٰن کا جو شیراز میں
ایک بزرگ گزرے ہیں۔ مذکّر۔

برغنج بقول سروری بضم با و غین معجمه و سکون زای معجمه پسته بی مغز که پوست را با آن دباغت
کنند و گوید که برغند نیز گویند به رای مهمله و دال مهمله عوض جیم عربی۔ صاحب جهانگیری فرماید که درخت پسته
هیوه با مغز آورد و یکسال بی مغز پس آن مغزدار را پسته نام است و بی مغز را برغنج۔ صاحبان رشیدی
و سراج هم ذکر این کرده اند صاحبان برهان و ناصری و جامع بذکر کیفیت بالا می فرمایند که این چیزی
است که بدان پوست را دباغت کنند **مؤلف** عرض کند که بخیال ما این مبدّل (برغند) است
که بهمین معنی به دال مهمله می آید و آن مرکّب از کلمه بز و غند که بز بمعنی اوست یعنی گوسفند و غند
بمعنی گرد کرده شده و جمع کرده شده پس چیزی که برای بزان و پوست بزان جمع کنند همین پسته
بی مغز است که برای خوراک بزان و برای دباغت پوست شان جمع می کنند. دال مهمله به جیم بدل
شده (چنانکه زکند و زکنج) برغنج قرار یافت صراحت خواص وغیره بر (برغند) کنیم (اردو) بے مغز
پستہ۔ مذکّر

برغند بقول برهان (۱) همان برغنج که به جیم عربی گذشت و (۲) نام درختی است صاحب

سروری گوید که بضم با و غین معجمه و سکون زای تازی نام درختی و بحواله نسخهٔ میرزا گوید که چیزی است که

از درخت پستہ بہم رسد و مغزدار بود فرماید کہ بہای
فارسی نیز آمده و بقول جامع و سراج مرادف برغنج
صاحب محیط نسبت (برغنج و برغند) ہردو گوید
کہ اسم فارسی بار درخت پستہ است کہ یکسال ثمرش
دارد نمی بندد و آنرا گل پستہ گویند۔ سرد و خشک
و بسیار قابض و مفرح و مفید سرفہ و مصلح قبض
آن شکر و بدل آن فوفل و بذکر مکرر گوید کہ اسم
قرظ است و ذکر قرظ بجایش نکرد بلکہ (قرغند)
بہ قاف عوض موحده آورده گوید کہ ہمان (برغند
و برغنج) است مؤلف عرض کند کہ غلطی
کتابت باشد کہ (قرغند) را (قرظ) نقل کرد۔
باقی حال صراحت ماخذ این بر (برغنج) کرده ایم
و نسبت (قرغند) گوئیم کہ مثال تبدیل موحده بہ
قاف ہمین است کہ صاحب برہان (قرغند) را
ہم لغت فارسی گفتہ و مرادف برغند نوشتہ و آنچہ
بہ بای فارسی می آید مبدل این کہ موحده بہ بای فارسی
بدل شود چنانکہ تب و تپ و نسبت معنی دوم
عرض می شود کہ محققین ما نام و نشان تعریفے
مبہم کرده اند کہ ترکش بر ہیچ بیان تفوق داشت۔ صاحب محیط از این مذکر
معنی ساکت (اردو) (۱) دیکھو برغنج ۔ (۲) ایک درخت کا نام

برغہ بقول سروری بزا و غین معجمتین بوزن پتبہ (۱) انجولیکہ شاخ درخت انگور را ایران
اندازند کہ بزمین نرسد صاحب برہان صراحت کند کہ بسکون ثانی است صاحبان ناصری و
جامع و سراج ہم ذکر این کرده اند مؤلف عرض کند کہ برغ بر نشان دوم بمعنی شاخ درخت
گذشت۔ فارسیان در آخرش ہا بزیادت ہای نسبت اسم جامد وضع کرده اند برای معنی مذکور الصدر
(اردو) ٹٹی بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مؤنث۔ وہ چھت جس پر انگور کی بیل چڑھاتے ہیں۔ اور دکن میں اسکو منڈوا کہتے ہیں
(۲) برغہ۔ بقول جہانگیری باول و ثانی مفتوح۔ چلپاسہ را گویند صاحب برہان گوید کہ ہمان چلپاسہ کہ
وزغہ ہم گویندش صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر این کرده اند۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان گوید کہ

دریں صورت ہا برای نسبت خواہد بود **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش جز این نباشد کہ بزّغ را کہ بمعنی غوک گذشت بزیادت ہای نسبت بزغہ بمعنی چلپاسہ مخصوص کردند و انچہ بہ واو عوض موحدہ می آید مبدّل اینست چنانکہ آب و آو (اردو) چھپکلی۔ دیکھو باشو۔

(۳) بزغہ۔ بقول جہانگیری با اوّل مضموم و بثانی زدہ و غین مفتوح و ہای مختفی دست افزاری کہ شاخ درخت را بآن ببرند و آنرا دہرہ نیز نامند صاحب سروری گوید کہ دہرہ باشد صاحب برہان گوید کہ حربہ ایست دستہ دار و سرآن بہ داس ماند کہ بیشتر مردم دارالمرز۔ درخت را بدان اندازند صاحبان ناصری و جامع و سراج ہم ذکر این کردہ اند صاحب مؤیّد فرماید کہ انچہ بر و شاخ درخت افگنند و بحوالۂ دستور گوید کہ انچہ از شاخ برافگنند و بحوالۂ فرہنگ قواس گوید کہ انچہ از شاخ خرما باشد۔ صاحب انند صراحت مزید کند کہ این را تبر گویند **مؤلف** عرض کند کہ در تبر و بزغہ فرق است تبر سلاحی است برای کارزار و بزغہ آلہ ایست برای بریدن درخت و غیر ذلک بزغہ را از قبیل تبر بستان گفت مخفی مباد کہ پریشان بیانی مؤیّد کہ اصل معنی را دور می کند از برای تائید فضلا باشد للہ العجب چہ خوش تائیدی است بالجملہ دریں ہم ہای نسبت زیادہ کردہ اند بر کلمۂ بزغ کہ بمعنی اوّل گذشت و سر آہنین این آلہ غوکی را ماند از ینجاست کہ فارسیان این اسم جامد بہ تناسب غوک وضع کردہ اند (اردو) تبر بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ کلہاڑی ایک قسم کا فولادی آلہ جس سے لکڑی چیرتے اور درخت کاٹتے ہیں۔ نیز ایک ہتیار۔ **مؤلف** عرض کرتا ہے کہ ہتیار اور آلہ مذکور کی صورت میں فرق ہے۔ دستہ چوب پر لوہے کا جو آلہ لگاتے ہیں وہ تبر کے لئے بیضاوی ہوتا ہے اور کلہاڑی کے لئے دراز پس اس کا حقیقی

ترجمہ کلہاڑی ہے۔ (مؤنث)۔

بزفند | اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بفتح اوّل وثالث بمعنی سست و کاہل و نامرد۔ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد معاصرین عجم برزبان ندارند اگر سند استعمال پیش شود ببینیم کہ وجہ فتح اوّل چہ باشد قیاس متقاضی آنست کہ بالضم باشد کہ اسم فاعل ترکیبی است کہ فند بقول برہان بالفتح بمعنی سخن ہای بیہودہ می آید پس معنی لفظی این ہیچو بز سخن ہای بیہودہ دارندہ وکنایہ از معنی بالا (اردو) سست کاہل۔ نامرد۔ جیسے بزدل۔ دیکھو بزدل۔

بزقدم | اصطلاح۔ بقول وارستہ وبحر (۱) حقیر وناتوان بطی الحرکہ (فوقی یزدی ؎) منم بازوان زاغ طبعان چو عصفور ؔ منم شیر وان بز قدمہا ثعالب ؔ بہار فرماید کہ ظاہر آنست کہ کنایہ از مبارک قدم باشد بحکم (الشاۃ برکۃ) لیکن از کلام فوقی یزدی حقیر وناتوان بطی الحرکہ مستفاد می شود مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ قدم او ہمچو بز است۔ یعنی او مثل بز قدم خود را بہ ناتوانی بردارد (اردو) وہ شخص جس کا قدم ناتوانی سے پڑتا ہے۔ بکرے کی چال چلنے والا۔ (ناتوان قدم) کہہ سکتے ہیں۔ بہ ترکیب فارسی۔

بزک | بقول رشیدی بضمّ با و فتح زا (۱) مرغ سیاہ رنگ کہ نول دراز دارد و بیشتر بر کنار آب و بر درخت نشیند و آواز بلند کند (حالی سبزواری ؎) ہر شام گرد نالۂ او دولۂ شغال ؔ ہر صبح گرد خندۂ او نعرۂ بزک ؔ صاحب برہان گوید کہ این پرندہ منقار زرد دارد صاحب ناصری گوید کہ این را بزرہ نیز خوانند (فلکی ؎) ہر شام گرد قلعۂ او دولۂ شغال ؔ ہر صبح گرد خندق او

نعرۂ بزک ہو و فرماید کہ ظنّ غالب است کہ مبدّل وزغ باشد و با خندق شہر و حصار و آب مناسب تر خواہد بود واللہ اعلم۔ صاحب جامع می فرماید کہ سر این سرخ و منقار این دراز می باشد۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ (۲) تصغیر بُز کہ جانوریست معروف و فرماید کہ اینکہ در مثل۔ بسائر است (بزک نمیر کہ بہار می آید) اغلب آنست کہ بمعنی ثانی باشد چہ در زمستان بُز و گوسفند بسبب بی علفی و برگ ریز درختان خشک و لاغر می شوند **مؤلف** عرض کند کہ ما از معاصرین عجم تحقیق کردہ ایم۔ تا این پرند کلان تر از زغن و قریب بہ بچۂ بُز است پس عجبی نیست کہ فارسیان کاف تصغیر بر لفظ بز زیادہ کردہ برای این پرند اسم جامد وضع کردہ باشند و ہمین باشد ماخذ این دیگر ہیچ و قیاس صاحب ناصری ہم درست نیست و جز ہمین نباشد کہ قائم شد بوجہ اختلاف بعض الفاظ مصرع اوّل سند کہ بعوض نالہ۔ قلعہ قائم کردہ و در مصرع ثانی بعوض خندہ خندق نقل ساخت و از ین (قلعہ و خندق) غوک راکہ بزغ ہم گویندش درین شعر بہتر از بزک خیال کرد این است شاعری محقّق زباندان کہ با وجود وجود لغت خاص کہ خود آنرا تسلیم کند شبہہ تبدیل لفظ قائم می کند وای برو (اردو) (۱) ایک بڑے قد اور بڑے آواز والے پرند کا نام (بزک) جس کی گردن لال اور چونچ زرد اور دراز ہوتی ہے اور اکثر کنارۂ آب پر رہتا ہے۔ مذکّر۔ (۲) دُبلا بکرا۔ مذکّر۔

بزکار اصطلاح۔ بقول شمس یعنی کہنہ کار۔ **مؤلف** عرض کند کہ اصلا بدین معنی در محاورۂ فارسی زبان نیست معاصرین عجم بر وریشخندی می کنند و محققین فارسی زبان از ین ساکت سند استعمال پیش نہ شد اعتبار را نشاید (اردو) تجربہ کار بقول آصفیہ۔ آزمودہ کار۔ جہاندیدہ۔ واقف کار

بزکوهی استعمال ۔ بقول رهنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاه قاچار بمعنی حقیقی است یعنی بزی که در کوه و بیابان باشد **مؤلف** عرض کند که مرکب توصیفی است به یای نسبت آخره ۔ صاحب محیط بر (بز نر کوهی) گوید که اسم وعل است و بر وعل فرماید که بفتح واو وکسر عین ولام بقول گیلانی و غیره اسم (تیس جبلی) یعنی بز نر کوهی حقیقت بز بجایش گذشت (اردو) جنگلی بکرا ۔ مذکر ۔

بزکه گرگین شده از گله بدر باید کرد مثل ۔ صاحبان خزینه و امثال فارسی و محبوب الامثال ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که گرگین در فارسی زبان بقول برهان بمعنی جرب دار شده چه گر بمعنی جرب است معنی حقیقی این مثل این است که چون بز بمرض جرب مبتلا شد باید که آنرا از گله بدر کنند تا بزان گله از آن مرض که متعدی است محفوظ مانند ۔ پس از سیاق این مثل را بحق کسی زنند که بد روش یا مفسد باشد مقصود از استعمال این مثل آن باشد که اینچنین کس را باید که از محفل خود دور کنند (اردو) گندی مچھلی سارے جل کو گندہ کرتی ہے ۔ صاحب محبوب الامثال نے اس کا ذکر کیا ہے ۔ دکن میں کہتے ہیں ”کھجلی پالو تو سنگت سے نکالو“

بزگر اصطلاح ۔ بقول بحر و غیاث و انند کسی که بز جنگلی را بجنگاند **مؤلف** عرض کند که معاصرین عجم و محققین فارسی زبان (بز باز) گویند که بمعنی دوش گذشت و (بزگر) در محاوره فرس نیامده ۔ مشتاق سند استعمال می باشیم (اردو) دیکھو (بز باز) کے دوسرے معنے ۔

بزگرفتن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بحر (۱) مکر و حیله کردن و (۲) دزدی نمودن و (۳) تمسخر کردن صاحب انند بحوالۂ غیاث بمعنی سوم قانع **مؤلف** عرض کند که (بزگیری) حاصل بالمصدر این است که بجایش می آید ۔ (کمال اسمعیل ـله) آن بز گرفتن تو در رباه بازیت بد روزی

ترا نوالہ شیر زیان کند ٭ ما بحث کامل ہمدرا اینجا کنیم و دریجا ہمین قدر کافی است کہ معنی سوم را بدون سند استعمال برمجرد قول صاحب بحر کہ از اہل زبان نیست تسلیم نہ کنیم کہ خلاف قیاس است و محققین زباندان و معاصرین اہل زبان ہم ازین ساکت (اردو) (۱) مکر کرنا۔ بقول آصفیہ۔ فریب کرنا۔ دھوکا دینا۔ (۲) چوری کرنا چرانا۔ دیکھو بُردن کے چھٹے معنے (۳) تمسخر کرنا۔ مسخری کرنا۔

بزگلہ | استعمال۔ بقول ہفت بضم اوّل و سکون زای ہوز و فتح کاف پارسی و لام و ہای مدوّرہ زدہ۔ گلہ بز را گویند **مؤلف** عرض کند کہ قلب اضافت (گلہ بز) بمعنی حقیقی صاحبان آنند و ملحقات برہان و مؤید ہم ذکر این کردہ اند (اردو) ریوڑ۔ دیکھو بارہ۔

بزگند | اصطلاح۔ بقول سروری بہ زای معجمہ و کاف فارسی بوزن گوسپند۔ ایوان باشد و فرماید کہ بہای فارسی ہم آمدہ **مؤلف** عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین ساکت واز وزن (گوسپند) متحقق است کہ این (بوزگند) باشد کہ بجایش ہمین معنی می آید تسامح کاتب سروری باشد کہ تصرف در لفظ کردو مؤلفش معذور (اردو) دیکھو بوزگند۔

(الف) بزگیری | اصطلاح۔ (الف)
(ب) بزگیری کردن | بقول وارستہ (۱) مکر و حیلہ و (۲) دزدی (میر یحیی کاشی در ہجو لکو لہ) نیست از ہیچ گلہ اش سیری ٭ کہ کند ہمچو گرگ بزگیری ٭ (درویش والہ ہروی لہ) ہرچہ بزگیری از اشعار عزیزان کردی ٭ خطبۂ دفتر رنگین تو خواہم کردن ٭ و فرماید کہ بزعم بعضی (۳) امتحان کردن و (۴) امتیاز کردن است ولیکن از محاورہ دانان و اشعار فصحا ثابت نمیشود خان آرزو در چراغ فرماید کہ بضم زای معجمہ و کاف فارسی بیار سیدہ عبارت از امتحان و امتیاز۔

زلّه بروایت بہار بمعنی اوّل و دوم قانع و از تلاش مزید اُستاد خود ساکت و صاحب بحر نقل نگار ہر دو محقق اوّل الذکر بر (ب) فرماید که مرادف برگرفتن بہر سہ معنیش ـ صاحب انند نقل بردار بہار مؤلف عرض کند که (الف) حاصل بالمصدر (بزگرفتن) باشد که بجایش گذشت و اسم مصدر (ب) و بہر دو معنی اوّل الذکر تسلیمش کنیم و (ب) را ہم بہر دو معنی مصدری بالا درست دانیم ـ آنچه صاحب بحر (ب) را مرادف (بزگرفتن) گفته است نسبت آن اینقدر عرض می شود که ما ہمدر اینجا معنی سوم را تسلیم نکرده ایم و بدون سند استعمال در پنجا ہم (تمسخر کردن) را تسلیم نه کنیم که خلاف قیاس است و معنی سوم و چہارم بیان کردهٔ خان آرزو را ہم خلاف قیاس می دانیم و بدون سند استعمالش ناقابل اعتبار خوانیم (اردو) (الف) (۱) مکر و حیله ـ مذکّر ـ (۲) چوری ـ مؤنّث (۳) امتحان ـ مذکّر ـ (۴) امتیاز ـ مذکّر ـ (ب) دیکھو بزگرفتن ـ

بزله بقول برہان و جامع و ہفت و انند و ناصری بفتح اوّل و لام و سکون ثانی سخنان شیرین و لطیف ـ صاحب ناصری صراحت مزید فرماید که (بزله گوی) از ہمین است بمعنی خوش صحبت و لطیفه گوی ـ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان گوید که این غلط است چه بدینمعنی به ذال معجمه است بلکه خود برہان ہم در فصل ذال معجمه آورده و این از عجائب ـ غالب دہلوی در (قاطع برہان) می فرماید که این ہیچدان می داند که لغت تازی است به ذال معجمه نه به زای ہوّز اما چون من محقق لغات عربی نیستم درین باب سکوت می ورزم تا دانایان چه می فرمایند ـ صاحب (قاطع القاطع) در جوابش انکار می کند از لغت عرب بذال معجمه بدینمعنی ـ مؤلف عرض کند که ما بذ (بذله) که بذال معجمه گذشت خوش تحقیقی کرده ایم و صراحت ماخذ ہم و درینجا ہمین قدر کافیست که این مبدل آن است

که ذال معجمه به زای هوّز بدل شد و نظر بر اعتبار صاحبان جامع و ناصری این را غلط ندانیم ادّعای غالب دهلوی بی دلیل و بذال معجمه بدین معنی لغت عرب متحقق نه شد و اگر می شد در استحالت هم ما این را سفر سستش می دانستیم۔ خان آرزو و از غالب دهلوی یک درجه کم است که بر لغت عرب بودن (بذله به ذال معجمه ۔ باین معنی) ادّعا نکرد و اسے برخیالش که این را به زای هوّز غلط می داند می پرسیم از و که این چه قسم منطق است که نظر بر قول همان محققین (بذله بذال) را در فارسی صحیح می دانی و بلا لحاظ قول شان (بزله به زای هوّز) را غلط می خوانی خیال ما همین قدر که اعتبار صاحبان جامع و ناصری که از اهل زبانند نسبت زبان شان بالاتر از محقق هند نژاد است (اردو) دیکھو بذله

بزم | بالفتح بقول سروری (۱) مجلس شراب و جشن (مولانا کاتبی ؎) درگه کین معرکه آرای رزم ٭ در دم عیش انجمن آسای بزم ٭ صاحب رشیدی گوید که مجلس شراب و مهمانی و شادی و (۲) دهی است از بوانات که می گویند که یکی از امام زادها دران مدفون است صاحبان برهان و جامع و جهانگیری بذکر هر دو معنی می فرمایند که در عربی گزیدن بدندان پیش و دوشیدن شیر باشد صاحبان ناصری و هفت و انند هم ذکر این کرده اند صاحب فدائی که از علمای معاصرین عجم بود گوید که خانه ایست که برای گرفتن جشن و هرگونه خوشی و شادی و بدرام آراسته کنند چنانکه (؎) بزم نگیرد فروغ تا تو نخیزی به رقص ٭ باده نه بخشد نشاط تا تو نریزی بجام ٭ خان آرزو در سراج گوید که تخصیص بمجلس شراب و مهمانی بی جاست ۔ مقابل رزم است بمعنی مجلس عیش و ذکر معنی دوم هم کرده ۔ زلّه بردارش بهار گوید که مجلس است عموماً و مجلس عیش و نشاط خصوصاً و بزم مخفف آن و دلفروز و نامور از صفاتش و با لفظ آراستن و انداختن و بهم خوردن و بر هم زدن

وبہ یکدیگر زدن و چیدن و در ہم شکستن و ساختن و کردن و نہادن مستعمل **مؤلف** عرض کند
کہ بزم در فارسی زبان بالفتح بمعنی آیین بر معنی اوّلش گذشت فارسیان ہم تخصیص در آخرش زیاده
کردند چنانکہ وہم و تخم و امثال آن و بزم را کہ بمعنی آیین خاص است وضع کردند برای محفل
و در استعمال مخصوص شد برای محفل شادی و نشاط و ہیچ تخصیص با شراب ندارد و ہمین است خیال
معاصرین عجم ہم وجا دارد کہ از لغت عرب مفرّس کرده باشند کہ بزم در عربی بقول (انند بحوالہ
منتہی الارب) بمعنی عزیمت بر کاری است و استعمال این با مصادر فرس در ملحقات می آید
انحصار بہار چیزی نیست و فارسیان بترکیب اضافی و توصیفی استعمال این بسیار می کنند چنانکہ
(۱) بزم تازه (۲) بزم تخیّل (۳) بزم تعرّض (۴) بزم حسن (۵) بزم خیال (۶) بزم زندگی
(۷) بزم شب (۸) بزم عشرت (۹) بزم غم (۱۰) بزم قناعت (۱۱) بزم گیتی (۱۲) بزم
نشاط (۱۳) بزم وصل (۱۴) بزم ہوس (صائب سلّمہ) می کشد ہر لحظہ بزم تازه ہر سو کی ما را ؎
داغ دارد جام جم را کاسہ زانوی ما ؎ (ظہوری سلّمہ) چو در بزم تخیّل شمع اقبالش شود روشن ز گرمی
طپد پروانہ سان خورشید بر جای شبستانم ؎ (ولہ سلّمہ) مگر عتاب بر خوان بہار آشنا (احتیاط) گہ
کہ در بزم تعرّض زہر را با دام می ریزد ؎ (ولہ سلّمہ) فی قدرت تغافل و فی زہره نگاه ؎ در بزم
حسن خدمت اظہار نارکست ؎ (ولہ سلّمہ) بزم خیال شان بصد آرائش بہشت ؎ اصل و جہان
فرع تخیّل گرفتہ اند (ولہ سلّمہ) خفتہ در قانون بزم زندگی آخر شود ؎ بگسلد گر رشتہ آه وفغان
عاشقان ؎ (ولہ سلّمہ) بود در بزم شب ظہوری فروغ ؎ گر چہ ہر دم بر وفش آرایش ؎
(ولہ سلّمہ) دانہ می پاشد فریب از نقل بزم عشرتی ؎ گوشہ قیدی گرفتہ انداز ما خوش کرده دام عیش ؎

(ولہ ۵) چنگ بزم غم ظہوری عالمی را ہوش برد ؛ ہر زبان بر تار آہم زخمۂ افغان مزن (ولہ ۵) گشتی مرید حرص زیادتو گم ؛ بگذشت ؛ بزم قناعتست کم من زیادہ شد ؛ (انوری ۵) تا ہمی در بزم گیتی باشد از جنس ... در دماغش از دل وجان جام وساغر یافتہ (ظہوری ۵) بزم نشاط از دیگران بہر غمی خوش کردہ ام ؛ احیای مردن می کنم عیسی دمی خوش کردہ ام ؛ (ولہ ۵) برنتابد عشق بالا دست تقدیم ... ؛ می بزم خود را بزم وصل ممنون می برم ؛ (ولہ ۵) در چیدن بزم ہوس چندانکہ دل ز دوست ... بر سر نکردم این جفا گر فکر سامان بر کنم ؛ (اردو) (۱) دیکھو بزم کے تیسرے معنی (۲) بزم ایک دیہہ ہے جو شہر بوانات میں واقع ہے جو فارس کا ایک شہر ہے ۔ مذکر۔

(الف) بزم آراستن	مصدر اصطلاحی ۔
(ب) بزم آرائی	

صاحب آصفی ذکر ... است مؤلف عرض کند کہ قائم کردن ... باشد (ظہوری ۵) بزم شرح ناتوانیہا چہ آرا یم بسی ... ؛ زیر دست نالہ فریادیم ... احوال ... ؛ (حکیم نزاری ۵) اسباب طرب جمع کن و بزم بیارای ؛ اطباق سموات چہ گستردہ و چہ طی ؛ (بہار) ذکر (ب) کردہ گوید کہ کنایہ از صاحب مجلس مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است (اردو)

(الف) بزم آراستہ کرنا ۔ مجلس منعقد کرنا۔
(ب) بزم آرا ۔ وہ شخص جو محفل قائم کرے محفل کا بانی ۔ بانی محفل ۔ مذکر۔

بزم افروختن	مصدر اصطلاحی ۔

صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف بزم آراستن است کہ گذشت ؛ این کنایہ باشد کہ (روشن کردن ...) ... بزم آراستن ... (... ۵) خیزد بزم طرب افروز کہ وقت سحر ... ؛ ... مشرق بانہ عارض گلنار تو شد ... است ؛ (اردو) ... بزم آرا ... ۔

برمان اصطلاح - بقول ملحقات برہان بفتح اوّل وضم اوّل ہر دو بمعنی (۱) مخمور و (۲) غمگین و (۳) آرزو را گویند و فرماید که باینمعنی با با و زای فارسی ہم آمده - صاحب مؤیّد بر ہر دو معنی اوّل الذّکر قانع صاحب ہفت بذکر معنی اوّل و دوم گوید که بکسر موحّده و بالضّم نیز دیده شد و بجای موحّده بای فارسی و بجای زای ہوز زای پارسی ہم بنظر آمده صاحب انند بر معنی اوّل قانع (حکیم ازرقی ے) کدام روز بمستی گذاره خواہد کرد * کسی که او بہار چنین بود برمان * **مؤلّف** عرض کند که الف و نون نسبت بر لفظ برم زیاده کرده اند چنانکه توران و ایران و معنی لفظی این منسوب به بزم و کنایه از مخمور که اکثر اہل بزم نشاط مخمور باشند و (۲) و (۳) ہم مجاز که بعض از اہل بزم غمگین و آرزومند چنانکه عاشق و از آرزومند مجبّر د آرزو گرفتن مجاز مجاز و لیکن برای معنی دوم و سوم مشتاق سند استعمال می باشیم که محقّقین اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت و جا دارد که این را مبدّل پژمان گیریم که به با و زای فارسی به ہمین معنی می آید چنانکه تپ و تب و ژند و زند و آن اسم جامد است مرکّب از پژم که بمعنی کوه می آید والف و نون نسبت یعنی کسی که کوه دارد یعنی بار غم و اختلاف اعراب تصرّف محاوره بیش نیست که نا واقفین از ماخذ کرده اند بالجمله نتیجه تحقیق آنست که بمعنی اوّل بالفتح صحیح است و این اصل است نظر به ترکیب بزم و بمعنی دوم بالفتح و بالکسر ہم که این مبدّل پژمان است و آن مرکّب از پژم که بالفتح و بالکسر ہر دو آمده (اردو) (۱) مخمور بقول آصفیه - عربی مست - متوالا - بدمست - نشه میں چور - شراب پیا ہوا - بدہوش (مجروح ے) وه مخمور آنکھیں ذرا دیکھنا * یه مستی کہاں بادۂ ناب میں * (۲) غمگین - دیکھو بہ رخته - (۳) آرزو - دیکھو آرزو -

برجم انداختن	مصدر اصطلاحی - صاحب	آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلّف**

عرض کند کہ قایم کردن محفل و طرح بزم انداختن
واین کنایہ باشد کہ انداختن بمعنی ہمچش بمعنی ترتیب
دادن گذشت (شہابا شیرازی ہ) شب کہ از باد
لبش بزم شراب انداختم ؛ اہل عالم را در آتش چون
کباب انداختم ؛ مرادف (بزم آراستن) (اردو)
دیکھو بزم آراستن ۔

بزماورد | اصطلاح ۔ بقول سروری بفتح با و
واو وسکون زای ہوز و رای مہملہ ۔ گوشت و ترہ و خاگینہ
باشد کہ در نان تنک و پہن پیچیدہ کہ بصورت آن را
نوالہ گویند و باز آنرا بکارد پارہ کنند و بخورند صاحب
برہان فرماید کہ بجای حرف ثانی رای بی نقطہ ہم
بنظر آمدہ صاحبان بحر و ناصری و انند ہم ذکر
این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ مخفف
وقلب اضافت (آوردۂ بزم) است بای ہوز
حذف شد کہ آورد مخفف آوردہ باشد چنانکہ
گیاہ و گیا و ممدودہ بمقصورہ بدل شد در ترکیب
قلب اضافت چنانکہ آزما و بیازما پس معنی
لفظی این آوردۂ بزم و تحفہ بزم و کنایہ از غذای
مرکب کہ بالا مذکور شد کہ میخواران با شراب
خورند ہمچون کباب و آنرا گزک نامند و آنچہ
با رای مہملہ باشد مبدل این چنانکہ بزغ و برغ
(اردو) وہ سموسا جس میں گوشت اور ترکاری
اور خاگینہ بھر کر تلتے ہیں اور شراب کے ساتھ بطور
گزک کھاتے ہیں ۔ مذکر ۔

بزمایون | بقول سروری بزای ہوز و میم و بای حطی بروزن افلاطون نام گاویکہ فریدون
بشیر او پروردہ شد **مؤلف** عرض کند کہ ما صراحت بماخذ این برد برمایون ۔ بہ رای مہملہ
کردہ ایم و این مبدل آنست و بس چنانکہ برغ و بزغ (شمس فخری ہ) تو ہستی و فریدون
و بارگیر ترا ؛ ز احترام بخوانند رخش و بزمایون ؛ صاحبان برہان و ناصری و جامع ہم ذکر این
کردہ اند (اردو) دیکھو برمایون ۔

بزم برافروختن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ و مرادف (بزم افروختن) کہ گذشت وکلمۂ بر زائد (ملا جامی ؎) بزم کرامت ز رخش برفروخت بگو هر کہ رخش دید بران چشم دوخت ۔ مخفی مباد کہ فروختن مخفف افروختن است و بس (اردو) دیکھو بزم افروختن ۔

بزمچ | بقول ہفت بالفتح و فتح میم و سکون زای ہوّز و جیم فارسی بمعنی لمس و لامسہ مؤلف عرض کند کہ دیگر ہمہ محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود معتبر دانیم و اسم جامد فارسی قدیم خوانیم (اردو) دیکھو بپسودان ۔

بزم چیدن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف بزم آراستن است و موافق قیاس کہ مصدر (چیدن) بمعنی آراستن می آید (مخلص کاشی ؎) بخلوت خوش بود با ہمرہان بزم طرب چیدن ۔ غزلہای مناسب خواندن و با یار فہمیدن ۔ (اردو) دیکھو بزم آراستن ۔

بزم داشتن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ قائم کردن و موجود داشتن بزم ا

(دیکھو سمنانی ؎) بزم غم تو بہ ام بزم خوشی آن رشک مہ واز دو۔ خدا از آفت طاقت دل ما را نگہدارد ۔ (اردو) مجلس رکھنا ۔

برہمروہ شاخ زرین دارد | مقولہ۔ بہار گوید کہ جائیکہ چیزی از دست رفتہ باشد و اعادۂ آن امکان ندارد و ہر قدر کہ او را ستایش کنند بر تقدیر تغییر و تفرع چون حاضر نیست پیش می رود و آنچہ پیش دارد۔ صاحبان خزینہ و امثال فارسی بر (برہمروہ و شاخ زرین) قناعت کردہ اند و این را مثل قرار دادہ اند مؤلف عرض کند کہ

معنی لفظی این همین قدر که بزی که مرده است او را
شاخ زرین بود محقق اوّل الذکر که لفظ (دارد)
را در آخر این زیاده کرده ذوق زبان ندارد و
معاصرین عجم مثل پیش کرده هر دو محققین آخر الذکر
را پسند کنند مقصود آنست که بزی که مرده و الآن
پیش نظر نیست نسبت آن آسان است که گوئیم
که شاخش زرین بود زیرا که عدم وجودش موقع
او عای لغو هم می دهد پس فارسیان این مثل را بجای
زنند که ذکر چیزی که از دست رفته است بمبالغه

کنند مثلاً کسی گوید که " پدرم مرحوم اسپ از
افلاک می جهاند با مسافت دو صد کروه را در یک
روز طی می کرد " سامعین می دانند که قائل فضولی
می کند و در آنجو محل این مثل را می زنند (اردو)
دکن میں کہتے ہیں " میں بچپن میں انگلیوں پہ
چلتا تھا " یہ ایک سفید جھوٹ اور خلاف قیاس بات ہے
لیکن بچپن گزر چکا ہے جس کے متعلق ایک ایسا واقعہ
بیان کیا جاتا ہے جب کوئی شخص بعد از وقت کوئی
فوقیت کرتا ہو تو اسوقت اس کہاوت کا استعمال کرتے ہیں

(الف) برزهره — (الف) بقول صاحب رشیدی بزبان اصفهان بالضم (۱) سوسمار باشد
(ب) برزهشره — چنانکه او دو زبان دارد و چون شیراز بزمی مرد بیک زبان می مکد و بزبان دیگر
آواز می کند مانند آواز کسی که شیر دوشد و بحواله نسخه سروری گوید که (۲) چلپاسه و بحواله فرهنگ
(۳) آفتاب پرست و فرماید که او زای اوّل را فارسی گفته و همه خلاف تحقیق (انتهی) صاحب سروری
ذکر (ب) کرده گوید که سام ابرص است و کشتن او بغایت ثواب و بعد از کشتن غسل سنت چه
کشنده از گناه پاک میشود (شیخ سودان ص) ازرق دیده چهره برمژه رنگ او از بدی مثنت در بعجی
ونگ او و فرماید که در فرهنگ زای اوّل نیز فارسی آورده صاحب محیط بر (بزمچه) فرماید که ورل
است و برورل گوید که این را بفارسی و ترکی بزمچه و بیونانی قوروسن و بهندی گوهی نامند

و آن حیوانیست بر خلقت سوسمار غلیظ سر۔ سریع الحرکة و پوست آن خاکستری و خشن و ابلق بخطوط
زرد و بقول شیخ الرئیس بزرگ از اشکال وزغ و سام ابرص ۔ دراز دم۔ کوچک سر۔ و غیر
سوسمار و وهم او بر سوسمار فرماید که اسم فارسی و بیونانی (انوفوملانس) و بعربی ضب و بهندی
گوه و گویند شاید که گوه غیر آن باشد و آن حیوانی است کوچک تراز گربه و بقول بعض سوسمار
حیوان مائی است و بعربی ورل و بهندی گوه بالجمله مزاج آن گرم و خشک درسوم و در حدت
و کیفیت میان ورل و حرذون و گوشت آن مقوی باه و استعمال آن گرم مزاجان را جائز نیست
(الخ) و بر چلپاسه گوید که اسم فارسی است و نیز بفارسی کرپس و بشیرازی ماترنگ و باصفهانی مال
مالی و بهندی چهپکلی نامند و در بنگاله تکتکی و باصطلاح اطبا صحرائی آنرا سام ابرص و بلدی را
وزغه نامند و آن حیوانی است معروف و سمیت آن بحد سمیت چلپاسه نیست و بقول گیلانی
فرماید که وزغ اسم عربی سام ابرص و آن حیوانی است شبیه به ورل و عقرب را لدغ می کند بالجمله
هر دو نوع آن گرم و خشک درسوم ۔ رافع ثآلیل و نمله و مسماریه مسکن درد و منافع دارد (الخ)
صاحب برهان ذکر (بژمژه) بهر دو زای فارسی کرده گوید که (آفتاب پرست) است از جنس
چلپاسه **مؤلف** عرض کند که ظاهرا این مبدل بزمچه می نماید که زای هوز به جیم فارسی و برعکس
آن بدل شود چنانکه پزشک و پچشک و حقیقت بزمچه بالا گذشت و حیف است که صاحب محیط
بر سوسمار و چلپاسه هر دو ذکر (بژمژه) نه کرده است ولیکن (بژمژه) به هر دو زای فارسی لغتی
خاص می آید برای (آفتاب پرست ـ که بجایش گذشت) پس قیاس غالب همین است که الف و
ب هر دو را مبدل بژمژه دانیم که زای فارسی به زای هوز بدل میشود چنانکه ژند و زند نتیجه این

ہمہ تحقیق ہمین قدر است کہ ما این را آفتاب پرست) دانیم و بلحاظ اختلاف صاحبان تحقیق حقیقت سوسمار و چلپاسہ را ہم ذکر کردہ ایم و آفتاب پرست در محدودہ گذشت (اردو) (۱) دیکھو سوسمار (۲) دیکھو چلپاسہ اور باشو (۳) دیکھو آفتاب پرست۔

بزم ساختن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند قائم کردن بزم و مرادف (بزم آراستن) کہ گذشت (طالب آملی ؎) دُردی کشان عشق چو سازند بزم خویش یک الماس در پیالہ زہری فروکنند ؂ (اردو) دیکھو بزم آراستن۔

بزم سنگین اصطلاح۔ بقول وارستہ بزمی کہ مردم کثیر دران جمع باشند (واراب جویا ؎) زخش شد محفل آرا شمع را بر وار از این محفل ؂ کہ باشد چون رگ یاقوت عیب بزم سنگینش ؂ بہار بند کر معنی بالا فرماید کہ بزم عالی کہ ہمہ چیز ہمراہ او توان یافت و فرماید کہ این از اہل زبان بتحقیق پیوستہ صاحب بحر با وارستہ متفق مؤلف عرض کند کہ مقصود محاورہ جز این نیست کہ فارسیان بزم گرانقدر را بزم سنگین گفتہ اند محققین بالا در تعریفش پی بہ نزاکت لفظ و معنی نبردہ اند (اردو) معزز مجلس قابل تعظیم مجلس۔ مجلس عالی بھی کہہ سکتے ہیں مؤنث

بزم کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف (بزم آراستن) کہ گذشت در (رفیع قزوینی ؎) بزمی نکرد یار کہ حاضر نگشت غیر ؂ ہرگز جدا نگشت ز دوزخ بہشت ما ؂ (اردو) دیکھو بزم آراستن۔

بزم کشیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف (بزم آراستن) است کہ بجایش گذشت (صائب ؎) می کشد ہر لحظہ بزم تازہ بر روی ما ؂ داغ دارد جام جم را

کاسہ زانوی ماﷲ (اردو) دیکھو (بزم آراستن)

بزمگاہ | اصطلاح - بقول برہان و ناصری
بروزن رزمگاہ (۱) مجلس شراب و جشن و عیش و
مہمانی باشد و (۲) نام کتابی ہم در مقامات صوفیہ
بہار نسبت معنی اوّل گوید کہ جائیکہ بزم واقع شود
از عالم منزلگاہ و مجلس گاہ - **مؤلف** عرض کند
کہ معنی حقیقی این ہمین است کہ بہار ذکرش کردہ لیکن
فارسیان بمعنی مطلق بزم استعمالش کنند (ابو طالب
کلیم ؎) تو شمع مہر فروغی ببزمگاہ وجود و فلک
ہمیشہ چو فانوس پاسبان تو باد و (خواجہ نظامی
؎) چو شاہان نشستند در بزم شاہ و شد آراستہ
حلقۂ بزمگاہ و (انوری ؎) جام ساقی بزمگاہ
ترا و آسمان کردہ این از زنگار و (ولہ ؎) بہارگاہ بزمگاہ
تو حاجب ہزار چون خاقان و بہ بزمگاہ تو
چاکر ہزار چون قیصر و (ولہ ؎) مطرب بزمگاہ
او ناہید و حاجب بارگاہ او بہرام و (ظہوری
؎) اگرچہ بستہ در بزمگاہ خاص بر ویم و تماشائی
شدہ در بار عام کار ندارم و (اردو) (۱) دیکھو
بزم (۲) ایک کتاب کا نام جو سلوک میں ہے - مونث

بزم گذاشتن | مصدر اصطلاحی - صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند بحال خویش گذاشتن بزم باشد (ثنائی
مشہدی ؎) محتسب میکدہ را با دف و طنبور
گذارد و بزم مارا بہمین شیوہ و دستور گذارد و (اردو)
بزم کو اسکی حالت پر چھوڑنا -

(الف) **بزم نشستن** | مصدر اصطلاحی - صاحب
(ب) **بزم نشین** | آصفی ذکر این کردہ
از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ الف
چیزی نیست بدون حروف جار و بہ بزم نشستن
بمعنی حقیقی اوست - محقق بالا بسند (ب) کہ
اسم فاعل ترکیبی است الف را قائم و غور نکردہ
(ب) بمعنی صاحب بزم است (ظہوری ؎)
طلب شگفتہ جبین انتظار گوشہ نشین و نشاط
بزم نشین غصہ دشت پیما بود و (ولہ ؎) گفت و گو

بزم نشینان دارند ﴿ گرچه کردیم بدرمان چه نزاع ﴿
(اردو) الف۔ مجلس میں بیٹھنا (ب) بزم نشین
بقاعدۂ فارسی شریک بزم کو کہہ سکتے ہیں۔

بزم نهادن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند
کہ مرادف (بزم آراستن) است و قائم کردنش
(ظهوری ے) چون بزم دیت نہند فردا ﴿ خونم
زدرِ ہر در راید ﴿ **(اردو)** دیکھو بزم آراستن۔

بزمونه | بقول جہانگیری و برہان و ناصری و جامع و سراج با اوّل مفتوح نام روز دوم است
از ماہ ہای ملکی **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان درین روز بزم طرب می آرایند از ینجاست کہ
لفظی از برای آن وضع کردند کہ بمعنی لائق بزم است از قبیل ماہانہ و جرمانہ و بیعانہ پس اصل
این بزمانہ بودہ بہ ترکیب لفظ بزم با کلمہ آنہ الف بدل شدہ بہ واو چنانکہ تاغ و توغ پس بزمونہ
اسم جامد قرار یافت برای روز دوم ماہ ملکی **(اردو)** ہر ماہ ملکی یعنی فارسی مہینے کی دوسری تاریخ کو
فارسیوں نے بزمونہ کہا ہے جس میں بزم نشاط آراستہ ہوتی ہے۔ مؤنث۔

بزمه | بقول سروری و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع و سراج و بہار بہ زای معجمہ
بروزن بردہ گوشۂ بزمگاہ (خواجوی کرمانی ے) ارم نقشی از بزمۂ بزم او ﴿ قیامت نموداری
از رزم او ﴿ **مؤلف** عرض کند کہ ہای نسبت بر لفظ بزم زیادہ کردند دیگر ہیچ **(اردو)**
گوشۂ بزم۔ بزم کا گوشہ۔ مذکر۔

بزمین بوس درآمدن | مصدر اصطلاحی۔
آمادہ زمین بوسی شدن و زمین بوسی کردن (ظهوری
ے) وقت است کہ از قلم بزمین بوس درآید ﴿
لب از سخن غیر بافسوس درآید ﴿ **(اردو)** زمین بوسی
ہونا۔ زمین کو بوسہ دینا۔ یہ ایک طریقہ
ہے مخاطب کی تعظیم کا جو بادشاہان عجم

کے رو برو زمین کو بوسہ دیتے ہیں۔

(۳۴۹۱) **برزمین خط کشیدن** مصدر اصطلاحی۔ شرمندہ شدن۔ وخط بر زمین کشیدن۔ عادت است کہ انسان در حالت شرمندگی نظر بر زمین کند و خط ہا بر وی کشد (صائب ؎) از شرم گنہ بسکہ کشیدیم بزمین خط ٭ مسطر زدہ شد دامن صحرای قیامت ٭ (اردو) شرمندہ ہونا۔ حالت شرمندگی میں زمین پر لکیرین کھینچنا جیسا کہ اکثر شرمندے سر نیچے کرتے ہیں اور زمین پر خطوط کھینچتے ہیں۔

(۳۴۹۲) **برزمین نقش بستن** مصدر اصطلاحی۔ نقش زمین شدن و یارای استادن و مشی نداشتن (ظہوری ؎) بند د بزمین نقش چہ سنگینی باری ٭ قاصد چہ کبوتر ٭ از شرح غم نامہ وطومار گران است ٭ (اردو) فرش زمین ہونا۔ دکن میں مستعمل ہے یعنی زمین پر پڑ جانا کسی بوجھ یا بار یا اور کسی وجہ سے۔

برزمین نواختن مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ و بہار و بحر برزمین زدن حریف (میر نجات ؎) جان من چون بدل دشمن بد آئین کن ٭ بنوازش برزمین یا علی رنگین کن ٭ **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این سرفراز کردن برزمین و کنایہ از انداختن بر زمین (اردو) زمین پر دے مارنا۔ زمین پر گرانا۔ (زمین دکھانا) بقول آصفیہ گرا دینا دے مارنا۔

برزن بقول سروری بحوالۂ تحفہ بہ موحدہ و زای ہوز (۱) چوبیکہ بآن زمین شیار کردہ ہموار کنند صاحب رشیدی صراحت کند کہ بفتحتین است صاحب برہان فرماید کہ بروزن بہمن آلہ برزیگران و آن چوبی باشد کہ زمین شیار کردہ را بدان ہموار کنند و (۲) بکسر اول ام برزن صاحبان جامع و ناصری و سراج ہم ذکر معنی اول کردہ اند **مؤلف**

عرض کند کہ مرکّب است از کلمہ بز کہ بمعنی اوّلش گذشت و نون نسبت چنانکہ جوشن و جوشن و معنی لفظی این منسوب بہ آئین و روش (حکیم سنائی ؎) اشتقاقش ز چیست دانی زن بز یعنی آن تجربہ را بہ تیر بزن بز (اردو) (۱) کاشتکاروں کا وہ آلہ چوبیں جس سے ہل چلانے کے بعد زمین کی ناہمواری کو درست کیا جاتا ہے جو ایک لانبی لکڑی میں چوڑا تختہ لگا ہوا ہوتا ہے اور اسی تختۂ عریض سے زمین ہموار ہوتی ہے۔ مذکر (۲) مارہ۔ مارنا کا امر حاضر۔

بزن بہادر | اصطلاح۔ بقول صاحب فدائی کہ از معاصرین علمای عجم بود بمعنی مرد چالاک و بی باک۔ پُر دلی را گویند کہ بیم جان و اندیشہ از چیزی نکند صاحب بول چال فرماید کہ بمعنی بسیار بہادر است مؤلف عرض کند کہ بفتحتین مخفف (بزدن بہادر) کہ دال مہملہ حذف شد بکثرت استعمال (اردو) بڑا بہادر۔ نڈر۔ مذکر۔

بزنجیر کشیدن | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قید و محبوس کردن است (ظہوری ؎) خلق را مژدۂ آسایش خواب آوردم کز از آہ بزنجیر کشد افغان را کز (اردو) زنجیر ڈالنا بیڑیاں پہنانا۔ قید کرنا۔

بزندار | اصطلاح۔ بقول برہان و ناصری و انند و ہفت بفتح و کسر ثانی و سکون ثالث و دال ابجد بالف کشیدہ و بہ رای قرشت زدہ بلغت زند و پازند پنجرہ و منجری باشد کہ در پیش آستان در سازند صاحب جہانگیری در ملحقات فرماید کہ این را (دار زین) نیز گویند مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این آئین دارندہ۔ اسم فاعل ترکیبی کہ کلمہ بز بمعنی اوّلش و نون در آخر زائد است چنانکہ پاداش و پاداشن و دار امر حاضر داشتن و معنی لفظی این آئین دارندہ و جا دارد کہ بزن بمعنی اوست کہ گذشت یعنی تختہ و معنی لفظی این چیزی کہ تتمۂ بزن دارد و کنا

از قطار چوب ہای متعدّدہ پنجرہ مانندی کہ مردمان آنرا حرکت دادہ داخل خانہ شوند و بہائم از آن معذور مانند۔ حیف است کہ (دارزین) بجائیش مذکور نہ شد تا ماہیئت این متحقّق می شد کہ چہ چیز است و از آنجہ مقصود محقّقین بالا جز این نباشد کہ پیش آستان یا درِ خانہ ہای قدیم عوض پنجرہ قطار سنگ ہای کلان ہم بنظر آمد کہ انسان از فاصلہ یکدیگرش داخل در تواند رفت و بہائم از آن نتوانند گذشت با این حال ہمین قسم چیزی است کہ مانع بہائم از دخول خانہ می باشد و (دارزین) ہم اسم فاعل ترکیبی است کہ معنی لفظی آن زینت دہندہ خانہ است و لیس (اردو) وہ لکڑی کا چرخہ جو دروازہ مکان کے روبرو بنا یا جاتا ہے جس کو گھما کر انسان داخل ہوتا ہے اور چار پائے داخل نہیں ہوسکتے یا پتھر یا لکڑی کی کڑیاں جو دروازہ مکان کے روبرو اس قدر فاصلہ سے گاڑھی جاتی ہیں کہ اون میں سے انسان تو گزر سکتا ہے لیکن چار پائے نہیں گزر سکتے۔

برندان سرکشیدن مصدر اصطلاحی۔ خیال و ارادہ کہ زندان کردن مخفی مباد کہ خصوصیت زندان نباشد (بجای سرکشیدن) مصدر عام این است (ظہوری ے) ریاض ارم آرزو کردہ ز ظہوری سر کش برندان ما ز (اردو) قید خانہ کا خیال کرنا۔ قصد کرنا۔ ارادہ کرنا۔

برندان کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر محبوس کردن مؤلّف عرض کند کہ موافق قیاس است (ظہوری ے) بطرف شد سیر باغ و بوستان ز باغ و دبستان را برندان کردہ ایم ز تا دگر خیال او نیاید (اردو) قید کرنا قید خانہ میں بھیج دینا۔ محبوس کرنا۔

برنطیہ بقول ملحقات برہان نام شہر روم است کہ آنرا قسطنطنیہ می گویند مؤلّف عرض کند کہ ہمہ محقّقین فارسی زبان از این ساکت و محقّقین لغات ترک و عرب ہم۔ ہیچ متحقّق نہ شد۔

کہ لغت کدام زبان است (اردو) قسطنطنیہ۔ مذکّر۔ پای تخت دولت عثمانیہ۔

برزنگ | بقول صاحب برہان بروزن پلنگ بمعنی غلق درِ خانہ وکلید کہ بعربی مفتاح خوانند خان آرزو در سراج گوید کہ این بہ رای مہملہ است صاحب ناصری فرماید کہ بہ میم اوّل مدنگ ہم بہ ہمین معنی می آید۔ صاحب جہانگیری ہم ذکر این کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ ما حقیقت این بر (برنگ بہ رای مہملہ دوم) عرض کردہ ایم (اردو) دیکھو برنگ۔

برزنگاہ | اصطلاح۔ بقول وارستہ بکسر اوّل (۱) جائیکہ خوف رہزنان داشتہ باشند (سید اشرف ؎) لب شکوہ رای دہد راہ حرف ٭ ہجوم سخن در برزنگاہ حرف ٭ و فرماید کہ (۲) مقعد (شفیع اثر در ہجو ؎) ہر کرا شوق صحبتت چسپید ٭ بوصالت چو احتلام رسید ٭ نیست دشوار ازین راہی ٭ کس ندیدہ چنین برزنگاہی ٭ خان آرزو در چراغ بر ذکر معنی اوّل قانع صاحب بحر ذکر ہر دو معنی کردہ و بہار ہم۔ صاحب فدائی کہ از معاصرین علمای عجم است فرماید کہ جای دہنگام درست است برای زدن **مؤلّف** عرض کند کہ طرز بیانش خلاف قیاس دپردہ بر حقیقت می انداز دمعنی لفظی این جای زدن وکنایہ از ہر دو معنی بالاکہ مذکور شد (اردو) (۱) وہ جگہ جہاں چوروں کا خوف ہو۔ مؤنّث (۲) مقعد۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مؤنّث ہرز۔ کون۔ گانڑ۔

برزوش | بقول انند و ناصری بضمّ اوّل وبفتح واو وسکون شین معجمہ (۱) پشم موی و (۱) پشم۔ برزا گویند **مؤلّف** عرض کند کہ برز بمعنی اوست و وش بقول برہان بالفتح بمعنی انتخاب کردہ شدہ می آید پس معنی لفظی این انتخاب کردہ شدہ از برز وکنایہ از پشم برز و

بمجاز مطلق پشم موی (اردو) (۱) پشم - دیکھو بزپشم (۲) بکرے کے پشم - مذکّر -

بزوشم اصطلاح - بقول سروری بضمّ با وسکون زای معجمه و شین معجمه و فتح واو و پشم بز باشد (کذا فی شرح الشامی) وبحواله فرهنگ فرماید که (بزشم) بحذف واو پشم نرمیکه در تحت موی بز می باشد صاحب برهان هم ذکر این کرده وصاحب جامع گوید پشم نرم بز را گویند خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که این دلالت دارد	که (بزشم) مخفف این است و این مبدّل (بزپشم) و فرماید که ولیکن اکثر بای تازی به واو بدل شود نه بای فارسی **مؤلّف** عرض کند که بیچاره ندیده باشد (چاروا) را که مبدّل (چارپا) است و وام مبدّل پام - حق همین است که این مبدّل (بزپشم) است وبس (اردو) بکرے کے بال - مذکّر -

بزوشه بقول برهان وجامع بضمّ اوّل و فتح ثانی و رابع وسکون ثالث رستنی باشد که بعربی (لسان الحمل) گویند و تخم آنرا بارتنگ خوانند صاحب محیط ذکر این نکرده و بر (لسان الحمل) گوید که اسم (بارتنگ) است و بر بارتنگ ذکر این نکرد **مؤلّف** عرض کند که ما ذکر (بارتنگ) بجایش کرده ایم و وجه تسمیهٔ این چنین نباشد که اصل این (بزوشه) بود و معنی لفظی این چیزی که منسوب به کراهت بز است که کراهت بز ازین مسلّم بود چون بز دهن بر واند از و سر از و بکشد و آوازی کند بکراهیت همچون عطسه و (شه) بالضّم کلمه ایست که در محلّ کراهت و نفرت گویند و واو در میان دو کلمه زائد است چنانکه (تن مند) و (تنومند) یکی از معاصرین عجم گوید که معنی لفظی این منسوب به پشم بز است که های نسبت در آخر (بزوش) مرکّب کرده اند و (بزوش) بمعنی پشم بز گذشت و بارتنگ را بدین اسم بر سبیل کنایه موسوم کردند که رنگ

وکرختی او همچون پشم است برخلاف ابریشم چون دست بر و گذارند محسوس شود وازد و ریسم پشم را مانند والله اعلم (اردو) دیکھو بارتنگ۔

بزون | بقول رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بز کوهی را گویند **مؤلف** عرض کند که محققین فارسی زبان از من ساکت جا دارد که معاصرین عجم از لفظ بز بزیادت کلمهٔ ون بران مرکب کرده باشند که بمعنی صاف و بی غش آمده پس معنی لفظی این بز بی غش و کنایه از بز کوهی که بز اصلی است و حکما دران از علم الحیوانات تصرفی نه کرده اند چنانکه گویند در بز اهلی و شهری تصرف هاراه یافته است که بجفت کردن بز کوهی با آهو کارها کرده اند و گویند بزی که در هندی (گوئین چهیلی) نام دارد اکدش است با بز و آهو و بعض اقسام بز را خصی کنند که از ان بعض احوالش مخصوص و متغیر می شود از بز کوهی (اردو) جنگلی بکرا۔ مذکر۔

بزونه | بقول برهان و هفت و انند بروزن نمونه بلغت زند و پازند بمعنی زانو باشد که بعربی رکبه خوانند صاحب جهانگیری در ملحقات ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم عجبی نیست که فارسیان از همین اسم جامد بحذف و تبدیل بعض حروف زانو وضع کرده باشند که بجای خودش می آید (اردو) گھٹنا۔ بقول آصفیه۔ هندی۔ اسم مذکر۔ رکبه۔ زانو۔ پنڈلی اور ران کے بیچ کا جوڑ۔ زانو۔

بزه | بقول سروری بضم با فتح زای معجمه را) زمین پشته دار و بقول برهان زمین پشته پشته و بقول جامع زمین پشته **مؤلف** عرض کند که های نسبت بر لفظ بز زیاده کرده اند یعنی منسوب به بز و کنایه از زمین پشته دار که هر یک پشتهٔ آن بز را ماند یا اینکه بزان را اشتیاق زمین پشته داری باشد چنانکه

مشتق است ولهذا این را بدین اسم موسوم کردند۔ اسم جامد است ولبس و جا دارد که این را بسدّل اسم جامد (پژه) گیریم که بهمین معنی به باو زای فارسی می آید هر دو بدل شدند بعربی چنانکه تپ وتب وژند وزند۔ (اردو) وہ زمین جس پر ٹیلے ہوں۔ مذکر۔

(۲) بُزه۔ بقول سروری بضمّ با وفتح زا میوه خوشبو وبحوالۂ نسخۂ میرزا وتحفة السعادت گوید که میوۂ گرد خوشبو وخربزه ازهمین است بمعنی میوۂ کلان وبزرگ چه چیزهای کلان راخر گویند چنانکه خربط وخرسنگ صاحب رشیدی بحوالۂ سروری ذکر این معنی کرده وبقول برهان وجامع نوعی از میوۂ خوشبو وصاحب مؤیّد بر میوۂ خوشبو قانع خان آرزو در سراج برنقل قول بعض محقّقین بالاتفاق مؤلّف عرض کند که اصل این (پزه) به بای فارسی است بمعنی پخته که بجایش می آید وآن اسم مصدر (پزیدن) است پس چیزی پخته شده کنایه از میوۂ خوشبو باشد وبعض برانند که اسم جامد فارسی زبان است بمعنی میوه والله اعلم بحقیقة الحال (اردو) خوشبو میوه۔

(۳) بزه۔ بقول سروری ورشیدی وبرهان وجامع وجهانگیری وسراج بفتحتین گناه وبقول برهان گناه وهر کاری که سزاوار کیفر باشد صاحب سفرنگ بشرح دبست وپنجم فقرۂ دساتیر آسمانی بفرزآباد وخشوران وخشور) ذکر این کرده گوید که (بزه گر) بمعنی گناهگار از همین است (شاعره) ای خون دوستانت بگردن مکن بزه کس برنداشت است بدستی دو خربزه را (مسعود سعده) پسرش را خدای مزدو ها وزپیش از آن کان پلید رابزه وادها (حکیم سنائی ره) یک گره را خانها پر غیبت و وزر وبزه ها یک گره را کنجها پر طاعت واعمال اندها

فردوسی ۵) اگرچه وظم بود زان بامزه ۶ ہی کاشتم تخم وزر و بزه ۶ **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی زبان دانیم وجا دارد که فارسیان قدیم از لغت عرب (وزر) این را مفرس کرده باشند که واو بدل شد بموحده چنانکه ورتخن وبرتخن ورای مهمله به های ہوز چنانکه بهو بر وبهوبه واللہ اعلم بحقیقة الحال **(اردو)** گناه. بقول آصفیه. فارسی. اسم مذکر۔ وہ کام جس کے کرنے سے آدمی کیفر کردار کا مستحق ہو۔

(۴) بزه. بقول سروری بفتحتین بمعنی شخص مرحوم ومسکین. صاحب رشیدی گوید که بمعنی شخص مرحوم مسکین وفرماید که بدینمعنی به تشدید زا نیز استعمال کنند اما این معنی در کلام قدما بنظر نرسیده از مستحدثات است خان آرزو در سراج نقل این بر داشته. صاحبان برہان وجامع گویند که مردم نامراد ومسکین صاحب جهانگیری فرماید که شخص مسکین مرحوم **مؤلف** عرض کند که اسم جامد فارسی قدیم دانیم **(اردو)** مرحوم بقول آصفیه. عربی. مجازاً بمعنی مرا ہوا. فوت شده. نامراد. بقوله بے مراد. ناکام. محروم. بے نصیب۔

(۵) بزه. بفتحتین بقول سروری وبرہان وجامع بمعنی جور وحیف. خان آرزو در سراج گوید که تحقیق بمعنی گناه است و(بزه کار) گنه گار را گویند واگر بمعنی ستم می بود بمعنی ستم گار مستعمل می شد مگر آنکه بمجاز بر ستم که سر گناهان است اطلاق آن آمده باشد **مؤلف** عرض کند که شک نیست که مجاز معنی سوم است وباعتبار قول سروری وجامع که از اہل زبانست این معنی را تسلیم کنیم **(اردو)** جور. بقول آصفیه. عربی. اسم مذکر. ظلم. ستم. جفا۔

بزہان | بقول ہفت بالفتح بمعنی آرزو. **مؤلف** عرض کند که دیگر کسی از محققین اہل زبان

وز باندانان فارسی ذکر این نکرده معاصرین عجم ہم بر زبان وارند بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اردو) دیکھو آزردہ۔

بزہ واون مصدر اصطلاحی۔ بمعنی مرتکب گناہ کردن است سند این از مسعود سعد بر معنی سوم بزہ گذشت (اردو) گناہ گار کرنا۔ مرتکب گناہ کرنا۔ گناہ کرانا۔ ۱۲۳۸۵

بزہش بقول سروری بضمّ با و سکون زای معجمہ و کسر ہا (بہ حوالہ تحفہ) بمعنی مقابلہ صاحبان برہان و جامع و سراج و ہفت وانند ہم ذکر این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی حاصل بالمصدر است کہ بزیادت شین معجمہ بر لفظ (بزہ) کہ بمعنی پخمش گذشت بمعنی ستمگری است و کنایہ باشد از مقابلہ کہ مقابلہ ہم غیر از ستمگری نباشد ولیکن نظر برین ماخذ بالفتح خوانیم یا ضمّہ اوّل تصرّف محاورہ دانیم و جادارد کہ از لفظ بزّ بالضّم این را اسم جامد دانیم کہ بزیادت شین معجمہ بمعنی مقابلہ وضع شد و ازینکہ بزان رامی جنگانند بزہش را بمعنی مقابلہ استعمال کردند اندرین صورت ضمّہ اوّل ہم درست باشد و ہای ہوّز زائد (اردو) مقابلہ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ آمنا سامنا۔ مٹھ بھیڑ۔

بزہ کار اصطلاح۔ بقول برہان و بحر و سروری و رشیدی و سراج (۱) بمعنی گناہگار **مؤلّف** عرض کند کہ بزہ بمعنی سومش بمعنی گناہ گذشت و این مرکّب است از ہان و لفظ گار کہ افادہ معنی فاعلیت کند چنانکہ آموزگار و سازگار۔ صاحب رشیدی صراحت مزید می کند کہ (۲) لقب یزدجرد پدر بہرام گور است و لہذا عرب (یزدجرد الاثیم) می گفتندش۔ صاحب برہان بکاف عربی آوردہ گوید کہ بکاف فارسی ہم آمدہ و صاحب سروری ہم صراحت کاف

نکرد بای حالِ اگر بزه را با (کار - بکاف عربی) مرکّب وانیم اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی که کار او گناه است و گناه کننده واگر با (گار بکاف فارسی) مرکّب کنیم ہمان که بالا مذکور شد یعنی گناه دارنده و صاحب گناه (حکیم نزاری ؎)

از دل چه لاف می زنم آخر کدام دل کو آخر
چه آید از بزه کار ہوا پرست تو

(اردو) (۱) گنہگار - بقول آصفیہ - فارسی - پاپی - عاصی - اثیم - فاسق - بدکار - (۲) بزه کار - یزدجرد کا لقب تھا جو بہرام گور کا باپ تھا - مذکّر -

بزه گر | اصطلاح - بقول سفرنگ بفتح کاف فارسی و سکون رای مہملہ گناه گار -

مؤلّف عرض کند که از قبیل برزگر است که گذشت بزه بمعنی گناه بجایش مذکور و گر بقول برہان بمعنی کننده و سازنده ہمچون کوزه گر و کاسه گر و امثال آن (اردو) گنہگار بحوالۂ فرہنگ فرنگ مرادف (بزه کار)

بزه مند | اصطلاح - بقول اشند

مؤلّف عرض کند که از قبیل برومند که مند بقول برہان بمعنی صاحب و خداوند است چنانکه حاجتمند و بزه بمعنی گناه بجایش مذکور شد (اردو) دیکھو بزه کار -

بز یا بہای بز | مثل - صاحب خزینہ ذکر این کرده از معنی و محلّ استعمال ساکت

مؤلّف عرض کند که غلطی کاتبش در غلط انداخته است در حقیقت این با موحّده سوم است عوض تحتانی سوم یعنی (بز با بہای بز) حیف است که ما این را بجای خودش قائم نکردیم و تصحیح این در ینجا بی محل است ولیکن بغیر آن علاجی نیست فارسیان چون در بہای چیزی بحث اعتدالش کنند و قیمت بیان کرده بایع را گران دانند و اتمام این مثل باز خند مقصود شان ہمین قدر می باشد که چیز زید ہیچ را باید بہای مناسب حالش باشد نه زائد از ان چنانکہ

گویند کہ بزہ با بہای بزہ است چرا قیمت این را گران می گوئی (اردو) دکن میں کہتے ہیں کہ گھوڑے کی قیمت گھوڑے کے ساتھ اور چھیلے کی

قیمت چھیلے کے ساتھ یعنی مقصد یہ ہے کہ چھیلے کے لئے گھوڑے کی قیمت کیوں چاہتے ہو یعنی اس قدر بھاری قیمت کیوں بیان کرتے ہو۔

بزہ بیچہ بقول سروری بجیم فارسی بوزن بریدہ (۱) بزغالہ باشد (مسعود سعد سلمان) ازین بزہ بیچہ بستہ وہن چرا ترسی کہ ہرگزش نہ چراخور بود نہ آبشخور کہ صاحبان برہان وجامع وناصری وجہانگیری بذکر معنی اوّل گویند کہ (۲) بمعنی برج جدی ہم وبقول جہانگیری (۳) بااوّل مضموم وثانی مکسور ویای مجہول اردہ کنجد۔ صاحب برہان بذکر معنی اوّل ودوم فرماید کہ (۴) سہ پایہ قصّاب وسلّاخ را نیز گفتہ اند صاحب رشیدی ذکر معنی اوّل ودوم وچہارم کردہ (عمید لویکی ہے) مخالفان ترا چون بزہ بیچہ سلّاخ کہ سہ پایہ ازعلمت بادوچار سوسلخ کہ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی چہارم بیان کردہ برہان گوید کہ غلط است وفرماید کہ غالباً این معنی ازشعر عمید لویکی استنباط کردہ واین از قلّت تدبّر است وگوید کہ کلمہ بزہ بیچہ دلالت دارد کہ در تصغیر تحتانی وجیم فارسی نیز آید پس لفظ باغیچہ کہ در عرف عوام بزیادت یا استعمال نمایند نیز وجہ صحّت پیدا می کند واین تحقیق منافاتی باتحقیق سابق دارد کہ در لفظ آتشیزہ نوشتہ آمد صاحب محیط بر (اردہ) گوید کہ در فارسی رہشی وصاحب برہان بر رہشی فرماید کہ اردہ کنجد است وبہ تحقیق ما کہ گذشت بمعنی آرد کردہ شدہ مخفی مباد کہ اصل این معنی اوّل (بزبچہ) بہ موحّدہ سوم گذشت وموحّدہ بدل شد بہ تحتانی چنانکہ بالبوس وبالیوس ومعنی دوم مجاز آن کہ برج جدی را ہم اہل ہیئت بہ شکل بزبچہ می نویسند وماخذ این

بمعنی سوم ہیچ تحقق نمی شود و این معنی را غیر از صاحب جہانگیری دیگر کسی ذکر نکرد و بدون سند
استعمال تسلیم نہ کنیم کہ ہمہ محققین ازین ساکت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند و تحقیق کامل
این بر (برنیشہ) می آید و نسبت معنی چہارم عرض می شود کہ خیال خان آرزو درست می نماید
کہ صاحب برہان این معنی را از مجرد کلام عمید لویکی پیدا کردہ است و او بہمین معنی استعمال
نکردہ بلکہ (برنچہ سلاخ) بمعنی بچہ بز است کہ بدست سلاخ و قصاب باشد اگر (برنچہ سلاخ)
را بمعنی سہ پایہ گیریم ذکر سہ پایہ در مصرع ثانی ہمہ شعر را برہم می کند - شاعر مخالفان را
(برنچہ) قرار دادہ کہ بدست قصاب باشد و سہ پایہ علم را برای سلخ او تجویز کردہ فتامل
(اردو) (۱) و (۲) دیکھو برنچہ - (۳) تل کا آٹا سفوف - مذکر - (۴) دیکھو بز آویز -

(الف) بزیدن | (الف) بقول بحر بر وزن و معنی (۱) وزیدن و (۲) بمعنی جستن فرمان
(ب) بزیدہ | کہ کامل التصریف است و مضارع این بزد صاحبان موید و برہان

وجامع ہم ذکر این کردہ اند (معزی ؎) باد چو بر زلف او بزید جہان را ئی داد بہ پیروزی
وسعادت بشری ئی **مؤلف** عرض کند کہ ما اشارہ این بر معنی دوم بز ہم کردہ ایم کہ
بجایش گذشت و این مبدل وزیدن است کہ می آید واو بدل شدہ بہ موحدہ چنانکہ آو و
آب وصراحت ماخذ و اسم مصدرش ہم در انجا کنیم و (ب) بقول سروری مرادف وزیدہ
یعنی باد و نسیم جستہ (اثیر الدین اخسیکتی ؎) ای نقش مہر بر ہمہ دلہا نشستہ ئی وی باد لطف
بر ہمہ تنہا بزیدہ ئی **مؤلف** عرض کند کہ از مشتقات الف است و بس (اردو)
(الف) (۱) چلنا - حرکت کرنا جیسے ہوا چلنا (۲) کودنا (ب) چلا ہوا - حرکت کیا ہوا - کودا ہوا

(الف) **بزیر آمدن** (ب) **بزیر آوردن** مصادر اصطلاحی ۔ الف لازم و ب متعدی است بمعنی مغلوب شدن و مغلوب کردن و زیر کردن و ذلیل کردن و بذلت رسانیدن کسی را معاصرین عجم بر زبان دارند چنانکه گویند ؎ او بزیر نیامد بلکه دشمن خود را بزیر آورد یعنی مغلوب کرد (اردو) الف مغلوب ہونا (ب) نیچا دکھانا ۔ دیکھو بچاه آوردن ۔

بزیر خاک بردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار وانند مدفون و خاکپوش کردن (محمد قلی سلیم ؎) زر کشتی با خود بزیر خاک چه قارون نبرد ؎ این سخن را گل بگوش اہل دنیا می کشد ؎ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است (اردو) دفن کرنا مٹی کے نیچے چھپانا ۔

بزیر خاک سپردن **بزیر خاک کردن** مصادر اصطلاحی ۔ بقول بہار وانند مرادف (بزیر خاک بردن) (ملا نسبتی تھانیسری ؎) جدا از ما دل ما را بزیر خاک کنید ؎ باین ستم زده دریک مزار نتوان کرد ؎ **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است و معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) دیکھو بزیر خاک بردن ۔

بزیر زنخ دست ستون کردن مصدر اصطلاحی ۔ بقول جہانگیری در ملحقات کنایه از غمگین بودن است (حکیم فردوسی ؎) مرا خوشتر آید بزندان درون ؎ بزیر زنخ دست کردن ستون ؎ صاحبان رشیدی و ملحقات برہان و بحر ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که عادت است که چون کسی غمگین شود بحالت غم دست خود را زیر زنخدان قائم کند از ہمین عادت این اصطلاح قائم شد (اردو) غمگین ہونا ۔

(الف) **بزیر زمین آوردن** مصدر اصطلاحی ۔ بقول بہار زمین پستی مرکب را (ع) بزیر زمین در آورد ندباوی ؎ **مؤلف** عرض کند که صراحت نکرد که سند بالا مال کدام است ۔ عیبی ندارد و لیکن

ہر چه ازین سند پیدا است۔

(ب) بزیر زین درآوردن با کسی بمعنی سوار شدن بر مرکب و بحر" د (بزیر زین آوردن مرکب) کنایه باشد از زین بستن۔ تسامح بهار است که غور بر سند استعمال نکرد و مصدر (الف) که قائم کرد ناقص است و معنیش حاصل نمی شود تا آنکه لفظ مرکب در آخرش اضافه نه کنند۔ فتامل (اردو) (الف) زین کسنا (ب) کسی کے ساتھ سوار ہونا۔

بزیر سر داشتن مصدر اصطلاحی۔

خان آرزو در چراغ ہدایت فرماید که بمعنی منظور داشتن چیزی و در خیال آن بودن است۔

(سالک قزوینی ؎) روشن بود که شمع چه دارد بزیر سر ٭ پروانه را که رخصت پرواز میدهد ٭

صاحب بحر ذکر این بزیادت لفظ (چیزی) در آخرش کرده مؤلف عرض کند که خصوصیت (چیزی) داشتن و (کسی) را با این قائم نکردن چرا تعمیم خان آرزو بهتر است ازین تخصیص و معنی صحیح در خیال داشتن چیزی را است (اردو) کسی بات کا خیال رکھنا۔

بزیر قلم داشتن مصدر اصطلاحی۔

بقول بحر و انند کنایه از مطیع و منقاد داشتن و مسخر و محکوم کردن مرادف (بزیر نگین داشتن)

(میر معزی ؎) ز قدر و مرتبه دارد جهان بزیر قلم ٭ چنانکه داشت سلیمان جهان بزیر نگین ٭

مؤلف عرض کند که معنی صحیح این در اختیار و قدرت داشتن چیزی است (اردو) اختیار میں رکھنا۔ امیر نے (اختیار میں ہونا) کا ذکر فرمایا ہے جو اسی کا لازم ہے (حکم میں رکھنا) [illegible]

(الف) بزیر نگین آوردن مصدر

(ب) بزیر نگین داشتن اصطلاحی۔

(الف) بقول انند بحواله فرہنگ فرنگ بمعنی مطیع و مسخر کردن و (ب) بقول بهار و انند مرادف (بزیر قلم داشتن) مؤلف عرض کند

کہ سند (ب) بر (بزیر قلم داشتن) گذشت و ما خیال خود ہمہ را اینجا ظاہر کردہ ایم اگرچہ سند الف پیش نہ شد ولیکن معاصرین عجم بر زبان دارند و موافق	تیاس (اردو) الف - قبضہ میں لانا قابض ہونا - فتح کرنا (ب) دیکھو بزیر قلم داشتن -

برزیست بقول ناصری و انند بر وزن گریست نامی است پارسی و نام منجمی بودہ پسر پیہیر و ز نام بزستانی بعد از مہارت درین علم بمامون خلیفہ رسیدہ منجم مخصوص گردید و مامون نام او را از پارسی بعربی ترجمہ کردہ چون زیستن بمعنی حیات است او را یحییٰ خواند چون فیروز بمعنی مظفر و منصور است او بہ یحییٰ بن منصور موسوم کرد **مؤلف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ (برزیست) متحقق نہ شد (اردو) برزیست ایک مشہور منجم کا نام ہے -

برزیشہ بقول سروری بہ زای و شین معجمتین بوزن بریدہ آردکنجد باشد و فرماید کہ در اکثر نسخ چنین آمدہ و در تحفہ مسطور است کہ کنجد آرد کردہ و گویند کنجارہ و بحوالہ فرہنگ فرماید کہ (آردہ کنجد) صاحب جہانگیری بر (اردہ کنجد) قانع و رشیدی ہمزبانش صاحبان برہان و جامع باتفاق جہانگیری گویند کہ ثفل کنجد را نیز گویند کہ روغن او را کشیدہ باشند صاحب ناصری باتفاق برہان فرماید کہ ثفل کنجد روغن کشیدہ را (اردہ) ہم گویند کہ ازان حلوا سازند - خان آرزو در سراج فرماید کہ بخاطر میرسد کہ این لفظ در اصل برزیچہ باشد کہ جیم فارسی بشین بدل شد و تصغیر درین لفظ برای نسبت باشد چنانکہ کاف تصغیر برای نسبت آید و چون آرد کنجد غذای جز است چنین گفتہ اند **مؤلف** عرض کند کہ محقق با نام و نشان کاف تصغیر را برای نسبت از کجا پیدا کرد کاف برای تصغیر ہم می آید و برای نسبت ہم ولیکن کاف تصغیر افادہ

معنی نسبت نمی کند و اینقدر متحقق که (برزیچه) به جیم فارسی عوض شین معجمه به همین معنی گذشته است
و ما همدر انجا اشارهٔ این کرده ایم و این قدر متحقق که این مبدل آن نیست بلکه آن مبدل این
است که شین معجمه بجیم فارسی بدل می شود چنانکه پاشیدن و پاچیدن - حالا عرض می شود نسبت
(برزیشه) که این مرکب است از برز بمعنی تیس و لیشه ماخوذ از لیشب که در زند و پازند نسکی را
گویند که از کتاب زند و مصدر لیشتن بمعنی زمزمه کردن و چیزی خواندن در وقت طعام از
همین اسم مصدر است فارسیان بحذف فوقانی (چنانکه راست و راس) لیشت را لیش کرده
و بزیادت های نسبت لیشه شد و برزیشه بمعنی حقیقی نسکی است منسوب به برز که هنگام راتب خوردن
می خواند و کنایه از آوازی که او در وقت راتب خوردن با بتقاضای آن می کند پس فارسیان
بر سبیل کنایه این را برای آرد گنجد نام نهادند که بزان بر وقت سیدن بطلب این آواز می کنند
معاصرین عجم گویند که ما درین روزها هم برزیشه آواز برزرا گوییم که بتقاضای راتب می کند
پس ازین هم تائید خیال ما می شود و برزیشه همان است که آنرا به هندی کھل و کھلی و بفارسی
کنجاره نام است (اردو) کھلی - بقول آصفیه - هندی اسم مؤنث - کھل - کسب - کنجاره
جیسے "جیسے نہیں کھلی کی ڈلی چپیلا چپرے گلی گلی"

برزین | بقول جهانگیری و رشیدی که بازای
ذکر این کرده (۱) مرادف آن صاحب برهان
می فرماید که بمعنی وزنده باشد که از وزیدن است
و (۲) نام آتشکده هم در روستای نیشاپور

و فرماید که بمعنی بارای فرشت هم آمده و صاحب
ناصری و جامع هم ذکر این کرده (رستای ب)
زرین غلامان مایکی بگزین تا که رود زیها قسما
چو باد برزین تو صاحب رشیدی برین سند گوید

درین تامّل است چراکه (باد برین) به زای مهمله هم آمده که بمعنی باد صبا است خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم گوید که این تصحیف برزین است به رای مهمله و فرماید که برزین نیز بمعنی آتشکده صحیح نیست بلکه صحیح برزین است و برزین نام بانی آتشکده حقیقةً نه نام آتشکده چنانکه فوسی صراحت کرده پس صاحب این نسخه را غلط در غلط واقع بشده (انتهی) **مؤلف** عرض کند (برزیدن) بجایش گذشت و برزان اسم حالیش و برزین آماله آن که الف بدل شده به تحتانی چنانکه حساب و حسیب و نسبت معنی دوم همین قدر کافی است که این مبدّل برزین است که رای مهمله به معجمه بدل می شود چنانکه برغ و بزغ و آنچه خان آرزو این را تصحیف نام می نهند غلطی اوست بلکه مبدّل است و آنچه او نسبت غیر صحت این لفظ اصرار کند ما او را بمقابلهٔ صاحب جامع و ناصری که از اہل زبانند نسبت زبان شان معتبر ندانیم اگر برزین نام بانی آتشکده باشد چه عیب است که فارسیان آتشکده را هم برزین موسوم کنند خیال نمی کند که هرگاه (برزین) نام بانی آتشکده مسلّم است چه عیب است که آتشکده را هم بدین اسم خوانیم چنانکه برمعنی دوش گذشت و برزین را مخفف آن دانیم (اردو) دیکھو برزین ۔

(۳۴۹۶) **به زینهار آمدن** مصدر اصطلاحی پناه گرفتن (انوری ۵) تاحشر منکشف نشود آفتاب اگر کو آید بزیر سایهٔ عدلت بزینهار ٭ **مؤلف** عرض کند که بخیال ما خصوصیت زینهار نباشد (به پناه آمدن) هم استعمال می توانیم کرد (اردو) پناه لینا ۔ بقول آصفیه ۔ شرن لینا ۔ کسی کے پاس دشمنوں سے بچنے کے لئے جا کے رہنا ۔ امن میں جانا ۔

بزیون | بقول مؤید (۱) ہمان بر مایون کہ گذشت و بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بقسم اوّل و ثالث (۲) نوعی از ابریشم نفیس **مؤلّف** عرض کند کہ بمعنی اوّل مخفّف (برمایون بزای ہوّز) کہ مبدّل (برمایون بہ رای مہملہ) گذشت و بمعنی دوم مبدّل بریون کہ بہ رای مہملہ بمعنی پشم مذکور شد کہ رای مہملہ بہ زای معجمہ بدل می شود چنانکہ برتغ و بزتغ ولیکن برای ہر دو معنی طالب سند استعمال می باشیم کہ محقّقین اہل زبان و معاصرین عجم ازین ساکت صاحب سوار السبیل ذکر این در معرّبات کردہ گوید کہ (۳) لغت فارسی است بمعنی پشمی کہ رنگ بر دارد یا نمدی کہ از پشم بز ساختہ باشند چہ یون بفارسی بمعنی رنگ و غاشیہ و نمد زمین آمدہ **مؤلّف** عرض کند کہ اگرچہ موافق قیاس می نماید ولیکن ہمہ محقّقین فارسی زبان ازین معنی ساکت (اردو) (۱) دیکھو برمایون (۲) دیکھو (بریون) کے تیسرے معنے (۳) پشم یادہ نمدہ جو بکری کے بالوں سے بنایا جاتا ہے۔ مذکر۔

بای موحّدہ بازای فارسی

باژ | بقول سروری ہمان باج کہ گذشت بسہ معنی کہ بر معنی اوّل و دوم و سومش گذشت (فردوسی ملہ) بہ بیچارگی باژ و ساو گران ٭ پذیرفت باید ترا بیکران ٭ (خاقانی ملہ) زان این رصدان مقیم راہند ٭ کز قافلہ باژ عمر خواہند ٭ (حکیم فردوسی ملہ) نشستند با باژ ہر سہ براسپ ٭ دوان تا سوی خان آذرگشسپ ٭ و بحوالۂ فرہنگ گوید کہ (۴) نام قریۂ از قری طوس و گویند مولد حکیم فردوسی **مؤلّف** عرض کند کہ حقیقت ماخذ این بر معنی اوّل باج نوشتہ ایم و ذکر معنی چہارم این ہم بر معنی ششمش (اردو) دیکھو باج کے پہلے اور دوسرے

اور تیسرے اور چھٹے معنے۔

پژه | بقول سروری و رشیدی و ناصری بضم با۔ (۱) برف ریزه ها که از هوا ریزد در حین شدت
سرما صاحب برهان بفتح اوّل وسکون ثانی آورده گوید که برف ودمه و سرما ریزه صاحب
جهانگیری هم بفتح آورده صاحب مؤید فرماید که (۲) بالفتح دک بلند وقیل پژ با بای فارسی هم مؤلف
عرض کند که آنچه به بای فارسی می آید بالفتح بمعنی زمین پست و بلند است و کوه و کتل و بالضم
برف ریزها و دک به دال مهمله و کاف عربی بمعنی کوه و زمین سخت می آید خیال ما این است که
این اسم جامد فارسی قدیم است و آنچه به بای فارسی می آید مبدّل این یا این مبدّل آن چنانکه
تب و تپ و اسپ و اسب۔ اختلاف محققین در اعراب معنی اوّل تصرف محاوره زبان
است و غلبه بر ضمّ اوّل واضح باد که بمعنی دوم عجبی نیست که مبدّل بر باشد که بمعنی پشتۀ گذشت
چنانکه برکم و پژکم مقدّس از بر عربی که صراحتش همدرانجا کرده ایم و آنچه در معنی دک و دپژ
(به بای و دال فارسی) و بر (به بای عربی) اختلاف است کم اتفاقی صاحب مؤید در تعریف
ذکر معنی دوم غیر از مؤید دیگر کسی از محققین نکرد و بدون سند استعمال تسلیمش نه کنیم (اردو) (۱)
برف کے ٹکڑے۔ برف مؤنث (۲) دیکھو بر کے بیسویں معنے۔ اور دیکھو دک۔

پژپژ | بقول سروری بضم هر دو با همان (نیچ نیچ) بمعنی دوش (حکیم سنائی ۵) نشود دل
بحرف قرآن پاک تشنه و به پژ پژی قربه پا و بحواله فرهنگ گوید که با بای فارسی۔ به هر دو معنی
(نیچ نیچ) مؤلف عرض کند که حقیقت ماخذ این همدر انجا بیان کرده ایم و جز این نیست
که این مبدّل آنست۔ چنانکه آزید و آژید (اردو) دیکھو نیچ نیچ کے دوسرے معنے۔

بژکم | بقول برهان وناصری وجامع وسراج بفتح اوّل وکاف وسکون ثانی ومیم بمعنی بازداشتن ومنع **مؤلف** عرض کند که این مبدّل برکم بمعنی سوم اوست که به رای مهمله عوض زای عجمی گذشت وما همدر انجا اشارهٔ این کرده ایم (اردو) دیکھو برکم کے تیسرے معنے ۔

بژگول | بقول سروری بذیل بشگول بمعنی قوی هیکل ورنج کش وجلد وحریص درکار وفرماید که تبدیل است صاحبان برهان وجامع وناصری وسراج هم ذکر این گویند که بکسر اوّل هم آمده **مؤلف** عرض کند که بژ بمعنی حقیقی اوست که بر معنی پنجمش گذشت وگول بکاف فارسی بمعنی ابله ونادان ومکر وفریب وغیره می آید پس معنی لفظی این بژ ابله ونادان وکنایه از کسی که بالا مذکور شد کاف فارسی بدل شد به عربی چنانکه گند وکند آنچه بکسر می آید تصرّف زبان ومحاورهٔ مقامی که بنا واقفیت از ماخذ باشد ودیگر هیچ ۔ وآنچه به شین معجمه عوض زای فارسی می آید هم مبدّل که زای فارسی به شین معجمه تبدیل می یابد چنانکه باژگونه وباشگونه (اردو) قوی هیکل ۔ رنج کش جلد باز حریص شخص ۔

بژم | بقول سروری بحواله جهانگیری به زای فارسی بوزن چشم شبنم را گویند صاحب رشیدی هم ذکر این کرده گوید که بخار یا مدا است که روی زمین را سپید شده وفرماید که صحیح نژم است بکسر نون وزای تازی نیز گویند که به همین معنی بشک هم می آید صاحب جهانگیری همزبان صاحبان برهان وجامع هم ذکر این کرده اند ۔ خان آرزو در سراج بذکر قول رشیدی گوید که این محض خبط وخطاست چه بژم به بای وزای فارسی بمعنی شبنم زیره است که چیزها را سفید می نماید وپشم به شین مبدّل آن ونژم به نون بخاریست که صباح روی زمین می پوشد

چنانکه قوسی و برهان تصحیح کرده اند پس رشیدی دو لفظ را یک پنداشته و از تخطیهٔ جهانگیری در خطای فاحش افتاده **مؤلف** عرض کند که بژ بمعنی برف ریزه بجایش گذشت فارسیان بزیادت میم تخصیص در آخرش چنانکه یخم و دوم مخصوصش کردند برای شبنم و آنچه بدین معنی بشک می آید اصل آن بژک است و آن هم تصغیر بژ باشد به کاف آخر صراحت کاملش همدر انجا کنیم **(اردو)** شبنم۔ دیکھو اپشک۔

بژمان | بقول سروری به زای فارسی بروزن قربان (۱) غبطه باشد بعربی و آن حالتی است در آدمی که چون چیزی نزد کسی بیند آرزو کند که مثل آن چیز او را باشد بی آنکه آنکس از و محروم شود و این محمود است برخلاف حسد که برعکس این است یعنی خواهد آنکس از و محروم باشد و او را باشد و این مذموم است و بحوالهٔ ادات گوید که بهای فارسی آمده (استاد بهرامی ؎) برچنین زلف تست شب را غیرت * بر تابش روی تست مه را بژمان * صاحب برهان گوید که بروزن افغان (۲) غمگین و غمخور و افسرده و فرماید که بضم اوّل هم آمده صاحب ناصری باتفاق برهان گوید که ظنّ مؤلف است که تبدیل پشیمان باشد شین به زای پارسی بدل شد چه پژمان و پژمند و پژمرده و پژمریده هر چهار لغت بالکسر و قیل بالفتح بمعنی افسرده و بی رونق و بی قدر آمده (سیف ع) پژمان تر از چراغ بروزم زمان زمان گوید که بضم هم گفته اند صاحب جامع بر غمناک و افسرده قانع خان آرزو در سراج بذکر قول برهان می فرماید که صحیح بدین معنی به بای فارسی است **مؤلف** عرض کند که (بژمان به زای هوّز) هم گذشت و با حقیقت ماخذ این همدر انجا ذکر کرده ایم و (پژمان) را که به پا و زای

فارسی می آید اصل قرار دادہ ایم و دریں جا ہمیں قدر کافی دانیم کہ این مبدّل آنست بہ تبدیل
بای فارسی بعربی چنانکہ تپ و تب و بحث کامل ماخذ ہمدر انجا کنیم۔ نسبت معنی این عرض
می شود کہ از اسناد پیش شدہ معنی پژمردہ و پژمردگی ہر دو پیدا می شود و خیال غالب آنست
کہ معنی پژمردہ حقیقی است و معنی پژمردگی مجاز آن و معنی بیان کردۂ سروری از اسناد پیدا
نیست و محقّقین اہل زبان یعنی ناصری و جامع ہم باسروری اتّفاق ندارند و ما بر غلبۂ قول
ہر دو در معنی غبطہ تامّل کنیم آنچہ صاحب ناصری این را از پشیمان خیال می کند ما بر عکس آن
می گوییم کہ پشیمان از پژمان تعلّق دارد چنانکہ پشم مبدّل پژم است و ما حقیقت حال را
بر پژمان عرض کنیم کہ چیست و دریں جا ہمیں قدر اشارہ کافی است کہ این اسم حال است
و با (پژمردن) کہ می آید تعلّق دارد (**اردو**) (۱) رشک بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکّر
کسی کی نعمت پر اس کے زوال کے بغیر رشک کرنا دیکھو (ارشک) (۲) دیکھو پژمان۔

پژمرشہ | بقول جہانگیری و برہان و جامع با اوّل مضموم بثانی زدہ و میم مفتوح و زای
عجمی جانوریست شبیہ بچلپاسہ لیکن از چلپاسہ بزرگتر و توجّہ بہ نیّر اعظم دارد و آنرا آفتاب
پرست نیز گویند و بتازی حربا۔ صاحب ناصری فرماید کہ ہمان بزمزہ **مؤلّف** عرض
کند کہ سندی کہ برای این از شیخ سوودان پیش شدہ ہمان است کہ بر (بزمژہ) مذکور کہ بہ رای
ہوّز و دوم و زای فارسی چہارم گذشت و ای بر محقّقینے کہ یک سند را بیاد دو لغت بہ تبدیل حروف
پیش می کنند و ما صراحت کامل ہمدر انجا و نیز بر (آفتاب پرست) و ہمدر انجا اشارۂ این
کردہ ایم کہ این اصل است و آن مبدّل این جز این نیست کہ این اسم جامد فارسی قدیم

است ولس (اردو) دیکھو آفتاب پرست۔

بژن | بقول سروری بحوالۂ تحفہ بہ زای فارسی بوزن رسن گل سیاه تہ حوض باشد کہ آنرا لوشہ نیز گویند صاحب جہانگیری فرماید کہ این را لژن و لجن ہم خوانند صاحب رشیدی گوید کہ ظاہراً صحیح لژن است بلام صاحب ناصری گوید کہ این مبدّل لژن است ۔ صاحبان برہان و جامع ہم ذکر این کردہ اند۔ خان آرزو در سراج بحوالۂ قوسی می فرماید کہ صحیح لژن است بلام وکسر زای فارسی و لجن و لشن مبدّل آن **مؤلف** عرض کند کہ بیچارہ از حقیقت واقف نیست نمی داند کہ اصل ہمہ لشن است بہ لام وشین معجمہ و نون کہ اسم جامد فارسی زبان است بمعنی چیزی نرم ولغزیدہ و بی خشونت و بی نقش وسادہ وہموار (کن ۱ فی البرہان) پس چنین نباشد کہ فارسیان بقاعدۂ تبدیل شین معجمہ را بہ زای فارسی بدل کردہ (چنانکہ باشگونہ و باژگونہ) اسم جامد قرار دادند برای گل سیاہ تہ حوض ولای کہ آن ہم نرم ولغزیدہ می باشد و لام بموحدہ بدل شدہ بژن شد و ہمین است سند این تبدیل و زای فارسی بہ جیم تبدیل یافتہ لجن شد چنانکہ کژنک و کجک (اردو) تہ حوض کی جمی ہوئی کالی مٹی مونث

بژند | بقول برہان بروزن سمند (۱) گیاہی است خوشبو و فرماید کہ بقول بعض (۲) ہمان برغست کہ خود روست شبیہ باسفناج کہ در غلہ زارہا کنارہای جوی آب می روید و در آش ہا کنند صاحب ناصری بذکر معنی بالا گوید کہ (۳) بعضی بمعنی چوب بقم دانستہ اند کہ آنرا بپزند و سرخ رنگ کنند و فرماید کہ بہ زای عجمی اشتباہ از عربی است (فردوسی طوسی ـــ ؎) کہ کرپاس باشد فسان پرند برنگ گلنار پوشند پرند ز شہم او گوید کہ (۴) بمعنی حنظل نیز گفتہ اند (فخری ـــ ؎) بوی خلقت

بهر کجا که گذشت به نیشکر آورده بجای برشند به صاحب جامع بر معنی اوّل و دوم قانع ـ صاحب
مؤیّد بر ذکر معنی اوّل قناعت کرده می فرماید که به زای هوّز هم آمده ـ خان آرزو در سراج بذکر
معنی اوّل و دوم فرماید که بعضی به بای فارسی گفته اند **مؤلّف** عرض کند که به زای هوّز
لغتی نگذشت و محقّقین ازان ساکت و به بای فارسی می آید و برغست بجایش گذشت و صاحب
محیط بذیل آن اشارهٔ این نکرده پس به معنی اسم جامد فارسی قدیم دانیم و هم او ذکر بقم کرده
که معرّب بکم است و ما حقیقتش بردارن پیپر بیان کرده ایم و بر بقم هیچ اشاره برشند نکرد و نسبت
معنی سوم بیان کردهٔ ناصری عرض می شود که فارسیان این را بکم و به کاف فارسی هم گفته اند
که می آید ـ صاحب محیط بر قنابری می فرماید که برغست است که فارسیان آنرا برشند هم گویند
و هم او ذکر (برشند) نکرد و بر حنظل گوید که بفارسی کبست و کبستو و هندوانهٔ تلخ و خربزهٔ تلخ
و بهندی اندراین نامند و ما ذکر این بر (انجیر بغدادی) کرده ایم و از ینکه نسبت آن خیال
بعض است که ورای حنظل است صراحت مزید کنیم که حنظل بقول محیط گرم در سوم و بقولی در
چهارم و خشک در دوم و فرماید که کندی غلط کرده که سرد دانسته و ثمرش که در سایه خشک کنند
دران قوّت مسهله بلغم و سوداست و منافع بسیار دارد (الخ) بالجمله معنی اوّل را اگر خبیر از دوم دانیم
ترکش بر بیان تفوّق داشت که هیچ صراحت آن نکرده اند که چه چیز است و نظر بر معنی دوم
این را اسم جامد فارسی زبان دانیم و برزند به زای عربی مبدّل آن چنانکه باز و باژ و نسبت
دیگر معانی هم این را اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) (۱) ایک خوشبو گھانس جس کی کامل
کیفیت معلوم نہ ہوسکی ـ مؤنّث (۲) دیکھو برغست (۳) دیکھو اران پیپر (۴) دیکھو انجیر بغدادی ـ

بژندی | بقول سروری به زای فارسی و نون بمعنی تنگی معیشت و بیچارگی بود و فرماید که حرکتش متحقق نشد صاحب برهان گوید که بروزن لوندی بمعنی نامرادی و دردمندی و بیچارگی و تنگی معیشت صاحب ناصری بذکر قول برهان می فرماید که (نژندی) را که به نون اول است (بژندی) دانسته - صاحب جامع که از اهل زبان است متفق با برهان - خان آرزو در سراج گوید که تصحیف نژندی است که بنون به همین معنی می آید صاحبان انند و موارد هم اتفاق دارند با برهان **مؤلف** عرض کند که شک نیست که نژند به نون بکسر اول و فتح ثانی بمعنی اندوهگین و غمناک و فرومانده و افسرده و سرفرود افکنده وغیره می آید و بزیادت تحتانی مصدری در آخر نژندی را بمعنی مصدری توان گرفت ولیکن نمی توان قیاس کرد که این تصحیف است خصوصاً بلحاظ قول جامع که از اهل زبانست زیرا که موحده به نون و بالعکس آن بدل می شود چنانکه بیرنگ و نیرنگ پس توان گفت که این اصل است و آن مبدل این و جا دارد که بالعکس این هم خیال کنیم ولیکن قیاس صورت اول را می پسندد که ژند در فارسی زبان بمعنی پاره پاره و خرقه کهنه می آید اگر موحده اول را بمعنی معیت گیریم و یای آخر را مصدری - اندرین صورت معنی لفظی این بر سبیل مجاز موافق قیاس است و صورت ثانی هم نادرست نباشد ولیکن تبدیل را تصحیف گفتن خان آرزو را نمی زیبد (اردو) معیشت کی تنگی - نامرادی - مؤنث -

بژنگ | بقول برهان و جامع و هفت و انند بروزن فرنگ بمعنی کلید صاحب ناصری گوید که تصحیف است و اصل (مژنگ) باشد **مؤلف** عرض کند که به زای هوز و رای مهمله هم به همین معنی گذشت و ما صراحت ماخذ به (برنگ) کرده ایم که به رای مهمله مذکور شد و ما این را

اصل همه دانیم که اسم جامد فارسی قدیم است (اردو) دیکھو برنگ ۔

بژوال بقول برهان و ناصری و جامع بروزن احوال صدای را گویند که بر گردد مانند صدای کوه و گنبد و امثال آن خان آرزو در سراج گوید که این تصحیف است صحیح پرواک بپای فارسی و کاف تازی در آخر است و تعجب می کند بر صاحب برهان که (پرواک) را هم به همین معنی آورده و گوید که این نیست مگر از کمال بی پروائی یا بی تنقیحی او **مؤلف** عرض کند که الحق (پژواک) به پا و زای فارسی و کاف در آخر عوض لام به همین معنی می آید و صاحب برهان هم ذکرش کرده ولیکن خان آرزو نمی داند که لغات متعدده مرادف یکدیگر است حالا عرض می شود نسبت ماخذ هر دو که پژو بالفتح بمعنی کوه می آید و وال لغت عرب است که بقول منتخب بمعنی پناه است و بقول انتشا رفتن بسوی مکان و واک در فارسی زبان نام پرنده ایست کبود رنگ و معربش واق پس قیاس اهل تحقیق متقاضی آنست که اهل زبان لغت را وضع کردند بترکیب لفظ پژو و لفظ وال و معنی لفظی این کوه پناه و چیزی که بشتابد از کوه بسوی مکان و کنایه از آواز که در گنبد و دره کوه باز گردد و از سقف آن بسوی صدا کننده و واک مبدل وال که لام بدل شد به کاف چنانکه الماک و املاک پس متحقق شد که (پژوال) به پای فارسی و لام اصل است و پژواک مبدلش و بژوال هم مبدل اصل به تبدیل پای فارسی بموحده چنانکه اسپ واسب حالا عرض می شود که محققین اوّل الذکر که در ان دو از اهل زبانند چه خطا کردند که لغت زبان خود را بیان کردند که موافق قیاس و ماخذ هم می باشد و صاحب برهان چه خطا کرد که در تحقیق خود هم آنها را درست خیال کرد بس حقیقت جویان تصفیه این کنند که بی پروائی یا بی تنقیحی

خان آرزو سے ہندی نژاد است یا برہان (اردو) گونج ۔ بقول آصفیہ ۔ ہندی ۔ اسم مؤنث
آواز کا دیر تک ہوا یا گنبد وغیرہ میں چکراتا رہنا ۔ تصادم آواز ۔ آواز کا ٹکرانا ۔ آواز گنبد و
کوہ وغیرہ جو تصادم باد سے سرزد ہوتی ہے ۔ صدا ۔ بقول آصفیہ ۔ اسم مؤنث ۔ گنبد کی
آواز ۔ وہ آواز جو کنوئیں یا پہاڑ سے ٹکرا کے نکلے ۔

ل
پژوج | بقول سروری بحوالہ نسخہ میرزا الفتح با وضم زای فارسی بمعنی ابتدا کردن وبقول
برہان وجامع وسراج وہفت بمعنی پیدا کردن وبہم رسانیدن صاحب ناصری بذکر قول برہان
گوید کہ ہمانا پژو است ومصدر آن پژوہش یعنی پیدا کردن وجویا شدن وپژوہندہ یعنی
جویندہ وطالب دانش را دانش پژوہ وہمچنین حکمت پژوہ وخرد پژوہ وپژہ بکسر مخفف پژوہ
وبراین قیاس می آید صیغہا (انتہی) صاحب انند این را بہ جیم فارسی نوشتہ در تعریفش نقل
قول صاحب ناصری کند کہ بالا گذشت **مؤلف** عرض کند کہ محقق زباندان یعنی صاحب
ناصری تسامح می کند واز تحقیق قواعد زبان خود کار نمی گیرد پژوہش مصدری نیست اصلا
بلکہ حاصل بالمصدر است از مصدر پژوہیدن و ذکر پژوہندہ وامثلہ اسم فاعل ہای ترکیبی
درینجا ہیچ ضرورت نداشت ۔ اکنون درینجا تحقیق لفظ پژوج مقصود است کہ مبدل (پژوج)
بہ بای فارسی باشد چنانکہ اسپ واسب و (پژوج) را صاحبان تحقیق ترک کردہ اند وآن
مبدل پژوہ است کہ ہای ہوز بدل شد بہ جیم عربی چنانکہ ماہ وماج وناگاہ وناگاج وپژوہ
اسم جامد فارسی زبان ما است بکسر اول وضم ثانی بمعنی تفحص وتجسس (کذا فی البرہان) و
ل
پژوہیدن مصدر است ازین اسم جامد (پژوہیدن) کہ بجایش می آید پس محقق شد کہ لغت زیر تعریف مبدل

پژوه است ومعنیٔ مرادفش بتمامه ومعانی بیان کرده محققین بالانتیجه بی غوری وتسامح وناواقفی
ازحقیقت ماخذ دیگرهیچ معاصرین عجم تحقیق مارا پسند کنند اختلاف اعراب تصرّف محاوره
باشد که ماخذ این تقاضای کسر اوّل کند (اردو) تجسّس بقول آصفیه کھوج تحقیقات
جستجو۔ مذکر۔

بژوک | بقول مؤید بحوالۂ دستور بالضّم بازای فارسی نارپستان وبحوالۂ لسان الشّعرا
گوید که بمعنی بژول بالام ورباب بای فارسی بازای فارسی می آید۔ صاحب هفت نقل
نگارش **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال پیش می شد عرض می کردیم که مبدّل بژول
است چنانکه اسپ واسب والماک والکماک وبدون سند استعمال تسلیمش نه کنیم که معاصرین
عجم بر زبان ندارند ومحققین فارسی زبان ازین ساکت (اردو) دیکھو بژول۔

بژول | بقول جهانگیری باوّل مضموم استخوان شتالنگ وآنرا بجول نیز خوانند صاحبان
رشیدی وبرهان وجامع وسراج این را مرادف بجول گویند که گذشت صاحب ناصری بچول
به جیم فارسی را هم مرادف این داند۔ خان آرزو درسراج باتفاق جهانگیری گوید که عوام آنرا
قاب گویند وبجول بجیم مبدّل این وفرماید که این لغت را به تبدیل بای تازی وفارسی
باهم قائل باید شد اگرچه هیچ یکی از ارباب فرهنگها نه نوشته وبحوالۂ مؤیّد گوید که بمعنی پستان
زنان وگلوله که طفلان بدان بازی کنند وبمعنی فندق نیز آورده وقوسی هم بحوالۂ بعض
نسخ بمعنی فندق وصفت پستان گفته چنانکه بژول پستان گویند وغالباً مراد از فندق پستان است وأغلب که بمعنی
به بای پارسی باشد وبمعنی کعب بابای تازی والله اعلم (انتهی) **مؤلف** عرض کند

که بجول بجایش گذشت و بجل بدون واو هم و صراحت باخذ همدر انجا کرده ایم و این بندل
پژول است که به بای فارسی اوّل می آید و معانی متعدّده دارد و لیکن فارسیان درین
لغت بندله صرف یک معنی مذکور المصدر را گرفته اند و انچه بعض محققین بژول را بمعنی
تارپستان۔ مرادف این گرفته اند چنانکه اشاره آن همدر انجا کرده ایم نسبت آن عرض میشود
که این معنی با دیگر معانی بیان کرده خان آرزو در اصل لغت (پژول) می آید و لیکن محققین بالا درینجا
ترکش کرده اند و انچه صاحب مؤیّد ذکر این بمعانی متعدّده کرده چنانکه خان آرزو گوید
فارسی است نه عربی بالجمله این را بمعنی استخوان شتالنگ و مرادف بجول دانیم و بس

(اردو) دیکھو بجل۔

بژولش بقول رشیدی مرادف بشولش بالکسر بمعنی ژولش و شولش مرادف ژولیدن و
ژولیدگی و فرماید که موحّده اصل کلمه نیست لیکن چون بسا بسیار مستعمل شده گویا از اصل کلمه
شده بنا برین درینجا مذکور۔ خان آرزو در سراج نقلش کرد و غلطی رشیدی را دور کرد که این را
مرادف بژولیدن نه نوشت زیرا که بژولیدن مصدر است و این حاصل بالمصدر آن
و درست است که مرادف ژولیدگی است و لیکن بای زائد را که در استعمال تسلیم کرده ما این
بدینوجه تسلیم نکنیم که محققین زبان فارسی این را ترک کرده اند بلکه محققین مصادر فرس
هم مصدر را (بژولیدن) را نه نوشته اند و بر (ژولیدن) قناعت کرده اند که اصل است
البته (بشولیدن) که می آید پوشیده آن بشولش را موافق قیاس دانیم با بای زائده (اردو)
دیکھو ژولیدگی جو حاصل بالمصدر ہے۔ مصدر ژولیدن کا۔

بژهان بقول رشیدی و برہان و ناصری و جامع و سراج بضمّ با و سکون ژا ۔ غبطہ باشد یعنی خوبیٔ در دیگر بیند برای خود خواہد بی آنکه از و زائل شود بخلاف حسد (بہرامی ؎) بر پیچش زلف تست شب را غیرت ۔ بر تابش روی تست مہ را بژہان ۔ صاحب جامع فرماید که این به بای فارسی هم می آید صاحب مؤید فرماید که بمعنی آرزو ست **مؤلف** عرض کند که صاحب سروری همین لغت را به میم عوض ہای ہوز آورده که بجایش مذکور شد و همین سند بہرامی را در انجا ذکر کرده در مصرع دوم بجای بژہان ۔ بژمان نقل کرده حیف است ازین تحقیق لغات ۔ خیال ما همین قدر ہست که در سروری تصرّف کاتب راه یافت و او بژہان را بژمان نوشت و در نقل سند هم تصرّف کرد و وجود لغت بژمان به میم آنرا در غلط انداخت بای حال در ینجا ہمین قدر کافی است که این مبدّل پژہان است که به بای فارسی به همین معنی می آید چنانکه اسب و اسپ و این مرادف رشک است که بجای خودش می آید و فرق رشک و حسد همین است که بالا مذکور شد و آنچه بعض محقّقین این را آرزو گفته اند تسامح شان است معلوم می شود که از بعض محقّقین زبان عرب ایشان در تسامح افتاده اند که بر معنی غبطہ رشک را گذاشته بر آرزو قناعت کرده اند و ما بر (ارشک) صراحت کافی کرده ایم که بجایش گذشت (اردو) دیکھو ارشک ۔

بژہہ بقول انند بحوالۂ فرہنگ بالفتح و کسر زای فارسی بمعنی (۱) بازو و جناح و (۲) پر و (۳) پشم و (۴) صوف **مؤلف** عرض کند که همه محقّقین زبان فارسی و معاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال این بدست آید اسم جامد فارسی قدیم و معنی دوم را حقیقی دانیم و دیگر همه معانی مجاز آن (اردو) (۱) پکھ ۔ مذکّر ۔ دیکھو بزہی کے دوسرے معنے (۲) پر

مذکر۔ دیکھو۔ بال کے دوسرے معنے (۳) پشم۔ مذکر۔ دیکھو پشم (۴) صوف۔ مذکر۔ دیکھو بتات۔

بای موحدہ باسین مہملہ

بس | بقول سروری و رشیدی و برہان و ناصری و جامع و سراج بضم با (۱) سیخی کہ کباب بران کشند و بلسک نیز گویند و بعربی سفود خوانند **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبانست و بس (اردو) سیخ۔ مؤنث۔ دیکھو باب زن۔

(۲) بس۔ بقول رشیدی و ناصری و جامع و فدائی و سراج بالفتح بمعنی کافی (حکیم سنائی ؎) اوّل و آخر قرآن زچہ با آمد و سین یعنی اندر رہ دین رہبر تو قرآن بس ٭ صاحب ناصری گوید بسندہ بہمین معنی کافی است و صاحب برہان ہم بذیل این ذکر بسندہ کردہ۔ بہار گوید کہ در اصل بمعنی کفایت است و بمجاز کافی **مؤلف** عرض کند کہ بسندہ کہ بمعنی پسندہ و سزاوار و کافی و تمام می آید مرکب است از ہمین و صراحت کالش بجایش کنیم۔ صاحب منتخب گوید کہ در عربی زبان ہم بہ تشدید سین بہ ہمین معنی آمدہ پس آن مفرس باشد و دیگر صاحبان لغت ہم ذکر تعریب این کردہ اند مخفی مباد کہ ہمین کلمہ در ترکی زبان بقول صاحب کنز بمعنی لاشک آمدہ مخفی مباد کہ بعض محققین کہ بس را بمعنی حسب نوشتہ اند مقصود شان از ہمین معنی است کہ و حسب در عربی زبان بمعنی کافی آمدہ۔ دیگر ہیچ (اردو) بس۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ کافی۔ مکتفی۔

(۳) بس۔ بقول رشیدی و برہان و ناصری و جامع و فدائی و سراج بالفتح بمعنی بسیار (عسجدی ؎) بس کس کہ ز زردشت بگردید و کنون باز ٭ ناچار کند روی سوی قبلۂ زردشت ٭ بہار گوید کہ اینمعنی بمجاز است **مؤلف** عرض کند کہ بہ تحقیق ما بمعنی کثرت است و بسی و بسیا

وبسیار وضع شد از ہمین چنانکہ می آید واز کنز اللغات می کشاید کہ بمعنی مبالغہ لغت ترکی است پس جز این نباشد کہ فارسیان استعمالش کردند و لغات مرکبہ بترکیب خود وضع کردند (اردو) بس بقول آصفیہ۔ فارسی۔ بہت۔ بکثرت۔

(۴) بس۔ بقول برہان وناصری وجامع وسراج بالضم مخفف بوس ہم کہ عرب قبلہ می گویند مؤلف عرض کند کہ نظر بہ اعتبار قول صاحبان ناصری وجامع کہ از اہل زبانند بدون سند استعمال ہم این را تسلیم کنیم و موافق قیاس ہم کہ واو حذف شد (اردو) بوسہ۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ مذکر۔ چوبہتی۔

(۵) بس۔ بالفتح بقول برہان وناصری وجامع ترجمۂ فقط مؤلف عرض کند کہ صاحب سوار السبیل این را بدین معنی معرب گفتہ۔ پس اسم جامد فارسی زبان ومجاز معنی دوم است (اردو) بس۔ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ فقط۔ صرف۔

(۶) بس۔ بقول برہان وجامع بالفتح امر بہ قطع کردن یعنی قطع کن صاحب ناصری گوید کہ این بمعنی خاموش است یعنی امر۔ خاموش شو (ع) چون با دل تو نیست وفا در یک پوست ٭ در پیش تو یکرنگ بود دشمن و دوست ٭ رو رو کہ شکایت تو ناگفتہ بہ است ٭ بس کہ حکایت تو نشنفتہ نکوست ٭ خان آرزو در سراج بحوالۂ طوسی گوید کہ بمعنی منع ونہی از قول یا فعل وفرماید کہ این اقرب تحقیق است مؤلف عرض کند کہ قولش دور از تحقیق کہ منع و نہی اصلا نیست بلکہ این مخفف (بس کن) است یعنی کافی است مارا و زیادہ مگو۔ متعلق باشد بہ معنی دوم کہ گذشت حیف است کہ محققین اوّل الذکر این را امر قرار دادہ اند و نمی دانند

که بسیدن یا وسیدن مصدری نیست و (بس کردن) البته می آید ولیکن امر حاضرش (بس کن)
است و همانا این مخفف آنست (اردو) بس۔ بقول آصفیہ۔ ٹھیر۔ دم لو۔ چپ۔ خاموش۔
مؤلف عرض کرتا ہے کہ (بس کرو) کا مخفف۔

(۷) بس۔ بقول صاحب روزنامه بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار بمعنی دوباره **مؤلف**
عرض کند که مقام دم زدن نیست که معاصرین هرچه می خواهند استعمال می کنند و محققین هرچه
می فهمند حوالهٔ قلم می کنند و معاصرین ما که عجم نژاد بوده اند سکوت کنند بر قول صاحب روزنامه
و می فرمایند که در حل معنی سفرنامه تسامحی راه یافته باشد بخیال مؤلف جز این نیست که همان
معنی ششم است که گذشت طرز تعریف صاحب روزنامه حقیقت جویان را بغلط می اندازد مقصودش
همین نباشد که معاصرین عجم (بس) را بمعنی بس کن استعمال کنند چنانکه صراحتش بر معنی ششم
کرده ایم یعنی دوباره این کار را مکن محقق کم سواد مقصود لغت را نفهمید و بتعریف آن بر
الفاظ (دوباره) قناعت کرد۔ معاصرین عجم خیال ما را قبول می کنند و می فرمایند که الحق همین
است۔ بس (اردو) دوبارہ۔ بقول آصفیہ۔ دوسرے مرتبہ۔ دوسری دفعہ۔ بار دیگر۔ مکرر۔ پھر۔

(۸) بس۔ خان آرزو در سراج گوید که چون کلمهٔ از بران داخل شود معنی شرط بهم رساند در صورت
جملهٔ دیگر که حکم جزا دارد بعد ازان می باید و آن با کاف بیانیه بود و گاهی نبود و گاهی چنان نیست
که حکم تنبیه بهم رساند و شرط و جزا نبود چنانکه ؎ ازبس دیوانگی سر بصحرا زدم ؎ زلّه بردارش بهار
نقل همین عبارت کرده **مؤلف** عرض کند که صراحت کامل (ازبس) و (ازبسکه) بجایش
گذشت نمی دانیم که محقق نازک خیال چرا این را بر کلمهٔ بس قائم کرده است اگر بیان مرکبات

را در مفردات جا نهیم موضوع لغت بربادمی رود (اردو) دیکھو ازبس۔ ازبسکہ۔

بس آمدن باکسی مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار (۱) حریف شدن در زور و قوّت باکسی صاحب بحر ہمزبانش و صاحب تحقیق الاصطلاحات فرماید کہ (۲) عہدہ برا شدن (امیر خسرو ؒ) ز دست جور نمی خواہمت کہ بینم روی ٭ ولیک با دل خود کام بس نمی آیم ٭ (صائب ؒ) آرزو خار و خسی نیست کہ آخر گردد ٭ ورنہ با شعلہ خوی تو کہ بس می آید ٭ **مؤلف** عرض کند کہ من وجہ معنی اوّل متعلق بہ معنی سوم بس بہ تبدیل مجاز است و معنی دوم متعلق بمعنی دوش و معنی حقیقی این (۳) (اکتفا کردن و باز آمدن) (اردو) (۱) زور و قوّت میں کسی کے ساتھ مقابل ہونا (۲) عہدہ برا ہونا دیکھو (برآمدن از عہدہ) (۳) اکتفا کرنا۔ دیکھو اکتفا کردن۔

بس آمدن برکسی مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار مرادف (بس آمدن باکسی) بمعنی اوّلش (امیر خسرو ؒ) خراب گشتم و بر خویش بس نمی آیم ٭ کہ ہیچ با چو توئے ہمنفس نمی آیم ٭ **مؤلف** عرض کند کہ از سند بالا معنی سوم مصدر گذشتہ پیداست کہ حقیقی است یعنی اکتفا کردن و باز آمدن۔ مقصود شاعر ہمین قدر است کہ اگرچہ خراب گشتم ولیکن اکتفا بر خرابی خود نمی کنم و جا دارد کہ (ولیکن بر خود غالب نمی آیم) گیریم مگر بخیال ما اوّل بہتر از آخر است۔ فتامّل (اردو) دیکھو (بس آمدن باکسی) کے پہلے اور تیسرے معنے۔

بسا بقول سروری و برہان و ناصری و جامع (۱) ای بس و (۲) نام شہریست از فارس کہ آنرا فسا ہم گویند صاحب فدائی کہ از علمای معاصرین عجم بود می فرماید کہ چہ بسا ر و بسیار بسیار۔ خان آرزو در سراج گوید کہ بمعنی بسیاری و فرماید کہ غالباً ماخوذ است از بس۔ **مؤلف** عرض کند کہ تحقیق ہمین است کہ مرکّب شد با بس بمعنی سوش و ششتانی با او و مبالغہ کہ می آید در فارسی

[illegible] در اردو و مرادف (بسیا) اندرینصورت ... بدل نسبی که تحتانی بدل شد به الف چنانکه تازیانه و تازآنه ـ صاحب ناصری این را از قبیل خوشا گوید اندرینصورت الف مبالغه باشد که ذکرش بر (الف مبالغه) گذشت اندرینصورت قول فدائی تائید خیالش می کند چنانکه (ع مثل) ای بسا آرزو که خاک شده **مؤلف** عرض کند که ما هم ازین اختلاف نداریم باقی حال این همه اعتبارات است و بس ماخذ اوّل باشد یا دوم ولیکن مرکّب است از لفظ بس و نسبت معنی دوم عرض می شود که جا داروکه از کثرت آبادی بدین نام موسوم شده باشد یا دیگر معانی لفظ بس را در وجه تسمیهٔ این دخلی باشد والله اعلم (اردو) (۱) بہت سے ـ بہت زیادہ (۲) فارس کے ایک شہر کا نام بسا ہے ـ مذکر ـ

بسا آسیا کو عمر دیوان بود چو بیند مزدور دیوان بود مثل ـ صاحب محبوب الامثال ذکراین کرده از معنی و محلّ استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که این مرادف (بس قامت خوش که زیر چادر باشد) و (چون باز کنی مادر مادر باشد) که می آید ـ مقصود آنست که اعتبار بر صورت ظاهری نباید کرد و از حقیقت حال واقف شدن ضروراست فارسیان این مثل را در محلّے استعمال کنند که مقصود از نصیحت بالا باشد یعنی بر آواز بلند آسیا نباید که خوف کنند زیرا که چون حقیقت را دریابند ظاهر می شود که آله ایست و بس که خود را ـ دردیوانش قائم کرده ایم و همچنین بر قامتی که زیر چادر خوش می نماید اعتبار نباید کرد ممکن است که داخل چادر جدّه فاسده خود تو باشد حاصل اینست که بر ظاهر صورت اعتماد نه کنیم و از حقیقت هر کار واقف شده کار کنیم بعض شارحین سکندرنامه در معنی این شعر کار ها کرده اند و ما هر چه فهمیده ایم حواله قلم کرده ایم (اردو)

دکن میں کہتے ہیں '' اوپر چادر اندر مادر'' ظاہر
پہ سنجاپے اندر کو پاپے ''

بسابس | اصطلاح ۔ بقول شمس لغت فارسی است بالفتح بمعنی (۱) سخن ہای باطل و (۲) جاہای خالی صاحب انند این را لغت عرب گوید بفتح اول وکسر ثانی بمعنی (۳) زمین بی آب وگیاہ واین جمع بسبس صاحب منتخب فرماید کہ بسبس بفتح ہر دو با در عربی بیابان خشک را گویند وبسابس جمع آن وذکر معنی اول ہم کردہ **مؤلف** عرض کند کہ بس بمعنی فقط بجایش گذشت ۔ اگر سند استعمال پیش شود قیاس توان کرد کہ فارسیان الف عطف درمیان (بس بس) آوردہ بسابس کردہ باشند از قبیل پیاپی معنی حقیقی این فقط وفقط ۔ صرف وفقط مبالغہ ایست وبس ومعنی اول ودوم موافق قیاس است بر سبیل کنایہ واز ہمیکہ عربان بسبس را معرب کردہ بمعنی فقط استعمالش کردہ اند عجبی نیست کہ تکرار این را کنایہ از بیابان خشک گرفتہ باشند کہ متعلق بمعنی سوم است وبسابس بقاعدۂ شان جمع آن واللہ اعلم بحقیقتہ

ایحال (اردو) (۱) بیہودہ باتیں ۔ مؤنث (۲) خالی جگہ ۔ مؤنث (۳) وہ زمین جس میں گھانس بھی نہ ہو اور پانی بھی ۔ مؤنث ۔

(۴۴۶۹) (الف) **بساحل بردن** | استعمال
(ب) **بساحل رسیدن** | الف بمعنی رساندن بساحل و (ب) لازمش ولیکن فارسیان ہر دو را کنایۃً بمعنی بمقصد رساندن ورسیدن ہم گیرند ومعاصرین عجم بر زبان دارند وموافق قیاس است (صائب ع)
عشق اول ناتوانان را بمنزل می برد کز خار و خس
سازد و تر دریا بساحل می برد کو (ولہ ع)
زجاہ موجۂ بساحل نمی رسد صائب ز سکر وبکیہ
بسر منزل رضا نرسد کو (ولہ ع) ز بحر اگرچہ

بساحل رسیده ام صائب ؎ بهمان ملاحظه
از موجهٔ خطر دارم ؎ (اردو) الف کنارے
پر پہنچانا۔ ساحل پر لیجانا (ب) کنارے پر
پہنچنا۔ ساحل پر پہنچنا۔

بسار بقول خان آرزو و در سراج بکسر و در آخر رای مهمله بمعنی دست سودن که بتازیش لمس گویند **مؤلف** عرض کند که دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و معاصرین عجم برزبان ندارند و مصدر (بساردن) که می آید بمعنی شیار کردن زمین است و صورت لغت مصدری رانمی ماند پس چطور معنی دست سودن را تسلیم کنیم و می پرسیم از محقق هند نژاد که اگر مقصود تو از لمس بود که حاصل بالمصدر است چرا بر لمس قناعت نکردی و چرا (دست سودن) را در معنی این نوشتی۔ باقی حال ما این را تسلیم نه کنیم و غلط دانیم در فارسی زبان وانچه در عربی بقول انند بالکسر جمع (بسر بمعنی نو و تازه از هر چیزی و آب تازه یا آب باران تازه باریده) است از موضوع ما خارج مخفی مباد که بشار به شین معجمه بمعنی لمس می آید و خان آرزو هم ذکرش کرده و حوالهٔ این هم در انجا می دهد اگر سند استعمال این پیش شود این را مبدل آن توان گرفت بمعنی لمس چنانکه کشتی و کستی (اردو) لمس۔ مذکر۔ دیکھو بپسودان۔

(الف) بساردن الف۔ بقول انند
(ب) بسارده بحوالهٔ فرهنگ فرنگ
بالفتح و بالکسر بمعنی شیار کردن زمین و (ب) بقولش
بالفتح زمینی که بجهت کاشتن چیزی آب داده باشند
صاحبان سروری و برهان و ناصری و جامع و سراج
ذکر این کرده اند **مؤلف** عرض کند که اگرچه
محققین مصادر فارسی زبان غیر از انند و فرهنگ
فرنگ ذکر الف نکرده اند ولیکن وجود (ب)
که اسم مفعول آنست تصدیق (الف) می کند و (الف)
مرکب باشد از بسار و علامت مصدر (دن)

ذموحدہ در بسار زائد وسار بقول برہان بمعنی جا و محل عموماً وجای افشردن انگور خصوصاً گویند پس ازمعنی خاص فارسیان جای افشردن ہر قسم غلّہ و محلّ ومقام زراعت را بر سبیل مجاز ارادہ کردند

وازان مصدری وضع کردند کہ بمعنی حقیقی درست کردن جای افشردن غلّہ وشیار کردن است (اردو) (الف) کاشت کی زمین کا درست کرنا (ب) وہ زمین جو بغرض کاشت درست کی گئی ہے ۔ مؤنث ۔

بساره بقول سروری ۔ بحوالہ تحفہ بہ سین ورای مہملتین بوزن کنارہ (۱) صفّہ باشد صاحب جہانگیری صراحت کند کہ با اوّل مکسور است بمعنی (۲) بام صفّہ وبقول بعض صفّہ وصاحب رشیدی متّفق با او وبقول برہان وناصری بالفتح وبالکسر ایوان وصفّہ صاحب جامع بر صفّہ وایوان قانع ۔ خان آرزو ہم درسراج ذکر این ہر دو معنی بالا کردہ **مؤلّف** عرض کند کہ ایوان وبام بجای خویش گذشت وصفّہ بقول منتخب لغت عرب است بالضّم وتشدید فا بمعنی ایوان خانہ وفرق ایوان وبام از تعریفاتش ظاہر است کہ گذشت بای حال این را ہر دو معنی بالا اسم جامد فارسی زبان دانیم وعجبی نیست کہ فارسیان لغت عرب بسر را کہ تعریفش بذیل بسار گذشت بزیادت الف وہای نسبت در آخر مفرّس کردہ باشند برای این دو معانی واللہ اعلم معاصرین عجم این را بر زبان ندارند وبام وایوان را استعمال کنند (اردو) (۱) دیکھو ایوان (۲) دیکھو بام ۔

بساز آمدن مصدر اصطلاحی ۔ بساز دار آمدن است یعنی بخوبی وخوش اسلوبی وخوش وضعی وباساز وسامان آمدن (صائب ﷺ) در (۳۴۶۸)

بغل شیشہ و در دست قدح در بر چنگ ٭ چشم بد دور کہ بسیار بساز آمدۂ ٭ (اردو) ساز وسامان کے ساتھ آنا ۔ خوبی اور خوش اسلوبی کے ساتھ آنا ۔

(۳۳۶۹) **بساز ماندن** مصدر اصطلاحی ۔ بہ ساز و سامان و بحالت درست ماندن است (ظہوری ۵) اگر زغمکدۂ ماخبر داین شیون ؛ چنین بساز نماند طرب سرای کسی ؛ (اردو) اچھی حالت میں رہنا ۔ ساز و سامان کے ساتھ رہنا ۔

بساط بقول وارستہ (۱) معروف (۲) نطعی کہ جوہری جواہر را بران ریختہ در نظر مشتری عرض دہد یا برشتہ کشد (ظہوری ۵) زمین نشار خرد طرح نشاط افگندہ است ؛ حباب را اثرش در انبساط افگند است ؛ گر دید دل از ادویہ اش کیسہ نفع ؛ سینہ ز جواہرش بساط افگندست ؛ بہار نسبت معنی اوّل گوید کہ فرش و گستردنی چون بساط قمار و بساط شطرنج و متاع خانہ و اثاث البیت و رخت و قماش و سرمایہ و دستگاہ و (تہ بساط) از ما یہ اندکی باقی ماندہ (نظامی ۵) فراخ افگند بارگہ بر بساط ؛ باندازہ خند چو یابد نشاط ؛ و فرماید کہ (۳) از بساط آن سفرہ چرمین ہم ارادہ میتوان کرد کہ در وقت طعام کشیدن می گسترند و ذکر معنی دوم ہم کند و فرماید کہ بہر تقدیر با لفظ آراستن و افشاندن و افگندن و انداختن و برچیدن و برہم چیدن و بہم پیچیدن و بریک دیگر زدن و چیدن و در نوردیدن و ریختن و طی شدن و طی کردن و کشادن و کشیدن و گستردن مستعمل **مؤلف** عرض کند کہ لغت عرب است و بقول منتخب بالفتح زمین فراخ و ہموار و بالکسر گستردنی و حصیر و قالین و بستر ۔ فارسیان استعمال این بقاعدۂ خود بترکیب لغات فارسی می کنند کہ در ملحقات می آید و انحصار مصادر بالا و تخصیص بامعانی بالا ضرورت ندارد (صائب ۵) نہ زر و سیم نہ لعل و نہ گہر خواند ماند ؛ در بساط تو ہمین گرد سفر خواہد ماند ؛ (اردو) بساط ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مذکر ۔ بستر ۔ فرش ۔ بچھونا ۔

(الف) **بساط آرا** استعمال - (الف) بقول بحر صاحب صدر
(ب) **بساط آراستن** صاحب آصفی ذکر
(ج) **بساط آرای**
(ب) کردہ از معنی ساکت و (ج) را مرادف (الف) گوید و بہار بر ذکر (ج) قانع (نظامی ع) بساطی چہ باید بر آراستن ٭ کز و ناگزیر است برخاستن ٭ **مؤلف** عرض کند کہ (ب) کنایہ باشد از نشستن بر فرش مسند و (الف) اسم فاعل ترکیبی است یعنی کسی کہ بر فرش مسند نشیند و (ج) بزیادت تحتانی در آخر - ہمان چنانکہ پا و پای - محقق مباد کہ سند نظامی برای (بساط بر آراستن) است کہ می آید - عیبی ندارد کہ کلمۂ بر دران زائد است (اردو) الف - مسند نشین (ب) مسند پر بیٹھنا (ج) مسند نشین -

بساط آسیا استعمال - مرکّب اضافی باضافت تشبیہی فارسیان آسیا را بہ بساط تشبیہ دادہ اند کہ بساط آسیا آسیا باشد دیگر ہیچ (صائب ع) یک دل آسودہ نتوان یافت در زیر فلک ٭ در بساط آسیا یکدانۂ نشکستہ نیست (اردو) بساط آسیا بترکیب فارسی آسیا کو کہہ سکتے ہیں - مذکّر - (۲۲۸۰)

بساط آفرینش استعمال - مرکّب اضافی باضافت تشبیہی - فارسیان آفرینش را بہ بساط تشبیہ دادہ اند کہ بساط آفرینش آفرینش باشد دیگر ہیچ (صائب ع) گوہر شہوار عبرت گر نمی آید بدست ٭ از بساط آفرینش من چہ بر بستم قدم ٭ (اردو) بساط آفرینش بترکیب فارسی - آفرینش کو کہہ سکتے ہیں - مذکّر - (۲۲۸۱)

بساط آیینہ فام استعمال - مرکّب توصیفی فارسیان آیینہ فام را بہ صفت بساط آوردہ اند و بساط استعارہ از لوح و این کنایہ باشد از آسمان (انوری ع) بی قلم بر بساط آیینہ فام ٭ صورت آفتاب بنگارد ٭ (اردو) دنیا مؤنّث - (۲۲۸۲)

بساط افشاندن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت -

مؤلف عرض کند کہ کنایہ باشد از گستردن
بساط وازسند او (بساط فشاندن) پیدا است
چیزی ندارد کہ فشاندن مخفف افشاندن است
(طالب آملی ؎) فشاندی بر رقم پیرایہ حسن ٭
بساط حسن بر خرمن فشاندی ٭ (اردو) فرش
کرنا۔ بقول آصفیہ۔ بستر بچھانا۔ بچھونا کرنا۔

(۱) **بساط افگن** | اصطلاح۔ (۱) بقول
(۲) **بساط افگندن** | بہار و بحر فراش راگویند
(میر خسرو ؎) فرش کشادند بساط افگنان ٭
پیش ستادند سلاطین زنان ٭ صاحب آصفی
ذکر (۲) کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ فرش کردن باشد و (۱) اسم فاعل ترکیبی
است (ظہوری ؎) بہ گزارش افگندہ عشرت
بساط ٭ گنجیدہ در پوست گل از نشاط ٭ (اردو)
(۱) فراش۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ فرش
بچھانے والا۔ جھاڑو۔ بہار و دینے والا۔ وہ شخص
جس کے سپرد فرش و فروش کی خدمت ہو (۲)
فرش بچھانا۔

بساط انداختن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند کہ سامان فروخت را در بازار بقرینہ
نہادن بر فرش (ثنائی مشہدی ؎) طبع جادو
فنم بساط سخن ٭ باز بر طرز دیگر اندازد ٭ (ظہوری
؎) تا ہوس ہر سو نیندازد بساط خیرگی ٭ عشق
دکاندار بازار حیا را گرم کرد ٭ (اردو) بازار میں
سر راہ دوکان لگا کر بیٹھنا۔ صاحب آصفیہ نے
بساطی پر لکھا ہے۔ بازار میں سر راہ دوکان لگا کر
بیٹھنے والا۔ خردہ فروش۔ لیکن فارسی میں (دوکان
لگانا) کے معنے عام ہیں۔

(۳۸۳۴) **بساط بارگاہ** | اصطلاح۔ خیمہ بارگاہ شاہ
است و این استعارہ باشد کہ فارسیان بساط را
بمعنی خیمہ بر سبیل مجاز استعمال کردند (انوری ؎)
بر بساط بارگاہست جای میخ است آفتاب ٭
چرخ گفتنش خویشتن را چند بر جائی بری ٭

(اردو) شاہی خیمہ۔ مذکر۔

(۳۳۸۴) **بساط بحر** اصطلاح۔ مرکب اضافی است (۱) فارسیان بحر را بہ بساط تشبیہ دادند و بساط بحر بحر باشد و (۲) کنایہ از (قبضۂ بحر) کہ بساط را استعارۃً بمعنی قبضہ و حیطۂ اقتدار و وسعت استعمال کردہ اند (صائب ع) نیست صائب در بساط بحر با این دستگاہ کہ آن قدر گوہر کہ دارد دیدۂ ما در صدف کہ (اردو) (۱) سمندر کو بہ ترکیب فارسی بساط بحر کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔ (۲) سمندر کا قبضہ مذکر۔ سمندر کا حیطۂ اقتدار مذکر سمندر کی وسعت۔ مؤنث۔

(۳۳۸۵) **بساط بر آراستن** مصدر اصطلاحی۔ مزید علیہ ہمان (بساط آراستن) است کہ گذشت بزیادتِ کلمۂ بر بر مصدر آراستن و سند این ہم ہمدرانجا مذکور (اردو) دیکھو بساط آراستن۔

بساط بر چیدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کنند کہ برداشتن و طی کردن بساط باشد ہمان است کہ در (بر چیدن بساط) گذشت۔ (دانش مشہدی ع) بذوق آشتی از دوستان رنجید نمی دارد کہ بساط دوست داری چیدن و بر چیدن نمی دارد کہ اسناد ما واضح تر از این سند است (ظہوری ع) گو ملال دائمی از سینۂ ام بر چین بساط کہ بہر دلہا انبساط جاوداں آوردہ ام کہ (ولہ ع) کنجی نشین بساط بر چین کہ ہر چیز جز او زوال پذیر چین کہ (اردو) بساط لپیٹنا۔ دیکھو (بر چیدن بساط)

(۳۳۸۶) **بساط بر ہم پیچیدن** مصدر اصطلاحی مرادف (بساط بر چیدن) است سند این بر (بساط بہم پیچیدن) می آید (اردو) دیکھو بساط پیچیدن۔

(۳۳۸۷) **بساط بر ہم چیدن** مصدر اصطلاحی۔ مرادف (بساط بر چیدن) است کہ گذشت (ظہوری ع) تا بساط آرزوی وصل بر ہم چیدہ ام کہ آن سر و سامان ندارد بی سر و سامانِ تو تا

(اردو) دیکھو (بساط برچیدن)

(۳۴۸۸) **بساط برکید گره زدن** | مصدر اصطلاحی - تعریف این باشندش بر (بساط زدن) می آید (اردو) دیکھو بساط زدن۔

بساط پیچیدن | مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی نوردیدن بساط و مرادف جهان (بساط برچیدن) است (صائب ؎) مکن با خاکساران سرکشی در روزگار خط٭ که می پیچد بساط حسن را برهم غبار خط٭ مخفی مباد که سند صائب برای (بساط برهم پیچیدن) است که گذشت محقق هندنژاد از نزاکت کار نگرفت ولیکن این مصدر خلاف قیاس نیست معاصرین عجم بر زبان دارند (اردو) دیکھو (بساط برهم پیچیدن و برچیدن۔

(۳۴۸۹) (۱) **بساط جهان** | استعمال - هر دو مرکب اضافی

(۳۴۹۰) (۲) **بساط چمن** | است که از بساط جهان۔ جهان مراد است و از بساط چمن - چمن - امن هر دو در تشبیهات بساط داخل (صائب ؎) صائب چو در بساط جهان برگ عیش نیست٭ در داغ غوطه زن که گلستان کند ترا٭ (وله ؎) تقصیر ساده لوحی آئینهٔ دل است٭ نقشی گر از بساط جهان دلپذیر نیست٭ (وله ؎) حسن برشته کرد نگه را کند کباب٭ امروز در بساط چمن غیر لاله نیست٭ (اردو) (۱) بساط جهان (۲) بساط چمن - فارسی ترکیب کے ساتھ جهان اور چمن کو کہہ سکتے ہیں۔

بساط چیدن | مصدر اصطلاحی - بقول بحر عرض تجمل دادن و فرماید که بساط برچیدن بر عکس آن است (صائب ؎) چون غنچه این بساط که بر خویش چیده٭ تا میکشی نفس همه را باد برده است٭ (نظیری نیشاپوری ؎) حریف بین چه براحت بساط می چینند٭ زیر پای افلاک غافل افتاده است٭ (ظهوری ؎) گریهٔ خونین بساطی چیده در بازار شوق٭ می چکد یاقوت تر

از پنجۂ مژگان ما ؎ **مؤلّف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) دوکان لگانا۔ دوکان سجانا۔

(الف) **بساط خاک** اصطلاح۔ بقول بحر و (ملحقات برہان) و مؤیّد و ہفت و انند زمین باشد صاحب شمس ....

(ب) **بساط خاکی** را بہ ہمین معنی آوردہ (صائب ؎) من آن لعل گران قدرم بساط خاک را صائب ؎ کہ بوسہ دست خود ہرکس مرا از خاک برگیرد ؎ **مؤلّف** عرض کند کہ (الف) مرکّب اضافی است بہ اضافت تشبیہی (ب) مرکّب توصیفی است و کنایہ از زمین یعنی خاک ہمان است (اردو) بساط خاک بستر فارسی زمین کو کہہ سکتے ہیں۔ زمین دیکھو ارتا۔

بساط خانہ اصطلاح۔ بقول (خان آرزو در چراغ) و بقول بحر و انند بمعنی متاع خانہ (رضی دانش ؎) بساط خانہ چندان در رہ سیلاب اندازم ؎ باحسان می کنم از خود خجل غارتگر خود را ؎ **مؤلّف** عرض کند کہ مرکّب اضافی است بمعنی فرش خانہ و بہ سبیل مجاز بمعنی متاع خانہ مستعمل شد دیگر ہیچ (اردو) متاع خانہ۔ گھر کا اسباب۔ مذکّر۔

بساط خوبی استعمال۔ مرکّب۔ اضافی باضافت تشبیہی بمعنی خوبی کہ فارسیان خوبی را بہ بساط تشبیہ دادہ اند (انوری ؎) ما در ابر بساط خوبی تو ؎ عقل بر ہیچ گوشہ بنشاندہا (اردو) بساط خوبی۔ فارسی ترکیب کے ساتھ کہہ سکتے ہیں۔

بساط داشتن استعمال۔ بمعنی حقیقی است یعنی بساط در قبضۂ خود داشتن۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت (ابوالبرکات بیہقی ؎) فی کل منزل وارم و فی فرش و فی بساط ؎ فی زربنہ زر دارم و فی رحل و فی عطن ؎ (اردو) بساط رکھنا (حقیقی معنوں میں) فرش رکھنا۔

بساط در نوردیدن استعمال۔ صاحب آصفی

بساط در نوشتن ذکر این کرده از معنی ساکت
مؤلف عرض کند که در هر دو کلمه "در" زائد است و بمعنی حقیقی نوردیدن فرش و بساط مستعمل طالب آملی ؎) بساط عیش یاران در نور دید از طرب در خانه ها پشگون است ؛ (نظامی ؎) بر نشکستند هنوز این رباط ؛ در نوشتند هنوز این بساط
(اردو) فرش اٹھا دینا۔

بساط دست بر یکد گر زدن مصدر اصطلاحی
تعریف این باسندش بر (بساط زدن) می آید
(اردو) دیکھو بساط زدن۔

بساط روزگار استعمال - مرکب اضافی
باضافت تشبیهی - که روزگار باشد - فارسیان روزگار را به بساط تشبیه داده اند (صائب ؎) زور بازوی حوادث در بساط روزگار ؛ آنقدر باشد که صرف پیچ و تاب من شود ؛ (اردو) بساط روزگار فارسی ترکیب کے ساتھ کہہ سکتے ہیں نظم و

بساط رنجیدن مصدر اصطلاحی - مرادف بساط چیدن باشد که گذشت صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت و سند (دانش مشهدی) که او برای این مصدر مرکب پیش کرده همان است که بر (بساط خانه) بالا گذشت **مؤلف** عرض کند که درین سند (بساط خانه) بمعنی مال و اسباب خانه باشد و ریختن بمعنی افگندن مقصود ازین صراحت آنست که از سند بالا معنی (دکان چیدن) پیدا نیست (اردو) دیکھو بساط چیدن

بساط زدن مصدر اصطلاحی - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که از سند پیش کرده اش (۱) (بساط بر یکدگر زدن) پیدا است که بجایش گذشت و آن مرادف (بساط برچیدن) و نوردیدن بساط است (زلالی خوانساری ؎) بساط دست را بر یکدگر زد ؛ جگر را بر دم تیغ قدر زد ؛ واز همین سند (۲) (بساط دست بر یکدگر زدن) هم پیدا می شود که بجایش ذکر کرده ایم و این

کنایہ باشد از (باز ماندن از تدبیر و دست بر دست
نہادہ خاموش ماندن) (ا ر د و) (۱) دیکھو بساط
برچیدن (۲) ہاتھ پر ہاتھ رکھ کر بیٹھنا۔ بقول آصفیہ
خالی اور بیکار رہنا (حالی ؏) کماتے تھے دولت
جو دن رات بیٹھے ٭ وہ ہیں اب دھرے ہاتھ پر
ہاتھ بیٹھے ٭

(۳۳۹۴) (۱) **بساط زلف** | استعمال۔ سر چہار
(۳۳۹۵) (۲) **بساط زمانہ** | مرکب اضافی است
(۳۳۹۶) (۳) **بساط زمین** | کہ فارسیان باضافت
(۳۳۹۷) (۴) **بساط زندگانی** | تشبیہی استعمال این
کردہ اند واز (۱) زلف مراد است واز (۲)
زمانہ واز (۳) زمین واز (۴) زندگانی۔ سر چہار
را بہ بساط تشبیہ دادند (صائب ؏) خط عیان
شد تا بساط زلف او برچیدہ شد ٭ فتنہا بیدار
گردد چون علم خوابیدہ شد ٭ (انوری ؏)
بکام کام بساط زمانہ را بسپر ٭ کہ پای ہمت تو
چون فلک فلک سیر است ٭ (ولہ ؏)
روشنم شد کہ در بساط زمین ٭ نیک عہدی فرید بنیاد
خدای ٭ (صائب ؏) ہر کہ در مد نظر نازک
میانی نیستش ٭ در بساط زندگانی نیم جانی نیستش ٭
(ار دو) فارسی ترکیب ہے (۱) زلف کو (بساط
زلف) (۲) زمانے کو (بساط زمانہ) (۳) زمین
کو (بساط زمین) (۴) زندگانی کو (بساط زندگانی)
کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

بساط ساختن از رخسار | مصدر
اصطلاحی۔ بقول بحر و ملحقات برہان (۱) کنایہ
از سر بسجدہ گذاشتن و (۲) بمراقبہ رفتن۔ صاحب
ہفت ذکر (بساط سازی از رخسار) و صاحب
مؤید (بساط سازی بسر از رخسار) بمعنی امر
حاضرش کردہ اند و در نسخ قلمی مؤید لفظ (سر)
از بین خارج است **مؤلف** عرض کند کہ
غلطی کاتب مطبع نولکشور باشد و خلاف قیاس
ہم۔ مخفی مباد کہ در سجدہ رخسار متصل می شود
با فرش زمین گویا رخسار را فرش زمین قرار دادند

وہمچنین در مراقبہ چون میلان سر بسوی قلب می شود
گویا فرش رخسار است ازہمین عادت این
مصدر اصطلاحی قائم شد بہر دو معنی بالا۔
(اردو) (۱) سجدہ کرنا (۲) مراقبہ کرنا۔

بساط سپردن استعمال۔ صاحب
آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند کہ سپردن بمعنی حوالہ کردن آمدہ پس
معنی مجازی این گستردن بساط باشد (حسن
نیشاپوری ے) مقام عوانی گرفتہ نوا ئے ؎
بساط عنادل سپردہ عناکب ؎ (اردو) فرش
بچھانا۔

بساط سجدہ گستردن مصدر اصطلاحی (۲۳۴۹)
کنایہ باشد از سجدہ کردن وسند این از طالب
آملی بر (بساط گستردن) می آید موافق قیاس
است (اردو) سجدہ کرنا۔

بساط سوختن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض
کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی سوختن فرش و آتش
زدن در بساط (صائب ے) سوختن بساط ہستیم
ریخت بنای طاقتم ؎ چند پر از نفس دہم آہ
شکستہ پای را ؎ (اردو) فرش جلا دینا۔

بساط شطرنج اصطلاح۔ بقول انند
بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی عرصۂ شطرنج **مؤلف**
عرض کند کہ مرکب اضافی است مراد از بساطی کہ
برای بازی شطرنج درست کنند کہ دران شصت
وچار خانہ باشد یعنی از ہر جانب ہشت اعم از ینکہ
از کاغذ سازند یا پارچہ یا چوب وامثال آن۔
مہرہ ہای شطرنج را برہمین بساط قائم می کنند
ومی بازند (انوری ے) پیش شطرنجی تدبیر
چہ بر نطع امور ؎ از پی نظم جہان کرد بساط
شطرنج ؎ (اردو) بساط۔ بقول آصفیہ تذکیر
شطرنج کا کپڑا۔ وہ چیز جس پر شطرنج کے مہرے
رکھے جاتے ہیں۔ مؤلف عرض کرتا ہے کہ
(بساط شطرنج) بترکیب فارسی کہہ سکتے ہیں۔

(۲۰۲۹) (۱) **بساط عالم** | استعمال - هر سه مرکب
(۲۰۳۰) (۲) **بساط عشق** | اضافی است باضافت
(۲۰۳۱) (۳) **بساط عیش** | تشبیهی که فارسیان عالم
و عشق و عیش را تشبیه داده اند با بساط (ضا
طب) سیر چشمی در بساط عالم ایجاد نیست ؎ از نشه
را گوهر گهر را بشته اینجا می خورد ؏ (ظهوری ؏)
از هر دو تا خت کینه نکردند گنج سور ؏ تا بر بساط
عشق قماری نکرده اند (وله ؏) بساط خورده
عیش از بزرگان ؏ دماغ چیدن و بر چیدن نم
نیست ؏ (اردو) فارسی ترکیب سے عالم
کو (بساط عالم) اور عشق کو (بساط عشق)
اور عیش کو (بساط عیش) کہہ سکتے ہیں - مذکر۔
بساط فلک | اصطلاح - بقول ضمیمۂ
برہان و بحر و ہفت و مؤید کنایه از کرهٔ زمین
است **مؤلف** عرض کند که مرکب اضافی
است و موافق قیاس - محقق مباد که آنچه
زمین را (بساط زمین) گویند باضافت تشبیهی
است که بساط زمین - زمین باشد و (بساط خاک)
کنایه از زمین و در اینجا اضافت تشبیهی نیست بلکه
فلک را که در اطراف زمین است مکانی قرار
داده زمین را بساط و فرش او قرار داده اند
و این کنایه باشد (اردو) زمین - مؤنث -
(۲۰۳۲) **بساط کردن** | استعمال - بمعنی حقیقی فرش
کردن است (صائب ؏) بر آستان تو نقش
مراد فرش شود ؏ بساط خود اگر از بوریا توانی
کرد ؏ (اردو) فرش کرنا -
(۱) **بساط کشادن** | مصادر اصطلاحی -
(۲) **بساط کشیدن** | هر دو بمعنی فرش
کردن است موافق قیاس - صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت (طالب آملی ؏)
لبم چون بساط شکایت کشاید ؏ توان در درفت
انا دای کلام ؏ (خسرو ؏) در ره بساط
لعل زخون جگر کشم ؏ کان نازنین چو سرو خرامان
رسیدنی است ؏ (ظهوری ؏) بساط خویش

بصحرا اگر کشند در عشق ؎ ہزار سینہ فزون لالہ زار
می بازد ؎ مخفی مبادکہ کشادن بمعنی باز کردن
است و کشیدن بمعنی حرکت دادن و این ہر دو
آئین فرش کردن است کہ بساط را برای گستردن
می کشانید و می کشند پس این کنایہ باشد۔
(اردو) فرش بچھانا۔ فرش کرنا۔

(۳۴۰۳) (۱) **بساط کمال** استعمال۔ فارسیان
(۳۴۰۴) (۲) **بساط گداز** کمال و گداز را بہ بساط
تشبیہ دادہ اند و ہر دو مرکب اضافی است
بہ اضافت تشبیہی (انوری ؎) زمان وزمین
با بساط کمالت ؎ چو خورشید بالا و پہنا گرفتہ ؎
(ظہوری ؎) غازی آنانکہ در بساط گداز ؎
سینہ کمنت در غزا ندہند ؎ (اردو) فارسی
ترکیب ہے (۱) بساط کمال۔ کمال کے لئے اور
(۲) بساط گداز۔ گداز کے لئے کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

بساط گستردن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ بمعنی حقیقی فرش کردن است (طالب آملی
؎) بساط سجدہ از بیرون در بر خاک رہ گستر ؎
بس است ای جبہہ بر تصدیع دادی آستانش
را ؎ مخفی مبادکہ از ہمین سند مصدر (بساط سجدہ
گستردن) بمعنی سجدہ کردن پیدا می شود و آنہا
کنایہ باشد کہ بجایش گذشت (اردو) فرش
بچھانا۔ فرش کرنا۔

بساط گل فروشان اصطلاح بقول
بہار و بحر و انند پارچہ کہ گل فروشان در دکانہا
بر سر تختہ چوبی گستردہ و آب بران زدہ گلہا را
بران می گذارند تا زہ و پژمردہ نشوند (میرزا
رضی دانش ؎) چنین صبح بہار بادہ نوشان ؎
کفل روی بساط گلفروشان ؎ مؤلف
عرض کند کہ مرکب اضافی است و اصلاً تخصیص
پارچہ نیست معاصرین عجم با با اتفاق دارند کہ
ہمان تختہ گل فروشان است کہ گلہا برای بیع
بران کشند و آن را از آب تر دارند (اردو)

گل فروشوں کے دوکان کا وہ تختہ جس پر
پھول بغرض فروخت رکھتے ہیں۔ مذکّر۔

بساط گیتی استعمال۔ مرکّب اضافی است
باضافت تشبیہی۔ فارسیان گیتی را با بساط تشبیہ
دادہ اند مرادف بساط جہان و بساط عالم کہ
بجایش گذشت (انوری ے) انوری بر بساط
گیتی کیست؟ کہ انا باختہ ہمی ماند؟ (اردو)
فارسی ترکیب سے بساط گیتی۔ دنیا کو کہہ سکتے
ہیں۔ مذکّر۔

بساط مقراضی اصطلاح۔ بقول ضمیمہ
برہان بساطی باشد کہ آنرا بامقراض بریدہ
وبطرح دوختہ باشند بہار بحوالۂ ملحقات گوید
و صاحب بحر نقاش کند کہ بساطی منقّش را نام
است کہ بمقراض تراشیدہ و بطرح دوختہ
باشند صاحبان ہفت وانند و مؤیّد ہم ذکر
این کردہ اند **مؤلّف** عرض کند کہ مرکّب
توصیفی است و ما این بساط را دیدہ ایم کہ
پارہ ہای پارچہ رنگارنگ را از مقراض بریدہ
باہم بآئین نقش ونگار می دوختند وقالین نما
وشی بنظر می آمد کہ خیلی خوشنما بود حالا فروغ
صنعت این نقش ونگار را در بافت قائم
می کند و بساط مقراضی را الوداع گفتہ اند
(اردو) وہ فرش جس میں رنگ برنگ کپڑوں
کو قینچی سے کتر کر اس طرح سیا جاتا تھا کہ اس میں
مثل قالین کے بیل بوٹے ہوتے تھے اور اب
یہ نقش ونگار خود بافت میں ہوا کرتا ہے مذکّر

بساط ناز استعمال۔ مرکّب اضافی است
بہ اضافت تشبیہی۔ فارسیان ناز را بہ بساط تشبیہ
دادہ اند کہ بساط ناز۔ ناز باشد وبس۔
(ظہوری ے) خوش بساط ناز در بازار عجز
چیدہ بود؟ باز خواہد چید فی تقریب برچیدن
نداشت؟ (اردو) بساط ناز۔ بترکیب
فارسی کہہ سکتے ہیں۔ مذکّر۔

بساط نوردیدن استعمال بمعنی حقیقی

است یعنی تہ کردن بساط۔ معاصرین عجم این را بر زبان دارند و صاحب جامع اللغات ہم ذکر این کردہ (اردو) بساط لپیٹنا۔ فرش اٹھانا۔

بساک بقول سروری و جہانگیری و ناصری و جامع بسین مہملہ بروزن ہلاک تاجیکہ از ریاحین کنند و در روز عشرت و دامادی بر سر نہند (شمس فخری ع) ہچو خاک جناب شاہجہان از خاک پایت مراست تاج بساک (استاد ابوالفرج ع) ہمہ امیدش آنکہ خدمت او بسر بر نہند ز بخت بساک صاحب برہان فرماید کہ بابای فارسی ہم می آید صاحب تحقیق الاصطلاحات فرماید کہ در ہندی آنرا مور گویند و در ہند والا رائج است۔ خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید کہ این رسم در ہندوستان بکتخدائی مخصوص کہ روز دامادی از برگ خرما تاج مانندی ساختہ بر سر گذارند و گاہی از کاغذ وغیرہ نیز سازند و فرماید کہ این در ملک شرقی روئیہ ہند مرسوم **مؤلف** عرض کند کہ بساکہا بقول ساطع در زبان سنسکرت بکسر منزل شانزدہم را گویند از منازل قمر پس عجبی نیست کہ فارسیان از ہمین لغت سنسکرت بحذف دو حرف آخرہ این اسم جامد را بمعنی خاص وضع کردہ باشند واللہ اعلم (اردو) وہ تاج جو ہندوستان میں ہنود دولہا دولہن کے لئے کاغذ وغیرہ سے بناتے ہیں جس کو سہرے اور پھولوں سے آراستہ کرتے ہیں۔ فارس میں جشن کے دن ایسے تاجوں کا استعمال ہوتا تھا صاحب ساطع نے مور پر فرمایا ہے۔ ہندی میں سہرے کو کہتے ہیں۔ صاحب آصفیہ نے (مَوْر) پر لکھا ہے۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ مکٹ۔ تاج۔ افسر۔ دیہیم۔

بسالت کردن استعمال۔ بقول صاحب مؤید بمعنی سودن۔ دیگر کسی از محققین فارسی

زبان ذکر این نکرد وجهش است که سند استعمال پیش نه شد **مؤلف** عرض کند که بسالة
در عربی زبان بقول منتخب بالفتح بمعنی دلیری کردن است نمی دانیم که صاحب مؤید الفضلا
برای تائید فضلا این معنی خلاف قیاس را از کجا پیدا کرد مشتاق سند می باشیم که سودن
بقول بحر در فارسی زبان بمعنی مساس کردن وسائیدن وریزه کردن وکهنه ساختن
وشدن وبدست وپای مالیدن وآس کردن وصلایه نمودن عطر وگیاه می آید پس
ازین مصدر مرکبه معنی سودن اصلا پیدا نمی شود خیال ما قرین بقیاس است که (بساله
کردن) که بهمین معنی می آید کاتب مؤید آنرا به تحریف (بسالت کردن) نوشت ودر صحت
(بساله) هم گفتگو است که هما نجا بحثش کنیم (اردو) دیکھو بساله کردن -

بساله کردن مصدر اصطلاحی بقول
ملحقات برهان وبحر بمعنی سودن وصلایه کردن
مؤلف عرض کند که (بسالة) در عربی
زبان به تای مدوّره بمعنی دلیری کردن آمده
کذا فی المنتخب وبه های هوّز در آخرش لغتی
نیست ودر فارسی زبان هم نیامده وساله بدون
موحّده بقول برهان در فارسی لشکری را گویند
که در پس سر قلب نگاه دارد وسال در فارسی
بقوله حرکت یک دوره که آفتاب از نقطهٔ اوّل
برج حمل تا نقطهٔ آخر برج حوت - پس
خیال ما جزین نیست که فارسیان از لفظ
سال بزیادت موحّده زائد در اوّلش و
های هوّز پنجم در آخرش وترکیب آن با مصدر
کردن مصدری وضع کردند بمعنی سودن
مخفی مبادکه معنی لفظی این حرکت کردن و
سودن مجاز آن باشد والله اعلم
(اردو) دیکھو سودن -

بسامان بردن مصدر اصطلاحی -

بردن کسی با ساز و سامان (انوری ے) از سر زلف تو سامان رہائی نبود ٭ ہیچ دل را کہ ہمی سمت بہ سامان ببرد ٭ (اردو) ساز و سامان کے ساتھ لے جانا۔

بسامان پرسیدن | مصدر اصطلاحی

بقول بہار و انند بطرز دلخواہ پرسیدن (خواجہ شیراز ے) بسامانم نمی پرسی نمیدانم چہ سر داری ٭ بدرمانم نمی کوشی نمیدانی مگر دردم ٭ و بحوالہ سراج المحققین (کہ مقصودش از صاحب سراج است) می فرماید کہ غالباً (زسامانم) بہ زای تازی باشد چرا کہ صلہ پرسیدن ہمی می آید و این ترجمہ متن باشد **مؤلف** عرض کند کہ آفرین بر سراج المحققین خوب صراحتی کردہ است تا حقیقت جویان زای ہوز را زای فارسی دانستہ در غلط نیفتند و ترجمہ متن ہم ضرور بود تا زای ہوز را فارسی دانان ترجمہ علی ندانند وای برو و برما کہ از بیان بلیہ کار گرفت و گرفتیم۔ مخفی مباد کہ درینجا ہیچ چیزی لائق بیان نیست جز این کہ موحدہ بمعنی از باشد و معنی این دریافت احوال کردن است و بس (اردو) حالت دریافت کرنا۔ دریافت حال کرنا۔

بسامان شدن | مصدر اصطلاحی ساز و سامان کردن است (انوری ے) روز دو از عشق پشیمان شوم ٭ توبہ کنم باز بسامان شوم ٭ (اردو) ساز و سامان کرنا۔

بسان | بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح بمعنی مانند و مشابہ و فرماید کہ این یکی از حروف تشبیہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ حیف است از ترک محققین کہ ہیچو کلمہ معروف را ترک کردہ اند بخیال ما مزید علیہ سان است کہ بہ ہمین معنی بجایش می آید و موحدۂ اوّل زائد فرق استعمال در سان و بسان ہمین قدر است کہ سان در آخر کلمہ می آید چنانکہ (از پن سان)

وبسان در اوّل کلمه مضاف واقع میشود چنانکه (بسان او) (عرفی ؎) گراز باد خلاف
آتش قهرش علم گیرد ؎ بر اندام فلک هر مو بسان خیزران بینی ؎ (اردو) مثل ـ مانند ـ

بسانج | بقول جهانگیری با اوّل مفتوح و بقول برهان به نون بر وزن ایارج گیاهی
است که بر هیأت هزار پای باشد و بر پوست آن گرها بود و رنگش بر ونانس ماند و چون
او را بشکنند در ونش زرد بود ـ صاحب جامع هم ذکر این کرده صاحب ناصری بذکر
این فرماید که اصح بسابنج است و بسفایج معرّب آن اصل اسم او (بس پایه) یعنی بسیار
پایه و گوید که این خطای برهان است که بسانج بر وزن ایارج ـ نوشته صاحب محیط
ذکر این نکرده و بر بسفایج فرماید که معرّب (بست پایه) فارسی است و گویند که اسم سریانی
است و گویند یونانی و بحواله صاحب صیدنه گوید که بسفایج اسم رومی است و بلغت
بربری (بشنان) و بیونانی (بولوخودیون) بمعنی بسیار پای و (بولوذیون) و (فولودین)
و (قولوفوذیون) و (قمی) و بسریانی (قولوقندون) و (فولوس) و بلغت مصری
(اشبتون) و بعربی (اخراس الکلب) و (کثیر الارجل) و (ثاقب الحجر) و (نشیمز) نیز
گویند و در مصر معروف به (اشتران) و بهندی (کهنگالی) و آن بیخی است یا چوبی
ذی شعب مثل حیوانی که بفارسی چلپاسه مشهور است بالجمله گرم در دوم و خشک در سوم
مقوّی قلب و مفرّح بالعرض بجهت استفراغ مواد سوداوی از قلب و دماغ و جمله
بدن و منافع بسیار دارد (الخ) **مؤلّف** عرض کند که بسفایج بتشانی ععنی نون در
برهان بجایش می آید ولیکن در انجا اشاره این نشد صاحب ساطع بر کهنگلی گوید که ترجمه هندی

بسفایج است و آن داروی است آنچه صاحب ناصری بسانج را تحریف برهان خیال می کند
ما آنرا درست ندانیم از اینکه صاحب جهانگیری هم ذکرش کرده و صاحب جامع که از اهل
زبان و معتبر تر از صاحب ناصری است این را آورده و آنچه صاحب ناصری اصل
(بسپایج) (بس پایه) قرار می دهد علیتی نیست که های هوز بجیم بدل شود چنانکه ماه و ماج
پس چه عیب است که بسانج را مخفف و مبدل (بسپایج) گیریم که موحده حذف شد و تحتانی
بدل شده بنون چنانکه آونج و اونج و چه خطا شد که صاحب برهان ذکر نعتی کرد که صاحبان
جهانگیری و جامع هم ذکرش کرده اند ـ اسم جامد فارسی زبان است و بس ـ مخفی مباد که بسپایج
بسجایی خودش می آید و (بہپت مایہ) هم ولیکن قیاس ما اول الذکر را پسند میکند و صراحت
ماخذ هر یکی بجایش کنیم (اردو) کھنگالی ـ کھنگلی ـ مؤنث ـ ایک دوا کا نام ہے جس کا
مشہور نام معلوم نہ ہو سکا سوا اس کے کہ صاحب محیط نے ہندی نام کھنگالی لکھا ہے
اور صاحب ساطع نے کھنگلی ـ

بسانی | بقول سفرنگ در هفدهمی فقره نامهٔ شت ساسان نخست ـ بکسر بای ابجد
و سین مهمله با الف و نون با تحتانی معروف بمعنی متکثره و بسیار **مؤلف** عرض کند که
بس بمعنی بسیار بجایش گذشت و الف و نون زائدتان در آخر اوست پس بسان مرید علیه
بس و تحتانی آخره را مجهول دانیم که یای وحدت است چنانکه بسیار و بسیاری ـ فارسیان
هر یکی یا را معروف خوانند از اینجاست که محقق مذکور صراحت تحتانی معروف کرده دیگر
هیچ (اردو) دیکھو بس ـ

بسانیج | بقول شمس ہمان گیاہی کہ ذکرش بر بسانج گذشت **مؤلف** عرض کند کہ محقق بی تحقیق حلیۂ لفظ را بیان نکرد عجبی نیست کہ کاتبش تحتانی بر لغت بسانج زیادہ کردہ باشد کہ گذشت یا بساہیج را کہ بہ تحتانی عوض نون می آید بزیادت نون نوشت کہ تحریف کتابت در قلم اوست دیگر کسی از اہل تحقیق ذکر این نکردہ وحقیقت این بالمعنی بر بسانج گذشت (اردو) دیکھو بسانج ۔

بسانیدن | بقول شمس بفتح ہاب کردن **مؤلف** عرض کند کہ این مصدر لیست قائم کردۂ صاحب شمس بدون حوالہ وسند کہ محققین مصادر فرس ازین ساکت ومعنی بیان کردۂ او غیر صحیح ولغو کہ ہاب کردن چیزی نیست وہاب ہم در السنۂ فارسی وعربی یافتہ نمی شود جز این کہ صاحب انند بر ہاب گوید کہ زجری است اسپ را اگر بر بنای قیاس این را قائم کنیم بمعنی مشابہ کردن باچیزی درست می شود چرا کہ بسان بمعنی مثل و مانند بجای خود گذشت مذکور شد وتحتانی معروف با علامت مصدر دن موافق قاعدۂ فارسی است ولیکن بدون سند استعمال این را تسلیم نہ کنیم (اردو) ناقابل ترجمہ ۔

بساوند | بقول سروری بہ سین مہملہ و واو بر وزن دماوند (۱) بمعنی قافیۂ شعر باشد (لبیبی ؎) ہمہ باد و ہمہ خام و ہمہ سست ٭ معانی بازگونہ با بساوند (۲) صاحب برہان ذکر معنی بالا گوید کہ (۲) ہر دو چیز کہ با یکدیگر مناسبتی داشتہ باشد صاحب ناصری بر معنی اوّل قناعت کردہ گوید کہ چون در دنبال شعر است پساوند بہ بای فارسی گفتن بہتر است صاحبان جامع ومؤید باتفاق برہان ذکر ہر دو معنی کردہ اند وصاحب

قدائی کہ از علمای معاصر عجم بود بر معنی اوّل قانع وگوید کہ با بای فارسی ہم آمدہ ۔ خان آرزو در سراج بذکر قول برہان می فرماید کہ رشیدی بہ بای فارسی تحقیق کردہ و معنی ترکیبی این نسبت بتآخر دارد چہ (اوند) کلمۂ نسبت است وگوید کہ ببای فارسی مناسب است و بمعنی بس کن و کافی نیز درست بیشود الاّ آنکہ بمعنی اوّل درست تر است لیکن تغلیط ثانی بی جاست (انتہیٰ) **مؤلّف** عرض کند کہ (پساوند) کہ بہ بای فارسی می آید اصل است و این مبدّل آن بہ تبدیل بای فارسی بعربی چنانکہ اسپ و اسب و معنی حقیقی (پساوند) پس آئندہ یعنی چیزی کہ پس ردیف می آید و کنایہ از قافیہ و معنی دوم مجاز آن کہ چنانکہ قافیہ با ردیف تعلّق و مناسبت دارد ہر دو چیز بایکدیگر مناسبت دارندہ را ہم فارسیان بدین اسم خوانند ۔ مخفی مباد کہ آوند کلمۂ نسبت نیست چنانکہ خان آرزو نوشتہ بلکہ مبدّل و مخفّف (آیندہ) کہ اسم فاعل مصدر آمدن است و (آیند) مخفّف آن و (آوند) مبدلش کہ تحتانی بہ واو بدل شود چنانکہ انگیل و انگول ۔ الف ممدودہ در ترکیب بہ مقصورہ بدل شد و انچہ صاحب ناصری (دنبال شعر) را ذکر کردہ نسبت آن عرض بیشود کہ قافیہ دنبال ردیف می آید نہ دنبال شعر و انچہ خان آرزو معنی (بس کن و کافی) را ذکر کند آن متعلّق بمعنی ششم لفظ بس است کہ ہیچ تعلّق با این ندارد و فتأمّل ۔

(اردو) (۱) قافیہ ۔ بقول آصفیہ ۔ عربی ۔ اسم مذکر ۔ لغوی معنے پیچھے چلنے والا ردیف سے پہلے کا لفظ (۲) وہ دو چیزیں جن میں باہم مناسبت ہو ۔ مؤنث ۔

بسایہ گریختن استعمال ۔ خود را در سایہ	آوردن و از تمازت آفتاب محفوظ شدن ۔

(صائب ۵) در آفتاب قیامت چه کار خواهی کرد ۞ اگر بسایه گریزی ز آفتاب این جا ۞

(اردو) سائے میں بھاگنا - جانا - دھوپ سے بچنا -

بسابس اصطلاح - بقول مؤید در زبان فارسی بالفتح (۱) سخن های باطل و (۲) جای خالی را گویند ما این لغت را غیر از نسخهٔ مطبوعه در دیگر نسخ قلمی نیافتیم خیال ما همین است که همان بسباس است که می آید - تصرف مطبع موحدهٔ سوم را زیاده کرده است دیگر هیچ ولیکن عجب آنست که هم او بسباس را هم بمعنی هرزه و بمعنی قائم کرده و بسابس هم به همین معنی گذشته است جا دارد که تصرف دران خیال کنیم (اردو) دیکھو بسباس -

(الف) **بسباس**
(ب) **بسپاسا**
(ج) **بسباسه**

الف - بقول برهان بر وزن کرپاس (۱) هرزه و بمعنی را گویند و فرماید که (۲) در عربی (بزباز) را گویند (حکیم مختاری ۵) بسر من که چون بخوانی شعر ۞ این بدل برنویسی از قرطاس ۞ ای گران جان قلتبان بس بس ۞ زین فضولی و حکمت بسباس ۞ جهانگیری و جامع ندکر این می فرمایند که در عربی بزباز را گویند صاحبان ناصری و رشیدی و سروری و مؤید هم ذکر معنی بالا کرده اند خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا گوید که دوای خوشبو و لغت عربست - معرب بزباز و (ب) بقول برهان بسین دوم بالف کشیده بسریانی نوعی از حرمل عربی است و آن دوائی باشد که برگ آن مانند برگ بید بود ولیکن کوچک تر از آن و گل آن مانند یاسمن سفید و خوشبو صاحب ناصری گوید که بپارسی صندل دانه و بعربی حرمل نام دارد و اصل این لغت سریانی است و (ج) بقول صاحب سوار السبیل نوعی از حرمل و بفارسی برآزبانه و بقول غیاث

معرب بزباز و بهندی جاوتری باشد **مؤلف** عرض کند که (بساباس) بمعنی اوّل بجایش گذشت و صراحت ماخذش هم همدر انجا کرده ایم واین قلب بعض است وبس که الف سوم بساباس موخر شد و موحدهٔ چهارمش مقدم و صاحب محیط برمعنی دوم (الف) گوید که اسم مغربی بادیان است وهم فنجنگشت را مانند. ماعرض می کنیم که بادیان بجایش مذکور شد و بر (اقومار قون) صراحت کامل گذشت وهمدر انجا اشارهٔ بساباس هم کرده ایم که رازیانه هم نام دارد باقی حال این لغت مغربی است نه فرس و ذکر فنجنگشت بر اثلق و ارند گذشت که ورای بادیان است حالا عرض می شود نسبت (ب) که بقول صاحب محیط لغت عربست که بشامی ورکیه و بیونانی ماقن و لائن والماقن و الائن. و برومی عوسپا و قرسیا و بفارسی بزباز و چارکون و بهندی جاوتری گویند و ما اشارهٔ این برمعنی اوّل (بزباز) و صراحت کافی برانگدان کرده ایم و متحقق است که این هم لغت فارسی نیست و نسبت (ج) عرض می شود که همان (ب) باشد که الف آخر بدل شده به های هوز چنانکه یاسا و یاسه و ذکر رازیانه بر اقومارقون گذشت که مرادف معنی دوم انگدان است دیگر هیچ و اینقدر متحقق که این هم لغت فارسی نیست (اردو) (الف) (۱) دیکھو بساباس کے پہلے معنے (۲) دیکھو اقومارقون۔ بادیان اور اثلق بر ارند (ب) اور (ج) دیکھو انگدان کے دوسرے معنے

بساتج این همان است که ذکر این معه صراحت ماخذ بر بساتج مذکور شد (اردو) دیکھو بساتج

بسجه بقول مؤید یعنی قصد و اراده کند و کارسازی و استعداد نماید **مؤلف** عرض کند که موضوع صاحب مؤید الفضلا با کتابت مطبع نولکشور جمع شده متقاضی آنست که محققین در دریافت حقیقتش جگر کاوی کنند و شک نیست که فضلا این را در یابند حقیقت

جویان کم سواد در بحر مغالطه غوطه ها خورند ہمانا این نسخهٔ ایست مؤیّد الفضلا۔ قیاس می خواہد
کہ صاحب مؤیّد بسنجد را به نون سوم قائم کرده کاتب مطبع نون سوم را بموحّده بدل کرده بسنجد
به نون سوم ہم در نسخ قلمی مؤیّد یافته نمی شود پس عجبی نیست که این لغت از اضافهٔ مطبع
باشد و ضرورت نداشت که آنرا قائم کنند و بشکل اسم جامدی بیان کنند زیرا که اصل این
سنجد است و موحّدهٔ اوّل زائد و سنجد مضارع مصدر سنجیدن که بجایش می آید۔ آری
این بهترین تائید فضلاست که از مضارع خبردار نشوند و این بدترین کار محققین است
که مشتقات مصادر را بصورت اسم جامد ذکر کنند (اردو) دیکھو سنجیدن یہ اس کے تمام
معنوں کے ساتھ مضارع ہے۔

بسپل | بقول شمس در فارسی زبان بقیهٔ شراب شب است **مؤلف** عرض کند که غیر
از این محقق بی تحقیق دیگری ذکر این لغت نکرد و این بدین معنی لغتی در فارسی و عربی و ترکی
یافته نمی شود سند استعمال پیش نه شد معاصرین عجم بر زبان ندارند۔ اعتبار را نشاید (اردو)
رات کی بچی ہوئی شراب پیوشش۔

بس بودن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند که بمعنی کافی بودن است و سندی
که پیش شده است برای (بس باشیدن)
(ذوقی اردستانی ۵) من چراغم کشتنم را
حاجت زنجیر نیست ؛ می توان افشاند دامانی که
بس باشد مرا ؛؛ (اردو) بس ہونا ۔ کافی ہونا۔

بسبیل استمرار | بقول صاحب روزنامہ
بحوالہ سفرنامہ ناصرالدین شاہ قاجار
بمعنی علی الدوام **مؤلف** عرض کند که

موافق قیاس و مرکب فارسی زبان است از لغات عربی (اردو) علی الدّوام دیکھو بر دوام۔

بسپاتج بقول سروری بالفتح مرادف بسپایه که می آید و بسپانج که گذشت **مؤلف** عرض کند که مبدّل بسپایه که های هوّزش به جیم عربی بدل شد چنانکه ماه و ماج (اردو) دیکھو بسپایه۔

بسپایه بقول برهان و ناصری و جامع و سراج و رشیدی با بای فارسی بر وزن همسایه همان که معرّب آن بسفایج است **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت این بر بسپانج بیان کرده ایم معنی لفظی این چیزی که پای بسیار دارد کنایه از گیاهی و این اصل است و بسانج و بسپانج و بسپایج و بسفایج همه مبدّل این (اردو) دیکھو بسانج۔

بسپوز بقول سروری بسین مهمله و بای فارسی بر وزن بهوز امر باشد بفرو بردن و بسپوزیدن (سوزنی ؏) ولی را گاه نه برگاه بنشان ؛ عدو را چاه کن در چاه بسپوز ؛ **مؤلف** عرض کند که سپوزیدن مرادف سپوختن مصدریست که بجایش در ردیف سین مهمله می آید و جز این نیست که بسپوزیدن ـ مزید علیه آنست بزیادت بای موحّدهٔ زائد در اوّلش و همچنین بسپوز مزید علیه سپوز که امر حاضر سپوزیدن است ـ صراحت ماخذش همدر انجا کنیم و درینجا همین قدر کافی است که ترک این بر بیان تفوّق داشت (اردو) دیکھو سپوزیدن یہ اس کا امر حاضر ہے بای زائد کے ساتھ۔

بست بقول جهانگیری و برهان و ناصری و جامع با اوّل مضموم (۱) گلزار و (۲) جای را گویند که میوهٔ خوشبو در انجا بسیار باشد مرادف بسد و بستان ـ خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل و دوم فرماید که معلوم می شود که معنی بو را در کلمهٔ بوستان دخلی است یعنی جائیکه در ان

بوی گلها و میوه ها باشد پس این عام تر بود از گلستان و مرادف باغ بود که شامل گل و میوه
است و نسبت بسد بدال فرماید که مبدل آنست دلالت دارد که الف و نون بستان از اصل
کلمه نیست درین صورت بست و بستان از عالم شاد و شادان خواهد بود که الف و نون
مزیده محض پس لفظ بوستان علیحده است مرکب از بو و ستان از عالم گلستان و سنبلستان
و لفظ بستان علیحده و معرب همین است که بساتین جمع آن است و فرماید که هذا
نهایة التحقیق بحد لا مزید علیه مؤلف عرض کند که محقق با نام و نشان
پی بحقیقت نبرده و بر معنی (بحد لا مزید علیه) غور نکرده. ضرورت نداشت که از نیقدر
مبالغه کار گیرد حالا عرض می شود از تحقیق مزید که اصل این بوستان است که از کلمهٔ بو و ستان
مرکب باشد بو بمعنی اوست که شمیم باشد و ستان بقول برهان جای انبوهی و بسیاری چیزها
چنانکه شبستان و گلستان و بوستان و بوستان کنایه است از باغ و بستان مخفف
آن بحذف واو چنانکه هوشیار و هشیار و الف و نون این اصلا از عالم شادان نیست
که در شادان و آبادان الف و نون زائد تان است و در ستان الف و نون اصلی است
اگر این هر دو را زائد تان گیریم بعد از انکه آنرا دور کنیم مجرد سین مهمله چیزی نیست و تعریفی
که در معنی ستان بالا گذشت شامل است بر مجموعهٔ لفظ ستان بالجمله چون متحقق شد که
بستان مخفف بوستان است پس بست را مخفف بستان گیریم که الف و نون آخر از بستان
حذف شده بست باقی ماند و معنی دوم حقیقی است یعنی جائے که دران خوشبو بکثرت است
و کنایه از باغ پس میوه را ازین معنی حقیقی هیچ تعلق نیست محققین بالا اینها و اقفیت ماخذ ذکر

میوه ہم کرده اند۔ مخفی مبادکہ مجرد بو در اصطلاح فرس بمعنی خوشبو مستعمل است بر سبیل مجاز
وہمین است استعمال معاصرین عجم وچون با لفظ خوش یا بد استعمالش کنند لفظ بو در اینجا تعمیم
وارد۔ باقی حال ہمین است حقیقت این لفظ باعتبار ماخذ موافق قیاس ومحاوره واستعمال ہمین حقیقت
بود پیان پیہ تحقیق خان آرزو و دعوای آخرش که در عربی زبان می کند غور کنند۔ واگر بر عکس این
ماخذ رویم وتحقق می شد که بُست بالضم اسم جامد فارسی زبان بمعنی باغ است اندر ان صورت
می گفتیم که بستان بزیادت الف ونون زائد تان مزید علیه آنست وبزیادت واو بوستان
مزید علیه مزید علیه ولیکن معاصرین عجم می فرمایند که بست بمعنی باغ اسم جامد فارسی زبان
نیست بجز آن که شعرا از بستان تخففش استعمال کرده اند وہمین پسند قیاس است ولیسند ہمین
معنی که به دال مہملہ می آید مبدل این که فوقانی بدال بدل شود چنانکه زرتشت وزردشت
وانچه بستان در عربی مستعمل شد معرب بستان فارسی است (اردو) (۱) باغ۔ مذکر۔ بگیچہ۔
باغ (۲) وہ جگہ جہاں خوشبو کثرت سے ہو۔ مؤنث۔

(۳) بُست۔ بقول برہان وناصری وجامع بضم اول وسکون ثانی وفوقانی نام ولایتی
مشہور صاحب ناصری صراحت مزید کند که این ولایت در خراسان واقع واز اینجاست
ابوالفتح بستی وزیر سلطان محمود (انوری ؎) مه ار پخته شد گرنی نی پا نه تو در بصره نه
من در بست ؎ مؤلف عرض کند که بها دارد که نظر به شادابی این مقام آن را به بست موسوم
کرده باشند والله اعلم (اردو) بُست۔ خراسان میں ایک ولایت کا نام ہے۔ مؤنث۔

(۴) بُست۔ بقول برہان وناصری وجامع بالضم نام قلعه ایست مشہور صاحب ناصری

صراحت مزید کنند که در خراسان است (فرخی - ع) بد و بخشید مال وخطهٔ بست را خان آرزو در سراج گوید که این قلعه در نواح قندهار واقع و فرماید که درین قلعه هم میوه های خوشبو وگلهای خوب باشد **مؤلف** عرض کند که جا دارد که همین باشد وجه تسمیهٔ این مگر قیاس ما تقاضای آن می کند که این را بالفتح دانیم و متعلق قرار دهیم با معنی ششم که می آید - استعمال این بالضم تصرف محاوره بیش نیست **(اردو)** ایک قلعه کا نام بُست ہے جو خراسان میں واقع ہے - مذکر -

(۵) بست - بقول ناصری بالکسر نام دیهی است بگردستان سنه ار دلان **مؤلف** عرض کند که جا دارد که وجه تسمیهٔ این هم همان باشد که ذکرش بر معنی سوم کرده ایم اندرین صورت کسر اوّل تصرف محاوره باشد - **(اردو)** بست - فارسی زبان میں ایک دیہہ کا نام ہے جو گردستان میں واقع ہے - مذکر -

(۶) بست - بقول برهان و ناصری بفتح اوّل ماضی بستن خان آرزو در سراج بذکر این معنی گوید که مصدر آن نیز چنانکه بند و بست **مؤلف** عرض کند که حاشا که مصدر باشد بلکه اسم مصدر است و مصدر بستن وضع شد از همین اسم که علامت مصدر تن در آخرش زیاده کرده اند و معنی حقیقی همان سدّ است که می آید و آنچه بر معنی هفتم این صراحت مزید می شود بر سبیل مجاز است و بس **(اردو)** سد بقول آصفیه عربی - اسم مذکر - اوٹ - پرده - دیوار - روک - دو چیزوں میں حائل اور مانع چیز -

(۷) بست - بالفتح بقول برهان بمعنی سد و بقول سروری سد نمودن و فرماید که درین زمان اصطلاح شده که مردی که از بیم با صطبل بادشاه گریزد یا در مرقد امام زاده پناه برد

بنشینند تا بتحقیقت امر او برسند؛ گویند بست نشسته ؛ صاحب جامع فرماید که سند پیش نهر و آستانه
گوید که بر در مزار حضرات بفاصله یک کرده کما بیش از جهت منع در آمدن دواب چوب بست
کنند هر گنهگاری یا داد خواهی که درون بست در آید کسی مزاحم حال نتواند شد و خزینه مزارات
حضرات مقدسات بحمایت داد خواه فراهم آمده واد او را از بیداد گر ستانند و هم او گوید
که بجای چوب بست زنجیر هم کنند (شفیع اثر ؎) ز بست عشق اگر عاقلی میا بیرون ؛ حصار
عافیتی نیست بهتر از زنجیر ؛ صاحب بحر بذیل مصدر بستن ذکر این کرده ـ خان آرزو
در سراج گوید که این معنی متعلق بمعنی ششم است (محسن تاثیر ؎) دزدیدی ای نسیم چو از
کوی او غبار ؛ خود را به بست دیده ما میتوان فگند ؛ **مؤلف** عرض کند که قول خان آرزو
درست است معنی حقیقی این همان است که بر نشان ششم بست گذشت فارسیان بر سبیل مجاز
استعمال این بمعنی بالا کرده اند که همه متعلق به سد باشد یعنی آن حلقهٔ محدود را که در اصطبل شاهی
یا مزار بزرگان کنند سد نام نهادند و آنچه صاحب سروری این را بمعنی سد نمودن نوشته
تسامح اوست که این اسم مصدر است نه مصدر و نه حاصل بالمصدر (اردو) درگاه یا
یا طویلهٔ شاہی کے حصار محدود اور زمین محصور کو فارسیوں نے بست کہا ہے (چاردیواری) مؤنث
(۸) بست ـ بالفتح بقول برهان و ناصری و جامع بمعنی قسمت آبی که برزیگران در میان خود
کرده باشند صاحب ناصری صراحت مزید کند که گویند بستار آن بستن و گشادن آب
بوده خان آرزو در سراج ذکر این معنی کرده گوید که ظاهرا بر نسبت یعنی حصه رسد از همین معنی ماخوذ
است **مؤلف** عرض کند که (آب بستن در چیزی) بمعنی آب دادن و سیراب کردنش بجایش

گذشت واز ہمین اصطلاح فارسیان مجرد بست را بمعنی قسمت آبی استعمال کردند و انچہ (بر بست) بجایش گذشت از مصدر (بربستن) است کہ مزید علیہ (بستن) باشد و بربست را ازین ہیچ تعلق نیست (اردو) پانی کی تقسیم۔ مؤنث۔ جو کاشتکار بقدر ضرورت و بقدر گنجایش باہم کر لیتے ہیں۔

(۹) بست۔ بالفتح بقول برہان وجامع بمعنی کوہ صاحب بحر بذیل مصدر بستن ذکر این کردہ خان آرزو در سراج ہم مؤلف عرض کند کہ کوہ ہم مثل سدّ یست پس این ہم بمعنی ششم است وبس (اردو) کوہ۔ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ پہاڑ۔ جبل اچل۔ پربت۔ گر۔ وہ سنگلاخ قلعہ جو سطح زمین سے بلند ہو (ظفر ؎) تمام بادہ کشی خاک میں ملی ساقی پس اپنے حق میں یہ اک کوہ ہے گراں ٹوٹا۔

(۱۰) بست۔ بقول جامع و برہان بمعنی گرہ و عقدہ خان آرزو در چراغ گوید کہ انچہ صاحب برہان بدینمعنی نوشتہ تصحیف کرہ باشد مؤلف عرض کند کہ صاحب برہان اینمعنی را ورای معنی کوہ نوشتہ پس نہ تسامح است نہ تصحیف وصاحب جامع کہ از اہل زبانست تصدیق این معنی می کند پس قول محقق تصحیف گو درست نباشد و گرہ و عقدہ را سد گفتن بر سبیل مجاز درست است حاصل اینست کہ این مخفف بستہ باشد وبس (اردو) گرہ بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مؤنث۔ گانٹھ۔ بندھن۔ عقدہ (ذوق ؎) ہے بسکہ رکھتا عقدہ کشائی کا دل میں شوق کو دیکھا جو نیشکر میں کہیں جا بجا گرہ کو۔

(۱۱) بست۔ بقول جامع بفتح سین مشدد و مرجان ؛ بیخ مرجان مؤلف عرض کند کہ

نظر باعتبار محقق اہل زبان مجاز معنی وہم دانیم کہ ازگرہ۔ مرجان و بیخ مرجان را استعارہ کردہ
اند۔ صاحب محیط بر بسّد بدال مہملہ آخر (کہ مبدّل بست است) گوید کہ بقول صاحب جامع
بسجواللہ ارسطاطالیس بسّد و مرجان مجرّد احداست غیر آنکہ بسّد بیخ متخلخل سوراخدار است
و مرجان منبسط میشود چنانکہ شاخہای درخت منبسط می گردد و مثل شاخہا متفرّع می شود و بر
مرجان فرماید کہ لغت عرب است و بفارسی نیز مشہور بداں و کامہ و خرونک نیز گویند و
بہندی مونگہ۔ پرواالا۔ پرواٰل نیز نامند۔ و آن جسمی است حجری شبیہ بساق وشاخ
درخت و سرخ وسفید و سیاہ می باشد و در بحرین در زیر آب از زمین می روید و تا بقدر
یک دراع و زیادہ نیز۔ بہتر آن سرخ ورنگین و بعد آن سپید و سیاہ آن زبون و مزاج
آن سرد و خشک در دوم و گویند سرد در اوّل و آشامیدن نیم درم آن قابض و مجفّف
و حابس سیلانات و مقوّی اجفان و تعلیق آن بر معدہ جہت امراض آن بالخاصّہ نافع (الخ)
(اردو) مرجان۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ مونگا۔ حجر البحر۔ ایک قسم کا سوراخدار
بحری درخت جسے سمندر کے کیڑے بناتے ہیں یہ اکثر سرخ یا سفید رنگ کا ہوتا ہے اور
بحر روم۔ ساحل سسلی جنوبی اٹلی میں پایا جاتا ہے یہ درخت نبات اور سنگ میں شامل ہے
فارسی میں اسکو خُرُدمک کہتے ہیں۔ آپ ہی نے مونگا پر فرمایا ہے۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ مرجان
خُرُدمک۔ حجر البحر۔

(۱۲) بست۔ خان آرزو در چراغ ہدایت گوید کہ بفتح طنابیکہ در اصطبل پادشاہ ایران
بندند و رسم آنجاست کہ ہر واجب التعزیری کہ تا سر بست برسد در امان باشد و ہر دادخواہی کہ

در انجا برسد داد خود بیابد (تاثیر ؎) گریزگاه دل خسته زلف چون شست است ؛ ستم رسیده علاجش نشستن بست است ؛ (میر نجات ؎) بسته است بمردم سر رہ چشم سیاهش ؛ خون کرده و در بست نشست است نگاهش ؛ - وارسته فرماید که بست را بمعنی طناب اصطبل سلاطین ایران گفتن بقول ثقات آنجا غلط است بلکه آن سر کمند است **مؤلف** عرض کند که از هر دو اسناد بالا ظاهر است که مقصود ازین همان معنی هفتم است و بس نمی دانیم که خان آرزو معنی طناب را از کجا پیدا کرد شاید در اصطبل شاهی اسپے را در طناب بسته دید و بست را بمعنی طناب دانست (اردو) دیکھو بست کے ساتوین معنے

(۱۳) بست - بقول بحر (بذیل مصدر بستن) بمعنی منجمد ضد کشاده **مؤلف** عرض کند که دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و بدون سند استعمال اینمعنی را تسلیم نه کنیم که معاصرین عجم برزبان ندارند اگرچه موافق قیاس است یعنی مجاز معنی دهم (اردو) منجمد بقول آصفیه - عربی - سردی سے جما هوا - بسته -

(۱۴) بست - بقول بحر (بذیل مصدر بستن) بمعنی حریر منقش **مؤلف** عرض کند که جیف است که سند استعمال این پیش نه شد - دیگر محققین و معاصرین عجم ازین ساکت و خلاف قیاس هم جزین که حریر نقش بسته را بست گفته اند بدون سند استعمال از تسلیم این قاصریم (اردو) وه حریر جس پر نقش و نگار رہے - بذکر -

(۱۵) بست - بقول غیاث بالضم وقتی را گویند که منحوس است بمقدار دوازده ساعت که بعد از سه شبانه روز بسبیل دور می آید مبدا آن از هنگام ابتدای اجتماع شمس و قمر است

وہندی آنرا بھدر انامند **مؤلف** عرض کند کہ بدون سند استعمال اینمعنی را تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ازین ساکت - طالب سندیم باشیم (اردو) بھدرا بقول ساطع سنسکرت میں نامبارک وقت کو کہتے ہیں - نامبارک وقت مذکر - جنتری سنہ عیسوی مؤثر

(۱۶) بست - بالکسر بقول غیاث مخفف بیست کہ ترجمہ عشرین است **مؤلف** عرض کند کہ بعض فارسیان بیست را بہ زیادت تحتانی دوم اصل دانند و این را بحذف تحتانی مخفف آن و بعض بر انند کہ این اصل است و بیست مزید علیہ این بزیادت تحتانی برای اظہار کسرہ بخیال ما بیست بہ تحتانی دوم اصل است ماخوذ از بیس کہ بقول ساطع در سنسکرت ترجمہ عشرین عربی است فارسیان فوقانی زائدہ در آخرش زیادہ کردہ بیست کردند چنانکہ پاداش و فرامش را یادداشت و فراموشت پس مفرس باشد و این مخفف آن بحذف تحتانی - ازینجاست کہ تمام محققین بست را ترک کردہ اند و بیست را باتحتانی دوم ذکر کردہ و این دلیل اصلیت است (اردو) بیس بقول آصفیہ - ہندی بیست کا ترجمہ آپ ہی نے اس پر فرمایا ہے ممتاز - ایک درجہ بڑھا ہوا (معلوم ایسا ہوتا ہے کہ چونکہ بیس کا رتبہ عشرات میں دس سے ایک درجہ بڑھا ہوا ہے اسکو بیس کہا گیا - مؤلف)

بستان پیرا اصطلاح - بقول شمس باغبان **مؤلف** عرض کند کہ مخفف (بستان پیرا) باشد بضم اول و فتح بای فارسی - اسم فاعل ترکیبی از (بستان پیراستن) کہ باغبان بہ قطع برگ و شاخ بیکار پیرایش بستان کند - نون بستان حذف شد چنانکہ ابستان و ابستا و این وای اگرچہ صاحبان تحقیق ازین ساکت ولیکن ما از زبان معاصرین عجم شنیدہ ایم (اردو) باغبان - دیکھو باغبان

بستاخ بقول سروری بروزن و معنی استاخ که گذشت و بحوالهٔ فرهنگ گوید که بیستاخ بزیادت
تحتانی هم می آید صاحب جهانگیری فرماید که مرادف گستاخ و استاخ (امیر خسرو ~) بزرگی
کردن ار چه نارواییست ؛ نه کبر است این که فر پادشاهیست ؛ اگر نبود بچشم خاصگان نازش
زبستاخی که دارد عام را باز ؛ (کلامی اصفهانی ~) بعهد عدل تو بستاخ ننگرد بلبل ؛ بسوی
عارض گلبرگ و طرهٔ شمشاد ؛ صاحب رشیدی فرماید که بالکسر است صاحب برهان این را
بروزن گستاخ گوید و مرادفش ـ صاحبان ناصری و جامع و هفت هم ذکر این کرده اند ـ خان
آرزو در سراج به نقل قول برهان می فرماید که بروزن گستاخ غلط است که اهل فرهنگها بکسر
آورده اند و فرماید که بیستاخی بزیادت تحتانی (که می آید) دلالت صریح دارد که بکسر اول است
چنانکه نشتر و نیشتر و افتاد و اوفتاد **مؤلف** عرض کند که ما بر استاخ عرض کرده ایم
که اصل است و گستاخ مبدل آن و حالا عرض می شود که این مبدل گستاخ است که کاف
فارسی به موحده بدل می شود چنانکه گلغونه و بلغونه صاحب جامع القواعد هم ذکر این تبدیل
کرده و ازین سلسلهٔ تبدیل متحقق است که این هر سه لغت بالضم باشد و کسر اول تصرف
محاورهٔ استعمال فارسیان و آنچه خان آرزو بالکسر را صحیح داند و بالضم را حکم غلط می دهد
و بر صاحب برهان اعتراض می فرماید و بر دعوای خود بیستاخ به تحتانی را دلیل گیرد ـ
مقتضای عادت اوست هرگاه تسلیم کردیم که فارسیان (لغت بالضم) را در محاورهٔ خود بالکسر
هم خوانده اند پس چه عیب است که باظهار کسره تحتانی زیاده کرده اند این دلیل آن نیست که
بستاخ را بالضم نگیریم و اگر بستاخ را بالکسر بنفسه اسم جامد دانیم امر دیگر است ولیکن وجود

گستاخ واستاخ بالضم و وجود قاعدۂ تبدیل کاف فارسی بہ موحدہ تقاضای آن می کند کہ این را مبدل گستاخ دانیم چنانکہ گستاخ مبدل استاخ است۔ فقال (اردو) دیکھو استاخ کے دوسرے معنے اور گستاخ۔

بستار | بقول سروری ورشیدی و برہان وجامع وسراج وہفت وانند با اوّل مکسور وبثانی زدہ (۱) سست۔ و (۲) نااستوار را گویند (حکیم ناصرخسرو ؎) عروۃ الوثقی حقیقت مہر فرزندان اوست، ہر شبیہ است آنکس کہ اندر عہد او بستار نیست، صاحب ناصری گوید کہ اصل این بی استوار بود **مؤلف** عرض کند کہ خیال ناصری درست است کہ از (بی استوار) تحتانی والف اوّل و واو حذف شدہ۔ بستار باقی ماند ولفظ سست کہ در تعریف این داخل شدہ اگر آنرا قائم داریم وسند استعمال بدست آید مجاز معنی دوم دانیم باحتی حال معنی اوّل ودوم را باعتبار سروری وناصری وجامع کہ از اہل زبانند قائم کردہ ایم (اردو) (۱) سست بقول آصفیہ کمزور۔ کم طاقت۔ عاجز (۲) نااستوار۔ غیرمضبوط۔ کہہ سکتے ہیں۔

بستاک | بقول شمس بالفتح نام تاجی کہ از گلہا بافند واہل ہند سہرہ خوانند **مؤلف** عرض کند کہ این ہمان (بساک) می نماید کہ ذکرش بالاگذشت محقق بی تحقیق یا کاتبش در کتابت دو نقطہ زائد کردہ تصحیف کرد۔ دیگر ہیچ محققین فارسی زبان ذکر این نکردہ اند ومعاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دیکھو بساک۔

بستام | بقول جہانگیری وبرہان وجامع وہفت ومؤید وشمس وموارد با اوّل مکسور بثانی زدہ (۱) بسد باشد کہ آنرا تتاری مرجان خوانند (امیرخسرو ؎) جہان کہ نزد خردمند

دفتر ضحک است کو به نیم خنده نیرزد از ان لب بتّام ؛ صاحب رشیدی گوید که خطای صاحب
فرهنگ است که این را بمعنی مرجان نوشت و در شعر خسرو بتّام است بمعنی تبسّم کننده نه
بستام - صاحب ناصری تائید خیال رشیدی می کند و می فرماید که مرزا مهدی خان استرابادی منشی
نادرشاه در تالیف خود که درّه نادره نام دارد غلط می نویسد که "اسپ سواری شاه را بستام
بستام آراسته بیاوردند" و فرماید که این خطا از اشتباه صاحب جهانگیری بدو دست داده
است - خان آرزو در سراج بذکر معنی الا واختلاف رشیدی هیچ تصفیه نکرد و گوید که (۲)
نام شهری از ولایت قومس که اوّل خراسان است و فرماید که قومسی این را بطای مطبقه
نام خال پرویز و نام شهر مذکور گوید ولیکن بتای منقوطه صحیح است چراکه طا در فارسی اصل
نیست و ظاهرا بسطام به طای مهمله معرّب آنست نیز فرماید که دور نیست که بانی این شهر خال
پرویز باشد که بنامش مشهور شد **مؤلف** عرض کند که صاحب جامع که محقّق اهل زبانست
با جهانگیری و برهان وغیرهم متّفق لیس وجهی نباشد که این را بمعنی اوّل صحیح ندانیم بتّا بدین
وجه که بست بدین معنی هم گذشت و قیاس ما این است که فارسیان بستان را که بمعنی باغ می آید
به تبدیل نون با هم (چنانکه کبین و کبیم) بمعنی جای گرفته باشند که دران مرجان بکثرت باشد
و بمجاز مرجان را هم گفته باشند و جا دارد که بر بتّا که مخفّف بستان است هم تخصیص آوردند
چنانکه نوزده و نوزدهم واستعمال این در تالیف مرزا مهدی خان استرابادی تائید قول
جامع کند - صاحب ناصری که باتّباع رشیدی سند خان استرآبادی را خطای او قرار می دهد
بی جاست اگر تسلیم کنیم که در کلام میر خسرو بتّام است تا درین صورت هم تکذیب بستام نمی شود

بلکه سند مذکور برای بستام نباشد پس اعتراض رشیدی مبنی برین است که او تصحیح نقل کلام میر خسرو کرده بر جہانگیری اعتراض می کند اگر جہانگیری سند غیر متعلق را بوجه غلطی کتابت نقل کرده باشد لازم نمی آید که تحقیق لغت را غیر معتبر دانیم خصوصاً بحالتے که خان استرابادی و صاحب جامع تائیدش می کنند که اہل زبانند (اردو) (۱) مرجان دیکھو بست کے گیارھویں معنے
(۲) بستام۔ ولایت قومس کے ایک شہر کا نام۔ اور خال پرویز کا نام۔

بستان بقول جہانگیری و جامع و ناصری و برہان مرادف معنی اوّل و دوم بست بمعنی (۱) گلزار و (۲) جای که میوه های خوشبو در انجا باشد (منوچہری و امغانی سے) بوستان بانا۔ حال و خبر بستان چیست ٭ اندرین بستان چند من طرب مستان چیست ٭ صاحب سوار السبیل این را معرب بوستان گوید۔ بہار گوید که این فارسی معرب است و می فرماید که بالفظ خوردن کنایه از رستنی و نباتات باغ خوردن **مؤلف** عرض کند که (بوستان خوردن) در ملحقات بوستان بجایش می آید و ما از ماخذ این برای اولین معنی بست بحث کافی کرده ایم (اردو) دیکھو بست کے پہلے اور دوسرے معنے

بستان آرای اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی باغبان **مؤلف** عرض کند که خلاف قیاس نیست که اسم فاعل ترکیبی است و کنایه باشد کسی که بستان را بیاراید و بپیراید ہمان باغبان است (اردو) باغبان۔ دیکھو بستان پیرا

بستان ابروز اصطلاح۔ ہردو ہمان
بستان اپروز (بستان افروز) که می آید و این ہردو مبدّل آن است که فا به موحّده و بای فارسی بدل شود ہمانکه فرزیدن و پرزیدن و فام و پام (اردو) دیکھو بستان افروز۔

(۱) بستان افروختن مصدر اصطلاحی۔ صاحب

(۲) بستان افروز | اصطلاح صاحب آصفی مذکر (۱)
از معنی ساکت و ... (۲) فرماید که گل تاج خروس
است صاحب سروری بحواله نسخهٔ میرزا نسبت
معنی دوم گوید که گلی باشد که سرخ مردش نیز
گویند و بوی ندارد و بعضی گویند که سرخ مرد نوعی
از بستان افروز است (سیف اسفرنگی ؎)
گر بخواهی بدم سرد صبا درگیرد٭ در شبستان
چمن شعلهٔ بستان افروز٭ و بحواله نسخهٔ حلیمی
می فرماید که (بستان ابروز) نیز بنظر رسیده که
بجای فا - موحده باشد و گفته اند که آنرا (گل
یوسف) نیز گویند صاحبان جهانگیری و رشیدی
و برهان و ناصری و جامع و سراج و بحر هم ذکر
این کرده اند صاحب برهان اینقدر صراحت
مزید کند که بعضی اسپرغم را که ضیمران باشد
گفته اند و بجای فا - بای فارسی هم آمده
صاحب محیط بر (بستان افروز) فرماید که اسم
فارسی است و معربی (حبق بستانی) و (زینتة الرئیل) و (درج الامیر) و (حماحم) و بفارسی (تاج خروس)
و (گل حلوا) و (گل یوسف) و بهندی (کلغا)
و (مهورا) خوشبو نیست و بهترین آن که در سایه
خشک شود - جمیع اجزای آن سرد و خشک
در اوّل و گویند در دوم - قابض و رادع
و برای معده و کبد حار ملتهب نیکو و مسکن حرارت
و منافع بسیار دارد (الخ) **مؤلف عرض**
کند که اسم فاعل ترکیبی است و کنایه از
گلی که تعریفش بالا گذشت و آنچه صاحب آصفی
بر بنیاد (۲) مصدر (۱) را قائم کرده است
ضرورت نداشت (سعدی ؎) خطمی و خیری
و نیلوفر و بستان افروز٭ نقشهای که در و
خیره بماند ابصار (اردو) کلغا - بقول
آصفیه هندی - اسم مذکر - ایک سرخ رنگ کے
پھول کا نام جس میں خوشبو مطلق نہیں ہوتی -
تاج خروس - بستان افروز -

بستان بان | اصطلاح - بقول بحر

باغبان مؤلف عرض کند کہ ترکیب باغبان
بموافق قیاس است وصراحت ماخذ این
ہمہ را انجا کردہ ایم ولیکن مشتاق سند استعمال
می باشیم کہ از نظر ما نگذشت (اردو) دیکھو باغبان

(۳۹۷۰) (۱) **بستان بخت** | استعمال۔ (۱) مرکب اضافی
(۳۹۷۱) (۲) **بستان بیان** | است باضافت تشبیہی
کہ فارسیان بخت را بہ بستان تشبیہ دادہ اند
پس مراد از بخت است وبس (ظہوری ؎)
دمداز شورہ زار طالع من خار گلہائے ٭ کہ رنگا
رنگ در بستان بخت دیگران باشد ٭ و (۲)
ہم مرکب اضافی باضافت تشبیہی ومراد از
بیان (ولہ ؎) رود بہ لفظ را خار بلای عاشقی
در پاء ٭ گل تعریف سنت چون ز بستان بیان
روید ٭ (اردو) (۱) بستان بخت۔ قسمت کیلئے
(۲) بستان بیان۔ بیان کے لئے۔ ہر کیب
فارسی کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔

بستان پیرا | اصطلاح۔ بقول جہانگیری
ورشیدی وبرہان وجامع وبحر باغبان۔ بہار ذکر
(بستان پیرای) بزیادت تحتانی کردہ کہ مزید علیہ
ہمین است (انوری ؎) بردہ رضوان بہشت
از پی پیوندگری ٭ از تو ہر فضلہ کہ انداختہ بستان
پیرای ٭ صاحب ناصری درست گوید کہ باغبان
پیرایش دہندہ باغ است کہ گیاہ ہا و شاخ ہای
خشک را زدہ از باغ بیرون می ریزد خان آرزو
در سراج فرماید کہ مجاز است وبحوالۂ رشیدی
گوید کہ حقیقتے کہ از رشیدی معلوم می شود خطاست
مؤلف عرض کند کہ حقیقت طلبان مشتاق
علم خطای رشیدی باشد وما تسکین شان می کنیم
کہ انچہ رشیدی بمعنی باغبان لفظ مجاز را شامل
خان آرزو نہ نوشت ہمین خطای اوست۔ ما می گوئیم
کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی پیرائیدہ بستان
وکنایہ از باغبان کہ کار او پیراستن باغ است
وامان کنایہ قریب بمعنی حقیقی است۔ پس باصول
خان آرزو خطای اوست کہ صراحت حقیقت

همچو مانکردوای برین طرز تحقیق او (اردو)
دیکھو باغبان۔

بستان پیراستن استعمال۔ صاحب آصفی
ذکر این کرده از معنی ساکت و سندی که پیش کرده
همان است که بر (بستان پیرا) گذشت مؤلف
عرض کند که بمعنی حقیقی صاف و پاک کردن
بستان از خس و خاشاک و شاخهای خشک
درختان است و بس (اردو) باغ میں کاٹ
چھانٹ کرنا۔ صاحب آصفیہ نے (کاٹ چھانٹ
کرنا) پر فرمایا ہے قطع و برید کرنا۔

بستان خوردن مصدر اصطلاحی۔
صاحب آصفی ذکر این کرده و از سندش (انوشتا
خوردن) پیدا است که بجایش می آید و آن
بقولش کنایه باشد از خوردن نباتات و
رستنی های باغ چنانکه (سعدی ؎) نه در
کوه سبزه نه در باغ شخ ٭ ملخ بوستان خورده
مردم ملخ ٭ مؤلف عرض کند که خوردن
و درین جا بمعنی چریدن است و بس (اردو)
باغ چر جانا۔

بستان زاده اصطلاح۔ بقول وارسته
و بهار مرادف گلستان زاده و بقول بحر گل و
سبزه و محققین اوّل الذکر هم بر (گلستان زاده)
بامعنی بحر اتفاق دارند این کنایه موافق معنی
حقیقی است یعنی گل و سبزه که پیدا می شود
در باغ گویا زادهٔ بستان است و لیکن سهر نباتات
و درخت را هم درین تعریف داخل توان
کرد و خیال نازک می خواهد که این را مخصوص
داریم با ثمر درختان ثمره دار و گل درختان
بی ثمر که تولد این در علم نباتات از نر و ماده
درختان ثابت است (میر الهی همدانی ؎) در
باغ خوش است آسمان گون ز تبق ٭ گر زیب
دهد دماغ را هم رونق ٭ این طفل کبود پوش
بستان زاده ٭ از صفحهٔ دشت بالیدش داد سبق ٭
مخفی مباد که ازین سند هم گل ثابت است

ودر اسناد (گلستان زاده) ہم مقصود از سبزه
بنظر نیامد۔ پس بقیاس عام اگر سبزه را داخل معنی
کنیم لازم می آید که درختان را ہم و اگر بقیاس
نازک گل را گیریم باید که میوه را ہم (اردو) پھول
سبزه۔ میوه۔ مذکر۔

بستان سرا اصطلاح۔ خان آرزو در
سراج می فرماید که باغی که در صحن خانه سازند
و آن قلب سرابستان است زلّه بردارش
(بہار) ہم زبانش و صاحب بحر ہم ذکر این کرد
(صائب ﮦ) ہست تا دامن کشان سرو
درین بستان سرا ۞ از گریبان دست ما کوتاه
کردن مشکل است ۞ (وله ﮦ) تا مگر داغی بدست
آرم درین بستان سرا ۞ ہمچو برگ لاله سر تا پا
جگر گردیده ایم ۞ مؤلف عرض کند موافق
قیاس است (اردو) خانه باغ۔ مذکر۔ دیکھو باغچہ

بستان شیرین اصطلاح۔ بقول سروری
و برہان و جامع و سراج و بحر نام نوائیست که
مطربان نوازند۔ بہار گوید که این را باغ شیرین
نیز خوانند مؤلف عرض کند که نظر بر اعتبار
صاحبان سروری و جامع که از اہل زبانند
این را کنایه دانیم و مرکب توصیفی است و
(باغ) شیرین بجای خودش گذشت و حقیقت
آن با صراحت ماخذش ہم در آنجا مذکور (اردو)
دیکھو باغ شیرین۔ جس کا اردو نام معلوم نہ ہو سکا۔

بستان غم استعمال۔ غم باشد که فارسیان
غم را به بستان تشبیه داده اند (ظہوری ﮦ)
در اقلیم عشق است باد و بہاری ۞ که از بید
بستان غم بر گرفتند ۞ (اردو) غم۔ مذکر۔
فارسیوں نے غم کو (بستان غم) کہا ہے اور
بستاں کے ساتھ تشبیہ دی ہے۔

(۱۲۱۲م)

بستان کردن مصدر اصطلاحی۔ صاحب
آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف
عرض کند که بمعنی درست کردن و ساختن بستان
است (باقر کاشی ﮦ) اگر ہنگام باغ و راغ

نبود ٭ میان خانه بستان می توان کرد ٭ (اردو) باغ بنانا۔ باغ تیار کرنا۔ باغ لگانا۔

(الف) **بستان گرد** اصطلاح۔ صاحب
(ب) **بستان گردیدن** بحر ذکر (الف) کرده

گوید که (۱) بمعنی نظارگی و تماشای باغ است صاحب آصفی بذکر معنی اوّل فرماید که معنی ترکیبی این (۲) گردنده در بوستان وهم او (ب) را قائم کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که سیر باغ کردن وگشت کردن در باغ ولیکن (الف) را بمعنی اوّلش بدون سند استعمال تسلیم نکنیم که خلاف قیاس است و بمعنی دومش اسم فاعل ترکیبی است موافق قیاس (طغرای مشهدی ؏) ایا غی باین بوستان گردده ٭ گل سرخ بستان می زرده ٭ مخفی مباد که درین سند پیش کرده آصفی استعمال (بوستان گرد) است بستانی ندارد که بستان مخفف بوستان باشد (اردو) (الف) (۱) باغ کا تماشا۔ مذکر۔ باغ کی سیر۔ مؤنث۔ (۲) باغ کی سیر کرنے والا (ب) باغ میں سیر کرنا پھرنا۔

بستانی استعمال بقول انند بحوالہ فرهنگ فرنگ بالضم وکسر نون (۱) منسوب به بستان و (۲) بمعنی باغبان و (۳) بقول رهنما بحواله سفرنامهٔ ناصر الدین شاه قاچار بمعنی ... بقول **مؤلف** عرض کند که معنی اوّل حقیقی است بزیادت یای نسبت برلفظ بستان ومعنی دوم کنایه باشد که کسی که به باغ منسوب است باغبان باشد معنی سوم هم ازهمین قبیل است (ظهوری ؏) بستانیان گلشن کوی تبسّم ٭ خاشاک خشک را گل تر نام کرده اند ٭ (اردو) (۱) وه چیز یا شخص جو باغ سے منسوب ہے۔ مؤنث۔ مذکر۔ (۲) مالی۔ مذکر۔ دیکھو باغبان

(۳) ترکاری۔ بقول آصفیہ۔ مؤنّث۔	بھاجی۔ ترہ۔ ساگ پات۔ بقلہ۔

بُستاوند | بقول جہانگیری و رشیدی و جامع بااوّل مضموم و ثانی زدہ زمینی را گویند کہ پشتہ پشتہ باشد۔ صاحب برہان گوید کہ بفتح و او زمین ناہموار را نیز گفتہ اند۔ صاحب ناصری می فرماید کہ اصل این (پشتہ وند) بود یعنی پشتہ مانند شین معجمہ بہ مہملہ بدل شدہ۔ فرماید کہ بضمّ اوّل بہتر از فتح است۔ خان آرزو در سراج گوید کہ این ظاہرا مرکّب است از بست کہ بمعنی کوہ گذشت و آوند کلمہ نسبت است پس بفتح اوّل باید **مؤلّف** عرض کند کہ ضمّ اوّل کہ در استعمال و محاورۂ فارسی است تقاضای آن می کند کہ ماخذ بیان کردۂ ناصری را بہتر از خان آرزو دانیم۔ پشتہ را بستا کردند کہ بای فارسی بدل شد بہ عربی چنانکہ اسپ و اسب و شین معجمہ بہ مہملہ چنانکہ کشتی و کستی و ہای ہوّز بہ الف چنانکہ خارہ و خارا و مرکّب کردند با وند و وند بقول برہان بمعنی صاحب وقتیکہ در آخر کلمہ در آورند چنانکہ (دولت وند) معنی لفظی این پشتہ دارندہ و کنایہ از زمین ناہموار و پشتہ پشتہ (اردو) ناہموار زمین جس میں ٹیلے ہوں۔ مونّث

بُستاہ | بقول سروری بوزن درگاہ بمعنی ساز سفر مطلقاً **مؤلّف** عرض کند کہ سکوت دیگر محقّقین تعجب خیز است و معاصرین ہم بر زبان ندارند جز این نیست کہ فارسی قدیم باشد و اسم جامد و اگر از قیاس کار گیریم وضع شد از بستہ کہ ساز و سامانی کہ برای سفری بندند و الفی زیادہ کردند بجای ہای ہوّز برای سہولت استعمال و تخصیص معنی چنانکہ مہارہ مہارا و دیگر ہیچ (اردو) سفر کا ساز و سامان۔ مذکّر۔

بست پایه اصطلاح - این همانست که ذکر این بر (بساتج) بحوالهٔ صاحب محیط کرده ایم که بر بسفانج نوشته است و او ذکر این - بطور مستقل هم بجایش کرده حوالهٔ بسفانج می کند این جهان (بس پایه) است که بجایش گذشت که عربی آن (کثیر الارجل) است از لفظ بست هم کثرت مراد است (وارد و) دیکھو بسانج و بس پایه -

بستج بقول برهان بضمّ اوّل و سکون ثانی و فتح فوقانی و جیم ساکن معرّب بستک است که می آید و آن صمغی که کندر گویندش و بقول بعض گوید که صمغ درخت پسته است صاحب ناصری گوید که معنی آخر الذّکر درست معلوم می شود زیرا که بستج معرّب پسته باشد امّا بکسر اوّل و صاحب سوار السّبیل گوید که (۲) بالکسر معرّب پستهٔ فارسی است که میوهٔ درخت برغند است و هم صاحب برهان بر کندر گوید که بضمّ اوّل و ثالث صمغی است که آنرا مصطکی نامند صاحب محیط بر بستج گوید که معرّب پستهٔ فارسی و گویند اسم عربی کندر است بر کندر فرماید که بضمّ کاف و سکون نون و ضمّ دال مهمله اسم فارسی بستج عربی است و لبان نامندش که بیونانی طیسردن و سیغروس و بسریانی لبانون و برومی سیفرویس - و بهندی کندر و گوند و سالیکا و در انگلیسی بنجمن خوانند صمغ درختی است خاردار - گرم و خشک در اوّل و دوم و بقول شیخ خشک در اوّل با قوّت مجفّفه و قابضه و منقّحه و جالیه اندک و منافع بسیار دارد (الخ) **مؤلّف** عرض کند که حقیقت لبان به معنی پنجم بآن نوشته ایم و هم او بر پسته فرماید که اسم فارسی و معرّب آن فستق و بسریانی بستقی و بیونانی بستاقیا و بفرنگی پستیا و بهندی معروف به پسته و آن ثمر درختی است که بفارسی بستو تا معدنه بقول

شیخ الرئیس گرم در آخر دوم و دران قبض و تحلیل و جلا و تنقیہ و تفتیح است و بوجہ خوشبو مقوی (اردو) (۱) دیکھو بان کے پانچویں معنے (۲) پستہ بقول آصفیہ فارسی مذکر ایک میوے کا نام ہے جس کا پوست بادامی اور مغز رنگ میں سبز ہوتا ہے۔ فستق۔

بستر | بقول سروری انچہ گسترانند بجہت خوابیدن و بعربی فراش گویند (حکیم فرخی ے) مست گشت و ز بہر خفتن ساخت ٭ خویشتن را کنار من بستر ٭ صاحب ملحقات برہان ہم ذکر این کردہ و بقول فدائی کہ از علمای معاصر عجم است جای درخت خواب بہار گوید کہ گاہے مضاف میشود بطرف خواب و بالفظ آرام و آسایش و آسودگی و راحت و با مصادر افگندن و انداختن مستعمل صاحب سخندان فرماید کہ (بسترت) در سنسکرت بمعنی گستردہ شدہ و ہم او گوید کہ بستر را بزبان سنسکرت بستار نام است صاحب ساطع بر بستار می فرماید کہ بمعنی گستردن و بسط است و بر بستر فرماید کہ بزبان سنسکرت پارچہ را گویند کہ فرش و بساط باشد و بستار ہم مؤلف عرض کند کہ فارسیان لغت سنسکرت را تقریبا استعمال کردہ اند و استعمال این بالغات فرس در ملحقات می آید (اردو) بستر بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ بچھونا۔ فرش۔

بستر آسودگی | استعمال۔ مرکب اضافی (۱۲۷۴)
بستر راحت است و بستری را گویند کہ بران راحت نصیب شود مقابل بستر غم (ظہوری ے) پہلوی دل ریش شد بر بستر آسودگی ٭ خار صحرای مشقت غیرت سنجاب باد ٭ (و لہ ے) ظہوری
آن زمان بر بستر آسودگی غلطی ٭ کہ دل از شوق مژگان ہر زمان بر نشتر غلطد ٭
(صائب ے) شمع را بالین بر بال و پر پروانہ

است ۱۲ بستر آسودگی خاکستر پروانہ است ۱۲ (اردو)
فارسی ترکیب سے بستر راحت۔ بستر آسودگی کہہ سکتے
ہیں۔ مذکر یعنے وہ بستر جس پر آرام اور راحت ملے۔

بستر آہنگ | اصطلاح۔ بقول جہانگیری
(۱) لحاف باشد صاحب رشیدی فرماید کہ (۲)
چادری کہ بالای بستر کشند و بگسترند (لبیبی ؎)
خوشا حال لحاف و بستر آہنگ ۱۲ کہ می گیرند ہر شب
در بر تنگ ۱۲ و فرماید کہ بعضی بمعنی چادر شب
گفتہ اند کہ برای گرد نشستن بر بستر و لحاف
گسترند۔ صاحب برہان گوید کہ لحاف و نہالی
بقول بعض چادر شبی۔ صاحب ناصری گوید کہ
بمعنی دوم اصل است چہ آہنگ بمعنی کشیدن
است صاحب جامع بر معنی اول قانع۔ صاحب
بحر ہمزبان برہان۔ خان آرزو در سراج گوید
کہ مطلق رخت خواب است کہ بگسترانند و بقول
بعض چادری کہ محافظت بستر کند۔ زلہ بردارش
بہار ۱۲ کرامت ذیل بستر کردہ گوید کہ مثلہ و نیز ذکر
معنی دوم کند **مؤلف** عرض کند کہ لحاف
در عربی زبان جامہ کہ از پنبہ و قز آگندہ باشد
از ہمین است کہ صاحب برہان در معنی این نہالی
را آوردہ انچہ صاحب ناصری اشارہ ماخذ کردہ
است مقصودش ہمین قدر باشد کہ قلب اضافت
آہنگ بستر باشد یعنی بستر کش و بستر پوش کہ حفاظت
بستر کند پس معنی دوم حقیقی است و سند لبیبی تائید
معنی اول کند و ذکر لحاف کہ در کلام اوست مگر آ
باشد و پس حاصل اینست کہ معنی دوم اصل است
و معنی اول مجاز آن (اردو) (۱) لحاف
اسم مذکر۔ دیکھو بالاپوش کے پہلے معنے (۲) پلنگ پوش
بقول آصفیہ اسم مذکر۔ بالاپوش۔ وہ بڑا کپڑا جو
پلنگ پر بستر کی حفاظت کے واسطے ڈالتے ہیں یا
یہ کپڑا اکثر چھپا ہوا ہوتا ہے۔

بستر افتادن | مصدر اصطلاحی۔ گستردہ
شدن بستر باشد (ظہوری ؎) خوش آنکہ پیش
درت بسترم چنان افتد ۱۲ کہ بالش بسر آستانہ

بگذارم ؎ (اردو) بچھونا ہونا۔

(۴۴۱۵) **بستر افسانہ** استعمال۔ مرکب اضافی است باضافت تشبیہی کہ فارسیان افسانہ را ببستر تشبیہ دادہ اند (ظہوری ؎) گاہی کہ داد نرگس شوخت سری بخواب ؎ از ناز و عشوہ بستر افسانہ پہن شد است ؎ (اردو) افسانہ کو فارسیوں نے بستر افسانہ کہا ہے۔ مذکر۔

بستر افگندن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ گستردن بستر باشد و بس (دانش مشہدی ؎) درمیان خلق نتوان بستر راحت فگند ؎ سر نہم بردامن صحرا چو خواب آید مرا ؎ مؤلف عرض کند کہ از سند بالا (بستر فگندن) پیدا است یعنی بستر فگندن اصل است و افگندن مزید علیہ آن (اردو) بستر بچھانا۔ دکن میں بچھونا کرنا۔

بستر انداختن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف بستر افگندن است کہ گذشت (نظرت مشہدی ؎) بہر وادی کہ شوقم بستر آسایش اندازد ؎ رہ خوابیدہ پہلوی زند بر خواب مخملہا ؎ (ظہوری ؎) بستر بیماری انداختیم ؎ آتشی در استخوان تب زدیم ؎ (اردو) دیکھو بستر افگندن۔

(۴۴۱۲) **بستر اندازان کردن** مصدر اصطلاحی بمعنی بستر انداختن است و بستر اندازی کردن و بظاہر الف و نون (اندازان) زائد می نماید (ظہوری ؎) ناتوانان سنگ کوہت بہر بالین چیدہ اند ؎ خار می چینند شاید بستر اندازان کنند ؎ (اردو) دیکھو بستر انداختن و افگندن۔

(۴۴۱۶) **بستر برچیدن** مصدر اصطلاحی۔ بمعنی گستردن بستر باشد (ظہوری ؎) برنچیدم بستر آہ ای دریغ ؎ درد بیدردی بدرمان برنخورد ؎ (اردو) دیکھو بستر افگندن۔

(۴۴۱۶) (۱) **بستر بیتابی** استعمال (۱) مرکب اضافی
(۴۴۱۵) (۲) **بستر بیماری** است کہ فارسیان باضافت

تشبیہی بیتابی را بہ بستر تشبیہ دادہ اند و (۲) مرکب اضافی بمعنی خودش (ظہوری ۵) گسترانم بہر طاقت بستر بیتابیے کہ بالش بیماری زیر سر صحبت نہیم کہ سند (۲) بر (بستر اند اختن) از ظہوری گذشت (اردو) (۱) فارسیوں نے بیتابی کو بستر کے ساتھ تشبیہ دی ہے۔ بستر بیتابی۔ بیتابی کو کہہ سکتے ہیں۔ مذکر۔ (۲) بیماری کا بستر۔ مذکر۔

بستر پرست | اصطلاح۔ اسم فاعل ترکیبی کسی کہ دائما بر بستر خود افتادہ باشد و کنایہ از سُست و اوشنگن (ظہوری ۵) زبیماری چہ راحت پہلو بستر پرستان را کہ مبادا از زخم مرہم سینۂ خنجر پرستان را کہ (اردو) بستر پرست بہ ترکیب فارسی اُس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو سُست اور کاہل ہو اور رات دن اپنی سُستی سے بچھونے پر پڑا رہے۔ کاہل۔ دیکھو اوشنگن۔

بستر خواستن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کرد و معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی طلب و خواہش بستر کردن معاصرین عجم بر زبان دارند (خان آرزو ۵) بہر صورت کہ در کوی بتان افتادم افتادم نخواہم بستر و بالین برنگ خون خوابیدہ کو (اردو) بستر چاہنا

(الف) **بسترد** | (الف) بقول شمس دور کردن و حک کردن و محو صاحب مؤید در

(ب) **بستردن** | نسخۂ مطبوعہ بحوالہ قنیہ گوید کہ بالضم دور کردن و محو ساخت و بحوالہ شرح مخزن گوید کہ بمعنی ستردن و حک و محو کردن و نزدیک ستردن بمعنی حلق کردن موی۔ و در نسخ قلمی دور کردن (کذا فی القنیہ) و بحوالہ شرح مخزن بمعنی حل کردن و محو ساختن است و فرماید کہ اما مشہور بمعنی حلق کردہ است۔ صاحب ہفت گوید کہ دور کردن و حک کردن و محو ساخت و حلق کرد **مؤلف** عرض کند کہ کم التفاتی و بی تحقیقی صاحب شمس کہ بر الف معنی مصدری و اسم جامد بیان کرد و مؤید الفضلا از برای تائید فضلا۔ چہ و از تحقیقت نبرداشت

وهمچون صاحب شمس توجه خود بسوی معنی مصدری گماشت ما حقیقت این بذیل (ب) بیان بیان کنیم و (ب)، بقول جهانگیری با اوّل مکسور بمعنی ستردن یعنی (۱)، پاک کردن و (۲) محو ساختن صاحب رشیدی گوید که استعمال به با بسیار است صاحبان برهان و جامع و سراج ذکر این کرده اند و صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که (۳) تراشیدن صاحب بحر این را کامل التصریف گوید و مضارع این بسترد به فتح رای مهمله وهم او بر ستردن بدون بای زائد بذکر معنی اوّل و سوم قانع و فرماید که بیشتر معنی سوم در اوازم موی ها مستعمل و گوید که بضم اوّل نیز آمده صاحب موارد فرماید که مرادف استردن مؤلف عرض کند (استردن) که در مقصوره گذشت اصل است و حقیقت ماخذش همه را انجا مذکور و ستردن که می آید مخفف آن بحذف الف اوّل و بستردن مزید علیه آن به زیادت موحّده و صراحت همه معانی بر (استردن) گذشت و (الف) به سکون رای مهمله ماضی مطلق و به فتح رای مهمله مضارع (اردو) الف - ماضی مطلق اور مضارع ہے (ب) کا اور (پ) دیکھو استردن -

بستر ساختن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که قرار دادن و کردن بستر است (ازرقی هروی ب) ز آب روشن سازیم بستر و بالین از خاک تیره برآریم لولوی شهوار (اردو) بچھونا بنانا -

بستر سمندر | اصطلاح - بقول رشیدی و برهان و جامع و بحر و سراج و جهانگیری در ملحقات کنایه از آتش مؤلف عرض کند که این کنایه باشد که آتش آرام گاه سمندر است (اردو) دیکھو آتش -

بستر شب خواب | استعمال - بقول انند بحوالهٔ غواص معنی - بستری که شب بر و خواب

کنند (شانی تکلو ؎) تا بر سرِ خاکستر گلخن نہ نشینم ٭ خورشید من از بستر شب خواب نخیزد ٭ مؤلف عرض کند کہ مرکب اضافی است و (شب خواب) قلب اضافت خواب شب (اردو) وہ بستر جس پر رات میں سوئیں۔ مذکر۔

بستر شدن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی قرار یافتن بستر است (امامی ہروی ؎) تا گلش را نافہ مشک ختن بستر شود ٭ سنبلش را تو دہ برگ سمن بالین کند ٭ (اردو) بستر ہونا بچھونا قرار پانا۔

بستر شناختن | استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است یعنی تمیز بستر کردن و دانستن بستر را (صائب ؎) ایچ عضوی بی بصیرت نیست در ملک جنون ٭ ورنہ چون پہلو شناسد بستر بیگانہ را ٭ (اردو) بستر پہچاننا۔

(۱۴۸۱) **بستر عدل** | استعمال۔ مرکب اضافی است بمعنی عدل۔ فارسیان باضافت تشبیہی عدل را بہ بستر تشبیہ دادند (انوری ؎) پہلوی ملک بستر عدل انگہے نبود ٭ کا قبال کرد بالش عالیت آشکار ٭ (اردو) فارسیوں نے عدل کو (بستر عدل) کہا ہے عدل بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر۔ برابری نصفت مساوات۔ انصاف معدلت۔ دادگستری۔

بسترغ | بقول مؤید (مطبوعہ مطبع نولکشور) بفتح یکم و ضم سوم بحوالہ لسان الشعرا و ادات بہ وزن افشرد و فرماید کہ بضم با نیز و بقول بعض بفتح۔ رستنی است کہ آنرا اسپرک گویند و قبل گیا ہے است کہ رنگ سبز بدان رزند و آن رنگ را اسپرکی خوانند و بحوالہ دستور گوید کہ (۳) پارہ از خوشہ انگور و خرما و در نسخہ قلمی ہمین معنی بر بشترغ مرقوم کہ بہ موحدہ و بہ شین معجمہ و دوم ہوای [illegible] و غین معجمہ می آید و در دیگر نسخ قلمی خلاف حروف این است بالجملہ اسپرگ کہ [illegible]

بران اشارۂ این نیست وانچہ از اسپرک حوالۂ (ارحیقنہ) بدست می آید در انجا ہم ہیچ اشارۂ این حاصل نمی شود۔ صاحب محیط (بسترع) را بموحّدہ بہ سین مہملہ و فوقانی و را و عین مہملتین در آخر نوشتہ گوید کہ ہمان اسپرک و بدیل ہمین گوید کہ بہ شین معجمہ عوض مہملہ ہم باشد کہ آنرا در عربی اکلیل الملک گویند و اشارۂ د اکلیل الملک) بر (ارحیقنہ) کردہ کہ گذشت و ہمدرانجا (استرع) را بالف اوّل لغت سریانی گفتہ مؤلّف عرض کند کہ (بشترغ) بہ موحّدہ و شین معجمہ و فوقانی و رای مہملہ و غین معجمہ بہمین ہر دو معنی بیان کردۂ موئیّد می آید پس معلوم می شود کہ این لغت فارسی زبان نیست بلکہ سریانی است و اصل این ہمان بسترع و بشترع بہ سین مہملہ و معجمہ و عین مہملہ در آخر ہر دوست کہ صاحب محیط ذکرش کردہ و تعریف این بر اسپرک و ارحیقنہ گذشت اختلاف بعض حروف در تعریف محقّقین بالا نتیجۂ تصرّف اہل مطابع و کاتبین باشد دگر ہیچ۔ ما قول محیط را کہ محقّق مفردات طب است معتبر دانیم (اردو) (۱) دیکھو اسپرک اور ارحیقنہ (۲) انگور اور کھجور کے خوشے کا ایک حصہ۔ مذکّر۔

بستر کردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلّف عرض کند کہ مرادف بستر ساختن است کہ گذشت (قاسمی گونابادی ؎) کشتان ریش ایشان تو تا ساختہ نگہ کہ د بستر ازان گہ لحاف (اردو) دیکھو بستر ساختن۔

بستر گستردن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلّف عرض کند کہ بمعنی حقیقی است (جمالی اصفہانی ؎) از ہران جانب کہ رو آری زبس نقش بدیع بہ حبریل آنجا بگستردہ است گوئی بستری بہ (ظہوری ؎) کہ بستر گستردہ ہر اسیری را کہ جز بازوی خود بالین

نہار دن (اردو) بستر لگانا یا جمانا۔ بقول آصفیہ کسی جگہ رات بسر کرنے کے واسطے بچھونا کرنا۔ خصوصاً شب میں

بستم بقول ضمیمۂ برہان بضم اول وثالث (۱) جوشش و دمیدگی اعضا باشد و بکسر اول (۲) بمعنی بتراشم وپاک سازم وفرماید کہ بمعنی اول باشین منقوطہ ہم می آید۔ صاحب مؤید نسبت معنی اول صراحت مزید کند کہ دمیدگی اندام را باد گویند صاحب ہفت گوید کہ ترجمۂ معنی اول در عربی شرا است کہ دمیدگی وجوشش اعضا است با خارش **مؤلف** عرض کند کہ آنچہ بشین معجمہ بمعنی اول می آید مبدل این باشد چنانکہ کستی وکشتی و ماخذ این جزین نمی نماید کہ بیماران این مرض صاحب فراش می شوند پس فارسیان بزیادت میم تخصیص ہمچون دہم و دوازدہم) این را بمعنی (مخصوص بستر) برای این مرض وضع کردند و بمعنی دوم مضارع متکلم مصدر (بستردن) کہ گذشت (اردو) (۱) دیکھو انزوب (۲) دیکھو مصدر بستردن یہ اسکا مضارع متکلم ہے

بستر نشین اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ (۱) از قبیل مسند نشین **مؤلف** عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و معنی لفظی این کسی کہ نشست او بر بستر است و (۲) کنایہ از بیمار کہ دائما بر بستر می باشد معاصرین عجم تصدیق ہمین معنی می کنند و فرق در بستر نشین و صاحب فراش این است کہ آن بمعنی مجرد بیمار است و این بمعنی بیماری کہ نشستن نتواند و دائما بر بستر افتادہ و دراز کشیدہ باشد بوجہ ناتوانی (اردو) (۱) بستر یا بچھونے پر بیٹھا ہوا۔ (۲) بیمار۔ مذکر۔

بستر و بالین نہادن استعمال۔ بستر کردن و بالین بر بستر نہادن است ظہوری ع

در خور لیلی و مجنون بستر و بالین نہد تو تودہ ہا

گل ازین رو تودہ ہای خار داشت

(اردو) بچھونا کرنا۔ اس میں بستر بچھانا اور اسپر تکیے رکھنا دونوں داخل ہیں۔

بستری بودن اصطلاح ۔ بقول رہنما بجوالۂ سفرنامۂ ناصرالدین شاہ قاچار کنایہ از صاحب فراش و بیمار بودن است **مؤلف** عرض کند کہ یای نسبت را بر لفظ بستر زیادہ کردہ اند و بس (اردو) صاحب فراش ہونا ۔ بیمار ہونا ۔ دکن میں (فریش ہونا) کہتے ہیں جیسے "وہ دو مہینے سے فریش ہے" یعنی بچھونے پر پڑا ہے اور بیمار رہے ۔

بست شکستن مصدر اصطلاحی ۔ بقول وارستہ وبہار و بحر از حد تجاوز کردن (خان خالص ۵) بردہ از دل کہ خیال ہت پرست مرا ؛ کہ شکست است خدا نم دگر این بست مرا ؛ **مؤلف** عرض کند کہ بست بمعنی حد بر نشان ہفتمش گذشت و این مرکب از ہمانست (اردو) حد سے تجاوز کرنا ۔ حد سے بڑھنا (دیکھو از جا بر آمدن)

بستک بقول رشیدی بالفتح مرتبان کوچک سفالین و چینی ۔ فرماید کہ (۱) مرادف بستو است کہ می آید صاحب برہان می فرماید کہ (۲) بروزن اردک صمغ درخت پستہ و بقول بعض (۳) کندر است و بقول بعض صمغی است کندر نام کہ بعربی لبان خوانندش ۔ صاحب ناصری بذکر معنی دوم گوید کہ (۴) نام ولایتی از پارس قریب بہ بحر عمان و لار و خاک کرمان کہ حاکمی خاص دارد در انجا کلا اہل سنت اند و ذکر (بستو و بستک) را ہم کردہ تصدیق معنی اول کند و فرماید کہ بستو معرب آنست و ہم او فرماید کہ (۵) چوبی را نیز گویند کہ بدان ماست برہم زنند تا کرہ و دوغ از یکدیگر جدا شود آن را آتین ہم نامند ۔ صاحب جامع بر معنی دوم و سوم قانع **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول مرکب است از بست بمعنی ہفتمش و کاف تصغیر بمعنی چیزے کوچک کہ محدود است و کنایہ از مرتبان و بمعنی دوم و سوم اسم جامد است مرکب از ہمان بست کہ بمعنی سیزدہمش گذشت و کاف تصغیر یعنی چیز کوچک کہ بستہ شدہ است و منجمد و اشارہ این بر تسمیح کردہ ایم کہ معرب

ہمین است نسبت معنی چہارم خیال ما این است کہ ہمان بست باشد کہ بمعنی سومش مذکور شد ربتیا
کاف تعظیم یا زائدہ چنانکہ ماماک وزلوک و وجہ تسمیۂ آن ہم ہمدرانجا گذشت با ولایتی دیگر باشد
کہ تعریفش زائد از بیان بالا معلوم نشد۔ حالا عرض می شود نسبت معنی پنجم کہ این مرکب است
با بست کہ بمعنی دہمش گذشت وکاف تصغیر یا تخصیص بمعنی گرہی کوچک یا مخصوص وکنایہ از
آلہ کہ سرش گرہ مدوّر دار دکہ بدان ماست را برہم زدہ مسکہ جدا کنند (اردو) (۱) چھوٹا مرتبان ہزبان
مذکر۔ (۲) درخت پستہ کا گوند۔ مذکر (۳) گندر۔ دیکھو بان (۴) ایک ولایت کا نام بستک ہے
جو پارس میں بحر عمّان کے قریب واقع ہے۔ مؤنث (۵) متھنی۔ بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم
مؤنث۔ بلونی۔ رئی۔ وہ لکڑی جس سے وہی بلوتے ہیں۔

بستگان | اصطلاح۔ بقول رہنما بجرالکہ
سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار باکاف فارسی
بمعنی وابستہ۔ مؤلف عرض کند کہ مزید علیہ
بستہ باشد کہ اسم مفعول بستن است بمعنی بستہ
شدہ وکنایہ از وابستہ ومتعلق چون خواستند
کہ باالف ونون زائدتان مرکب کنند بقاعدۂ
فارسی ہای ہوز آخرہ را بہ کاف فارسی بدل
کردند۔ جا وارد کہ الف ونون را برای جمع گیریم
چنانکہ بچگان اندرین صورت معنی این (۲) وابستگان
باشد بمعنی متعلقان چنانکہ ؎ ماہم از وابستگان
یاریم ؎ خیال ما این است ومعاصرین عجم
باما اتفاق دارند کہ صاحب رہنما در تعریف این
جمع را واحد نوشت (اردو) (۱) وابستہ بقول
آصفیہ متعلق۔ دیکھو بازبان (۲) وابستگان
(۱) کی جمع۔ بقاعدۂ فارسی۔ اردو میں مستعمل ہے
جیسے ؎ ہم وابستگان در دولت سے ہیں ؎

بست گہوارۂ فنا | اصطلاح۔ بقول شمس
اسیر وگرفتار ہستی دنیا۔ مؤلف عرض کند

اگر بست را مخفف بستہ و مراد از بندی و گرفتار گیریم ۔ مرکب اضافی و کنایہ از معنی بالا موافق قیاس می شود ولیکن استعمال این از نظر ما نگذشت و دیگر محققین اصطلاحات ہم ساکت ۔ بدون سند استعمال تسلیم نہ کنیم ۔ معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اردو) محبت دنیا میں گرفتار ۔ دنیا دار ۔

بستگی اصطلاح ۔ بقول فدائی کہ از علمای معاصرین عجم بود بمعنی (۱) قید و نسبت است ۔ مؤلف عرض کند کہ حاصل بالمصدر بستن بمجاز است بمعنی حقیقی این بندش و مجازاً بمعنی تعلق چنانکہ [illegible] بستگی) (صائب ؒ)
بستگی کفر است در آئین ما اصل گشتگان را
از کمر زنار رشتہ می باید گشود [illegible] (۳) بمعنی بندش و مسدودی چنانکہ بستگی گوش (والہ ؒ)
تا دخل نباشد نتوان شرح نمودن را از بستگی گوش زبان لال بر آید
(اردو) (۱) باندھنے کا حاصل بالمصدر بندش ۔ اور بستگی بھی کہہ سکتے ہیں جیسے دل بستگی ۔ لیکن مجرد بستگی اردو میں مستعمل نہیں ہے اسکی جگہ تعلق کا استعمال ہے (۲) بند ہونا کا حاصل بالمصدر

بستگی داشتن مصدر اصطلاحی ۔ بند بودن (صائب ؒ)
قفل روزی در جوانی بستگی ہرگز نداشت
ریخت تا دندان کلید رزق را دندانہ ریخت
(اردو) بند ہونا ۔

بستم بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بالکسر (۱) ترجمہ عشرین است مؤلف عرض کند ہیچ تخصیص بر بست نباید کردہ اند کہ بمعنی شانزدہم ہم گذشت و ترجمہ این در سنسکرت بشتم است چنانکہ صاحب سخندان آوردہ و این اتحاد قاعدہ باشد مخفی مباد کہ آنچہ صاحب انند ترجمہ این محض عشرین نوشتہ درست نباشد چرا کہ در عربی زبان از برای دہم عاشر می آید چنانکہ (ھذا الیوم العاشر) و از برای دیگر عشرات باید کہ عشرات را مضاف الیہ قرار دہیم کہ (یوم العشرین) بمعنی روز بیستم (اردو) بیسواں یعنی بیس سے

نسبت رکھنے والا۔

(۲) بستم۔ بقول مؤید بمعنی لذت مؤلف عرض کند کہ این را بحر نسخہ مطبوعہ مطبع نولکشور و در دیگر نسخ قلمی نیافتیم و این دست تصرف مؤلفین مطبع باشد کہ ہمین قسم کارہا در فرہنگ ہا کردہ اند معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان ازین ساکت۔ بدون سند استعمال اعتبار را نشاید

(اردو) لذت۔ مؤنث۔

بستن | بقول بحر بالفتح (۱) نقیض کشودن وکشادن و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این بندد۔ نیز فرماید کہ اسم فاعل این نیامدہ وگوید کہ تبدیل سین بنون و ازدیاد دال ابجد در صیغہ ہای غیر سالم این مصدر سماعیست۔ صاحب موارد ہم ذکر اینمعنی می کند و فرماید کہ حاصل بالمصدر این بست و بند و امر این ہم بند۔ لازم و متعدی ہر دو آمدہ مؤلف عرض کند کہ مقصودش جز این نیست کہ معنی بندیدن

وابستہ شدن ہر دو باشد۔ بہ تحقیق ما اسم مصدر این ہمان بست است کہ بر معنی ششم گذشت فارسیان آنرا با علامت مصدر (تن) مرکب کردہ مصدری وضع کردہ اند از دو فوقانی یکی را حذف کردند و بمعنی د چیزی را با رسن و امثال آن بستن است) مخفی مباد کہ بندیدن ہم بہمین معنی می آید و محققینے کہ ملحقات (بندیدن) را با مصدر بستن متعلق کردہ قواعد تبدیل حروف را بکار بردہ اند سکندری خوردہ اند حاصل این است بندد کہ بقول بحر مضارع بستن است و بہ تحقیق ما مضارع بندیدن باشد کہ می آید و صاحب موارد کہ بند را حاصل بالمصدر بستن قرار می دہد ما آنرا حاصل بالمصدر بندیدن خیال می کنیم و عرض میشود کہ بستن سالم التصریف است نہ کامل التصریف چنانکہ صاحب بحر خیال می کند و آنکہ او را در غلط انداخت ہمان مضارع و آنچہ صاحب موارد بند را امر حاضر

بستن خیال می کند تسامح اوست کہ آن امر حاضر
بندیدن است نہ بستن وحقیقت ہمان است
کہ بستن را بوجہ سالم التصریفے امر حاضر نیامدہ
و بند و بہ بند امر حاضر بندیدن است کہ در محاورہ
مستعمل است بہار ہم ذکر این معنی کردہ (اردو)
باندھنا۔ بقول آصفیہ کھولنے کے خلاف۔ بندش
کرنا۔ کسنا۔ جکڑنا۔ گرہ لگانا۔ گانٹھ دینا۔

(۲) بستن۔ بقول بحر بمعنی منجمد شدن و گرد و
فراہم آمدن چنانکہ (بستن شکر در چیزی) صاحبان
موارد و بہار ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف**
عرض کند کہ اسم مصدر این را با معنی سیزدہم
لفظ بست تعلق است کہ بمعنی منجمد آمدہ و سند
این بر (مصدر مرکب) مذکورہ بالا می آید **اردو**
منجمد ہونا۔ دیکھو بستن کے پانچویں معنے۔

(۳) بستن۔ بقول بحر نشو و نما نکردن و
نیفزودن از آنچہ ہست حیف است کہ سند
استعمال پیش نہ شد و دیگر محققین فارسی زبان
و معاصرین عجم ازین معنی ساکت **مؤلف**
عرض کند کہ موافق قیاس است ولیکن بدون
سند استعمال تسلیم نہ کنیم اگر سند استعمال بدست
آید مجاز معنی اول دانیم کہ چون چیزی بستہ شود
نشو و نمای آن بند شود **(اردو)** ٹھٹرنا۔ بقول
آصفیہ درخت یا پودے یا انسان وغیرہ کا بڑھنے
سے رہجانا۔ قوت نامیہ کا زوال ہوجانا۔

(۴) بستن۔ بقول بحر صورت خیال و نقش
را بستن **مؤلف** عرض کند کہ ما این را تعلق
بہ معنی دہم دانیم کہ بستن در (بستن نگار) بمعنی
کردن نگار است و بستن بمعنی کردن بر نشان
و ہمش می آید۔ پس ہیچ ضرورت ندارد کہ از
مجرد بستن۔ معنی خیال و نقش را بستن پیدا
کنیم معاصرین عجم و محققین زبان فرس ازین معنی ساکت
اند معلوم می شود کہ صاحب بحر از مصدر مرکب
(بستن خیال) کہ می آید تسامح کردہ است **اردو**
نقش کرنا۔ خیال کرنا۔

(۵) بستن ۔ بقول بحر بمعنی پیوند کردن و پیوند گرفتن چون (بستن آئینہ) و (بستن خضاب) بہار ہم ذکر این معنی کردہ صاحب موارد ہمین معنی را بہ پیوستن نوشتہ و بسند آن (بستن سخن بہ کنہ) و (بستن مصرع بیکدیگر) را آوردہ ۔ بخیال ما (بستن آئینہ) متعلق بہ معنی ہیجدہم است کہ مراد از قائم کردن آئینہ باشد و (بستن سخن بہ چیزی) متعلق بہ معنی بست و دوم کہ موزون کردن و گفتن باشد و (بستن مصرع بہ یکدیگر) بمعنی متعلق کردنش بہ یکدیگر ۔ تعلق دارد بامعنی شانزدہم کہ علاقہ دادن چیزی بچیزے است و برای این معنی البتہ (بستن خضاب و حنا) سند است ولیکن طرز بیان محققین خوب نیست بہتر آنست کہ عوض پیوند کردن و پیوند گرفتن (مالیدن و چسپاندن) قائم کنیم (اردو) لگانا ۔ ملنا ۔

(۶) بستن ۔ بقول بحر بمعنی پیدا شدن و کردن چون (بستن شگوفہ) و (بستن آبلہ) و انچہ صاحب موارد (بستن میغ) را بسند این معنی آوردن کہ می آید و انچہ صاحب موارد و بہار بمعنی (بر آوردن و آوردن) را بوثیقہ (آبلہ بستن) جدا قائم کردہ ضرورت آن ندانیم کہ تعریف بحر حاوی بر ہمہ معانی است (اردو) پیدا ہونا ۔ پیدا کرنا ۔

(۷) بستن ۔ بقول بحر و بہار بمعنی بنا کردن چون (بستن حصار) صاحب موارد این را باستناد بالا ۔ ساختن و ساز کردن نوشتہ مؤلف عرض کند کہ تسامح اوست کہ از غور کار نگرفت ما با صاحب بحر اتفاق داریم کہ (بستن حصار) بمعنی بنا کردن حصار است یا قائم کردنش کہ بر معنی ہفدہم می آید (اردو) بنا ڈالنا ۔ بقول آصفیہ ۔ بنیاد رکھنا ۔ تعمیر کرنا ۔ عمارت بنانا بھی کہہ سکتے ہیں ۔ ولیکن این معنی تعمیر مستعمل ہے جیسے "مکان باندھنا" ۔

(۸) بستن ۔ بقول بحر بمعنی بند کردن و بند شدن چون (بستن رخنہ) صاحب موارد بر متعدی قانع مؤلف عرض کند کہ (بستن در) و

(بستن دکان) بجای خودش می آید که متعلّق بهمین
است ـ مجاز معنی اوّل باشد (اردو) بند کرنا، بند ہونا
(۹) بستن ـ بقول بحر و موارد و بہار بمعنی پوشیدن
چون (بستن پیرایه) و (بستن زنّار) صاحب
موارد صراحت مزید کند که بمعنی متعدّی ہم آمده
وسند این بر (بستن پیرایه و زیور و کلاه) می
آید مؤلّف عرض کند که مجاز معنی اوّل است
(اردو) پہنّا ـ پہنانا ـ
(۱۰) بستن ـ بقول بحر و موارد بمعنی کردن چون
(بستن ورم) مؤلّف عرض کند که مجاز معنی
اوّل است (اردو) کرنا ـ
(۱۱) بستن ـ بقول بحر و موارد و بہار بمعنی بار
کردن چون (بستن بارگاه) و (بستن خم) مؤلّف
عرض کند که مجاز معنی اوّل است (اردو) لادنا
بقول آصفیه کسی جانور پر بوجھ رکھنا ـ بہار رکھنا
دکن میں (بار کرنا) بھی مستعمل ہے ـ
(۱۲) بستن ـ بقول بحر بمعنی لازم کردن چون
(باز بستن) مؤلّف عرض کند که دیگر کسی از
محقّقین فارسی زبان ذکر این نکرد و (باز بستن)
ہم نمی آید و سند استعمال پیش نه شد و معاصرین
عجم ہم برزبان ندارند پس طالب سندی باشیم
(اردو) لازم کرنا ـ
(۱۳) بستن ـ بقول بحر و موارد و بہار بمعنی آراستن
و ترتیب دادن چون (بستن تحفه) مؤلّف عرض
کند که درینجا اسم مصدر این بَست بمعنی اوّل
اوست که بمعنی باغ گذشت و آراستگی را منوچہر
متعلّق بدان توانیم کرد (اردو) دیکھو آراستن ـ
(ترتیب دینا کرنا) بقول آصفیه سلسله وار رکھنا
سجانا ـ ڈھکانے سے چننا ـ
(۱۴) بستن ـ بقول بحر بمعنی ریختن چون (بستن
آب) صاحب موارد (بستن آب) را بمعنی دادن
آب آورده مؤلّف عرض کند که ہر دو صحیح
است و مجاز معنی اوّل بستن و بہار (بستن ریختن)
(بستن توپ) را آورده و ما این را با معنی بیست و یکم

متعلق کنیم بای حال در ینجا ہمین قدر کافی است
کہ بستن بمعنی ریختن و دادن برای آب می آید۔
(اردو) دینا جیسے پانی دینا دکن میں انہیں
معنوں میں پانی باندھنا مستعمل ہے جیسے "اس کھیت میں
تو آج پانی نہیں باندھا گیا" یعنی پانی نہیں دیا گیا

(۱۵) بستن ۔ بقول بحر و موارد و بہار بمعنی
رسانیدن چون (بستن آب در جوی) **مؤلف**
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است و بس (اردو)
پہنچانا جیسے "کھیت میں پانی پہنچانا"

(۱۶) بستن ۔ بقول موارد ۔ علاقہ دادن چیزی
را بچیزی چنانکہ (بستن وسمہ و خضاب و حنا) و
(بستن دل) **مؤلف** عرض کند کہ تعلق با
چیزی پیدا کردن و متعلق کردن چیزی بچیزی و سند
(بستن دل) موافق آنست ۔ امّا سند اوّل الذکر
بااین تعلق ندارد بلکہ ما آنرا متعلق دانیم با
معنی پنجم کہ وسمہ و خضاب و حنارا بر ریش
و سر و دست و پا پیوست می کنند ۔ مجاز معنی
اوّل باشد (اردو) ایک چیز کو دوسری کے
ساتھ متعلق کرنا ۔ دکن میں (باندھنا) انہیں معنوں
میں مستعمل ہے جیسے "دل باندھنا" بمعنی دل
لگانا ۔ تعلق خاطر پیدا کرنا ۔

(۱۷) بستن ۔ بقول موارد و بہار بمعنی مطیع
کردن و رام کردن چنانکہ (بستن مار) **مؤلف**
عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو)
مطیع کرنا ۔ دیکھو ادب کردن ۔

(۱۸) بستن ۔ بقول موارد بمعنی ساختن و
ساز کردن **مؤلف** عرض کند کہ ہمہ اسنادش
کہ در ملحقات می آید متقاضی آنست کہ بمعنی عاید
و قائم کردن یا وضع کردن یا قرار دادن یا
قرار گرفتن و قائم شدن گیریم نہ ساز کردن و
ساختن و نہادن راہم داخل ہمین معنی
دانیم چنانکہ (بستن تقصیر) و برای معنی بیان
کردہ اش سندی نیافتیم (اردو) کرنا ۔ ساز باز کرنا
بقول آصفیہ ۔ سازش کرنا ۔ میل جول کرنا ۔

(۱۹) بستن ـ بقول موارد بمعنی داشتن چنانکہ (بستن روزہ) مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) رکھنا۔

(۲۰) بستن ـ بقول موارد بمعنی پاشیدن چون (بستن نمک) مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) چھڑکنا۔

(۲۱) بستن ـ بقول موارد بمعنی ریختن بر قالب چنانکہ (بستن توپ) مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی اوّل است (اردو) ڈھالنا۔ دیکھو با قالب ریختن۔

(۲۲) بستن ـ بقول موارد بمعنی گفتن و موزون کردن چنانکہ (بستن شعر و مصرع) مؤلف عرض کند کہ نقل سخن کردن ہم داخل ہمین است چنانکہ (بستن خبر از زبان کسی) و گفتہ شدن ہم کہ مجہول گفتن است چنانکہ (بستن حرف) (اردو) کہنا۔ موزون کرنا۔ نقل کرنا۔ کہا جانا۔

(۲۳) بستن ـ بقول موارد بمعنی پنہان کردن چنانکہ (بستن رو) (اردو) چھپانا۔

(۲۴) بستن ـ بقول موارد بمعنی باز داشتن چنانکہ (آب بستن از چیزی) وکسے مؤلف عرض کند کہ مقصودش غیر از دریغ کردن نباشد (اردو) باندھنا۔ بقول آصفیہ پانی باندھنا۔ یعنی پانی روکنا۔ بند لگانا۔

(۲۵) بستن ـ بقول موارد بمعنی ازالہ کردن و دور کردن چنانکہ (بستن تپ) (اردو) زائل کرنا۔ دور کرنا۔ دفع کرنا۔

(۲۶) بستن ـ بقول موارد بمعنی سرودن چنانکہ (بستن ترانہ) (اردو) گانا۔

(۲۷) بستن ـ بقول موارد بمعنی افگندن و انداختن چنانکہ (بستن زنجیر) و (بستن شورش) مؤلف عرض کند این را متعلق بہ معنی ہجدہم ہم توان کرد کہ قائم کردن ہم انداختن و نہادن است (اردو) دیکھو افگندن و انداختن اور بستن کے اٹھارویں معنے۔

(۲۸) بستن ـ بقول موارد بمعنی شورانیدن
چنانکه (بستن خواب) مؤلف عرض کند که
بمعنی مانع شدن و حائل شدن است (اردو)
روکنا ـ

(۲۹) بستن ـ بقول موارد بمعنی کشیدن چنانکه
(بستن بدار) (اردو) کھینچنا ـ

(۳۰) بستن ـ بقول موارد بمعنی جمع کردن
چنانکه (بستن ذخیره) (اردو) جمع کرنا ـ

(۳۱) بستن ـ بقول موارد بمعنی روان کردن
مؤلف عرض کند که مقصودش غیر از جاری
کردن نباشد. چنانکه (بستن سیاست) (اردو)
جاری کرنا ـ

(۳۲) بستن ـ بقول موارد ـ خوردن چیزی
بر چیزی چنانکه (بستن سیلی) مؤلف عرض
کند مقصودش غیر از واقع شدن و عائد شدن
نیست (اردو) کھانا ـ جیسے مار کھانا ـ

(۳۳) بستن ـ بقول موارد بمعنی خوابانیدن
یا نشاندن چنانکه (بستن فرزند در مهد) (اردو)
سلانا ـ لٹانا ـ بٹھانا ـ

بستن آب | مصدر اصطلاحی ـ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی دادن آب و سیراب کردنش
مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی چهارم و هشتم
(ظهوری ؎) نمیدانم چه آبست این که بر کشت
جگر بستم ؛ که زان جز خوشه‌های دانه اخگر بر نمی خیزد ؛
(وله ؎) در چمن از طراوت حسنش ؛ آب بر
روی ارغوان بستم ؛ (قدسی ؎) آن نهالی که
بود آب گهر لایق او ؛ بست دهقان اجل
آب بپا از تبرش ؛ (ظهوری ؎) کسی گشته
از نخل جان بهره یاب ؛ که از جوی مهرت بر و
بسته آب ؛ مؤلف عرض کند که (آب بچیزی
بستن) در محدوده بجایش گذشت (اردو) دیکھو
آب بچیزے بستن ـ

بستن آب از چیزی و کسی | مصدر
اصطلاحی ـ بقول موارد و بهار (ذیل بستن)

بمعنی باز داشتن آب از چیزی و بر کسی **مؤلف**
عرض کند کہ متعلق بمعنی بست و چہارم بستن است
(محتشم کاشی ؎) گر از خمار وہم جان عجب مدار
ایدل ٭ کہ ساقی از لب من آب زندگانی بست ٭
(فغانی ؎) بعمر دادہ راضی باش و ملک جاودان
کم خواہ ٭ کہ آب زندگانی بر سکندر زین گنہ بستند ٭
(شفیع ؎) آب بر روی امام خویش بستند آن
سپاہ ٭ پس آب تیغ شستند از جبینش گرد راہ ٭
مخفی مباد کہ (آب از چیزی بستن) و (آب بر چیزی
بستن) در مدودہ بجایش گذشت (اردو) دیکھو
(آب از چیزی بستن)۔

بستن آب در جوی | مصدر اصطلاحی۔
بقول موارد و بحر (بذیل بستن) رساندن آب در
جوی باشد **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی
پانزدہم بستن است و خصوصیت جوی نباشد
بعوض آن حوض یا نہر و امثال آن ہم استعمال
توان کرد (صائب ؎) اگر نہ روی تو آئینہ را
دہد پرواز ٭ دگر کہ آب درین جویبار می بندد ٭
مخفی مباد کہ بخیال ما سند بالا متعلق بہ (بندیدن
آب در جوی) باشد۔ واضح باد کہ (آب بستن در
جوی) بجایش گذشت (اردو) دیکھو آب بجو بستن

بستن آبلہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل بستن) بر آوردن آبلہ باشد **مؤلف**
عرض کند کہ پیدا کردن آبلہ و متعلق بمعنی ششم
بستن است (محمد میرک نظمی ؎) دی وعدۂ
وصلش چو زبان گلہ بست ٭ جانم ز صبوری کمر
حوصلہ بست ٭ چندان رہ انتظار را پیمودم ٭
کز اشک پیاپے مژہ ام آبلہ بست ٭ (اردو)
آبلہ پیدا کرنا۔ اردو محاورے میں اس کے لازم
کا استعمال ہے یعنی (چھالا پڑنا) بقول آصفیہ
آبلہ کا نمودار ہونا۔

بستن آدمیت را بر کسی | مصدر اصطلاحی
بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی قرار دادن آدمیت
بر کسی **مؤلف** عرض کند کہ آموختن آدمیت بہ کسی

باشد و این مجاز است و معنی حقیقی چسپاندن آدمیت
بکسی و این متعلق است با معنی پنجم بستن (شفیع اثر ؎)
برنگی عاری انداز قابلیت مردم دنیا ٭ که نتوان
چون حنا بستن بر ایشان آدمیت را ٭ (اردو)
کسی کو آدمیت سکھانا۔

بستن آئین مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بستن) بمعنی زینت دادن مؤلف
عرض کند که بمعنی آئین قائم کردن است متعلق
بمعنی ہجدہم بستن و کنایه باشد از معنی بیان
کردہ موارد (عثمان بخاری ؎) ماہ فروردین
دیبای بہشت آوردہ است ٭ تا به بندد همه
اطراف جہان را آئین ٭ مخفی مباد که آئین بستن
به ہمین معنی در مد وده گذشت (اردو) دیکھو
آئین بستن۔

بستن آئینه مصدر اصطلاحی۔ بہار ذکر
این (بذیل بستن) بمعنی بخشش کردہ مؤلف
عرض کند که متعلق است به معنی ہجدہم (بدر
چاچی ؎) ماہ سر بنحوق کمانش ز رخ خویش ٭
آئینه زربست برین طاق مقرنس ٭ مخفی مباد
که آئینه بستن بجایش گذشت و این شامل است
بر ہر دو معنیش (اردو) دیکھو آئینه بستن۔

بستن اثر مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(بذیل بستن) بمعنی دادن اثر مؤلف عرض
کند که اثر قائم کردن است و متعلق به معنی ہجدہم
بستن۔ مخفی مباد که (اثر بستن) بجایش گذشت
و سند این ہم ہمدر انجا مذکور (اردو) دیکھو اثر بستن

بستن اساس مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بستن) بمعنی قائم کردن اساس و
تعمیر کردن مؤلف گوید که متعلق بمعنی ہجدہم
بستن است (نظامی ؎) زمینی که دارد برد
بوم سست ٭ اساسی بر و بست نتوان درست ٭
مخفی مباد که (اساس بستن) بجایش گذشت
(اردو) دیکھو اساس بستن۔

بستن اشعار مصدر اصطلاحی۔ بقول

موارد (بذیل بستن) بمعنی گفتن اشعار و موزون کردنش مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی بست و دوم بستن است (تاثیر ۵) قسمت بنظم روزی مارا حوالہ کردہ ؤ سدّ رہ ہے ببستن اشعار بستہ ام صاحب بحر و وارستہ ہر دو این را (بستن شعر) قائم کردہ اند (اردو) اشعار موزون کرنا شعر کہنا

بستن افسانہ | مصدر اصطلاحی - بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی ترتیب دادن افسانہ باشد مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی سیزدہم بستن مخفی مباد کہ (افسانہ بستن) بجایش در مقصورہ گذشت و سند این ہم ہمدرا انجا مذکور (اردو) دیکھو افسانہ بستن -

بستن اندازہ | مصدر اصطلاحی - صاحب موارد بذیل بستن گوید کہ بمعنی آراستن و ترتیب دادن اندازہ باشد متعلق بمعنی سیزدہم بستن - مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی دہم ش یا بیا ... بمعنی اندازہ کردن یا قیاس قائم کردن مخفی مباد کہ (اندازہ بستن) در مقصورہ بجایش گذشت و سند این از فغانی بر معنی دوم اندازہ مذکور (اردو) دیکھو اندازہ بستن -

بستن بار | مصدر اصطلاحی - بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی بر آوردن بار مؤلف عرض کند کہ پیدا کردن بار متعلق بہ معنی ششم بستن است و مرادف (بستن ثمر) سند این از صائب بر (بستن غنچہ) می آید - مخفی مباد کہ اگرچہ (بار بستن) بجایش گذشت ولیکن در انجا بمعنی تہیہ سفر است متعلق بہ معنی اول بار و آن متعلق بمعنی دوم بار است (اردو) ثمرہ پیدا کرنا باروار ہونا - بار ور ہونا - دکن میں ثمر دار ہوتا - (بار لانا) کہتے ہیں -

بستن بارگاہ | مصدر اصطلاحی - بقول موارد (بذیل بستن) بار کردنش مؤلف گوید کہ بارگاہ بمعنی چارمش بمعنی عماری گذشت پس بستن عماری بر پہلو یا قائم کردنش بر دو باشد -

ستعلق بمعنی اوّل یا ہیجدہ مثل ہمان (بارگاہ برپیل
بستن) است کہ بجایش گذشت و سند این ہجدہ انجا
مذکور (اردو) دیکھو (بارگاہ برپیل بستن) عماری
باندھنا۔

بستن بخود و برخود مصدر اصطلاحی۔
بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی قرار دادن
بخود (جویا ؎) سرشک و دیدۂ گریان نہ شد
نصیب انم ٭ کہ بستہ است بخود این قدر چراگوہر
٭ (سالک یزدی ؎) من در این دریا دلی بر
خود بستم چون حباب ٭ گر شکستی می خورم در
بند تاوان نیستم ٭ مؤلف عرض کند کہ
علاقہ دادن و متعلق کردن چیزی بخود باشد
متعلق بہ معنی شانزدہم بستن چنانکہ (بستن
دل) کہ می آید۔ مخفی مباد کہ (بخود بستن) بجایش
گذشت بہ اختلاف نازک در معنی کہ نتیجہ تقدیم
وتاخیر الفاظ است در محاورہ۔ وہمچنان
(بہ خود بستن) ہم (اردو) اپنی جانب متوجہ کرنا
اپنے سے متعلق کرنا۔ کسی چیز کا تعلق اپنے ساتھ
پیدا کرنا۔

بستن بدار مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی کشیدن بر دار مؤلف عرض
کند کہ بمعنی بست و نہم بستن است (لسانی ؎)
بی خطا شحنۂ ملک ستمم بستہ بدار ٭ آنکہ بازم کند
از دار کدام است امروز ٭ (اردو) کھینچنا۔

بستن برقع مصدر اصطلاحی۔ صاحب
موارد (ذیل بستن) گوید کہ بمعنی برقع افگندن
و انداختن است مؤلف عرض کند کہ متعلق
بہ معنی بست و ہفتم و جا دارد کہ بامعنی ہیجدہم
متعلق کنیم (سید حسین خالص ؎) برقع برخ
زدیدن ما از خدا بہند ٭ بر روی باغبان
در این باغ را بہند ٭ مخفی مباد کہ این سند (بستن
برقع) باشد۔ واضح باد کہ (برقع بستن) بجایش
گذشت (اردو) دیکھو برقع بستن۔

بستن برکار کسی را مصدر اصطلاحی۔

بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی مقرر کردن کسی را بکاری مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی ہجدہ ہم بستن (صائب ؎) موم گردد سنگ خارا گرنقش چون کوہکن ٭ روی گرم کار فرما ہر کرا بر کار بست ٭ مخفی مباد کہ (بر کار بستن کسے را) بجای خودش گذشت (اردو) دیکھو بر کار بستن کسی را

بستن پارسائی بر خود مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر خود را بہ تکلف پارسا وا نمودن مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی ہجدہ ہم بستن است کہ خود را پارسا قرار دادن وظاہر کردن باشد حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد (اردو) اپنے آپ کو پارسا ظاہر کرنا۔

بستن پیرایہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی پوشاندن پیرایہ مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی نہم بستن است (مسعود سعد ؎) حریف مجلس ما خود ہمیشہ دل می ربود [illegible] ٭ کہ پیرایۂ برو بستند ٭

(اردو) لباس اور زیور پہنانا۔ آراستہ کرنا۔

بستن تار و پود مصدر اصطلاحی۔ قائم کردن تار و پود است متعلق بمعنی ہجدہ ہم بستن صاحب موارد ذیل بستن این را بمعنی ساختن وساز کردن تار و پود نوشتہ بر سند خود غور نکرد (صائب ؎) تار و پود مخمل از خواب پریشان بستہ اند ٭ دست و بالین کین شکر خواب پریشان بستہ اند ٭ مؤلف عرض کند کہ در مصرع دوم۔ بستن بمعنی اول است (اردو) تار و پود قرار دینا۔ تانا بانا قرار دینا۔

بستن تازگی مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی تازگی دادن مؤلف عرض کند کہ قائم کردن تازگی است متعلق بمعنی ہجدہ ہم بستن (ظہوری ؎) برو تازگی آنچنان بستہ آب ٭ کہ لغزد ہمی در سایہ اش آفتاب ٭ (اردو) تازگی قائم کرنا۔ تازگی بخشنا

بستن تپ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(ذیل بستن) بمعنی ازالۂ تپ است **مؤلف** عرض
کند که متعلق باشد بمعنی بست و پنجم بستن (صائب
ره) چه می لرزی ز بیم مرگ بر خود باده پیش آور تا
که این تپ لرزه را یک ساغر سرشار می بندد و
(مقیما ره) نمی آید ز کس این کار جز بادام چشم
او که تب آز دل بیمار را از یک نظر بستن و مخفی
مباد که سند اوّل برای (بندیدن تپ) است
نه بستن (اردو) بخار کو دفع کرنا۔ زائل کرنا
روکنا۔

بستن تحفه | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی آراستن و ترتیب دادن
تحفه باشد متعلق بمعنی سیزدهم بستن **مؤلف**
عرض کند که قرار دادن تحفه متعلق به معنی هجدهم
بستن (واله هروی ره) تحفه زجان بسته ام
نثار هری را که وز دم روح القدس بهار هری
را که (اردو) تحفه قرار دینا۔

بستن ترانه | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی سرودن ترانه **مؤلف**
عرض کند که متعلّق به معنی بست و ششم بستن
است (محمد حسن خان حسن ره) ز گل ببینه
بلبل هزار خار نشست که کنون ترانه بوصف
بهار می بندد که هم او گوید که درین شعر بستن
را بمعنی سیزدهم هم توان گرفت **مؤلف**
عرض کند که تعلّق بمعنی بست و ششم بهتر از سیزدهم
است۔ مخفی مباد که سند بالا برای (بندیدن
ترانه) باشد نه بستن (اردو) گیت گانا۔

بستن تقصیر | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی نهادن تقصیر
مؤلف عرض کند که متعلّق است بمعنی هجدهم
بستن (علی خراسانی ره) طبع تو جاهل اگر
باشد گناه باده چیست که بر گلوی شیشه نتوان
بست تقصیر ترا که (اردو) قصور قرار دینا
الزام رکھنا۔

بستن تمنّا | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(نذیل بستن) بمعنی تمنّا کردن مؤلّف عرض کند که متعلق به معنی دهم بستن (فغانی ؂) هر دل که زدار الشّمر حسن وفا جست ؛ سودای خطا کرد وتمنّای تبه بست ؛ (اردو) تمنّا کرنا۔

بستن توپ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد نذیل بستن ریختن توپ بر قالب مؤلّف عرض کند که متعلّق به معنی بست ویکم بستن است (محمد طاهر نصیر آبادی دراحوال محمد بیگ فرصت نثر) او تصرّفات مرغوب در بستن توپ کرده

(اردو) توپ ڈھالنا۔

بستن تہمت | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی تہمت کردن است متعلّق به معنی دهم بستن وسند این از تاثیر بر (بستن سخن) می آید (اردو) تہمت جوڑنا۔ دھرنا۔ دینا۔ لگانا، دیکھو اندھتن تہمت اتہام دینا۔ رکھنا۔ لگانا، بقول آصفیہ تہمت لگانا۔ بہتان لینا۔

بستن ثمر | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (نذیل بستن) بمعنی برآوردن ثمر است مؤلّف عرض کند که پیدا کردن ثمر متعلق به معنی ششم بستن (صائب ؂) سنگ می بارد از افلاک ندانم دیگر ؛ نخل امید که امروز ثمر می بندد ؛ مخفی مباد که این سند (بندیدن ثمر) باشد نه بستن (اردو) بار آور ہونا۔ دیکھو بستن بار۔

بستن جاروب | مصدر اصطلاحی۔ صاحب موارد (نذیل بستن) گوید که بمعنی جاروب کشیدن است واو بستن را بمعنی کشیدن قائم کرده (ظہوری ؂) در کنج غم ظہوری جاروب آه بستم ؛ از سینه پاک رفتم فکر خیال مردم ؛ مؤلف عرض کند که حقیقةً این متعلّق بمعنی اوّل است یعنی درست کردن جاروب از شاخ های باریک ورسن باشد ولیکن متعلّق به معنی دهم هم توان کرد که جاروب کردن بمعنی جاروب کشیدن محاورهٔ زبان است وضرورت ندارد که بوثیقهٔ این بستن را بمعنی کشیدن قائم کنیم (اردو) جھاڑو دینا دیکھو (برداشتن جاروب)۔

بستن جاگہ | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد (بذیل بستن) آراستن جاگہ متعلق بہ معنی سیزدہم بستن **مؤلف** عرض کند کہ بامعنی ہجدہم ہم متعلق بتوان کرد (فغانی ؎) تخت جم نی گنبد ذات قہرمان الحق ؛ بعزت تخت عرش مہیدش جاگہ بستند ؛ (اردو) جاے قائم کرنا ۔ جاے آراستہ کرنا ۔

بستن جمع | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی مقرر کردن جمع **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی ہجدہم است کہ قرار دادن و مقرر کردن ہر دو یکی است (تاثیر ؎) کسی کہ از دل عاشق قرار می طلبد ؛ زوال جمع بملک خراب می بندد ؛ مخفی مباد کہ این سند (بذیل جمع) است نہ بستن (اردو) جمع مقرر کرنا ۔ قائم کرنا ۔

بستن چاک درچیزی | مصدر اصطلاحی صاحب موارد (بذیل بستن) ذکر این کردہ گویا کہ بمعنی چاک انداختن درچیزی **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی بست وہفتم وجا دارد کہ متعلق بمعنی ہجدہم کنیم (ظہوری ؎) اجل را توان چاک در جیب بست ؛ اگر دامن دل برآید بدست ؛ (اردو) شگاف ڈالنا ۔

بستن حجلہ | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی آراستن حجلہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی سیزدہم بستن است (عالی ؎) عقد بکر فکر را با عالی امشب بستہ اند ؛ حجلہ باید از صفای خانۂ دامادم بست ؛ (اردو) حجلہ آراستہ کرنا ۔

بستن حرف | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی ساختہ گفتن **مؤلف** عرض کند کہ نقل حکایت کردن است متعلق بمعنی بست ودوم بستن وبمعنی ساختہ گفتن از لفظ تازہ پیدا میشود متعلق بمعنی بست ودوم بستن کہ مجہول گفتن است (قدسی ؎) از زبان من

غرض گو گرچہ حرف تازہ بست پو یار را اوراق تغافل
را چرا شیرازہ بست پو (اردو) کسی کی زبان سے
نقل حکایت کرنا یعنی یہ کہنا کہ فلان شخص
نے یہ کہا ہے ۔

بستن حصار | مصدر اصطلاحی ۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی ساختن وساز کردن
حصار است متعلق بہ معنی ہیجدہم بستن مؤلف
عرض کند کہ ما ہمدر انجا اختلاف خود ظاہر کردہ
ایم وقطع نظر ازان می گوئیم کہ بستن بمعنی بنا کردن
بر نشان ہفتمش گذشت وبخیال ما این متعلق
بآنست (صائب ؎) عکس رخ تو آینہ را
چون نگار بست پو برگرد شہر حسن ز آہن حصار
بست پو (اردو) حصار قائم کرنا یا تعمیر کرنا ۔

بستن حکایت | مصدر اصطلاحی ۔ بقول
موارد ترتیب دادن حکایت مؤلف عرض
کند کہ متعلق بمعنی سیزدہم بستن است (حافظ
شیراز ؎) جملہ وصف عشق من بود است
وحسن روی تو پو آن حکایت ہا کہ از فرہاد و
شیرین بستہ اند پو (اردو) حکایت مرتب
کرنا ۔ قصّہ وحکایت کا ترتیب دینا ۔

بستن حنا | مصدر اصطلاحی ۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی علاقہ دادن حنا بر دست وپا
مؤلف عرض کند کہ حنا بر دست وپا مالیدن
وچسپاندنش تا دست وپا رنگ گیرد متعلق بمعنی
پنجم بستن است (اشرف ؎) از دلم بسکہ نگہ گی
تو خون می آید پو پنجہ شانہ حنا بستہ برون می آید
(صائب ؎) بہ بیداری نمی آید ز شوخی ہر زن
پایش پو اگر مشاطہ در خواب آن پری رو را حنا بندد
پو مخفی مباد کہ سند صائب متعلق بہ (بندیدن حنا)
است کہ می آید و مصدر بستن را ازان ہیچ تعلق
نیست (اردو) مہندی لگانا ۔

بستن خار چین | مصدر اصطلاحی ۔ بقول
موارد ذیل بستن بمعنی ساختن وساز کردن خار چین
است مؤلف عرض کند کہ قائم کردنش متعلق

بمعنی بجد ہم بستن (ملا نیر ؎) نیا بد تا کف
گلچین بر دوست ؛ ز مژگان باغبانش خار چین
بست ؛ (اردو) خار بست قائم کرنا۔ کانٹوں کی
باڑھ قائم کرنا۔ لگانا۔

(الف) **بستن خبر** | مصدر اصطلاحی۔
بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی ساختہ گفتن
مؤلف عرض کند کہ نقل خبر کردن من وجہٖ
متعلق بمعنی بست و دوم بستن است (ظہوری
؎) مژدۂ وصل ضرور است تو ہم باور کن ؛
از زبان تو ظہوری خبری خواہم بست ؛ مخفی مبادا کہ

(ب) **بستن خبر از زبان دیگری** | نقل کردن
خبری کہ از زبان دیگری شنیدہ شد و سند این
ہم ہمان کہ گذشت پس مجرد (الف) را بایں معنی
نگیریم (اردو) (الف) نقل کرنا۔ کہنا (ب)
کسی خبر کو کسی کی زبان سے نقل کرنا۔

بستن خضاب | مصدر اصطلاحی۔ مرادف
(بستن وسمہ) کہ می آید و متعلق بامعنی پنجم بستن
(داله ہروی ؎) بکہکشان کہ کہن چرخ راست
ریش سفید ؛ ز کون خصم چو رمح تو کس خضاب
نبست ؛ **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل بستن
حنا) کہ گذشت (اردو) خضاب لگانا۔ کرنا۔

بستن خم | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بار کردن خم باشد **مؤلف** عرض
کند کہ متعلق است بمعنی یازدہم بستن (فردوسی
؎) بفرمود تا بر ورش گاو دم ؛ زدند و بہ
بستند بر پیل خم ؛ (اردو) خم لادنا۔

بستن خواب | مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی شوراندن خواب
مؤلف عرض کند کہ بمعنی حائل و مانع شدن
است متعلق بمعنی بست و ہشتم بستن (حیاتی
گیلانی ؎) ز بسکہ بی تو نشینم و چشم حیرت باز ؛
بہ گمان برم کہ مگر خواب بستہ اند مرا ؛ (اردو)
نیند کا مانع ہونا۔ نیند آنے نہ دینا۔

بستن خودرا | مصدر اصطلاحی۔ بہ ہا ایں

بذیل معنی پنجم بستن آوردہ یعنی پیوند کردن۔
مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی ہجدہم است یعنی قائم کردن خود را (محسن تاثیر ؎) بعشق خویش قماشان سوزن دوزندہ را ماتم ٭ کہ گر صدرہ کنندم دور خود را بازمی بندم ٭ (اردو) اپنے کو قائم کرنا۔

بستن خوشہ دانہ را | مصدر اصطلاحی بقول صاحب موارد (بذیل بستن) بمعنی برآوردن خوشہ دانہ را **مؤلف** عرض کند کہ پیدا کردن خوشہ دانہ را متعلق بہ معنی ششم بستن (رفیع مشہدی ؎) خوشہ من دانہ گر بندد دل پروانہ است ٭ برق را در خرمن من رنگ روکاہی شود ٭ مخفی مباد کہ سند بالا متعلق بمصدر (بندیدن) است نہ بستن (اردو) خوشہ کا دانہ کو پیدا کرنا۔

بستن خون | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی بستہ شدن خون **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی بند شدن خون است متعلق بمعنی ہشتم بستن (کلیم ؎) جز خاک کوی دوست کہ نتوان ازان گذشت ٭ از چاک سینہ بستن خونم دواند اشت ٭ (اردو) خون کو روکنا۔

بستن خویش را | مصدر اصطلاحی۔ بہار این را بذیل معنی ششم بستن آوردہ کہ برآوردن است **مؤلف** عرض کند کہ بخیال ما متعلق بہ معنی شانزدہم است کہ متعلق کردن باشد (نصیرای ہمدانی ؎) چو دریا خشک لب باشد ز بخت شور اگر صدرہ ٭ چو کشکول گدائی خویش را بر پا خدا بندم ٭ مخفی مباد کہ این سند (بندیدن خویش را) است نہ بستن (اردو) اپنے کو متعلق کرنا

بستن خیال | مصدر اصطلاحی۔ بقول صاحب موارد (بذیل بستن) بمعنی خیال کردن **مؤلف** گوید کہ مقصود ہمین قدر است کہ متعلق بہ معنی دہم بستن است (صائب ؎) خیال بوسہ آن گردن بلند بہ بندد ٭ لبے کہ میرسد اینجا لب گریبان است ٭ مخفی مباد کہ ما این سند را متعلق بہ (بندیدن خیال) دانیم

باقی حال ازین سند (خیال بستن بچیزی) پیدا
می شود که متعلق بمعنی شانزدهم است یعنی
خیال را متعلق کردن است بچیزی، آنچه صاحب
بحر معنی (خیال بستن) برنشان چهارم بستن
قائم کرده است معنی نیست که ازین سند
تراشیده کرده حقیقت اینست که مجرد (بستن
خیال) را بمعنی (خیال کردن) گرفتن غلط
نباشد ولیکن ترکیب الفاظ شعر در سند
بالا تقاضای آن می کند که این را متعلق
بمعنی شانزدهم کنیم که (خیال بوسه بگردن
بلند بستن) مراد از خیال بوسه گردن بلند
کردن است پس معنی بیان کرده موارد
حاصل آن است (اردو) خیال کرنا، خیال
کو کسی چیز سے متعلق کرنا۔

بستن داغ | مصدر اصطلاحی بقول
موارد نهادن داغ مؤلف عرض کند
که قائم کردن داغ و داغدار کردن متعلق
بمعنی هجدهم بستن است (مفید بلخی ع)
دل صد داغ از هر تار کاکل می توان بستن ٭
باین تار محبت دسته گل میتوان بستن ٭
مخفی مباد که جا دارد که در هر دو مصرع بستن
را بنظر معنی لفظی بامعنی اولش متعلق کنیم
که وجود لفظ تار تقاضای آن می کند
فتامل (اردو) داغ قائم کرنا۔

بستن دانه خوشه را | مصدر اصطلاحی
بقول صاحب موارد بر آوردن دانه خوشه
را (صائب ع) زبان شکوه بود حاصل
برومندی ٭ ز خوشه بستن هر دانه می
توان دریافت ٭ (دله ع) فیض ما دیوانگان
کم نیست از ابر بهار ٭ خوشه بندد دانه زنجیر
دیوانه ما ٭ مؤلف عرض کند که
پیدا یا قائم کردن دانه خوشه را باشد متعلق
بمعانی ششم یا هجدهم بستن (اردو) دانه
کا خوشه پیدا کرنا۔

بستن در مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد بذیل بستن بمعنی مسدود و بند کردن در باشد **مؤلف** عرض کند که متعلق بمعنی هشتم بستن است (صائب ؒ) بجز چشمش که چشم از دیدن من از حیا بندد ؎ گدا می آشنا دیدی که در بر آشنا بندد ؎ مخفی مباد که این سند (بندیدن در) باشد نه (بستن در) (اردو) دروازہ بند کرنا۔

بستن دروغ مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل بستن) دروغ نهادن بر کسی **مؤلف** عرض کند که کنایه باشد از قائم کردن الزام دروغ بذمه کسی و تهمت کردن آنرا متعلق به معنی هجدهم بستن۔ (شیخ اوحدی ؒ) دل چون بدید موی میان تو در کمر ؎ گفتا دروغ بین که برین راست بسته اند ؎ (اردو) جھوٹ قرار دینا

بستن دستهٔ گل مصدر اصطلاحی۔ دستهٔ گل درست کردن و این متعلق است بامعنی اول که حقیقی است و سند این از مفید بلخی بر (بستن داغ) گذشت (اردو) گلدستہ باندھنا۔ بنانا۔

بستن دکان مصدر اصطلاحی بقول موارد (بذیل بستن) بمعنی بند و مسدود کردن دکان باشد **مؤلف** عرض کند که متعلق به معنی هشتم بستن است از قبیل (بستن در) (تاثیر ؒ) کمر بپناه تو آن پرعجبا می بندد ؎ دکان جلوه گری آفتاب می بندد ؎ مخفی مباد که این سند (بندیدن دکان) است نه (بستن دکان) (اردو) دوکان بند کرنا۔

بستن دل مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد تعلق دل باکسی و چیزی پیدا کردن و شدن **مؤلف** عرض کند که متعلق بمعنی شانزدهم بستن است (سعدی ؒ) نباید بستن اندر چیز و کس دل ؎ که دل بر داشتن کاریست

مشکل (فردوسی ؎) دل رزم جوئیش بہ بست
اندر ان * کہ لشکر کشد سوی مازندران * (صائب
؎) منعم از دل بستگی آزار دنیا می کشد * تا گہر
دارد صدف تلخی ز دریا می کشد * (ولہ ؎)
ہمہ کس دل بطرۂ طرار بستہ اند * اول کمر بہ کشتن
زنّار بستہ اند (اردو) لفظی معنی۔ دل باندھنا
دکن میں مستعمل ہے اور محاورۂ اردو میں دل
لگانا۔ بقول آصفیہ تعلق خاطر پیدا کرنا۔ دل
بستن کا ترجمہ۔ دل لگانا۔ دل مشغول کرنا۔

بستن دم | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی بند کردن دم باشد۔
مؤلف عرض کند کہ متعلق است بمعنی
ہشتم بستن یعنی حبس دم کردن (والہ ہروی
؎) دیدہ را مژگان زبانست و نگہ عرض
نیاز * بستم از گفتگو خاموش اگر دم بستہ ام *
(حکیم شفائی ؎) دم بستہ اند گر نکنم شان
نوازشی * بی زخمہ ام سرود نخیزد ز تار شان *

(اردو) دم بند کرنا۔ دیکھو بر انداختن دم۔
(حبس دم کرنا) سانس روکنا۔

بستن دیوار | مصدر اصطلاحی۔ بنا
کردن و قائم کردن دیوار باشد متعلق
بہ معنی ہفتم یا ہیجدہم بستن۔ صاحب موارد
(ذیل بستن) این را بمعنی ساختن و ساختن
کردن دیوار آوردہ (ناصر خسرو ؎)
ریزم ز مشقت آبرو تا خاک راہست گل شود *
در پیش چشم دلبران دیوار بندم عاقبت *
مؤلف گوید کہ ناصر خسرو برای (بندیدن
دیوار) است نہ بستن (اردو) دیوار اٹھانا
دیکھو (برداشتن دیوار)

بستن ذخیرہ | مصدر اصطلاحی بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی جمع کردن ذخیرہ
باشد مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی
سی ام بستن (سنجری کاشی ؎) تا سال
دگر ذخیرہ بندم * ہر سال نثار خان تنہ *

جا دارد کہ این را متعلق بمعنی دہم کنیم کہ ذخیرہ
کردن ہم محاورۂ زبان است۔ مخفی مباد کہ
سند بالا متعلق بہ (بندیدن ذخیرہ) باشد نہ
بستن (اردو) ذخیرہ جمع کرنا۔

بستن راہ مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بمعنی بند و سد و
کردن راہ باشد مؤلف عرض کند کہ
متعلق بہ معنی ہشتم بستن (حافظ شیراز ؎)
فریاد کہ از شش جہتم راہ بہ بستند ٭ آن خال
و خط و زلف و رخ و عارض و قامت ٭
(اردو) راستہ بند کرنا۔

بستن رو مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
(ذیل بستن) بمعنی پنہان کردن روی باشد
مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی بست و
سوم بستن است (حافظ شیراز ؎) شیدا
از آن شدم کہ نگارم چو ماہ نو ٭ ابرو نمود و
جلوہ گری کرد و رو بہ بست ٭ (اردو) منہ چھپانا۔

بستن روزہ مصدر اصطلاحی بقول
موارد ذیل بستن بمعنی روزہ داشتن است
مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی نوزدہم
بستن (امیر خسرو ؎) من بیقرار ماندہ و تو
برقرار خویش ٭ درویش روزہ بستہ و حلوا
ہنوز خام ٭ (اردو) روزہ رکھنا۔

بستن زبان مصدر اصطلاحی۔ بند
کردن زبانست متعلق بہ معنی ہشتم بستن و
سند این از (محمد میرک نظمی) بر ربستن آبلہ
گذشت (ظہوری ؎) ز عرض حال بکارم
چہ عقدہا افتاد ٭ بہ بر کشادن آن بستن
زبان نادر است ٭ (اردو) زبان بند کرنا۔

بستن زنّار مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (ذیل بستن) بہ معنی پوشیدن زنّار
در گلو یا کمر (ظہوری ؎) ظہوری دگر راہ دل
زلف کیست ٭ کہ زنّار می بندد ایمان ما ٭ مؤلف
گوید کہ این سند (بندیدن زنّار) است نہ بستن

ومتعلق بہ معنی نہم بستن (اردو) زنّار پہننا دکن میں زنّار باندھنا مستعمل ہے۔

بستن زنجیر مصدر اصطلاحی۔ بقول مواد (ذیل بستن) بمعنی انداختن زنجیر مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی بست و ہفتم بستن است (بدر چاچی ے) پر دین زچہ پنہان شد در سلسل شکر بارش ٭ زنجیر کہ بست از شب گرد مہ رخسارش ٭ بخیال ما این زنجیر متعلق بمعنی اوّل ہم توان کرد (اردو) زنجیر ڈالنا۔

بستن زیور مصدر اصطلاحی۔ بقول موا (ذیل بستن) پوشاندن زیور مؤلف عرض کند کہ متعلق بمعنی نہم بستن است (غنی ے) کشاد صورت دولت بشکر شاہ و ہان ٭ زچہ بست زیور اقبال بر عروس جہان ٭ (اردو) زیور پہنانا۔

بستن سخن مصدر اصطلاحی۔ بقول مولد (ذیل بستن) بمعنی ساختہ گفتن مؤلف عرض کند کہ نقل سخن کردن و سخن را بہ دیگری متعلق کردن متعلق بمعنی شانزدہم و بست و دوم بستن است (تاثیر ے) بیجا سخن از زبان جانان بستن ٭ باشد تہمت بستر پنہان بستن ٭ با آن دولب از سخن نگوید چہ عجب ٭ ما بین دو عید عقد نتوان بستن ٭ (اردو) نقل سخن کرنا۔

بستن سخن بچیزی مصدر اصطلاحی۔ بقول موار در (ذیل بستن) بمعنی پیوستن سخن بچیزی مؤلف عرض کند کہ این متعلق است بہ معنی بست و دوم یعنی گفتن و موزون کردن سخن (فیضی ے) دانا سخن بکہنا و بست ٭ ہر کنگر شعلہ تار مو بست ٭ (اردو) سخن شعر کہنا۔ شعر لکھنا۔ مضمون باندھنا۔ سخن موزوں کرنا (شعر باندھنا) صاحب آصفیہ نے (باندھنا) کے ذیل میں اس کا ذکر کیا ہے۔

بستن سد مصدر اصطلاحی۔ بنا کردن و قائم ساختن سد باشد متعلق بمعنی ہفتم یا ہجدہم

بستن صاحب موارد بذیل بستن این را بمعنی
ساختن وساز کردن سد نوشته مؤلف عرض
کند که ما با او اتفاق نداریم (صائب ؎)
خاکیانی که بهاری تن کوشیدند ٭ در ره آب بقا
سد سکندر بستند ٭ (وله ؎) بمهر خامشی مسدود
کردم رخنهٔ دل را ٭ که این سد هر که می بندد سکندر
می تواند شد ٭ خیال ما سد وهم برآرد بند بدین سلم
باشد نه بستن (امیر خسرو ؎) رفت و باد رنگ
سکندر نشست ٭ از صف پیلان سد یاجوج
بست ٭ (اردو) سد قائم کرنا۔ بند باندھنا
صاحب آصفیه نے (باندھنا) کے ذیل میں
اس کا ذکر کیا ہے۔

بستن سر بر دار | مصدر اصطلاحی۔ (۱۲۴۲)
قائم کردنش بر دار است متعلق به معنی هجدهم
بستن سند امثله بر (بستن گل بر سر دستار) می
آید (اردو) دار پہ لٹکانا۔ دار پر چڑھانا

بستن سیاست | مصدر اصطلاحی بقول
موارد (بذیل بستن) بمعنی روان کردن سیاست
یعنی جاری کردنش مؤلف عرض کند که متعلق
به معنی سی و یکم بستن است وجا دارد که متعلق
کنیم به معنی هجدهمش (ابوالفرج رونی ؎) فلک
سیاست او بسته بر شهور و سنین ٭ زمانه طاعت
او بسته بر قلوب و رقاب ٭ (اردو) سیاست
جاری کرنا۔ سیاست قائم کرنا۔

بستن سیلی | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد
خوردن سیلی بر رخ مؤلف عرض کند که
واقع شدن و عائد شدن سیلی متعلق به معنی
سی و دوم بستن (ظهوری ؎) سیلی باد بر
رخ او بست ٭ که چراغ از چراغ چشمش جست
٭ (اردو) طمانچہ۔ تھپڑ۔ لگنا۔ صاحب آصفیہ
نے اس کے متعدی کا ذکر کیا ہے۔

بستن نشستن | مصدر اصطلاحی۔ صاحب
فدائی که از علمای معاصر عجم بود می فرماید که
گناه گاری در پرستش گاه یا در خانه بزرگی

بہ پناہ می رود وہمانجا می ماند تا کسی را بہ او دست نہ رسد وکارش درست شود **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت اینہا را بہ معنی ہفتم بست عرض کردہ ایم۔ پس معنی لفظی این در پناہ آمدن است وبس (اردو) پناہ میں آنا۔

بستن شعر | مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ وبحر از عالم (معنی بستن) **مؤلف** عرض کند کہ این ہمانست کہ در (بستن اشعار) مذکور شد (اردو) دیکھو بستن اشعار۔

بستن شکر در چیزی | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر منجمد شدن شکر است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی دوم بستن وجا دارد کہ بمعنی پیدا شدن شکر گیریم متعلق بہ معنی ششم (صائب ؎) ندانم کہ لعل او بشکر خندہ باز شد ٭ در نیشکر ز رشک غیرت شکر نہ بست ٭ (اردو) شکر جمنا۔ شکر پیدا ہونا۔

بستن شگوفہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی برآوردن شگوفہ بہار این را بمعنی ایجاد کردن گفتہ **مؤلف** عرض کند کہ پیدا کردن شگوفہ باشد متعلق بمعنی ششم بستن (فیضی ؎) فیض تو بردباد شگیر تر بست ٭ از گل خون شگوفہ شیرتر ٭ (اردو) شگوفہ پیدا کرنا۔

بستن شورش | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی شورش افگندن **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی بست وہفتم بستن است وجا دارد کہ با معنی ہمہ ہم متعلق کنیم (ظہوری ؎) در بہار حسن دور خرمی از سر گرفت ٭ شوق بر انجام عالم شورش آغاز بست ٭ (اردو) شورش قائم کرنا۔ پیدا کرنا۔

بستن شیرازہ | مصدر اصطلاحی۔ درست کردن شیرازہ وجمع کردن اوراق متعلق بمعنی اوّل است وسند این از قدسی برد بستن

حرف) گذشت (اردو) شیرازہ باندھنا۔

بستن طاعت مصدر اصطلاحی۔ بمعنی قائم کردن طاعت متعلق بمعنی دوازدہم بستن وسندش این بر (بستن سیاست) گذشت (اردو) طاعت لازم کرنا۔

بستن طاق مصدر اصطلاحی۔ بنای طاق کردن یا قائم کردن طاق متعلق بمعنی ہفتم یا ہجدہم بستن است صاحب موارد ندیل بستن این را بمعنی ساختن وساز کردن طاق نوشتہ۔ سندش تائید ما می کند (صائب ؎) طاق ابروی ترا تا بست معمار قضا // روی من از قبلۂ اسلام برگردیدہ ماند // (اردو) طاق بنانا۔ تعمیر کرنا۔ قائم کرنا۔

بستن طراز مصدر اصطلاحی۔ مرادف (بستن نگار) است کہ می آید متعلق بمعنی دہم بستن آنچہ صاحب موارد ندیل بستن این را بمعنی طراز ساختن وساز کردن آوردہ قابل نظر است (جامی ؎) یکی گفتا ہمانا سحر سازی // زسحرش بستہ بر دامان طرازی // (نظامی ؎) طراز آفرین بستم قلم را // زدم بر نام شاہنشہ رقم را // (اردو) نقش قائم کرنا۔ نقش کرنا۔

بستن طلسم مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد ندیل بستن بمعنی ساختن وساز کردن طلسم است مؤلف عرض کند کہ قائم کردن ووضع کردن آن است (سلیم ؎) ہیچکس معرکہ شہرت بجنون نشکست // این طلسمی است کہ بر نام سلیمان بستند // (اردو) طلسم قائم کرنا۔ (طلسم باندھنا) دکن میں کہتے ہیں۔

بستن طمع مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد ندیل بستن) بمعنی طمع کردن مؤلف عرض کند کہ متعلق بہ معنی دہم بستن است (رشا ہی ؎) با دل بچین زلف دل آرام بستہ ایم // در بادۂ لبش طمع خام بستہ ایم // (اردو) طمع کرنا۔

بستن عقد مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بستن

عقد کردن متعلّق بہ معنی دہم بستن وکنایہ از متصل کردن و وصل کردن دو چیز باشد سند این از تاثیر (بستن سخن) گذشت (اردو) عقد باندھنا۔

بستن علم مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی نصب کردن علم **مؤلف** عرض کند کہ قائم کردن علم است متعلّق بہ معنی ہجدہم بستن (امیر خسرو ؎) وز زیر چتر سیاہ آید آفتاب برون ؏ علم بکنگر نیلی حصار بر بندد ؏ مخفی مباد کہ سند بالا متعلّق بہ (بندیدن علم) است نہ بستن (اردو) علم قائم کرنا۔ کھڑا کرنا۔

بستن غنچہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی برآوردن غنچہ **مؤلف** عرض کند کہ پیدا کردن غنچہ متعلّق بہ معنی ششم بستن (صائب ؎) بہ تکلیف بہاران شاخسار غنچہ می بندد ؏ اگر در دست من می بود اوّل بار می بستم ؏ (حافظ شیراز ؎) جان فدای دہنت باد کہ در باغ وجود ؏ چمن آرای جہان خوشتر ازین غنچہ نہ بست ؏ مخفی مباد کہ سند اوّل برای (بندیدن غنچہ) باشد نہ بستن۔ (اردو) غنچہ پیدا کرنا۔

بستن فال مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی قرار دادن فال است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق است بمعنی ہجدہم بستن (نظامی ؎) نکو سا نشان کرد بر نام خویش ؏ برو بست فال سرانجام خویش ؏ (اردو) فال قرار دینا۔

بستن فرزند در مہد مصدر اصطلاحی بقول موارد (ذیل بستن) و بقول وارستہ بمعنی خوابانیدن یا نشاندن فرزند در مہد **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی سی و سوم بستن است (تاثیر ؎) از و در مہد این گردون انعقاد نہ بستہ عشق فرزندی خلف تر ؏ صاحب بحر بر مجرّد (بستن فرزند) معنی بالا را ذکر کردہ ما می گوئیم کہ الفاظ (در مہد) را داخل مصدر

اصطلاحی کردن لازم است و مجرد (بستن
فرزند) چیزی نیست۔ قائل (اردو) فرزند کو
گھوارے میں بٹھانا یا سلانا۔

بستن فرہنگ مصدر اصطلاحی بقول
موارد بذیل بستن بمعنی فرہنگ ساختن است
مؤلف عرض کند کہ قائم و وضع کردن و قرار
دادن فرہنگ است متعلق بمعنی ہجدہم
بستن (علی خراسانی ؎) از کتاب عشق
و رسم فقرۂ دیوانگی است ٭ من نمی دانم
کدامین عاقل این فرہنگ بست ٭ عرض
می شود کہ مقصود علی در این شعر از وضع
فرہنگ است کہ بسبیل مجاز از معنی ہجدہم
حاصل می شود (اردو) فرہنگ وضع کرنا۔

بستن فریاد مصدر اصطلاحی بقول
موارد (بذیل بستن) بمعنی فریاد کردن **مؤلف**
عرض کند کہ متعلق بہ معنی دہم بستن است
(ظہوری ؎) رازداری ہای دل چون صبر
من بیہودہ باد ٭ اقتضای شوق صد فریاد بر نہر
نازبست ٭ (اردو) فریاد کرنا۔

بستن قرار مصدر اصطلاحی۔ بقول
صاحب موارد (بذیل بستن) بمعنی پیمان کردن **مؤلف**
عرض کند کہ متعلق بہ معنی دہم بستن است (خواجہ
شیراز ؎) قراری بستہ ام با میفروشان ٭ کہ
روز غم بجز ساغر نگیرم ٭ (ولہ ؎) خدارا
چون دل ریشم قراری بست با زلفت ٭ بفرما
لعل نوشین را کہ جان را با قرار آرد ٭ (اردو)
اقرار کرنا۔

بستن قلم مصدر اصطلاحی۔ صاحب
موارد (بذیل بستن) بمعنی ساختن و ساز کردن
قلم آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ قرار دادن و
وضع کردن قلم باشد (ظہوری ؎) کہ چون
در فن صورت گری بست ٭ قلم از طرہ حور و پری
بست (اردو) قلم بنانا۔ قلم قرار دینا۔

بستن قیمت مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد

(ذیل بستن) مقرر کردن قیمت است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی ہجدہم بستن باشد (ظہوری ؎) چین مویش قیمتی بر بوی بست تر نرخ خاک و قدر مشک چین شکست تر (اردو) قیمت قائم کرنا۔

بستن کلاہ مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی پوشاندن کلاہ **مؤلف** عرض کند کہ متعلق است بمعنی نہم بستن (غنی ؎) تا دید سر برہنگی طفل اشک ما تر دریا پرست موج کلاہ حباب بست تر (اردو) ٹوپی پہنانا۔

(۱۳۳۳) **بستن کمر** مصدر اصطلاحی بمعنی (۱) پر تلہ بر کمر بستن و (۲) آمادہ شدن بکاری معنی اول این متعلق است بمعنی اول بستن و معنی دوم کنایہ باشد۔ سند این بر (بستن قلم) از ظہوری گذشت و سند دیگر از (محمد میرک نظمی) بر (بستن آبلہ) و سندی از صائب بر (بستن دل) ہم **(اردو)** (۱) کمر باندھنا۔ بقول آصفیہ کمر سے دوپٹہ یا پٹکا کسنا۔ پیٹی باندھنا (۲) مستعد ہونا۔ آمادہ ہونا۔ دیکھو بر بستن میان۔

بستن گل بر سر دستار مصدر اصطلاحی بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی استوار کردن گل بر سر دستار **مؤلف** عرض کند کہ قائم کردنش بر سر دستار باشد متعلق بہ معنی ہجدہم بستن (صائب ؎) ز شور عشق اگر گل بر سر دستار می بستم تر سر شوریدہ منصور را بر دار می بستم تر (اردو) پھول پگڑی میں لگانا۔ قائم کرنا۔

بستن گمان مصدر اصطلاحی بقول موارد (ذیل بستن) گمان کردن **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بمعنی دہم بستن است (امیر خسرو ؎) گمان بد اعتمادش بستہ بیارش تر کبوتر نازک و شاہین ستمگار تر (اردو) گمان کرنا۔ شبہ کرنا۔

(۱۳۳۴) **بستن لب** مصدر اصطلاحی۔ بند کردن

لب وکنایہ از خاموش شدن متعلق بہ معنی ہشتم بستن (صائب ؎) آہ کز نازک مزاجی پیش این بیدادگر ٭ بستن لب مشکل و فریاد کردن مشکل است ٭ (اردو) زبان بند کرنا۔ دیکھو (از زبان افتادن) صاحب آصفیہ نے (لب بند ہونا) بمعنی خاموش ہونا لکھا ہے جو اسی کا لازم ہے۔

بستن بار | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی رام کردن بار است **مؤلف** عرض کند کہ متعلق بہ معنی ہفدہم بستن است (مخلص کاشی ؎) زبان خصم نتوان کرد کوتہ جز بخاموشی ٭ بافسونی دگر این مار را کی می توان بستن ٭ (اردو) مطیع کرنا دیکھو (ادب کردن) صاحب آصفیہ نے (باندھنا) پر لکھا ہے۔ اثر روکنا جیسے کا جادو کے زور سے دہار وغیرہ کو بیکار کرنا کہ بس رسا نپ کو باندھنا۔ مطیع کرنا۔ اسکا ترجمہ ہے۔

بستن مصرع بیکدیگر | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (ذیل بستن) بمعنی پیوستن یک دو مصرعہ بیکدیگر۔ **مؤلف** عرض کند کہ چنین باشد بلکہ متعلق کردن مصرع بہ یکدیگر متعلق بہ معنی شانزدہم بستن است (حزین ع) نہ ہر کہ یک دو سہ مصرع بہ یکدگر بندد ٭ مخفی مباد کہ این سند ربند یدن مصرع بیکدیگر است نہ بستن۔ (اردو) ایک مصرع کو دوسرے سے متعلق کرنا۔

بستن مغز در استخوان | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد و بہار (ذیل بستن) بمعنی گرد و فراہم آمدنش **مؤلف** عرض کند کہ پیدا شدن مغز در استخوان متعلق بمعنی ششم بستن (صائب ؎) شود رزق ہما گر استخوان من ز بیتابی ٭ عجب دارم دگر در استخوان مغز ہما بندد ٭ (خواجہ شیراز ؎) بی طلعت تو جان نگراید بکالبد ٭ بی نعمت تو مغز نہ بندد در استخوان ٭

مخفی مباد کہ ما ہر دو سند بالا متعلق بہ (بندیدن مغز در استخوان) دانیم نہ بستن (اردو) ہڈیوں میں مغز پیدا ہونا۔

بستن می | مصدر اصطلاحی۔ بہار نذیل بمعنی پائندہ وقائم بستن این را آوردہ کہ رسانیدن است مؤلف عرض کند کہ بمعنی ریختن می باشد متعلق بمعنی چہاردہم (علی خراسانی ؎) می بہ پیمانہ ما از خم دیگر بندہد * بادہ کز ہمراز خون کہ بتر بندہد * مخفی مباد کہ این سند (بندیدن می) باشد نہ بستن (اردو) شراب ڈالنا (ساغر یا قدح میں)۔

بستن میغ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (نذیل بستن) بمعنی پیدا شدن ابر است مؤلف عرض کند کہ متعلق است بہ معنی ششم بستن (نظامی ؎) ز تاب نفس بہ ہوا بستہ میغ * جہان سوختہ از آتش برق تیغ * (اردو) ابر آنا۔

بستن نسق | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (نذیل بستن) بمعنی جاری کردن نسق متعلق بہ معنی سی و یکم بستن مؤلف عرض کند کہ بمعنی قائم کردن نسق گیریم کہ متعلق است بمعنی ہجدہم (طغرای ؎) کہ بہ رنگ گلزار بندد نسق * کہ گردید مجموعہ دار شفق * (اردو) انتظام قائم کرنا۔

بستن نطفہ | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (نذیل بستن) بمعنی قرار گرفتن آن مؤلف عرض کند کہ قائم شدن حمل است متعلق بمعنی ہجدہم بستن (والہ ہروی ؎) بغیر خطبہ تر و بیچ عقد بنگسست * کہ در دون بطن صدف نطفہ سحاب بہ بست * (اردو) نطفہ قرار پانا۔ حمل قائم ہونا۔

بستن نقص | مصدر اصطلاحی۔ بقول موارد (نذیل بستن) بمعنی نقصان نہادن مؤلف عرض کند کہ متعلق است بہ معنی

ہمچو ہم بستن (میر ہجر ے) ہزار نقص کہ
بر سر و بست لائق بست ز ہزار طعنہ کہ برباد
گردد در عوض کردن ز (اردو) نقصان عائد کرنا۔

بستن نقصان مصدر اصطلاحی بقول
مؤلف موارد (بذیل بستن) بمعنی نکاح کردن
عرض کند کہ متعلق بمعنی دہم بستن است۔
(سلیم ے) دختر تاک حلال آمدہ در خانۂ ما ز
این نکاحیست کہ در عالم بالا بستند ز (اردو)
نکاح باندھنا۔

بستن نگار مصدر اصطلاحی۔ صاحب
موارد (بذیل بستن) ذکر این بمعنی ساز کردن و
ساختن نقش نوشتہ مؤلف عرض کند
کہ بستن بمعنی کردن بر نشان وہمش گذشت
پس ہیچ ضرورت ندارد کہ این را بدان متعلق
نکنیم سند این از صاحب بر (بستن حصار) گذشت
(اردو) نقش کرنا۔

بستن نمک مصدر اصطلاحی۔ بقول مؤلف
موارد (بذیل بستن) بمعنی پاشیدن نمک مؤلف
عرض کند کہ متعلق بمعنی بستم بستن (ظہوری ے)
در دکن بخت بر خراش دلم ز نمک لولیان
کابل بست ز (اردو) نمک چھڑکنا۔

بستن ورم مصدر اصطلاحی۔ بقول
موارد (بذیل بستن) بمعنی ورم کردن مؤلف
عرض کند کہ متعلق بہ معنی دہم بستن است
(زلالی ے) گردید درین بحر گہر چشم حسودان ز
مانند حبابی کہ بنظارہ ورم بست ز (اردو) ورم
کرنا۔ متورم ہونا۔ پھولنا۔

(۴۴۳۴) **بستن وسمہ** مصدر اصطلاحی۔ مالیدن و
چسپاندن وسمہ بر ریش یا موی سر تا رنگ گیرد
متعلق بمعنی پنجم بستن مرادف (بستن خضاب)
(سنجر کاشی ے) در پس پردہ زبہر ما ز بادام ز
چون سر زلف خویش بی آرام ز مصدر بالیدن
برابرو ز سرمہ نا شستہ از بادام ز صاحب
ے) می توان مصدر رنگ گل را در ز ...

بست ؎ بسکہ رنگ چہرۂ آن ماہ سیما با زگت آنتو

(اردو) خضاب لگانا۔

بستن وطن مصدر اصطلاحی بمعنی قرار دادن وطن است متعلق بمعنی ہجدہم بستن صاحب موار و ذیل بستن این را بمعنی وطن ساختن و ساز کردن آوردہ قابل نظر است (سلمان ؎) زگوشہای سریر تو بخت بستہ وطن ؎ بجانہای کمانت ظفر گرفتہ وثاق ؎

(اردو) وطن قرار دینا۔

بستنی بقول رہنما سوال سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار (۱) بمعنی چیزی کہ آنرا در برف منجمد کردہ باشند صاحب روزنامہ (۲) بر مجرد برف قانع و صاحب بول چال فرماید کہ (۳) معاصرین عجم بقول را گویند صاحب شندان بامعنی بیان کردہ رہنما متفق مؤلف عرض کند کہ بست بمعنی منجمد بجایش گذشت پس یای نسبت در آخرش زیادہ کردند معنی لفظی این منسوب بہ منجمد و کنایہ از معنی اوّل و دوم و این بالفتح باشد و بمعنی سوم بہ ہمین ترکیب متعلق باشد بالفظ بُست بالضم کہ بمعنی باغ است و منسوب بہ باغ کنایہ باشد از بقول اندر تصور باید کہ بالضم خوانیم (اردو) (۱) برف کی قلفی و قلفی مؤنث (۲) برف مؤنث (۳) ترکاری۔ مؤنث۔

بستو بقول سروری (۱) خمچہ کوچک کہ روغن و دوشاب وغیرہا دران کنند و بستوقہ معرّبش (نظامی ؎) چو گردون باحلم تا کی کنی حرب ؎ بہ بستوی تہی می کن سرِ ہم چرب ؎ (۲) چوبی باشد کہ بدان ماست را بشورانند تا مسکہ از دوغ جدا شود صاحب جہانگیری بہر دو معنی ہمزبانش صاحب رشیدی این را بمعنی اوّل مرادف بستک گوید و ذکر معنی دوم ہم صاحب برہان بذکر ہر دو معنی گوید کہ معرّب معنی اوّل بستوق باشد صاحبان

جامع و ناصری بذکر ہر دو معنی می فرمایند کہ بمعنی دوم مرادف آئین۔ خان آرزو در سراج۔ بذکر ہر دو معنی بحوالۂ قوسی گوید کہ (۳) چمچہ کہ روغن و دوشاب بدان کشند و فرماید کہ انچہ رشیدی سند نظامی را متعلق بہ معنی اوّل کردہ محل تامّل است چراکہ درین صورت (زبستوی تہی) می باید نہ (بہ بستوی تہی) مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل مبدّل بستک دانیم کہ کاف بدل شد بہ واو چنانکہ پوپک و پوپو وجا وارو کہ برکلمۂ بست کہ بمعنی ہفتمش گذشت واو نسبت زیادہ کردہ اند چنانکہ ہندو و ہندو و بس معنی لفظی این منسوب بہ محیط یا نظر بمعنی سیزدہم بست منسوب بہ منجمد و کنایہ از ظرفی تنگ کہ دران روغن یا دوشاب منجمد و جمع است یا ظرفی است کہ روغن یا دوشاب دران منجمد مرادف آئین کہ در مجدوده گذشت و بمعنی دوم ہم ہمان قاعدۂ تبدیل کہ ذکرش بالا گذشت مبدّل بستک دانیم کہ بمعنی پنجمش گذشت و ماخذش ہم در انجا مذکور۔ نسبت معنی سوم عرض می شود کہ ماخذش ہم ہمان باشد کہ برای معنی دوم مذکور شد صاحب انند معرّب معنی اوّل را بستوغہ بغین معجمہ گفتہ۔ ما سند نظامی را متعلّق بہ معنی اوّل کنیم کہ صفت تہی برای بستو تقاضای آن می کند خان آرزو سکندری خوردہ کہ بر صاحب رشیدی اعتراض کردہ اگر در سند نظامی تحریف کنیم و موحّدہ معیّت (ببستوی) را بہ زای ہوّز بدل کردہ (زبستوی) خوانیم اندرین صورت سند نظامی بہ معنی سوم متعلّق خواہد شد پس ہیچ ضرورت تحریف و اشکال نیست (اردو) (۱) دیکھو بستک کے پہلے معنے (۲) دیکھو بستک کے پانچویں معنے اور آئین (۳) چمچہ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ شوربہ یا شربت یا اور کوئی رقیق چیز پینے کا ظرف۔

بست و بند | اصطلاح - بقول جہانگیری ورشیدی و برہان و بہار و بحر (۱) کنایہ از استحکام وضبط و ربط است (ظہوری ؎) در نگاہ تغافلش بست است کو دلی زیادہ از آن بست و بندی خواہد کو صاحب ناصری فرماید کہ (۲) بمعنی بستن جلو آب و سیل (مظفر کرمانی ؎) سیل از کہسار آمد با شتاب کو بست و بند پشتہ و پل شد خراب کو خان آرزو و در سراج بتصریح معنی اوّل گوید کہ استحکام و ضبط و بند و بست۔ قلب آن مؤلف عرض کند کہ تکرار حاصل بالمصدر بستن و بندیدن است و بمعنی اوّل درست و معنی دوم ہیچ کہ ستانش ہم متعلق بمعنی اوّل است۔ کم التفاتی صاحب ناصری این را قائم کرد فتأمل (اردو) بند و بست بقول آصفیہ۔ فارسی۔ اسم مذکر۔ نظم و نسق۔ انتظام۔ انضباط۔ اہتمام۔ ضابطہ۔

بست و کشاد | اصطلاح۔ بقول بہار و بحر ترجمہ حلّ و عقد صاحب فدائی کہ از علمای متاخرین عجم بود می نویسد کہ بمعنی نظم و انتظام کارہای لشکری و کشوری است از آنچہ بستہ بہ شہریار بست ہم او فرماید کہ کشاد و بست ہم ہمانست۔ (صائب ؎) نیست در بست و کشاد خویش ما را اختیار کو بہلہ و دست قضا سر پنجہ تدبیر ماست کو مؤلف عرض کند کہ صاحبان بہار و بحر خوش تعریفی کردہ اند (اردو) حلّ و عقد بقاعدہ فارسی کہہ سکتے ہیں (نظم و نسق) بقول آصفیہ۔ اسم مذکر۔ ترتیب و انتظام۔ بند و بست۔

بستوہ | بقول جہانگیری و جامع مرادف بستہ باوّل مکسور (۱) بمعنی ستوہ و ستہ صاحب رشیدی ہم این را بمعنی ستوہ گوید صاحب برہان گوید کہ بمعنی ستوہ و ملول و تنگ۔ صاحب ناصری فرماید کہ این را بحذف واو بستہ و ستہ نیز گفتہ اند۔ خان آرزو در سراج فرماید کہ اصل این

ستوه است بقیاس بستردن مؤلّف عرض کند که قیاس بستردن مثال زیادت موحّده باشد وبس ۔ (استوه) بہمین معنی در مقصوره گذشت وما همدر انجا حقیقت ماخذ این بیان کرده ایم اگر آنرا اصل دانیم ستوه مخفّف آن بحذف الف و بستوه مزید علیه ستوه بزیادت موحّده زائد و اگر بقول خان آرزو ستوه را که اسم جامد باشد اصل دانیم استوه بزیادت الف وصلی و بستوه هم مزید علیه آن باشد (اردو) عاجز ۔ بتنگ ۔ ملول ۔

بست و یک پیکر نور در ایوان شمال صاحب انند بحواله غیاث گوید که اهل هیئت از کواکب مرصوده همگی چهل وهشت صور بر فلک قرار داده اند ۔ ازانجمله دوازده صور بر نفس منطقة البروج واقع اند که دوازده بروج مشهور عبارت از آنست وازان جمله بست و یک صور بجانب شمال از منطقة البروج اند ۔ یکی ازان (دب اصغر) بصورت خرس استاده وکواکب آن هفت و دوم (دب اکبر) وآن نیز بصورت خرس کلان است وکواکب آن بست وهفت وسوم تنّین بصورت اژدهای بزرگ باشکنهای بسیار وکواکبش سی وهفت وچهارم کیقاوش بشکل مثلثی بزرگ وکواکبش یازده وپنجم عوّا بصورت مرد ایستاده و دستهای کشیده وبدست راست عصا گرفته واین را (حارس السّما) نیز نامند وکواکبش بست و دو وششم فکّه وآنرا کاسهٔ درویشان نیز گویند چراکه در استدارت آن رخنه افتاده است گویا که کاسهٔ لب شکسته است وستارهٔ آن هشت وهفتم (جاثی علی رکبته) بصورت مردی برزانو درآمده ای برزانو نشسته ستارهٔ آن بست وهشت وهشتم شلیاق وآن بصورت سلحفاة است یعنی باخه وکواکبش ده وازانجمله کوکبی است از قدر اوّل ۔ آنرا (نسر واقع) گویند ونهم دجاجه وآن بصورت ماکیان

است و کواکبش هفده و دوهم (ذات الکرسی) بصورت
زنی است بر کرسی نشسته و پاها فروگذاشته و کواکبش
سیزده و بعضی از کواکب آن (کف الخضیب) است
از قدر ثالث و یازدهم (حامل راس الغول) بر مثال
مردی است بر پای چپ خود استاده و پای راست
برداشته و دست راست بر سر نهاده و بدست
چپ سر دیو خونچکان بموی سر گرفته و کواکبش
بست و شش و دوازدهم (ممسک العنان)
بصورت مردی ایستاده به یکدست تازیانه و بدست
دیگر عنانی و کواکبش چهارده - از انجمله عیوق
از قدر اوّل و سیزدهم عقاب آنرا (نسر طائر)
نیز گویند و کواکبش نه و چهاردهم - دلفین
بصورت حیوان بحری است که بشناک پرباد
کرده مشابهت دارد و کواکبش ده و پانزدهم
سهم بصورت تیر و کواکبش پنج و شانزدهم حوّا
بصورت مرد مارافساست (یعنی جادوگر) و
کواکبش بست و چهار و هفدهم حیّه بصورت
مارکه بدست همان مارافساست و کواکبش هجده
و هجدهم قطعة الفرس و کواکبش چهار و بحواله [نفائس]
الفنون) گوید که بجای (قطعة الفرس) فرس تام
که بصورت اسپ خوش شکل است و کواکبش
سی و نوزدهم (فرس اکبر) بصورت اسپی که اورا
سر و دو دست باشد و کفل و دو پای نبود و
کواکبش بست و بستم (مرأة مسلسله) بصورت
زنی استاده دستها کشیده و زنجیری بر دو پای او
نهاده و بحواله بعض گوید که زنجیری بر دست او [است]
و کواکبش بیست و بست و یکم مثلث و آن مثلثی
است که در وی طول باشد و کواکبش چهار و فی
فرماید که پانزده صور که بجانب جنوب از منطقه
البروج واقع شده اوّل آن قنطس و آن بر
شکل حیوان بحری است که اورا دو دست بود
و بال و دُم چون مرغ و کواکبش بست و دو و
دوم جبّار بر شکل مرد قائم بد و کرسی و در دست
عصا گرفته و کمر بسته شمشیری حائل کرده و این را

جوزا نیز گویند و کواکبش سی و ہشت و سوم نہر بر
شکل جوی باریک با گروش ہای بسیار و کواکبش
سی و چہار و چہارم ارنب بصورت خرگوش و
کواکبش دوازدہ و پنجم کلب اکبر بصورت سگ و
کواکبش ہجدہ و منجملہ آن شعری یمانی از قدر
اوّل و ششم کلب اصغر از کواکب او یکی شعری
شامی و دیگر مرزم و ہفتم سفینہ بشکل کشتی و کواکبش
چہل و پنج و منجملہ آن سہیل است از قدر اوّل و
ہشتم شجاع بصورت مار بزرگ و دراز با شکنہای
بسیار ببرج اسد پیوستہ و کواکبش بیست و نہم
باطیہ و آنرا کاس نیز گویند شکلی است مستدیر
و کواکبش ہفت و دہم غراب بصورت زاغ و
کواکبش ہفت و یازدہم قنطورس بصورت حیوانی
مرکب از اسپ و آدمی از سر تا پشت چون مقدّم
آدمی از کمر تا پا مثل اسپ و کواکبش سی و ہفت
و دوازدہم سبع بصورت حیوانی درندہ و کواکبش
نوزدہ و سیزدہم مجمرہ بصورت منقل و کواکبش

ہفت و چہاردہم (اکلیل جنوبی) بشکل تاج صنوبری
و کواکبش سیزدہ و پانزدہم حوت جنوبی بشکل
ماہی بزرگ و کواکبش یازدہ (اردو) ایکیس
ستارے جو شمال میں واقع ہیں۔ ذکر۔

بست و یکشاق

اصطلاح۔ بقول
شمس بست و یک پیکر از جملہ سی و شش پیکر
و یگرسی از محقّقین ذکر این نکرد مؤلّف عرض
کند کہ (بست و یک وشاق) بجایش می آید و
بقول انند و غیاث کنایہ است از ہمان (بست و یک
صورت شمالی) کہ تعریفش بر (بست و یک
پیکر نور در ایوان شمال) گذشت۔ [illegible]
کہ (وشاق) بقول غیاث [illegible]
و غلام پیادہ رو و فرماید کہ [illegible]
کنتر کہ محقّق ترکی است این را بمعنی حیوان [illegible]
صاحب انند گوید کہ [illegible]
است بمعنی روندہ و [illegible]
(وشاق) بمعنی غلام مقبول [illegible]

خدمتگار فقیران وکنیزک گروه واشاق که
در مقصوره گذشت مبدّل این باشد۔ اگر
سند استعمال (بست ویک شاق) پیش
شود توانیم قیاس کرد که شاق مخفف آن
باشد ودرین صورت این اصطلاح را مخفف
(بست ویک وشاق) دانیم که می آید والا تصحیف
کاتب شمس بیش نیست (اردو) دیکھو (بست ویک
پیکر نود در ایوان شمال۔

بست ویک قران اصطلاح صاحبان
انند وغیاث گویند که ترتیبش اینست که زحل
را با شش کوکب که زیر اوست ومشتری را با
پنج کوکب که زیر اوست ومریخ را با چهار کوکب
که زیر اوست وشمس را با سه کوکب که زیر اوست
وزهره را با دو کوکب وعطارد را با قمر قران شود
مؤلف عرض کند که مجموعه این همه قرانها
بست ویک است وفارسیان همین مجموعه
را (بست ویک قران) نام کردند (اردو) اکیس[21]
قران - یہ مجموعہ ہے ان کل قرانوں کا جو
زحل کو چھ ستاروں کے ساتھ اور مشتری
کو پانچ اور مریخ کو چار اور آفتاب کو تین
اور زہرہ کو دو اور عطارد کو صرف قمر کے
ساتھ واقع ہوتے ہیں۔ مذکر۔

بست ویک وشاق اصطلاح۔
همان که تعریفش در (بست ویک شاق)
گذشت (اردو) دیکھو (بست ویک
شاق)

بسته بقول سروری وجهانگیری ورشیدی وبرهان وناصری وجامع وسراج بر وزن
دسته (۱) حریر منقش که در تختهای مشبّک بندند ورنگ در نقشها زنند چنانکه (رنگ بر او زد)
که دسته آباد گر گان سازند بهار نوکر این از ملا قاسم مشهدی سندی آورده (ع)
عشق مفلس از کجا جاه وجلالش از کجا کو هر دو عالم از متاع حسن او یک بسته است

(ملا سفید بلخی ؎) برنگ غنچه زکوی تو رخصت می بندم ؏ ز داغ بسته برپشت بخت می بندم ؏ **مؤلف** عرض کند که مخفف (رنگ بسته) باشد و بس یا بمعنی حقیقی آویخته وکنایه از پرده که در تخته های مشبک آویزند دیگر هیچ (اردو) وہ ریشمی پردہ جس پر رنگ برنگ نقش ونگار ہوتا ہے اور مشبک دریچوں میں لٹکاتے ہیں۔ مذکر۔

(۲) بستہ۔ بقول جہانگیری ورشیدی وبرہان وجامع وسراج باوّل مکسور وثالث مضموم مرادف بستوه بمعنی ستوه که ستہ ہم آمده **مؤلف** عرض کند که بستوه مزید علیه ستوه است بزیادت موحده وبسته مخفف آن بحذف واو چنانکه ہوشیار وہشیار وخاموش وخامش (اردو) دیکھو بستوه۔

(۳) بستہ۔ بقول رشیدی بمعنی معروف بہار گوید که مقابل کشاده چنانکه در بسته وکار بسته وامید بسته ونظر بسته (صائب ؏) خانهٔ دل بصفا از نظر بسته بود ؏ (سعدی ؎) امید بسته برآمد ولی چه فائده زانکه ؏ امید نیست که عمر گذشته باز آید ؏ (وله ؎) زکار بسته میندیش دل شکسته مدار ؏ که آب چشمهٔ حیوان درون تاریکی است ؏ (نوعی ؎) می کنم تدبیر گوناگون ولی ؏ بستهٔ تقدیر نگشایم ہمی ؏ **مؤلف** عرض کند که مقصود رشیدی از معروف معنی حقیقی اسم مفعول بستن است که بمعنی اوّلش مذکور شد۔ مخفی مباد که بر ہمه معانی مجازی بستن شامل باشد که بیانش گذشت (اردو) باندھا ہوا۔

(۴) بستہ۔ بقول رشیدی وبرہان وناصری وجامع وسراج بمعنی آہنگی است از موسیقی که آنرا (بسته نگار) نام است وآن مرکب است از حصار وحجاز وسه گاه **مؤلف** عرض کند که بستن بچار بمعنی سرودن بمعنی ۲ بست وششمش گذشت وبہمین معنی اسم مفعولش بسته بمعنی سروده

شدہ وکنایہ از آہنگے است وبس (اردو) راگنی مؤنث۔

(۵) بستہ۔ بقول برہان وناصری وجامع وسراج شخصے راگویند کہ آنرا بسحر بستہ باشند ووا باد نتواند شد۔ بہار بصراحت مزید گوید کسی کہ بسحر بر عروس قادر نشود وفرماید کہ ظاہرا فارسی ہندوستان است واللہ اعلم بحقیقۃ الحال **مؤلف** عرض کند کہ مخفف (سحر بستہ) و نظر بر قول ناصری وجامع کہ از محققین اہل زبانند این را فارسی ہندوستان نتوان گفت (اردو) وہ شخص جو جادو کے اثر سے اپنی عورت پر قادر نہو سکے۔ مذکر۔

(۶) بستہ۔ بقول برہان وجامع وسراج بضم اوّل وفتح فوقانی فندق راگویند وآن مغزے باشد کہ خورند۔ صاحب محیط ذکر بستہ نکردہ بر فندق گوید کہ ہمان بندق است وصاحب منتخب ہم بر فندق بضم دال فرماید کہ میوۂ معروف کہ آنرا بندق نیز گویند وصاحب محیط بر بندق می فرماید کہ بالضم معرب از فندق فارسی وبعربی طبوز نامند وگویند بندق بکسر اوّل اسم فارسی جلوز است کہ بادام کشمیری وسہ گوشۂ بادام کوہی نیز وبیونانی فیطیفیا و (قرودماثا) نامند وآن ثمر درختی است۔ گرم در آخر اوّل وخشک۔ در اوائل آن۔ ازالۂ صفرا وپیدا شدو وقابض مزید جوہر دماغ ومقوی آن ومنافع بسیار دارد **مؤلف** عرض کند کہ اشارہ فندق بر (بادام کوہی) گذشت واین متعلق بحبشی وہم بست است ہای نسبت بر وزیادہ کردہ اند وبس (اردو) فندق بقول آصفیہ اسم مؤنث۔ ولایت کے ایک مشہور میوے کا نام جو نہایت سرخ اور جھاڑی کے بیر کے برابر ہوتا ہے۔ دیکھو (بادام کوہی)

(۷) بستہ۔ بقول ناصری بمعنی ستودہ است وستہیدن مصدر آنست **مؤلف** عرض

کند کہ نظر بر اعتبار ناصری کہ از اہل زبانست تسلیم کنیم و بہ مجاز متعلق دانیم بامعنی بست و دوم بستن و اسم مفعول آنست و معنی ستایش بمجاز است و جا دارد کہ متعلق بمعنی سیزدہمش کنیم و اینہم مجاز باشد و بستن بمعنی ستودن نیامدہ و جا دارد کہ (ستہ) را مخفف (ستائیدہ) گیریم و موحدہ اول را زائد و لیکن اول بہتر از آخر است (اردو) تعریف کیا ہوا۔

(۸) بستہ۔ بقول ناصری بمعنی ستیزہ کردن ہم و فرماید کہ در نسخ از ستیزہ بفتح میم وکسر تا درست است (مولوی معنوی ع) مستہ صنما چند بن مے دہ بطرب با من؛ مؤلف عرض کند کہ ستہیدن بمعنی ستیزہ کردن می آید و اسم مصدر آن ستہ بمعنی ستیزہ و این بزیادت موحدہ باشد و بس۔ پس باید بالفتح خوانیم۔ تسامح صاحب ناصری است کہ معنی مصدری بیان کرد مخفی مباد کہ استہ در مقصورہ بہ ہمین معنی بر نشان چارمش گذشت و فروگذاشت ماست کہ در انجا بر حاصل بالمصدر اکتفا کردہ ایم و اسم مصدر را ذکر نکردہ ایم و ما از ماخذش ہم آنجا بحثے کردہ ایم (اردو) دیکھو استہ کے چوتھے معنے۔

(۹) بستہ۔ بقول سوار السبیل بند آب نہر را گویند کہ آنرا کشادہ آب ہر جا کہ خواہند می برند و جمع آن بستان است مؤلف عرض کند کہ معنی مفعولی این بستہ شدہ و تعمیر کردہ شدہ متعلق بمعنی ہفتم یا ہجدہم بستن و کنایہ از بند آب۔ تسامح محقق بالاست کہ بستان جمع این نوشتہ۔ جمع این بستہ ہاست و خصوصیت با نہر ہم نباشد (اردو) بند۔ دیکھو بر غ

بستہ چیزی بودن	بمصدر اصطلاحی بقول بحر (۱) دل نہادن و (۲) اعتماد کردن بروے	مؤلف عرض کند کہ حیف است کہ سند استعمال پیش نکرد اگرچہ خلاف قیاس نیست بلحاظ معانی

بستن ولیکن بنظر سکوت معاصرین عجم و محققین فارسی مشتاق سند می باشیم (اردو) (۱) دل لگانا (۲) اعتماد کرنا۔

بستہ رحم اصطلاح بقول سروری و رشیدی و برہان و جامع و سراج و بہار زن عقیم را گویند (رکن الدین کرانی ؎) ای در نظر جود تو بیقدر درم ٭ وز زادن شبہ تو جہان بستہ رحم ٭ صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ مرادف استروَن۔ صاحب بحر بذکر معنی بالا گوید کہ زنی کہ از زادن باز ماندہ باشد آنرا ہم بدین اسم موسوم کنند **مؤلف** عرض کند کہ معنی لفظی این زنی کہ رحم او بند است و حاملہ نشود و تعمیم معنی اجازت آن می دہد کہ معنی بیان کردۂ صاحب بحر را ہم درین داخل کنیم ولیکن محاورۂ زبان چیز دیگر است صاحبان سروری و جامع کہ اہل زبانند ذکر آن معنی نکردہ اند و لہذا بر عقیم اکتفا کنیم (اردو) بانجھ استروَن۔

بستہ زبان اصطلاح۔ بقول بہار و بحر آنکہ بر سخن گفتن قادر نباشد (صائب ؎)
زبان شکوۂ من چشم خون فشان من است ٭
چو طفل بستہ زبان گریہ ترجمان من است ٭
(اردو) وہ شخص جو بات نہ کر سکے جیسے کمسن بچہ یا گونگا۔

بستہ گہوارۂ فنا اصطلاح۔ بقول بحر و سوید اسیر محبت دنیا و گرفتار دنیا **مؤلف** عرض کند کہ بستہ درین اصطلاح اسم مفعول بستن است بمعنی سی و سوم آن و مرکب توصیفی است و گہوارۂ فنا بترکیب اضافی کنایہ از دنیا صاحبان انند و ہفت تعریف این درجمع کردہ اند تسامح شان است (اردو) اسیر محبت دنیا اس شخص کو کہہ سکتے ہیں جو دنیا دار ہو۔

(الف) **بستہ لب** اصطلاح (الف) کسی کہ
(ب) **بستہ لبی** خاموش و ساکت باشد اسم فاعل ترکیبی است و (ب) بزیادت یای

مصدری خاموشی وسکوت (ظهوری ب) فتاده در تفس از گفتگوی نخود طوطی ٭ کشود کار سخنور ز بیں بسته لبی است ٭ (اردو) (الف) خاموش۔ ساکت۔ بسته لب۔ بھی کھہ سکتے ہیں (ب) خاموشی۔ مؤنث۔ سکوت۔ مذکر۔

بسته میان اصطلاح۔ بقول بهار و انند مستعد و آماده خدمت **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول ترکیبی است (میر معزی) ثنا و خدمت او واجب است از ینمعنی ٭ قضا کشاده زبان است و بخت بسته میان ٭ چنانچه بسته میانست بخت در خدمت ٭ همیشه هست قضا بر ثنا کشاده زبان (اردو) کمر باندھا ہوا مستعد۔ آماده۔ تیار۔

بسته نگار اصطلاح۔ بقول رشیدی و بحر و بهار آهنگی است در موسیقی که ذکرش بر بسته گذشت۔ خان آرزو در چراغ هدایت گوید که نوعی از سرود (طغرا) از مین ره حور بر صوتش نثار است ٭ که نقش چینیش بسته نگار است ٭ **مؤلف** عرض کند که اسم مفعول ترکیبی است و معنی لفظی این نقش بسته و کنایه از آهنگی که سامعین از حیرانی نقش دیوار شوند همین است وجه تسمیه این (اردو) بسته نگار فارسی میں ایک راگنی کا نام ہے جس کا اصطلاحی نام اردو میں معلوم نہ ہوسکا۔

بسته نیشکر اصطلاح۔ بقول (خان آرزو در چراغ هدایت) و بحر و بهار نیشکر های بسیار بهم بسته که آنرا بهندی بهاندی و لوکی گویند (کلیم) قلم می شدی ترکش اندر کمر ٭ بیک ضرب چون بسته نیشکر **مؤلف** عرض کند که اگرچه بمعنی لفظی مرکب اضافی است ولیکن در محاورهٔ فرس بسته را گویند که شرط بازان نیشکر را به تعدادی مخصوص می بندند و بران شمشیری زنند هر که بسته را در یک ضرب شمشیر قطع کرد بازی برد (اردو) پھاندی بقول آصفیه

ہندی - اسم مؤنث - گنوں کا بنڈل - پونڈا ونگا بوجھا - پشتارہ نیشکر - سو پچاس گنوں کا بوجھ مؤلف عرض کرتا ہے کہ دکن میں (بولی) اسی بستۂ نیشکر کے لئے مستعمل ہے جس پر شرط باندھکر تلوار چلاتی ہیں

بستی | بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بالضم باغبان ومنسوب بباغ مؤلف عرض کند کہ بزیادت تحتانی نسبت بر لغت بست کہ بمعنی اوّلش گذشت موافق قیاس است ولیکن طالب سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند ومحققین فارسی زبان ازین ساکت (اردو) دیکھو باغبان -

بستیاج | بقول برہان وہفت بفتح اوّل وسکون ثانی وفوقانی بہ تحتانی رسیدہ وبای ابجد بالف کشیدہ وبجیم زدہ بلغت رومی خسک را گویند وبلغت اہل مغرب (حمص الامیر) خوانند طبیعت وی سرد است باعتدال وضماد کردن آن بر ورمہای گرم نافع صاحب محیط تبرک موحدہ ذکر بستیاج کردہ گوید کہ بفارسی درسنہ ترکی و(خلال مکہ) وبعربی سدی وحشیشۃ الخلال(?) وبزبان مصری آخلہ وحسکہ نامند وآن نباتی است خار دار گویند گیاہ آن گرم وخشک در اوّل ودوم وباندک عطریت خلال کردن آن جہت تقویت دندان وطلای آن جہت تحلیل اورام نافع ومنافع وارد وتخم آن گرم وخشک درآخر دوم - جہت سرفہ وفواق وریاح وسنگ وتفتیح سدد جگر وادرار بول نافع مؤلف عرض کند کہ اگرچہ اسم فارسی این بالا مذکور شد ولیکن فارسیان ہمین لغت رومی را بر زبان دارند ازینجاست کہ صاحب برہان در لغات مستعملۂ فرس ذکر این کردہ مخفی مبادکہ بخیال ما این ہمان درخت پیلو باشد کہ مسواک آن از مکہ معظمہ می آرند صاحب محیط بر (پیلو) گوید کہ بہندی اسم راک(?) است و بہ سنسکرت

کرچیل ۔ درخت صحرائی است و نزد ہندیان گرم و سبک و ملیّن و مشتہی طعام و دافع قی و مفضمضہ آب جوشیدۂ آن دافع درد دندان و مقوی باہ جیف است کہ از اسامی السنہ غیر مطابقت خیال مانمی شود واللہ اعلم بحقیقۃ الحال (اردو) ایک نبات کا نام ہے خوخار دار ہوتا جس کو فارسیوں نے (خلال مکہ) کہا ہے ہمارے خیال ہیں وہی درخت ہے جسکو دکن میں پیلو کہتے ہیں اور حجاج بطور تحفہ مکۂ معظمہ سے جو مسکواکین لاتے ہیں وہ اسی درخت کی ہوتی ہیں صاحب آصفیہ نے پیلو پر کہا ہے اسم مذکر وہ درخت جس کی جڑ اور شاخوں کی اکثر مسواک بناتے ہیں ۔ صاحب محیط نے (درمنہ) کا ترجمہ اجوائن لکھا ہے ۔

بسجتہ بقول ناصری وانند بفتح با وضم جیم بمعنی (۱) محبوب و معشوق است و آنرا بس خواستہ نیز گفتہ اند و (۲) بمعنی مطلوب و تمنا نیز آمدہ و فرماید کہ این لغت از وساتیر نقل شد مؤلف عرض کند کہ فارسیان قدیم این را مرکب کردہ باشند بالفظ بس بمعنی بسیار و جستہ کہ اسم مفعول جستن است بمعنی چیزے کہ تلاش او بسیار کردہ شد کنایہ از معشوق و تمنا اسم ۔ نظر با عتبار ناصری این را لغت مرکب ثرند و پاژند دانیم ۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و سکوت دیگر محققین بے توجہی و سرو مہری شان است با فارسی قدیم و دیگر ہیچ (اردو) (۱) محبوب معشوق ۔ مذکر ۔ (۲) تمنا ۔ دیکھو آرزو ۔

(۵۴۳۴) **بسخن در شدن** مصدر اصطلاحی ۔ متفق الرای و متفق الکلام شدن ۔ (انوری ع) بسخن در شدیم ہر سہ بہم کہ چون سہ یار موافق و مشتاق بکجو (اردو) متفق الکلام ۔ متفق الرائے ہونا ۔

بسخمندن بقول اننذ بحوالہ فرہنگ فرنگ بالفتح و فتح خای معجمہ و سکون نون بمعنی خمیر ساختن **مؤلف** عرض کند کہ محققین مصادر و معاصرین عجم ازین ساکت اگر سند استعمال بدست آید توانیم عرض کرد کہ این مصدر مرکب است از لفظ بس و خندہ ـ بس بمعنی بسیار و خندہ بمعنی شگفتگی کہ اسم مصدر (خندیدن) است کہ بجایش مذکور شود ـ فارسیان بحذف ہای ہوز نون زیادت علامت مصدر ساختند و حذف یک دال مہملہ مصدری ساختند کہ معنی لفظی این بسیار شگفتہ کردن و کنایہ از خمیر ساختن (اردو) خمیر کرنا ـ

بس خواستہ اصطلاح ـ بقول برہان و جامع و بحر و ہفت کنایہ از مطلوب و معشوق **مؤلف** عرض کند کہ از قبیل (بس جستہ) کہ بالاگذشت یعنی چیزی کہ خواہش آن بسیار است مطلوب و معشوق است و بس (اردو) دیکھیو بس جستہ ـ

بسد بقول سروری بحوالہ عجائب البلدان بضم با و فتح سین مہملہ مشدد و بتخفیف سین (۱) مرجان و فرماید کہ آنرا کامہ نیز خوانند و منبط آن قعر دریاست ـ رسنی افگنند و برکشند چون باد بر دو وزد و آفتاب تا بد سرخ گردد (انوری ؎) نفروگشت بعتاب عنبرین سنبل تو فرو شکست بنوشتا بسدین شکر تو صاحب جہانگیری این را (۲) مرادف بستہ بمعنی اول و دومش نوشتہ و ذکر بستان ہم با او کردہ صاحب برہان بذکر معنی اول و دوم و گوید کہ بمعنی اول بکسر اول ہم آمدہ صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند ـ صاحب سوار السبیل فرماید کہ بتشدید یا و ذال معجمہ آخر معرب بستہ فارسی است کہ مرجان باشد **مؤلف** عرض کند کہ اشارہ این بمعنی یازدہم نیست کردہ ایم و آن مبدل این است و قول صاحب محیط را نسبت مزاج و خواص این ہمہ سا اینجا

نقل کردہ ایم صاحب سروری این لغت فارسی را بہ ذیل نما تی آوردہ کہ آخرش ذال معجمہ است تسامح او بیش نباشد کہ محققین فارسی زبان با لاتفاق این را بہ دال مہملہ آخر آوردہ و آنچہ صاحب سواد السبیل گوید درست کہ بہ تشدید سین و ذال معجمہ معرب است ولیکن تسامح او می نماید کہ در فارسی بستد بہ فوقانی سوم گفتہ یعنی بدین معنی در فارسی نیست غلطی کتابت او می نماید کہ بستد فارسی را بہ بای فوقانی بستد فارسی نوشت (اردو) دیکھو بست کے پہلے اور گیارھویں معنے -

بسدک | بقول سروری بحوالہ نسخہ میرزا و بقول رشیدی - بفتح با و سین مہملہ و سکون دال مہملہ (۱) بمعنی دستہ جو و گندم درودہ باشد صاحب برہان بذکر معنی اول فرماید کہ (۲) بسکون ثانی بروزن زردک دارو یست کہ آنرا (اکلیل الملک) خوانند صاحب ناصری بذکر معنی اول بروزن اختلاف اعراب ذکر معنی دوم کردہ و صاحب جامع ہمزبان برہان - خان آرزو در سراج بذکر معنی اول قانع و فرماید کہ بسک مخفف این باشد **مؤلف** عرض کند کہ قیاس می خواہد کہ اصل این بستک بودہ بمعنی چیزی خورد کہ بستہ شدہ و کنایہ از دستہ جو و گندم تای قرشت بدل شدہ بہ دال مہملہ چنانکہ زرتشت و زردشت پس تصرف در اعراب تصرف محاورہ باشد و نسبت معنی دوم عرض می شود کہ حقیقت این در (ارحیقند) گذشت و ماخذ این جز این نباشد اصل این ہم بہ فوقانی عوض دال مہملہ بود و معنی لفظی این بستان خرد و کنایہ از (اکلیل الملک) فوقانی بدل شدہ بہ دال مہملہ - دیگر ہیچ تصرف محاورہ باشد کہ ضمہ اول را بہ فتح بدل کردند (اردو) (۱) درخت جوا ور گندم کا پولا - دستہ - مذکر (۲) دیکھو حیقند

بسدین | بقول انند و غیاث منسوب بہ بسد کہ مرجان است مراد از سرخ **مؤلف**

عرض کند که یا ونون نسبت موافق قیاس وبمعنی سرخ هم کنایه است موافق قیاس ولیکن طالب سند استعمال می باشیم (اردو) سرخ بقول آصفیه۔ فارسی۔ لال۔ احمر۔

بسر آمدن مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی حقیقی واقع شدن وآمدن بسر است چنانکه (بسر آمدن سنگ) (صائب ؎) آمد کار من وبشته تسبیح یکی است ٭ که ز صد دانه گرم سنگ بسر می آید ٭ و (۲) بمعنی پیش آمدن واین کنایه باشد چنانکه (بسر آمدن بخت) (انوری ؎) ای شاه جهانی که ز عدل تو جهان را ٭ در وصف نیاید که چه بختی بسر آمد ٭ وارسته گوید که (۳) از حیز برآمدن وجوش کردن **مؤلف** عرض کند که بسر رسیدن هم داخل همین معنی است صاحب بحر این را مخصوص کند به دیگ بخیال ما با جام وساغر هم میتوان (صائب ؎) چرخ ره آورد سفر بارمن از جا برداشت ٭ دیگ کم حوصلگان زود بسر می آید ٭ و بقول بحر وبهار (۴) آخر شدن چنانکه (بسر آمدن گیتی و روز) (انوری ؎) بر دل نفسی آمده گیتی بسر آید ٭ گیرید که گیتی همه یکسر بسر آمد ٭ (وله ؎) هیچ روزی سرا بسر نامد ٭ تا دلم عشق او ز سر نگرفت ٭ و (بسر آمدن کان) (وله ؎) **آصف** که ز بیم قلمش تیغ سکون یافت ٭ حاتم که ز دست کرمش کان بسر آمد ٭ و (بسر آمدن درد) (وله ؎) درد سر دل بسر نمی آید ٭ پا از گل عشق برنمی آید ٭ و بقول بحر وبهار (۵) بمعنی برباد رفتن **مؤلف** عرض کند که این مجاز معنی چهارم است که از سر (بسر آمدن کان) من وجه این معنی هم پیدا می شود که آخر شدن کان برباد شدن آنست (اردو) (۱) سر پر واقع ہونا (۲) پیش آنا (۳) اُبلنا۔ جوش کرنا۔ (۴) آخر ہونا۔ ختم ہونا (۵) برباد ہونا۔ (۴۴۵)

بسر آوردن مصدر اصطلاحی متعدی بسر آمدن (۴۴۶)

است سندی از انوری) بمعنی چهارمش گذشت	تمام معنوں میں اس کا مستعدی جیسے (۱) سر پر آنا و (۲)
(ولہ ۵) ای ہجر توافتہ بر پرم خونت ؤ وقت آمد	واقع کرنا (۳) ابلنا- جوش دلانا (۴) ختم کرنا (۵)
خون بریز وعمرم بسر آ ؤ (اردو) بسر آمدن کے	برباد کرنا-

بسراق بقول وارسته بضم اوّل و رای مهمله یاقوت زردی که در هندش پکهراج گویند (با قر کاشی ۵) زرد گوشت آنکه از بن گوش او کرده بسراق نام سیکو باز ؤ آم او گوید که پیکو بیای عجمی و یای حطی مجهول ملکی است بجانب زیرباد- بهار گوید که این ظاهرا (هندی معرّب) است و اصلش پکهراج یا پکهراگ- صاحب انند این را لغت عرب گوید ولیکن صاحب سوار السبیل که محقق معرّبات است ازین ساکت وصاحب منتخب هم نیاورده وصاحب محیط بر پکهراج گوید که یاقوت زرد آن و پکهراگ را نوشت و بر یاقوت ذکر همه اقسامش باعتبار رنگ آن کرده و همانجا گفته که زرد آن را بعربی بسراق و بهندی پکهراج و بانگریزی وتوپس گویند- بقول گیلانی خشک است و مائل بسردی اندک و بقول شیخ الرئیس معتدل- مفرح و مسکن- قاطع خون- نافع اورام و رافع صرع و امّ الصبیان و منافع بیشمار دارد- صاحب ساطع بر پکهراج گوید که زبرجد باشد و آن جوهریست سبز رنگ **مؤلف** عرض کند که سکندری خورده است که زرد را سبز نوشت و آنچه در ترجمهٔ آن زبرجد را قائم کرده نسبت آن عرض می شود که زبرجد سبز و زرد هر دو می باشد ولیکن دیگر لغات زبان هندی پکهراج را زرد رنگ گفته اند نه سبز بالجمله به تحقیق ما (پسراگ) لغت فارسی است به بای فارسی و سین مهمله و رای مهمله و الف و کاف فارسی- حادارد که این را مفرّس دانیم از پکهراج که کاف را حذف کردند و های هوّز بدل شد به سین مهمله چنانکه راه و راس وجیم

بہ کاف فارسی چنانکہ اخشیج و اخشیگ وپس ازان عربان فارس بہ تبدیل ہای فارسی بعربی و کاف فارسی بہ قاف بسراق کردند و شعرای فرس استعمال ہمین کردند چنانکہ سند با قر کاشی تصدیق آن می کند ولیکن این تعریب از محققین معربات تصدیق نیافت و آنچہ مفرس از فرہنگ ہا ترک شد وجہ آن جز این نیست کہ صاحبان تحقیق از تحقیق ماخذ سروکاری نداشتند و عجب آنست کہ ہمہ محققین اہل زبان (بسراق) را ہم گذاشتہ اند (اردو) بکھراج بقول آصفیہ۔ ہندی)۔ اسم مذکر۔ زبرجد کی ایک قسم جس کا رنگ عموماً زرد اور نہایت روشن ہوتا ہے۔

بسراک بقول سروری۔ مخفف بیسراک کہ می آید بحذف یا بروزن امساک بمعنی شتر بچہ یک و دو سالہ (پوربہای جامی ۵) شافی زبہر کون تو ترتیب کردہ ام ٭ خرطوم پیل وگردن بسراک وستلک ٭ مؤلف عرض کند کہ صراحت ماخذ بر بیسراک می آید (اردو) اونٹ کا بچہ ایک دو سال کی عمر کا۔ مذکر۔

بسراگ این ہمان است کہ ذکرش بر (بسراق) گذشت و صراحت ماخذہم ہمدرانجا مذکور (اردو) دیکھو (بسراق)۔

بسر باری اصطلاح۔ بقول مؤید بحوالہ قنیہ باری بسر آن و فرماید کہ باری کہ بر سر بود و صاحب ہفت گوید کہ باری کہ بر سر ہو۔ علاوہ بوجھ مؤلف عرض کند کہ سبحان اللہ چہ خوش اصطلاحی برای تائید فضلا قائم شدہ است تا فضلا این مرکب را کہ بمعنی لفظی اوست اسم جامد نفہمند و صراحت صاحب ہفت شایان اوست (اردو) سر پر بوجھ۔ مذکر۔

بسر بر اصطلاح۔ بقول مؤید ابی بر سر مؤلف عرض کند کلمہ بر زائد است

چنانکہ (سہ) بسر بر بند کا فوری عمامہ ؎ بتن در پوش عنبر بوی جامہ ؎ چہ خوش تائیدی است برای فضلا تا کلمۂ بر را جزو اسم جامد دانند (اردو) سر پر

بسر بردن | مصدر اصطلاحی۔ بقول سروری در ملحقات (۱) کنایہ از گذراندن و باتمام رسانیدن و وفا کردن و (۲) سازگاری نمودن (سعدی ط) درا قصای عالم بگشتم بسی ؎ بسر بردم ایام با ہر کسی ؎ (مخلص کاشی ط) زلف مشکین را کمند گردن عشاق کن ؎ می بری تا کی بسر تنہا شب دیجور را ؎ (سنجر کاشی ط) سنجر ز سخت جانی یک ہفتہ ہیچ زیست ؎ ما را گمان نبود کہ یک شب بسر برد ؎ (سعدی ط) وان دگر سخت ہیچنان ہوسی ؎ واین عبارت بسر نبرد کسی ؎ صاحب جہانگیری ہم در ملحقات ذکر ہر دو معنی کردہ۔ صاحبان رشیدی و ناصری و بہار ذکر این کنند۔ بہار بمعنی دوم موافقت کردن می گوید۔ عیبی نیست ہر دو یکیست صاحب برہان بذکر معنی اوّل و دوم گوید کہ (۳) غمخواری کردن ہم۔ صاحبان جامع و بحر و مؤید ہم خان آرزو در سراج بذکر ہر دو معنی اوّل گوید کہ (۴) بسر برداشتہ بردن ہم (ظہوری سہ) عشق لیلیٰ برد مجنون را بسر ؎ داغ دل از لالہ بر صحرا گریست ؎ مؤلف عرض کند کہ معنی چہارم حقیقی است و شک نیست کہ کلام سعدی کہ بسند اوّلین گذشت سند معنی چہارم است و دیگر معانی مجاز (اردو) بسر کرنا۔ بقول آصفیہ (۱) گزارنا اوقات گزاری کرنا۔ انجام کو پہونچانا۔ پورا کرنا (۲) نباہنا۔ دوسرے معنے کا ترجمہ (موافقت کرنا) بھی ہو سکتا ہے (۳) غمخواری کرنا۔ بقول ہمدردی کرنا۔ شریک رنج و راحت ہونا (دیکھو ہمدردی کردن و غمگساری کردن) (۴) سر پر اٹھا لیجانا۔

بسر برزدن | مصدر اصطلاحی۔ بمعنی بسر کردن و موافقت کردن (انوری سہ) از عشقت ای شیرین پسر گرچہ بسر بر میزنم ؎ شہا دو دیگر می کنم فی رای دیگر می زنم ؎ (اردو) بسر کرنا

موافقت کرنا۔ گزارنا۔

بسر بر زدن بار مصدر اصطلاحی تا بسر نہادن است (انوری ؎) درد ہجرت گرم اشکی می دہد تا عشق صد۔ بارم بسر بر می زند تا (اردو) بوجھ سر پر رکھنا۔ زیر بار کرنا۔

(الف) **بسر پا آمدن** مصدر اصطلاحی۔ بقول وارستہ و بہار و بحر از مرض شفا یافتن۔ (سفید بلخی ؎) عمرہا بود کہ ضعف از شکن زلف تو داشت تا زمین شکست آمدہ اکنون بسر پا زنجیر تا مؤلف عرض کند کہ (بر سر پا آمدن) بجایش گذشت و این ہمہ معانیش مرادف آن است و در بیجا ہمین قدر کافیست کہ از سند سفید بلخی.....

(ب) **بسر پا آمدن زنجیر** بمعنی وقت آن رسیدن کہ زنجیر از پا بر آید و رستگاری نصیب شود یعنی زنجیری کہ در پا افتادہ بود بسر پا رسید و قریب است کہ از پای بیرون شود پس معنی این مصدر مرکب (آثار نجات پیدا شدن) است و مفسر ورا است کہ برای این معنی زنجیر را دخل اصطلاح کنیم و بودن آن جزو من نیست کہ مراد (بر سر پا آمدن) باشد و بس۔ پس محققین بالا سکندری خوردہ اند کہ این را بمعنی (از مرض شفا یافتن) نوشتہ اند و این معنی از سند بالا اصلا حاصل نمی شود فتأمل۔ شاعر گوید کہ عاشق از مدت دراز بوجہ شکن زلف تو ضعف می داشت و مبتلای قید مشش بود ولیکن بوجہ آنکہ زلف تو شکست داشت اکنون آثار نجات پیدا شد۔ (اردو) (الف) مرض سے شفا پانا اور بہار خیال کے لحاظ سے دیکھو (بر سر پا آمدن) (ب) آثار نجات پیدا ہونا۔

بسر پا نشستن مصدر اصطلاحی بقول خان آرزو در چراغ مہیا بودن برای رفتن صاحب سحر ہمزبانش (سلیم ؎) تیر ہوائیم کہ زبس بی تعلقی تا ہر جا نشستہ ام بسر پا نشستہ ام تا مؤلف عرض کند کہ مراد ما معنی اول و سوم (بر سر پا نشستن

است وبس (اردو) دیکھو (برسرپانشستن) کے پہلے اور تیسرے معنے۔

بسرپردازیدن مصدر اصطلاحی (۱) بمعنی گرفتن سرو آویختن بسر سند این از ظہوری بر (برسرپانہادن) گذشت معاصرین عجم گویند کہ (۲) مرادف معنی دوم (بسرپیچیدن) ہم کہ می آید (اردو) (۱) سر سے لپٹ جانا (۲) دیکھو (بسرپیچیدن) کے دوسرے معنے۔

بسرپیچیدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار وبحر (۱) پیچیدن دستار ومانند آن بمعنی حقیقی و (۲) مسموع است کہ باصطلاح لوطیان فعل بدکردن باشد (میر نجات ــه) پر بکر شدہ دستار زری کو سادہ باشد بسرش می پیچم کو (میرزا امان اللہ امانی ــه) غیر پندارد بسر دستار زر پیچیدہ ام کو این نہ دستار است دردسر بسرپیچیدہ ام کو **مؤلف** عرض کند کہ (بسر پیچیدن دردسر) بمعنی دردسر پیدا شدن البتہ ودردسر را بدبستہ سر کردن و (بسرپیچیدن دستار) بمعنی نہادن ودرست کردن دستار بسر پس معنی اوّل خصوصیتے دارد وآن را پسند نکنیم۔ بخیال ما معنی اوّل پیچیدن چیزی بسر ومتعلق شدن چیزے بسر باشد ومعنی دوم بیان کردۂ بہار برای لواطت مخصوص است کہ لوطیان عجم صراحتش می کنند کہ فاعل در لواطت دست ہا را بر سر مفعول می پیچد چنانکہ در جماع بازن دست ہای فاعل در بغلش (اردو) (۱) سر پر لپٹنا۔ جیسے دستار سر پر لپیٹنا۔ باندھنا۔ اور سر مارنا (دیکھو افگندن برکسی) اور سر ہونا۔ (۲) اغلام کرنا۔

بسرتازیانہ بخشیدن مصدر اصطلاحی بقول بہار وانند چیزی را سہل وفرومایہ دانستہ باشارہ سر تازیانہ عطا فرمودن مرادف (بسر تازیانہ دادن) (انوری ــه) خسرو بسرتازیانہ بخشد کو چون ملک عراق ار ہزار باشد کو **مؤلف** عرض کند کہ کنایہ ایست لطیف کہ تازیانہ دردست

شاہان می باشند و بی پروائی بدان اشارہ کنند
برای دادن چیزی بکسی (اردو) اشارہ سے عطا کرنا

بستر تازیانہ بستانم مقولہ۔ بقول مؤید ای
بغیر تیغ بید رنگ بزخم تازیانہ فتح کنم صاحب ہفت
ہم ذکر این کردہ مؤلف عرض کند (بستر تازیانہ
ستاندن) مصدریست اصطلاحی بمعنی گرفتن بآسانی
یعنی بدون استعمال شمشیر حاصل کردن چیزی نمی دانیم
کہ ہر دو محققین بالا چرا این را مقولہ قرار دادہ اند
و چرا ذکر مصدر ترک کردہ اند (اردو) آسانی
سے لینا۔ بغیر جنگ کے حاصل کرنا۔

بستر تازیانہ دادن مصدر اصطلاحی۔
بقول بہار و آنند مرادف (بستر تازیانہ بخشیدن)
کہ گذشت مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس
است (نظامی ے) آوریدی جہان بہ تیغ فراز
بستر تازیانہ دادی باز (اردو) دیکھو بستر تازیانہ بخشیدن

بستر تازیانہ ستاندن مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر بی تیغ و شمشیر بسر سواری گرفتن (مرادف
بستر تازیانہ گرفتن) مؤلف عرض کند کہ باصراحت
این تبدیل (بستر تازیانہ بستانم) کردہ ایم کہ گذشت
(اردو) آسانی سے بغیر جنگ و جدل کے لینا۔

بستر تازیانہ گرفتن مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر و بہار و ملحقات برہان مرادف (بستر
تازیانہ ستاندن) مؤلف عرض کند کہ ہم آنجا
صراحت کردہ ایم (اردو) دیکھو بستر تازیانہ ستاندن

(الف) **بسر جنگ آمدن** مصدر اصطلاحی
بقول بحر قریب بقبض و تصرف آمدن بہار گوید
کہ کنایہ از کمال قرب یا در قبض و تصرف خود آمدن
(خواجہ آصفی ے) دست در زلف سیاہت
من بدروز زدم کہ آمدم سوی تو چو بشب بسر
جنگ آمدہ و فرماید کہ میتوان گفت کہ ....

(ب) **بسر جنگ آمدن شب** کنایہ از
قریب بآخر رسیدن شب گیریم چنانکہ از سند بالا معلوم
می شود صاحب بحر ذکر (ب) بوثیقہ سند خواجہ
آصفی بجای خودش کردہ بامعنی بیان کردہ بہار متفق

مؤلف عرض کند کہ ارشد بالا تصدیق (ب) می شود و این کنایہ باشد و الف بمعنی حقیقی است لیس ولیکن ضرورت ندارد کہ قرب قبض و تصرف گیریم بلکہ بمعنی بچنگ آمدن است مطلقاً کہ چنگ و سر چنگ ہر دو یکی است مخفی مباد کہ آنچہ بہار بلفظ خود را در معنی الف داخل کردہ سکندری خوردہ ہیچ ضرورت تخصیص بہ خود نیست فتامل (اردو) (الف) قبضہ میں آنا (ب) رات کا قریب الختم ہونا۔

بسر چیزی نہادن | مصدر اصطلاحی بقول بحر و بہار بمعنی صرف چیزی کردن (محمد قلی سلیم ؎) از طبع خسیس خویش چون ناف زکون را بسر شکم نہادی نور ولہ ؎) از سر تا پا تن تو چون آیینہ صاف ز چون تیغ مژہ بر آمدی خوش زغلاف زحتی بضیافت حریفان آخر ز کون را بسر شکم نہادی چون ناف ز **مؤلف** عرض کند کہ (چیزی را بسر چیزی نہادن) بمعنی حقیقی است یعنی چیزی را بالای چیزی نہادن و سلیم در ہر دو سند (کون بر سر شکم نہادن) آوردہ و معاصرین عجم گویند کہ این بمعنی آمادہ شدن مفعول است برای مفعولی کہ کونش بسر شکم فاصل می رسد و این مصدر عام را کہ بالا مذکور شد بحذف لفظ چیزی کہ در اوّل او ست مختصر کردن و بہ مثال کار گرفتن کہ مدعای ما اختصار است کار بہار باشد حیف است کہ صاحبان بحر و انند نقاش کردہ اند معلوم نیست کہ نظر بر کدام حکمت معنای این اصل متصور نگذاشتند و ادعای ارشاد تحقیق دور است (اردو) کسی چیز کے لئے صرف کرنا تحقیق کے لحاظ سے کسی چیز کو کسی چیز پر رکھنا۔

(۴۴۴۴) **بسر چیزی یا کسی رسیدن** | مصدر اصطلاحی حملہ کردن بران و تاخت آوردن بر و (انوری ؎) گفتم جانی بسر آمد مرا ز عشق تو آخر بسر آن رسید ز (اردو) سر پر آ چڑھنا۔ بقول آصفیہ۔ چھاتی پر آ موجود ہونا (عارف ؎) شامت ہے کسی منہ جو ترے ناصحا چڑھے ہو جو شخص یوں بلا کی طرح سر پہ آ چڑھے ہو

بسر خامہ سخن گفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول انند سخن شائستہ گفتن وفرماید کہ از عالم بزبان قلم حرف زدن است (فرہنگ ص) باعطار (بسر خامہ سخن باید گفت چو ہر دبیری کہ بدیوان کند آغاز التقریر) مؤلف عرض کند کہ با تعریف صاحب انند اتفاق نداریم سندش تقاضای آن می کند کہ این کنایہ باشد از مراسلت و خط وکتابت کردن (اردو) شائستہ گفتگو کرنا اور ہمارے معنوں کے لحاظ سے مراسلت کرنا خط وکتابت کرنا۔

(الف) **بسر خود** اصطلاح۔ بقول وارستہ وبہار مرادف بر سر خود و آن بجایش گذشت (شمسی بدخشی ص) کاکلت چند بگرد مہ تابان گردد ٭ بسر خود مگذارش کہ پریشان گردد ٭ مؤلف عرض کند کہ بای موحدہ بمعنی بر می آید واز توجہ بتوانیم کہ این را مرادف (بر سر خود) گیریم و خیال خود نسبت معنیش ہم در انجا بیان کردہ ایم ولیکن در ینجا ہمین قدر کافی است کہ از سند بالا مصدر ....

(ب) **بسر خود گذاشتن کسی را** بمعنی بحال خود گذاشتن کسی را پیدا است وپس اگر ہیچ ہست (الف) را از ہمین سند گیریم (بسر خود) بمعنی بحال خود باشد وبس (اردو) الف۔ اپنے حال پر (ب) اپنے حال پر چھوڑنا۔

بسر خوش اصطلاح۔ بقول شمس بفتحتین وکسر سوم یعنی استقلال خود و در نسخہ مؤید مطبوعہ مطبع نولکشور ہم ہمین لفظ است وہمین معنی ولیکن در دیگر نسخ قلمی مؤید (بسر خویش) بہ تحتانی ششم نوشتہ وہمین است موافق قیاس نظر بر معنی۔ مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این بالای سر خود است و برای معنی بیان کردہ مؤید طالب سند استعمال می باشیم۔ سند استعمال این از نظر ما نگذشت ومعاصرین عجم برزبان ندارند ومحققین فارسی زبان ازین ساکت بہار این را مرادف (بر سر خویش) نوشتہ کہ بجایش گذشتہ (اردو) اپنا استقلال۔ اور ہمارے معنوں کے

لحاظ سے اپنے سر پر (دیکھو بر سر خویش)

بسر در آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار و آنند پیش پا خوردن است (ظہوری ؎) از غاشیہ داری تو خورشید ٭ از گرم روی بسر در آید ٭ **مؤلف** عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) سر کے بل گرنا۔

بسر دست آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (بسر چنگ آمدن) بہار گوید کہ کنایہ از کمال تقرب یا در قبض و تصرف خود آمدن **مؤلف** عرض کند کہ ہمین معنی بقول بہار بر (بسر چنگ آمدن) مذکور شد و ما با و اختلاف کردہ ایم و دو معنا ہم آن (فخر الدین علی ؎) کو بخت کہ بگیرم من مست در آید ٭ زلعش کشم و شب بسر دست در آید ٭ (اردو) دیکھو بسر چنگ آمدن۔

بسر دستی | اصطلاح۔ بقول مؤید بمعنی بسر پنجگی و اندک سعی صاحب شمس گوید کہ بمعنی سر سری و اندک دستی۔ صاحب ہفت باتفاق مؤید گوید کہ بکسر زای ہملہ باشد **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش غیر از اضافت بسوی دستی نباشد و محققین فرس ازین ساکت و سند استعمال پیش نہ شد ولیکن موافق قیاس است و ذوق زبان می خواہد کہ بدون اضافت خوانیم و می توانیم گفت کہ " ما درین کار بسر دستی کامیاب شدیم " باقی حال مشتاق سند استعمال می باشیم کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) تھوڑی سی کوشش سے۔ سرسری طور پر۔

بسر دویدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار (۱) دویدن بکمال سرعت و مبالغہ کردن در آن (بوستان سعدی شیرازی ؎) پیادہ بسر بر در بارگاہ ٭ دویدند و بر تخت دیدند شاہ ٭ و ہم او بقول بعض محققین فرماید کہ (۲) در محل تعظیم مستعمل صاحبان آنند و بحر نقل نگارش **مؤلف** عرض کند کہ بہر دو معنی کنایہ باشد و بہ تحقیق ما معنی اوّل متحقق کہ بہ طوع و رغبت و مسرت و بامتثال حکم حاکم و معشوق دویدن است سند سعدی ہم برای ہمین

معنی است و استعمال این معنی دوم از نظر ما نگذشت بدون
سند استعمال تسلیمش نکنیم (اردو) (۱) سرعت کے ساتھ
دوڑنا (۲) رغبت اور خوشی کے ساتھ دوڑے جانا
جیسے (سر سے چلنا) یعنی سر کو پاؤں بنا کر راستہ
طے کرنا - دیکھو (از سر قدم ساختن) مگر اردو میں
(سر سے دوڑنا) مستعمل نہیں ہے - مخاطب کی تعظیم
یا امتثال حکم میں دوڑے جانا -

(الف) بسر رسانیدن | مصدر اصطلاحی

بقول صاحب تحقیق الاصطلاحات بمعنی بسر آوردن
(محمد مسیح فسائی ؎) بسر نتوان رساندن با حیات
تن رہ دل را بچشم نقش پا در خواب نتوان دید
منزل را ؎ **مولف** عرض کند که لازم این....

(ب) بسر رسیدن | بقول بہار بمعنی (۱) آخر
شدن و (۲) برباد رفتن (قاضی احمد ؎) خنجر
بدست بر سرم آن سپہر رسید ؎ گفتم که چیست گفت
که عمرت بسر رسید ؎ صاحب بحر بمعنی (آخر شدن)
قانع - بخیال ما معنی اول موافق قیاس و کنایہ است
و معنی دوم ہیچ - که بدون سند استعمال تسلیمش
نکنیم (اردو) (الف) آخر تک پہنچانا - ختم کرنا
(ب) (۱) آخر ہونا - ختم ہونا - (۲) برباد ہونا -

(الف) بسر رشته رفتن | مصدر اصطلاحی

بقول جہانگیری در ملحقات کنایہ از آمدن بسر
سخنی باشد که در اثنای گفتن سر رشته را از دست داده
و گم کرده باشد (مولوی معنوی ؎) ز لا و لا بسر رشته کن مثل
بشنو ؎ که آسمان ز کجا است و ریسمان ز کجا ؎ صاحب
رشیدی نقل نگارش - صاحب برهان گوید که کنایہ از آمدن
بسر سخنی بود که در اثنای گفتگو جملہ معترضہ بیان کنند
تا فاصلہ واقع نشود و بقول صاحب بحر بسر مطلب
آمدن بعد ذکر جملہ معترضہ و بقول جامع کنایہ از آمدن بسر
سخن و مطلب اول بعد از جملہ معترضہ - بہار ہم ذکر آن
کرده و سند بالا را به اختلاف خفیف ذیل (آسمان از
کجا و ریسمان از کجا) نقل کرده و ما ہم بجای خودش نقل کرده
ایم که لفظا مشکوک است لفظ رشته می باشد یعنی (ز لا و لا بسر رشته
شو مثل بشنو ؎ لیس از تمثیل سند مصدر ....

(ب) **بسر رشتہ شدن** | باضافت رای مہملہ
اوّل بمعنی سلسلۂ سخن را نگاہ داشتن پیدا میشود
تا از جملۂ معترضہ سلسلۂ بیان قطع نہ شود و دیگر
ہیچ و مولوی معنوی استعمال ہمین مصدر کردہ
است نمی دانیم کہ محققین بالا این را بسند (الف)
چطور آوروند و اگر عوض (شو) (رو) باشد
ہمین سند البتہ (الف) را بکار می خورد باقی حال
حقیقت معنی این مصدر اصطلاحی (الف باشد
یا ب) ہمین قدر است کہ ذکرش کردہ ایم طرز
بیان محققین بالا وسیما صاحب جہانگیری کشف
حقیقت نمی کند۔ (اردو) (الف و ب) سلسلۂ
کلام کو باقی رکھنا اور کسی جملۂ معترضہ کی وجہ سے
سلسلہ قطع نہ ہونے دینا۔

بسر رفتن | مصدر اصطلاحی۔ بقول انند
بمعنی (۱) بسر افتادن (نظیری ؎) دل تنزار
تن بردبار خواہد عشق کو کہ از نسیم بجوش آید و بسر
نرود کو (دولہ ؎) ظرفی بہرسان کہ مبادا بسر رود
منصور را فگند بلا ور گلو کند کو (ظہوری ؎) مشکل
اگر بہ جاہ و جیحون بسر رود کو تشنہ است قطرہ قلزم
و عمّان چہ بر کشم کو **مؤلف** عرض کند کہ بسر افتادن
بمعنی واقع شدن بر سر است اگر این را بمعنی اوّل
بیان کردہ محقق بنگلوری گیریم مشتاق سند دیگر باشیم
کہ این معنی از سند نظیری پیدا نیست بلکہ از کلامش
(۲) بمعنی بسر شدن است و مراد از جامۂ خود
بیرون شدن کسی و تحمل چیزی نہ کردن و دیگر
ہر دو اسناد ہم ہمین معنی آمدہ قابل (اردو) (۱)
سر پر واقع ہونا (۲) اُبل پڑنا۔ بقول امیر کہ ظرفی
سے کہ اُٹھنا (اسیر ؎) منصور کا جو ظرف کہاں عشق کا
تھا اُبل پڑا کو مشکل ہے شرب بادۂ مرد آزمائے

بسر رفتن صحبت | مصدر اصطلاحی۔ بقول
بحر موافق شدن صحبت **مؤلف** عرض کند کہ
زبان معاصرین عجم نیست و محققین فارسی زبان
ازین معنی ساکت مشتاق سند استعمال می باشیم
خلاف قیاس نباشد (اردو) صحبت بننا۔

بقول آصفیہ۔ صحبت برار ہونا (منون سے) دیکھیے یارب کہ اس سے صحبتیں کیونکہ نہیں ہیں وہ ہے اک مرزانش چاہیں سو اہم اختلاط ہی صحبت موافق ہونا بھی کہہ سکتے ہیں۔

بسر زدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول انند (۱) باخر رسانیدن چیزی را و (۲) موافقت کردن باچیزی دیگر محققین فارسی زبان و معاصرین عجم ساکت بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ از نظر ما گذشت (بسر بر زدن) البتہ بمعنی دوم گذشت (اردو) (۱) دیکھو بسر رسانیدن۔ (۲) موافقت کرنا۔

بسر زدن گل | مصدر اصطلاحی۔ قائم کردن گل بر دستار (ظہوری سے) کسیکہ پای دلش راسہ سفت خار غمی ہو گلی بسر نزداند باغ زندگانی خویش کو (اردو) سر پر پھول قائم کرنا۔ پگڑی پر پھول لگانا۔ (۴۳۴۴)

بسر زلف | اصطلاحی۔ بقول بہار نباز و تخضر و فرماید کہ در اقوال و افعال ہر دو مستعمل چون (بسر زلف می بجا ہم کردن) مؤلف عرض کند کہ معنی لفظی این باشارۂ زلف است و باہر مصدر و لفظ کہ استعمال این می شود حرکت بناز پیدا می شود (اردو) اشارۂ زلف سے۔ زلف کے اشارے سے

مصادر اصطلاحی بہ نسبت (الف)	(الف) بسر زلف حرف زدن
	(ب) بسر زلف سخن کردن
	(ج) بسر زلف سخن گفتن
	(د) بسر زلف سخن می گوید

گوید کہ باستغنا و بی پروائی و کنایہ و بناز و تبختر حرف زدن است (الف صائب سے) از قرب حسن گرید دماغش مشوش است ہو چون حرف می زند بسر زلف شانہ اش ہو (الف رفیع سے) بسر زلف اگر حرف زنی مشکل نیست ہو مشکل اینست کہ با چین جبین می گوئی ہو اہم او نسبت (ب) فرماید کہ مرادف (الف) است (ب ملا صفیہ بلخی سے) ناخن چو شانہ در نگہ زلف می کنم ہو با تو خطان سخن بسر زلف می کنم ہو غالب آرزو در چراغ ہدایت نسبت الف گوید کہ بمعنی ناز کردن

شهرت دارد - صاحب بحر ذکر (الف و ب و ج) کرده متفق با بهار - صاحبان خزینة الامثال و امثال فارسی ذکر (د) کرده از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند که حال مصدر (ج) است و ثقل شد بر زبان - فارسیان چون کسی را بینند که باشاره و کنایه و به ناز و ادا حرف می زند بحق او این مثل را می زنند (اردو) (الف و ب و ج) کنایۃً اور اشارے اور ناز و ادا سے بات کرنا (د) اشاروں سے بات کرنا اور ناز و ادا و زلف کے اشارے سے مطلب ادا کرتا ہے۔

بسر زلف صحبت داشتن

مصدر اصطلاحی - بقول غیاث و بحر و انند پریشان و تیره و زبون گشتن و اظهار رنجش نمودن - دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و سند استعمال پیش نه شد مشتاق سندی باشیم اگرچه موافق قیاس است ولیکن محققین اهل زبان ازین ساکت معاصرین عجم بر زبان ندارند و لیکن این کنایه را پسند می کنند (اردو) پریشان ہونا - اظہار رنج کرنا

بسر زلف گفتن

مصدر اصطلاحی - مرادف (بسر زلف حرف زدن) است (ابراهیم شوستری ﴿ه﴾ کردم چه سراغ دل گم گشته ز چشمش ٭ گفتا بسر زلف که در زیر سر اوست ٭) (اردو) دیکھو بسر زلف حرف زدن۔

بسر زلف می بجام کردن

مصدر اصطلاحی - بقول بحر بناز می بجام کردن - خان آرزو در چراغ هدایت بذیل (بسر زلف حرف زدن) اشاره این کرده است و بهار بذیل (بسر زلف) (ملا طغرا ﴿ه﴾ چون بسر زلف کرد ساقی مالی بجام ٭ گر سر کش ناز شد دیده پیمانه را ٭) مؤلف عرض کند که موافق قیاس است (اردو) ناز و ادا سے شراب پیالہ میں ڈالنا۔

(الف) بسر سنگ فشاندن

مصدر اصطلاحی - بقول خان آرزو در چراغ هدایت مترادف (بسر سنگ نشستن)

بمعنی بی اعتبار و زبون ساختن است (تاثیر ـــه)
گر چنین دست دهد همت من احسان را ؛ تا بچه سنگ
بسر سنگ نشانم نان راثو بهار بید کرامن ذکر......

(ب) **بسرسنگ نشستن** هم کرده گوید که کنایه از
خوار و بی اعتبار شدن است صاحب بحر هم ذکر این
کرده گوید که مرادف (بر سر سنگ نشستن) است که
بجایش گذشت **مؤلف** عرض کند که حقیقت این
هر دو مصدر را همانجا ذکر کرده ایم (اردو) دیکھو بر
سر سنگ نشاندن و نشستن۔

بسرشدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
بمعنی بسر رسیدن (خواجه شیراز ـــه) بپای شوق گر
این ره بسر شدی حافظ ؛ بدست هجر ندادی کسی عنان
فراق ؛ صاحب بحر گوید که (۱) آخر شدن و (۲) بپایان
رفتن است صاحب شمس ذکر ماضی مطلق امان کرده
معنی فرماید که بمعنی آخر شد **مؤلف** عرض کند که با
خیال خود ورا نسبت معنی دوم همدر انجا ظاهر کرده ایم
معاصرین عجم بر زبان دارند و تحقیق ما از مجرد (بسر
شدن) معنی بسر شدن زندگی هم پیدا
می شود چنانکه (انوری ـــه) بی عشق
تو ام بسر نخواهد شد ؛ با خوی تو خوی در
نخواهد شد ؛ جز وصل ترا نمی شود در
سر ؛ وین کار چنین بسر نخواهد شد ؛
(اردو) دیکھو بسر رسیدن اور ہمارے معنی
کے لحاظ سے بسر ہونا۔

بسرشند استعمال۔ بقول مؤید و هفت بحواله شرفنامه بسکون دوم سرشته کنند یعنی خمیر و
فرماید که قیاس بکسرات آید **مؤلف** عرض کند که موحده اول زائد است و مکسور و سین مهمله هم
مکسور مزید علیه سرشند صیغه جمع مضارع از مصدر سرشتن که بجایش می آید و واحد این سرشد۔
بیچاره صاحب مؤید الفضلا از تعریف بلیغ مشتق را اسم جامد کرد و علما را خوش تائیدی داد (اردو) خمیر کریں

(۳۴۴۵) **بسرغلطیدن** مصدر اصطلاحی۔ سر بزمین افگندن و در خاک غلطیدن (ظهوری ـــه) نگه

کز چشم من رو نهد ز تاریکی بسر غلطد ؎ ز تلخی پوست
اندازد سخن کز کام من باشد ؎ (وله ؎) به نیم
جرعه فلک اینچنین بسر غلطید ؎ خوش آن
حریف که خم خانها تمام کشید ؎ (وله ؎) خوشا
سعیدی که از خم غمی بر کید گر غلطد ؎ اگر سازد دبزو
شوق پا محکم بسر غلطد ؎ (اردو) سر کے بل خاک
میں لوٹنا۔

بسر فکندن | مصدر اصطلاحی۔ افکندن
برزمینش فدیه بسر (انوری ؎) عمری کمان صبر
بزه کرده داشتم ؎ و آخر به تیر غمزه فکندی بسر
مرا ؎ (اردو) سر کے بل زمین پر گرانا۔

بسر کردن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
مرادف بسر بردن (زکی همدانی ؎) نه یار را
زغم خود خبر توانم کرد ؎ نه با جفای غم او بسر
توانم کرد ؎ **مؤلف** عرض کند مرادف معنی
اوّل بسر بردن است که بجایش گذشت محققی
مباد که اصل این بسر کردن زندگی بود بمعنی لفظی
باآخر رسانیدن و بمجاز بمعنی گذاردن زمانهٔ زندگی مستعمل
شد و بحذف زندگی مجرد (بسر کردن) هم به همان
معنی اصطلاح قرار یافت (اردو) بسر کرنا۔ دیکھو بسر
بردن کے پہلے معنے۔

بسر کسی آمدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار
و وارسته و بحر بخیال او وارسیدن (محمد کاظم قمی ؎)
رودم زتن برون جان چو ز در تو خواهی آمد ؎ چه
بمدعا برسم چو بسر تو خواهی آمد ؎ **مؤلف** عرض
کند که بمعنی حقیقی رسیدن به بالین است و بمعنی
(اردو) بیمار پرسی کرنا۔ عیادت کو آنا۔

بسر کسی پیچیدن | مصدر اصطلاحی۔ مرادف
(برسر کسی پیچیدن) که بجایش گذشت (میر نجات
؎) بهتر است از همه فن گرد سرت گردیدن ؎
دست برداشتن از پا بسرت پیچیدن ؎ **مؤلف**
عرض کند که صراحت کامل بر (برسر پیچیدن) گذشت
(اردو) دیکھو برسر کسی پیچیدن و برسر پیچیدن

بسر کسی رسیدن | مصدر اصطلاحی۔ بقول بہار

د وارستہ و بحر مرادف (بسر کسی آمدن) **مؤلف**
عرض کند کہ ما ہم در اینجا خیال خود ظاہر کردہ ایم (للاوری
ع) سپہ ناز رفتہ باشد ز جہان نیاز ہندی ؎ کہ تو قیمت
جان سپردن بسرش رسیدہ باشی ؎ سند دیگر بر (از
سر شدن) گذشت (اردو) دیکھو (بسر کسی آمدن)

(الف) **بسر کسی گردیدن** مصادر اصطلاحی
(ب) **بسر کسی گشتن** (الف) بقول
وارستہ و بہار مرادف گرد سر گردیدن - صاحب بحر
گوید کہ طواف آن کردن و قربان آن شدن -
(محسن تاثیر ع) باآنکہ می کشم ستمی را ہزار بار ؎
گردم ہمان بسر صنمی را ہزار بار ؎ (ب) مرادفش
(نظیری ع) گرد سر تو گشتن و مردن گناہ من ؎
دیدن ہلاک و رحم نکردن گناہ کیست ؎ (اردو)
صدقے ہونا - قربان ہونا - طواف کرنا -

بسر کشیدن مصدر اصطلاحی - بقول وارستہ
و بحر واند بیکدفعہ بلا جرعہ کشیدن (عالی ع)
جام داغی از جنون عالی بسر خواہم کشید ؎ در خمارم
ساغر سرشاری باید مرا ؎ **مؤلف** عرض کند کہ
تخصیص این با پیالہ و جام و ساغر و امثال آن
است - مخفی مباد کہ چون خواہند کہ جام و ساغر را
بیکدفعہ بلا جرعہ بکشند سر را بجانب پس میل دہند
از ہمین عادت این محاورہ قائم شد کہ در فعل کشیدن
سر ہم داخل است (اردو) ایک گھونٹ میں
پی لینا -

بسر منزل رسیدن مصدر اصطلاحی -
بمعنی رسیدن بمنزل است (صائب ع) زچاک
موجہ بساحل نمی رسد صائب ؎ سبکروی کہ بسر منزل
رضا نرسد ؎ (اردو) منزل پر پہنچنا -

(الف) **بسر و چشم** اصطلاح - بقول بہار
(ب) **بسر و دیدہ** بجہت تعظیم امر در
وقت قبول کردن کاری گویند و درین مبالغہ
زیادہ ازان است کہ تنہا گویند (بچشم) (شاعر ع)
قدمی نہ بسر و دیدہ غمدیدہ ما ؎ کلبہ ماشنی داشتہ ای
بسر و دیدہ ما (خواجہ سلمان ع) بسر و دیدہ

آمدی پیشت ؎ دیده بر پای خواجه السیدی ؎ مؤلف
عرض کند که حاشا که چنین باشد. محقق هند نژاد
ذوق زبان ندارد و نمی داند که در هر دو سند (الف و ب)
بمعنی بیان کرده او نیست وحق آنست که فارسیان
بامتثال حکم کسی نظر به تعظیمش گویند (چشم) و (بچشم)
هم و ما از معاصرین عجم اصلا نشنیدیم که درین موقع
عوض (بچشم) بسر و چشم یا بسر و دیده گفته باشند
فارسی دانان هندوستان استعمال الف البته کنند
ولیکن (ب) را اصلا بر زبان ندارند و آنچه محقق
بیچاره تخصیص این با مبالغه کرده است هیچ مدعی
چست است و گواهش سست. سندی باید و
بدون آن اعتبار را نشاید (اردو) دیکهو بچشم۔

بسر وقت آمدن | مصدر اصطلاحی۔ به
عین وقت آمدن و بر وقت آمدن فک اضافت
است در (سر وقت) دیگر هیچ (صائب ؎)
چرا هرگز بسر وقت من بیدل نمی آئی ؎ چنین
کز دیده غافل میروی غافل نمی آئی ؎ (وله ؎)
در بساط مهر گهی باز بینی مانده است ؎ گر بسر وقت من
ای سست وفا می آئی ؎ (اردو) وقت پر آنا۔

(الف) **بسر وقت افتادن**	مصادر اصطلاحی
(ب) **بسر وقت رسیدن**	خان آرزو در
(ج) **بسر وقت کسی آمدن**	چراغ هدایت
(د) **بسر وقت کسی افتادن**	ذکر الف و ب
(ه) **بسر وقت کسی رسیدن**	کرده بر معروف

قانع بهار ذکر ج و (د) و (ه) کرده گوید که کنایه از رسیدن
در وقت سختی و مصیبت بر سر کسی بقول صاحب بحر پرسش
حال کردن در وقت مصیبت (سعید اشرف ؎) درین غربت شدم
غمگین به غمخواری نمی آید ؎ بسر وقتم ز یاران وطن کار
نمی آید ؎ (صائب ؎) بسر وقت دل من گر چنین
مستانه می آئی ؎ نخواهد ماند ای بیرحم دودی از کباب
من (محسن تاثیر ؎) افتادی اگر دیر بسر وقت
هلاکش ؎ تاثیر ولی گشت فدای تو بزودی ؎ مؤلف
عرض کند که ذکر (الف و ب) ضرورت نداشت
که مقصود ما (ج) و (د) و (ه) حاصل می شود و حق

آنست که هر سه مصدر آخر الذکر را بالفظ کسی آوردن درست است و بحذف آن درست نیست و این هر سه مرادف یکدیگر کنایه باشد از رسیدن و خبر گرفتن کسی	در عین وقت احتیاج و بر وقت رسیدن (اردو) وقت پر پہنچنا۔ بقول آصفیہ ضرورت پر پہنچنا اور (وقت پر کام آنا) بقولہ ضرورت پر کام نکالنا چاہیے۔ جو وقت پر کام آئے وہی اپنا

بصره بقول ناصری بمعنی (۱) بسیار راه یعنی کثیر الطرق و آن شهری بوده که از اطراف عرب و عجم در آن جمع می شده اند و آخر اعراب غلبه کردند و نام آن را معرب کرده بصره کردند و الآن بتعریب مشهور و منسوب بدانجا را بصری خوانند۔ صاحب شمس گوید که بکسر لغت فارسی است بمعنی (۲) ازین سو و صاحب انند نقل نگار ناصری **مؤلف** عرض کند که بمعنی اول مخفف بس راه است و نام حقیقی شهر بصره که حالا بر زبان عجم متروک و معربش مستعمل و معنی دوم را بدون سند استعمال تسلیم نه کنیم که خلاف قیاس است و معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان ساکت (اردو) (۱) بصره ملک شام کا ایک مشہور شہر مذکر۔ (۲) اس طرف

بسریا بقول برهان و ناصری و هفت بکسر اول و ثالث و تحتانی بالف کشیده بلغت زند و پازند گوشت را گویند که بعربی لحم خوانند صاحب ناصری هم در ملحقات ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که ماخذ این هیچ متحقق نمی شود اسم جامد فارسی قدیم گوئیم و بس و باشد که فارسیان از لغت بسر که بالضم بزبان عرب بمعنی خرمای خام و تازه از هر چیز است این لغت را بزیادت تحتانی و الف و اختلاف اعراب اول تفریسا وضع کرده باشند و این قیاس بعید است صاحب محیط بر گوشت فرماید که اسم فارسی است و بید دی کریا و بعربی لحم و بهندی ماس گویند منعقد است از خون۔ افضل از سائر اغذیه و کثیر التغذیه۔ قریب الاستحاله و بهترین آن در مواشی بز و گوسفند که عمرش کمتر از شش ماه و زیاده از یک سال نباشد و بعد از آن گوساله و یک ساله گاو و گاومیش و شتر جوان و افضل لحوم طائر تدرج و ماکیان الطف از آن و فرماید که بهائے

صاحبان محنت شاقه و ریاضت قوی المزاج حار. گوشتهای قوی غلیظ بهتر از گوشت های لطیف و جمیع گوشت گرم و تر. و مولد خون متین الا گوشت ماهی و منافع بیشمار دارد (اردو) گوشت بقول آصفیه فارسی. اسم مذکر. لحم. ماس۔

بسر بچه | بقول شمس بالکسر و با با و جیم فارسی (۱) بدکار و سفله و (۲) هزله گو که عرب آنرا فحش گویند و بالفتح (۳) کشادگی و (۴) دست آس و (۵) فراخی و (۶) سازواری و بالضم و رای مکسور و یای مجهول (۷) پسران بدکار. هم او به بای فارسی و فوقانی سوم (پستر بچه) را بمعنی اول نوشته **مؤلف** عرض کند که همین لغت بهای فارسی اول بمعنی اول و هفتم در بای فارسی می آید. تحریف صاحب شمس است که بای فارسی را موحده کرده و معنی متعدد و بدون سند پیدا کرده اعتبار را نشاید. درینجا همین قدر کافی است که اگر سند استعمال با موحده بدست آید بمعنی اول و هفتم فقط. این را مبدل (پسر بچه) توانیم گفت که موحده به بای فارسی بدل می شود چنانکه تب و تپ و اسپ و اسب و ماخذ (پسر بچه) به بای فارسی به جایش مذکور شود (اردو) دیکھو پسر بچه۔

بس سرو روان که زیر چادر باشد
چون یار کنی مادر ما در باشد

مثل۔ صاحب بحر الامثال ذکر این کرده از معنی و محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند که فارسیان این مثل را بطریق موعظت برای تحقیق و تدقیق استعمال کنند یعنی مقصود اینست که اعتبار بر ظاهر هر چیز پرده دار نباید کرد بلکه حقیقت را دریافت باید کرد تا غلطی واقع نشود. مخفی مباد که اکثر محققین امثال درین مثل بجای (سرو روان) (قامت خوش) نقل کرده اند و معاصرین عجم هم همین بر زبان دارند (اردو) دکن میں کہتے ہیں " پردہ ہٹا حقیقت کو پا " مقصد یہ ہے کہ کوئی غلطی نہ ہونے پائے۔

بسط بقول منتخب لغت عرب است بالفتح بمعنی فراخی و بالکسر دست کشاده و در اصطلاح جمل۔ نام عملی است که از یک حرف حرف دیگر پیدا کنند۔ صاحبان مطلع العلوم و مجمع الفنون و معدن الجواهر و ملخص تسلیم ذکر این کرده اند و گفته اند که اقسام صنعت بسط در جمل سه صد و شصت است و از بیان تفصیلی هر یک صنعت کناره کشیده اند **مؤلف** عرض کند که بتحقیق ما چنانکه در تالیف خود (غرائب الجمل) ذکرش کرده ایم از اقسام این (۱) بسط عددی حرفی و (۲) بسط عددی ترکیبی و (۳) بسط المربّی و (۴) بسط عزیزی و (۵) بسط ترفّع عددی و (۶) بسط ترفّع حرفی و (۷) بسط ترفّع طبعی و (۸) بسط ترفّع بالطبع و (۹) بسط ترفّع اوتار و (۱۰) بسط ترفّع ازواج و (۱۱) بسط تنزّل و (۱۲) بسط تنزّل حرفی و (۱۳) بسط تنزّل طبعی و (۱۴) بسط تنزّل بالطبع و (۱۵) بسط تنزّل اوتار و (۱۶) بسط تنزّل ازواج و (۱۷) بسط تواخی و (۱۸) بسط تجمّع و (۱۹) بسط تضاعف و (۲۰) بسط تناصف و (۲۱) بسط تصعیف و (۲۲) بسط تضارب و (۲۳) بسط تکسّر و (۲۴) بسط تضارب باطن و (۲۵) بسط تضارب ظاهر در ظاهر و (۲۶) بسط تضارب باطن در ظاهر و این هر سه را بسط مقوّی نام است و (۲۷) بسط تمازج و (۲۸) بسط مداخل اربعه (انتهی) تعریف هر یکی در غرائب الجمل مذکور است و در اینجا همین قدر کافی است که این را در فارسی زبان اهمی خاص نیست و اسامی همه اقسام متذکرهٔ بالا بترکیب فارسی است از اینجاست که ما ذکر این را داخل موضوع خود دانستیم و بیانش بر ترک تفوّق داشت۔ شک نیست که لفظ بسط لغت عرب است ولیکن در هیچ کتاب صنائع و بدائع و جمل این را نیافتیم (اردو) بسط ایک صنعت ہے فن جمل کی جس کی اٹھائیس اقسام ہیں اور ہر ایک قسم کی تعریف معہ تمثیل خاکسار کی تالیف غرائب الجمل کے باب دوم اور صنائع و بدائع تاریخ کے چوتھے بیان میں نشان ۲۶ پر ہے۔

بسط دادن استعمال - بقول انند و بحر و بہار بمعنی کشاده دادن است و صاحب منتخب گوید که بسط بالفتح لغت عرب باشد بمعنی فراخی و کشادگی (خواجه جمال الدین سلمان ع) در شرح فراق تو	سخن را چه دهم بسط که شرط ادب آنست که این نامه کنم طی مؤلف عرض کند که معنی بسط بجایش گذشت فارسیان لغت عرب را بترکیبش با مصدر فارسی استعمال کرده اند **اردو** کشاده کرنا وسیع کرنا -

بسغده بقول سروری بسین مهمله وغین معجمه بروزن نسفته (۱) بمعنی بسیجیده و آماده ساخته شده بجهت کاری و شغلی (حکیم عنصری ع) که من مقدمه خویش را فرستادم به بدانکه آمدنم را بسغده باشد کار و (ابوشکور ع) تن و جان چو هر دو فرود آمدند به یک جای هر دو بسغده شدند و صاحب رشیدی گوید که بسغدیدن مصدر این است و معنی لفظی این ساخته و آماده و گوید که آسغده هم گویند - صاحب برهان بذکر معنی بالای فرماید که (۲) شخصی که کارها را سامان کند و بسازد و فرماید که بابای فارسی هم درست است و صاحب جامع نسبت هر دو معنی همزبانش صاحب ناصری بحواله رشیدی و جهانگیری ذکر این کرده گوید که برای این معنی اشعار فرخی را شاهد دانسته اند (وهو هذا ع) بدانکه چون بکند مهرگان بفرخ روز به بجنگ دشمن داذون کشد بسغده سپاه (وله ع) خجسته بادت فرخنده جشن و فرخ باد به بسغده رفتن و بیرون شدن زخانه براه و به تحقیق خودش گوید که سغد سمرقند شهریست معروف و آنرا یکی از جنات اربعه شمارند و (بربط سغدی) منسوب بآن شهر است چنانکه (انوری ع) بکفی بربط سغدی بکفی جام عقار به و همچنان منوچهری دامغانی گفته (ع) صلصل باغی بباغ اندر همی نالد بدرد به بلبل راغی براغ اندر همی نالد بزار به این زند بر چنگ های سغدیان پالیزبان به وان زند بر نایهای رومیان آزادوار به و بالآخر می فرماید که در قدیم الایام رسم کتاب بود

که چنانکه بر شین سه نقطه به بالا می نهادند برای رفع شبهه فیما بین شین و سین سه نقطه در زیر سین می
گذاشته اند و هنوز این قاعده در کتب سابقه بر قرار است ـ میر جمال الدین انجوی شیرازی ـ صاحب
جهانگیری سه نقطهٔ زیر سین (سغده) را بای پارسی تصور کرده (پسغده و بسغده) خوانده و از معنی سغد غافل
مانده و بسغده را صفت سپاه خوانده و آراسته و ساخته معنی نوشته دیگر باره تکرار کرده این بیت را که در
دعا گفته مؤید معنی دانسته و بر ختم کلام گوید که اگرچه بسغده (۳) بمعنی آراسته باشد و (سغدیدن) مصدر آنست
ولی درین مقام مقصود سغد سمرقند است (انتهی کلامه) مؤلف عرض کند که (سغدیدن) بر وزن
چسپیدن بمعنی ساخته و آماده شدن برای کاری می آید که سالم التصریف است (کذا فی البحر) و (اسغدیدن)
در مقصوره گذشت مزید علیه آن بزیادت الف اوّل و (بسغدیدن) که بزیادت موحده اوّل می آید
هم مزید علیهش و صراحت ماخذ بر (اسغده) کرده ایم و این مخفّف (بسغدیده) باشد که اسم مفعول بسغدیدن
است و همین تخفیف در (اسغده) هم راه یافته که همدرانجا ذکرش کرده ایم ـ پس بے توجهی صاحبان
تحقیق است که پی بحقیقت نبردند و (بسغده) را اسم جامد دانستند و صاحب ناصری در بحثی که سطرها
سیاه کرده است بیکار محض است و هیچ تعلق از تحقیق این لفظ ندارد و خود هم (بسغده) را تسلیم کرده
لیکن معنی بیان کرده اش را که آراسته باشد نیافتیم و صاحبان سروری و جامع که از اهل زبانند ازین معنی
ساکت و در مصادر سغدیدن و اسغدیدن و بسغدیدن هم این معنی یافته نمی شود بالجمله وی خبر است
از حقیقت و این مرادف (اسغده) باشد که گذشت و اسم مفعول مخفّف (بسغدیدن) که می آید و معنی
دوم مجاز آن نظر بر اتّفاق صاحب جامع که از اهل زبانست و معنی سوم را نظر بر قول ناصری هم مجاز
توان گرفت و آنچه به بای فارسی می آید مبدّل این است که موحده به بای فارسی بدل می شود چنانکه

اسب واسپ (اردو) دیکھو اسغده جس پر اس کا تفصیلی بیان ہے۔

بسغدیدن بقول سروری بسین مهمله وغین معجمه و دال مهملتین بوزن بلرزیدن (۱) ساخته شدن و (۲) مهیا گشتن صاحب بحر بذکر هر دو معنی بالا گوید که بکسر اول و فتح ثانی وضم ثانی هم آمده۔ سالم التصریف است و هم او ذکر سغدیدن هم بجایش کرده صاحبان موارد و نوادر بذکر این گویند که لغتی است که در (اسغدیدن) گذشت۔ صاحب برهان همزبان بحر و خان آرزو در سراج ذکر این کرد **مؤلف** عرض کند که سغدیدن که بهمین معنی می آید اصل است و اسغدیدن و بسغدیدن هر دو بزیادت الف و موحده مزید علیه آن و اسم مصدر این (سغد) که تعریفش بر اسغده کرده ایم و بسغده که گذشت مخفف مفعول همین است و سند این مصدر هم در آنجا گذشت (اردو) دیکھو اسغدیدن۔

بسفانج بقول برهان بفتح اول و یائے حطی لفظیست معرب بسپایک و آن دارویست که بعربی اضراس الکلب و کثیر الارجل خوانند اگر قدری ازان در شیر اندازند شیر را به بندد و بسته شیر را حل کند **مؤلف** عرض کند که ما بر بسانج حقیقت این بیان کرده ایم (اردو) دیکھو بسانج۔

بسک بقول سروری و جهانگیری و جامع بفتح اول و دوم (۱) گیاهی است که بعربی آنرا اکلیل الملک گویند۔ صاحب رشیدی این را مرادف بسته گوید به همین معنی۔ صاحب ناصری بذکر این فرماید که گویند زمینی که دران اکلیل الملک کشته برداشته باشند پس ازان هرچه دران بکارند نیکوتر باشد (خاقانی سه) شهرت ورد من دیار وحش بهتر است ازانکه پرگشت ازمیان بسک برآید ببوستان — خان آرزو در سراج ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که ما حقیقت اکلیل الملک را برابر حقیقتش نوشته ایم و در اینجا همین قدر کافی است این مخفف بسدک است که به همین معنی گذشت مخفی مباد که در سند بالا

بفتح اوّل وسکون ثانی متصل است (اردو) دیکھو بسدک کے دوسرے معنے۔

(۲) بسک بالفتح بقول (سروری بحوالہ ادات) وجہانگیری ورشیدی وجامع وبرہان دستہ جو وگندم درودہ خان آرزو وسراج ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مخفف بسدک کہ بہ ہمین معنی گذشت (اردو) دیکھو بسدک کے پہلے معنے۔

(۳) بسک۔ بقول سروری وبرہان وجامع بفتحتین فتیلہ کہ زنان از پنبہ بجہت پرای رسیدن صاحب ناصری بحوالہ برہان ذکر این کردہ گوید کہ واللہ اعلم۔ خان آرزو وسراج ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ عجبی نیست کہ این مخفف بستک باشد کہ بحذف فوقانی بسک شد وبستک بمعنی بستہ خورد وکنایہ از فتیلہ مذکور (اردو) پونی۔ دیکھو باغندہ۔

(۴) بسک۔ بقول جہانگیری وبرہان وجامع بفتح اوّل وبثانی زدہ بمعنی فاژہ وآنرا باسک نیز خوانند۔ صاحب رشیدی این رامرادف (باسک) بمعنی خمیازہ آوردہ۔ صاحب ناصری بحوالہ برہان گوید واللہ اعلم۔ خان آرزو وسراج ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ مخفف باسک است بحذف الف کہ بہ ہمین معنی گذشت وصراحت ماخذش ہمدرانجا کردہ ایم (اردو) دیکھو باسک۔

بس کردن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و انند (۱) بمعنی کم کردن صاحب آصفی بذیل لفظ بس ذکر این کردہ گوید کہ بمعنی کم کردن و (۲) باز ماندن است (باقر کاشی ؒ) پریشان چند گوئی	بس کن این دیوانگی با قہر تو چو بوی گل شنیدی باز آغاز جنون کردی ؎ (ظہوری ؒ) اعجاز شوق دانکہ رگ وریشہ جگر ؎ گر دیدہ خشک گریہ تر۔ گریہ بس نکردہ ؎ (ولہ ؒ) بچشم دعویٰ ابست

بیجا ہا کہ دیدم چشمہ پیشش گریہ بس کرد ہا (ولہ ۵)
سبو کشان اگرش بس کنند وای بروہا خدا بہ شیخ
دہد زدواز دو اسیری ہا **مؤلف** عرض کند
کہ موافق قیاس است و بس بہمہ معانیش کہ
گذشت و این متعلق بہ معنی دومش کہ

کافی است و معنی لفظی این (۳) اکتفا
کردن است و مجاز ا بہر دو معنی اوّل الذکر
(اردو) (۱) کم کرنا۔ (۲) باز رہنا۔ (۳)
اکتفا کرنا۔ صاحب آصفیہ نے (بس کرو)
پر فرمایا ہے ختم کرو۔ قانع ہو۔

بسکلہ بقول برہان و ناصری و انند بفتح اوّل بروزن مشغلہ چوب پس درخانہ و سرا صاحب جامع فرماید کہ چوبی کہ در پس در نہند۔ صاحب انند صراحت کردہ کہ لغت فارسی زبان است **مؤلف** عرض کند کہ اصل این (پسکلہ) بہ بای فارسی باشد۔ پس بمعنی او و کلہ بالکسر و تشدید لام در عربی زبان بقول منتخب بمعنی پردہ باریک آمدہ۔ عجبی نیست کہ فارسیان این را بتخفیف مرکب کردند باکلمہ پس و (پس کلہ) نام نہادند چوب پس درخانہ و سرا را۔ بای فارسی بدل شد بموحدہ چنانکہ تپ و تب واللہ اعلم۔ اسم جامد فارسی است (اردو) دروازے کے پیچھے کی لکڑی مونث جسکو دکن میں اڑ ڈنڈا کہتے ہیں۔ دروازے کے دونوں پٹوں کے بند کرنے کے بعد اندر سے لگا دیتے ہیں تاکہ دونوں پٹ کھلنے نہ پائیں۔ محاورۂ اردو میں اسی کو ٹلی کہتے ہیں۔

بسکلیدن بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بکسر اوّل و ثالث و لام (۱) بدغدغ ساختن (۲) و بچنگال نواختن و (۳) در آغوش گرفتن **مؤلف** عرض کند کہ این مصدریست عجیب کہ ہمہ محققین مصادر یعنی صاحبان بحر و موارد و نوادر و دیگر محققین اہل زبان و صاحبان اصطلاحات ازین ساکت و بعد دور کردن علامت مصدر چندانکہ از اسم مصدر

تلاش کردیم تبسکل را نیافتیم وسند استعمال ہم پیش نہ شد و معاصرین عجم ہم برزبان ندارند۔ اعتبار را نشاید (اردو) (۱) کسی کے نسب میں عیب لگانا (۲) انگلیوں سے بجانا (۳) آغوش میں لینا۔

بسکہ بمعنی ازبسکہ و چونکہ۔ مرکب است از کلمۂ بس و کاف بیان وصراحتی بر (ازبس) گذشت رضا ؎ بسکہ در لقمۂ من سنگ نہفت است فلک کو بی تامل نگذارم بجگر دندان را ۞ (اردو) ازبسکہ بقول امیر چونکہ۔ (گلزار نسیم ؎) ازبسکہ وہ شاہ تھا بد اختر ۞ کرتا تھا حسد سے قتل دختر (مومن ؎) بسے اعتبار ہوگئے ہم ترک عشق سے ۞ ازبسکہ پاس وعدہ و پیماں نہیں رہا ۞ (۴۴۴۸)

بسکیدن بقول مؤید بمعنی بستن از رسن و مانند آن مؤلف عرض کند کہ این تحریف مطبع نولکشور باشد در دیگر ہمہ نسخ قلمی (بشکلیدن) است کہ می آید۔ دیگر کسی از محققین مصادر ذکر این نکرد و معاصرین عجم برزبان ندارند اعتبار را نشاید (اردو) دیکھو بشکلیدن۔

(الف) بس گرفتن مصدر اصطلاحی۔ بقول خان آرزو در چراغ ہدایت باز ماندن و بس کردن (وحید ؎) مگو کام دل خود ساز حیرت کس نمی گیرد ۞ چہ می گوئی ترا دیدم زبانم بس نمی گیرد ۞ صاحبان بحر و آصفی ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ ازین سند مصدر ...... پیدا می شود از (الف) و معنی آن (اردو) (الف) دیکھو بس کردن (ب) زبان کا بند ہونا۔

(ب) بس گرفتن زبان پیدا ہست بمعنی بند شدن زبان و شک نیست کہ این مصدر خاص

بس گوی اصطلاح۔ بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) بسیار گو و (۲) پرگو مؤلف عرض کند کہ محاورہ زبان نیست معاصرین عجم برزبان ندارند و محققین فارسی زبان ساکت اگرچہ معنی لفظی دارد (اردو) (۱) بہت کہنے والا (۲) مفصل کہنے والا۔ دکن میں پرگو اس

شخص کو کہتے ہیں جو قوت طلاقت زیادہ رکھتا ہو اور ہر بات کو تفصیل کے ساتھ بیان کرے

بسل بقول سروری بحوالۂ تحفہ و بقول جہانگیری و سروری بر وزن عمل (۱) کاورس باشد صاحب برہان صراحت مزید کند کہ نام غلہ ایست کہ کاورس نام دارد و (۲) بمعنی پاشنہ ہم کہ بزبان عربی عقب خوانند و (۳) امر از بدر آویختن یعنی در آویز۔ صاحب ناصری بمعنی اوّل قانع صاحب جامع ہمزبان برہان خان آرزو در سراج بہ نقل قول برہان می فرماید کہ بمعنی سوم مخفف بسل باشد صاحب محیط برگاورس گوید کہ ہمان جاورس و برجاورس فرماید کہ اسم عربی است یا معرب گاورس فارسی و بفارسی شونیز گویند و بترکی توتاق و برومی کیجرس و بقول شمس اللغات فرماید کہ بیونانی کیجورسا و بہ ہندی باجرہ و بفارسی شیرازی ارزن وانچہ در ہندی کنگنی نام دارد نوعی از ان است بالجملہ جاورس سرد در اوّل و خشک در آخر دوم۔ مولد خون ردی۔ و غذا کمتر۔ دیر ہضم و بطی الانحدار مگر آنکہ پوست آن جدا کنند و با شیر و با آب سبوس گندم بپزند غذای آن جید گردد **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اول اسم جامد فارسی زبان است وانچہ بہ ارزن گذشت ہمان کنگنی ہندی کہ نوعی از من گفتہ اند حقیقت آنست کہ ارزن یا کنگنی ورای این است و بمعنی دوم ہم اسم جامد فارسی است حالا عرض می شود نسبت بمعنی سوم کہ (بسلیدن) بمعنی درآویختن بجایش می آید و این امر حاضر آنست صاحب برہان خوب نگر کہ اشارہ امر کرد و از معنی مصدری خبر داد و مصدر اصلی را گذاشت خان آرزو سکندری خورد کہ بسوی مصدر (بگسلانیدن) رفت و این را مخفف امرش بگسل خیال کرد اردو (۱) باجرا بقول آصفیہ ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کا غلہ جو خریف میں پیدا ہوتا ہے (۲) پاشنہ بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر ایڑی۔ گھڑی عقب۔ (۳) بسلیدن کا امر حاضر۔ لپٹ جا۔

بسلامت بردن (۳۳۴۹) مصدر اصطلاحی - گذشتن وطی کردن بخیریت وسلامتی و بخیر و عافیت (انوری ع) ہمچنان جملہ را ہم بسلامت می برد گر نہ دران طبع ملامت نہ دران طوع اکراہ بود (اردو) خیریت سے گزارنا - خیریت سے طے کرنا - خیر و عافیت سے گزارنا -

بسلامت گذشتن (۳۳۵۰) مصدر اصطلاحی بمعنی گذشتن بخیر و عافیت واین لازم مصدر گذشتہ با شد (انوری ع) آخر الامر چو گشتی بسلامت بگذشت جسم از کشتی و آمد طبیب کشتی گاہ (اردو) خیریت سے گزرنا -

بسالان بقول شمس بکسر مخفف بگسلاند و فرماید کہ برمن قیاس است بسلانیدن مؤلف عرض کند کہ از مصدر (بسلانیدن) کہ می آید امر حاضر است وبس وضرورت نداشت کہ مثل اسم جامد ذکر کنند واین غلطی محقق بی تحقیق است کہ این را مخفف بگسلاند گفتہ نمی داند کہ بگسلانیدن مصدریست و مضارع آن بگسلاند پس بگسلاند را ازین ہیچ تعلق نیست (اردو) دیکھو بسلانیدن یہ اسکا امر حاضر ہے -

(الف) **بسلاند** بقول سروری بکسر با و فتح نون مخفف بگسلاند (مولوی معنوی ع) ہرکس فہماند مرا گر عشق بسلاند مرا آنکس کہ فہماند مرا گوید کہ پیشش مبین بیا - صاحب رشیدی ہم ہمزبانش مؤلف عرض کند کہ مضارع مصدر بسلانیدن است کہ می آید بہ تحقیق کہ محققین بالا چرا در بیان این وقت عزیز را ضائع کردند ....

(ب) **بسلانیدن** بقول مؤلف مصدریست بکسر مرادف گسلانیدن واز ہم جدا کردن وہم او گوید لہ الفتح است درگسلانیدن بہ قیاس گستاخ و بستاخ وگرپون و برپون وکنجشک و بنجشک وکرنج و برنج صاحب بحر گوید کہ این مخفف بگسلانیدن است کہ می آید و فرماید کہ متروک التصریف - صاحب نوادر ہمزبان مؤلف و صاحب جہانگیری این را تنہا بگسلانیدن گفتہ و ذکر تحقیق نکردہ و صاحب ... (الف) گوید کہ برین قیاس است بسلانیدن -

صاحبان ناصری وجامع وبرهان وسراج همزبان
بحر۔ خان آرزو در سراج فرماید که بر قیاس (بسلاندن)
ودیگر افعال مشتقه مؤلف عرض کند که گسس
بضم اوّل وکسر ثانی بمعنی جدائی است وگسست
هم به همین معنی وگسیل بزیادت تحتانی بمعنی وداع
پس مصدر گسلیدن وضع شد از گسل بزیادت
تحتانی وعلامت مصدر دن ومصدر گسستن وضع
شد از گسست بزیادت علامت مصدر تن بحذف
یک فوقانی از هر دو ومصدر گسیختن وضع شد از
اسم مصدر گسیل به تبدیل لام به خای معجمه وهمین
است شد اوّل این تبدیل وهر سه مصدر بالائی
گسلیدن وگسستن وگسیختن مرادف یکدیگر است

وگسلان مزید علیه گسل است وگسلاندن وگسلانیدن که مرادف
همین هر سه مصدر است وضع شد از همین گسلان وبگسلاندن
و بگسلانیدن مزید علیه آن بزیادت موحده در اوّلش
وبسلانیدن به حذف کاف فارسی مخفف آن پس
محققینیکه بسلانیدن را مرادف گسلانیدن بر قیاس
بستاخ وگستاخ وامثال آن گفته اند مقصود شان
همین قدر است که مبدّل گسلانیدن است به تبدیل
کاف فارسی به موحده چنانکه گلغونه وبلغونه وگستاخ
وبستاخ ولیکن بخیال ما تخفیف بهتر از تبدیل
یافته می شود (اردو) (الف) مضارع ہے
(ب) بگسلانیدن کا۔ دیکھو بگسلانیدن۔ جسکا
بیان اسی ردیف میں آئندہ آئیگا۔

بسله | بقول سروری بحواله اختیارات بسین ولام بوزن بسته دانه ایست مانند ماش که در میان باقلا باشد در حوالی لرستان مانند عدس وباقلا پزند وخورندش وآنرا پلک خوانند وبعربی خلّر صاحب رشیدی هم ذکر این کرده صاحب برهان همزبان سروری وصاحب جامع هم این را آورده وصاحب سوار السبیل گوید که این معرّب است از لغت ایطالیا فی (پیسلی) قسمی از حبوب خوردنی که ترجمهٔ آن در هندی مٹر است۔ صاحب محیط ذکر این نکرده به خلّر می فرماید که بعضی به زای معجمه نوشته اند وآنرا

جلبان ہم گویند و بفارسی مشو و مشنگ و نواند و بہندی مٹر کابلی و ہتیانہ و بشیرازی طومشو و خلر و خرقی نام است طبیعت ہمہ اقسامش سرد در اوّل سوم و خشک در آخر دوم دیر ہضم تر و دیر تحفیف قوی تر و منافع بسیار دارد (الخ) **مؤلف** عرض کند کہ خلّر ہم لغت فارسی است کہ می آید وہمان است کہ ذکرش بر بر جاف گذشت و جلبان ہم کہ می آید ہمان بر جاف است و خرقی ہم ہمان برجاف و ذکر طومشو ہم بر بر جاف گذشت و اشارہ مشو و مشنگ ہم ہمدرانجا مذکور پس خیال ما نسبت این لغت ہمین قدر است کہ فارسیان معرّب را استعمال کردہ اند و تعریب این از سوار السبیل متحقق (اردو) دیکھو برجاف۔

بسلیدن | بقول بحر بفتحتین در آویختن۔ کامل التصریف و مضارع این بسلد **مؤلف** عرض کند کہ محققین مصادر یعنی صاحبان موارد و نوادر ازین ساکت و محققین زبان فارسی ہم ذکر این نکردہ اند حیف است کہ سند استعمال پیش نہ شد ظاہر اقیاس متقاضی آنست کہ این را مخفف بگسلیدن گیریم چنانکہ بسلانیدن مخفف بگسلانیدن گذشت و ماخذش بر بسلانیدن مذکور اند رینصورت معنیٔ مرادف بسلانیدن باشد ولیکن صاحب بحر این را بمعنی در آویختن آوردہ پس جز این نباشد کہ فارسیان از لغت عرب بسل این را وضع کردہ اند کہ بقول منتخب بمعنی تعجیل کردن آمدہ۔ پس بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر دن بسلیدن کردند و مجازاً بمعنی در آویختن مستعمل شد ولیکن بدون سند استعمال تسلیمش نہ کنیم۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) دیکھو آویختن۔

بسم | بقول بہار بالکسر مخفف بسم اللہ (حیاتی گیلانی ــــہ) ورق چو کار فرو بستہ باز کشاید

بہر کتاب کہ نامش چو بسم عنوان نیست ﴿ **مؤلف** عرض کند کہ تصرّف فارسیان است و بزبان عرب استعمال این مخفف یافتہ نمی شود (اردو) بسم۔ بسم اللہ کا مخفف فارسی میں مستعمل ہے۔ مونث

بسم اللہ اصطلاح۔ بقول بہار تیمّنًا و تبرّکًا بجای مبارکباد گویند چنانکہ (لا اوری ؎) ترا بکشتن من گر رضا است بسم اللہ ﴿ بیا بیا کہ قضا تابع رضای تو باد (میرزا عبد الغنی قبول ؎) بسم اللہ ای کہ منکر شعری بگو جواب ﴿ موزون چہ است انچہ بقرآن مقدم است ﴿ **مؤلف** عرض کند کہ تعریفی خوش نکرد فارسیان استعمال این در جاہا کنند (۱) چون کسی در وقت طعام وارد می شود صاحب سفرہ گوید بسم اللہ آغا یعنی شریک طعام شو و (۲) چون اشارت برای آغاز کاری کنند استعمال این کنند سند اول و دوم متعلق بہ ہمین معنی است و (۳) بادی کار در آغاز ہر کار تیمّنًا و تبرّکًا بسم اللہ می گوید و ظاہر است کہ مرکّب عربی زبان است معنی لفظی این آغاز می کنم بنام خدا۔ نسیم انیم بہار چگونہ این کار مبارکباد قرار داد سرش بکار را وی نمی خورد (اردو) بسم اللہ بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث مخفف ہے۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم کا جس کے معنے ہیں۔ میں خدا ے مہربان اور بخشنے والے کے نام کے ساتھ یہ کام شروع کرتا ہوں دکن میں (۱) جب کوئی کھانے کے وقت آجاتا ہے تو صاحب دسترخوان کہتا ہے بسم اللہ یعنی آئیے اور شریک ہو جائیے (۲) جب کسی کام کے لئے اجازت دیجاتی تو کہتے ہیں بسم اللہ کیجئے یعنی کام شروع کیجئے اور صرف بسم اللہ بھی اس موقع پر مستعمل ہے۔ (۳) ہر شخص کسی کام کے شروع کرتے وقت تیمّنًا تبرّکًا بسم اللہ کہتا ہے۔

بسمل بقول سروری بمعنی (۱) مذبوح و فرماید کہ بہ تیغ کشتہ شدہ ہم (مولانا قطب الدین عتیقی ؎) بسمل خنجر اخلاص شوار میخواہی ﴿ کہ بہ تیغ ملک الموت نہ گردی مردار ﴿ صاحب

برہان بکسر اوّل و میم و سکون ثانی و لام ہمزبان سروری و نسبت وجہ تسمیہ گوید کہ در وقت ذبح کردن بسم اللہ می گویند و فرماید کہ (۲) مردم صاحب حلم و بردبار را ہم گفتہ اند صاحب جامع مؤیدش در ہر دو معنی صاحب تحقیق الاصطلاحات گوید کہ بسم اللہ تحلل ذبح است ازان ذبح یا ذبح ارادہ کردن نوعی از مجاز است (مائلی تبریزی ؎) لرزد ز جفای تو دل و دست جہانی کو چشم مرغ ستم دیدۂ عاجز دم بسمل ہٗ بہار بذکر معنی اوّل گوید کہ لفظ مستحدث فارسی الاصل نیست و فرماید کہ چراغ بسمل استعارہ ایست (باقر کاشی ؎) دامن او گر بدست آید دم بسمل مرا ہٗ آنچنان میرم کہ نبود حسرتی در دل مرا ہٗ (خواجہ آصفی ؎) قاتل من چشم می بندد دم بسمل مرا ہٗ تا بماند حسرت دیدار او در دل مرا ہٗ **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان بسملہ را کہ مخفف (بسم اللہ) است استعمال کردہ اند کہ می آید و بسمل بہ تخفیف ہای ہوز مخفف بسملہ و مفرس است برای جانوری کہ بر و بسم اللہ اللہ اکبر خواندہ ذبحش کردہ باشند و این لفظ مخصوص است برای نیمجانی کہ بعد ذبح بہ طپد و چون بمیرد آنرا بسمل نہ گویند و در استعمال فارسیان استعمال این بدو معنی دیدہ شد یکی مذبوح کہ ذکرش بالا گذشت و دیگرے (۳) بمعنی ذبح چنانکہ در کلام باقر کاشی و خواجہ آصفی (دم بسمل) بترکیب اضافی گذشت۔ صاحب تحقیق الاصطلاحات ہم ذکر این کردہ بمعنی دوم نظر بر قول جامع کہ صاحب زبانست اعتبار را شاید و جز این نیست کہ مجاز معنی اوّل باشد کہ در بیان حلم و بردباری شان بحدّی مبالغہ کردہ اند کہ مماثل مذبوح قرار دادہ اند کہ از حلم و بردباری دم نمی زنند (**اردو**) (۱) بسمل۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ وہ جانور جسے بسم اللہ اللہ اکبر کہہ کر ذبح کیا ہو (۲) حلیم بردبار (۳) ذبح۔ مذکر۔ بقول آصفیہ حلال کرنا۔ (حاصل بالمصدر)

بسمل گاہ اصطلاح - بقول بہار روانند بمعنی جای ذبح کردن حیوانات **مؤلف** عرض کند کہ بسمل درین اصطلاح بمعنی سوم اوست کہ ذکرش بر لفظ بسمل گذشت (میرزا رضی دانش ؎) برون از حلقہ بزم طرب غمناک می آیم ٭ ز بسمل گاہ مینا با دل صدچاک می آیم ٭ **(اردو)** گہیلا - بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - مذبح - گھاٹ استہان - مسلخ - بکریوں وغیرہ کے ذبح کرنیکی جگہ (نکہت ؎) تڑپتا خاک و خوں میں طائر بسمل نمط دل سے ٭ رواں ہے جوے موج خوں گہیلا کوے قاتل سے ہے ٭

بسملہ بقول بہار مخفف بسم اللہ الرحمن الرحیم و فرماید کہ برین قیاس سجلہ و حمدلہ (علی خراسانی ؎) از مصحف روی تو بہ پیشانی پر خون ٭ بسمل شدہ تیغ تو صد بسملہ دارد ٭ **مؤلف** عرض کند کہ مفرس است و بس **(اردو)** بسملہ - فارسی میں مخفف ہے - بسم اللہ الرحمن الرحیم کا - مؤنث -

(الف) بسمہ
(ب) بسمہ چی
(الف) بقول خان آرزو در چراغ ہدایت و بقول بہار بفتح - مخفف باسمہ کہ گذشت بہار نسبت (ب) فرماید کہ آنکہ بر جامہا بسمہ کند - صاحب بحر اسم ذکر (ب) کردہ **مؤلف** عرض کند کہ حقیقت ما گذشت این بر (باسمہ) بیان کردہ ایم و سند این ہم ہمانجا گذشت و بہ تحقیق ما ہمین اصل است و باسمہ چیزی نیست و صراحتش ہمدرانجا مذکور **(اردو)** (الف) دیکھو باسمہ - (ب) وہ شخص جو طلائی اور نقرئی ورق سے ٹھپہ کے ذریعہ سے کپڑوں پر نقش و نگار چھاپے - دکن میں اسکو ٹنگٹ گر کہتے ہیں -

بسناس بقول سروری و رشیدی و برہان و ناصری و جامع بوزن نسناس نام استاد دہریان صاحب برہان گوید کہ او بوجود واجب قائل نیست گویند طب و نجوم و ہیئیات و طلسمات و علوم غریبہ را خوب میدانست **مؤلف** عرض کند کہ وجہ تسمیہ متحقق نشد و متحقق نشد کہ لغت کدام

زبان است بعض محققین فارسی زبان این را لغت فارسی دانند اندرینصورت بس بمعنی بسیار و ناس در فارسی زبان بہیچ معنی نیامدہ قیاس ما این است کہ مرکب فارسی است با لغت دیگر زبان و ناس در عربی بقول انند انچہ بآسمان خانہ آویزان باشد و اسم جنس یعنی یک آدم و بمعنی آدمیان بالجملہ ما این را علم دانیم و بہ تحقیق وجہ تسمیہ وقت رایگان نکنیم (اردو) دہریوں کے ایک پیشوا کا نام بہناس تھا۔

بسنت بقول تحقیق الاصطلاحات بفتحتین و سین مہملہ بزبان ہند عبارت از تحویل آفتاب در برج دلو باشد و در ہندوستان درین موسم ہوا بکمال اعتدال می شود و گل سرخ بر می آید و اصناف درختان ثمردار مثل انبہ وغیرہ گل می کند میرزا صائب قصیدۂ در مدح ظفر خان گفتہ کہ ردیفش بسنت است (۵) تدروبال فشان گرد داز غبار بسنت ٭ رو و بہار بگرد از گل بہار بسنت ٭ مؤلف عرض کند کہ بزبان سنسکرت بقول ساطع بفتح اول و دوم و سکون نون بہار کہ بعربی ربیع باشد فارسیان استعمال این در فارسی زبان کردہ اند یعنی مفرس است (اردو) بسنت بقول آصفیہ ہندی اسم مؤنث۔ سنسکرت میں وسنت۔ موسم بہار وسط مارچ سے آخر مئی تک کا موسم۔ آپ فرماتے ہیں کہ چھ رتوں میں سے پہلی رت کا نام ہے جو چیت سے بیساکھ تک رہتی ہے اور اس میلے کو بھی کہتے ہیں جو موسم بہار میں بزرگوں کے مزار اور دیبی اور دیوتاؤں کے استھانوں پر سرسوں کے پھول چڑھا کر کرتے ہیں۔ اگرچہ اصل رت بیساکھ کے مہینے میں آتی ہے مگر اس کا میلہ بہار میں سرسوں کے پھولتے ہی ماگھ کے مہینے سے شروع ہوجاتا ہے چونکہ موسم سرما میں سردی کے باعث طبیعت کو انقباض ہوتا ہے اور آمد بہار میں سیلان خون کے باعث طبیعت میں شگفتگی۔ امنگ۔ ولولہ۔ اور ایک قسم کی خاص خوشی اور صفرا کی پیدائش پائی جاتی ہے۔ اس سبب سے اہل ہند اس موسم کو مبارک اور اچھا سمجھ کر نیک شگون

کے واسطے اپنے دیوی اور دیوتاؤں اور اوتاروں کے استھانوں میں مندروں پر ان پھولوں کے چڑھانے
کیلئے بمقتضائے موسم سرسوں کے پھولوں کے گڑوے بناکر گاتے بجاتے لیجاتے اور اس میلے کو بسنت کہتے
ہیں بلکہ یہی وجہ ہے کہ زرد رنگ کو اس سے مناسبت دینے لگے چنانچہ اکثر شعرا نے بھی اس معنے میں اس
لفظ کا استعمال کیا ہے (ظفر۵) جو دیکھے تیرے عرق چین زعفرانی کو ؎ عرق عرق ہی رہے روئے شرمسار
بسنت ہو۔ فرماتے ہیں کہ جسوقت اس میلے میں سپاہی زرد زرد پوشاکیں پہنکر جاتے ہیں تو عجب بہار
اور کیفیت نظر آتی ہے۔ پادشاہی زمانے میں تو ملازموں اور سواری کی رتھوں گھوڑوں اور پالکیوں
تک کا بھی عالم ہوتا تھا۔ پہلے اس مسئلہ کا مسلمانوں میں دستور تھا حضرت امیر خسرو دہلوی نے اس
میلہ کا رواج دیا جسکی وجہ یہ ہوئی تھی کہ آپکے پیر و مرشد سلطان المشائخ حضرت نظام الدین اولیا
قدس سرہ العزیز کو اپنے پیارے اور خوبصورت بھانجے مولانا تقی الدین نوح سے جو درحقیقت حسن
صورت میں یکتائے زمانہ و خلق و سیرت میں بے ہمتا و یگانہ تھے کمال الفت اور نہایت ہی محبت
تھی ساتھ ہی آپکے بھانجے کو بھی آپسے اس قدر انس تھا کہ پانچوں وقت کی نماز پڑھکر یہ دعا مانگتے
تھے کہ الٰہی میری عمر بھی محبوب الٰہی کو دیدے تاکہ اون کا روحانی فیض عرصۂ دراز تک جاری رہے
ادھر حضرت کی کیفیت تھی کہ دم بھر ان کے بغیر چین نہیں پڑتا تھا یہاں تک کہ آپ نماز میں اپنی
داہنی جانب کھڑا کرتے تاکہ اوّل ان کے چہرۂ مبارک پر نظر پڑے اور بعد میں دوسرا سلام پھیرا جائے
قضائے کار بھانجے صاحب کی دعا قبول ہوئی اور وہ اٹھتی جوانی ہی میں اس جہان سے اُٹھ گئے
اس دفعتہً کی دائمی مفارقت نے حضرت کو عجب عالم اور غضب کے ماتم سے پالا ڈالا غرض آپکو
یہاں تک صدمہ اور رنج و الم ہوا کہ آپنے یک لخت جس راگ کے بغیر دم بھر نہیں رہ سکتے تھے ا

بھی ترک کر دیا جب اس بات کو چار پانچ مہینے کا عرصہ گزر گیا تو آپ تالاب کی سیر کو جہاں اب باؤلی
بنی ہوئی ہے مع یاران جلسہ تشریف لائے ان دنوں میں یہی بسنت کا موقع اور بسنت پنچمی کا میلہ
تھا۔ امیر خسرو کسی سبب سے ان سب کے پیچھے رہ گئے۔ دیکھا کہ کھیتوں میں سفید پھول رہی ہے ہندو
اپنے بزرگوں کے استھان پر گڑوے بنا بنا کر لئے چلے جاتے ہیں۔ انہیں بھی یہ خیال آیا کہ میں بھی اپنے
پیر کو خوش کروں۔ چنانچہ اوسوقت ایک خوشی وانبساط کی کیفیت پیدا ہوئی اسی وقت دستار مبارک
کو کھول کر کچھ پیچ ادھر اور کچھ اُودھر لٹکا لئے ان میں سرسوں کے پھول اُلجھا کر یہ مصرع الاپتے ہوئے
اسی تالاب کی طرف چلے جدھر آپ کے پیر و مرشد تشریف لے گئے تھے (ع) اشک ریز آمدہ است ابر
بہار۔ جہاں تک اس الاپ کی آواز پہنچتی تھی یہ معلوم ہوتا تھا کہ ایک زمانہ گونج رہا ہے ایک تو حضرت
فن موسیقی کے نائک اور عدیم المثل سرود خوان تھے دوسرے اس ذوق شوق نے اور بھی آگ بھڑکا دی
کچھ زیادہ عرصہ نہیں گزرا تھا کہ محبوب الٰہی کو خیال آیا کہ آج ہمارا تُرک یعنی خسرو کہاں رہ گیا عجب نہیں
جو کچھ سریلی بھنک بھی کان میں پہنچی ہو آپ نے پے در پے دو چار جلیسوں کو ان کے لینے کو بھیجا وہ جو
تلاش کرتے ہوئے آئے تو کیا دیکھتے ہیں کہ عجب رنگ سے آپ گاتے ہوئے مستانہ چال و معشوقانہ انداز سے
خراماں خراماں جھومتے ہوئے چلے آتے ہیں وہ بھی کچھ ایسے مدہوش ہو گئے کہ اسی رنگ میں مل گئے
ہر چیز کہ در کان نمک رفت نمک شد۔ غرض ایک شخص واپس آیا (ب) قاصد ما و دیدہ می آید۔
دیدہ باید چہ دیدہ می آید۔ اور آتے ہی کہا کہ حضرت خسرو کے پاس جا کر آنا کٹھن ہے رنگ میں رنگ
ملجاتا ہے (ب) یاران رفتگان کا کسی سے کھلا نہ حال۔ وہ بھی ہوا وہیں کا جو لینے خبر گیا۔ آپ
اُن کی کیفیت سنتے ہی کھڑے ہو گئے اور اپنے مونس و غمگسار ترک کو لینے چلے خسرو نے دور سے

دیکھتے ہی اشکوں کے موتی نثار کرنے شروع کردئیے جسوقت حضرت قریب آئے بیتاب ہوکر یہ شعر پڑھا (س) اشک ریز آمد است ابر بہار ٭ ساقیا گل بریز بادہ بیار ٭ دوسرے مصرع کا سننا تھا کہ حضرت کا بیتاب ہوکر اپنے دامان وگریبان کا چاک کرڈالنا اور گلے میں باہیں ڈالے ہوئے چلا آنا کہتے ہیں کہ ایک عرصہ تک رقّت کا بازار گرم رہا اور اہل ذوق بسمل کی طرح تڑپتے اور پھڑکتے رہے (س) مصحفؔ بود آن سر کہ بسودای تو باشد ٭ کعبہ بود آں دل کہ در وجای تو باشد ٭ غرض اوسوقت سے مسلمانوں میں بھی یہی میلا شروع ہوگیا اور حضرت سلطان المشائخ نے بھی راگ پھر شروع کردیا رفتہ رفتہ ہر ایک بزرگ کے مزار پر بسنت چڑھنے لگی۔ اوّل پہاڑوں پر امیر میاں کی بسنت چاندرات کو چڑھتی ہے پھر پہلی تاریخ کو قدم شریف میں غرض اسی طرح خواجہ صاحب چراغ دہلی حضرت نظام الدّین وغیرہ وغیرہ بزرگوں کے مزاروں پر باری باری سے چڑھتی ہے۔ کہتے ہیں حضرت محبوب الٰہی کو اس قدر رنج ہوا تھا کہ چھ مہینے تک ہنسنا تو درکنار تبسم تک نہیں فرمایا تھا بسنت کی اسی رعایت سے اب بسنت کے روز قوّال اوّل حضرت کی قدیم خانقاہ میں جاکر پھول چڑھاتے ہیں۔ اسکے بعد مولانا تقی الدّین نوح کے مزار پر اور آخیر میں حضور کے روضۂ اقدس پر چڑھاتے ہیں۔ واللہ اعلم بالصواب۔

بسنج بقول برہان وناصری وجامع وانند بکسر اوّل بروزن شکنج (۱) خشکی وداغی باشد کہ بر روی واندام مردم پدید آید وآنرا بعربی کلف خوانند و (۲) امر بر سنجیدن ہم صاحب موارد این را بمعنی (۳) کلفت مرادف بشنج بہ شین معجمہ گفتہ **مؤلف** عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است وبس وموحدۂ اوّل بمعنی اوّل زائد نباشد کہ سنج بدون موحدہ بدینمعنی نیامدہ وآنچہ بہ شین معجمہ عوض سین مہملہ می آید مبتدل این یا این مبتدل آن کہ تبدیل این ہر دو باہم موافق قیاس است

چنانکه کستی وکشتی وجاموش وجاموس وبمعنی دوم بای زائد بر سنج باشد که امر حاضر بسنجیدن است نسبت معنی سوم عرض میشود که معاصرین عجم بر زبان ندارند ومحققین فارسی زبان ازین ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت که مجاز معنی اول است وبه تحقیق ما (۴) اسم مصدر بسنجیدن هم به بای زائد که سنج بالفتح بمعنی وزن و کیل می آید (کذا فی البرهان) (اردو) (۱) چھائیان - هندی اسم مؤنث - کلف وه سیاه داغ جو آدمی کے چهرے پر پڑ جاتے اور جن کو (چھائیاں) بھی کہتے ہیں (۲) تول - وزن کر (امر حاضر) (۳) کلفت مؤنث - (۴) وزن - مذکر -

(الف) **بسند** | بقول سروری بر وزن کمند بمعنی (۱) کافی و (۲) تمام (امیر خسرو ۵) بسند است آنکه زلف اندر بناگوشت علم گیرد ؎ مفرما غمزهٔ خونریز را کز خط حشم گیرد ؎ صاحب رشیدی بر بسند گوید که مرادف بسنده بمعنی کافی است صاحبان برهان وجامع می فرمایند که (۳) سزاوار وکافی وکفاف وکفایت وتمام صاحب ناصری هم ذکر این کرده - خان آرزو بذکر بسند وبسنده گوید که بمعنی کافی وسزاوار وتمام است ولیکن صحیح اول است بهار گوید که هر دو مزید علیه بس باشد وبه صاحب سفرنگ (بشرح صد وسی ونهمی فقرهٔ دساتیر آسمانی بفرزآباد وخشوران وخشور) گوید که بسند بمعنی کافی است ؏ ....

(ب) **بسند کردن** | بمعنی کفایت کردن مؤلف عرض کند که ما بر معنی دوم بس اشارهٔ این کرده ایم (نظامی ے) چو دیدم ترا زیرک وهوشمند ؎ بیکساله دخل از تو کردم بسند ؎ حق آنست که اصل این همان بس است که بمعنی کافی بر معنی دومش گذشت در فارسی زبان ودر آخر کلمات نون زائد می آید چنانکه گذارش وگذارشن ودال مهمله هم چنانکه شفتالو وشفتالود ودر (الف) مهر و

زائد است وجادارد که فارسیان پسند را به تبدیل بای فارسی به موحده بسند کردند و برای معنی کافی استعمال کردند و توانیم قیاس کرد که درین بسند تبدیل موحده به بای فارسی راه یافته پسند بمعنی او مستعمل شد که بجایش می آید اندرین صورت (بسند مزید علیه پس) اصل است و پسند به بای فارسی مبدل این باشد یای حالیه از هر دو اسناد بالا معنی اوّل متحقق که موافق اصل است و برای معنی دوم و سوم قول محققین صاحب زبان یعنی سروری و جامع بدون سند هم اعتماد را شاید و انچه ....

(ج) **بسنده** | بزیادت های هوز در آخرش آمده چنانکه تو شکوار و خوشگوار مزید علیه بسند است که صاحبان سروری و برهان و رشیدی و فدائی و سراج و بهار عجم هم ذکر این کرده اند ....

(د) **بسنده کردن** | بمعنی کفایت کردن هم آمده (حکیم فردوسی ...) بسنده کنم زین جهان ... بماند مگر پایه دار زخویش ... آرزو در سراج الف را بمعنی اوّل صحیح ... اوست حق همین قدر است که معنی اوّل اصل است و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (الف) ... (۲) تمام (۳) سزاوار (ب) کافی ہونا۔ کفایت کرنا (ج) کافی۔ کفایت (د) کفایت کرنا۔

بسنگ | بقول برهان بروزن خدنگ داروگیست که اورا اکلیل الملک وانچه خربا برو باشد صاحب جهانگیری فرماید که با اوّل و ثانی مفتوح همان بسک است که گذشت صاحب جامع اینقدر صراحت نه کرده که تخبست شبیه بناخن گربه صاحب ناصری همزبان جهانگیری مؤلف عرض کند که ما در بسک عرض کرده ایم که آن مخفف بسک است و درینجا عرض کنیم که مبدل بسدک باشد که دال مهمله بدل شده به نون چنانکه ... و ... تعریف کامل این برارجیقنه مرقوم (اردو) دیکھو ارجیقنه۔

بسنگ آمدن پا | ...

خان آرزو در چراغ ہدایت رسیدن پا بہ سنگ آورده
(۵) دوشیزه بکوی دوست در رشکم گشت پا نالیدن
پای دل بسنگ آمد ۔ ہم او فرماید کہ بمعنی شکستگی
(بسنگ آمدن پا) ہم بجایش می آید ۔ بہ معنی [illegible]
بردارش (بہار) بذکر این از معنی ساکت و نقل سند
بالا کرده صاحب بحر فرماید کہ واقع شدن محنت و
سختی در کاری مؤلف عرض کند کہ (آمدن پا
بر سنگ) در محدوده گذشت و (بر سنگ آمدن پا)
ہم بجایش مذکور این مرادف آنست وبس (اردو)
دیکھو (آمدن پا بر سنگ)۔

بسنگ آمدن تیر | مصادر اصطلاحی ۔ [illegible]

بسنگ آمدن ناخن | مرادف (بر سنگ آمدن تیر و
ناخن) است کہ گذشت و سند این ہمدر انجا مذکور
(اردو) دیکھو بر سنگ آمدن تیر و بر سنگ
آمدن ناخن ۔

(۱) **بسنگ تیز ساختن شمشیر** | مصادر اصطلاحی
(۲) **بسنگ تیز کردن** | بہار و انند
ذکر (۲) کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند
کہ اندر اسنادش ....

(۳) **بسنگ تیز کردن خنجر و شمشیر** | بمعنی حقیقی
ادست یعنی مراد فسان (بر فسان زدن تیغ و مانند
آن) (محمد اسحق شوکت ۱۵) بسنگ سرمہ شمشیر
نگہ را تیز می سازد ۔ خنجر کن از سیہ چشمی کہ گرم سرمہ
سائی شد ۔ (حاجی صادق صامت ۵۲) در
کشتنم کہ آن مژه بہ تیزی می کند ۔ خنجر بسنگ سرمہ
چرا تیز می کند ۔ ما می گوئیم کہ بدون اضافت
بسنگ تیز کردن شمشیر یا خنجر و امثال آن بہ معنی است
[illegible] سکوت محققین باشد کہ نتوانستند
کہ طریق پیدا کردن معنی پیدا کنند (اردو)
(۱) پتھر پر تلوار تیز کرنا (۲) پتھر پر تیز کرنا (۳)
دیکھو بر فسان زدن تیغ ۔

بسنگ خوردن مینا | مصدر اصطلاحی
کنایہ باشد از شکستن مینا ۔ مؤلف عرض کند
کہ چیزی نازک کہ بسنگ می خورد شکست می شود از

همین عادت این اصطلاح قائم شد (صائب ع) شکستگی دل از دیدهٔ ترم پیداست ٭ بسنگ خوردن پیمانهٔ ساغرم پیداست ٭ (اردو) شیشہ کا ٹوٹنا۔

بسنگ دادن شیشه و امثال آن مصدر (۲۴۵)

اصطلاحی۔ کنایه باشد از شکستن آن متعدی مصدر گذشته (صائب ع) چندین هزار شیشهٔ دل را بسنگ زد ٭ افسانه ایست اینکه دل یار نازک است ٭

(اردو) شیشہ کو پتھر پر مارنا۔ توڑنا۔

(الف) **بسنگ فسان خوردن تیغ**	مصادر
(ب) **بسنگ فسان نشستن**	اصطلاحی
(ج) **بسنگ فسان نشستن تیغ و مانند آن**	صاحب
(د) **بسنگ کشیدن** ۔	بحر ذکر
(ه) **بسنگ کشیدن خنجر و مانند آن**	الف

و ج کرده می فرماید که تیز شدن شمشیر و مانند آن و نسبت ه گوید که تیز کردن آن بهار ذکر (ب) و ه کرده (حسین سنائی ع) با این سپهر مصلحتی داشت زانکه تیغ ٭ زنده تر شود چو بسنگ فسان نشست ٭ (خان عالی ع) بسنگ سرمه خنجرهای مژگان را کشید امشب ٭ ازین جان سختی من بس نداند تیغ ابروها ٭ صاحب انند ذکر (د) کرده گوید که تیغ و مانند آن را تیز کردن مؤلف عرض کند که تسامح محققین ب و د است که بدون اضافت بسوی تیغ و امثال آن قائم کردند الف ـ ب ـ ج لازم و د و ه متعدی آن (اردو) الف ـ ب ـ ج تیز ہونا۔ تلوار یا اوسکے مماثل کا۔ د ـ ه تیز کرنا تلوار یا خنجر وغیرہ کو۔

بسوته بقول سروری بسین مهمله و تای قرشت بر وزن کبوده (۱) بمعنی زلف و بقول جهانگیری باوّل مفتوح و ثانی مضموم و وا و مجهول و تای فوقانی مفتوح و های مختفی بمعنی زلف باشد صاحبان جامع و موارد و برهان هم ذکر این کرده اند صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که بپارسی دری (۲) بمعنی بسوخته که آنرا سوخته نیز گویند و فرماید که سوته هم مخفف سوخته (شاعر ع) بنوشت برات ما

بسوته پڑ آنجا که برات با بسوته پو و بقولش (۳) نام دیهی است در ماژندران صاحب برهان صراحت
مزید کند که بکسر اوّل هم آمده و خان آرزو در سراج همزبانش **مؤلف** عرض کند که بمعنی اوّل
ظاهرا اسم جامد فارسی زبان است ولیکن خیال ما اینست که فارسیان از لغت سنسکرت سوت که
بقول ساطع بروزن حوت بمعنی رشته و تار است بزیادت های نسبت در آخرش وضع کردند
برای زلف والله اعلم بحقیقته الحال و موحده در اوّل زائد باشد (اردو) (۱)
زلف بقول آصفیه عربی - اسم مؤنث دیکھو بارہ کے آٹھویں معنے (۲) سوختہ - جلا ہوا (۳) ماژندران
کے ایک موضع کا نام بسوتہ ہے -

بسودن | بقول بحر بکسر اوّل (۱) دست زدن (۲) و دست مالیدن و (۳) لمس و لامسه
کردن و (۴) سوده و ریزه کردن و (۵) سوراخ کردن (کامل التصریف) و مضارع این
بساید - صاحب موارد معنی چهارم را ترک کرده و صاحب ملحقات برهان بر ذکر معنی اوّل و دوم
و چهارم قانع صاحب نوادر می فرماید که ظاهرا مخفف (برسودن) است و مزید علیه (سودن)
و بپای فارسی هم آمده و بپسودن به بای فارسی نیز گذشت **مؤلف** عرض کند که صاحب
بحر معانیی که بر سودن نوشته با معانی بالا اختلاف خفیفی دارد و همچنین به مصدر بپسودن
که گذشت محققین فرس معنی چهارم این را ترک کرده اند حقیقت این مصدر بر بپسودن عرض
کرده ایم و از ماخذ هم در انجا بحثی و خیال ما این است که معانی بالا محتاج سند استعمال است
و خود این مصدر هم بر زبان معاصرین عجم متروک و در اینجا همین قدر کافی است که مزید علیه
سودن است و بس که بجای خودش می آید و موحده اوّل زائد مخفی مباد که انچه صاحب بحر معانی

این بر معنی دوم بسیار دان کرده ایم آنچه صاحب شمس
معنی دوم را قائم کرده است بدون سند استعمال اعتبار
را نشاید که صاحب محیط بر ماش ہم ذکر این نکرد
وحقیقت ماش برنبو سیاه درہمین ردیف می آید
(اردو) (۱) دیکھو بسیار داں کے دوسرے معنے (۲)
ماش بقول آصفیہ سنسکرت۔ اسم مؤنث۔ اڑد حب اللغات
ایک قسم کا غلہ جو نہایت لیسدار اور مونگ سے بڑا
ہوتا ہے۔ اسکی دو قسمیں ہوتی ہیں ایک سیاہ اور ایک
سبز۔ فارسی میں اسکو بنو ماش اور بنو سیاہ کہتے ہیں۔

بسیار دور افتادن | مصدر اصطلاحی بقول
بحر و بہار وانند فکر دور از کار وطلب متعذر نمودن
(سلطان ابراہیم ؎) کرده ام روے چو خورشید ترا
نسبت بماه ؎ مه کجا روے کجا بسیار دور افتاده ام ؎
(غنیوری رازی ؎) نکر سامان دارم واز یار دور
افتاده ام ؎ من کجا سامان کجا بسیار دور افتاده ام ؎
(فارغی استرابادی ؎) مانده ام از یار دور
وناصبور افتاده ام ؎ من کجا او از کجا بسیار دور افتاده
ام ؎ **مؤلف** عرض کند که طرز بیان محققین را
نمی پسندیم معنی این بسیار بعید است و قریب
به محال وبس فارسیان استعمال این بجائی کنند
که در دو چیز فرق بین باشد گویند ؎ که ببین تفاوت
ره از کجاست تا بہ کجا ؎ این مثلی است که بجایش
گذشت۔ الحاصل معنی این فرق بین داشتن و
خیلی بعید و محال بودن (اردو) بہت بعید ہونا
بہت دور ہونا۔ محال ہونا۔

بسیار دوست | اصطلاح۔ بقول بہار و
انند آنکه او را بسیار دوست دارند یا آنکه دوستان
بسیار داشته باشد فرماید که این لفظ در دفتر
دوم مکاتبات علامی جا ہا مذکور **مؤلف** عرض
کند که اسم فاعل ترکیبی است و اسم مفعول ترکیبی
ہم ودیگر ہیچ معاصرین عجم ہم برزبان دارند (اردو)
بہتوں کا دوست بہت دوست رکھنے والا۔

بسیار سرد بود | مقولہ۔ صاحب روزنامہ
بحوالۂ سفر نامۂ ناصر الدین شاه قاچار ذکر این

دیکھتے ہی اشکوں کے موتی نثار کرنے شروع کر دئیے جسوقت حضرت قریب آئے بیتاب ہوکر یہ شعر پڑھا (ف) اشک ریز آمد است ابر بہار ؎ ساقیا گل بریز بادہ بیار ؎ دوسرے مصرع کا سننا تھا کہ حضرت کا بیتاب ہوکر اپنے دامان وگریبان کا چاک کر ڈالنا اور گلے میں باہیں ڈالے ہوے چلا آنا کہتے ہیں کہ ایک عرصہ تک رقت کا بازار گرم رہا اور اہل ذوق بسمل کی طرح تڑپتے اور پھڑکتے رہے (ف) مصحف بود آن سر کہ بسودای تو باشد ؎ کعبہ بود آں دل کہ در وجاے تو باشد ؎ غرض اوسوقت سے مسلمانوں میں بھی یہ میلا شروع ہوگیا اور حضرت سلطان المشائخ نے بھی راگ پھر شروع کر دیا رفتہ رفتہ ہر ایک بزرگ کے مزار پر بسنت چڑھنے لگی - اوّل پہاڑوں پر امیر میاں کی بسنت چاندرات کو چڑھتی ہے پہلی تاریخ کو قدم شریف میں غرض اسی طرح خواجہ صاحب چراغ دہلی حضرت نظام الدین وغیرہ وغیرہ بزرگوں کے مزاروں پر باری باری سے چڑھتی ہے - کہتے ہیں حضرت محبوب الٰہی کو اس قدر رنج ہوا تھا کہ چھ مہینے تک ہنسنا تو درکنار تبسم تک نہیں فرمایا تھا بسنت کی اسی رعایت سے اب بسنت کے روز قوال اوّل حضرت کی قدیم خانقاہ میں جاکر پھول چڑھاتے ہیں - اسکے بعد مولانا تقی الدین نوح کے مزار پر اور اخیر میں حضور کے روضۂ اقدس پر چڑھاتے ہیں - واللہ اعلم بالصواب -

بسنج بقول برہان وناصری وجامع وانند بکسر اوّل بروزن شکنج (۱) خشکی و داغی باشد کہ بر روی واندام مردم پدید آید و آنرا بعربی کلف خوانند و (۲) امر بسنجیدن ہم صاحب موارد این را بمعنی (۳) کلفت مرادف بشنج بہ شین معجمہ گفتہ مؤلف عرض کند کہ اسم جامد فارسی زبان است و بس و موحدہ اوّل بمعنی اوّل زائد نباشد کہ سنج بدون موحدہ بدینمعنی نیامدہ وانچہ بہ شین معجمہ عوض سین مہملہ می آید مبدل این یا این مبدل آن کہ تبدیل این ہر دو باہم موافق قیاس است

چنانکہ کستی وکشتی وجاموش وجاموس و بمعنی دوم بای زائد بر سنج باشد کہ امر حاضر سنجیدن است نسبت معنی سوم عرض میشود کہ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان از بن ساکت اگر سند استعمال پیش شود توانیم گفت کہ مجاز معنی اول است و بہ تحقیق ما (۴) اسم مصدر سنجیدن ہم بہ بای زائد کہ سنج بالفتح بمعنی وزن و کیل می آید (کذا فی البرہان) (اردو) (۱) چھائیان۔ ہندی اسم مؤنث۔ کلف وہ سیاہ داغ جو آدمی کے چہرے پر پڑ جاتے اور جن کو (جھائیاں) بھی کہتے ہیں (۲) تول۔ وزن کر (امر حاضر) (۳) کلفت مؤنث۔ (۴) وزن۔ مذکر۔

(الف) **بسند** | بقول سروری بر وزن کمند بمعنی (۱) کافی و (۲) تمام (امیر خسرو ؎) بسند است آنکہ زلف اندر بنا گوشت علم گیرد ہمہ مفرما غمزۂ خونریز را کز خط حشم گیرد ہمہ صاحب رشیدی بر بسند گوید کہ مرادف بسندہ بمعنی کافی است صاحبان برہان وجامع می فرمایند کہ (۳) سزاوار وکافی وکفاف وکفایت وتمام صاحب ناصری ہم ذکر این کردہ۔ خان آرزو بذکر بسند و بسندہ گوید کہ بمعنی کافی و سزاوار و تمام است ولیکن صحیح اول است بہار گوید کہ ہر دو مزید علیہ بس باشد و بس صاحب سفرنگ (بشرح صدوسی و نہمی فقرۂ دساتیر آسمانی بفرز آباد وخشوران وخشور) گوید کہ بسند بمعنی کافی است و ....

(ب) **بسند کردن** | بمعنی کفایت کردن **مؤلف** عرض کند کہ ما بر معنی دوم بس اشارۂ این کردہ ایم (نظامی ؎) چو دیدم ترا زیرک و ہوشمند ہمہ بیک سالہ دخل از تو کردم بسند ہمہ حق آنست کہ اصل این ہمان بس است کہ بمعنی کافی بر معنی دوش گذشت در فارسی زبان در آخر کلمات نون زائد می آید چنانکہ گذارش وگذارشن و دال مہملہ ہم چنانکہ شفتالو وشفتالود و در (الف) ہم و

زاید است و جا دارد که فارسیان پسند را به تبدیل بای فارسی به موحده بسند کردند و برای معنی کافی استعمال کردند و توانیم قیاس کرد که در همین بسند تبدیل موحده به بای فارسی زاه یافته پسند بمعنی او مشتق شد که بجایش می آید اندرین صورت (بسند مزید علیه بس) اصل است و پسند به بای فارسی مبدل اوست - بای حالی از هر دو اسناد بالا معنی اول متحقق که موافق اصل است و برای معنی دوم و سوم قول محققین صاحب زبان یعنی سروری و جامع بدون سند هم اعتماد را شاید و آنچه ....

(ج) **بسنده** | بزیادت های هوز در آخرش آمده چنانکه خوشخوار و خوشخواره مزید علیه بسند است که صاحبان سروری و برهان و رشیدی و فدائی و سراج و بهار عجم هم ذکر این کرده اند ....

(د) **بسنده کردن** | بمعنی کفایت کردن هم آمده (حکیم فردوسی ...) [illegible] بداند نگر پایه وار زخویش ... آرزو در سراج الف را بمعنی اول ... اوست حق همین قدر است که معنی اول ... اصل است و دیگر معانی مجاز آن (اردو) (الف) [illegible] (۲) تمام (۳) سزاوار (ب) کافی ہونا۔ کفایت کرنا (ج) کافی۔ کفایت (د) کفایت کرنا۔

بسنگ | بقول برهان بروزن خدنگ دارو ئیست که او را اکلیل الملک و آنچه خرما برو باشد صاحب جهانگیری فرماید که با اوّل و ثانی مفتوح همان بسک است که گذشت صاحب جامع اینقدر صراحت نمی‌کند که تقلب است شبیه بناخن گربه صاحب ناصری همزبان جهانگیری مؤلف عرض کند که ما در بسک عرض کرده ایم که آن مخفف بسکه است و در اینجا هم عرض می‌کنیم که مبدل بسدک باشد که دال مهمله بدل شده به نون چنانکه ... و ... تعریف کامل این بر ارجیقنه مرقوم (اردو) دیکھو ارجیقنه۔

بسنگ آمدن پا | مصدر ... [illegible]

خان آرزو در چراغ ہدایت رسیدن پا بہ سنگ آورده بمعنی شکست (...) و نوشته که یعنی دوست از ستم گشت پائمال است (...) پای دل بسنگ آمده هم او فرماید که بمجاز معنی (...) (بسنگ آمدن پا) هم بجایش می آید که بعضی بمعنی ہر بر دارش (بہار) بذکر این از معنی ساکت و نقل سند بالا کرده صاحب بحر فرماید که واقع شدن محنت و سختی در کاری مؤلف عرض کند که (آمدن پا بر سنگ) در محدوده گذشت و (بر سنگ آمدن پا) هم بجایش مذکور این مرادف آنست و بس (اردو) دیکھو (آمدن پا بر سنگ)۔

بسنگ آمدن تیر | مصادر اصطلاحی - (...)

بسنگ آمدن ناخن | مرادف (بر سنگ آمدن تیر و ناخن) است که گذشت و سند این ہمہ را بجا مذکور (اردو) دیکھو بر سنگ آمدن تیر و بر سنگ آمدن ناخن۔

(۱) **بسنگ تیز ساختن شمشیر** | مصادر اصطلاحی

(۲) **بسنگ تیز کردن** | بہار و انند ذکر (۲) کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که از اسنادش ....

(۳) **بسنگ تیز کردن خنجر و شمشیر** | بمعنی حقیقی او ست یعنی مراد بسنان برفسان زدن تیغ و مانند آن) (محمد اسحق شوکت ع) بسنگ سر شمشیر نگه را تیز می سازد که حذر کن از سیه چشمی که گرم سر نمائی شد (حاجی صادق صامت ع) در گذشته هم که آن مژه بہم تیز می کند که خنجر بسنگ سر چرا تیز می کند ما می گوئیم که بدون اضافت بسنگ شمشیر یا خنجر و امثال آن بی معنی است (...) سکوت محققین باشد که نتوانستند که طریق پیدا کردن معنی پیدا کنند (اردو) (۱) پتھر پر تلوار تیز کرنا (۲) پتھر پر تیز کرنا (۳) دیکھو برفسان زدن تیغ۔

بسنگ خوردن مینا | مصدر اصطلاحی - کنایہ باشد از شکستن مینا۔ مؤلف عرض کند که چیزی نازک که بسنگ می خورد شکسته می شود از

(۱۵۸۴)

همین عادت این اصطلاح قائم شد (صائب ے) شکستگی دل از دیدهٔ ترم پیداست ٭ بسنگ خوردن مینا ز ساغرم پیداست ٭ (اردو) شیشه کا ٹوٹنا۔

بسنگ دادن شیشه و امثال آن (۲۵۴۳)

مصدر اصطلاحی۔ کنایه باشد از شکستن آن متعدی مصدر گذشته (صائب ے) چندین هزار شیشهٔ دل را بسنگ زد ٭ افسانه ایست اینکه دل یار نازک است ٭ (اردو) شیشه کو پتھر پر مارنا۔ توڑنا۔

(الف) بسنگ فسان خوردن تیغ
(ب) بسنگ فسان نشستن
(ج) بسنگ فسان نشستن تیغ و مانند آن
(د) بسنگ کشیدن۔
(ه) بسنگ کشیدن خنجر و مانند آن

مصادر اصطلاحی صاحب بحر ذکر الف

وج کرده می فرماید که تیز شدن شمشیر و مانند آن و نسبت ه گوید که تیز کردن آن بهار ذکر (ب) وه کرده (حسین ثنائی ے) با این سپهر مصلحتی دوشت زانکه تیغ ٭ زنده تر شود چو بسنگ فسان نشست ٭ (خان عالی ے) بسنگ سرمه خنجرهای مژگان را کشید امشب ٭ ازین جان سختی من بس نداند تیغ ابرو را ٭ صاحب انند ذکر (د) کرده گوید که تیغ و مانند آن را تیز کردن مؤلف عرض کند که تسامح محققین ب و د است که بدون اضافت سنگ بسوی تیغ و امثال آن قائم کردند الف و ب ج لازم و د و ه متعدی آن (اردو) الف۔ب۔ج تیز هونا۔ تلوار یا اوسکے مماثل کا۔ د۔ه تیز کرنا تلوار یا خنجر وغیره کو۔

بسوته بقول سروری بسین مهمله و تای قرشت بر وزن کبوده (۱) بمعنی زلف و بقول جهانگیری با اوّل مفتوح و ثانی مضموم و وا و مجهول و تای فوقانی مفتوح و های مختفی بمعنی زلف باشد صاحبان جامع و موارد و برهان هم ذکر این کرده اند صاحب ناصری بذکر معنی اوّل گوید که بپارسی دری (۲) بمعنی بسوخته که آنرا سوخته نیز گویند و فرماید که سوته هم مخفف سوخته (شاعر ے) بنوشت برات ما

بسوتہ بجز آنجاکہ برات را بسوتہ لو وبقولش (۳) نام دیہی است درماژندران صاحب برہان صراحت مزید کند کہ بکسر اوّل ہم آمدہ وخان آرزو درسراج ہمزبانش **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی اوّل ظاہرا اسم جامد فارسی زبان است ولیکن خیال ما ہمینست کہ فارسیان از لغت سنسکرت سوت کہ بقول ساطع بروزن حوت بمعنی رشتہ وتار است بزیادت ہای نسبت درآخرش وضع کردند برای زلف واللہ اعلم بحقیقتہ الحال وموحدہ در اوّل زائد باشد (اردو) (۱) زلف بقول آصفیہ عربی۔ اسم مؤنث دیکھو بارہ کے آٹھویں معنے (۲) سوختہ۔ جلا ہوا (۳) ماژندران کے ایک موضع کا نام بسوتہ ہے۔

بسودن | بقول بحر بکسر اوّل (۱) دست زدن (۲) ودست مالیدن و (۳) لمس ولامسہ کردن و (۴) سودہ وریزہ کردن و (۵) سوراخ کردن (کامل التصریف) ومضارع این بساید۔ صاحب موارد معنی چہارم را ترک کردہ وصاحب طبقات برہان بر ذکر معنی اوّل ودوم وچہارم قانع صاحب نوادر می فرماید کہ ظاہرا مخفف (برسودن) است ومزید علیہ (سودن) وبہ بای فارسی ہم آمدہ وبپسودن بہ بای فارسی نیز گذشت **مؤلف** عرض کند کہ صاحب بحر معانئے کہ برسودن نوشتہ با معانی بالا اختلاف خفیفی دارد وہمچنین بہ مصدر بپسودن کہ گذشت محققین فرس معنی چہارم این را ترک کردہ اند حقیقت این مصدر بر بپسودن عرض کردہ ایم واز ماخذ ہم درانجا بحثی وخیال ما این است کہ معانی بالا محتاج سند استعمال است وخود این مصدر ہم بر زبان معاصرین عجم متروک ودرینجا ہمین قدر کافی است کہ مزید علیہ سودن است ولبس کہ بجای خودش می آید وموحدہ اوّل زائد مخفی مباد کہ انچہ صاحب بحر معانی

این سائد نوشتہ است خلاف قیاس است کہ سائد مضارع سائیدن است و مضارع سودن سود بہ ضم اوّل و فتح واو و مضارع بسودن بسود۔ فتاّل۔ اگر سند استعمال سا ید پیش شود توانیم قیاس کرد کہ واو بدل شد بالف چنانکہ درج وارج (اردو) دیکھو بسودن وسودن۔ اور بلحاظ معنی چہارم گھسنا اور ریزہ ریزہ کرنا۔ ٹکڑے ٹکڑے کرنا۔

بسودہ بقول سروری بحوالہ تحفہ بفتح با و دال و ضم سین بمعنی (۱) دست زدہ و (۲) لمس کردہ و (۳) سوراخ کردہ و (۴) مالیدہ۔ (خلاّق المعانی ۲) لعل تراشیدہ بہ بسودم من و ہنوز بوی لبیم از حلاوت آن گر بہ وارد است و گوید کہ در نسخہ وفائی بہ بای فارسی آمدہ صاحبان برہان و ناصری و جامع و مؤید ہم ذکر این کردہ اند بچند معانی مؤلف عرض کند کہ ورای برہان کہ طرز بیان ہمہ مثل اسم جامد است نمی داند کہ مصدر (بسودن) گذشت و کامل التصریف است پس جزین نیست کہ این مفعول آنست و بس و شامل بر ہمہ معانی مفعولی بسودن چنانکہ از مصدر سودن مفعولش سودہ ہمین سودہ را بہ موحدۂ زائد بسودہ کردہ اند دیگر ہیچ۔ مخفی مبادکہ صاحب سروری سندی کہ برای این پیش کردہ است خلاف اوست باید کہ این سند را متعلق بہ مصدر (بسودن) دانیم کہ بجایش گذشت (اردو) بسودن کا اسم مفعول اسکے تمام معنوں پر شامل۔

بسور بقول سروری بسین مہملہ بوزن سمور (۱) دعای بد و (۲) نفرین باشد صاحب جہانگیری بسوز و بسور را مرادف یکدیگر نوشتہ ذکر ہر دو معنی کند و فرماید کہ با اوّل وثانی مضموم است و صاحبان رشیدی و برہان و ناصری و جامع ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ بسور بالضم لغت است

عرب است بقول منتخب بمعنی ردی ترش کردن صاحب انند فرماید که بسور بضمتین است بمعنی ترشرو گردیدن (الخ) پس فارسیان استعمال این بهر دو معانی بالا کردند و این مفرس باشد و اسم مصدر بسوریدن است که می آید و آنچه به لام عوض رای مهمله می آید مبدل این چنانکه چنان وچنال (اردو) (۱) بددعا ـ مؤنث (۲) نفرین بقول آصفیه فارسی اسم مؤنث ـ ملامت پھٹکار ـ لعنت ـ دعای بد ـ

بسوربرن بقول شمس بضم با وسین مهمله و واو فارسی ـ نفرین کردن وکنانیدن وقصد و آهنگ کردن و آراستن و فرماید که لغت فارسی است **مؤلف** عرض کند که خدایش بیامرزد که خون زبان فارسی می کند و بی تحقیق خود حقیقت جویان را گمراه کند شعورا امتیاز مصدر ندارد تا این را مصدر می نگارد ـ اگر صراحت واو فارسی نمی کرد غلطی کتابت خیال می کردیم ـ همان بسوریدن است که می آید (اردو) دیکھو بسوریدن ـ

(الف) بسورید صاحب سروری بر
(ب) بسوریدن الف گوید که بروزن نموده
(ج) بسوریده یعنی دعای بد و نفرین

کردم او بحواله ادات بر (ب) گوید که نفرین کردن است و نسبت (ج) می فرماید که بمعنی نفرین کرده صاحب بحر بر (ب) فرماید که (۱) نفرین و دعای بد کردن و (۲) کنانیدن رسالم التصریف) که غیر از ماضی و مستقبل و اسم مفعول نیاید صاحب موارد این را بهر دو معنی بالا (کامل التصریف) وا وند و فرماید که مضارع این بسود و صراحت مزید کند که به بای فارسی اول و نیز به شین معجمه عوض سین مهمله یعنی بشوریدن ولام عوض رای مهمله بسولیدن هم آمده و بمعنی لازم را ترک می کند صاحب نوادر بهر دو معنی بانش و صاحب برهان فرماید که بروزن فروشیدن است بمعنی

اوّل **مؤلّف** عرض کند کہ اسم مصدر این
بسور بجایش گذشت کہ منفرس است شناختن
بزیادت تحتانی معروف و علامت مصدر دن
مصدری وضع کردہ اند کہ جبلی است واز ینکہ
اسم مصدر را منفرس کردہ اند مصدر اصلی ہم
توانیم گفت و تعریف اصلی و جبلی بر لغت (اسم
مصدر) گذشت بالجملہ معنی اوّل موافق قیاس
است و برای معنی دوم بروے قواعد فارسی
بسوراندن درست بود ولیکن محققین مصادر ترکش
کردہ اند پس برای این معنی طالب سندی باشیم
کہ محققین اہل زبان ذکرش نکردہ اند وانچہ بہ بای
فارسی و بہ شین معجمہ و لام می آید مبدّل این است
کہ صراحت تبدیل بجایش کنیم۔ بالجملہ (الف)
ماضی مطلق این است و (ج) اسم مفعولش و
ما ہم باتفاق صاحب مواد این را
(کامل التصریف) دانیم۔ صاحب سروری کہ
با وجود ذکر (ب) (الف و ج) را مثل اسم جامد
نوشت و اشارۂ از ماضی و اسم مفعول نکرد تسامح
او بیش نیست۔ قائل۔ **(اردو)** (ب) (۱) بددعا دینا
نفرین کرنا (۲) بددعا دلانا۔ نفرین کرانا (الف)
اس کا ماضی اور (ج) اس کا اسم مفعول۔

(الف) **بسول**	(الف) بقول برہان و
(ب) **بسولید**	سروری و رشیدی و جامع
(ج) **بسولیدن**	و جہانگیری و سراج و مرادف
(د) **بسولیدہ**	بسور و (ب) بقول سروری

مرادف بسورید و (ج) بقولش و بقول بحر و برہان
و مواد مرادف بسوریدن و (د) بقول سروری
بذیل بسوریدہ) و رشیدی مرادف بسوریدہ صاحب
بحر (ج) را (سالم التصریف) گوید و بقول صاحب
مواد (کامل التصریف) **مؤلّف** عرض کند
کہ (الف) اسم مصدر است مبدّل بسور و (ب)
ماضی مطلق ج و (ج) مصدر کامل التصریف
کہ مضارع این بسولد باشد و (د) اسم مفعولش
ما اشارۂ این تبدیل بر بسوریدن کردہ ایم و بہ ہمہ

معانیش مبدّل آنست که رای مهمله به لام بدل شود
چنانکه چنار و چنال و صراحت ماخذ اسم مصدر
بر بسور مذکور (اردو) (الف) دیکھو بسور و (ب)
دیکھو بسوریه و (ج) دیکھو بسوریدن و (د) دیکھو بسوئیده

بسوی خوردن | مصدر اصطلاحی۔ بقول آنند
بحوالۂ فرہنگ فرنگ حرص و طمع نمودن بچیزی
مؤلف عرض کند که محققین فارسی زبان و معاصرین
عجم ساکت و خلاف قیاس هم پس بدون سند
استعمال قول مجرّد فرہنگ فرنگ اعتبار را
نشاید (اردو) حرص و طمع کرنا۔

بسه | بقول سروری بسین مهمله بوزن شبه (۱) گیاهی است که آنرا بسک خوانند و بعربی
اکلیل الملک صاحب رشیدی بذکر معنی بالا می فرماید که (۲) دسته جو و گندم درود کرده و (۳) بمعنی خمیازه
صاحب برهان بر معنی اوّل قانع صاحب جامع گوید که همان بسنگ **مؤلف** عرض کند که حقیقت
این معنی اوّل برا حقیقته گذشت و این مبدّل بسک بمعنی اوّل است که کاف به های هوّز بدل
میشود چنانکه تارک و تاره و نسبت معنی دوم عرض می شود که مبدّل همان بسک بمعنی دومش و بمعنی سوم
مبدّل بسک بمعنی چارمش ولیکن برای معنی دوم و سوم مشتاق سندی باشیم که غیر از رشیدی دیگر کسی
از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد (اردو) دیکھو بسک کے پہلے اور دوسرے اور چوتھے معنے۔

بسی | بقول برهان بر وزن وصی (۱) بمعنی
بسیاری و زیادتی صاحب ناصری فرماید که (۲)
مرادف بسا بمعنی بسیاری (منه ۵) بسی تیر و دیماه و
اردی بهشت ۞ بیاید که ما خاک باشیم و خشت ۞ صاحب
فدائی که از معاصرین علمای عجم بود در فرهنگ خود
می فرماید که بسیاری از هر چیز۔ بهار گوید که مرادف بسیار و فرماید که
از شان اوست که چنانچه در اوّل کلام آید در آخر و اوسط
کلام نیز در آید (شیخ شیراز ؒ) بسی بر نیاید
که بنیاد خود ۞ بکند آنکه بنهاد بنیاد بد ۞ (وله ؒ)
در اقصای عالم بگشتم بسی ۞ بسر بردم ایام با ہ

کسے کو (ولہ ٥) دیدیم پیسے کتاب از سرچشمہ خورد کو
چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد کو مؤلف عرض
کند کہ بمعنی اوّل با یای مصدری معروف است
و بمعنی دوم با یای وحدت مجہول اگرچہ فارسیان
آنرا ہم معروف خوانند و آنچہ بسا بہمین معنے
گذشت مبدّل اینست و اشارہ این در انجا
ہم کردہ ایم۔ بہار سکندری خورد و بہ بیان شان
این وقت خود را ضائع کرد کہ ہیچ ضرورت نداشت
(اردو) (۱) زیادتی مؤنث (۲) بہت سے۔

بسی آب ریخت | مقولہ۔ بقول شمس بسیار
گرمی کرد مؤلف عرض کند کہ دماغ محقق بے
تحقیق بسیار گرمی کردہ است باید کہ او بسی آب ریختہ و
وای بر محققینے کہ فارسی زبان را برباد کردہ اند
و حقیقت جویان را گمراہ مخفی مباد کہ (آب ریخت) در
مرور گذشت بمعنی متعدد و یکی ازان منفعل
شدن ہم ہست پس مشتق بالا در تحقیق این بسی آب
ریزد) کہ معنی بیان کردہ او غلط محض است و
ضرورت نداشت کہ این را بشکل مفرد مرکب
درین ردیف با کلمہ بسی قائم کند و بمعنی غلط بدنام
سند ورق کتاب را سیاہ فرماید (اردو) دیکھو آب ریختن۔

بسیا | بقول جہانگیری در ملحقاتش با دل مفتوح
شراب انگوری صاحب برہان گوید کہ لغت ژند و پاژند
است صاحب ناصری ہم ذکر این کردہ می فرماید کہ بروزن دریا مؤلف
عرض کند کہ اسم جامد فارسی قدیم است معنی گویند کہ اصلش بسیار
بود بمعنی بسیار ضائع و بی حاصل و کتابہ اند
می و باب بقول برہان بمعنی نابود و ہرزہ
و لکار بسیار دنی می آید پس قول شان قرین قیاس
است موحدہ آخرہ حذف شدہ و بسیا باقی ماند (اردو)
انگوری شراب۔ مؤنث۔

(الف) **بسیار** | بقول انند بحوالہ فرہنگ
فرنگ بالکسر مرادف بسی است و مقابل کم و
اندک و ہم او گوید و بہار ہم کہ ....

(ب) **بسیاران** | بالکسر جماعہ مردم زخواجہ
جمال الدین سلمان ٥) وارم آن سر کہ سرے

در قدمت اندازم ؛ ذہین خیالیست کہ اندر سر بسیاان است ؛ **مؤلف** عرض کند کہ شک نیست کہ فارسیان در (ب) الف و نون جمع بر لفظ بسیار آوردہ بمعنی (بسی از کسان) استعمال کردہ اند و این محاورہ شان است ولیکن (الف) بمعنی بسیاری نیست و استعمالش بہ ہمین از نظر ما نگذشت و معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند اصل این (بسی آر) منسوب بہ بس یا اسم مفعول ترکیبی است بمعنی زیادتی آوردہ و کثرت وارندہ و مراد از زیادہ و کلمہ بسی در (بسی آر) بمعنی اول اوست پس در لب و لہجہ عجم فتح اوّل بدل شد بہ کسرہ و ممدودہ بہ مقصورہ و بسیار مستعمل شد بمعنی زیادہ و بس و فرق در بس و بسی از ملاحظہ تعریف و استعمال ہر دو ظاہر کہ بس بمعنی بسیار است و بسے بمعنی بسیاری پس بسیار را بمعنی بسیاری گرفتن خطاست (ارد و) الف - بہت (ب) بہت سے لوگ مذکر

بسیار بہر اصطلاح - بقول بحر آنکہ نصیب کامل داشتہ باشد بیاید ذکر این گوید کہ بمو حدہ مفتوح مرادف (شاد بہر) (خواجہ نظامی ؏)

انوشہ منش باد دارای دہر ؛ ز نوش جہان باد بسیار بہر ؛ **مؤلف** عرض کند کہ بہر بالفتح بمعنی حصہ و نصیب می آید (کذا فی البرہان) پس معنی لفظی این قسمت و طالع وافر دارندہ و مراد از کامل نصیب کہ اسم فاعل ترکیبی است (ارد و) وہ شخص جسکی قسمت یاور ہو -

بسیار پر دو شدن اصطلاح - مبالغہ ایست در دویدن اگرچہ پر دو کسی را توان گفت کہ بسیار دود ولیکن معاصرین عجم استعمال (بسیار پر دو) کردہ اند صاحب رہنما بحوالہ سفرنامہ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این کردہ (بسیار پر دو می شود) را بند این آوردہ پس این مصدریست بمعنی عادت بسیار دویدن داشتن و بسیار دویدن (ارد و) بہت دوڑنے کا عادی ہونا - بہت ڈرنا -

بسیار خسپ اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ (۱) آنکہ بسیار خسپد و (۲) سست

مؤلف عرض کند کہ اسم فاعل ترکیبی است بمعنی اوّل حقیقی و بمعنی دوم کنایہ کہ بسیار خواب کردن علامت سستی است (اردو) (۱) بہت سونیوالا (۲) سست - کاہل -

بسیار خوار | اصطلاح - بقول انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ (۱) بمعنی پرخوار - سفرہ پرداز و فرماید کہ شکم پرور - شکم بندہ - کاسہ پرداز - گرانخوار - لت انبار - لتنبان - معدہ انبار - از مترادفات آنست و نیز اکال گویند و بقولش (۲) بسیار ذلیل و خوار (شیخ شیراز ع) کہ بسیارہ خوار است بسیار خوار او مؤلف عرض کند کہ بمعنی اوّل اسم فاعل ترکیبی است و معنی دوم حقیقی دیگر ہیچ و تحقیق مرادفات بجایش شود - (اردو) (۱) بہت کھانے والا - (۲) بہت ذلیل -

بسیار دان | اصطلاح - بقول بہار (۱) آنکہ بسیار چیزہا بداند (شیخ شیراز ؎) زبان درکش ای مرد بسیار دان کہ فردا قلم نیست بر لی زبان و صاحب شمس بذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) جنسی است از انار دشتی - صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ نسبت معنی دوم می فرماید کہ دانہ مخفف دانہ باشد مؤلف عرض کند کہ دان مخفف دانہ بجای خودش می آید پس بمعنی اوّل اسم فاعل ترکیبی است و بمعنی دوم خلاف قیاس نیست ولیکن صاحب محیط ذکر این نکرد و بذیل انار ہم این را نیاورد واللہ اعلم بحقیقۃ الحال ما در انار دشتی این قسم را دیدہ ایم کہ بہ نسبت انار شیرین دانہ ہایش بکثرت و ترش می باشد و حقیقت انار در مقصورہ گذشت - مخفی مباد کہ بمعنی اوّل استعمال این اکثر طنزاً می شود (اردو) (۱) بہت جاننے والا - دکن میں (بڑا جاننے والا) بطور طنز کہتے ہیں (۲) جنگلی انار کی ایک قسم جس میں بیج بکثرت ہوتے ہیں - مذکر -

بسیار دانہ | اصطلاح - صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ گوید کہ معرب این (بسیار دانج) (۱) ہمان (بسیار دان) بمعنی دوم ش صاحب شمس گوید کہ (۲) جنسی است از نانش دشتی مؤلف عرض کند کہ دیگری از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و صاحب

این بمعنی دوم بسیار داں کردہ ایم انچہ صاحب شمس
معنی دوم را قائم کردہ است بدون سند استعمال اعتبار
را نشاید کہ صاحب محیط برماش ہم ذکر این نکرد
وحقیقت ماش برنبوسیاہ درہمین ردیف می آید
(اردو) (۱) دیکھو بسیار داں کے دوسرے معنے (۲)
ماش بقول آصفیہ ۔ سنسکرت ۔ اسم مؤنث ۔ اڑد صاحب اللغات
ایک قسم کا غلہ جو نہایت لیسدار اور مونگ سے بڑا
ہوتا ہے ۔ اسکی دو قسمیں ہوتی ہیں ایک سیاہ اور ایک
سبز ۔ فارسی میں اسکو بنوماش اور بنوسیاہ کہتے ہیں ۔

بسیار دور افتادن مصدر اصطلاحی بقول
بحر و بہار وانند فکر دور از کار و طلب متعذر نمودن
(سلطان ابراہیم ؎) کردہ ام روے چو خورشید ترا
نسبت بماہ ٭ مہ کجا روے کجا بسیار دور افتادہ ام ٭
(غیوری رازی ؎) فکر سامان دارم واز یار دور
افتادہ ام ٭ من کجا سامان کجا بسیار دور افتادہ ام ٭
(فارغی استرابادی ؎) ماندہ ام از یار دور
وناصبور افتادہ ام ٭ من کجا او از کجا بسیار دور افتادہ ٭

ام ٭ مؤلف عرض کند کہ طرز بیان محققین را
نمی پسندیم معنی این بسیار بعید است و قریب
بہ محال و بس فارسیان استعمال این بجائی کنند
کہ در دو چیز فرق بین باشد گویند کہ بہ بین تفاوت
رہ از کجاست تا بہ کجا ٭ این مثلی است کہ بجایش
گذشت ۔ الحاصل معنی این فرق بین داشتن و
خیلی بعید و محال بودن (اردو) بہت بعید ہونا
بہت دور ہونا ۔ محال ہونا ۔

بسیار دوست اصطلاح ۔ بقول بہار و
انند آنکہ اورا بسیار دوست دارند یا آنکہ دوستان
بسیار داشتہ باشد فرماید کہ این لفظ در دفتر
دوم مکاتبات علامی جابجا مذکور مؤلف عرض
کند کہ اسم فاعل ترکیبی است و اسم مفعول ترکیبی
ہم دیگر ہیچ معاصرین عجم ہم برزبان دارند (اردو)
بہتوں کا دوست بہت دوست رکھنے والا ۔

بسیار سر دلود مقولہ ۔ صاحب روزنامہ
بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار ذکر این

کردہ گوید کہ معاصرین عجم بمعنی (موسم برد و بسیار بود) استعمال کنند **مؤلف** عرض کند کہ در ترکیب (بسیار سرد) بمعنی موسم برد مستعمل دیگر ہا ہیچ لیکن استعمال مجرّد (بسیار سرد) بمعنی سرما۔ نیست (اردو) جاڑا۔ بقول آصفیہ۔ ہندی اسم مذکر۔ سردی [illegible] موسم۔ سرما۔ زمستان پس اس کا ترجمہ سردی کا موسم تھا۔ سرما تھا۔

بسیار سفر باید تا پختہ شود خامی | مثل۔ صاحب امثال فارسی ذکر این از محل استعمال ساکت **مؤلف** عرض کند کہ فارسیان این مثل را بحق کسی استعمال کنند کہ بہ ناتجربہ کاری کار کند (اردو) دکن میں اسی فارسی مثل کا استعمال ناتجربہ کاروں کے حق میں ہوتا ہے۔ نیز کہتے ہیں کل کے بچے ہوا بھی تو تجربہ چاہیے "ناتجربہ کار ہے"

بسیار ظریف | اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ معاصرین عجم (۱) بمعنی بسیار نازک استعمال کنند صاحب بول چال ذکر معنی اوّل گوید کہ و (۲) بمعنی خوش مزاج ہم **مؤلف** عرض کند کہ معنی دوم حقیقی است ولیکن معنی اوّل خلاف قیاس و محاورۂ زبان است کہ محل دم زدن نیست ولیکن اینقدر توانیم گفت کہ زبان متاخرین و متقدمین نیست و معاصرین برعکس متقدمین و متاخرین در بعض محاورات بر خلاف قیاس رفتہ اند و این دلیل کساد بازاری علم است مخفی مباد کہ ظریف لغت عربیست بفتح اوّل و کسر دوم بقول منتخب بمعنی زیرک و خوش مزاج (اردو) (۱) بہت نازک (۲) بڑا ظریف۔ بڑا خوش مزاج

بسیار فقیر | اصطلاح۔ صاحب رہنما بحوالۂ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار گوید کہ (۱) بمعنی بسیار مفلوک و صاحب روزنامہ بحوالۂ ہمان سفرنامہ فرماید کہ (۲) بمعنی بسیار مانوس **مؤلف** عرض کند کہ فقیر بقول منتخب لغت عرب است بمعنی درویش کہ قوت یک روزہ ندارد و مسکینے کہ ہیچ نداشتہ باشد یا آنکہ فی الجملہ محتاج باشد (الخ) پس معنی اوّل

موافق قیاس و حقیقی است و معنی دوم را مجازدانیم (اردو) (۱) بڑا محتاج (۲) بہت مانوس - بہت ہلا ہوا -

بسیارفن اصطلاح - بقول بہار بمعنی ذوفنون (میر طاہر وحید ۵) چگویم من از حسن ثعلب فروش که چون و یک وار و هر اگر مجوش دو زبیداو آن شوخ بسیارفن بود و عقده ها در دلم جوش زن مؤلف عرض کند که اسم فاعل ترکیبی است یعنی مکار (اردو) بڑا فنی یعنی بڑا مکار -

بسیارگو اصطلاح - بقول انند بحوالہ فرہنگ فرنگ بمعنی (۱) پرگو و (۲) آنکه بسیار گوید مؤلف عرض کند که در معنی اوّل کلام است و مشتاق سند استعمال می باشیم معاصرین عجم معنی دوم را برزبان دارند برای کسی که سلسلهٔ سخنش قطع نشود و محققین فارسی زبان از هر دو ساکت - اسم فاعل ترکیبی است و معنی دوم موافق قیاس و حقیقی اما پرگو چیز دیگر است که بجایش می آید و کنایه از مقرری که تقریر بدلائل کند و بسیارگو برعکس آن که عادت بسیار گفتن دارد و لیس که از معقولیت تقریر سروکاری ندارد (اردو) (۱) بڑگو کہتے ہیں اس مقرر کو کہتے ہیں جسکی تقریر بجا صحیح ہو (۲) بکو اسی بقول آصفیہ ہندی - اسم مذکر - بکی - نہایت بکنے والا - اسی کو دکن میں بکّو کہتے ہیں - صاحب آصفیہ نے باتونی پر فرمایا ہے - ہندی - اسم مذکر - بہت باتیں بنانے والا - بسیارگو - یاوہ گو -

بسیارنیست مقوله - این همان است که حقیقت این بر (از و تا این بسیارنیست) بیان کرده ایم و سند این هم همدر آنجا مذکور و از این قبیل است (بسی نیست) که همدر آنجا مذکور (اردو) دیکھو (از و تا این بسیارنیست)

بسیاری بقول بہار (۱) حاصل بالمصدر بسیار (۲) بمعنی درازی مجاز است (نظامی ۵۲) ز بسیاری راه و گنج چنان ز سخن راند با کار سنج چنان ز مؤلف عرض کند که بسیار بدن مصدری نیست که این را بمعنی اوّل حاصل بالمصدر

دوم یای مصدری معروف بر لفظ بسیار زیاده شده معنی مصدری پیدا کرد یعنی زیادتی و اکثر بیای مجهول گیریم (۳) مرادف بسی است که گذشت (صائب ملا) دل من تیره زبسیاری گفتار شده است ؎ زمین پریشان نفس آئینه من تار شده است ؎ مخفی مباد که استعمال این بمعنی سوم بدون کلمهٔ از نمی شود که بعد این می آید برخلاف بسی که محتاج آن نیست چنانکه بسیاری از مردم خبر ندارند ۔ (اردو) (۱) زیادتی مؤنث (۲) درازی ۔ طوالت ۔ مؤنث (۳) بہت سے

بسیار یخ بکار خواهد رفت | مقوله صاحب بحر گوید که بمعنی بسیار سعی مشقت بجا باید آورد ۔ بهار بذکر همین معنی گوید که ۔ چه (یخ بکار رفتن) صرف شدن آنست و یخ جائی صرف شود که گرمی و حرارت بسیار حادث شود چون حرکت و سعی موجب احداث حرارت است ازین جهت این تمثیل کنایةً استعمال می شود صاحب انند نقل نگارش **مؤلف** عرض کند که هر سه پی به حقیقت نبرده اند و سکندری خورده اند یخ را بکار آوردن دقت طلب است یعنی همچو آب ازو کار گرفتن آسان نیست بعد از انکه آن را بسعی بشکنند و ریزه هاش آب شود بکار آب می آید پس فارسیان ازین دقت این مقوله را قائم کردند معنی لفظی این (بسیار یخ صرف خواهد شد) و کنایه از (بسیار زحمت و دقت پیش خواهد شد) و (بسیار سعی صرف خواهد شد) فارسیان چون کاری را دقت طلب می بینند گویند که ۔ آغا درین کار بسیار یخ بکار خواهد رفت ۔ یعنی سعی ها بسیار صرف خواهد شد ۔ نمی دانیم که هر سه محققین نازک خیال معنی متعدی چطور پیدا کردند و غور نکردند که لازم است فتامل (اردو) بہت کوشش صرف ہو گی بہت دقت پیش ہو گی ۔

(الف) **بسیچ** | بقول جهانگیری با اوّل وثانی مکسور و یای مجهول بمعنی (۱) ساختگی و (۲) آماده شدن و قصد (حکیم فردوسی) نباید درنگ اندرین کار هیچ / کجا آمد آسانی اندر بسیچ (شرف شفروه) گرگشته ام جهانگیر بسیچ تا خلد / هفتمین چرخ بلندش اوّلین منزل بود / صاحب برهان نسبت معنی اوّل گوید که کارسازیها و فرماید که ساخته شدن خصوصاً کارسازی سفر و ذکر معنی دوم هم کرده گوید که (۳) کارسازی کننده را گویند و (۴) امر بدینمعنی هم یعنی کارسازی کن و آماده شو و گوید که بمعنی قصد و اراده هم و فرماید که بفتح اوّل و ثانی نیز آمده. صاحب جامع هم زبانش صاحب ناصری هم ذکر معنی اوّل و دوم و چهارم کرده معنی سوم را گذاشت (نظامی) راه رو را بسیچ ره شرط است / ناقه راندن زبیگه شرط است / (انوری) نماز شام چو کردم بسیچ راه سفر / ز در درآمدم آن ماه روی سیمین بر (مسعود سعد) بگشاد خون ز چشم من آن یار سیمبر / چون بر بسیچ رفتن بستم همین کمر / بهار گوید که بمعنی قصد و آهنگ مزید علیه بیچ است یا بیچ مخفّف این و فرماید که بالفظ آوردن و کردن مستعمل (شیخ شیراز) بسیچ سخن گفتن آنگاه کن / که دانی که در کارگیرد سخن / استادش (خان آرزو) این را لغت را گذاشت و از دسترس تحقیق محفوظ ماند صاحب فرهنگ فدائی که از علمای معاصر عجم است می فرماید که رخت بر بستن و فراهمی سامان است برای کوچ مؤلف عرض کند که بیچارگان قاصر اند از عرض حقیقت حقیقت جویان بدانند که بیچ و مزید علیه آن بسیچ اسم جامد فارسی زبان است بمعنی (۱) ساز و سامان و (۲) قصد. مخفی مباد که ساختگی حاصل بالمصدر است و ساز و سامان اسم مصدر حیف است که محققین نازک خیال بر نزاکت معانی هر دو غور نکرده و بسیچیدن که می آید از همین اسم جامد وضع شد و معنی سوم بیان کردهٔ برهان بدون سند و در خور اعتبار نیست و اکثر سکندری می خورد درین و غور نمی فرماید که بسیچ که امر حاضر است بدون

یا ہمی افادہ معنی فاعل چگونہ میکند۔ باشد کہ او از سند انوری اینمعنی پیدا کردہ تسامح اوست۔ اندر کیا بپیج سا با بای معیت آوردہ است یعنی بمعنی (بقصد) و مدعی معنی سوم او را بمعنی قصد کنندہ گرفتہ۔ مولف عرض میشود نسبت معنی چہارم ضرورت بیانش نداشت کہ از مشتقات بسیجیدن است کہ می آید بہ تحقیق درست تحقیق این لغت و بیان مزید ماخذ بہ بسیچ می آید کہ با جیم فارسی است مخفی مباد کہ سند فردوسی باعتبار قافیہ متعلق بہ (بسیچ با جیم فارسی) است۔ ....

(ب) بسیچ آوردن | بمعنی (۱) ساز و سامان کردن مستعمل است و از کلام شیخ شیراز (۲) بمعنی قصد کردن و از کلام شعر دہ (بسیچ کردن) (۱) بمعنی ساز و سامان کردن و (۲) قصد کردن ہم۔ دیگر بسیچ (اردو) (الف) (۱) ساز و سامان مذکر (۲) قصد۔ مذکر (ب) (۱) ساز و سامان کرنا (۲) قصد کرنا۔

(الف) بسیجد | (الف) بقول برہان و ہفت بر وزن شکیبد یعنی کارسازی کند و استعداد و تہیہ و قصد و ارادہ کند (ب) بقول برہان بر وزن نویسندہ شخصی را گویند کہ استعداد

(ب) بسیجندہ | و سامان کاری کند و آمادہ و مہیا سازد و قصد و ارادہ کنندہ ہم و (ج) بقولہ بر وزن

(ج) بسیجیدن | شکیبیدن یعنی سامان کردن و ساز سفر نمودن و کارہا را آراستہ و مہیا و آمادہ

(د) بسیجیدہ | کردن و بمعنی قصد و ارادہ و آہنگ نمودن ہم صاحب سروری گوید کہ ساز کار کردن است (ازحکیم سوزنی ـ) ببایدبسیجیدن این کار را کہ چیرہ شدن رزم پیکار را و صاحب بحر ہم زبان برہان و فرماید کہ کامل التصریف است و مضارع این بسیجد و (د) بقول برہان و ہفت بر وزن شکیبیدہ بمعنی سامان و کارسازی کردہ شدہ و ساختہ و آمادہ گردیدہ و قصد و ارادہ نمودہ مولف عرض کند کہ (ج) مصدریست مرکب از بسیچ کہ گذشت و یای معروف و علامت مصدر (دن) بقول محققین

مصدر جعلی و با صول ماکه بلغت (اسم مصدر) بیان کرده ایم مصدر اصلی است که اسم مصدرش مال
فارسی زبان است و معنی حقیقی این (۱) ساز و سامان کردن و (۲) قصد و اراده نمودن که همین دو
معنی اسمی و اسم مصدر هم گذشت پس (الف) مضارع و (ب) اسم فاعل و (ھ) اسم مفعول این است
صاحب برهان اگر از مشتقات (ج) خبر داردی بود ذکرش نمی کرد و در معنی الف و ب و ھ اشاره
مصدری نمود ورنه چه ضرورت داشت که با وجود بیان مصدر ذکر مشتقات هم کند و اگر ضرورت میداشت
چرا ماضی و مستقبل وغیره را گذاشت. صراحت ماخذ این نیز بسیچ می آید (اردو) (ج) (۱) ساز
سامان کرنا (۲) قصد و اراده کرنا (الف) اسی کا مضارع اور (ب) اسی کا اسم فاعل اور (ھ) اسم مفعول ہے

بسیچ بقول سروری بوزن پسیچ بمعنی ساز کار
(سعدی ـ) بسیچ سفر کردم اندر نفس ٭ بیابان گرفتم
چو مرغ قفس ٭ و بمعنی امر از ساز کار (فردوسی ـ)
بدو گفت رو و مندیش ایچ ٭ اگر هوشیاری تو
رفتن بسیچ ٭ و فرماید که بمعنی فاعل نیز یعنی ساز
کننده (نظامی ـ) ترازوی گردون گردش بسیچ ٭
نماند و نماند بسیجیده هیچ ٭ صاحب رشیدی بر ساختگی
و آمادگی قانع ـ خان آرزو در سراج معنی با رشیدی
متفق و بقول توسی گوید که مشدده جز و کلمه ظاهر می
شود و لیکن بجهت آن با هم مشکل و تحقیق خود را پیش
می کند که بای زائد است و عجب می کند از رشیدی
که در باب با و سین هر دو جا آورده و می فرماید که
شاید دو لغت پنداشت و الا اشاری بدان
می کرد (انتهی) مؤلف عرض کند دبسیچ (?) به
جیم عربی در آخرش گذشت و ما مصدر را انجا خان
آرزو در تلاش کردیم تا می دیدیم که تلاش طبیعتش
چه می فرماید حالا می نویسیم (?) اند و که اگر بیچاره رشیدی
بسیچ و بسیج هر دو را بجای خودش نوشت چه خطا
کرد محققین زبان‌دان هم ذکر هر دو کرده اند و خوبی
که اکثر تحقیقش را معتبری دانی بسیچ را اصل خواند

اندرینصورت تیچ مخففش باشد و بعض محققین تیچ را اصل دانند و بسیچ را مزید علیهش و ما هم با اینها اتفاق داریم اندرینصورت اگر رشیدی ذکر هردو در ردیف با و سین کرد چه خطا کرد تو خود نمی‌دانی که این مبدّل تیچ است که به جیم عربی گذشت چنانکه چوچه و جوجه و آن مزید علیه تیچ به جیم عربی که بجایش می آید و اینهم ندانی که تیچ در اصل تیز بود به زای هوّز در آخر که بر سبیل تبدیل تیچ شد چنانکه سوز و سوچ و خبر نداری ازین که اصل تیز ساز بود بمعنی سامان. الفش بدل شد بحسن تانی چنانکه اکدش و یکدش و ارمغان و ریمغان و فرق نمی‌کنی در اسم مصدر و حاصل بالمصدر ازینجاست که در معنی این سکندری خورده که ساختگی و آمادگی نوشته بدانکه این اسم مصدر است بمعنی (۱) مطلق ساز و سامان موافق ماخذ و بمجاز (۲) بمعنی قصد و اراده هم مستعمل و مصدر بسیچیدن که می آید و ضع شد از این و امر حاضر آن هم بر وزن اسم مصدر است بقاعده فارسی زبان و همین را جناب سروری معنی (۲) قرار داده است تسامح صاحب سروری است که بمعنی فاعل نوشت و خبر ندارد از قواعد زبان خود که اینمعنی بدون ترکیب امر حاضر با اسمی حاصل نمی‌شود که اسم فاعل ترکیبی نام دارد و در سند نظامی (گردش بسیچ) همان اسم فاعل ترکیبی است و از سند مذکور در مجرّد بسیچ معنی فاعلی اصلاً نیست این است حقیقت. و تحقیق محققین زباندان و هندیان دارد (و) دیکھو بسیچ۔

بسیچ آوردن

استعمال بمعنی (۱) ساز و سامان کردن و (۲) قصد و آهنگ نمودن. آصفی بذیل بسیچ سند این از کلام نظامی نقل کرد (ع) سر مخزن آوردم اوّل بسیچ * که سستی نکردم در آن کار هیچ * مؤلّف عرض کند که همین مصدر با جیم عربی هم گذشت دارد (و) دیکھو بسیچ کردن۔

(الف) بسیچان

بقول سروری بجیم فارسی بوزن خلیبان یعنی سازکارکنان (حکیم فردوسی ع)

نشرم گنہ پاک بیجان شدند پا سبک بر بہانہ بسیچان شدند پ **مؤلف** عرض کند کہ آغا این اسم حالیہ نیست بلکہ اسم حال ہست از بسیچیدن کہ می آید و ذکر اسم حال ضرورت نداشت کہ مشتقات مصادر را بیان کردن تحصیل حاصل و آنچہ قابل بیان است بوثیقہ ہمین یک سند..........................

(ب) **بسیچان شدن** | است و این مصدریست مرکب کہ فارسیان اسم حال مصدر بسیچیدن را با مصدر شدن مرکب کردہ اند و بمعنی آمادہ شدن استعمال کردہ اند - ہمین مقصد شان از مصدر بسیچیدن حاصل می شد ولیکن محاورۂ زبان متقاضی آنست کہ (ب) را ذکر کنیم (اردو) (الف) ساز و سامان کرنے والا (ب) دیکھو بسیچیدن -

بسیچد | بقول سروری بجیم فارسی بمعنی بسیچید یعنی ساز کاری کند (استاد دقیقی ~~ے~~) کنون رزم گردان بسیچد ہمی پو سراز را ی و تدبیر پیچد ہمی **مؤلف** عرض کند کہ چرا نمی فرمائی کہ مضارع بسیچیدن است

بہمہ معانی اور (اردو) دیکھو بسیچیدن یہ اسکا مضارع ہے

بسیچ کردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت و سندش می گوید کہ بمعنی (۱) سامان کردن و (۲) قصد کردن ہم سند این از کلام شیخ شیراز ہر (بسیچ کردن) بہ جیم عربی) گذشت اگر بعض محققین در کلام سعدی این را بہ جیم فارسی ملاحظہ کردہ باشند عیبی ندارد کہ ہر دو یکی است چنانچہ بر (بسیچ) نوشتہ ایم (اردو) دیکھو بسیچ کردن

بسیچندہ | بقول سروری - اسم فاعل است **مؤلف** عرض کند کہ مقصود آغا جز این نباشد کہ اسم فاعل مصدر بسیچیدن کہ می آید پس می پرسیم از و کہ ضرورت بیان مشتقات چہ بود (اردو) دیکھو بسیچیدن یہ اسکا اسم فاعل ہے جملہ معانی کے ساتھ -

بسیچیدن | بقول بحر عجم بسیچیدن کہ بجیم عربی گذشت (سالم التصریف) صاحب موارد ہم ذکر این کردہ و بہ شش معانی آوردہ (۱) میل کردن (نظامی ~~ے~~) نظامی بخاموشکاری بسیچ کہ گنجینہ

تا گفتی در بسیچ ۂ و (۲) بمعنی سگالیدن یعنی
غور کردن (استاد لبیبی ــه) بباید بسیچیدن
این کار را ۂ جبیره شدن رزم و بیکار را ۂ و (۳)
آراسته کردن و ساز و ترتیب دادن و (۴)
قصد کردن و اراده نمودن (سعدی ــه) بسیچ
سفر کردن اندر نفس ۂ بیابان گرفتم چو مرغ قفس ۂ
و (۵) سفر کردن (سعدی ــه) ای طبل بلند
بانگ در باطن ۂ هیچ ۂ بی توشه چه تدبیر کنی وقت
بسیچ ۂ و (۶) آماده شدن برای کار (فردوسی
ــه) نباید درنگ اندرین کار هیچ ۂ کجا آمد آسانی
اندر بسیچ ۂ **مؤلف** عرض کند که مبدل بسیچیدن
است که بجیم عربی گذشت و حقیقت ماخذ برای
مصدر این (بسیچ) مذکور و شامل است بر دو معنی
که ذکرش همانجا کرده ایم یعنی (الف) ساز و سامان
کردن و (ب) قصد و اراده نمودن که همین دو
معنی ساز و سامان و قصد و اراده از اسم مصدر
پیداست محققین فارسی زبان بعض اشعار

استادان را نبدیل هر دو نقل کرده اند یعنی در اینجا
به جیم عربی و در اینجا بجیم فارسی ـ غلطی کتابت که تبیین
دو ادین معنیها را در غلط انداخته باشی حایل در
کلام نظامی معنی (ب) پیداست ـ پس سیل
کردن ... و در کلام استاد لبیبی معنی الف
پس معنی سگالیدن بیکار است و برای معنی سوم
سندی پیش نشد اگر پیش می شد می گفتیم که ... خلل
معنی الف است و در سند سعدی مصدر مرکب
(بسیچ کردن) مستعمل پس سند این مصدر نیست
و معنی قصد و اراده کردن درست است که ذکرش
بر معنی (ب) کرده ایم که معنی (ب) بیان کرده ماست
و در کلام دوم سعدی لفظ بسیچ بمعنی قصد است
و مراد از قصد سفر پس اینهم برای سند این مصدر
کافی نیست و ضرورت ندارد که اینمعنی از این مصدر
پیدا کنیم و در کلام فردوسی هم استعمال لفظ بسیچ
است بمعنی اراده و قصد پس این را برای معنی
مصدر سند نگیریم و لطف آنست که معنی ششم

بیان کرده صاحب سوار و بمعنی چہارم هیچ اشاره ندارد
پس ضرورت نبود که علیحده قائمش کنند این است
حقیقت این مصدر و تحقیق محققین (اردو) بسیچنا [illegible]

بسیچیده | بقول [illegible] سروری بجیم فارسی بوزن
شکیبیده بمعنی ساخته کار کرده (شاعر) بسیچیده بودم
که آنجا [illegible] بہندوستان مؤلف
عرض کند که آغا چه می فرمائی بسیچیده اسم مفعول
بسیچیدن است بمعنی ساز و سامان و قصد کرده
شده و از (بسیچیده بود) ماضی بعید همین مصدر
و این سند آنست معلوم می شود که بسیچیده را اسم
جامد دانسته ورنه چرا اشاره اسم مفعول نه کردی
و چرا سند ماضی بعید را برای اسم مفعول آوردی
این ست طرز تحقیق محققین با نام و نشان و اهل زبان
که از مشتقات مصادر مثل اسم جامد بحث می فرمایند
بسند غیر متعلق استناد (اردو) بسیچیدن کا اسم
مفعول اور سامان دونوں معنوں پر۔

بسیر آمدن از چیزی | مصدر اصطلاحی۔
بقول بحر (۱) بمعنی ملول شدن و (۲) بتنگ
آمدن و (۳) بے نیاز شدن و آسوده شدن از
چیزی مؤلف عرض کند که خلاف قیاس
نیست ولیکن نظر بسکوت دیگر محققین و معاصرین
عجم از معنی دوم و سوم طالب سند استعمال
می باشیم و بمعنی دوم از زبان معاصرین عجم شنیده
ایم (اردو) (۱) ملول ہونا (۲) بتنگ ہونا۔ بیزار
ہونا (۳) بے نیاز ہونا۔ سیر ہونا۔ کسی چیز سے۔

(الف) **بسیط** | بقول اند بالفتح و کسر ثانی و طای
حطی لغت عرب است بمعنی گسترده و زمین فراخ
و مرد فراخ زبان و بحر سوم از عروض که وزن
آن مستفعلن فاعلن است بہشت مرتبہ
و در اصطلاح حکما هر شی که غیر مرکب است و بقول
بعض هر چیز که جزو آن مشابه کل باشد چنانکہ
آب و خاک و آتش و باد علیحده علیحده مؤلف
عرض کند که فارسیان بترکیب فارسی استعمال
این (۱) بمعنی مطلق فراخ و فراخی کرده اند چنانکه بسیط

باغ وبسیط خاک وبسیط زمین (انوری ؎)
آن بہ بسیط باغ گذاران خوش خرام ہو چون
بر زمین آینہ گون ناقہ و جمل ہو (ولہ ؎) آندم کہ
رجم دیو کشی بر بسیط خاک ہو از ترکش گہر کش خود
یک شہاب خواہ ہو (ولہ ؎) بہ استقامت حال
تو بر بسیط زمین ہو بر آسمان کف الخضیب
کردہ دعا ہو (۲) برای بحر عروض کہ تعریفش
بالا گذشت در فارسی زبان ہاین اسم عربی مستعمل است
از ینجاست کہ ما این را داخل موضوع خود دانیم
وعمر وغیاث این بحر را نظر بہ وسعت او بدین اسم
موسوم کردہ اند و فارسیان ....
(ب) **بسیط شدن** | بمعنی وسیع شدن
استعمال کردہ اند (انوری ؎) توئی کہ سایہ عدلت
چنان بسیط شدہ ہو کہ رخنہ کردن آن مشکلست
بہ خورشید ہو (اردو) (الف) (۱) فراخ۔
کشادہ۔ فراخی۔ کشادگی۔ مؤنث (۲) بسیط
بقول آصفیہ عروض کی تیسری بحر جسکے وزن
وزن میں مستفعلن فاعلن ۔ آٹھ بار کہتے ہیں
(ب) وسیع ہونا۔

بسیط مسبّع | اصطلاح ۔ بقول بحر زمین
باعتبار ہفت اقلیم و این کنایہ باشد وبس صاحب
غیاث ہم ذکر این کردہ ہمزبان بحر **مؤلف**
عرض کند کہ طرز بیان ہر دو محققین خوش نمی نماید
این کنایہ ایست از برای ہفت اقلیم دنیا و ضرورت
ذکر زمین ندارد ۔ اگرچہ در این مرکب ہر دو لغت
عرب است ولیکن بترکیب توصیفی فارسی واقع
شدہ (اردو) ہفت اقلیم ۔ مؤنث ۔ دیکھو ایرج بخت (جزیرہ)

بسیلاب دادن | مصدر اصطلاحی ۔ بقول
بحر در آب فرو بردن بہار گوید کہ یعنی غرق کردن
(میرزا صائب ؎) گر دبری آرد از رنگین لباسان
چشم شور ہو داد شبنم دفتر گل را بسیلاب نظر ہو
مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است
ولطیف بہار بہتر از بحر (اردو) غرق کرنا
بہا دینا۔

(۳۵۲۳)

بسیل خوردن مصدر اصطلاحی - بمعنی سر کلّہ زدن به سیل (ظہوری ع) سزد که پرده دیدن بسیل گر چه خورد و چرا که نائره دیدهای سر شکست (اردو) سیل سے ٹکرانا۔ ٹکر کھانا۔ لڑ جانا۔

بسیله بقول برہان بفتح اوّل بروزن وسیله نوعی از باقلای صحرائی که کوچک تر از باقلای خوردنی باشد اگر زنان بپزند و بخورند شیر ایشان زیاده شود صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر این کرده اند صاحب محیط بر بسیلا گوید که لغت مصری است نوعی از جلبان بزرگ دانه سبز رنگ و نزد اہل مصر افضل از جلبان و گویند که آن ترمس است و گویند که خلّر برّی است و بر ترمس می فرماید که بفارسی باقلای مصری یا شامی یا رومی نامند و بیونانی امارس و به ہندی جہالر و بقول شیخ گرم در اوّل و خشک در دوم - جالی و محلل بلا لذع - عسر الہضم - مولد خلط خام در عروق و منافع دارد - (الخ) و بر خلّر گوید که ہمان مٹر کابلی و جلبان **مؤلف** عرض کند که ہمان بسلہ که بجایش گذشت و لفظاً لغت مصری است و عجبی نیست که آن مخفّف این باشد بای حال صراحت کامل بر بسلہ مذکور شد (اردو) دیکھو بسلہ۔

بسیم بقول برہان بروزن نسیم بزبان زند و پازند خوش مزه و خوش لذّت را گویند صاحب جہانگیری ہم در ملحقات ذکر این کرده و صاحب ناصری ہم این را آورده **مؤلف** عرض کند که عجبی نیست که فارسیان قدیم از لغت عرب بس که طعامی را نام است بزیادت میم تخصیص بمعنی مفرّس کرده باشند والله اعلم صاحبان انند و غیاث و ہفت ہم ذکر این کرده اند (اردو) خوش مزه - خوش ذائقه۔

بسینه زدن مصدر اصطلاحی - بقول رہنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصر الدّین شاه قاچار قائم کردن

برسینه **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است از قبیل گل بدستار زدن (**اردو**) سینه پر گل لگانا

بسی نیست | اصطلاح بقول انند بمعنی بسیار نیست یعنی راه بسیار نیست **مؤلف** عرض کند که این معنی را خلاف محاوره و خلاف قیاس دانیم (اردو) راه بہت نہیں ہے ـ

بای موحده باشین معجمه

بش | بالفتح بقول وارسته ورشیدی وناصری وجامع وسراج (۱) بند هر چیز مطلقاً وبند آهن ونقره وبرنج که بر مفاصل صندوق وامثال آن نصب کنند خصوصاً طغرا در حقیقت پالکی ممدوح گوید فقره) بش سیمین هلال اگر قابل میخ آن بودی مهر به برمهٔ شعاع طرفینش را سوراخ نمودی ۲ (فردوسی ﷺ) مراگفت بگرفتمش زیر کش ۲ همی برکمر ساختم پنجه بش ۲ (فخری ع) بند منج ودیدو بند رو دبند قفل ودید هنه بش ۲ **مؤلف** عرض کند که اصل این به بای فارسی پش است وآن **مخفف** پشم بمعنی مطلق موی و کاکل مستعمل که بمعنی سوم می آید وبند مطلقست وبند آهن وغیره مجموعاً چارش بالای صندوق یا پشت در برای استواری می زنند ـ مشابه کاکل است (**اردو**) بندهن **بقول** آصفیه ـ بهنابی ـ اسم مذکر ـ بند مطلقا (پٹی ـ لوہے یا پیتل وغیره کی) آہنی کوتش جو صندوق یا دروازوں کے جوڑ پر استواری اور مضبوطی کیلئے لگاتے ہیں ـ

(۲) بش ـ بفتح اول وسکون ثانی بقول رشیدی وبرهان وناصری وجامع وسراج زراعتی که آب باران حاصل دهد و فرماید که آنرا نجس هم گویند ـ صاحب ناصری می فرماید که نجس لغت عرب است بهمین معنی **مؤلف** عرض کند که بدینمعنی اسم جامد فارسی زبان دانیم که آنرا در اصطلاح دکن خریف نامند که مخفف (کاشت خریف) است وقیاس می خواهد که این مخفف کاشت بارش باشد

کرے بہ تخفیف لفظ کاہل کاشت و بہ تخفیف الف ورای مہملہ از بارش اسم جامد قرار دادند (اردو) وہ زراعت
جو صرف بارش کے پانی سے ہو (ہونشی) جسکو دکن میں خرایت کہتے ہیں اور یہ (کاشت خرایف) کا مخفف ہے

(۳) بش - بقول برہان و جامع بضم اول کاکل آدمی خان آرزو در سراج بحوالہ قوسی و برہان
ذکر این کردہ گوید کہ تحقیق بدینمعنی بفتح بای فارسی پش است کہ فش مبدل آنست مؤلف عرض
کند کہ ما صاحب جامع را کہ از اہل زبانست معتبر تر از خان آرزو دانیم و تصدیقش برای اینمعنی سند
را مانند و بہ تحقیق ما مبدل پش است چنانکہ تپ و تب و پش کہ بجایش می آید مخفف پشم و استعمالش
بمجاز برای کاکل است وبس و آنچہ بیچ بہ ہمین معنی بر معنی دوم ش گذشت مبدل این باشد اگرچہ ذکر
این ماخذ درانجا نکردہ ایم کہ شین معجمہ با جیم فارسی بدل میشود چنانکہ کاشی و کاچی (اردو) کاکل
دیکھو بیچ کے دوسرے معنے -

(۴) بش - بقول برہان و جامع بضم اول موی گردن و یال اسپ و فرماید کہ باینمعنی بفتح بای
فارسی ہم آمدہ - خان آرزو در سراج با بای فارسی صحیح داند و گوید کہ مبدل آن فش است مؤلف
عرض کند با حقیقت ماخذ این بر معنی سوم بیان کردہ ایم و این مجاز آن است (اردو) ایال بقول
امیر - اردو (یال فارسی) گھوڑے کی گردن کے بڑے بڑے بال -

(۵) بش - بقول برہان و جامع بالضم بمعنی ناقص و ناتمام مؤلف عرض کند کہ باعتبار صاحب
جامع کہ از اہل زبانست اسم جامد فارسی قدیم دانیم - حالا بر زبان معاصرین عجم متروک است -
(اردو) ناقص - ناتمام -

(۶) بش - بقول برہان بکسر اول مر بر دادن یعنی بہ بخش مؤلف عرض کند کہ وامی بر بین طور

تحقیق حاشاکه امر مصدر روادن باشد اگر سند استعمال اینمعنی پیش شود توانیم گفت که مخفف به هش به حذف دال مهمله و بای هوّز باشد۔ معاصرین عجم بر زبان ندارند و محققین فارسی زبان کتب ساکت اند (اردو) اسکو دے (۷) بش۔ بقول جامع بکسر اوّل بمعنی باد مثلاً "بش بگو" یعنی باد بگو **مؤلّف** عرض کند که موافق قیاس و صاحب جامع از صاحبان زبانست معاصرین عجم اگرچه استعمال این نمی کنند و بر زبان ندارند ولیکن موافق قیاس است که مرادف باد و مخفف (به اش) باشد (اردو) اُسکو۔

بشاخ چادر افگندن

اصطلاح بقول بهار یکسو کردن زنان رعنای خودنما چادر را تا عرض حسن ترکیب و تناسب اعضا و تقطیع خود دهند (میر صیدی ۔) از شگوفه بهر طرف گشته نهالی جلوه گر؛ چون پریزادان چادر ها بشاخ انداخته **مؤلّف** عرض کند که مقصود بهار همین قدر می نماید که زبان رعنا چادر خود را بر شاخ درخت انداخته بی برقعه می شوند تا عرض حسن کنند ولیکن فارسیان این مصدر اصطلاحی را بدین معنی استعمال نکرده اند مقصود شان از عرض عادت پریزادان است که چون بسیر باغ روند چادر ها بر شاخ های درختان آویزند و داخل آن محلّی بالطبع و بی نقاب می شوند و چادر از هوا حرکت کند و جلوهٔ حسن ـ زیر چادر از هر سو ظاهر می شود۔ پس این مصدر کنایه ایست از عرض حسن کردن دیگر هیچ (اردو) عرض حسن کرنا۔ کسی آڑ سے اپنا حسن دکھانا۔ دکن میں (پردے کی آڑ سے جھانکا جھونکی کرنا) کہتے ہیں۔ "پردے سے چشمک بازی"۔

بشار

بقول سروری و جامع بوزن بهار (۱) بمعنی نیم کوفت و صاحب جهانگیری بمعنی زرکوب و سیم کوب گفته و صاحب رشیدی ههمز بانش ـ صاحب برهان گوید که هر چیز طلا کوب و نقره کوب

دفرماید که مبدّل معانی بکسر و فتح اوّل آمده و صاحب جامع هم تائید هر دو اعراب می کند۔ صاحب ناصری
بذکر همین معنی گوید که مبدّل فشار باشد چه سیم و زر را در آهن یا پولاد می افشرد و چیز زرکوب و سیم کوب بطریق
مفعولیت است نه فاعلیت یعنی زرکوب شده۔ آن نیز با افشردن مناسب است که بزور و قوت سیم و
زر را در آهن فرو می کنند و فشردن بمعنی فرو کردن است و باز گوید که گاهی زرکوب بمعنی فاعل یعنی کوبنده
زر اطلاق می شود۔ خان آرزو در سراج می فرماید که انچه صاحبان رشیدی و جهانگیری و برهان بمعنی زرکوب
و سیمکوب نوشته اند که صاحب صنعت باشد در هیچ فرهنگ معتبره دیده نشد۔ پس صحیح همان است که قوسی
گفته یعنی (سیم کوفت) **مؤلّف** عرض کند که فشار اسم مصدر فشاردن است که می آید و معنی این
اسم جامد ضغطه و از همین است (فشار قبر) صاحب برهان این را بجای خودش بمعنی فشردن آورده
(قوّت بیان ندارد) که برای اسم جامد معنی مصدری نگارد فارسیان مبدّل همین فشار یعنی پیشار را
برای نیم کوفت سیم و زر استعمال کردند که من وجه فشار آهن برای سیم و زر است که سیم و زر را در خلالیکه
آهن می نشانند بآهنیکه خلال سختی پر شود تا فرو نریزد صاحب ناصری قاعدهٔ فارسی زبان نداند از ینجاست
که ذکر مفعولیت و فاعلیت کرده۔ چرا نمی گوید که (زرکوب) اسم مفعول ترکیبی است و هر چه او نوشته
مقصودش همانست که ما صراحتش کرده ایم ولیکن او از پریشان بیانی خود راه به ترکستان می برد۔
و خان آرزو اسم مفعول ترکیبی را فراموش کرد از ینجاست که بر صاحبان رشیدی و جهانگیری و برهان
اعتراض می کند و نمی داند که اگر این هر سه محقّقین زرکوب و سیمکوب بمعنی مفعولی نوشته اند چه خطا کردند
که مقصود محقّقین از زرکوفته و سیم کوفته (اسم مفعول) ترکیبی است اگر از همین دو لفظ معنی اسم فاعل
ترکیبی پیدا کنیم البته بمعنی صاحب صنعت باشد ولیکن هیچ ضرورت ندارد که در ینجا بمعنی اسم فاعل

ترکیبی گیریم ونه محققین بالا گرفته اند وامی برو که (بسیم کوفت) را بقول توسی صحیح داند پر بسیم از و که در (بسیم کوب) و (بسیم کوفت) چه فرق است کوفتن وکوبیدن هر دو آمده قاعدهٔ فارسی می گوید که (بسیم کوب) اسم فاعل ومعقول ترکیبی است پس آنچه محققین بالا (بسیم کوب) را در معنی بشار اسم مفعول ترکیبی آورده اند اصلا غلط نیست **(اردو)** کوفت بقول آصفیه۔ فارسی۔ اسم مؤنث لوہے پر سونا چاندی چڑھانے کا کام جیسا گجرات اور جالندھر میں ہوتا ہے۔

(۳) بشار بقول سروری وجامع بحواله النسخه وفائی بمعنی لمس (فرخی ۵) هنوز پیشتر ور وسیان بطوع تکرده بر رکاب ادرانیکو بدست خویش بشار ؎ صاحب رشیدی هم ذکرش کرده صاحب برهان فرماید که لمس ولامسه وسودن دست یا عضوی بر عضو دیگر۔ وبقول ناصری دست سودن بچیزی و فرماید که مبدل فشار باشد که بمعنی زور آوردن وفشردن است وگوید که در شعر فرخی هم بی معنی درست می شود چه رسم بود که چاکران باستقبال موالی خود از سلاطین وامرای رفته اند ورکاب اورا می بوسیده اند و با دست می سوده اند ونیز افشرده اند و در رکاب او می رفته اند وبجای رکاب دار خود را جلوه می داده اند خان آرزو در تذکره این گوید که این بسین مهمله گذشت وبحواله شمس فخری فرماید که بیت فرخی نه برای معنی لمس است ونه برای معنی بسیم کوفت وخیال خود ظاهر می کند که بمعنی لمس واضح تر است **مؤلف** عرض کند که شک نیست که در کلام فرخی (بشار کردن) بمعنی لمس کردن ودست بر چیزی نهادن است ورسم است که خدام در سواری امرا دست بر رکابش دارند وهمچنین امرا در سواری شاهان ولیکن عجب است از ناصری که برای متعلق کردن این لفظ با فشار (چنانکه ادعای اوست) رسم افشردن رکاب بیان می کند ونمی داند که افشردن رکاب اصلا

محاورهٔ عجم نیست پس چیزی گوید که مجاز معنی حقیقی فشار است که صراحتش بر معنی اوّل گذشت که در
افشردن و فشردن چیزی جز لمس موجود است پس اگر لفظ فشار و مبدلش بشار را بر سبیل مجاز
بمعنی لمس گیریم و (بشار کردن رکاب) را بمعنی مس کردن رکاب و دست بر رکاب داشتن –
عیبی نیست کلام فرهنگی سند این استعمال و قول سروری و جامع که از اهل زبان اند اعتبار را شاید
آنچه خان آرزو (بسار) را به سین مهمله درست داند ما هم در آنجا حقیقتش بیان کرده ایم که ادعای او
غلط است و همانجا گفته ایم که اگر سند استعمالش پیش شود توانیم گفت که آن مبدل همین بشار باشد –
(اردو) چھونا۔ مس کرنا۔ کا حاصل بالمصدر۔ مس۔ مذکر۔

(۳) بشار۔ بقول جامع و سروری بمعنی گرفتار و پابند (مقصود سعد ع) امروز بت پرستان
هستند بیگیان کو در بیشها خریده و در غارها بشار کو (امیر خسرو ع) هر ضعیفی کی جهد از پای بند آب و
گل کو پیل بیچاره شود چون در وحل گردد بشار کو صاحب جهانگیری هم ذکر این کرده (وله ع)
بشر مباد که گردد به دست حرص اسیر کو مگس مباد که ماند میان شهد بشار کو صاحب رشیدی هم
این را آورده و بقول ناصری عاجز و گرفتار فرماید که تبدیل فشار باشد و گوید که استخلاص مگس که
در شهد فروشد و پیل که در وحل فروشد صعب خواهد بود خان آرزو در سراج گوید که بمعنی پابند و
درمانده مرکّب از بش بمعنی بند و آر که کلمهٔ نسبت است پس بفتح اوّل باید مؤلّف عرض کند که
اسم مفعول ترکیبی هم توان گرفت بمعنی بند آورده شده و کنایه از گرفتار مرکّب از بش و آر و آر امر
حاضر است از مصدر آوردن و مخفف آور و این بهتر است از ماخذ بیان کردهٔ ناصری که بالا مذکور
شد مخفی مباد که از سند امیر خسرو (بشار گردیدن) بمعنی گرفتار شدن و مقیّد گردیدن پیدا است

وہمچنین از کلام ثانیش (بشار ماندن) بمعنی مقید ماندن (اردو) گرفتار۔

(۴) بشار۔ بقول سروری بحوالۂ صاحب تحفہ وشمس فخری وبقول جہانگیری وناصری وجامع بمعنی نثار (شمس فخری ؎) بشیر باد صبا مژدۂ گل آورد ست ؛ ہمی فشاند در پایش ابر وشاخ بشار ؛ (تاج الدین بخاری ؎) صاحبا ہر نکتہ تو بہ ز گنج وسیم وزر ؛ لعل ومروارید بر بلبل گہر بارت بشار ؛ صاحب رشیدی بذکر این گوید کہ در شعر تاج الدین بخاری شاید کہ نثار را بہ تصحیف بشار خوانده باشند وفرماید کہ در فرہنگہا بدینمعنی بکسر با گفتہ ودر سروری بالفتح با صاحب ناصری بذکر این معنی تائید خیال رشیدی نسبت کلام تاج الدین بخاری می کند وہمی فرماید کہ نثار باوجود درستی قافیہ ومعنی ومشابہت لفظ غریب است کہ نثار نگوید وبشار گوید کہ لغتے است غیر معروف وفرماید کہ حق اینست کہ بشار تصحیف وتبدیل فشار است چہ پشار با بای فارسی با فا زود تبدیل می یابد وفشار بمعنی زور آوردن وفشردن۔ خان آرزو در سراج بذکر این نقل خیال رشیدی کرده کہ نثار باشد **مؤلف** عرض کند کہ شان محققین نیست کہ از سہل انگاری اصلاحی در کلام قدما کنند ہرگاه محققین اہل زبان این را بمعنی نثار آورده اند۔ وجہی نیست کہ ما قیاس خود قائم کنیم کہ در کلام تاج الدین نثار باشد وبشار نباشد۔ اگر نثار اسم جامد است بشار ہم مرادف اوست۔ تاج الدین اہل زبان۔ مجبور نیست کہ بشار را گذارد ونثار را نگارد ما آنکہ در تحقیق لغات جگر کاوی نمی کنند ہمین قسم دفع الوقتی می کنند چنانکہ رشیدی وناصری وخان آرزو کرده اند۔ ما می گوئیم کہ این اسم جامد فارسی زبان است ومرادف نثار وعجبی نیست کہ اصل این بہ بای فارسی (پشار) باشد واین مبدل آن چنانکہ تپ وتب وپیش بقول برہان

مخففش پیش است و آخر مخفف آور که امر حاضر آوردن است پس پیشار اسم مفعول ترکیبی است بمعنی پیش آورده شده و کنایه از نثار که چیزی که نثار کنند یعنی تصدق نمایند بعد از انکه بر سر و پا کے گردانیده و بر دهند پیش می اندازند همین است رسم و آئین نثار و تصدق نمی دانیم که اراده واضعین لغت چه بود این قیاسی است که دلش قبول می کند وَاللهُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَةِ الْحَال بای حال فشار را ازین هیچ تعلقے نیست (اردو) نثار - بقول آصفیه عربی - اسم مذکر - نچھاور - بکھیر - وہ چیز جو بطور صدقہ کسی شخص کے سر پر سے بکھیری جاے -

(۵) بشار - بقول سروری وامانده و بقول جامع و برهان مانده و کوفته مؤلف عرض کند که مجاز معنی سوم است که گرفتار هم مانده و کوفته باشد - همین معنی را صاحب جامع جدا کرده است از معنی سوم (اردو) مانده - عاجز -

بشارت | بقول بهار بالکسر و بالضم مژده و بالفتح شاد شدن و فرماید که با لفظ دادن و زدن و کافی و نمودن مستعمل **مؤلف** عرض کند که لغت عرب است و بقول منتخب بالکسر مژده دادن و مژده بهر دو معنی و فرماید که بضم نیز آمده پس فارسیان بمعنی حاصل بالمصدر به ترکیب فارسی استعمال این کرده اند که در ملحقات می آید (اردو) بشارت - بقول آصفیه - عربی - اسم مؤنث - نوید - خوشخبری - مژده -

بشارت آوردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی مژده آوردن است (رہائی آلہی)
مبشر از پی آن کین بشارت آورد و دو ... روا بود که
دو منزل یکی کند در راه ۶ (اردو) خوشخبری لانا -

بشارت بردن | استعمال - صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند که بمعنی حقیقی بردن نوید باشد (حافظ شیرازی ...)

بشارت بر بکوی میفروشان ۲ کہ حافظ توبہ از زہد ریا کرد ۲ (اردو) خوشخبری لیجانا۔

بشارت بودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی رسیدن نوید است (سالک یزدی ؎) از عنایہ اسیران قفس باد بشارت ۲ کز بیضہ بیک منزلی دام رسیدیم ۲ (اردو) خوشخبری ہونا۔ خوشخبری پہنچنا۔

بشارت دادن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی بشارت رسانیدن است (حافظ شیراز ؎) خوبان پارسی گو بخشندگان عمرند ۲ ساقی بدہ بشارت پیران پارسا را ۲ (اردو) خوشخبری پہنچانا۔

بشارت رسانیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی است مرادف بشارت دادن (عالی شیرازی ؎) شکر آنکہ الہ مرتبہ ات مرتبہ فرمود حالا از و دسیلا شو و بشارت برسان ۲ (اردو) دیکھو بشارت دادن۔

بشارت زدن مصدر اصطلاحی۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی بشارت رسانیدن است (انوری ؎) رو بشارت بزن کہ گشت یکی ۲ با غلام خود آن اسیر امروز ۲ (اردو) دیکھو بشارت رسانیدن۔

بشارت شنیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی شنیدن مژدہ و نوید (ناظم ہراتی ؎) چو بشنید این بشارت رفت از ہوش ۲ ولی دردل کہ شورش بود در جوش ۲ (اردو) خوشخبری سننا۔

بشارت طلبیدن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ بمعنی حقیقی خواستن بشارت است (بدر چاچی ؎) گر بشارت طلبد نور حقش پیش آید ۲ در ولایت دنیا ملک سکندر گیرد ۲ (اردو) خوشخبری چاہنا۔

(الف) **بشارت کشادن** مصدر اصطلاحی۔

بقول بہار فتح کا مژدہ تازی مبشران و مژدہ رسانان (نظامی ؎) خبر گرم شد در خراسان و روم ؛ کہ گیتی کشا آمد زبیگانہ بوم ؛ بہر شہری از شادی فتح شاہ ؛ بشارت کشان برکشادند راہ ؛ صاحب آصفی باستناد ہمین شعر.....

(ب) **بشارت کشیدن** را قائم کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف بشارت بردن است (اردو) الف خوشخبری پہنچانے والے (ب) دیکھو بشارت بردن۔

بشارت گر اصطلاح بمعنی آرندہ نوید و بشارت و مژدہ (انوری ؎) نامہ فتح تو سیارہ بآفاق سپرد ؛ کہ بشارت گر فتح تو نشاید بشری ؛ (اردو) خوشخبری لانے والا۔ دینے والا۔

بشارت نمودن استعمال۔ صاحب آصفی ذکر این کردہ از معنی ساکت مؤلف عرض کند کہ مرادف بشارت رساندن است (عمید رازی ؎) یعقوب را نشاط ز یوسف فزودہ اند ؛ داؤد را بشارتی از جم نمودہ اند ؛ (اردو) دیکھو بشارت رساندن۔

(۳۴۵۵) **بشارود** بقول صاحب شمس در فارسی زبان بالضم و واو مفتوح و رای ساکن زمین پشتہ پشتہ مؤلف عرض کند کہ سند استعمال پیش نشد معاصرین عجم بر زبان ندارند محققین فارسی زبان ترک کردہ اند مجرد قول محقق بی تحقیق اعتبار را نشاید۔ خیال می کنیم کہ لغت (بشاورد) را کہ ہمین معنی می آید بتصحیف قائم کردہ است اگر سند استعمال پیش می شد بدل بعض می توانیم گفت (اردو) وہ ناہموار زمین جس میں ٹیلے ہوں۔ مونث۔

بشاسب بقول سروری و جہانگیری و رشیدی و ناصری و جامع بضم با و سکون سین بمعنی خواب باشد (اسدی ؎) چو لختی بہ آرامش شد و بشاسب ؛ بکوشید سب آتش و خشت گشاسب ؛ سروری فرماید کہ گشاسب ہم بمعنی خواب و گشاسب ہمان گشتاسب صاحب برہان گوید کہ

(بوشاسب) که ترجمهٔ آن بعربی نوم است ـ صاحب شمس این را به بای فارسی نوشته مؤلّف عرض کند که این مرکّب است از بوش و اسپ بوش بقول برهان بمعنی قدرت می آید که اسم جامد فارسی زبان است و اسپ بمعنی خودش و معنی لفظی این مرکّب ـ قدرت اسپ و کنایه از نوم گویند که در جانوران چارپایه اسپ قدرت دارد بر خواب یعنی اگر اتّفاق و موقع یابد اصلا با و خواب نیاید و ماه ها بدون خواب چاق و مصروف خدمت می باشد و چون موقع دست دهد هر وقت که خواهد بخسپد از ینجاست که فارسیان قدیم نوم را قدرت اسپ نام نهادند و درین اصطلاح بای فارسی بدل شده است بموحّده چنانکه اسپ و اسب هر دو آمده و حالا استعمال این لغت متروک معاصرین عجم بر زبان ندارند (اردو) نیند ـ دیکھو ارون ـ

بشام و بال اصطلاح ـ صاحب رهنما بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدّین شاه قاچار گوید که بمعنی طعام شام یا رقص چنانکه "بشام و بال موعودیم" مؤلّف عرض کند که شام بمعنی طعام شام محاوره فرس است و بال لغت انگلیسی است یعنی رقص ـ کسا د بازاری فارسی زبان است که معاصرین عجم لغت خود را با الفاظ السنهٔ غیر مخلوط کرده بر باد می کنند ـ مخفی مباد که (ناکوبی) از برای رقص محاوره زبان فارسی است اگر این مرکّب بر خاطر عاطر گران گذرد لفظ مختصر رقص از آن شما است اگر چه عربی است اگر (شام و پاکوبی) پسند خاطر نبود (بشام و رقص) خوب بود پس آنانکه عوض این بر (شام و بال) تفاخر کنند وای بر ایشان که در و بتاهی زبان خود ندارند و واضح باد که ما ذکر این در ینجا باتّباع صاحب رهنما کرده ایم ورنه (شام و بال) در خور آن بود که در ردیف شین نقطه دار جایش دهیم ـ موحده درینجا بمعنی برای باشد (اردو) ڈنر اور بال کے لئے یعنی رات کے کھانے اور ناچ کے لئے ـ

(الف) بشام وعده خواستن
(ب) بشام وعده خواسته ام

صاحب روزنامهٔ سفر بحوالهٔ سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار ذکر ب کرده گوید که معاصرین عجم بمعنی (دعوت شام داده ام) استعمال کنند **مؤلف** عرض کند که خلاف قیاس نیست محاورهٔ لطیف است ازینکه درین روزها داعیان از مدعوان جواب قبول دعوت یا انکار بحریراً می گیرند این مقوله برای همین لطیفه خاص وارد حق آنست که این مقوله نباشد بلکه باید که (بشام وعده خواستن) بمعنی دعوت شام دادن استعمال توانیم کرد ازینجاست که ما بر (الف) قائمش کرده ایم (اردو) (الف) رات کے کھانے کی دعوت دینا شام کی دعوت دینا (ب) میں نے شام کی دعوت دی ہے

(الف) بشاور
(ب) بشاورد

الف - بقول جامع بضم اوّل بروزن سشاور زمین پشته پشته صاحبان برهان و سروری و رشیدی ذکر (ب) را بضم اوّل و فتح واو و سکون را و دال بی نقطه بهمین معنی کرده اند صاحب ناصری گوید که همان بشاورد که گذشت یکی ازین دو مصحّف است خان آرزو در سراج ذکر بشاورد کنایةً با ناصری متّفق **مؤلف** عرض کند که (الف) را مخفّف (ب) دانیم و (ب) مبدل و مخفّف (پشته آورد) که اصل این است بای فارسی بدل شد بموحده چنانکه تپ و تب و فوقانی و های هوز حذف شد بسبیل تخفیف در محاوره معنی لفظی این زمینی که پشته آورده است یعنی پشته پشته مخفی مبادکه آورد مخفّف آورده متحقّق و عجبی نیست که فارسیان این را مرکّب کرده باشند بالغت بش بمعنی دوش یعنی زراعتی که آب باران بحاصل وهد و آورد مخفّف آورده بمعنی حقیقیش و معنی لفظی این چیزے که (زراعت خریف حاصل می کند) کنایه باشد از زمین ناهموار و مشاهده کرده ایم که زمین خریف اکثر ناهمواری باشد و مثل زمین تری سطح نمی باشد و آب دران قرار نمی گیرد و هر قدر رطوبت از بارش گیرد بحق فصل خریف کفایت می کند والله اعلم که خیال واضعین لغت چه بود آنچه

بمعری و آهن گوش اشاره به بشتاوند کند و یکی را از این هر دو تصحیف داند چه این نیست که زحمت تحقیق بپرداشت ما بر هر دو لغت مانند را بیان کرده ایم هر دو لغت فارسی و مرادف یکدیگر است و بس (اردو) دیکھو بستاوند۔

بشپاسب بقول صاحب سراج بضم اول و فتح دوم بالف کشیده و سکون سین مهمله و بای ابجد مخفف بوشاسپ بمعنی خواب که بعربی نوم خوانند مؤلف گوید که از جملهٔ بیان کرده اش پیدا است که موحدهٔ سوم از مقصودش خارج و کاتب تحقیق مؤلف را در معرض ملامت آورد در نسخ بالا رسته مطبع نولکشور است که برادرانش آنها نامور کرده اند بطبع غلط افتاده همان بشاسپ است که بجایش گذشت و صراحت اختلاف [illegible] را اینجا مذکور (اردو) دیکھو بشاسپ۔

بشبش بقول برهان بضم هر دو با و سکون هر دو شین (۱) برگ حنظل را گویند که خربزهٔ روباه است و در عربی علقم خوانند و فرماید که لغت اول و ثالث هم آمده صاحب جامع گوید که (۲) حنظل است که خربزهٔ تلخ نام دارد و بقول محیط بعربی برگ حنظل و برحنظل گوید که اسم عربی است و علقم و کسب نیز و بیونانی قولوقونثیس و قاقا و بسریانی قنطس و بشیرازی گوشت و بگیلانی خرزهره و ببخاری کبست و کبستو و بفارسی عامه تلخ هندوانه و خربزهٔ تلخ و خربزهٔ روباه و بهندی اندرائن و ابوجهل و بهندی اندرائن کاپهل و مهاکال و در انگلیسی کالوسنته ثمر نباتی است و تخم و طعم این ثمر و آنچه اندر آنست و برگ نبات و شاخ است آن تلخ در نهایت تلخی۔ نر و ماده می باشد۔ گرم در سوم و بقولی در چهارم و خشک در دوم۔ حنظل مسهل اخلاط از اعماق بدن و مسهل سودا و بلغم غلیظ خصوصاً از مفاصل و عصب [illegible] مؤلف عرض کند که اشاره این هر دو [illegible] تحقیق بغدادی گذشت و ما در اینجا اضافه

کامل نکردیم بوجه اختلاف انها از ینجاست که درینجا تلافی ما فات کرده ایم نسبت ماخذ این جحد متحقق
نشد که بمعنی اوّل لغت عرب است یکی از معاصرین عجم گفت که چیزے را که فارسیان ازان نفرت
کنند بشبش بالکسر گویند عجبی نیست که نظر بر تنفرّ عوام الناس از تلخی هر یک جزو این درخت مسموم
بشد بدین نام و تصرّف در اعراب تصرّف زبان باشد معاصرین عجم این اسم را بر زبان ندارند
شاید در اسم هم تلخی باشد آنچه صاحب برهان برگ حنظل را بدین اسم مخصوص کرد و لغت فارسی نیست
قول جامع معتبر تر از وست (اردو) (۱) اندراین کا پتّا - مذکر (۲) اندراین - دیکھو انجیر بغدادی -

بشبق (الف) بقول سروری (۱) نام قریۀ از قرای مرو (۲) کاهی است که آنرا بشبه نیز گویند
صاحبان برهان و هفت و انند بمعنی اوّل قانع صاحب برهان بذکر ....

بشبه (ب) گوید که بر وزن چشمه (۱) همان بشبق بمعنی اوّلش که (الف) معرب (ب) باشد
و همین معرب اشتهار دارد و صاحب رشیدی نسبت (ب) بذکر معنی اوّل گوید که (۲) پوست درخت
نکرده و (۳) دانه ایست که دوای چشم است و آنرا چشمک و چاکسو نیز گویند و نسبت الف بذیل (ب)
گوید که الف معرب (ب) باشد و فرماید که در قاموس نیز بشبه آورده و ظاهرا سهو کرده چه همه جا عربی گرد نه فارسی و فرماید
که صاحب نصاب بشبق آورده نه بشبه. صاحب ناصری بر معنی اوّل فرماید که معرب این بشبه
است خان آرزو در سراج بذکر معنی اوّل نسبت معنی دوم نقل قول رشیدی می گوید که به میم عوض
موحّده بشمه و بحوالۀ قاموس فرماید که (۴) نام شهرے از یزد. صاحب محیط ذکر الف بمعنی دوم
و (ب) بمعنی سوم نکرده و بر بشمه گوید که اسم حبة السودا و بر حبة السودا می فرماید که شونیز و چشمهام را
نیز نامند و بر چشمهام می طراز د که بفارسی چشمیز و چشمیزک و بیونانی قاقلس و بعربی حبة السودا

کہ در کحل ہا افتد و اہل حجاز بشمہ و بہندی چاکسو نام است و آن دانہ ایست بقدر بہدانہ مثلث شکل و سیاہ رنگ گرم و خشک در دوم و گویند در سوم و آن جالی و محلل و باندک حدت و نہایت قبض و مقوی باصرہ و نافع دمعہ و مدبر آن و منافع بسیار دارد (الخ) مؤلف عرض کند کہ بشمہ بجایش می آید در معنی اوّل (الف) شبہی نیست کہ محققین را بدان اتفاق است و وجہ تسمیہ این غیر محقق و معنی دوم (الف) بقول سروری ہمان معنی سوم (ب) باشد مگر صاحب سروری بر (الف) گاہ گوید و صاحب رشیدی بر نشان سوم (ب) دانہ می فرماید و بدین توجہ کہ محقق مفردات طب اعنی صاحب محیط ہر دو را ترک کرد چارہ نیست جز این کہ بشمہ را لغت اصل دانیم کہ می آید و اگر سند استعمال بشبہ بمعنی بشمہ بدست آید توانیم گفت کہ بشبہ مبدل بشمہ باشد چنانکہ ذکر این قسم تبدیل بہ (بہ مموم) کردہ ایم۔ حالا عرض می شود نسبت معنی دوم ب کہ غیر از رشیدی دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و بدون سند استعمال تسلیمش نکنیم کہ معاصرین عجم ہم بر زبان ندارند (اردو) الف (۱) قریہ ہای مرو سے ایک قریہ کا نام بشبق ہے۔ مذکر۔ (۲) ایک گھانس کا نام بھی فارسی میں بشبق ہے جسکو بشبہ کہتے ہیں۔ افسوس ہے کہ اسکی کامل حقیقت اور تعریف معلوم نہ ہو سکی۔ (ب) (۱) دیکھو الف کے پہلے معنے (۲) دباغت نہیں کی ہوئی کھال۔ مؤنث۔ (۳) چاکسو بقول آصفیہ۔ ہندی۔ اسم مذکر۔ ایک قسم کے کالے بیج جو پیسکر آنکھوں میں لگائے جاتے ہیں۔ چونکہ چاکشش اور چکشو سنسکرت میں آنکھ کو کہتے ہیں۔ اس سبب سے یہ نام رکھا گیا (۴) یزد کے ایک شہر کا نام بشبہ ہے۔ مذکر۔

بشبیون | بقول سروری بحوالہ شرفنامہ بشین معجمہ و بای دوم نیز تازی و یای حطی

بوزن فرفیون بمعنی فربه و فرماید که در مؤید الفضلا بشیون آمده بروزن افیون (کذا فی الادات) صاحب جهانگیری این را با بشیون نوشته مرادف یکدیگر داند و گوید که هر دو لغت بمعنی فربه صاحب رشیدی هم ذکر هر دو کرده صاحب برهان گوید که بروزن اندرون بمعنی فربه نقیض لاغر و فرماید که بکسر ثالث هم آمده صاحب ناصری و خان آرزو و در سراج هم ذکر این کرده **مؤلف** عرض کند که ترکیب این لفظ متحقق نمی شود جز این نیست که اسم جامد فارسی قدیم دانیم که حالا بر زبان معاصرین عجم متروک است (اردو) فربه - دیکھو اشیب

(الف) **بشپول** | بقول جهانگیری با اول مکسور و بثانی زده و بای عجمی و واو مجهول (۱) پریشان و پراگنده کن (شرف شفروه ؎) آن گیسوی مشکبار خویش بشپول کن ٭ وان چرغ گهر فشان چو دریا کن ٭ صاحب برهان هم زبانش - صاحب ناصری گوید که (۲) بمعنی پریشان و پراگنده و امر به پراگنده کردن نیز صاحب جامع بذکر معنی دوم گوید که (۳) اسم فاعل و امر هم باینمعنی - خان آرزو و در سراج بذکر قول جهانگیری و نقل سندش می فرماید که دیگر افعال ازین باب دیده نشده و فرماید که ظاهرا مصرع اول چنین است (ع) آن گیسو مشکبار خود را بشول کن ٭ و گوید که شول مشتق از شولیدن که مبدل ژولیدن است باشد درینصورت جیم باب آن جدا می شود و گوید که ظاهرا صاحب رشیدی برای اشتباه و عدم ثبوت این لفظ را نیاورده (انتهی) **مؤلف** عرض کند اگر ترک رشیدی را همین وجه است که خان آرزو خیال کرده فعلش مرجح بر خان آرزو ست که سکوتش بهتر از بیانی است که حق تحقیق ادا نشود برادر - نمیدانی که ....

(ب) **بشپولیدن** | بقول بحر مصدریست کامل التصریف که بشپولد مضارع اوست و بمعنی پریشان و پراگنده کردن مستعمل پس (الف) بمعنی دومش اسم همین مصدر است و معنی اولش امر حاضر و آنانکه بر معنی سومش فاعل را ذکر کرده اند قواعد زبان فرس را فراموش کرده اند و نمیدانند که امر حاضر بدون ترکیب

باسمی افاده معنی فاعل نمیکند وای برخان آرزو که در کلام شرف شفرده اصلاح میکند برای اینکه مصدر (ب) راندیده و خیال است نمیکند که اگر هند نژادی از مصدر رو من واقف نباشد و استعمالش در کلام اہل زبان بہ بیند اعتراض وجود آن مصدر را کلام اہل زبان نسبت نسیدانیم که این چه شعار است که در سند استاد صاحب زبان تحریف کرده می خواهد که برای کمی معلومات خود سند پیدا کند (اردو) (الف) پریشان اور پراگندہ کر (۲) پریشان اور پراگندہ (۳) پریشان اور پراگندہ کرنے والا (ب) پریشان اور پراگندہ کرنا۔

بشپیون بقول جامع ہمان بشیمون که به هر دو موحده گذشت **مؤلف** عرض کند که نظر به اعتبار محققین اہل زبان این را مبدل آن دانیم ہمچون اسب و اسپ دیگر محققین ازین ساکت (اردو) دیکھو بشبیون

بشت بقول انند بحواله فرہنگ بالفتح لغت فارسی است (۱) بمعنی قسمت شودن و آب در نہر و آبریزها و بالضم (۲) نام دہی است نزد نیشاپور **مؤلف** عرض کند که ہمه دہیان محققین بالا برای معنی اول بدون سند استعمال اعتبار را نشاید اگر سند پیش شود توانیم عرض کرد که مبدل بست باشد که سین مہمله عوض شین معجمه به معنی ہشتمش گذشت۔ چنانکه کستی و کشتی و ماخذش همه را انجا ذکر است (اردو) (۱) دیکھو بست کے آٹھویں معنے (۲) بشت نیشاپور کے قریب ایک موضع کا نام ہے۔ مذکر۔

(الف) **بشتالم** صاحب سروری برالف گوید که بشین معجمه و تای قرشت نام بوزن بشمارم

(ب) **بشتام** طفیلی را گویند صاحب جہانگیری ذکر ہر دو بمعنی مذکور کرده و صاحبان برہان و رشیدی ہم ہر دو را آورده اند۔ صاحب ناصری نسبت ہر دو صراحت مزید کند که مرد ناخوانده بعروسی ها و مہمانیها ہر خواند صاحب جامع وجه تسمیه طفیلی را بضمن این ہر دو لغت ذکر می کند که شخصی طفیلی نام در کوفه ہمیشه ناخوانده بمہمانی میرفت لہذا این صفت با و منسوب شد خان آرزو در

سراج بمجرد الف قانع در ب) را ترک کرد و در وجه تسمیهٔ طفیلی همزبان جامع مؤلف عرض کند که هر دو محققین هند و عجم خیال نکردند که محل بیان وجه تسمیهٔ طفیلی در ردیف طای حطّی بجایش بود و الف و ب را لفظاً ازان هیچ تعلّق نبود حالا باتّباع شان حقیقتش را عرض می کنیم که فارسیان طفیلی کسی را گویند که بی دعوت در مهمانی ها با یکی از مدعوان شریک شود حکایتی مشهور است که در یکی از بلاد خراسان طفیلی را گرفتند و پرسیدند که تو کیستی که بی دعوت آمدی او اشاره کرد بسوی مهمانی و گفت که بطفیل ایشان برین سفره رسیدم والله اعلم بالصّواب - بالجمله موحّده در هر دو بظاهر اصلی است که بدون آن سلسلهٔ کلام و ستتام نیاید و ب اصل می نماید والف مخفّف آن و بظاهر اسم جامد فارسی قدیم معلوم می شود ولیکن قیاس می خواهد که مرکّب باشد از لفظ بشتا که در فارسی بقول برهان بمعنی ناشتا و ناهار می آید و کلمهٔ هم لغت فارسی است که بقولش بمعنی بخشا کش است پس معنی لفظی این بخشا کش ناهار و بمجاز مهمان ناخوانده که بطفیل مهمان بر سفرهٔ بخشا کش دارد مخفی مبادکه حقیقت این بر لفظ ایرمان گذشت (اردو) طفیلی - دیکهو ایرمان -

بشتر بقول سروری بحوالهٔ تحفة السعادة بشین معجمه و تای قرشت بوزن جعفر (۱) نام حضرت میکائیل است (شاعر ـه) گرچه بشتر را عطا باران بود و مر ترا در و گهر باشد عطا و فرماید که ابوحفص سغدی (۲) بمعنی ابر آورده و همین یک بیت را باستشهاد گرفته صاحب جهانگیری نیز گوید بمعنی اوّل گوید که رسانیدن روزی خلق حوالهٔ میکائیل است (شمس فخری ـه) میرساند بخلق دست تو رزق کو بی تقاضا و منّت بشتر و فرماید که (۳) نام فرشته ایست که باران و نباتات حواله بدوست و (۴) با اوّل مضموم بجوششی باشد که بواسطهٔ حرارت و فساد خون براندام و مردم

برآید که بتازی مشامی خوانند صاحب رشیدی
بر معنی اوّل وسوم وچهارم قانع صاحب ناصری
معنی اوّل وسوم را یکی داند و فرماید که همان میکائیل
که باران وروزی بدو متعلّق است و ذکر معنی چهارم هم
کرده واز معنی دوم ساکت ونسبت معنی چهارم
می فرماید که آنرا بشترم هم خوانند صاحب برهان
بذکر معنی اوّل گوید که بمعنی عوض حرف اوّل تای
قرشت هم آمده وذکر معنی سوم وچهارم هم کرده۔
صاحب جامع هر چهار معنی بالا را درست داند خان
آرزو در سراج ذکر معنی اوّل ودوم کرده می
فرماید که صحیح اوّل است وبذکر معنی چهارم گوید
که این مخفّف بشترم باشد (که می آید) مؤلف
عرض کند که ما هم معنی اوّل وسوم را واحد دانیم که
تعریف میکائیل علیه السّلام متقاضی همین قیاس است
ومعنی دوم را باعتبار بیان سروری وجامع صحیح
می پنداریم وکلام شاعر سند آنست وجا دارد که آنرا
متعلّق بمعنی اوّل کنیم مخفی مبادکه این لفظ
بظاهر اسم جامد فارسی می نماید ولیکن از کلمه تر که
داخل این است معلوم می شود که با لفظ بش مرکب
است وبش بمعنی زراعت بارش آمده چنانکه اشارهٔ
این بر معنی دومش کرده ایم پس میکائیل را فارسیان
بدین مرکب موسوم کرده اند وبرای معنی دوم کلمهٔ ترشب
را مخفّف بارش دانیم پس چیزے که بوجه بارش
تر است ابر را گفتند وجا دارد که برای همین معنی تبش
را مبدّل بس گیریم چنانکه کستی وکشتی وبرای معنی
چهارم درینجا همین قدر کافی است که مخفّف بشترم
است وصراحت ماخذش هم در آنجا کنیم۔ آنچه خان آرزو
معنی اوّل را صحیح داند مقصودش جزین نباشد که معنی
دوم غلط است می پرسیم ازو که بچه حجّت می گوئی اگر
از الفا معلوم کرده چنان که در بعض لغات اشارهٔ
آن کرده تسلیمش نمی کنیم ازینکه الفا برای محقّقین
لغات نباشد وقول سروری وجامع که از اهل زبان اند
برای فارسی زبان معتبر تر ازنست وآنچه بقول بعض
به فوقانی عوض موحّده می آید صراحت ماخذش

همد را انجا کنیم (اردو) (۱) میکائیل بقول آصفیه - عربی - اسم مذکر - چار بڑے فرشتوں میں سے ایک فرشته کا نام جو خلق کے رزق رسانی پر مامور ہے (۲) دیکھو ابر (۳) وہ فرشته جسکی تحویل میں نباتات اور بارش ہے (۴) دیکھو بشتم -

بشترغ بقول سروری بفتح با و سکون شین معجمه و ضمّ تای قرشت اسپرک باشد صاحبان برهان و جامع و سراج ذکر این کرده اند **مؤلّف** عرض کند که ما حقیقت این بر بسترغ بیان کرده ایم که به سین مهمله عوض شین معجمه گذشت و باعتبار سروری و جامع این را مفرّس دانیم به تبدیل عین مهمله با غین معجمه و همین یک سند این تبدیل است که از نظر ما اوّل گذشت فارسیان از السنهٔ غیر لفظی را گرفته با این تبدیل مفرّس کرده اند که صراحتش بر بسترغ مذکور (اردو) دیکھو بسترغ -

بشترم بقول سروری بحواله نسخهٔ میرزا بشین معجمه و تای قرشت و رای مهمله بوزن اشتلم دمیدگی اندام باشد یعنی جوشش اعضا و فرماید که در سامی بضم با و فتح تا و رای مهمله آورده و گفته که بعربی بشری گویند صاحب رشیدی گوید که قوباست که پهن شود و بسیار خارش کند و بسترو دلم نیز خوانند صاحب برهان هم ذکر این کرده گوید که بر وزن اشتلم و بشتم هم آمده صاحب جامع هم این را آورده **مؤلّف** عرض کند که مبدّل بسترم است که به سین مهمله عوض شین معجمه بجایش گذشت و صراحت ماخذش همانجا کرده و بشتر که بمعنی چهارش گذشت مخفّف این است (اردو) داد - دیکھو ادرفن -

بشتره بقول سروری بحواله نسخهٔ میرزا بفتح با و رای مهمله و سکون شین معجمه و کسر تای قرشت (۱) چنگالی باشد که می خورند و فرماید که بجای تا و رای مهمله نون و زای معجمه نیز بنظر رسیده یعنی (بشنزه) و بقول اسحاق اطعمه گوید که (۲) اروه کنجد و خرماست که در یکدیگر بمالند (وله) گر نتیر بلا بارد در کوه نهیم ما ماهیچه ها از نان سپری سازیم وز بشتره آماجی ها وگوید که بضمّ با نیز آمده و (بشنیزه) باضافه یا نیز بنظر

رسیدہ صاحب رشیدی ذکر این بحوالہ سروری بر بشنزہ کند و گوید کہ چنگالی کہ از نان تنک خرما و روغن سازند و بقول بعض ذکر معنی دوم ہم کردہ صاحب انند نسبت معنی اوّل گوید کہ حلوائی است از آرد کنجد و خرما یا از نان باریک کردہ مثل چنگال بجای مالند و صاحب مؤید ہم باش صاحب برہان این را بہ نون عوض فوقانی و زای فارسی عوض رای مہملہ بجایش آوردہ **مؤلف** عرض کند کہ ہماں اسم جامد فارسی زبان می نماید کہ بہ زای فارسی و نون است و انچہ بہ زای ہوز می آید مبدّلش چنانکہ ژند و زند و این مبدّل بشنزہ کہ نون بہ تای فوقانی و زای معجمہ بہ مہملہ بدل می شود چنانکہ سجنو و سجتو و بزغ و برغ (اردو) دیکھو بشنزہ۔

بشتری بقول برہان بضم اوّل بر وزن مشتری شخصی را گویند کہ علّت شرا داشتہ باشد و آن نوعی از ورم و آماس و دمیدگی و جوششی باشد کہ در بدن آدمی بہم رسد صاحب جامع ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ یای نسبت بر بشتر زیادہ کردہ اند و بس و تعریف بشتر بہ معنی چہارمش گذشت کہ مخفف بشترم است دیگر ہیچ (اردو) وہ شخص جو مرض قوبا میں مبتلا ہو یعنی جس کے بدن پر داد ہوے ہوں۔

بشتک بقول سروری بفتح با و تای قرشت و سکون شین معجمہ بمعنی خمرہ و فرماید کہ بضم با نیز آمدہ (کذا فی المؤید والادات) و بقول صاحب جہانگیری مرتبان و بقول برہان بفتح اوّل و ضمّ ثالث و سکون ثانی و کاف خمرۂ کوچک و مرتبان و گوید کہ بر وزن چشمک و جفتک ہر دو آمدہ صاحب جامع ذکر معنی بالا صراحت مزید کند کہ خنبرہ و کوزۂ دہن تنگ۔ خان آرزو در سراج ہم بالا قوسی ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ این مبدّل ہمان بستک است کہ بہ سین مہملہ بجایش

گذشت چنانکه کستی و کشتی و صراحت ماخذ همه را انجا کرده ایم (اردو) دیکھو بستاک -

(الف) **بشجر** | بقول رشیدی بضم با و سکون شین و کسر جیم تازی نام درختی است که در قلعه کوه روید و از چوب آن کمان سازند- خان آرزو در سراج ذکر این کرده می فرماید که از برهان معلوم می شود که یای تحتانی نیز دارد یعنی بشجیر صاحب برهان نسبت ....

(ب) **بشجیر** | ذکر معنی بالا گوید که آنرا بعربی نبع بروزن طبع گویند و صاحبان سروری و ناصری و جامع هم ذکر این کرده اند صاحب محیط ذکر این نکرد و از نبع هم ساکت امّا صاحبان منتخب و محیط المحیط که محقق لغات عرب اند نبع را آورده گویند که از چوب همین درخت و تیر و کمان ساخته میشود (الخ) حیف است که صاحبان مفردات طب ذکر این نکرده اند بنا بر علیه از تعریف مزید قاصریم و اسم این در السنهٔ غیر هم متحقق نه شد و خواص و طبیعت این هم معلوم نه شد- بظاهر معلوم می شود که فارسیان این اسم جامد را بزیادت موحّده در اوّل و تحتانی بر لفظ شجر بطور تفریس وضع کرده اند و الف مخفّف (ب) باشد بحذف تحتانی و باتفاق محقّقین متعدده بر (ب) یا فتیم از ینجاست که آنرا اصل دانیم و ذکر (الف) غیر از رشیدی دیگر کسی از محقّقین فارسی زبان نکرد و از برای آن طالب سند استعمال می باشیم که مجرّد قول محقّق هند نژاد کفایت نمی کند (اردو) ایک درخت کو فارسیوں نے بشجیر کہا ہے جسکی لکڑی سے تیر اور کمان بناتے ہیں افسوس ہے کہ اس کا ہندی نام معلوم نہو سکا عربی میں اسکو نبع کہتے ہیں

(الف) **بشخانیدن** | (الف) بقول صاحب هفت بالکسر بمعنی خراشیدن بناخن و غیر آن و

(ب) **بشخائیدن** | (ب) بقول برهان بروزن احسانیدن به خای نقطه دار و یای تحتانی بمعنی مذکور بالا صاحب نوادر گوید که (ب) و بشخودن هر کدام لغتی است در بشخودن- صاحب بحر فرماید که (کذا التعریف)

و مضارع این بشخاید صاحب شمس بذکر معنی بالا از کلام ناصر خسرو سند آورده (ع) که نی کس را بگوید
سر نه کس را روی بشخاید ۴ صاحب رشیدی گوید که مرادف شخودن و فرماید که بای زائد از کثرت استعمال
جزو کلمه شد بنا بران در باب با آورده شد صاحب جهانگیری بذکر این فرماید که این را بشخودن نیز گفته اند
صاحب ناصری همزبانش صاحب جامع هم ذکر این کرده صاحب موارد بذکر این باشخودن می نویسد
که هرکدام لغتی در شخودن می آید خان آرزو در سراج ارشاد می کند که بشخودن مزید شخودن است و نسبت
(سب) می فرماید که همان شخودن که با از کثرت استعمال کالجزو شده و بشخودن می طراز دکه شخاسیدن ماخوذ
از همین مؤلف عرض کند که این است نقد معلومات همه محققین که بذر حقیقت جویان کرده ایم حالا
عرض میکنیم که همه از حقیقت خبر ندارند محقق اوّل الذکر که الف را قائم کرد مجرد بیان اوست و سند استعمال
باخود ندارد و هند نژاد است - اعتبار را نشاید و آنانکه در تحقیق (سب) طبع آزمایی کرده اند از ماخذ این
گریز کرده اند و اسم این مصدر نشناسند که شخال است که بمعنی خارش می آید و بقول برهان بفتح اوّل بر
وزن محال بمعنی شخا که خراشش را گویند و مصدر شخالیدن بمعنی خراشیدن که بمعنی خارش می آید و ضع شد
از همین اسم مصدر پس لام مبدل شد به تحتانی چنانکه نال و نای - شخائیدن شد و جا دارد که شخائیدن
را متعلق کنیم به شخا که ذکرش بالا گذشت و تحتانی بر وزن زیاده کردند چنانکه بجا و بجای و پس از آن
بقاعدهٔ فارسی بزیادت تحتانی مکسور و علامت مصدر دن مصدری وضع کردند شخائیدن شد و
شخودن که به همین معنی می آید مرکب است از شخا که ذکرش بالا گذشت و علامت مصدر دن الف مبدل
شد به واو چنانکه تاغ و توغ و شخولیدن که به همین می آید مبدل شخالیدن است به همین قاعده
تسهیل الف با واو پس آنانکه موحدهٔ اوّل را زائد تسلیم کنند غلط کردند که این را در باب موحده جا

داوند و هیچ شک نیست که بای اوّل زائد است و هیچ ضرورت نداشت که در بیناب قائم شود - آنانکه بای زائده را بکثرت استعمال جزو کلمه دانند چنانکه رشیدی و خان آرزو نوشته حیف از هم دو که خبر ندارند که بای زائد زنهار جزو کلمه نمی شود (اردو) کھجلانا بقول آصفیه ناخن سے کھرچنا چل مٹانا کھجیانا

بشخشم بقول برهان و جامع بکسر اوّل و فتح ثانی و سکون ثالث و شین نقطه دار مفتوح بمیم زده بمعنی لغزیدن صاحب رشیدی گوید که مرادف بشخشم است بمعنی مذکور (سنائی در مذمت دنیاے) آن خوش از نفس و شهوت و شره است ؎ ورنه جای بشخشم و تبه است ؎ هم او گوید که درین تامّل است چه ظاهر آنست که با از اصل کلمه نباشد چنانکه در لغت شخش بیاید - خان آرزو در سراج می فرماید که شخشیدن بمعنی لغزیدن آمده ولیکن بخیال مؤلّف فقیر هر چند اشتقاق این از همان مادّه ظاهر می شود امّا معلوم چنان می شود که لفظ جدا است زیرا که زیادت میم در صورت اشتقاق هیچ معنی ندارد مگر آنکه زائده محض بود از عالم از بر و از برم (انتهی کلامه) مؤلّف حقیر گوید که مؤلّف فقیر پی به حقیقت نبرده از بیجاست که سکندری خورده است نمی داند که شخش بفتح اوّل و سکون ثانی بر وزن رخش بمعنی لغزش اسم جامد فارسی قدیم است که بجایش می آید و مصدر شخشیدن بمعنی لغزیدن از همین اسم جامد وضع شد و بشخشم مزید علیه شخش است بزیادت موحده زائد در اوّل و میم زائد در آخرش و مؤلّف فقیر برای میم زائده تمثیلی که پیش کرده است صحیح است پس بشخشم را اسم جامد فارسی زبان و مزید علیه شخش و شخشم چرا نگوییم انچه او را بغلط انداخت معنی لغزیدن است و پالغزی او مبنی بر تسامح برهان و جامع که معنی لغزش را لغزیدن نوشته اند و در اسم و مصدر فرق نکرده اند - بالجمله می پرسیم از مؤلّف فقیر انچه او بالا

نوشت که (زیادت میم درصورت اشتقاق هیچ معنی ندارد) مقصودش چیست واشتقاق دربشخشم کجاست اگر این را مشتق میدانی از مصدر بشخشیدن بشخش خیال تست بدانکه اگر بشخشم را مشتق گیریم هم صیغهٔ واحد متکلم مضارع باشد وآن خارج از بحث است - واندرینصورت میم معنی دارد وزائد نیست - فتأمّل - یا ایها المؤلف الفقیر - (اردو) لغزش - دیکھو اشکوخ -

(الف) بشخودن
(ب) بشخوده

صاحبان برهان وشمس وهفت ذکر هردو کرده اند وصاحبان رشیدی وجهانگیری وجامع وبحر الف را آورده اند وصاحبان سروری ومؤید (ب) را **مؤلف** عرض کند که الف مرادف بشخائیدن است که گذشت وماخذ این همدر انجا مذکور و (ب) اسم مفعولش دیگر هیچ - بیچاره سروری (ب) را اسم جامد فارسی زبان می انگارد وتعلق این با الف نمی نگارد وگوید که بمعنی (۱) (بناخن کنده) واز بهرامی سند دهد (ب) کرده بشخوده برخ خود آن نگارز گشت گلزارش بشکل لاله زار صاحب برهان فرماید که بمعنی (۲) پهن گشته و (۳) پائمال گردیده هم **مؤلف** عرضه می دهد که آغا - معنی دوم وسوم را از کجا پیدا کردی وخلاف مصدر درمشتقاتش چگونه جا دادی اگر سند استعمال پیش شود مجاز معنی اوّل دانیم وهرچه نسبت (ب) قابل بیان است ....

(ج) بشخوده کردن

که فارسیان اسم مفعول الف را با مصدر کردن مرکب کرده مصدری مرکّب وضع کردند که بمعنی خراشیده کردن است وبس وسند بهرامی متعلّق است به همین (اردو) (الف) دیکھو بشخائیدن (ب) (۱) خراش کیا ہوا (۲) (الف) کا اسم مفعول

(۲) پھیلا ہوا ۔ (۳) پامال (ج) | دیکھو بشخائیدن ۔

بشخور | بقول سروری بحوالۂ (سامی فی الاسامی) بضم با و خای معجمه و سکون شین معجمه آبیکه از دواب باقی ماند در وقت خوردن و بعربی سور گویند صاحب برہان صراحت مزید فرماید که نیم خورده و باز مانده آب دواب ۔ صاحب ناصری بذکر قول برہان می فرماید که بظن مؤلف باز ماندۂ آب و علف دواب است که پیش خورده باشد و آن در اصل پیشخور بوده صاحب جامع متفق با برہان مؤلف عرض کند که بیچاره ناصری می خواست که پی بحقیقت برد ولیکن فائز المرام نشد اصل این (پیش از خور) است بمعنی پیشخور به بای فارسی یعنی چیزے که بعد خوردن باقی ماند و خور بمعنی خورش آمده پس تحتانی دوم و کلمه از حذف شده بشخور باقی ماند و در محاورۂ زبان کسره اول به ضمه بدل شد و آنچه صاحب ناصری قیاس خورا بسوی علف برد تسامح اوست که لفظ خور را از (آب و خور) قیاس کرده و فارسیان دریںجا مخصوص کرده اند برای آب و خورش شامل است به آب و علف هر دو بمعنی مطلق خورش و از ینکه مصدر خوردن برای آب هم در محاوره مستعمل است عیبی ندارد که درینجا از خور مجرد آب گیریم ۔ قول سروری و جامع که از اهل زبانند معتبر تر از قیاس ناصری است (اردو) چارپایوں کے پینے سے بچا ہوا پانی ۔ مذکر ۔

بشخیده | بقول شمس بکسر یعنی پاشیده شده و از فردوسی سند می آرد (ع) بشخیزه همه تنش انجیده اند بر ان خاک و خونش بشخیده اند ۔ مؤلف عرض کند که عدالتش بیامرزد که بشخیده را که به نون سوم قبل جیم اسم مفعول مصدر بشخیدن و بشخیدن است بحذف نون بزیادت موحده دوم در اول بشن نوشت

و در کلام فردوسی هم بمقصود خود تحریف کرده و خیال نکرده که تائیهٔ شعر از این تحریف برباد می رود و پناه بخدا که لغات فرس بدست همچو محققینے افتاده که به پیرایهٔ تحقیق برباد ش می کنند و حقیقت جویان را در قعر مغالطه می اندازند (اردو) دیکھو بشنجیدن یه اس کا اسم مفعول ہے۔

(الف) بشدّ و مد

(ب) بشدّ و مد رفتن

(ب) بقول بحر بناز و غرور خرامیدن - بهار بذکر معنی بالا گوید که نیز می گویند که فلان شدّ می بخود چپیده است (محسن تاثیر ؎) لاله رخان و دل شود بنده برنگ آل تو خامه بشدّ و مد رود گرد سر نهال تو **مؤلف** عرض کند که قول هر دو محققین بالا باستناد همین یک شعر است مخفی مباد که (گرد سر رفتن) مصدریست متعلّق بردیف کاف فارسی که بجایش می آید بمعنی قربان شدن و سند بالا متعلّق بدوست و محض (بشدّ و مد) استعمالی است قابل ذکر که برالفش قائم کرده ایم که مرکب است از دو لغات عرب که شدّ بالفتح و تشدید دال بمعنی دویدن است و مدّ بالفتح بمعنی کشش فارسیان (بشدّ و مد) را بمعنی شان و شوکت و تکلّف و شوق و جوش و اصرار استعمال کنند که بجایش می آید معاصرین عجم این را بمعنی جوش و اصرار استعمال می کنند و تصفیهٔ آخرش بجایش کنیم در اینجا همین قدر کافی است که الف با بای معیّت بمعنی (به شان و شوکت و با اصرار و جوش) است و (ب) بلحاظ سند بالا (بشدّ و مد گرد سر رفتن) است یعنی بجوش و اصرار تصدّق شدن و اگر (ب) را بلا لحاظ سند بحال خود قائم داریم معنی آن جز این نیست که به جوش و اصرار و شان و شوکت رفتن است نمیدانیم که هر دو محققین بالا نام و نشان از سند محسن تاثیر چگونه این مصدر اصطلاحی یعنی (ب) را پیدا کردند و خرامیدن بناز و غرور را از کجا آوردند ذوق سخن اجازت این معنی در کلام تاثیر اصلاحی دهد و تحقیق بالا تصفیهٔ این می کند که

از تحقیق کار نگرفتہ اند (اردو) الف. شدّ و مد کیساتھ
بقول آصفیہ زور دیکر۔ جوش اور زور ثابت کر کے
(داغ ۵) تعریف ہو رہا اور پھر اس شدّ و مد کیساتھ کا
میری زبان نے مجھے جھوٹا بنا دیا کا (ب) ناز و غرور
کے ساتھ خراماں ہونا اور ہمارے معنوں کے لحاظ
سے جوش و خروش اور اصرار کے ساتھ تصدّق
ہونا۔ قربان ہونا۔

بشرط کارد خریدن

مصدر اصطلاحی۔

وارستہ گوید کہ (۱) رسمی است کہ خربزہ و تربز از جہت
علم خامی و پختگی بشرط کارد میخرند و (۲) بمجاز کسی
را بعد امتحان آشنا گرفتن (ظہوری ۵) بشرط
کارد یوسف را زلیخا می خرید اوّل کو ترنج و تیغ
را نازم کہ رنگین کرد سودا را کو صاحب نقش بدیع برداشت
و بہار نقلش را از ان خود نگاشت سند ہر سہ بیان
یک شعر ظہوری است مؤلف عرض کند
کہ محقق اوّل الذکر بوارستگی خود قوت بیان از
دست داد معنی اوّل این لفظی است یعنی بعنی
را خریدن بعد از انکہ سوراخی دران کنند و بمعاینہ
کیفیت اندرونش امتحان حسن و قبحش نمایند و معنی
دوم کنایہ باشد از خریدن ہر چیز بعد امتحان
خوبیش و بعد غور و تعمق و وقوف از خوبی
آن مفید انیم کہ محققین بالا آشنائی را از کجا پیدا
کردند۔ سند شان از ینمعنی نا آشنا ست تا آنکہ
سندی دیگر پیش نشود معنی دوم بیان کردہ
شان را تسلیم نہ کنیم۔ معاصرین عجم با ما اتفاق
دارند و می فرمایند کہ این اصطلاح خاص برائے
خریداری خربزہ و امثال آنست کہ از کارد
امتحانش کنند و بمجاز برای ہر سودا مستعمل شد
دیگر ہیچ (اردو) (۱) ٹانکی لگا کر خرید کرنا جیسے
خربزہ اور تربز کو ٹانکی لگا کر خرید کرتے ہیں۔
(۲) امتحان کے بعد آشنائی کرنا یعنی سوچ سمجھ کر
دوستی کرنا۔ اور ہمارے معنوں کے لحاظ سے کسی
چیز خفیا کا کیساتھ یعنی حسن و قبح سے واقف ہو کر سودا کرنا

بشرم رفتن

مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر و

بہار شرمندہ شدن (خواجہ شیراز ۵) بشرم رفتہ تن یاسمین ازان اندام پ سخون نشستہ دل | ارغوان ازان عارض مؤلف عرض کند کہ موافق قیاس است (اردو) شرمندہ ہونا۔ شرمانا۔

بشروزتن بقول برہان و ناصری با رائے بی نقطہ و نون و تای قرشت بروزن بیکوشت بلغت زند و پازند بمعنی پرستش کردن صاحب جہانگیری در ملحقات گوید کہ با اوّل مضموم و ضمۂ را دوا و معروف بمعنی پرستش مؤلف عرض کند کہ یکی از معاصرین آتش پرستان ما کہ دستور قوم شان و محقق لغات ژند و پاژند از مختنمات روزگار ما ست فرماید کہ صاحب جہانگیری غلط کرد کہ معنی این پرستش نوشت مجرد۔ بشروزن بمعنی پرستش است و بعد ازانکہ تن با علامت مصدر با او مرکب شد (بشروزتن) بمعنی پرستش کردن است ہم او گوید کہ بشروزن مرکب است از بشر کلمہ (زن) بفتح واو در فارسی قدیم افادہ معنی فاعلی کند چون بعد اسمی مرکبش کنند و معنی لفظی این بشر کنندہ و کنایہ از پیدا کنندۂ بشر و خالق۔ پس معنی لفظی این مصدر خالق کردن و کنایہ از پرستیدن قولش موافق قیاس و قابل تسلیم۔ حالا این مصدر متروک و عوض این پرستیدن بر زبان است (اردو) پوجنا۔ پرستش کرنا۔

(الف) **بشری** الف۔ بقول بہار بالضّم والف مقصورہ مثل بشارت (میرمعزی ۵) باد چو بر زلف او بزاید جہان را بژرا دہ پیروزی و سعادت بشری پ صاحب

(ب) **بشری دادن**

غیاث گوید کہ بالضّم مصدر عربی است بمعنی مژدہ و بشارت و صاحب منتخب ہم این را آوردہ مؤلف عرض کند کہ فارسیان این را با مصدر دادن مرکب کردہ بمعنی بشارت دادن استعمال کردہ اند و ہمین استعمال داخل موضوع ماست کہ بر (ب) ذکرش کردہ ایم محقق مباد کہ بہار تحقیق

فارسی زبان است چرا بر ذکر بشری قناعت کرد و چرا صراحت نکرد که لغت عرب است و برخلاف آئین خود چرا استعمال این را با مصدر فارسی زبان ظاهر نکرد شک نیست که بیچاره این را لغت فارسی دانست و حقیقت این را بیان کردن نتوانست از اینجاست که بر مثل بشارت) قناعت کرد (اردو) (الف) بشارت - خوشخبری - مؤنث (ب) بشارت دینا بقول آصفیه فعل متعدی - مژده سنانا -

(الف) بشست | صاحب مؤید نسبت (الف) فرماید که (۱) لفظاً ماضی است (۲) بمعنی امر

(ب) بشستن | یعنی بشوی (کذا فی القنیه) و فرماید که (۳) بمعنی مصدر بیا آمده (همین قدر در نسخهٔ مطبوعهٔ نولکشور است) و در دیگر نسخ قلمی بضم شین یعنی بشوی (کذا فی القنیه) ولیکن ماضی بمعنی امر یافته نشد امّا بمعنی مصدر آمده (۴) و بکسرتین ماضی شستن ضدّ برخاستن) صاحب هفت به نقل قول مؤید قلمی در آخرش اینقدر تصرف کند که ماضی نشستن است صاحب ملحقات همان نسبت (ب) می فرماید که (۱) بکسر اوّل و ضمّ ثانی بمعنی شستن و پاکیزه کردن و بکسر ثانی (۲) بمعنی نشستن که نقیض برخاستن است صاحب نوادر گوید که لغتی است در شستن مؤلف عرض کند که الف ماضی مطلق (ب) با سه به معانیش و (ب) مزید علیه مصدر شستن که بضم اوّل بمعنی پاک و پاکیزه کردن بآب می آید و بالکسر مخفف نشستن است که بجایش مذکور شود و بهر دو معنی کامل التصریف پس معنی اوّل الف پاکیزه بآب کرد و معنی دوم تسامح و بی غوری صاحب قنیه که امرش بشو آمده نه بشست و نسبت معنی سوم عرض می شود که بزیادت موحده اصلا بمعنی مصدر کی نه آمده بلکه بدون موحده شست بالضم حاصل بالمصدر آمده مصدر و بمعنی چهارم مخفف نشست از یاد رفته موحده در اوّل صاحب هفت سکندری خورده که این را ماضی نشستن گفته و تصرف ترک شود شن معوّیه

سمجی است ہر فارسی زبان کہ در اکثر لغات در آمدہ ہین یافتہ ایم بالجملہ صراحت ماخذ (ب) بہر دو بخش در
ردیف شین معجمہ بر اصل مصدر کنیم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ (ب) مزید علیہ شستن است
(اردو) (الف) (ب) کا ماضی مطلق اور (ب) (۱) دھونا (۲) بیٹھنا۔

بشغرہ | بقول جہانگیری با اول مفتوح بثانی زدہ و غین و را۔ ہر دو مفتوح بمعنی ساختہ شدہ صاحب
رشیدی بذکر معنی بالا گوید کہ ظاہر ہمان بشخدہ است کہ در سین گذشت و بتصحیف خواندہ اند صاحب
برہان می فرماید کہ بر وزن مسخرہ بمعنی ساختہ و پرداختہ شدہ صاحب جامع ہمزبانش صاحب ناصری
می طرازد کہ این مصحف ہمان بسخدہ سین آن شین شد و دال آن بگر راء گردید و درینصورت اعتماد بر
تصحیفات و تبدیلات استوار نباشد (انتہی) **مؤلف** عرض کند کہ آغاز تصحیف و تبدیل فرق
است قاعدۂ فارسی اجازت می دہد کہ سین مہملہ بہ شین معجمہ بدل شود چنانکہ کستی و کشتی و دال مہملہ
بہ رای مہملہ تبدیل یابد چنانکہ باددان و باردان پس این را مصحف چرا می گوئی و مبدل چرا نمی فرمائی
بحث درین است کہ استعمال این در فارسی زبان ہست یا نیست۔ حیف است کہ سکوت ورزیدہ ایم
باعتبار صاحب جامع کہ عجمی الاصل است این را تسلیم می کنیم و مبدل بسخدہ دانیم و صراحت ماخذ و تحقیق
معانیش ہمہ را آنجا کردہ ایم و درینجا ہمین قدر کافی است کہ حالا بہ زبان معاصرین عجم نیست و بجای این
آمادہ و سامان کردہ شدہ را استعمال می کنند (اردو) دیکھو بسخدہ و اسخدہ و آسخدہ۔

بشقاب | بقول رہنما بحوالہ سفرنامۂ ناصر الدین شاہ قاچار بمعنی (۱) رکابی صاحب بول چال
ہم ذکر این کردہ و صاحب روزنامہ بحوالۂ ہمان سفرنامہ بمعنی (۲) خوان آوردہ صاحب غیاث نسبت
بمعنی اول رکابی بزرگ گفتہ می فرماید کہ لغت ترکی است صاحب کنز کہ محقق ترکی زبان است

ساکت و صاحب لغات ترکی ہم ذکر این نکردہ ولیکن از معاصرین ترک بتحقیق میرسد کہ مشقاب در ترکی
زبان طبق بزرگ را گویند و قاب ہم بمعنی مشقاب و خوان است ولیکن عجب است کہ ہر دو محققین
ترکی زبان از مشقاب ہم ساکت صاحب لغات ترکی البتہ قاب را بمعنی خوان آوردہ عجبی نیست
کہ فارسیان بشین بالکسر مخفف بیش را با قاب مرکب کردہ بر سبیل تفریس استعمال این ہر دو معنی
بالا کردہ باشند. یا از مشقاب بہ تبدیل میم بامو حدہ چنانکہ عشم و غژب بشقاب کردند کہ مفرس
باشد واللہ اعلم پس لغت ترکی نیست بل مفرس است و باید کہ بالکسر خوانیم (اردو)
قاب بقول آصفیہ۔ ترکی اسم مؤنث۔ چینی کا بڑا طباق۔ صحنک۔ بڑی رکابی۔ خوان تھال (مصحفی
؎) بادام کو آگے ہوا جیسے یہ روشن ہو نعمت سے بھری ہیں یہ سب افلاک کی قابیں ہو (مشقاب)
بقولہ۔ ترکی۔ اسم مذکر۔ بڑی قاب۔ بڑا طباق۔ چاول کھانے کا بڑا برتن۔

بشک | بقول جہانگیری و رشیدی و برہان و ناصری و جامع با اول مفتوح و ثانی زدہ (۱) عشوہ
و غمزہ (حکیم نزاری ؎) کرشمہ کن و بشکے بزن چہ باشد اگر بگوشہ لب ہمچوں شکر فروخندی (۲)
بہار ذکر این کردہ گوید کہ بالفظ زدن مستعمل و خان آرزو در سراج این را با کاف فارسی آوردہ مولف
عرض کند کہ ایجاد بندہ باشد اگرچہ گندہ ہمہ محققین با کاف عربی اتفاق دارند و ماخذ این جز این
نباشد کہ پشک بہ فتح اول و ثانی اسم جامد فارسی زبان است بمعنی عشق و عاشقی فارسیان بہ تبدیل
بای فارسی بامو حدہ چنانکہ تپ و تب این را بمعنی عشوہ و غمزہ استعمال کردند کہ متعلق بعاشقی است و
اختلاف حرکت حرف دوم تصرف محاورہ زبان است و بس مخفی مباد کہ از سند حکیم نزاری (بشک
زدن) بمعنی عشوہ و غمزہ کردن تحقیق (اردو) عشوہ۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ اسم مذکر ناز۔ فریب

حرکت دلفریب۔ غمزہ۔ ناز وادا۔ دیکھو نخس۔

(۲) بشاک۔ بقول جہانگیری وبرہان وناصری وجامع وسراج باوّل مفتوح وثانی زدہ (۲) بمعنی شبنم صاحب رشیدی گوید کہ مرادف بشم است (خسروانی ؎) از نسیم ریاض دولت تو \ بر رخ گل درثمین شدہ بشاک ❊ مؤلف عرض کند کہ اپشاک بہ الف وصلی بہمین معنی گذشت و پشاک بہ بای فارسی ہم بہمین معنی می آید وافشاک وافشنگ ہم و نزد آرزو بر افشنگ ماخذی کہ بیان کردہ است ما آن را ہمدرانجا ستودہ ایم کہ فارسیان بر لغت افشان کاف نسبت زیادہ کردہ افشانک کردند وافشاک مخفف آن است وافشنک مخفف مخفف پس بہ تخفیف الف اوّل وتبدیل فا بہ موحدہ بشاک شد چنانکہ افروزیدن وبروزیدن (اردو) دیکھو اپشاک۔ وافشنک۔

(۳) بشک۔ بقول جہانگیری ورشیدی وبرہان وناصری وجامع وسراج باوّل مضموم بمعنی موی پیش سر وبقول بعض بمعنی زلف (عنصری ؎) بشک معشوق چون سپید شود \ دل عاشق از وشود بستوہ ❊ مؤلف عرض کند کہ فش در فارسی زبان بالفتح بمعنی کاکل اسپ می آید وبشک ہم بمعنی کاکل گذشت وپش بہ بای فارسی ہم بجایش می آید۔ پس بخیال ما فارسیان فش را بر سبیل تبدیل پش کردند کہ بمعنی موی گردن وکاکل اسپ بجایش می آید چنانکہ سفید وسپید ولیس ازان کاف تصغیر بر و زیادہ کردند وبای فارسی بدل شد بہ موحدہ چنانکہ تپ وتب واسپ واسب وبشک برای کاکل وزلف مستعمل شد دیگر ہیچ اندرینصورت باید کہ بالفتح خوانیم وضمۂ اوّل را تصرف محاورہ زبان دانیم (اردو) دیکھو پچ کے دوسرے معنے۔

(۴) بشک۔ بقول برہان وناصری وجامع بالفتح بمعنی برق مؤلف عرض کند کہ باعتماد

هر دو محققین اہل زبان توانیم گفت که اسم جامد فارسی زبان است و جا دارد که مبدل برق گیریم که رای مہمله بدل شده بشین معجمه چنانکه انگاردن و انگاشتن (؟) ... بدل شده بکاف عربی چنانکه باق ترکی را فارسیان باک کردند واللہ اعلم (اردو) دیکھو برج کے تیسرے معنے ۔

(۵) بشک ۔ بقول برہان و ناصری و جامع بالفتح بمعنی تگرگ **مؤلف** عرض کند که باعتماد ہر دو محققین آخر الذکر که از اہل زبانند این را مجاز معنی دوم دانیم (اردو) اولا ۔ بقول آصفیہ ہندی اسم مذکر ۔ ژالہ ۔ تگرگ ۔

(۶) بشک ۔ بقول برہان و ناصری و جامع و سراج بالفتح پرده که بر در خانه آویزند **مؤلف** عرض کند که براعتماد ناصری و جامع که از اہل زبانند اسم جامد فارسی زبان دانیم و مجاز معنی سوم که پرده درِ خانه ہم کاکل یا زلف مکانی را ماند (اردو) وه پرده جو دروازے پر لٹکائیں ۔ دروازے کا پرده ۔ مذکر ۔

(۷) بشک ۔ بقول برہان و ناصری و جامع نام درختی ہم خان آرزو در سراج فرماید که برای درخت صنوبر نشک به نون عوض موحده آمده **مؤلف** عرض کند که برادر در قواعد فارسی دیده باشی که نون بموحده بدل میشود چنانکه نرسک و برسک پس باعتبار صاحبان زبان یعنی ناصری و جامع و برہان چرا این را مبدل نشک نگوئیم ۔ کم التفاتی ہر سه محققین اوّل الذکر است که بر تعریف مبہم اکتفا کردند که ترکش برابر ہیچو بیان تفوق داشت صاحب محیط بر نشک گوید که اسم عدس است و به نرسک ہم ہمین معنی نوشته که بجایش می آید و مخفف آن نسک و مبدل آن نشک چنانکه کستی و کشتی پس می پرسیم از خان آرزو که برای درخت صنوبر این اسم از کجا پیدا کردی می دانیم که در بدولت

نون بر لغت نشک درخت صنوبر نوشته و میگوید که آنرا کاج هم نام است و حقیقت کاج بر لغت ارس در مقصوره گذشت و اسمای آن در السنهٔ متعدده چه در اینجا مذکور و لیکن در اینجا هم نشک را نیافتیم مخفی مباد که حقیقت عدس بر استرار در مقصوره گذشت (اردو) دیکھو استرار اور نشک

(۸) بشک - بقول برهان و سراج بالفتح مخفف (باشد که) چنانکه (بلکه) مخفف (بود که) مولف عرض کند که قرین قیاس است و لیکن بر زبان سوقیان بوده باشد معاصرین عجم درست روزها بر زبان ندارند (اردو) بشک (باشد کہ) کا مخفف ہے -

(۹) بشک - بقول خان آرزو در سراج بحوالهٔ طوسی بالکسر بمعنی سرگین گوسپند و فرماید که این محل نظر است چرا که بدین معنی پشک بباي فارسی است مخفف پشکل و خصوصیت با گوسپند را که پشک بز و گوسفند و آهو و میش و امثال آن آمده مولف عرض کند که حقیقت پشک بباي فارسی بجایش عرض کنیم و در اینجا همین قدر کافی است که طوسی صاحب زبان است و باعتبارش میتوانیم که این را مبتدل آن دانیم چنانکه تپ و تب (اردو) دیکھو پشک -

بشکاری بقول سروری و جهانگیری و برهان و ناصری و جامع - بمعنی کشت و زرع باشد (بیتیج آذری ے) چون شود وقت زرع و بشکاری * آب آن چشمه میشود جاری * صاحب رشیدی گوید که ظاهرا بمعنی بشکالی است یعنی زراعت برشکال چه بشکار و بشکال بمعنی برشکال آمده صاحب بحر بذکر معنی بالا گوید که بشن بالفتح بمعنی زراعتی گذشت که به آب باران حاصل شود - خان آرزو در سراج بذکر معنی بالا باشاره پنهانی بسوی رشیدی گوید که بعضی گویند بشکار در اصل بشکال بوده یعنی برشکال اندرینصورت لفظ هندی خواهد بود و فرماید که زراعت خریف باشد که در هندوستان

بآب آسمانی می شود و این لفظ از عالم توافق ہر دو زبان نباشد چراکہ مرکب است از برش بمعنی بارش وکال بمعنی زمانہ ولیکن کال بمعنی وقت در فارسی نیامدہ **مؤلف** عرض میکند کہ برادر۔ چرا در تحقیق لغت برشکال گریز کردی کہ بجایش گذشت و متحقق است کہ برشکال لغت مفرس است پس چہ عجب است کہ بشکار را مخفف و مبدل برشکال دانیم کہ رای مہملہ دوم حذف شد بقاعدۂ فارسی چنانکہ تاہار و تاہا و لام بدل شد بہ راے مہملہ چنانکہ چنال و چنار و بترکیبش یای نسبت بشکاری کردند کہ معنی لفظی این چیزی کہ منسوب بہ موسم باران است و کنایہ از کشت و زرع و چرا بازراعت خریف مخصوص می کنی و دخل محاورہ و معنی مروجہ فارسی زبان برخلاف زباندانان می دہی حیف است کہ (برشکال) را مرکب از بارش و کال خیال می کنی نمیدانی کہ کال لغت سنسکرت است و بارش لغت فارسی اصل این است کہ برشا در لغت سنسکرت بارش را گویند و (برشاکال) مرکب سنسکرت است بمعنی موسم بارش فارسیان بحذف الف (برشکال) کردند کہ مفرس است این است حقیقت این لغت و نقد معلومات محققین با نام و نشان (اردو) زراعت مؤنث

(الف) **بشکال** (الف) بقول غیاث موسم بارش است و (ب) بقول رشیدی کہ بدل لغت (بشکاری) ذکرش کردہ زراعت برشکال **مؤلف** عرض کند کہ مقصودش از زراعتی کہ آنرا در دکن خریف نامند کہ از آب باران می شود و احتیاج بذرائع آبرسانی مثل نہر و تالاب ندارد

(ب) **بشکالی**

ولیکن این محض قیاس محقق ہند نژاد است و نمیداند کہ فارسیان (بشکاری) را بمعنی مجرد زراعت استعمال کردہ اند و ما از روی ماخذ ش صحت استعمال را بجایش عرض کردہ ایم پس چیزی نیست کہ الف مخفف برشکال است کہ بجاے خودش گذشت و (ب) مرادف (بشکاری) ملکہ

اصلش و بشکاری مبدل این چنانکه مرحستاین بجایش	گذشت (اردو) الف - دیکهو بشکال (ب) دیکهو بشکاری

(الف) **بشکر** | الف - بقول جامع بروزن دلبر مرادف (ب) و (ب) بوزن بهمر بمعنی (۱) شکار و
(ب) **بشکرد** | (۲) شکارگاه و (۳) شکاری - صاحب جهانگیری نسبت (ب) گوید که با
اول مکسور بثانی زده و کاف عجمی مفتوح در اصل شکرد بود که مشتق از شکار باشد و چون باز آمد
است معنی آن در ذیل لغت شکار مرقوم خواهد شد صاحب رشیدی نسبت (ب) فرماید که بمعنی
(۴) شکارکننده و از معانی اول تا سوم ساکت صاحب ناصری بذکر هر چهار معنی (ب) فرماید که (۵) ماضی
شکار کردن یعنی شکار کرد و فرماید که شکریدن بمعنی شکار کردن آمده صاحب مؤید بر معنی اول و دوم
(ب) قانع - خان آرزو در سراج نسبت (ب) می فرماید که در اصل شکرد داشت یعنی شکار کنندیدن
با **مؤلف** عرض کند که برادر - حق تحقیق ادا کردی آری موحدهٔ اول زائد است اگر قناعت
بر مشتقات بشکردن می کنی ماضی را چرا گذاشتی که ذکرش بر معنی پنجم گذشت و اگر تحقیق لغت
بلا تخصیص اشتقاق می خواهی چرا نمی گوئی که الف بمعنی اول مخفف شکار است بزیادت موحده
و بمعنی دوم مجازش یعنی مخفف (شکرگاه) بتخفیف لفظ گاه و بمعنی سوم مخفف شکاری بحذف
تحتانی آخره - ما این هر سه معنی را باعتماد صاحبان جامع و ناصری تسلیم کنیم که از اهل زبانند
و بمعنی چهارم بفتح کاف و رای مهمله مضارع مصدر ....

(ج) **بشکردن** | که صاحب نوادر ذکر این کرده و به تحقیق ما مزید علیه شکردن است که
در ردیف شین معجمه می آید - موحدهٔ اول زائد است و اسم این مصدر همان شکر ز مخفف شکار
و بمعنی پنجم بفتح کاف و سکون رای مهمله ماضی مطلق (ج) صاحب ناصری این را ماضی شکار کردن

نوشته می پرسیم از وکه چون خیال تو به (شکریدن) رسیده است چرا بشکرد را به شکار کردن متعلق
کردی وچرا مصدر شکردن را فراموش کردی از ینجاست که نتوانستی بشکرد را ماضی (بشکردن) گوئی
مخفی مباد که انچه (ب) بمعنی اوّل و دوم مستعمل است دران دال مہملہ زائد باشد چنانکه شفتالو و شفتالود
وبید او پیداد۔ ہمین قدر است حقیقت این لغات وتحقیق محقّقین اللّٰهم اغفر لهم
ولنا اجمعین (اردو) الف و ب (۱) شکار۔ مذکّر۔ دیکھو اشکار (۲) شکار گاہ۔
بقولہ۔ اسم مؤنّث۔ شکار کھیلنے کا مقام۔ رمنا۔ نخچیر گاہ۔ (۳) شکاری۔ دیکھو اشکاری (ب)
(۴) شکار کرے۔ (مضارع) (۵) شکار کیا (ماضی) (ج) شکار کرنا۔

بشگّرش | بقول ہفت بفتح اوّل وشین منقوطہ وکاف مشدّد مفتوح وفتح رای مہملہ وشین
منقوطہ زدہ (۱) سوگند لب وسخن شیرین او (۲) بکسر اوّل وسکون شین منقوطہ اوّل وفتح کاف و
رای مہملہ ای شکار کن اورا وبشکن اورا و (۳) بضمّ شین وسکون کاف بمعنی سپاس او۔ صاحب
شمس می فرماید که (۴) بلب او سخن شیرین وبذکر معنی دوم می طرازد که (۵) بمعنی سپاس او۔ مولف
عرض کند که درمعنی اوّل بای قسم است وشگّر به تشدید کاف استعاره از لب وسخن شیرین معشوق
ودر آخرش شین ضمیر غائب ودرمعنی دوم موحّدۂ اوّل زائد ولفظ شکر امر حاضر مصدر شکردن
وشین معجمۂ آخرہ ہمان ضمیر غائب ودرمعنی سوم موحّدہ بمعنی در ولفظ شکر بالضّم بمعنی سپاس
وتشکّر وشین آخرش ہمان ضمیر غائب حالا عرض می شود نسبت معنی چہارم وپنجم که بی تحقیقی صاحب
شمس اظہر من الشّمس که در نقل عبارت بعض حروف را حذف کرد وبعض را تحریف ہر دو معنی
آخر الذّکر لغو صریح وہیچ است وتسبیح که سخن ناشناس لفظ سپاس را شناس نوشت کلمۂ او را حذف

کرد۔ فتامل۔ بالجملہ صاحب مؤیدالفضلا بر ذکر معنی اول قانع۔ عرض می کنیم کہ آمدی برای تائید فضلا **لابد من ذکرہ** کہ فضلا خیال معشوق را گناہ دانند و بای قسم را نخواندہ اند و شین ضمیر غائب را فراموش کردہ اند و معنی لفظ بشکر را ہم اگر می دانند کفران نعمت است خیر گذشت کہ صاحب مؤید ہادی ایشان شدہ ہمانا تائیدی است کہ بشکرش فضلا تر زبانند (اردو) (۱) قسم ہے اسکے لب اور میٹھی باتوں کی (۲) اسکو شکار کر (۳) اسکے شکریہ ہیں۔

بشکل | بقول جہانگیری مرادف بشکلہ و بشکنہ کہ می آید با اول مکسور بثانی زدہ و کاف مفتوح کزک کلیدانرا گویند صاحب رشیدی ہمزبانش صاحب برہان فرماید کہ بشکل کلید یعنی چوب کجے کہ کلیدانرا بدان کشایند۔ صاحب جامع ہمزبانش صاحب ناصری فرماید کہ کلید کلیدان باشد (پہلوان محمود قتالی خوارزمی گوید ؎) دہان تو کلید ایست دشوار ۔۔ زبان تو کلیدان نگہدار ۔۔ بشری کہ بجنبانی جحیم است ۔۔ بخیری گر بگردانی نعیم است ۔۔ بہشت و دوزخت را یک کلید است ۔۔ کلیدی اینچنین ہرگز کہ دیدہ است ۔۔ صاحب سروری فرماید کہ کزک کلیدان یعنی آن چوبکی کہ در سوراخہای کلیدان افتد و بآن دربستہ شود و فرماید کہ بفتح با و کاف نیز بنظر رسیدہ و در تحفۃ السعادت بضم با و فتح شین آوردہ و بشیل ہم بایں معنی آمدہ۔ خان آرزو در سراج ہم ذکر این کردہ **مؤلف** عرض کند کہ کلیدان غلق است یعنی چیزے کہ بدان در را بہ بندند و آنرا مغلاق ہم خوانند و زنجیرے را مانند کہ بعد از انکہ در بستہ شود آنرا بالای آن قائم کنند و اندران قفل اندازند و بعوض قفل چوب بد نکی ہم تا زنجیر نکشاید و ہمین چوب کجی را فارسیان بشکل گفتہ اند پس تعریف سروری بہتر از ہمہ و موافق حقیقت کہ از بشکل کلیدان بند شود نہ کشادہ صاحب ناصری در بحث بشکل سندی را

آورده که برای کلیدان انست حیف است که از موضوع خود بی‌خبر است صاحب برهان از حقیقت
این اگر خبر داری بود ذکر کشا و کلیدان هم کرد شک نیست که آله بشکل چون از کلیدان برارند کلیدان
از جای خود می برآید و در کشاده می شود ولیکن خود بشکل برای بند کردن کلید انست (اردو) وہ
لکڑی جو دروازہ بند کرنے اور زنجیر لگانے کے بعد زنجیر کے کنڈے میں بجائے قفل لگا دیتے ہیں
تاکہ زنجیر نہ کھلنے پائے۔ مؤنث۔

بشکلم بقول ہفت بکسر اوّل و سکون شین معجمہ و فتح کاف و لام و میم زدہ (۱) خانہ که اطراف آن
شبکه و بادگیر داشته باشد و (۲) خانهٔ تابستانی و (۳) صفه و ایوان و بارگاه را هم گویند و فرماید
که بفتح اوّل هم بدین آمده **مؤلف** عرض کند که دیگر کسی از محقّقین فارسی زبان ذکر این نکرد
و بشکم به بای فارسی بمعنی سوم در ردیف بای فارسی می آید و بچکم بموحده و پچکم به جیم فارسی به همین
معنی بجایش گذشت و بشکم بموحده بهر ۳ معنی اوّل الذکر می آید و صراحت ماخذ بر بچکم بموحده و جیم
عربی کرده ایم و تکمیل آن بر بشکم کنیم درینجا همین قدر کافی است که صاحب هفت بشکم را ترک کرده
و بجایش همین لغت را آورده قیاس ما نظر برین که همه محقّقین فارسی زبان بشکلم را ترک کرده اند و
صاحب هفت بشکم را ترک کرده همین است که سهو کتابت محقّق باعث قیام لغت است و از نکه
پابند تحقیق ماخذ نبود بر تصحیح آن قادر نه شد لام زائد در قواعد فارسی نیست تا این را مزید علیه
بشکم می گفتیم واللّٰه اعلم بالصّواب مجرّد قولش درخور اعتبار نیست (اردو) دیکھو بشکم

بشکل مخروطی اصطلاح۔ صاحب روزنامه بحواله سفرنامهٔ ناصرالدین شاه قاچار گوید که بمعنی	گاؤدم مستعمل است **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس و بمعنی حقیقی است موحده بمعنی

سبیت و تشکل بمعنی اوست و تحتانی آخره برای
نسبت ـ مخفی مباد که حقیقت لغت (گاودم) بجای پیش
می آید درینجا همین قدر کافی است که فارسیان
گاودم را بدینمعنی استعمال نکرده اند البته مجرد
(مخزوطی) هم افاده همین معنی می کند و ضرورت
ندارد که با لفظ (تشکل) مرکب کنند (اردو) گاودم
بقول آصفیه فارسی ـ مخروطی ـ گاجر کی وضع کا
لمبوترا ـ ایک سرے پر سے موٹا دوسرے پر سے پتلا ـ

بشکله بقول جهانگیری همان بشکل که بجایش
گذشت ـ صاحبان سروری و رشیدی و برهان
و جامع و سراج هم ذکر این کرده اند صاحب سروری
بشکنه را هم مرادف این گفته که می آید **مؤلف**
عرض کند که حقیقت این را بر بشکل عرض کرده ایم
و آن مخفف همین است بحذف های هوز آخر و این
مرکب است از پش که مخفف پیش است و کل بضم اول
و ثانی غیر مشدد و خفای ها بقول برهان بمعنی حرکات
جماع از فرو بردن و برآوردن پس معنی لفظی این چیزی
پیش است که در کلیه ان فرو می رود و بیرون می آید کنایه
از آلت که تعریفش بر بشکل مذکور بای فارسی
پش بدل شده به موحده چنانکه اسپ و اسب
و مبدل همین است بشکنه که بنون عوض لام
می آید چنانکه بتخاله و بتخانه که خان آرزو
آن را القاب تصحیف داده از ین که از تسبیل
فارسی زبان خبر ندارد و قول صاحبان
زبان را نسبت زبان شان بیکاری شمارد ـ
لله العجب (اردو) دیکھو بشکل ـ

(الف) **بشکلید** (ب) **بشکلیدن** صاحب سروری نسبت (الف) بحواله تحفه گوید که بکسر با و لام و سکون شین معجمه
(۱) بمعنی رخنه باشد که از سر انگشت و ناخن بهم رسد (استاد کسائی ـــه) بانن
لعل پوش سوسن گوهر فروش ها بر رخ پیل گوش نقطه زرد و بشکلید زرد بحواله نسخهٔ حسین وفائی
فرماید که ط (۲) بمعنی نشان و رخنه در افکند آمده بسر ناخن یا بانگشت و فرماید که بهبیت مذکور معنی

دوم مناسب است چنانکه شمس فخری نیز آورده (ع) خسرو رستم جدال حاتم در بانوال ٭ آنکه
به پیکان تیر روی قمر بشکلید ٭ صاحب برهان می فرماید که ماضی رخنه کردن یعنی بانگشت و بناخن
رخنه ونشان کرد وذکر معنی اوّل هم کرده صاحب ناصری بر معنی دوم قانع وبقول مؤید مطبوعه
مطبع نولکشور رخنه ونشان کردن بسر انگشت یا ناخن درافگندن ودر دیگر نسخ قلمی بمعنی رخنه کرده
نشان کرد وسر ناخن بانگشت درافگند **مؤلّف** عرض کند که الف ماضی مطلق (ب) باشد
بهمه معانیش وبس ومعنی اوّل خلاف قیاس وخلاف محاورهٔ فارسی زبان وبدون سند عقلا
رانشاید وانچه صاحب برهان این را ماضی رخنه کردن گوید خلاف اصل است بلکه ماضی مطلق
بشکلیدن است بهمه معانیش که بر (ب) می آید وانچه بمعنی اوّل زبان کشاد اغلب که به پیروی
صاحب تحفه در غلط افتاد و (ب) بقول سروری بکسر با ولام وسکون شین معجمه وکاف تازی
(۱) نشان کردن وبقول جهانگیری (۲) رخنه کردن بناخن یا بسر کارد وفرماید که (۳) رخنه شدن
هم بسر تیر وخار چنانچه اگر جامه کسی بخار درآویزد وبدرد گویند بشکلید) و (۴) چیزی را که
پهن کرده باشد صاحب رشیدی همزبانش در معنی دوم وسوم واز معنی چهارم ساکت صاحب
برهان بذکر معنی دوم وسوم وچهارم نسبت چهارم صراحت کند که پهن کردن چیزی را ـ صاحب
ناصری بذکر معنی دوم وسوم وچهارم می فرماید که مقلوب بگسلیدن می نماید صاحب جامع همزبان
برهان وصاحب بحر بذکر هر سه معانی آخرالذکر گوید که کامل التصریف است ومضارع این بشکلد
وصاحب موارد بذکر هر سه معنی آخره فرماید که به بای فارسی هم آمده وکلام کسائی را که بالا
گذشت سند معنی چهارم قرار می دهد ـ لاله ٹیکچند بهار در نوادر بذکر معنی دوم وسوم نسبت معنی

چہارم بحوالہ کسائی فرماید کہ معین کردن است و فرماید کہ الاول ہو الصحیح یعنی مقصودش ہمین قدر می نماید کہ معنی آخر الذکر را صحیح ندانند و خان آرزو قفل بر دہان قلم کرد یا بشکل خاموشی را در کلیدان دہن تا زبان نکشاید و بمعرض اعتراض نیاید مؤلف حقیر عرض کند کہ ہمہ محققین از ما خذ این بی خبر اند و نمیدانند کہ اسم این مصدر ہمان بشکل است کہ بر زبان سراج المحققین است فارسیان بقاعدۂ خود یای معروف و علامت مصدر دن اور آخرش آوردہ مصدرے وضع کردند کہ باصول ما قیاسی و اصلی است و بقاعدۂ مقننین ہند نژاد مصدر جعلی کہ فرق ہر دو بر (اسم مصدر) گذشت بالجملہ معنی حقیقی این بشکل در کلیدان اندا ختن و لیکن بدینمعنی مستعمل نیست و کنایہ باشد از نشان کردن چیزے کہ بر معنی اول بقول سروری گذشت و این مجاز معنی حقیقی است و معنی دوم و سوم مجاز مجاز و معنی چہارم را بدون سند استعمال تسلیم نکنیم کہ ہمہ مدعیانش از کلام کسائی استثنا کردہ اند و آن را متعلق بمعنی اول می دانیم صاحب جہانگیری بہ تعریف معنی چہارم معذور است و بخیال ما ہمان معنی اول است کہ ورای سروری دیگری توت بیان نداشت و ہمہ با آئینے و طرزے نوشتند کہ معنی چہارم قائم شد۔ مقصود ازان ہمین قدر است کہ انگشت بر چیزے نہادن و نشان بر چیزے کردن است و بس۔ انچہ صاحب ناصری این را مقلوب بگسلیدن خیال می فرماید۔ شایان اوست سبحان اللہ چہ خوش بیان ناخذا است کہ از مطابقت لفظی و معنوی ہر دو مبرا است۔ بیچارہ نمیداند کہ مقلوب بگسلیدن بسکلیدن بہ سین مہملہ می شود و بر معنی بگسلیدن ہم غور نمی فرماید کہ چہ نسبت دارد با بشکلیدن این است طبع آزمائی محققین با نام و نشان و صاحب زبان (اردو) الف (۱) رخنہ۔ بقول آصفیہ

فارسی اسم مذکر۔ سوراخ۔ چھید (۲) ب کا ماضی مطلق اس کے تمام معنوں پر شامل (ب) (۱) نشان کرنا (۲) سوراخ کرنا (۳) سوراخ ہونا (۴) کسی چیز کو پھیلانا۔

بشکم بقول سروری بکسر با و سکون شین معجمہ و فتح کاف تازی (۱) صفہ (شہاب الدین ؎) خانہ چون سرای جان خورّم ز بشکمش غیرت فضای ارم ز صاحب برہان گوید کہ بارگاہ و ایوان و صفۃ و (۳) خانۂ تابستانی و خانہ را گویند کہ اطراف آن مشبک باشد و بادگیر ہم داشتہ باشد و فرمایا کہ بالفتح ہم آمدہ صاحبان ناصری و جامع ہم ذکر ہر دو معنی کردہ اند۔ خان آرزو در سراج ذکر این با بچکم کردہ گوید کہ بعضے پتکم ببای فارسی و تای قرشت خواندہ اند و این تصحیف بشکم است و بای فارسی خطاست نیز فرماید کہ صاحب رشیدی بکسر اوّل و بای فارسی آوردہ و لیکن صحیح ہمان بشکم بہ موحدہ و فتح است کہ قول قوسی ہم موافق ہمین است (انتہیٰ) **مؤلف** عرض کند کہ بجکم بہ موحدہ و جیم عربی ہم آمدہ کہ ذکرش گذشت و بصراحت ماخذش ہمدرانجا گفتہ ایم کہ بشکم اصل است بمعنی دوم و بجکم و بچکم و پتکم ہر سہ مبدلش بمعنی اوّل این مجاز معنی دوم آنچہ خان آرزو پتکم بہ بای فارسی و فوقانی تصحیف خیال می کند ما تصفیۂ آن بر بجکم بہ جیم عربی کردہ ایم (اردو) (۱) دیکھو ایوان (۲) دیکھو بجکم۔

بشکن بشکن اصطلاح۔ بقول خان آرزو در چراغ (۱) ہنگامہ جوش و خروش و بقول بعض گوید کہ (۲) در اصل بمعنی انگشتک زدن است کہ ارباب رقص را باشد صاحب غیاث نقلش برداشت و صاحب بحر لفظ بلفظش نگاشت (سلیم ؎) یکی نالد چو بلبل دیگری رقصد چو شاخ گل ز بہر این ای توبہ میخواران چہ بشکن بشکنے دارند بگو (ثابت ؎) شکستی توبہ شیخ و خماری پرستان ہم ز بر قص ای جام افشانی

که بشکن بشکن است امشب بز (حالی ۵) ز زلف
پر شکن سر رشتهٔ عیشی بدستم ده بز دلم را شکن از
حسرت که بشکن بشکن است امشب بز (زلّه بردار)
بهار گوید که بمعنی (۳) جشن بزرگ است که جمیع سامان
واسباب رقص و راگ و رنگ دراں باشد و می
فرماید که این از اهل زبان به تحقیق پیوسته (ملّا
وارسته چکنی امام قلی بیک نام ۵) سرود و رقص
است و قمری مست و دست افشان چنار بز وقت
بشکن بشکن توبه است ساقی می بیار بز **مؤلف**
عرض کند که معنی اوّل اصلا درست نیست و نه
معنی دوم به تخصیص باین اصطلاح است
تلمیذ حقیر مؤلف فقیر اعنی بهار زلّه بردار خان آرزو
تا مدار بهر چه بر معنی سوم نوشته است درست است

یعنی فارسیان جشن بزرگ را بدین نام موسوم کردند
و حقیقت این جزین نیست که تکرار بشکن مبالغه ایست
واشاره بسوی توبه شکن یکی از خوش طبعان معاشرین
عجم گفت که چون بزم طرب مهیّا و دور می آغاز می‌شود
بعض از شرکا جام نمی گیرند و معذرت کنند که ما توبه
کرده ایم و در جواب شان از هر طرف صدای
بشکن بشکن بلند می شود تا اصرار شان معذرت جو
را مجبور می کند و او توبه را می شکند و شریک دور جام
می شود و ازینجاست که اهل سرور محفل
رقص و سرود و نشاط را در اصطلاح فرس
بشکن بشکن نام کردند دیگر هیچ (اردو)
محفل سرور جس میں دور مے اور رقص و سرود
سب کچھ ہو۔ مؤنث۔

بشکنج بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بفتح اوّل و ثالث دست و رست چپ و فرماید که بمعنی
فارسی هم آمده **مؤلف** عرض کند که همه محققین فارسی زبان ازین لغت ساکت اگر سند استعمال
این بدست آید توانیم گفت که اسم جامد فارسی زبان است که از لفظ پیش مخفّف پش و کنج بمعنی بیرون
کشیده وضع شد و معنی لفظی بشکنج چیزی که از پیش آستین بیرون آمده است کنایه از دست و آنانکه

بتخصیص دست چپ استعمال کرده باشند بر سبیل مجاز باشد نیس برد تی ماخذ بالکسر باشد و بر زبان عوام بالفتح که تصرف زبان است و بس بای فارسی بدل شد بموحده چنانکه تپ و تب - (اردو) ہاتھ اور بایاں ہاتھ - مذکر -

بشکله صاحبان جهانگیری و سروری و رشیدی و برهان و ناصری و جامع و مؤید ذکر این کرده اند مرادف بشکلد که بجایش گذشت خان آرزو در سراج می فرماید که گمان تصحیف است از بشکلد بیکه هیچ کسی مثال این نیاورده **مؤلف** گوید که برای در قول محققین اهل زبان بهتر است از مثال صاحب سروری و ناصری و جامع رانمی شناسی که فارسی بال ایشان است مجرد قول این هر سه بهتر از شاعری و نثاری است که یک مصرع آن و یک فقره این را بسند خود میدانی و همین سند را مثال می خوانی و نمیدانی که قواعد فارسی ذکر تبدیل لام با نون کرده است چنانکه بتخاله و بتخانه پس این را مبدل بشکله می خوانیم و باعتبار هر سه محققین موثوق الذکر اسم جامد فارسی زبان می دانیم (اردو) دیکھو بشکلہ -

بشگوفه بقول جهانگیری با اوّل مکسور و بثانی زده و کاف مضموم و واو مجهول (۱) شگوفه را گویند (حکیم فردوسی ـ) بهنگام بشگوفه گلستان ٭ برون برد لشکر بزابلستان ٭ و (۲) استفراغ نمودن و قی کردن بود که آنرا اشگوفه و شگوفه نیز خوانند صاحب رشیدی بذکر هر دو معنی اشگوفه و نقل سند فردوسی می فرماید که درین شعر اشگوفه هم میتوان خواند **مؤلف** حقیر می پرسد از و که چرا و بچه حجت سند لغت زیر تحقیق را از سند محروم می کنی و این چه آئین تحقیق است که در کلام قدما اصلاح می دهی ـ ولی بر تو که حقیقت طلبان را گمراه می کنی و در لغتی که صحتش مسلم است شکی و شبهی پیدا می کنی بالجمله صاحب برهان هم ذکر هر دو معنی کرده و تسامح جهانگیری را که در معنی دوم واقع شد درست کرده

یعنی عوض (قی کردن) بر مجرد قی واستفراغ قانع کہ مقصودش غیر از حاصل بالمصدر نباشد صاحب
ناصری بذکر ہر دو معنی بالا از کلام خودش وظہیر فاریابی سندہا پیش کردہ کہ استعمال اشکوفہ وشگوفہ
در انست حیف است از وکہ موضوع خود را نگہ ندارد صاحب جامع ہم ذکر ہر دو معنی فرمودہ سراج المحققین
وزلہ بردارش بہار ہر دو ازین لغت ساکت۔ صاحب انند نقل نگار ناصری **مؤلف** عرض کند کہ
ما بر اشگوفہ بیان کردہ ایم کہ اصل این وآن شگوفہ بہ کاف فارسی است وازماخذ ہم اشارہ و بر
اشگفت صراحتی کامل کردہ ایم واین مزید علیہ اصل است بزیادت موحدہ در اولش چنانکہ اشگوفہ
بزیادت الف وصلی پس آنانکہ این را بکاف عربی دانستہ اند پی بماخذ نبردہ اند وباعتبار
صاحبان زبان اعنی جامع وناصری وغیرآن توانیم گفت کہ این مبدل آنست کہ می آید کہ کاف
فارسی بعربی بدل شود چنانکہ گند وکند (اردو) دیکھو اشگوفہ۔

(الف) **بشکول**	(الف) بقول سروری بشین معجمہ وکاف تازی بوزن معقول (۱) قوی
(ب) **بشکولی**	ہیکل و (۲) رنج کش و (۳) جلد در کار و (۴) حریص باشد و فرماید کہ بہ

معنی بزکول ہم آمدہ (شمس فخری ؎) چون در ارزاق بیش وکم نشود؛ فارغ البال مردم بشکول؛
صاحب جہانگیری فرماید کہ مرد قوی وحریص وجلد و (۵) ہشیار وچست در کارہا (حکیم اسدی
؎) بہر کار بیدار وبشکول باش؛ بدل دشمن خواب فرغول باش؛ صاحب رشیدی ہم ذکر این
کردہ وصاحب برہان باتفاق جہانگیری فرماید کہ بفتح وکسر اول ہر دو آمدہ و (۶) بمعنی وسمہ نیز
آن رستنی باشد کہ زنان ابرو را بدان رنگ کنند صاحب ناصری باتفاق برہان گوید کہ بشکولیدن
مصدر انست صاحب جامع باتفاق ناصری فرماید کہ بمعنی ششم بالفتح وباقی معانی بالکسر است

صاحب مؤیدی فرماید که بمعنی جلد بالضم و (۷) امر حاضر بشکولیدن - خان آرزو در سراج ارشاد کند که بکسر
اوّل بمعنی چهارم و بحوالهٔ برهان ذکر معنی ششم کند و بحوالهٔ قوسی بالفتح معنی دوم را جفاکش نوشته و (ب)
بقول مؤید اگر یای مصدری باشد (۱) بمعنی جلدی وسختی کشی و حریصی واگر یای خطاب باشد
(۲) بمعنی بشکول هستی واگر یای تنکیر بود (۳) بمعنی یک مرد بشکول و بحوالهٔ دستور گوید که (۴) بمعنی
شور - صاحب هفت نسبت معنی اوّل فرماید که قوی هیکلی وسختی کشی وجستی وچابکی وحریصی
وهوشیاری و ذکر معنی دوم هم کرده صاحب شمس فرماید که انچه در بشکول گذشت **مؤلف**
عرض کند که خدا ایش بیامرزد که فرقی در الف و ب نکرد مخفی مباد که الف اسم جامد فارسی زبان است
مزید علیه شکول که بمعنی جلدی وچابکی بجایش می آید وآن مبدل ژکول است که زای فارسی بشین
بدل شده شکول شد چنانکه باژگونه وباشگونه پس بنیاد واصل این لغت همان ژکول است مگر
محققین فارسی زبان این را ترک کرده اند ومبدلش شکول را قائم داشته اند وشاهد وجود ژکول
مزید علیه آن بژکول است که گذشت ومأخذی که بر بژکول عرض کرده ایم رهبر از آنست این مأخذ
که بژکول را مزید علیه ژکول دانیم وژکول را اسم جامد فارسی زبان وشکول را که می آید مبدلش خوانیم
وبشکول یعنی لغت زیر تحقیق جز این نیست که مزید علیه شکول است بزیادت موحده در اوّلش - حالا
عرض میشود نسبت معنی که قوی هیکل معنی اصل و دیگر هر چهار معانیش مجاز آن که معاصرین عجم تصدیق
این می کنند البته معنی ششم خلاف قیاس است که وسمه یعنی برگ نیل را هم بعض محققین بشکول
گفته اند وچاره نیست جز این که به همین معنی هم اسم جامد دانیم وحقیقت طبیعت وخاصیت این برگ
(برگ نیل) گذشت نسبت معنی هفتم همین قدر بس است که یکی از مشتقات بشکولیدن است که

نمی آید شامل برہمہ معانیش بر سبیل امر بمعنی مہاو کہ (ب) اسم مصدر بشکولیدن است بزیادت یاے مصدری در آخر الف و شامل برہمہ معانی مصدری کہ صاحب ہفت خوب صراحتی کردہ است کہ نقلش بالا گذشت و نسبت معنی چہارم این عرض می شود کہ اگر باعتماد صاحب دستور این را تسلیم کنیم باید کہ عوض شور۔ شورش گوئیم و شور را معنی ہشتم الف قرار دہیم کہ در معنی مصدر بشکولیدن کہ می آید این را دخل و تعلق است و آنچہ صاحب مؤید برای تائید فضلا صراحت معنی دوم و سوم (ب) کردہ است حسن لیاقت اوست کہ فضلا را کودک نادان خیال می کند تا پی مناطب و وحدت را نشان می دہد وای بر موضوعش حیف است تالیف خود۔ امؤید الجہلا چرا نام نہ نہاد کہ فضلا محتاج انقسم تائید شرسناکش نبودہ اند (اردو) الف (۱) قوی ہیکل۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ قوی جثہ۔ زور آور (۲) جفاکش کہہ سکتے ہیں۔ محنتی محنت کے ساتھ کام کرنے والا (۳) پھرتیلا۔ بقول آصفیہ چست۔ تیز۔ ہوشیار۔ جلدی سے کام کرنے والا۔ چالاک (۴) حریص۔ دیکھو ازغندہ۔ (۵) ہوشیار (۶) وسمہ بقول آصفیہ نیل کے پتے جن سے خضاب کیا جاتا ہے (دیکھو برگ نیل) (۷) بشکولیدن کا امر حاضر (۸) شور بقول آصفیہ فارسی۔ اسم مذکر۔ غل غپاڑا آشوب فتنہ (ب) (۱) قوی ہیکلی مؤنث۔ جفاکشی مؤنث۔ پھرتیلاپن مذکر۔ حرص مؤنث۔ ہوشیاری۔ چستی۔ مؤنث (۲) بشکلیدن کا واحد امر حاضر (۳) ایک بشکول (۴) شورش۔ بقول آصفیہ کھلبلی۔ ابتری۔ پریشانی۔ مؤنث۔

بشکولیدن

بقول سروری بالفتح با و دال مہملہ و سکون شین معجمہ و ضم کاف و کسر لام (۱) جلدی نمودن و (۲) در کار حریص بودن تنہا برہان بذکر ہر دو معنی گوید کہ بکسر اول ہم درست

باشد۔ صاحب غیاث بر چالاکی نمودن قانع
که متعلق بمعنی اوّل است و حوالهٔ برهان می دهد
ونمی دانیم که چرا معنی دوم را می گذارد که ذکرش
در برهان موجود است۔ صاحب بحر می فرماید
که بهر دو معنی بالا کامل التصریف و مضارع
این بشکولد و صاحب نوادر گوید که مرادف
(۱) شکولیدن و (۲) وشکوریدن و (۳) (وشکریدن)
و (۴) (وشکردیدن) و (۵) (وشکولیدن) بمعنی چابکی
نمودن در کارها۔ صاحب موارد هم باشش
(۶) (وشکلیدن) را هم مرادف این گفته و
نقل قول برهان هم کرده و بشکول را حاصل
بالمصدر این آورده و در نسخهٔ مصنفین
(مطبوعه مطبع نولکشور) بمعنی رخنه انداختن
است معلوم می شود که مصححان مطبع۔ رخنه
در معنی انداخته اند و معنی بشکلیدن را بر بشکو
لیدن نقل کرده اند و در دیگر نسخ قلمی ذکر
معنی اوّل است و بس مؤلف عرض کند

که با صراحت ماخذ این بر لغت بشکول کرده ایم
و اسم این مصدر همان بشکول است و
این مزید علیه (۱) شکولیدن که می آید بزیادت
موحده و (۵) (وشکولیدن) هم مبدل این که
موحدهٔ اوّل بدل شده به واو چنانکه آب
و آو و (۲) (وشکوریدن) مبدلش به تبدیل
لام به رای مهمله چنانکه الوند و اروند و
(۶) (وشکلیدن) و (۳) (وشکریدن) مخففش که واو
حذف شد چنانکه مغول و مغل و (۴) وشکردیدن
بزیادت دال مزید علیه آن چنانکه سپرین
و سپرهند و نارون و ناروند و صراحت
کافی حقیقت هر یکی بجایش کنیم۔ مخفی مباد که
قیاس متقاضی آنست که به همه معانی مصدری
بشکول با این راگیریم که بجایش مذکور شد
ولیکن تصرف زبان بیش نیست که استعمال
این بهمین دو معنی یافته شد و بر شکولیدن
که اصل همین مزید علیه است معنی شوردانیدن

هم می آید که ذکرش بر بشکول گذشت و در پنجا متروک (اردو) (۱) کام جلد کرنا۔ پھرتی اور چالاکی کرنا (۲) حریص ہونا۔ حرص کرنا

بشکوه بقول سروری۔ بوزن بهبود بمعنی صاحب حشمت و هیبت (استاد لبیبی ے) ز بس بود بشکوه و با فرهی۔ بجهان دیدا ورا خورای شهی۔ صاحبان برهان و جامع هم ذکر این کرده اند صاحب ناصری گوید که از قبیل بخرد که اصلش باخرد بود پس اصل این (باشکوه) است **مولف** عرض کند که بهتر ازان است که موحده را بمعنی معیت گیریم و تصرف محاوره در اعراب دانیم که حرکت شین را ساکن کرده اند (اردو) صاحب شکوه و حشمت۔

بشگ بقول سروری بر وزن رشک (۱) شبنم و (۲) برق و (۳) خمره و بالضم (۴) بمعنی جعد و زلف و (۵) غمزه و عشوه **مولف** عرض کند که این همان است که بکاف عربی در آخر گذشت و به تحقیق ما هم کاف عربی متحقق و صراحت ماخذ همه را آنجا کرده ایم و همه معانی بالا همه را آنجا مذکور الا معنی سوم که صاحب برهان خمره را بالضم بمعنی خم کوچک و خمچه آورده و صاحب منتخب در عربی زبان ظرفی را گفته که دران خمیر و غیر آن کنند اگر باعتماد صاحب سروری که از اهل زبانست این را بمعنی خمره گیریم اسم جامد باشد و مخفف بشنگ و مبدلش که کاف عربی بفارسی بدل شد چنانکه کند و گند (اردو) (۱) و (۲) دیکھو بشاک کے دوسرے اور چوتھے معنے (۳) دیکھو بشنگ (۴) دیکھو بشاک کے تیسرے معنے (۵) دیکھو بشاک کے پہلے معنے۔

بشگرد بقول برهان بکسر اول و فتح کاف فارسی بر وزن بهمرد (۱) شکار (۲) شکار گاه (۳) شکاری را گویند و فرماید که بحذف دال هم آمده صاحبان انند و هفت هم همزبانش **مولف** عرض کند که تسامح دبی خبری هر سه محققین از ماخذ است و این همان لغت است که بکاف عربی

گذشت و صراحت ماخذ که هم در اینجا کرده ایم تردید کاف فارسی می کند و محققین اهل زبان که در اینجا بکاف عربی ذکر این کرده اند معتبر تر از ین هر سه (اردو) دیکھو بشکرد۔

بشگفه (الف) **بشگفد** (ب) **بشگوفه** (ج) صاحب شمس نسبت (الف) گوید که بالفتح یعنی (۱) کشاده و (۲) افراخته و (ب) بکسر یکم و ضم سوم کشاده و پهن کرده و (ج) بالکسر همان اشگوفه (فرزند سعدی) ۵ بهنگام اشگوفه گلستان ز بر ون بر د لشکر بزا با ستان ز صاحب انند تبرک (الف و ب) ذکر (ج) کرده و بمعنی (۱) شگوفه و (۲) فی آورده **مؤلف** عرض کند که الف هم بالکسر و ماضی مطلق مصدر بشگفتن بزیادت های هوز در آخر که افاده معنی مفعولی کند بمعنی کشاده و گل شده و اصلا بمعنی افراخته نیامده و (ب) بکسر موحده و ضم کاف فارسی و فتح موحده مضارع بشگفتن و اصلا بمعنی کشاده و پهن کرده نیست بی خبری محقق از قواعد فارسی است پس معنی (ب) کشاده شود و گل شود و ج همان که ذکرش بر (بشگوفه) کرده ایم که بکاف عربی گذشت مزید علیه شگوفه بزیادت موحده در اولش و مرادف اشگوفه (اردو) الف (۱) کھلا ہوا۔ پھولا ہوا (ب) کھلے۔ پھولے (ج) شگوفہ۔ دیکھو اشگفتہ۔

بشگیر بقول انند بحوالهٔ فرهنگ فرنگ بالفتح (۱) رومال و دست مال را گویند صاحب سوار السبیل این را بمحاورهٔ حال عرب معرب نوشته گوید که (۲) اصل این پیشگیر به بای فارسی و تحتانی چهارم است چادری را نام است که دراز باشد و بوقت خوردن طعام بجانب پیشین بر زانو ها کشند تا لباس از شوربا وغیره محفوظ و مصئون ماند **مؤلف** عرض کند که موافق قیاس است استعمال این معرب در فارسی زبان بنظر نیامده و قول محققین هند نژاد بدون سند

استعمال تسلیم نہ کنیم کہ معاصرین عجم و محققین صاحب زبان ازین ساکت اند و حقیقت پیشگیر بجایش مذکور شود اگر استعمال این بنظر آید مبدل و مخفف پیشگیر دانیم کہ بای فارسی بدل شد بہ موحدہ چنانکہ تپ و تب و تحتانی حذف شد (اردو) (۱) رومال - بقول آصفیہ - فارسی اسم مذکر - منہ پونچھنے کا کپڑا - تولیا - بینی پاک - دست مال - دست پاک (۲) وہ رومال یا تولیا جو کھانے کے وقت حفاظت لباس کے لئے زانو پر ڈالتے ہیں - مذکر -

(الف) **بشل** بقول سروری بحوالہ نسخہ وفائی بشین معجمہ بوزن خجل (۱) بمعنی بچسپ و در آویز (شمس فخری ؎) گزت باید کہ بگذری ز سہا ؛ دست خود در کاب شاہ بشل ؛ و فرماید کہ نشل بنون ہم بنظر رسیدہ و گوید کہ (۲) بمعنی دو چیز ہم کہ بر ہم گیرند صاحب برہان فرماید کہ بمعنی گرفت و گیر یعنی دو چیزے کہ بر یکدگر چسپند و در ہم آویزند و بذکر معنی اول گوید کہ امر است از بہم آویختن و چسپیدن و بذکر ....

(ب) **بشلد** فرماید کہ یعنی بچسپد صاحب سروری ہم ذکر این کردہ (ناصر خسرو ؎) آتش بیشک بجانست در بشلد ؛ چون تو بچیز حرام در بشلی ؛ صاحب ناصری نسبت (الف) ہمزبان برہان و بذیل آن ذکر (ب) ہم کردہ خان آرزو ازین لغت گریز کرد و در ردیف نون نشل را نوشتہ می گوید کہ نشتین دو چیز بر ہم دوختن و چسپاندن و فرماید کہ بر بنیاس نشلیدن و نشلیدہ و گوید کہ در سروری بجای نون موحدہ آوردہ و خیال خود ظاہر می کند کہ ہمین صحیح است و فرماید کہ توسی ہم بباى موحدہ آوردہ و بالآخر اعتراض کند بر صاحب برہان کہ بہ ہمین معنی نشل بنون اول و بای سوم نیز آوردہ خطا در خطا ست و نسبت معنی بشل می طرازد کہ یعنی در آویز و در آویختہ

و درآویختن است و بر بقیاس جمیع باب (انتهی قوله) **مؤلف** عرض کند که این چه آئین تحقیق است که لغتی را از مقام حقیقیش ترک کردن و بجای نا بجا ذکرش کردن جز این نیست که حقیقت جویان را بغلط انداز دمی پرسیم از وکه هرگاه در ردیف نون نشل را به موحده صحیح میدانی پس نشل را به نون چه میدانی طرز بیانت جز این نیست که نشل غلط است انچه صاحب برهان نشبل را به نون و با مرادف این گفته که آن را خطا در خطا میدانی نسبت آن عرض کنیم که خطای تست که حقیقت را دریافتن نمی توانی و از این اعتراض بی محل تو نا برخوردیم و به حقیقت رسیدیم که اصل بشل و نشل (هردو) نشبل است به نون اوّل و موحّده سوّم که فارسیان این اسم جامد را وضع کردند از لغت عرب نشب که بقول منتخب بمعنی درآویختن از چیزی است و معنی اسمی این آویزش و درآویختگی - فارسیان بزیادت لام درآخرش مفرّس کردند و به همین معنی استعمالش نمودند ولیکن محقّقین بالا در عرض معنی از احتیاط کار نگرفتند چنانکه صاحب برهان معنی (الف) را گرفت و دیگر نوشت و انچه نسبت معنی می فرمائی که بمعنی درآویز است خبر می‌دهیم بتو که این معنی امر حاضر بشلیدن است که قابل ذکر نبود و انچه بمعنی درآویزنده می گوئی خطای تست که این معنی بدون ترکیب امر حاضر با اسمی از مجرّد امر حاضر حاصل نمی شود و انچه بمعنی درآویختن میدانی غلط است که لفظ آویزش برای عرض اسمی در فارسی زبان موجود است و بشل اصلا بمعنی درآویختن نیست بلکه بشلیدن بمعنی درآویختن می آید با نجمله نشل که در ردیف نون می آید مخفّف نشبل است که تعریفش بصراحت ماخذش بالا گذشت و بشل به موحّده مبدّلش که نون به موحّده بدل شد چنانکه نرسک و برسک و این اسم مصدر بشلیدن است و نشل اسم مصدر نشلیدن که هر دو بمعنی مرادف یکدیگر

است پس حقیقت معنی دوم همین قدر باشد که اسم مصدر و حاصل بالمصدر بشلیدن هر دو آمده یعنی
آویزش وانچه صاحب برهان ذکر معنی اوّل آنرا امر حاضر بدر آویختن و چسپیدن گفته خطای
اوست که امر حاضر بشلیدن باشد بجائے که موضوع ما لفظ است و از معنی کار گرفتن صحیح نباشد و
(ب) مضارع همان بشلیدن که می آید (اردو) الف (۱) دیکھو بشلیدن یہ اس کا امر حاضر
ہے (۲) آویزش - دیکھو آویزش (ب) مضارع ہے مصدر بشلیدن کا - اسکے تمام معنوں پر مشتمل

بشاشکہ بقول برهان بکسر اوّل و ثانی و فتح شین نقطه دار و کاف بلغت یونانی نبیست
سرخ رنگ از انگشت دست گنده ترکه هم بیونانی جنطیانا گویندش بول و حیض راند صاحب
محیط ذکر این کرده گوید که اسم رومی جنطیانا است و بقول بعض اندلسی و بر جنطیانا فرماید که
بکسر جیم و کسر طا و بها اسم یونانی شنبلی رومی است و اهل روم اسپلسپیتان و اهل مغرب بشاشک
و قنا را لحیه و لبسریانی قیسا اردن و لبفارسی کوشاد و لبعربی دواء الحیه و کف الارنب
و کف الذئب و بانگلیسی جنشین روٹ و بهندی پکهان بید نامند و فرماید که پکهان بید شاید
جنطیانا سے هندی باشد و وجه تسمیه این همین که اوّل کسی که این را یافته جنطین پادشاه روم
بود گرم و خشک در اوّل سوم و گویند گرم در سوم و خشک در دوم - قوت آن سه سال باقی ماند
مفتّح و در آن قبض اندک و بیخ آن در تقطیع و تلطیف و جلا بالغ و محلّل و منقی و مسکّن و جاذب
و منافع بسیار دارد - صاحب برهان بر کوشاد فارسی گوید که بروزن فولاد گیاهیست خوش
رنگ که آنرا جنطیانا گویند تریاق جمیع زهرهاست **مؤلف** عرض کند که فارسیان با وجودی
که اسم این در فارسی زبان موجود همین لغت یونانی یا رومی را اکثر استعمال کنند از ینجاست که

صاحب برهان این را جا داده است (اردو) پٹھان بیدہ ۔ مذکر۔

بشلنگ بقول سروری بشین معجمه و لام بوزن نیرنگ (۱) قلعه ایست در هند (حکیم عنصری ؎)
بکوه و ساده ز تو مرگ بر نخواهد گشت // همی در آید در روی تو ازان آژنگ // اگر بخواهی بر دشت ساده
شو بیشه بیند // و گر بخواهی در شو بقلعه بشلنگ // (استاد فرخی ؎) آنکه زیر سم اسپان سپه خورده
بسود // پیزمانی در و دیوار حصار بشلنگ // صاحبان برهان و ناصری هم ذکر این کرده اند و
آخر الذکر صراحت مزید کند که بر کوهی بلند واقع بوده و سلطان محمود آنرا فتح نموده و بحواله جهانگیری
گوید که باوّل مضموم و بثانی زده (۲) بمعنی ناقص و معیوب و هرزه و بی معنی است **مؤلف**
عرض کند که آغا هر چه صاحب جهانگیری نوشته است پشتلنگ است به بای فارسی و تای فوقانی سوم و
سندش از حکیم سوزنی که نقلش در ینجا هم کرده پشتلنگ ظاهر است نه بشلنگ و هو هذا (ع) نمرود
پشه خورده و فرعون پشتلنگ // پس اگر درین مصرع پشتلنگ را بشلنگ خوانده باشی خطاست
که وزن شعر اجازت آن نمی دهد و در آخر بحث میفرمائی که بنا برین شعر لغت دیگر است و بایستی
که پیش ازین نوشته شود ما می گوئیم که غور نمی کنی که به بای فارسی است پس باید که پس ازین
بجایش نوشته شود نه پیش ازین و خود تو در ردیف بای فارسی ذکر آن کرده و همدر انجا میفرمائی
که پشتلنگ بمعنی ناقص و معیوب به حذف فوقانی هم آمده یعنی پشلنگ پس ضرورت تداخلش
با لغت زیر بحث چه بود و عجب از تو که در ردیف بای فارسی پشلنگ را به بای فارسی بمعنی
همین قلعه گفته و همین سند (استاد فرخی) را در آنجا نقل کرده که بالا مذکور شد لیدا العجب که این
چه آئین تحقیق است بیچاره فرخی بدست اختیار نیست که در کلام واحدش در ینجا نقل بشلنگ

به موحده می کنی و در اینجا بهای فارسی نمی دانیم که این چه پریشان بیانیست که در ینجا ذیل پشلنگ پشتلنگ را داخل کردی و در انجا به تحت پشتلنگ۔ پشلنگ را بمعنی قلعه جا دادی حق آنست که پشلنگ به بای فارسی اصل است بمعنی قلعهٔ که ذکرش بالا گذشت و صراحت ماخذش همدر انجا کنیم و فارسیان بر سبیل تبدیل آنرا به موحده هم خوانده اند چنانکه تپ و تب و اسپ و اسب برخلاف آن پشتلنگ بمعنی ناقص و معیوب به بای فارسی است که بجایش می آید و تحقیقش پشلنگ هم که همدر انجا بجایش مذکور میشود و مبدلش بمعنی ناقص و معیوب بهای [illegible] محقق اهل زبان بی وجه و بی محل ذکرش با این لغت کرد و حقیقت جو یا [illegible] ازینجاست که ما صراحت کامل را همدر ینجا پسند یدیم الحاصل معنی دوم [illegible] بنیادی ندارد (اردو) پشلنگ ایک قلعہ کا نام ہے جسکو سلطان محمود نے ہندوستان میں فتح کیا تھا جس کی کامل تعریف اور تاریخی کیفیت معلوم نہ ہوسکی کہ وہ کس مقام پر واقع ہے۔ فارسیوں نے اسکو بای عربی سے بھی استعمال کیا ہے۔ مذکر۔

بشلوار ریدن مصدر اصطلاحی۔ بقول بحر مرادف (بر پاچه ریدن) که گذشت **مؤلف** عرض کند که محققین فارسی زبان ذکر این نکرده اند و شک نیست که موافق قیاس است و ما حقیقت این بر (بر پاچه ریدن) نوشته ایم حیف است که سند استعمال پیش نشد با این را با وجود مطابقت قیاس مرادف (بر پاچه ریدن) در آن وقت تسلیم کنیم که سند استعمال پیش شود۔ صاحب بحر استاد فارسی زبان ما و واجب التعظیم است ولیکن تحقیق این لغت مجرد قولش را بدون سند استعمال معتبر ندانیم که محققین زباندان و اهل زبان

ومعاصرین عجم ازین مصدر اصطلاحی سکوت ورزیدہ اند وعوض این	(برپاچہ ریدن) را استعمال می کنند (اردو) دیکھو برپاچہ ریدن

(الف) **بشلی** بقول سروری بشین معجمہ بروزن وغلی یعنی پیچیدہ و درآویزی (ناصر خسرو ۵) ناہیچ نیابی فراز وپند وقران ٭ بر غزل وی بطبیع در بشلی ٭ صاحب برہان ہم زبان است خیر گذشت کہ صاحب ناصری ذکر این با بشلیدن کردہ و دانست کہ واحد امر حاضر بشلیدن است بابای خطاب ازبشل کہ امر است ۔ . . . .

(ب) **بشلیدن** مصدریست بقول برہان وناصری بروزن چسپیدن بمعنی (۱) درآویختن صاحب جامع ذکر معنی اوّل گوید کہ (۲) گرفت وگیر کردن ہم صاحب سروری فرماید کہ بمعنی (۳) دوسانیدن وبرچسپانیدن (استاد آغاجی ۵) در گل غربت بپا بشلیدنم ٭ نیست ممکن روی یاران دیدنم ٭ صاحب موارد نسبت معنی اوّل گوید کہ (۴) چنگ زدن ہم وذکر معنی اوّل ہم کردہ چسپیدن رامعنی جداگانہ قرار می دہد بحالیکہ داخل معنی اوّل است وفرماید کہ (۵) بمعنی فرورفتن در چیزے وبند شدن وبسند اینمعنی نقل ہمان کلام آغاجی کند کہ بالا مذکور شد بہار در نوادر بذکر معنی اوّل وپنجم فرماید کہ بنشلیدن بزیادت نون ہم آمدہ وظاہرا تصحیف این است صاحب بحر بر معنی اوّل پیچیدن را اضافہ کند و (۶) معنی خوابیدن را بیفزاید وفرماید کہ کامل التصریف ومضارع این بشلد ***مؤلف*** عرض کند کہ اسم این مصدر ہمان بشل کہ گذشت واشارۂ این ہمدرانجا کردہ ایم ۔ فارسیان بقاعدۂ خود یای معروف وعلامت مصدر دن را بابشل مرکب کردہ مصدری وضع کردند کہ قیاسی است وباصول شان جعلی وباصول ما اصلی است کہ تعریف ہر دو بر لغت دامن مصدر گذشت بالجملہ معنی اوّل حقیقی است ومعنی دوم غیراز اوّل نباشد کہ طرز بیان صاحب جامع

معنی دیگر قائم کرد قیاس ما ہمین قدر است کہ محقق اہل زبان از گرفت وگیر (در آویزش) خیال کرده و محاوره زبان در ہر دو فرق دارد فتأمل واگر باعتبار محقق اہل زبان معنی دوم را جدا داریم چنانکہ عمل کرده ایم جز این نیست کہ مجاز معنی اوّل باشد و معنی سوم بیان کرده سروری تعجب خیز است آغا خیال نکرد کہ از سند آغاجی ....

بشلیدن بپا مصدر مرکبے پیدا می شود کہ معنی لفظی این در آویختن بوسیلۂ پای و رج (بشلیدن) درینجا ہم بمعنی اوّل است و این مرکب کنایہ ایست از پابگل شدن خصوصاً بقرینہ کہ در مصرع اوّل ذکر گل آمده آغاجی گوید کہ در گلِ غربت بشلیدن من بپا یعنی پابگل غربت شدم مشاہدۂ روی یاران را خارج از امکان کرد پس آنکہ معنی سوم باستناد ہمین یک شعر قائم کرد کہ نکند خورد و نمیدانیم کہ معنی متعدّی چسان ازین شعر پیدا فرمود۔ عجب است از محقق اہل زبان کہ در تحقیق لغات زبان خود از غور کار نگرفت حالا عرض می شود نسبت معنی چہارم این ہمہ زدن است۔ اصلاً اینمعنی را در کلام فارسیان نیافتیم و مجرّد قول ہند نژادی بدون سند استعمال اعتماد را نشاید و معنی پنجم بیان کرده موارد ہم نتیجہ بی غوری اوست کہ بسند ہمان شعر آغاجی معنی فرو رفتن در چیزی و بند شدن قائم کرده و بر لفظ (بپا) خیال نکرد اگر بشلیدن در گل می بود البتہ معنی مذکور پیدا می شد حیف است کہ صاحب موارد حلّ معنی شعر نکرد و بخیال سطحی کار گرفت و معنی ششم را ہم تسلیم نکنیم کہ استاد ما (صاحب بحر) بدون سند استعمال ذکرش کرده و ما استعمال این بدینمعنی در کلام فارسی ندیدیم۔ استاد ما در کلام فارسیان دیده باشد تا از کلکش چکیده و بگوش تلمیذ حقیرش نرسیده و معاصرین عجم قیاس تلمیذش را پسندیده اند والله اعلم بحقیقة الحال

(اردو) (الف) بشلیدن کے امر حاضر کا واحد (ب) (۱) لپٹ جانا (۲) گرفت دگیر کرنا۔ پکڑنا۔ پھانسنا (۳) لپٹانا۔ (۴) پنجہ مارنا (۵) پھنس جانا (۶) سوجانا۔ (ج) پھنس جانا۔ کیچڑ وغیرہ میں۔

بشم بقول سروری بروزن چشم سفیدی را گویند کہ بامداد بر سبزہ نشیند مانند شبنم (استاد فرلادی ۵) چون مور سبز بود کہن موی من ہمہ ﴿ در وا کہ برنشست بران موی سبز بشم ﴿ جہانگیری فرماید کہ شبنم ریزہ کہ سحرگاہان بر سبزہ زار نشیند و سپید نماید صاحب رشیدی گوید کہ ہمان بشک است کہ گذشت۔ صاحبان برہان و ناصری و جامع و سراج ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ این مبدّل بژم است کہ بجایش گذشت و صراحت ماخذش ہم در اینجا کردہ ایم زای فارسی بدل شد بہ شین معجمہ چنانکہ باژگونہ و باشگونہ دگیر ہیچ (اردو) دیکھو بژم۔

(۲) بشم۔ بقول سروری بروزن چشم قماشی است سیاہ کہ در عربستان پوشیدن آن متعارف **مؤلف** عرض کند کہ عجبی نیست کہ اصل این پشم بہ بای فارسی باشد و تعریبش بہ موحدہ کہ بر زبان فارسیان ہم مستعمل شد و جا دارد کہ این قماش را از پشم ساختہ باشند و موسوم شد بہ پشم و باشد کہ تعریب نباشد و فارسیان بای فارسی را بموحدہ بدل کردہ باشند چنانکہ تپ و تب (اردو) بشم ایک کپڑے کا نام ہے سیاہ رنگ کا جو عربستان میں زیر استعمال ہے [illegible] کہ پشمی ہو اسکی حقیقت مزید معلوم نہو سکی۔ مذکر۔

(۳) بشم۔ بروزن چشم بقول سروری نام موضعے است درمیان ری و طبرستان کہ [illegible] سیر است۔ صاحبان رشیدی و برہان و ناصری و جامع و سراج و جہانگیری ہم ذکر [illegible] **مؤلف** عرض کند کہ عجبی نیست کہ فارسیان نظر بر سرو سیری این موضع بہ [illegible]

کردہ باشند پس بر سبیل مجاز متعلق بمعنی اوّل باشد (اردو) ایک موضع کا نام بشم ہے جو رے اور طبرستان کے درمیان واقع ہے۔ مذکر۔

(۴) بشم۔ بقول سروری بحوالہ جہانگیری بفتح شین ملول صاحبان جہانگیری و برہان و رشیدی و ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند خان آرزو در سراج می فرماید کہ لغت عرب است بمعنی ملول شدن مؤلف عرض کند کہ چنان است بلکہ صاحب منتخب گوید کہ بفتحتین در عربی زبان بمعنی ستوہ آمدن از چیزی است یعنی عاجز آمدن پس خیال ما برخلاف خان آرزو ست کہ این را مفرس دانیم بمعنی فوق الذکر این وجہ با معنی ستوہ تعلق دارد و قول سروری و ناصری و جامع کہ از اہل زبانند معتبر تر از وست (اردو) ملول بقول آصفیہ عربی۔ رنجیدہ۔ غمگین۔ اداس۔ اندوہگیں۔

(۵) بشم۔ بقول سروری بحوالہ جہانگیری بفتح شین معجمہ بمعنی ناگوار صاحبان جہانگیری و برہان و ناصری و جامع ہم ذکر این کردہ اند خان آرزو در سراج فرماید کہ لغت عرب است بمعنی ناگوار شدن مؤلف عرض کند کہ بقول منتخب در عربی زبان بمعنی ناگوار شدن طعام است پس استعمال فارسیان بمعنی مطلق حاصل بالمصدر کہ ناگواری است بر سبیل تفریس میتوان گرفت و قول محققین اہل زبان اعتماد را شاید (اردو) ناگوار بقول آصفیہ اجیرن۔ خلاف طبع۔ مکروہ۔ ناپسند خاطر (زکی ع) مرگ تری ناگوار زیست تری تجھ پہ بار ہو تیرے لئے زکی دوست دعا کیا کریں۔

(۶) بشم۔ بقول جہانگیری با اوّل مفتوح و بثانی زدہ ملحد ولی دمن ... بشیمہ کہ بہ رسول ... فتراکشد ... با آل او ندیم سگالے مرکنند ... صاحبان رشیدی و ناصری و ... و سراج ہم ذکر این کردہ اند مؤلف عرض کند کہ مجاز معنی ... باشد کہ ملحدی ... ناگوار

خاطر دیندار انست (اردو) ملحد دیکھو (بد دین) ۔

بشماق بقول برہان در ملحقات پای افزار صاحب انند بحوالۂ فرہنگ فرنگ این را بمعنی لغت فارسی زبان گفته **مؤلف** عرض کند که در بیبر (؟) ملحقات برہان سکندری خورده لبشمق بمعنی نعل لغت ترکی است و باشماق ہم که صاحب کنز ذکر ہر دو کرده و صاحب لغات ترکی لبشمق را آورده با تحتانی فارسیان بتصرف تخفیف بطور تفریس استعمال این کرده باشند و تصرف جز این نباشد که در رسم الخط تبدیل کنند (اردو) دیکھو افزار پا ۔

بشمخ بقول ملحقات برہان بروزن برزخ (۱) نام دعائے است صاحب ہفت بمعنی مطلق دعا گوید و صاحب انند می فرماید که لغت فارسی است بفتح اوّل وثالث نام دعائے بزبان سریانی انجیل و توریت دعام آنست که (۲) بمعنی بزرگوار است بکسر اوّل به تنوین مکسوره حرف چہارم (۳) بمعنی ای پروردگار صاحب انند نقل عبارت (موئد الفضلا) مطبوعه مطبع نولکشور برداشته و صاحب مؤید این را ذیل لغات فرس نگاشته ولیکن در دیگر نسخ قلمی مؤید ذکر معنی اوّل است وبس بخیال **مؤلف** که تصدیق رز وشتان معاصرین کنند لغت سریانیست بمعنی سوم که در آغاز ہر یک دعا می گویند و فارسی زبان نیست از ینجاست که محققین اہل زبان یعنی جامع و ناصری و سروری این را ترک کرده اند (اردو) (۱) انجیل و توریت کی دعا کا نام ہے جو سریانی زبان میں ہے اور مطلق دعا کو بھی کہتے ہیں (۲) بزرگوار (۳) اے پروردگار ۔

بشمشیر در آمدن مصدر اصطلاحی بقول بحر بمعنی کشته شدن ... که موافق قیاس است معاصرین عجم اگرچه بهر دو بان ندانند لیکن غلط نمی دانند قبیل (بقلم در آمدن) که ...

نوشته شدن مستعمل است (اردو) قتل ہونا۔ مارا جانا۔ تہ تیغ ہونا۔

بشمہ بقول سروری بحوالہ شرفنامہ بوزن چشمہ پوست خام کہ آنرا سرم نیز گویند صاحب جہانگیری فرماید کہ با اوّل مفتوح ثانی زدہ (۱) پوستے کہ دباغت نکردہ باشند و (۲) دانہ کہ بہ ہیئات عدس سیاہ رنگ و براق باشد و در دواہای چشم بکار برند و آنرا چشمک و چاکسو ہم نام است صاحب برہان بذکر ہر دو معانی بالا فرماید کہ بعض این را لغت عرب گویند صاحبان جامع و سراج ہم ذکر این کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ بر بشبہ صراحت کافی با بیان ماخذ کردہ ایم کہ این اصل است و بشبہ کہ گذشت مبدّل این (اردو) دیکھو بشبہ کے دوسرے اور تیسرے معنے۔

بشن بقول سروری بروزن جشن (۱) بدن را گویند (انوری ے) وہ کہ برختی زپای تا سراوکہ بشن و بالای چون صنوبر اوکہ صاحب جہانگیری باستناد ہمین شعر انوری بمعنی (۲) قد و بالا گوید صاحب برہان بفتح اوّل و ثانی بذکر ہر دو معنی بالا می فرماید کہ (۳) سرین و اطراف ہر چیز را ہم گویند صاحب ناصری گوید کہ بمعنی قد و بالا و اندام و بدن آدمی و فرماید کہ بمعنی بر و سینہ اصح است کہ از شیرازیان مکرر شنیدہ شد کہ در مقام برہنگی و گرسنگی گفتہ اند کہ بشم پوشیدہ و شکم سیر است صاحب فدائی کہ از علماے معاصرین عجم بودی فرماید کہ بالا و تن و اندام مردم تا جائیکہ جامہ پوشیدہ می شود و بشن و بر ہمہ اندام است۔ خان آرزو در سراج بذکر معانی بالا گوید کہ از (بشن و بالا) کہ داخل سند است مری کاکل مراد است پس بدون نون باشد و بہ بای فارسی بود **مؤلف** عرض کند کہ سبحان اللہ از پارسی زبان ذوق خوشی داری و سخن سنجی شہرتی از ینجاست کہ (بشن و بالای) را کہ در سند واقع است بمعنی مری کاکل گرفتہ و معنی شعر را خوب نفہمیدہ۔ در لغت فارسی زبان

در برابر سروری و ناصری و قدائی (صاحبان زبان) بحذف نون خوب اصلاحی کرده آرسته گه این کار از تو
آید و مردان چنین کنند"۔ مؤلف حقیر بر مجرد اعتبار محققین اہل زبان این را بمعنی اول و دوم تسلیم
می کند بلکه در معنی شعر انوری ہم بشن و بالا را بہ تمثیل صنوبر مطابق می داند و نون را حذف نمی کند که این قسم
پیراستگی کار محققین نیست و بای فارسی را ہم درین لغت جا نمی دہد که این قسم تصرف از موضوع خارج
است۔ اعلم یا ایہا المحقق که بشن بہ زاے فارسی گل سیاه را نام است فارسیان بہ تبدیل زای فارسی با
شین معجمہ چنانکه باژگونه و باشگونه بشن کردند و اسم جامد قرار دادند برای جسم خاکی که معنی اول است و معنی
دوم مجاز آن و حقیقت معنی سوم جزین نباشد که صاحب برہان تعریف خوشی نکرد از سر تا پا ہمہ بدن و
اعضا را بشن گویند و این داخل معنی اول است و معنی سوم را بر مجرد قول برہان بدون سند استعمال
تسلیم نہ کنیم و اگر پیش شود آنرا ہم مجاز معنی اول دانیم وای بر ناصری که صاحب زبانست و این را
مخصوص کند با بر و سینه و پسندی که از مقوله گدایان پیش می کند در معنی آن تن بہتر از بر و سینه می نماید
(فتاملوا یا ایہا الناظرون) **(اردو)** (۱) بدن مذکر (۲) قد مذکر (۳) ہر چیز ہیکل۔ مؤنث۔

بشنپد بقول غیاث بکسر اول و فتح شین معجمه و سکون نون و فتح بای پارسی نوعی از سرود ہندی است
مثل (دھرپد) و صاحب انند ہمنوای اوست و این قدر اضافه بر وکند و اجمال صاحب غیاث را
بصراحت می فرماید که لغت فارسی است **مؤلف** عرض کند که ہمین است (اینجا رسنده اگرچه گنده)
و ہمین است حق تحقیق که حقیقت جویان را در غلط می اندازد۔ ہمانا این لغت سنسکرت است بقول
ساطع ترانه که برای وشنو می سرایند بشن بلغت سنسکرت خدای را نام است که خود را بصورت نگہبان
جلوه گر کرده و پد بمعنی حال ایشان و جاه و منزلت و سرود پس آہنگی را که بہ حمد خدا می سرایند آن را بہمنان

بشنپ گویند و فارسیان استعمال این نکرده اند و محققین اہل زبان این را نیاورده (اردو) بشنپ بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر - حمد کا گیت - بشن کی تعریف کا گیت ایک قسم کا ہندی راگ جیسے دہرپد آپ کی نے پد کی نسبت فرمایا ہے کہ سنسکرت میں گیت کو کہتے ہیں -

بشنج | بقول سروری بحوالہ نسخہ میرزا بوزن شطرنج (۱) تابش روی و بحوالہ نسخہ سامی فی الاسامی گوید که (۲) خشکی که بر روی افتد که بعربی کلف خوانندش و میفرماید که این بحقیقت اقرب است از قول میرزا صاحب جہانگیری می فرماید که طراوت رخسار و آب روست صاحب رشیدی ذکر معنی اول نقل معنی دوم بحوالہ سروری کرده گوید که سیاہی روے صاحب برہان معنی دوم را بکسر اول گوید و معنی اول را بفتحتین صاحب ناصری نقل نگار ہر دو معنی بحوالہ برہان و گوید که در فرہنگ ہا چنین است و ذکر این را صاحب جامع و خان آرزو در سراج می طرازد که تحقیق آنست که بمعنی دوم بکسر و بمعنی اول بفتح باشد مؤلف عرض کند که چرا نباشد که این تحقیق حضرت است اگرچه نقل برہان کرده و بحقیقت پی نبرده حق آنست که بشنج اسم جامد فارسی زبان است بالفتح بمعنی ناشستگی و ناہمواری و بالضم نوعی از صدف و کلف و در عربی زبان بقول منتخب گنبده روی یعنی سیاہی و سرخی که بر روی ظاہر شود و بمعنی لفظی بشنج با ماہیت چیزی که بشنج دارد و کنایه از روی کلف دار و خشک دار و این در حقیقت سرخی است که از حدت سودا بر جلد ظاہر میشود و اکثر بر روی که قطع نظر از سرخی سیاہی مائل و ناہمواری جلد و ناشستگی ہم از لوازم آن سرزند از ینجاست که صاحب سروری معنی دوم را اصل قرار میدہد و معنی اول را از لوازم آن و حق اینکه معنی اول از معنی دوم بشنج ماخذ گیریم اندرینصورت باید که بضم شین خوانیم و بہر دو معنی بفتح اول مستعمل که باین جہت ہمیشه مفتوح باشد که آن در حقیقت مخفف کلمه است باقی حال فتح و کسره اول تحقیق

بہ محاورہ و زبان است کہ از اہل زبان سرور ی این را بالکسر گفتہ و صاحبان ناصری و جامع در معنی اول فتح اول گرفتہ اند و این اختلاف چیزی نیست جز این کہ تصرف لب و لہجہ مقامیست (اردو) (۱) مُنہ کی چھاپ آب آب - مؤنث (۲) کلف بقول آصفیہ - عربی - اسم مذکر - چہرہ کی چھائیاں و سیاہ دھبّے جو خون کی بگاڑ کی وجہ سے مُنہ پر ہوتے ہیں۔

بشنجہ | بقول جہانگیری (۱) دست افزاری مرجلاہگان را کہ بدان اہار را بر تان بکشند و بقول بعض گوید کہ (۲) اہاری باشد کہ بر تان بمالند و آنرا صلب خوانند (نظامی ؒ) بشنجہ روی وار زرق چشم و اشقر ؎ سبز وار خرم گل نی خم زر ؎ (ربیع الدہر ؒ) تار و پود مراد من نشود ؎ بافتہ ای بشنجہ لطفت ؎ صاحب رشیدی نقل نگارش صاحب برہان گوید کہ بر وزن شکنجہ و نسبت معنی اول صراحت مزید کند کہ آن دستہ گیاہی باشد مانند جاروب برہم بستہ و ذکر معنی دوم ہم کردہ صاحب ناصری ہم زبانش و بہر دو معنی بکسرتین گفتہ و صاحب جامع بفتح و کسر دوم خان آرزو در سراج می طرازد کہ بکسرتین و نون است مؤلف عرض کند کہ بی صراحت ماخذ این دعوی مجرد را بی دلیل دانیم حقیقۃً این لغت مرکب است از لغت گذشتہ یعنی بشنج و ہای نسبت یعنی چیزی کہ نسبت دارد با بشنج بمعنی دوش و کنایہ از آشتی و اہاری کہ جولاہگان بر تان بمالند تا سخت شود و جلائی در و پیدا شود چنانچہ آب رگ مردم و طراوت آن بمعنی دوم اصل است و معنی اول مجاز آن کہ آلہ را ہم بہ ہمین نام موسوم کردند کہ بواسطہ آن اہار بر تان می ریزند محققین بالنسبۃ آن تعریف خوشی نکردہ اند کہ دستہ گیاہ مانند جاروب گفتہ معلوم می شود کہ این آلہ را مشاہدہ نکردہ باشند در این روزہا از موہای سخت و کلفت ساختہ میشود و شاید در زمانہ سلف ہمین کار از خس و گیاہ می گرفتہ باشند بالجملہ موہای سخت را جمع کردہ یک سر او را در چوبہ یا عاج محکم کنند و آن دستہ را مانند تا بچوبہ آن پریشان نشود و از طرف دیگر

کارگیرند مثلاً رنگ سازی کنند یا آهار یا روغن بچیزی رسانند که تار تار باشد تا بتوسیلهٔ این مو ها در هر یک
تار اثر آهار یا روغن می رسد و جولاهگان هم همین قسم آلهٔ درست کنند که بواسطهٔ آن آهار در تان داخل
می کنند تا هر رشتهٔ تان بواسطه دسته موها آهار گیرد و همین آله را در اردو کونچی و در انگلیسی زبان برش
نامند. پس ماخذ متقاضی آنست که این را بکسر اوّل و فتح دوم خوانیم و اختلاف اعراب بیان کردهٔ
محققین بالا تصرف سلب ولهجه مقامی دانیم - مخفی مباد که از هر دو سند بالا کلام نظامی را متعلق بلغت
گذشته یعنی بشنج دانیم بزیادت های نسبت و کلام فریج الدهر را متعلق به معنی دوم این فاعل
(اردو) (۱) وہ کونچی (مونث) یا بڑا برش (مذکر) جسکے ذریعہ سے جولاہے تانے میں آہار لگاتے یا
چھڑکتے ہیں (۲) دیکھو آہار-

(الف) **بشنجیدن** (الف) بقول مواردو
(ب) **بشنجیده** بمعنی پاشیدن وریختن

بسیار واقع شده صاحب ناصری بر ذکر (ب) قانع
و فرماید که بالکسر بمعنی پاشیده و فرماید که بر این قیاس
بشنجد بمعنی بپاشد و بشنج امر است بپاشیدن و (الف)
مصدر است و می طرازد که این لغت در دری
مستعمل و اهل تبرستان بسیار استعمال کنند و بحذف
جیم هم آمده که مخفف است چنانکه گویند "آب
کاسه را بشن" یعنی بپاش و بریز - صاحب انند
نقل نگارش صاحب رشیدی نسبت (ب) می طرازد
که بمعنی پاشیده شده و (بشنجیده شده) یعنی پاشیده

و فرماید که مصارع این بشنجد را استاد لبیبی ؎
بشنجم همه نقش انجیده اند ؎ بر خاک خونش بشنجیده اند ؎ صاحب نوادر گوید که بالکسر و فتح دوم و کسر
جیم تازی است و به بای فارسی نیز آمده - و هر دو
محقق بالا می فرمایند که در مصرع ثانی سند لبیبی
کلمهٔ هر بمعنی علی را ناچار بسکون باید خواند در صورت
اگرچه سکته می شود ولیکن این قسم سکته در کلام قدما

شد و (بشجیده شود) یعنی پاشیده شود و خان آرزو در
سراج بذکر قول رشیدی گوید که بدون با بمعنی پژمرده
شده و افتاده و لغزیده و درین صورت لازم خواهد
بود نه متعدی بمعنی از هم پاشیده لیکن اغلب که شخشیده
است به دو شین. مؤلف عرض کند که ما چه
می گوئیم و طنبوره چه می سراید. نمیدانیم که خان آرزو
از موضوع خود چرا پای بیرون می نهد و نمیداند
که تحقیق مصدر شخبیدن در پیش است و (ب) اسم
مفعول اوست و شخشیدن به دو شین بمعنی لغزیدن
مصدری است جداگانه که بجایش می آید صحیح
نفهمیدیم که مقصودش از ارشاد (اغلب که شخشیده
است به دو شین) چیست و حاصلش جزین نباشد
که شخبیدن یعنی (الف) اصلا مصدری نیست
(اعلم بالغیب) که شخبیدن و شخبیده بدون موحده
نیامده و معنی لغزیدن را که متعلق بمصدر شخشیدن
و بدون موحده به دو شین معجمه می آید از شخبیدن
مصدر زیر تحقیق هیچ تعلق نیست و آنچه آمدن مصدر
به بای فارسی می آید مبدل این است به تبدیل موحده
با بای فارسی چنانکه تب و تپ و اسم مصدر این
همان شخبه که بمعنی آمش و افراز جلاهگان گذشت
پس فارسیان های هوز را به تحتانی بدل کردند چنانکه
شاهگان و شایگان و علامت مصدر دن
در آخرش مرکب کرده مصدری وضع کردند که
معنی لفظی این همان افراز جولاهگان را بکار
بردن که بواسطهٔ آن آمش در تان پاشیده می شود
و بمجاز بمعنی پاشیدن مستعمل شد (اگر تحقیق را هم
است همین قدر بس است) و آنچه این را لازم
قرار می دهی غور بر معنی نکرده و از سند استاد لیسبی
نخورده و آنچه صاحبان سوار و ولوا در بیان
سکته مصرع دوم سند لیسبی سخن سرائی کرده اند
نسبت آن عرض می شود که در اکثر کتب لغات مصرع
دوش را چنین یافته ایم و صاحب ناصری هم همین
طور نقل کرده یعنی (ع) بران خاک خون نقش بشخبید
اند پس نقل سند به هر دو محققین بالا بحذف الف

ونون بدست آمده باشد تحریف خطاط بیش نباشد
وکی تلاش حقیقت جویان خنده برپیش که (بران
خاک) راکاتبش (برخاک) نوشت وهر دو بیچارگان
راضرورت سکته لاحق شد که مرضی است مهلک
خدا ایشان رابیامرزد ۔ بالجمله حالا سکته باقی نماند
وانچه صاحب ناصری بشنج را امر بپاشیدن نوشته
عرض می کنیم بادکه حاشا بلکه امر حاضر بشنجیدن
است وانچه می فرماید که بحذف جیم هم آمده نسبت

آن عرض می دهیم "لاوالله" بلکه حذف جیم مخصوص
است برای بشنج که سوقیان عجم در اکثر الفاظ حرف آخر
حذف کرده میگویند وصاحبان ادب درنوشت
وخواند از اتباع شان پرهیز ند این تخفیف
صورت است دیگر هیچ که بشنج را بشن گویند
وایشان را ایشا وازین لب ولهجه لازم می آید
که بشنجیدن وبشنجیده را بشنیدن وبشنیده
هم خوانیم (اردو) چھڑکنا ۔

بشند بقول جامع با دو کسره بوزن ترنگ آلتی مانند کلنگ که بدان دیوار سوراخ کنند و
کلنگ و (۲) اسکنه وتیشه نجاری وبنائی را گفته اند مؤلف عرض کند که اگرچه همه محققین
فارسی زبان ازین لغت ساکت اند ولیکن باعتماد قول صاحب جامع که صاحب زبان است
این را معتبر دانیم واسم جامد فارسی زبان خوانیم معاصرین عجم تصدیق وجود این لغت کنند واین
آهنین بیرم مختصری است که نقب زنان بکار می برند وبر زبان شان آلة نقب است وتیشه
بنائی هم همان است که بنایان هم ازهمین آله برای سوراخ دیوارها کار گیرند وبمعنی دوم استعمالش
برسبیل مجاز باشد که برمه هم سوراخ کند در چوب چنانکه بشند در دیوار که تعریفش بر اسکنه کرده
ایم پس در تعریف بالا تیشه نجاری متعلق است به اسکنه وتیشه بنائی متعلق به بشند (اردو)
(۱) آلۂ نقب ۔ نقب کا آلہ ۔ وہ مختصر سا ٹبل جسکی ایک جانب تیز نوک ہوتی ہے اور دوسری جانب

پھیلا ہوا سر جسکو نقب زن سینہ پر جھکا کر دوسری جانب سے دیوار میں سوراخ کرتے ہیں صاحب آصفیہ نے سبّل پر فرمایا ہے نذر گر آلہ نقب زنی ہماری رائے میں یہ تعریف قابل غور ہے (۲) برمہ دیکھو سکنہ۔

بشنژه | **بشنزه** بقول جہانگیری با اوّل مضموم بثانی زده و نون مکسور و زای منقوطہ مفتوح چنگالی را گویند کہ از نان تنک و خرما سازند (بسحق اطعمہ) من بہالم بپای بشنزه دروے گ
گویم از دست زخم بریان واده صاحب ناصری این را بزای فارسی آورده و فرماید کہ با نان تنک و خرما روغن ہم شریک کنند و بیک دیگر بمالند و بخورند دہان کلام بسحق اطعمہ را بسند خود آورده کہ در ان نقل بشنژه بزای فارسی است. صاحب جہان بزای فارسی آورده می فرماید کہ بر وزن مضمضہ ہم آمده صاحب رشیدی ہم این را بزای ہوز آورده فرماید کہ بشنیزه بتحتانی چہارم ہم بہمین معنی می آید و صاحب جامع متفق با برہان و خان آرزو در سراج بذکر اقوال محققین بلا فیصلہ تحقیق بر این کرد کہ این خفت تحتانی مخفف بشنیزه است کہ می آید **مؤلف** عرض کند کہ اصل لغت یعنی اسم جامد فارسی زبان بشنژه بزای فارسی است کہ تصدیق این از معاصرین عجم میشود و این مبدل آن کہ زای فارسی بزای ہوز بدل میشود چنانکہ ژند و زند و انچہ بزیادت تحتانی می آید مزید علیہ این چنانکہ بست و بیست کہ در وسط کلمہ یای زائد می آید ہمین قدر است حقیقت این اسم جامد فارسی قدیم و انچہ بتای فوقانی بعوض نون و رای مہملہ عوض زای ہوز گذشت مبدل انیست و ما ہم انجا اشاره این کرده ایم خان آرزو کہ بالعکس این بشنیزه را اصل و این را مخفف داند خلاف حقیقت است و تصدیق دعوی ما از لغت اصلی بشنژه می شود و بشنیژه بزای فارسی با تحتانی بیند بزا (اردو) ایک شیرین غذا کا نام فارسی میں بشنژه ہے جو روٹی اور

کھجور اور گھی سے بنائی جاتی ہے۔ مؤنث۔

بشنگ بقول برہان بکسر اوّل وثانی وسکون نون وکاف آلتی کہ سرش مانند کلنگ دراز کہ نقبانان بدان دیوار را سوراخ کنند واسکنہ راہم گویند صاحبان انند وناصری ومؤید ہم ذکراین کردہ اند **مؤلف** عرض کند کہ مبدّل ہمان بشند است کہ گذشت دال مہملہ بدل شدہ بہ کاف فارسی چنانکہ در دوغ وگردوغ وپرند وپرنگ دیگر ہیچ ہمین لغت بہ بای فارسی ہم می آید کہ آن مبدّل این است (اردو) دیکھو بشند کے دونوں معنے۔

بشنو بقول مؤید (مطبوعہ مطبع نولکشور) ای بوکن ودر دیگر نسخ قلمی بجای این لغت بشنو را بہ ہمین معنی نوشتہ **مؤلف** عرض کند کہ قطع نظر ازین اختلاف کہ نتیجہ ہر دو یکی است عرض می شود کہ ما از مصدر بشنودن کہ بمعنی بوئیدن ہم می آید خبر داریم وازموحدہ زائدہ ہم واقف کہ در اوّل افعال می آید ولیکن علما وفضلا شاید بی خبراند ازینجاست کہ صاحب (مؤید الفضلا) از برای تائید شان امر حاضرش را بیان کردہ است شکر اللہ او ندیدہ او شان است وانچہ معنی (سماعت کن) ودر ہجوم کن) را ترک کردہ است نسبت آن خیال بندہ ہمین است کہ خود او از دوم خبر ندارد وازان اوّل فضلا را خبر دار می پندارد والبتہ یک چیز نازکی است کہ بہ نہایت قابل عرض ما می دانیم یعنی متقدّمین فارسی زبان بشنو را امر حاضر و (بشنود) را مضارع بشنیدن بیدانستند وما عرض می کنیم کہ (بشنیدن) کامل التصریف نیست ومضارع وامر حاضر این نیامدہ وانچہ بشنو وبشنود ہر زبان است مضارع بشنودن است کہ کامل التصریف آمدہ تسامح متقدّمین است کہ از حقیقت خبر ندارند وحقیقت جویان را بہ مؤید الفضلا می سپارند حاصل این است کہ این امر حاضر مصدر بشنودن

است بہمہ معانیش کہ متصل این می آید باموحدہ زائدہ (اردو) سونگھ۔ دیکھو بشنودن۔

بشنودن | بقول بحر بکسر اول و واو معروف
بمعنی شنیدن و فرماید کہ کامل التصریف است
و مضارع این بشنود **مؤلف** عرض کند کہ موحدہ
اول جزو کلمہ نیست بلکہ زائد است و اصل این
مصدر شنودن است کہ بجای خودش می آید بمعنی
(۱) شنیدن بمعنی گوش کردن و (۲) بوئیدن و
(۳) ہجوم نمودن و جمعیت کردن و (۴) شناوری
کردن۔ پس استاد واجب التکریم ما مارا بہ بخشد کہ
تامع است و ذکر این باباء زائدہ درینجا
کردن و دیگر معانی را گذاشتن نقصان حقیقت جویان
کند (عفی اللہ عنہ) ولیکن ذکر این باتصال لغت
گذشتہ لطفی دارد تا حقیقت جویان (بشنو) انتظار
ردیف شین معجمہ نکشند (اردو) (۱) سُننا (۲)
سونگھنا (۳) ہجوم کرنا۔ جمع ہونا۔ (۴) تیرنا۔

بشنو یا نشنو من گفتگوئی می کنم | مثل۔
صاحبان خزینۃ الامثال و امثال فارسی ذکر این
کردہ از معنی ساکت **مؤلف** عرض کند کہ این مثل
نیست بلکہ مقولہ ایست و لفظ کس از اصل مقولہ
ترک شد کہ بزبان فارسیان الی الان است
(کس بشنود یا نشنود من گفتگوئی می کنم) وھذا ...
مصرعی است بروزن (چہار مستفعلن) فارسیان
چون کسی را ناسخن شنو ببینند و خواہند کہ بحق او
موعظت و پند و نصیحت باز نیایند اول این
مصرع را می خوانند و آخر پند و نصیحت (اردو)
میاں کوئی سُنے یا نہ سُنے ہم تو کہے جائینگے۔ یہ مقولہ
ہے اہل دکن کا جو بالکل ترجمہ ہے فارسی مثل کا۔

بشنو صدای توپ را | مثل۔ صاحب
خزینۃ الامثال ذکر این کردہ از معنی ساکت
مؤلف عرض کند کہ بر ادراین مثل نباشد
بلکہ مقولہ ایست کہ فارسیان بحق کسی گویند کہ از
بداعمالی خود خبر ندارد و شہرتی کہ ازان گرفتہ بیش
کند مقصود آن ہمین قدر است کہ شہرت بداعمالی

های تو مانند صدای توپ بلند است اگر می خواهی بشنو و خبردار شو و اصلاح اعمال خود کن (اردو) کن
ہیں کہتے ہیں کہ آپکے بد اعمالیوں کا ڈنکا بج رہا ہے یعنی اگر ہمارے کہنے کا تم کو اعتبار نہیں ہے تو خود سن لو۔

بشنیز بقول سروری بشین معجمہ و یای بروزن برخیز بوی مادران باشد که آنرا برنجاسف نیز گویند صاحبان برهان و ناصری و جامع هم ذکر اینش کرده و هر دو آخرالذکر می فرمایند که به های هوز آخره هم آمده **مؤلف** عرض کند که حقیقت این به ارطمیسا گذشت و آسان تر است که اسم جامد فارسی زبان دانیم مگر ماخذ این آنچه بقیاس ما قرین است این است که مخفف بشنیزه که به همین معنی می آید به حذف های هوز باشد صراحت ماخذش همدرانجا کنیم (اردو) دیکھو بشنیزہ۔

بشنیزه بقول برهان و رشیدی بدل بشنیز) و هفت و سروری (۱) همان بوی مادران مرادف بشنیز که گذشت **مؤلف** عرض کند که بخیال ما موحدهٔ اول زائد می نماید و شنیزه به های نسبت در آخرش بمعنی منسوب به شنیز و شنفیز مخفف شونیز و شونیز لغت فارسی است یعنی سیاه دانه و حب السودا که بهندی کلونجی نامم دارد
تند بو که بحث کاملش بجایش می آید پس فارسیان بزیادت های نسبت در آخرش (بوی مادران) یعنی ارطمیسا را نام نهادند نظر به تندی بویش و صراحت کافی بر ارطمیسا مذکور شد والله اعلم بحقیقة الحال و آنچه همین لغت (۲) بمعنی بشنیزه آمده حقیقتش را همدرانجا بیان کرده ایم و صراحت ماخذش هم (اردو) (۱) دیکھو ارطمیسا (۲) دیکھو بشنیزہ۔

بشنین بقول برهان و ناصری بضم اول بروزن گلچین گلیست در مصر و آن مانند نیلوفر پیوسته در میان آب می باشد گویند هر صباح سر از آب برمی آورد و شام ته آب فرو می رود و ساقی دارد با برگ و بزرگی غوره خشخاش می شود و تخم آن سفید و در عطریات بکار برند و ارا

روغنی سازند بجهت علت سرسام و بیخ آن مقوّی باه است - صاحبان جامع و انند هم ذکر این کرده اند صاحب سواد التسبیل گوید که عربان همین را بکسر موحّده و نون معرّب کرده اند صاحب محیط باعراب معرّب ذکر کرده فرماید که بیونانی لوطوس نامند و اهل مصر عرائس النیل - در دیار مصر کثیر الوجود و آن نباتیست شبیه به نیلوفر که در جوف آب می روید و هر قدر که آب بلند می شود سر آن از آب بر می آید و سر آن مانند کوزهٔ خشخاش و بزرگتر از آن - اهل مصر دانهای آن را خشک و آرد کرده نان می پزند و بیخ آن مانند شلجم و سیب و به و آن را بیاروُن نامند و خام و پختهٔ آنرا می خورند بالجمله سرد در دوم و تر در اوّل سوم و در جمیع افعال مانند نیلوفر و بقول گیلانی در ان قوّت محلّله باشد و تحلیل ریاح و رطوبات مرخیه معده کند و منافع بسیار دارد (الخ) **مؤلّف** عرض کند که صاحب مخزن این را بصورت لغت عرب نوشته اند درین صورت استعمال فارسیان به تصرّف در اعراب معرّب راماند ولیکن قیاس ما قول صاحب سواد التسبیل را می پسندد و آنچه صاحبان پابند لغات فرس این را شامل لغات فارسی جا داده اند با صراحت صاحب انند که لغت فارسی گوید مقتضی آنست که ما این را مرکّب دانیم با لغت بُش که بمعنی سراپا و بدن است و یا و نون نسبت و کنایه از گلی که سراپا درخت است یعنی برگ ندارد و بشکل نبات است (اردو) نیلوفر سے شبیہ ایک پھول جس کا وطن مصر ہے جسکو فارسیوں نے بشنین کہا ہے بالضم اور عربوں نے بالکسر اس کی تعریب کی ہے افسوس ہے کہ اسکا متعارف نام معلوم نہ ہو سکا - مذکر -

بشو بقول موارد بمعنی ترجمہ کُن دیگر کسی از محقّقین فارسی زبان ذکر این نکرد و ادّعای صاحب موارد بدون سند تعجب خیز است وضع لغت متقاضی آنست که موحّده را زائد گیریم و شو را امر حاضر

شودن دانیم که بمعنی شدن می آید و متقنین فارسی زبان آنرا امر حاضر شدن خیال می کنند و نمی دانند
که شدن مخفف شودن است و شود هم مضارع همین شودن نه شدن ـ مخفی مباد که ما خذ مصدر
شودن را همین جا ذکر می کنیم تا حقیقت جویان در انتظار ردیف شین معجمه نباشند اسم مصدر این
شود بضم اوّل و سکون واو و دال است و مخفف آن شد بالضم و هر دو در فارسی زبان
بمعنی رفت و گذشت (هکذا فی البرهان) پس فارسیان علامت مصدر دن را بر هر دو
زیاده کردند و از دو دال مهمله یکی را حذف کرده دو مصدر وضع کردند یکی شودن و دیگرے
شدن که معنی حقیقی این رفتن و گذشتن و مجاز واقع شدن هم تکمیل بحث این بجای خودش
کنیم و در ینجا همین قدر کافی است که این هر دو مصادر اصلا بمعنی ترجمه کردن نیامده پس اگر با
زائد در اوّل امر حاضر شودن زیاده کنیم معنی (ترجمه کن) نیست و نباشد صاحب موارد سکندر یکا
خورد و نمیدانیم که مقصودش چیست و غیر از انکار قولش چارهٔ نیست و بار ثبوت بر ذمهٔ مدعی است
(اردو) دیکھو شدن اور شودن یہ اُس کا امر حاضر ہے ـ

بشوتن بقول سروری بشین معجمه و تا
بوزن نمودن (۱) نام برادر اسفندیار و بحوالهٔ
نسخهٔ وفائی گوید که (۲) بمعنی بوزنه ـ صاحب
برهان نیز که هر دو معنی می فرماید که بفتح و کسرهٔ اوّل
هر دو آمده صاحب ناصری نیز که معنی اوّل می
طراز د که همان برادر اسفندیار و پسر گشتاسب شاه
در عقل و دانش و اخلاق پسندیده مشهور و معروف
بود و بالمعنی وزارت اسفندیار می نمود فردوسی
ل بشد گفت یزدان گوای من است ؎ بشوتن
در ین رهنمای من است ؎ و می فرماید که معنی لفظی
این (تن خود را بشوی) و ذکر معنی دوم نکرده صاحب
جامع ذکر هر دو معنی کرده ـ خان آرزو در سراج

ذکر این بکسر اوّل و واو مجهول و فوقانی مفتوح کرده بنقل
هر دو معنی بالا گوید که غالب که بمناسبتے نام برادر اسفندیار
کرده باشد **مؤلّف** عرض کند که برادر - این قیاسی
است بسیار آسان ولیکن از ماخذ این چه می فرمائی
بنده عرض می کنم که معنی اوّل اصل است و مرکب
از بش که بمعنی ناقص و ناتمام بر معنی پنجبش گذشت و
تن بمعنی بدن و وا و زائد در میان دو کلمه چنانچه
قاعدهٔ فارسی است چنانچه تنومند و برومند که بمعنی
تن مند و بر مند آمده پس بشوتن بمعنی حقیقی - ناتمام
و ناقص در خلقت کنایه باشد از بوزینه که آنرا انسان
ناقص الخلقت گویند که مغز کامل ندارد و با وجود این
نقص خلقی بوزینه خیلی چالاک و هوشیار و این صفت
مسلّم پس برادر اسفندیار و پسر گشتاسپ را عجبی نیست
که از همین صفت چالاکی او بدین لقب موسوم کرده
باشند و جادار که نظر به استواری اعضایش بدین
اسم موسوم شده باشد که بش بند آهنی وغیر ذلک
را هم نام است که بر مفاصل صندوق و امثال آن

برای استواریش نصب کنند چنانکه بمعنی اوّلش گذشت
و واو زائد در میان دو کلمه همان که بالا مذکور شد پس
معنی لفظی این استوار تن و هر عضوا و بند آهنی
دارنده و خیلی استوار و خیال ما این است که این لغت
مرکب در محاورهٔ فارسی مستعمل و علم است برای اسمائے
فارسیان - لقب نباشد بلکه اسم است برای موسوم
انیست حقیقت این نازک خیالیهان بر ترجمه
(بیان کردهٔ ناصری) رشتهٔ ندی کنند اختلاف اعراب
نتیجه لب ولهجه مقامی است **(اردو)** (۱) بشوتن
اسفندیار کے بھائی اور گشتاسب کے بیٹے کا نام
ہے (۲) بندر بقول آصفیہ - ہندی - اسم مذکر -
بوزنہ - میمون - ایک جانور جو آدمی سے بہت
مشابہ ہے -

(الف) **بشور آمدن**	مصادر اصطلاحی -
(ب) **بشور آوردن**	الف شور و غوغا کردن

و (ب) آماده و مجبور بر شور و غوغا کردن مخفی مباد
که الف متعدی بیک مفعول است و (ب) بدو مفعول

(ظهوری ـه) نمکین لب‌پسته ام بشور آمد ز تلخ کردست
زهر بادامم ز (وله ـه) لذت شهدم بهم هر گز
نمی آرد بشور ز تلخ کام شکر کنج دهن افتاده ام ز
(وله ـه) شکر شیرینی تخم که بشور آورد است ز کام
از چاشنی زهر تو لذت خیز است ز (اردو) (الف)
شور و غوغا کرنا (ب) شور و غوغا پر آماده اور مجبور کرنا

بشوریدن | بقول بحر بر وزن نکوهیدن (۱)
نفرین کردن (۲) دعای بد کردن و (۳) جوشیدن
و در غضب شدن و فرماید که بضم اول هم آمده
(کامل التصریف) و مضارع این بشورد و صاحبان
مؤید و برهان هم ذکر این کرده صاحب ناصری
بذکر هر سه معانی بالا می فرماید که با پژولیده در معنی
متناسب است و فرماید که شوریده - پریشان گشته
و جذبه یافته را گویند. چنانکه سعدی گوید (ـه) چنین
دارم از پیر داننده یاد ز که شوریده سر بصحرا نهاد ز
خان آرزو در سراج می فرماید که هر دو معنی اول
بسین مهمله هم گذشت و بمعنی شوریدن از این باء
نیست مؤلف عرض کند که فدای اجمال تو
چرا نمی فرمائی که بمعنی اول و دوم مبدل (بسوریدن)
است چنانکه گستی و کشتی و صراحت ماخذش همدر اینجا
کرده ایم و بمعنی سوم مزید علیه شوریدن که در ردیف
شین معجمه می آید و اسم مصدرش شور و موحده در
اول این زائد باشد. نیست صراحت اجمال سراج المحققین
و شرح زائد از مقصود متن همین را نام است که کرده
ایم - صاحب ناصری غلط کند که این را با پژولیدن
در معنی متناسب داند زیرا چه این مصدر نیست
و پژولیده افادهٔ معنی اسم مفعول کند و مصدر
پژولیدن من حیث اللفظ والمعنی با این
نسبتی ندارد و ذکر شوریده مثل اسم جامدی کند و نمیداند
که بر ماضی مطلق شوریدن های هوز زیاده کرده اند
که افادهٔ معنی مفعولی کند و سند شوریده از شیخ شیراز
همدرینجا پیش می کند و حفظ موضوع خود نمی
فرماید - عرض می کنیم که آن از مشتقات شوریدن
است که با ردیف شین معجمه تعلق دارد و سندش بجا

این مصدر چرا (اردو) (۱) نفرین کرنا (۲) بددعا	کرنا دیکھو (بسوریدن) (۳) دیکھو شوریدن ۔

بشوش بقول هفت بحوالۂ قلیه بکسر اوّل و ضم شین منقوطه بواو رسیده و شین منقوطه زده مکاس کردن در بیع ای تاخیر کردن در فروختن تا بها زیاده شود. **مؤلف** عرض کند که سکوت همۂ محققین فارسی زبان سیما سروری و ناصری و جامع و برهان ما را مجبور کند برین بیان که وضع لغت بلحاظ معنی تقاضای آن می کند که عربی دانیم یا ترکی ولیکن محققین عرب و ترک و معاصرین عجم هم ازین ساکت و نظر برین که محقق با نام و نشان پابند لغات فرس است می گوئیم که اگر سند استعمال این پیش کند بمعنی حاصل بالمصدر گیریم یعنی بی پروائی در بیع چیزی با امید گران بهائی حیف است که صاحب هفت غیر مصدر را بمعنی مصدر نگاشت و بدون سند استعمال و حوالۂ محقق علم ادعا برافراشت ۔ اعتبار را نشاید (اردو) زیادتی قیمت کے لئے کسی چیز کی بیع میں تاخیر کرنا ۔

بشول بقول سروری و برهان بشین معجمه بر وزن رسول (۱) بمعنی گذارندۂ کار ها و صاحب برهان این را بکسر و ضم اوّل هم صحیح داند و صاحب ناصری بر اعراب کسر اوّل تانع **مؤلف** عرض کند که ماخذ این شور و رای مهمله آخر بدل شده به لام چنانکه چنار و چنال و موحدۂ اوّل زائد است و ازهمین اسم جامد مصدر (بشولیدن) وضع شده که می آید و معنی حقیقی آن (۱) پریشان کردن و برهم زدن و بمجاز (۲) درمانده و متحیر نشستن و (۳) کارسازی و کارگذاری نمودن و (۴) دیدن و (۵) دانستن پس امر حاضر همین مصدر بشول است و بترکیبش با اسمی اسم فاعل ترکیبی می شود و لیکن بدون ترکیب معنی فاعلی (متذکرۂ بالا) را سند استعمال باید که خلاف قواعد فارسی است و بر خلاف قواعد از برای تسلیم محاوره ۔ قول هر سه محققین را هیچ وجه کافی ندانیم که این هر سه پروای

قواعد نمی کنند و در عرض معانی لغات سکندر یہا می خورند و عادت ایشان است کہ اکثر اسم فاعل ترکیبی
را از مجرد امر حاضر پیدا می کنند (اردو) بشولیدن کا امر حاضر اوس کے تمام معنوں پر شامل۔

(۲) بشول بقول سروری و برہان بر وزن رسول بمعنی بینندہ و دانندہ (ابوشکور ے) کار
بشولیکہ خرد کیش شد ٭ از سر تدبیر و خرد پیش شد ٭ صاحب برہان این را بضم اول و کسر اول
ہم صحیح داند و صاحب ناصری بر اعراب آخر الذکر قانع و صاحب جامع فرماید کہ اسم فاعل از
بشولیدن **مؤلف** عرض کند کہ حیف است از اہل زبان کہ حقیقت این لغت بر معنی اول
ظاہر کردہ ایم و بی پروائی محققین اہل زبان را ہم ہمہ را اینجا عرض کردہ ایم و ہمین یک سند ابوشکور
نہ سند ادعا بلکہ سند بی غوری ایشان است کہ (کار بشول) در این شعر بمعنی (کاردان) است
و اینمعنی اسم فاعل ترکیبی از ترکیب لفظ بشول با لفظ کار پیدا شد پس استناد این مجرد بشول
را بمعنی فاعلی گرفتن کار ایشان و بعید از کار بشولی است کہ از قواعد زبان خود خبری ندارند
(اردو) دیکھو بشولیدن اسی مصدر سے (کار بشول) اسم فاعل ترکیبی ہے۔

(۳) بشول۔ بقول سروری و برہان بر وزن رسول بمعنی امر بگذاردن کار و دیدن و برہم زدن
(حکیم اسدی ے) زبہا بید شاد و گفتا مول ٭ ہمی کارہای دگر بر بشول ٭ (اثیر اخسیکتی ے)
بر بند دست آسمان بشول بنگاہ جہان ٭ بر ہم زن زمین را بر زبان انداز در قعر سقر ٭ صاحب
برہان این را بضم و بکسر اول ہم صحیح داند و گوید کہ یعنی بدان و ببین و کارسازی کن و برہم زن
و پریشان کن و صاحب ناصری بر اعراب آخر الذکر قانع صاحب جہانگیری گوید کہ با اول مکسور
و ثانی مضموم بمعنی ببین و بدان (انوری در ہجو قاضی کیرنگ ے) زر گذشت از فراق لقمہ بشول ٭

روی سرخ من ای سیاه و دل ۲ (اثیرالدین اخسیکتی ـه) خشمش انجا که داو نامیه را گوشمال ۲ لقمه بشول
نکرد خار بیرزم رطب ۲ صاحب رشیدی همزبانش وی می فرماید که درینمعنی تامل است و فرماید که درین ابیات
بشول بمعنی پریشان کننده مناسب تراست ـ صاحب جامع فرماید که امر از بشولیدن . خان آرزو در
سراج گوید که در بیت اخسیکتی بهیچ وجه معنی ببین وبدان درست نمی شود و در بیت انوری معنی
پریشان کننده اصلا راست نمی آید و فرماید که (لقمه بشول) لفظی مقرر معلوم می شود و معنی آن ازین
نسخها خوب بوضوح نمی پیوندد و فرماید که انچه توسی وصاحب برهان نوشته بمناسبت آن معنی دیگر
میتوان گفت **مؤلف** عرض کند که سراج المحققین اینمعنی را روشن نکرد و به بحث معنی شعر
از اصل مقصد کناره فرمود شک نیست که این امر حاضر مصدر بشولیدن است شامل بر همه معانیش کم
می آید و از کلام حکیم اسدی تصدیق این معنی می شود و قاعدهٔ فارسی هم تائیدش می کند و در ماخذ این
باو صفیکه موحدهٔ اول زائد است اثیر اخسیکتی در شعر اول بشول را ببشول گفته یعنی بای بشول را
جزو کلمه دانسته موحدهٔ دیگر برو زائد کرده عیبی ندارد که بی خبران ماخذ همچنین کارها کنند و
شک نیست که این سند از برای امر حاضر بشولیدن است انچه صاحب رشیدی در کلام انوری و
شعر دوم اخسیکتی بشول را بمعنی پریشان کننده گیرو نسبت آن عرض می شود که اسحق انوری در کلام
خود (لقمه بشول) را که اسم فاعل ترکیبی است بصفت روی سرخ خود آورده می فرماید که روی
سرخ من که (لقمه بشول) بود از فراق لقمه زرد شده است و مقصودش از (لقمه بشول) پریشان
کنندهٔ لقمه از چاویدنش اند پس این بی غوری رشیدی است که مجرد بشول را بمعنی (پریشان کننده)
خیال کرده این معنی بدون ترکیبش با کلمه لقمه حاصل نمی شود و در سند دوم اخسیکتی همان (لقمه بشول)

بزیادت یای مصدری (لقمه بشولی) است بمعنی چاویدگی لقمه که حاصل بالمصدر (لقمه بشولیدن) باشد
و درین جا هم صاحب رشیدی از غور کار نگرفت که مجرد بشول در (لقمه بشولی) بمعنی پریشان کننده
نیست و نباشد و بوجه یای مصدری - اسم فاعل ترکیبی هم باقی نماند - خان آرزو انتقاد رد است
می گوید که در شعر دوم اخسیکتی - بشول بمعنی به این دیدان مستعمل نیست و درست می فرماید که در بیت
انوری بشول بمعنی پریشان کننده نباشد و لیکن خطای اوست که نخستین معنی اشعار را حل نکرد از تنها
که (لقمه بشول) را نمی داند و (لقمه بشولی) را به زبان نمی براند و آنچه بمعنی دو دوی گیرد و دور از عقل و بعید
از تحقیق است - حقیقت جویان بدانند که این است طرز تحقیق محققین سلف و در تنها این قدر کافی
است که سند انوری و سند دوم اخسیکتی برای معنی امر حاضر نیست (اردو) بشولیدن کا امر حاضر ... پیچیدگی
تمام معنوں پر شامل -

(۴) بشول - بقول سروری و برهان بر وزن رسول بمعنی پریشانی و بهم زدگی (راین بیت)
بیان طره تو کردمی ولیک دلم ٭ زبس بشول که دارد بگفته آن نرسید ٭ (فریدالدین عطار) ٭
گفتا که ای مرد فضولی ٭ من سرگشته را تا کی بشولی ٭ صاحب برهان این بیت بکسر اول هم صحیح داند
و صاحب ناصری همزبانش با اعراب آخر الذکر و صراحت مزید فرماید که بشولش بر وزن نکوهش
مصدر آنست و بشولیدن و بشولیده یعنی بهم زدن و بر هم زده و پریشان کردن و پریشان شده و درین قیاس
مؤلف عرض کند که سروری خطای فاش کرد که کلام فریدالدین عطار را برای این معنی آورد
شک نیست که در کلام این بیت بشول بمعنی حاصل بالمصدر بشولیدن است ولیکن در کلام
عطار صیغه واحد حاضر امر است بیای خطاب و تیغ تعلق به معنی پریشانی و بهم زدگی ندارد

ستم بالاستم می کند که بشولش را مصدر گوید اعلم یا اخی مصدر بشولیدن را حاصل بالمصدر نیست یکی بشول است و دیگری بشولش ـ پس بشولش را مصدر بشول گفتن کار محققین اهل زبان نیست (اردو) پریشانی م بشت

(الف) **بشولش** بقول سروری به شین معجمه و لام بوزن پژوهش یعنی براهمزدگی و پریشانی (عوفا ـه) صبح از رشتهٔ نفس را در دهان ڈگی رسیدی این بشولش در جهان ژ و فرماید که بمعنی کارگذاری و بینندگی و دانندگی نیز صاحب برهان هنر بالش و........

(ب) **بشولیدن** بقول سروری بمعنی (۱) دیدن و (۲) دانستن و (۳) براهمزدن و پریشان کردن و (۴) گذاردن کار (بهرامی ـه) فلک در بشولید کار او ست ژ تو بنشین و بگمار بستان ز دو ست ژ صاحب موارد بذکر هر چهار معنی بالا گوید که (۵) ماندهٔ و متحیر نشستن نیز و با معنی چهارم ـ کارسازی نمودن هم نوشته ـ صاحب بحر بهر پنج معانی بالا این را کامل التصریف گوید و مضارع این بشولد صاحب برهان بهر پنج معانی بالا گوید که بکسر و فتح اوّل هر دو آمده و صاحب بحر بهر سه حرکات اوّل آورده و صاحب نوادر بذکر معنی سوم می فرماید که لغتی است در شولیدن با جمیع مشتقات و بیاے فارسی هم آمده و صاحب مؤید می طرازد که بمعنی بشوریدن است کذا فی الشرفنامه و هم بحوالهٔ آن گوید که شولیدن بمعنی متحیر و درمانده نشستن اصل است و موحده اوّل زائد و فرماید که مگر آنکه با اصلی باشد آنوقت لغت مختلف باشد و نیز گوید که در فصل لام بشول بمعنی دیدن و دانستن آورده است ـ پس باید که معنی این و آن متحد باشد زیرا چه مشتق ازین است و بذکر........

(ج) **بشولیده** می گوید که شوریده و پریشان صاحب برهان نسبت این گوید که بروزن نکوهیده بمعنی دیده و دانسته و کارسازی کرده و آشفته و پریشان و برهمزده و بشوریده **مؤلف** عرض کند که بشول که گذشت اسم مصدر (ب)

چنانکه اشارهٔ آن همه در انجا کرده ایم و (الف)
حاصل بالمصدر - (ب) مصدر و (ج) اسم
مفعولش و صراحت هر پنج معنی (ب) بہ بشولیدن کرده
ایم و حقیقت ماخذ اسم همه در انجا که اصل بشول شور
است و موحدهٔ اوّل زائد و شوریدن و شولیدن
هر دو بجایش می آید و معنی سوم اصل است و
دیگر همه معانی مجاز آن صاحب مؤید که شولیدن
را اصل داند خیال سطحی اوست که نظر بزیادت
موحده در اوّل بشولیدن خیال کرد که شولیدن
اصل است ولیکن غور نکرد که شولیدن هم مبدل
شوریدن است و شوریدن اصل باشد که از
ماخذ شور وضع شد - پریشان بیامیزش طبیعت را
بشوراند و محقق کم اللغات بشولرا در ترادف
دیدن و دانستن می نشاند لله العجب که معنی
اصلی آن من حیث اسم مصدر یا حاصل
بالمصدر مشاهده یا معائنه و دانستگی
و علم چیزی است - این افسوس تائید فضلا
که صاحب مؤید الفضلا موضوع لطیف خود
قرار داده - وای برهمچو محققینی
که موضوع خود را نگاه ندارند و حقیقت
طلبان را به گمراهی سپارند خدا ایشان
بیامرزد (اردو) (الف) حاصل
بالمصدر ہے (ب) کا (۱) مشاہدہ
مذکر (۲) علم - مذکر - واقفیت - مؤنث -
(۳) پریشان سازی - مؤنث (۴) کار
گزاری - مؤنث (۵) درماندگی - مؤنث اور
تحیر - مذکر (ب) (۱) مشاہدہ کرنا - دیکھنا -
(۲) جاننا - (۳) پریشان کرنا - (۴)
کام کرنا - کارگزاری کرنا - (۵) درماندہ
اور متحیر ہونا - (ج) ب کا اسم مفعول
(۱) دیکھا ہوا - (۲) جانا ہوا (۳) پریشان
(۴) کام کیا ہوا (۵) درماندہ متحیر -

بشولیدن بقول برہان دانند بضم اوّل و کسر رابع و تحتانی بواو رسیده و بنون زده لغت

یونانی بزرقطونا را گویند که سپیوش باشد **مؤلف** عرض کند که ذکر این بر اسپغول گذشت و صاحب
محیط این را لغت سریانی گفته با بیّن حالِ بیان این از موضوع محققین پابند فارسی زبان خارج
نمیدانیم که صاحب برهان باوصفیکه اسم متعارفهٔ فارسی زبان وارد چرا این لغت سریانی را می نگارد
(اردو) دیکھو اسپغول۔

بشوکهٔ ابراهیم | اصطلاح - بقول برهان با تحتانی و کاف و هاء و حرکت غیر معلوم و ابراهیم
که خود معلوم است بلغت اندلس نوعی از خار است که در زمین های سنگستان و خشن و درشت می روید
و در صحراهای شیراز بسیار و مگس عسل از گل آن خورش سازد و آنرا قرصعنه خوانند منفعت بسیار دارد
صاحب هفت گوید که بفتح اوّل و ضم شین منقوطه بواو رسیده و مثناه تحتانی ساکن و فتح کاف
کسر همزهٔ مبدّله که آنرا قرصعنه نامند صاحب انند نقل نگار برهان و صاحب محیط بر قرصعنه به
فتح قاف و رای مهمله و سکون صاد مهمله و فتح عین مهمله و نون و هامی فرماید که لغت عربیست حافظ
نیز نامند و اهل شام (شوکهٔ ابراهیم) و (شجرهٔ ابراهیم) گویند و بیونانی بولوقیمن و بفرنگی (اریث
جیم) نام دارد نباتی است خار دار - برگ آن مفروش بر روی زمین و از میان برگها ساقی گردد
بقدر یک شبر و زیاده بران روئیده و برگ بعضی مائل بسپیدی و خار بعضے سبز - منبت آن کوهستان
اندلس و افریقه و بلاد عرب و فارس و گویند که هشت قسم است و یک قسم آنرا بفارسی بیوزه نام
است و بزبان قومی که مگس عسل بی پر و رو خار خسک نام دارد و بشیرازی شوه - بالجمله بیخ آن مستعمل
و مزاج مطلق آن گرم و خشک در آخر اوّل شربت آن مدرّ حیض و محلّل و بیخ آن نافع درد جگر
استسقائی و منافع بسیار دارد (انتهی) **مؤلف** عرض کند که لغت عرب (شوکهٔ ابراهیم) را بزیادت

مشدّدہ و ضمّہ نون و تحتانی بعد واو در فارسی زبان قائم کردن کار برہان قاطع این علش پی برہان سند استعمال بدست نمی آید معاصرین عجم برزبان ندارند و دیگر کسی از محققین اہل زبان ذکر این نکردہ ما این تفرد لفظی را نمی پسندیم و بدون سند استعمال این را لغت صحیح ندانیم (اردو) ایک خار دار درخت کا نام حافظ النحل اور شوکہ ابراہیم اور شجرہ ابراہیم ہے۔ شہد کی مکھیاں اس کے پھول سے شیرہ حاصل کرتی ہیں مذکر۔

(۱) بشهر خود و هم و شهر یار خورد و باشم	امثال
(۲) بشهر خویش هر کس شهریار است	صاحبان

خزینہ و امثال فارسی ذکر ہر دو مثل کردہ اند و از معنی و محل استعمال ساکت مؤلف عرض کند کہ معاصرین عجم (۲) را برزبان دارند و (۱) موافق محاورہ۔ فارسیان این امثال را بموقع بیان خوبی ہای وطن می زنند کہ آرام و راحتی کہ در وطن حاصل می باشد اصلا در غربت نباشد و مبالغہ این بحدی کہ در وطن شہر یاری حاصل است (اردو) دکن میں کہتے ہیں کہ وطن کی فقیری اور غربت میں امیری دونوں برابر ہیں۔ اس کا یہ مطلب ہے کہ وطن میں بحالت غربت و فقیری جو راحت و آرام حاصل ہو سکتا ہے وہ پردیس میں بحالت امیری نہیں نصیب ہوتا۔

بشیرازہ آوردن مصدر اصطلاحی۔ کنایہ باشد از آئین انتظام و دفع برہمی کردن چنانکہ از شیرازہ بستن اوراق کتاب پریشان درست و یک جا بترتیب جمع میشود (صائب ؎)

خطی کان رخ تازہ می آورد بہ جہان را بشیرازہ می آورد (اردو) انتظام کرنا۔ مرتب کرنا۔ برہمی دفع کرنا

بشیر نشاندن مصدر اصطلاحی۔ خان آرزو در چراغ ہدایت می فرماید کہ بشین معجمہ بیائی رسیدہ ولای ہملہ (۱) در ولایت مقرر است کہ زہر خوردہ یا مار گزیدہ را در شیر می نشانند تا رفع سمیّت کند

(تاثیر ؎) آنکه بشیرم نشناند زبهر عتابش تو غمزه شیرین نمی شود شکر آبش نرسد دیگر هم پیش کرده اوست

(لاادری ؎) گویا بیاد زلف تو شبهای ماهتاب خارم گزیده است و بشیرم نشانده اند تا نقل اوّل

بهار زلف هر دارش و صاحب اند نقل نگارش صاحب مشفق باهر دو **مؤلف** عرض کند که ورای معنی حقیقی (۲) کنایه باشد از معالجه مسموم کردن و (۳) آب آب کردن از ندامت یا خوف اگرچی را ازین دو معنی نگیریم معنی کلام تاثیر بدل و جان نکته سنجان اثری نمی کند و محققین که عادت نشاندن در شیر را بسبیل معالجه ذکر کرده اند از تجرد این تذکره چه حاصل و تا آنکه لطف کلام تاثیر را از استعمال این محاوره ظاهر نکنند ذکر این تحصیل حاصل- (اردو) (۱) دود میں بٹھانا (۲) دفع سمیت کا علاج کرنا (۳) آب آب کرنا- بقول امیر شرمنده اور خفیف کرنا- گھلا دینا- (بحر ؎) کیا ہے موتیوں کو آب آب دانتوں نے تو کرینگا سیم کو سیماب سینہ کا رنگ تو (بہنت ؎) بت

ہیں تمہیرے سامنے نو شرو انہیں کر آب آب تو آتش سا رخسار ہے عطر گل تصویر کھینچ تو (ناصر ؎) جگر و دل کو اپنے بسمل کے تو رعب قاتل نے آب آب کیا تو

بشیر و شکر بر آمدن

مصدر اصطلاحی

بقول بحر که استاد با مخاطب بشیرین سخن است (۱) پرورش یافتن در شیر و شکر صاحب جهان بهار عجم دانند هم ذکر این کرده و از ملا شانی تکلو سند آورده اند (؎) کجا بزم سوالم لب جواب کشاید تو شکر لبی که بشیر و شکر بر آمده باشد تو **مؤلف** عرض کند که محققین اهل زبان ازین مصدر اصطلاحی ساکت و همین هر سه محققین به استاد همین یک شعر طبع آزمائی بقائم گردانیدن مصدر کرده اند گویا از همین کلام شانی تکلو این مصدر مرکب را بر آورده اند- شاعر گوید که شکر لبی که شهرت بشیر و شکر دارد یعنی در شهرت کلامش شهره است یا مخلوق به لب که شکرین و کلام شیرین است رسد تا جیب سوالم

پھرالب کشاید۔ مخفی مباد کہ شعرای فرس از ہر دو
لب معشوق یکی را شیر گفتہ اند و دیگری را شکر و
بہ ثبوت بی دہانی معشوق می گویند کہ لب ہای او
شیر و شکر است کہ جدا شدن ہر دو محال و درمیان
ہم بمعنی شہرہ شدن بر معنی دہش گذشت بعض
محققین ہند نژاد بر معنی ششم پرورش یافتن
را ذکر کردہ ہمین شعر را باستنادش آوردند و ما
ہم در اینجا خیال خود را خلاف شان ظاہر کردہ ایم
و سندشان را متعلق بہ معنی دہش قرار دادہ ایم
کہ شہرہ شدن است و ذوق سخن ہم اجازت
نمی دہد کہ درین سند معنی پرورش یافتن گیریم
زیرا کہ پرورش اطفال عموماً با شیر و شکر می شود یعنی
شیر مادر و عموماً شکر ہیں است آنانکہ با شیر مادہ
گاو یا مادہ بز پرورش اطفال می کنند شکر را
با او شریک دارند تا ذائقہ شیرین طفل را رغبت
کند پس پرورش یافتن در شیر و شکر ندرتی و
تخصیصی برائے معشوق شکر دہن لب نیست بعنوا

تصفیہ این کنند کہ ذوق شان کدام معنی را می
پسندد بالجملہ (۲) بمعنی شہرت یافتن یا مخلوق شدن
بالب ہای شیرین و شیرین کلامی باشد (اردو)
(۱) شیر و شکر میں پرورش پانا (۲) شیرینی لبی اور
شیریں کلامی سے شہرت پانا یا مخلوق ہونا۔

(الف) بشیز (الف) بقول مؤید (۱) پول

(ب) بشیزہ ریزۂ نازک بسیار تنک

رائج۔ صاحب شمس فرماید کہ (۲) نام دارویی کہ
بوی با دران نام دارد و بحوالہ تجربی می گوید کہ بہ یای
پارسی چہارم حصہ از دانگ و بحوالہ ادات می فرماید
کہ درم کم کہ بجای خرید و فروخت رواج دارد
صاحب ہفت فرماید کہ معنی اول بکسر موحدہ و
شین منقوطہ بشناہ تحتانی مجہول رسیدہ و زای
ہوز زدہ باشد و فرماید کہ بجای موحدہ تحتانی۔ یک
فارسی اسم ودست است و (ب) بقول صاحب شمس
بضم ہای تازی و کسر نون حلوائی کہ از خرما و کشمش
سازند و بالفتح بہ بای فارسی چیزی کہ در دامن خیمہ دوزند

و نیز چیزی که میان نیفه قدسیهٔ کارد وصل کنندش **مؤلف** عرض کند که نسبت معنی اوّل الف همین قدر کافی است که مبدّل پشیز است که به بای فارسی می آید چنانکه تپ و تب و محققین فارسی زبان ذکرش کرده اند و این را ترک فرموده اند پس صراحت ماخذش همانجا کنیم و برای این مشتاق سند استعمال می باشیم و نسبت معنی دوم عرض می شود که محقق بی تحقیق همان بشیز را که به نون سوم و زای هوّز پنجم بمعنی مذکور گذشت بحذف نون نقل کرد و اگر این را تحقیقت آن می داند سند استعمالش باید که مجرد بیانش اعتبار را نشاید که معاصرین عجم و محققین فارسی زبان ازین ساکت حالا عرض می شود نسبت معنی (ب) که بی تحقیق همان بی تحقیق است که (بشنزه) را که بنون سوم و زای هوّز چهارم و های پنجم بمعنی ایش گذشت در سلسلهٔ ردیف لغت بحذف نون نوشت و بعض علیه اللغة نون مکسور را ذکر کرد. دیگر کسی از محققین با ونیست و معاصرین عجم هم بر زبان ندارند و آنچه نسبت دیگر معانیش خامه فرسائی کند بذیل آن نوشته او صراحت بای فارسی هم کند و تعریف آن درینجا از موضوع ما خارج پس تصفیهٔ آن در ردیف بای فارسی کنیم. پریشان خیالی بعض محققین بذیل موحده بای فارسی را داخل می کند اگر او عالیش با بای تازی هم می بود تصفیهٔ معانیش همین جا می کردیم۔ (اردو) (الف) (۱) کم سے کم درجہ کا خُردہ جیسے سلطنت آصفیہ اور انگلشیہ میں پائی کا سکہ ہے۔ مذکر (۲) دیکھو بشیز (ب) دیکھو بشنزه۔

بشیش بقول شمس لغت فارسی است بمعنی نیک روی دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد و معاصرین عجم ازین ساکت **مؤلف** عرض کند که اگر سند استعمال بنظر پیش شود توانیم عرض کرد که با لبشاش بتخفیف تشدید شین مُعجمه مفرس باشد که بشاش در عربی زبان بمعنی

خندہ رو است (اردو) نیک رو۔ جس کی صورت اچھی ہو۔

بشنگ بقول برہان در ملحقات ترجمہ خاصہ۔ دیگر کسی از محققین فارسی زبان ذکر این نکرد **مؤلف** عرض کند کہ مجرد بیانش بدون سند استعمال بحالت سکوت دیگر محققین و معاصرین عجم اعتماد را نشاید اگر سند استعمال بدست آید اسم جامد فارسی زبان دانیم (اردو) خاصہ۔ بقول آصفیہ۔ عربی۔ عادت۔ خصلت۔ خو۔ بان۔

بشیل صاحب سروری بذیل بشکل ذکر این بحوالۂ تحفۃ السعادت کردہ گوید کہ مرادف بشکل است کہ (بجایش گذشت) **مؤلف** عرض کند کہ ما اشارۂ این بہ بدل شدن کردہ ایم و در اینجا ہمین قدر کافی است کہ این مبدل آنست کہ کاف بدل شد بہ تحتانی و صورت ماخذ بہ بشکل مذکور۔ بعضے از معاصرین گویند کہ کاف بہ تحتانی بدل نمی شود ما گوئیم کہ ہمین است مثال بیا تبدیل کہ بدست آمد ہر گاہ کاف فارسی را با تبدیل می یابد چنانکہ گلگون و گلبون ہمچنین است تبدیل کاف عربی را بیا درست ندانیم و این محقق است کہ بشکلہ نام آلہ ایست کہ تعریفش بجایش گذشت و بقول سروری کہ از اہل زبانست بشکل ہم آمدہ کہ مخفف اوست و بشیل ہم بقولش مرادف اوست۔ پس اگر این را مبدلش بگوئیم چہ گوئیم و جاوارد کہ تبدیل در تبدیل راہ یافتہ باشد یعنی اوّل در بشکل کاف عربی بدل شد بہ فارسی چنانکہ کند و گند و باز کاف فارسی بدل شد بہ تحتانی چنانکہ آذرگون و آذریون (اردو) دیکھو بشکل۔

بشیمہ بقول ملحقات برہان بر وزن حریمہ (۱) پوست خام دباغت نکردہ و (۲) قسمے از پوشش

حیثیمہ مؤید الفضلا (مطبوعہ مطبع نولکشور) نوشتہ کہ بجای بشکلہ و بشکنہ و در دیگر نسخ بشیمہ مرد دست

بمعنی اوّل مذکوره صاحب انند بحوالهٔ فرہنگ فرنگ این را بمعنی اوّل لغت فارسی گزیده مؤلّف
عرض کند که بشمه بدون تحتانی بمعنی اوّل بجایش گذشت و بشیه بموحّده دوم عرض میم هم و ما بر
بشمه تصفیه ماخذش نکرده ایم و بشبه را معتبر ندانستیم در بنجا اینقدر متحقق شد که پشمه به بای فارسی بدون
تحتانی اصل است داگرچه محقّقین فارسی زبان آنرا در ردیف بای فارسی ترک کرده اند) و یای
هوّزش در آخر برای نسبت و معنی لفظی آن منسوب به پشم و کنایه از پوست خام پس بای فارسی
بدل شد بعربی چنانکه اسپ و اسب و تحتانی درین لغت زائد چنانکه بست و بیست و جادا ردد
که بشبه هم مبدل باشد که میم بدل شد به موحّده چنانکه مدقمون و بدقموم که حقیقتش بر بدقموم
بیان کرده ایم با تحال این مزید علیه بشمه باشد بمعنی اوّل که حقیقی است و معنی دوم مجاز آنست
و آنچه در نسخهٔ مطبوعهٔ مؤیّد این را مثل بشکله و بشکنه نوشته تصرف مطبع بیش نیست که مصیبتی است
تازه بحق اهل تحقیق لغات و متحقق شد که در مؤیّد الفضلا بعد لغات بشکله و بشکنه لغت بشمه بود
خوشنویس مطبع ترکش کرد و مصحّحین را خواب غفلت برد و بعد بشمه لغت بشیمه بجایش باقی ماند که
تعریفش نشد و تو ضمیر مثله ان شد یعنی بشکله و بشکنه (اردو) (۱) دیکھو بشمه (۲) تسمه
بقول آصفیه فارسی - اسم مذکر - دوال چرم - چمڑے کا عرض میں کم طول میں دراز ٹکڑا -

بشین بقول برهان بکسر اوّل و ثانی و سکون تحتانی و نون (۱) بمعنی ذات باشد مطلقا
اعم از ذات واجب و ذات ممکن - صاحب ناصری فرماید که (۲) نام پسر کیقباد و دارا (کی بشین)
نیز گفته اند و آرند پسر او بود که پدر لهراسب است و ذکر معنی اوّل هم کرده می فرماید که این معنی
در فرهنگها ... از فرهنگ و ساتیر ... آ ... صاحبان هفت و نتایج و

اسند و سراج ذکر معنی اوّل کرده اند و صاحب سفرنگ بذیل شصت و هشتهی نقره کرده نا مشت می افزاید این را آورده **مؤلّف** عرض کند که آفرین بر تلاش طبیعت ناصری که این لغت را در برهان نیافت همانا راست می گوید پیدا کرده اوست اگرچه شم را به بندیم غیر یا غیری نباشد - جز این نیست که اسم جامد ژند و پاژند است (اردو) (۱) ذات - اسم مؤنث اعم ازینکه ذات واجب ہو یا ذات ممکن - صاحب فرہنگ آصفیہ نے لفظ ذات پر فرمایا ہے - عربی - اسم مؤنث - صاحب - مالک - خداوند - حقیقت شے - جوہر - مادّہ - ماہیت - عین (۲) بشتین کیقباد کے فرزند کا نام ہے جس کو (کے بشتین) بھی کہتے ہیں -

بشتیون صاحب جہانگیری ذکرا ست با بشتیون کرده گوید که مرادف بشتیون است و صاحب رشیدی این را مخفف بشتیون بجیم موحده گفته صاحبان برهان و ناصری و جامع و موارد و انند و مؤید هم ذکر این کرده اند خان آرزو در سراج می فرماید که چون سند این دو لفظ در میان نیست بتوان که پشتیون بضم بای فارسی و سکون شین معجمه و فوقانی و تحتانی به واو رسیده و نون بمعنی صاحب قوّت باشد و لفظ پشتوان بهمان معنی چه نون و وان هر دو کلمه نسبت است

چنانکه آفرین و آفریدن ... و ... خواهد بود بمعنی فربه **مؤلّف** عرض کند که پشتیون یا پشتیون به بای فارسی بمعنی نیامد و ما بر بشتیون آنرا اسم جامد فارسی قدیم گفته ایم و در رشیدی این را بقول رشیدی مخفف تو نیم گفت و لیکن هر چه خان آرزو می گوید قابل تأمّل است بیچاره قوّت آن ندهشت که شیا ... خود را ثابت کند و ما بشتیون را که گذشت مبدل پشتیون می گوئیم که بای فارسی بدل شد به موحده چنانکه اسپ و اسب و تای فوقانی بدل شد به ...

چنانکه بتاکت و بتکوب پس خیال خان آرزو را بقاعدهٔ
تبدیل ثابت کرده ایم و این را مخفف بشبیون گوئیم
بحذف موحده یا مخفف پشبیون بحذف فوقانی
که در بعض لغات حذف فوقانی هم بنظر آمده چنانکه
راست و راس فالاخر اولی من الاول و شک
نیست که معنی غرسه بر سبیل مجاز باشد از تو تمسد
مخفی مباد که خان آرزو می خواهد که بشبیون را تصحیف
دانیم و فرق همین قدر است که ما این را مبدل و مخفف
می خواهیم از ینکه محققین صاحب زبان بشبیون
و پشبیون هر دو را تسلیم کرده اند و بوجود تصدیق شان
ضرورت سندی دیگر نیست (اردو) دیکھو بشبیون۔

بای موحده با صاد مهمله

بصحرا افتادن مصدر اصطلاحی۔ بقول
بهار (۱) رایگان از دست افتادن و صاحب انند
نقل نگارش صاحب بحر گوید (۲) خواهش بن ...
مؤلف عرض کند که هر دو معنی بی سند
مستند تسلیم نکنند۔ تا محققین اهل زبان نه بدانند

ازین ساکت و معاصرین عجم در زبان ندارند (اردو)
(۱) ہاتھ سے گر جانا۔ رائگاں جانا۔ بقول آصفیہ ضائع
ہونا۔ برباد ہونا۔ اکارت جانا۔ (۲) رائگاں ہونا۔

(الف) **بصحرا افگندن** — مصادر اصطلاحی۔
(ب) **بصحرا افگندن چیزی** — بہار ذکر الف و ج
(ج) **بصحرا انداختن** — گوید که رایگان از دست
(د) **بصحرا انداختن چیزی** — انداختن است ظغرا

(ی) بر سر گرانسر شاهی گذار در روزگار ما چون کلاه
لاله بر دارم بصحرا افگنم (از حسن فیع رباعی) شد
فصل طرب نظر بمینا انداز در دل اگرت غمی است
در صحرا انداز هر جام که بی باده بدست تو دهند چون
ساغر لاله اش بصحرا انداز صاحب انندش نقل نگا
رده است و بحر ذکر (ب) و (د) کرده معنی همزبان بهار
مؤلف عرض کند که این هر دو محققین آخر الذکر
راست گفته که مصدر مرکب را بزیادت لفظ (چیزی)
درآخرش کامل کردند و تسامح شان را بنمائیم که بتخصیص معنی
پی بردند معنی یا ینکه در معنی هم لفظ چیزی را داخل کنند

بانسجمله کنایه است ولیکن (رائگان) را و معنی نمی پسندیم
که از دست انگندن و انداختن چیزی بکار است
(اردو) الٹ دینا۔ پھینکدینا۔

بصحرا برون رفتن مصدر اصطلاحی بہار
گوید که محاوره مقرری است گو لفظ بردن متدرک باشد
(شیخ سعدی) مارا برنگ غنچه دل از گلستان گرفت
چون لاله سینه چاک بصحرا برون رویم مؤلف
عرض کند که هر دو از تعریف این کناره کشید که ذوق
معنی نیافتند و جز این چاره ندیدند حق است که این مصدر
قائم کرده بہار است و صاحب انند نقل نگار [illegible]
اوست که در قائم کردن این لفظ بردن را داخل مصدر
کرده اند [illegible] از کلام سعدی مصدر را از گلستان بصحرا
برون رفتن) پیدا میشود که بمعنی بیرون شدن از گلستان
و رفتن بصحرا است و ای بر محققینی که بتعریف غلط
[illegible] زبان فارسی زبان را از گلستان بیرون [illegible]
(اردو) [illegible] معنوں کے لحاظ سے
(۱) [illegible] جنگل کو جانا۔

بصحرا نهادن مصدر اصطلاحی بقول [illegible]
کردن راز و صاحب انند بحواله غوامض سخن بر عجز
ظاهر کردن قانع (امیر خسرو) چون بصحرا نهی
نهان همه [illegible] مؤلف
عرض کند [illegible] اتفاق داریم [illegible]
با اسناد فارسی زبان خود [illegible] بیان کرده
اقتضای آن [illegible]
و مصدر قائم کرده [illegible]
غوامض رویم (اردو) [illegible]

بصد رنگ آمیختن چیزی مصدر [illegible]
[illegible] رنگا رنگ کردن است (ظهوری) [illegible]
[illegible]
(اردو) کسی [illegible]
[illegible]

بصد رنگ شدن مصدر [illegible]
بقول بہار [illegible]
مترادف رنگ دادن و رنگ گرفتن [illegible]

[illegible] بہ [illegible] گشته می‌تابد [illegible]

[illegible]

[illegible]

کرده بهار است وصاحبان اسند دیگر باعتبارش نقل نگاشته

حق آنست که بسکندری نخورده اند و پی بحقیقت

نبرده لیتعبیر از افعال اصطلاحی این نیست بلکه معنی

زینت گرفتن و رنگ پیدا کردن است شاعر گوید

که از لعل لب معشوق نه صرف عتاب زینت گرفته

و صد رنگ پیدا کرده است بلکه از عکس لب سرخ معشوق

می‌تابد همه جام [illegible] نگ است

[illegible] نازک خیال که معنی لطیف موافق

قیاس [illegible] بر خلاف قیاس رفتن [illegible] که معنی شان

چون لطف سخن کند فاعل (اردو) (۱) [illegible]

[illegible] (۲) رنگین ہونا۔ رنگت پیدا [illegible]

زینت حاصل کرنا۔

بصد عتاب [illegible] بقول مؤید الفضلا

[illegible] زبان دان و اہل زبان

[illegible] ورود تائیدش بجدی رساند که موضوعش در

ذہن نماند این است حاصل نسخهٔ مطبوعه مطبع

منشی نولکشور و در بعضی نسخ مؤید این را بنا فتح

و در بعض نسخ (بصدت عیب) مرقوم است باری

حال این اصطلاحی نباشد و به تعلیم امجد خاقان

جگر فضلا را می‌خراشد طریقهٔ استعمال این اصطلاح

[illegible] (ے) بر خرافات تو کردم نظری کز

[illegible] عیب کنم درگذرے (اردو) عیب

کے ساتھ۔ باوجود عیب کے۔

بصر نہادن در دیده استعمال۔ بینائی پیدا

کردن در چشم است (انوری ے) این دربان

[illegible] نهد کاهی [illegible] در طباق دیده بصر

نهد بصر (اردو) آنکھ میں بینائی پیدا کرنا۔

بصر [illegible] اصطلاح۔ بقول مؤید

[illegible] در معنی این بر نخورده ایم

قانع می پرسیم ازو که در لغت مرکب موحده اوّل را قائم داشتن و در تعریفش معنی آن را گذاشتن چه آئین تحقیق است اگر سند استعمال بدست آید (صور نیم شبی) را کنایه گیریم از آه مظلومان و عاشقان - باشد که صاحب مؤید این را در کلام شعرای فرس دیده باشد مثلاً (عاشقانه گوئیم ع) بصور نیم شبی کرده ام جهان برباد ⁎ تو زقامت قیامت چرا عیان نشود ⁎ محقق ساده خیال نگر که موحده درینجا بمعنی معیت واقع شده و حقیقت (صور نیم شبی) را هم نفهمیده قلم بر داشت (بصور نیم شبی) را انگاشت و محقق ثانی معنی موحده را گذاشت این است آئین تحقیق محققین با نام و نشان ⁎ اردو) آدھی رات کی آہ کے ساتھ -

بصیرت بقول انند بالفتح لغت عربی است به تای مدوره (۱) بمعنی بینائی و (۲) زیرکی مؤلف عرض کند که فارسیان این را بقاعده خود با تای دراز نوشته بهر دو معنی استعمال و با مصادر فرس هم مرکب کرده اند چنانکه در ملحقات می آید ⁎ اردو) بصیرت بقول آصفیه - عربی - اسم مؤنث (۱) بینائی و (۲) دانائی - ہوشیاری -

بصیرت پوشیدن استعمال - بمعنی پرده بر چشم کردن و چشم بند کردن (سعدی ع) چو باطل سرایند مگمار گوش ⁎ چو بی ستر بینی بصیرت بپوش ⁎ مؤلف عرض کند که متعلق بمعنی اوّل بصیرت است و استعمال این معنی در فارسی بسیار زبان کم آمده ⁎ اردو) آنکھ پر پردہ ڈالنا۔ آنکھ بند کر لینا -

بصیرت دادن استعمال صاحب آصفی ذکر این کرده از معنی ساکت مؤلف عرض کند که بمعنی زیرکی و دانشمندی عطا کردن قضا و قدر (شاه قزوینی ع) بانت در لب بعد ی گم شده خود بعقوبتی چشم از هر که گرفتند بصیرت دادند ⁎ اردو) بصیرت عطا کرنا - دینا -

بای موحده باضاد معجمه

بضاعت بقول منتخب و انند لغت عرب است بتای مدوره بکسر اوّل و فتح ثانی بمعنی پاره